

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДСЕК ЗА ИСТОРИЈУ

Политичка и културна делатност митрополита Павла Ненадовића

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор: Проф. др Владан Гавриловић   Кандидат: Ненад Нинковић МА

Нови Сад, 2015. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Nenad Ninković
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	prof. dr Vladan Gavrilović, redovni profesor
Naslov rada: NR	Politička i kulturna delatnost mitropolita Pavla Nenadovića
Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina, Novi Sad
Godina: GO	2015.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Dr Zorana Đinđića 2 21000 Novi Sad

Fizički opis rada: FO	(9 poglavlja / 498 stranica / 9 tabela / 200 referenci)
Naučna oblast: NO	Istorija
Naučna disciplina: ND	Nacionalna istorija
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Mitropolit Pavle Nenadović, Karlovačka mitropolija, Habzburška monarhija, Srbi, Privilegije
UDK	
Čuva se: ČU	Biblioteka Odseka za istoriju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Važna napomena: VN	Nema
Izvod: IZ	<p>Током XVIII и већег дела XIX века Карловачка митрополија је играла врло значајну улогу у изградњи верског, националног и културног идентитета српског народа, чему су пре свих доприносили њени митрополити. Павле Ненадовић је током пуних деветнаест година био на челу цркве, дуже него иједан његов претходник и наследник осим Стефана Стратимировића и Јосифа Рајачића. Већ је ово давало довољно повода да се његова делатност сагледа из више аспеката. Потицао је из круга будимских Срба који су знатно утицали на српску историју прве половине XVIII века, из породице која се доселила у овај град у Великој сеоби, бавила се трговином и занатством и играла значајну улогу у свом окружењу. Сам је доста рано ушао у градску службу, а као врло даровит, са 22 године упућен је као изасланик у име својих суграђана у Беч. Од 1726. је ушао у службу Карловачке митрополије – прво као егзарх митрополита Мојсија Петровића, Вићентија Јовановића и патријарха Арсенија IV, а потом и као њен епископ. Иако је имао доста несугласица са епископатом током положаја егзарха, када је 1744. коначно ушао у своју епархију, показао је доста организационих способности, које су још</p>

јаче изражене од његовог доласка на чело Митрополије 1749. Током наредних година покушавао је да наметне своја политичка решења у погледу православних народа Хабзбуршке монархије, пре свега Срба, али и Румуна. Иако му је држава константно негирала право да буде световни поглавар свог народа, он од тога није никада одустао, јер су га сами сународници за то сматрали. Вешто је користио значај Срба за хабзбуршку војску како би их заштитио од разних притисака световне власти и католичке цркве. У борби да заштити положај свог народа руководио се Привилегијама у њиховом изворном облику, док је Двор покушавао да у преговорима с њим пронађе један трајни систем за српски народ. Иако до његовог утврђивања за Ненадовићевог живота није дошло, него деценију касније, све што је он радио допринело је управо томе. Борећи се да заштити вернике од свих врста верског прозелитизма успео је да сачува православне Србе и Румуне на многим подручјима. Отплатио је већину дугова својих претходника, завео дисциплину у манастирима и уопште у Митрополији, развио колико је могао просвету и приближио народу ставове просветитељства. Утицао је и на развој српске теолошке мисли, а преко бројних посланица уређивао духовни и литургијски живот својих верника.

У раду су коришћени постојећа литература, објављени и необјављени извори релевантних српских и страних архива, како би били реконструисани најважнији сегменти Ненадовићеве управе Карловачком митрополијом. У том циљу је било неопходно приказати неке догађаје шире од искључиво његове делатности, како би се управо она могла разумети на прави начин и контекстуализовати у одговарајуће оквире српске историје и историје Хабзбуршке монархије. Ненадовићева делатност је приказана у више поглавља, организованих по тематско-хронолошком принципу.

	Акценат је дат периоду када се налазио на челу цркве (1749–1768), али је обрађен и онај део његовог живота када се успињао у црквеној хијерархији.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	21. januar 2012.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: dr Dejan Mikavica, redovni profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu mentor: dr Vladan Gavrilović, redovni profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu član: dr Nebojša Šuletić, docent, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu član: dr Goran Vasin, docent, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral dissertation
Author: AU	Nenad Ninković
Mentor: MN	Vladan Gavrilović, PhD, full profesor
Title: TI	Political and cultural activities of Metropolitan Pavle Nenadović
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina, Novi Sad
Publication year: PY	2015.
Publisher: PU	Author's reprint
Publication place: PP	Dr Zorana Đinđića 2, 21000 Novi Sad
Physical description: PD	(9 chapters / 498 pages / 9 tabs / 200 references)

Scientific field SF	History
Scientific discipline SD	National history
Subject, Key words SKW	Metropolitan Pavle Nenadović, Metropolitanate of Karlovci, Privileges, the Serbs, Habsburg Monarchy
UC	
Holding data: HD	The Library of the Department of History, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Note: N	None
Abstract: AB	<p>In the course of the 18th and the greater part of the 19th centuries the Metropolitanate of Karlovci played a vital role in establishing the religious, national and cultural identity of the Serbian people. The ones who made the most substantial contribution towards achieving this goal were its Metropolitans. Metropolitan Pavle Nenadović was head of the Church for a full 19 years, much longer than any of his predecessors or successors except for Stefan Stratimirović and Josif Rajačić. This was in itself sufficient motivation to look at his activities from multiple perspectives. He came from a circle of the Serbs of Budim who were a significant influence in Serbian history in the first half of the 18th century. His family had moved to the city during the Great Migration. They were involved in trade and crafts and played a key role in their surroundings. Pavle Nenadović himself became a city clerk as a very young man and, proving to be highly talented, he was sent to Vienna as a representative of his fellow citizens at the age of 22. As of 1726 he took office at the Metropolitanate of Karlovci, first as a Vicar of Metropolitans Mojsije Petrović and Vićentije Jovanović and Patriarch Arsenije IV, and later also as its Bishop. During his time as a Vicar he had many disagreements with the episcopacy. However, when he finally entered his eparchy in 1744, he demonstrated great organisational skills, and these became even more evident once he became head of the Metropolitanate in 1749. In years to come he would try to impose his</p>

political solutions concerning Orthodox peoples in the Habsburg Monarchy - primarily the Serbs, but also the Romanians. Even though the state constantly denied him the right to be the secular leader of his people, he never gave up fighting for this right, since his countrymen saw him as one. He adeptly used the importance Serbian people had to the Habsburg military in order to protect them from various kinds of pressure coming from secular authorities and the Catholic Church alike. In his struggle to protect the position of his people, he referred to the Privileges in their original form, while in negotiations with him the Court kept seeking a permanent model to be applied to Serbian people. Even though it was only a decade after his death that this model was established, what made it possible was the endeavour that Pavle Nenadović had made. Due to his efforts to protect Orthodox believers from all kinds of religious proselytism, Orthodox faith was preserved among Serbian and Romanian people in many areas. Furthermore, he managed to pay off most of the debts left by his predecessors and to impose discipline in monasteries as well as in the Metropolitanate in general. He contributed considerably to the development of schooling and made the ideas of the Enlightenment closer to ordinary people. He also influenced the development of Serbian theological thought, and through countless epistles, he put in order the spiritual and liturgical life of his congregation.

In order to reconstruct the most important segments of Nenadović's government of the Metropolitanate of Sremski Karlovci, available literature as well as published and unpublished sources in relevant Serbian and foreign archives have been used in this work. For this task to be accomplished successfully, it was necessary to show certain events extending beyond his activities, so that his activities could be properly understood and seen in a broader context of the then-existing frameworks of Serbian history and the history of the Habsburg Monarchy. Nenadović's work is presented in several chapters, which are organised according to a

	<p>thematic and chronological principle. The main focus is on the period when he was head of the Church (from 1749 to 1768). However, the period in his life when he was ascending the Church hierarchy is also dealt with.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	21. January 2012.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>President: Dejan Mikavica, PhD, full profesor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p> <p>Mentor: Vladan Gavrilović, PhD, full profesor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p> <p>member: Nebojša Šuletić, PhD, assistant profesor, Faculty of Philosophy, University of Belgrade</p> <p>member: Goran Vasin, PhD, assistant profesor, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad</p>

САДРЖАЈ:

1. Увод	1
2. На путу ка митрополијском трону	9
2.1. Изасланик и егзарх	9
2.2. Епископ	31
2.3. Сабор из 1749. године	52
3. Одбрана привилегијалних права.....	70
3.1. <i>Saput nationis</i>	70
3.2. Однос према миграцијама и бунама у Војној граници.....	127
3.3. Проблеми Провинцијала.....	156
3.4. Враћање дугова Српског коњичког пука	187
4. Заштита православне вере	199
4.1. Порази у Хрватској	199
3.1.1. Борбе за манастир Марчу	199
3.1.2. Унија у Жумберку	212
4.2. Арадска епископија.....	230
4.3. Право на духовну власт у Ердељу	259
4.4. Имунитет и редукција свештеника.....	282
5. Развој Карловачке митрополије.....	309
5.1. Положај у православном свету и Пећкој патријаршији	309
5.2. Епископат.....	335
5.2.1. Избор нових дијецезана	335
5.2.1. Односи између митрополита и владика	364
5.3. Реамбулација поседа сремских манастира.....	387
5.4. Митрополитове финансије	405
6. Културна делатност.....	418
6.1. Брига о просвети.....	418
6.2. Пастирско богословље.....	442
6.3. Реформа монаштва	462
6.4. Ктиторска делатност	473
7. Смрт и сахрана.....	484

8. Закључак.....	490
9. Списак извора и литературе.....	499

1. Увод

Митрополит Павле Ненадовић је по времену које је провео на челу цркве био један од најдуговечнијих првојерарха и ако се посматра читав период постојања Карловачке митрополије (1708–1918), на чијем челу је било двадесет патријарха и митрополита, његова управа је по дужини трајања на трећем месту, одмах иза митрополита Стефана Стратимировића и патријарха Јосифа Рајачића. Већ је ова чињеница била довољна да се Ненадовићевом делатношћу у прошлости дотакну многи историчари, историчари уметности, школства, културолози итд., али је он и поред тога остао без потпуније биографије, нарочито оног њеног дела који се односи на његов политички ангажман. Тек у контексту других тема био је објекат истраживања, али никада као појединац. Значајан допринос овог првојерарха готово свим сегментима политичког и културног живота Срба у Хабзбуршкој монархији, као и других православаца (Румуна и Грка), приметили су његови савременици и каснији историчари и сви су се сложили у једном – да је његов допринос био позитиван, називајући га великим, мудрим, далековидим, одлучним, чврстим, јаким итд. Из круга његовог монаштва потекла су двојица митрополита, као и више врло значајних епископа, а број учених владика који су оставили траг у српској теологији и култури уопште никада није био толики као у време митрополита Павла. При томе, морамо напоменути да их је управо он уздигао на положаје дијецезана. И данас су видљиви многи трагови Ненадовићеве делатности, од измена у литургији, до Саборног храма у Сремским Карловцима, сазиданог претежно његовим прилозима, који представља врхунац барокног стила српске сакралне архитектуре.

Како је Ненадовић већ од својих савременика оцењен као позитивна личност, није био редак случај да је о њему писано панегирички, иако је здрав разум наметао да ствари нису увек могле имати такав карактер и да је потребно критичко сагледавање делатности овог првојерарха. Од мемоарских дела он се помиње у делу Доситеја Обрадовића *Живот и*

прикљученија и у *Историји катихизма* Јована Рајића. О карактеру његове власти драгоцене податке је оставио барон Бартенштајн, вероватно најбољи познавалац српских прилика између 1749. и 1767. Најстарију биографију митрополита Ненадовића која завређује пажњу написао је Ђорђе Рајковић 1884. Нажалост, овај кратки текст дуго времена је остао једини на основу којег су писане све друге, пре свега енциклопедијске одреднице о овом првојерарху и дуго се није много даље отишло од тога.

После Рајковића завидан број података о Ненадовићевом бављењу у Горњокарловачкој дијецези и делимично управом Митрополијом дао је Манојло Грбић у књизи *Карловачко владичанство*. Пре њега Јохан Хајнрих Швикер објавио је две књиге из српске историје, које су обе добрим делом говориле о Ненадовићевом времену управе Митрополијом – *Хисторија унијаћења у Жумберку* и *Политичка историја Срба у Угарској*. Иако је друга књига била нарочито цитирана и коришћена у српској историографији, настојали смо да њене извесне неправилности у погледу политичких догађаја из времена митрополита Павла исправимо на основу прворазредне архивске грађе, која добрим делом није била доступна Швикеру. Ненадовића у времену док није постао митрополит повремено се дотицао Милутин Јакшић у своје две књиге у којима је говорио о митрополиту Вићентију Јовановићу и патријарху Арсенију IV Јовановићу Шакабенти. Посебан допринос питању реформе монаштва и на који начин је она изведена, те како је изгледао монашки живот на Фрушкој гори, дао је Тихомир Остојић књигом *Доситеј у Хопову*, која се добрим делом односи управо на Ненадовићеву делатност да заведе у манастирима општежиће током 1753. и 1754. Како је преписивана и коришћена Рајковићева биографија, исто је рађено са несумњиво врло важним радом митрополита Дамаскина Грданичког *Посланице митрополита Павла Ненадовића*, који је анализирао 53 посланице, колико је успео да пронађе. Међутим, иако је он ово лепо истакао на почетку рада, даљи истраживачи су само преузимали његове податке укључујући и број посланица, иако је одавно јасно да их има више и да су све доступне пре свега у циркуларним протоколима манастира и парохијских цркава. Иако се није очувало много оваквих протокола, њихов број је сасвим довољан да се може закључити да је издао преко стотину посланица.

Између два светска рата Радослав Грујић дао је велик допринос својим радовима на пољу црквене историје у којима је у неким сегментима расветљавао и Ненадовићеву

делатност, нпр. однос према избору пакрачког епископа 1758. у *Споменици Пакрачке епископије* или у текстовима које је објавио поводом разних проблема историје Карловачке митрополије у *Гласнику Историјског друштва у Новом Саду*. За поједине сегменте Ненадовићеве делатности били су нам од важности и текстови Димитрија Руварца, као *Покрово-богородичне школе у Карловцима (1749.–1769.)* или *О епархији Печујско-мохачко-сечујско-сигетској од 1695.–1733.* У периоду између 1918. и 1941. значајан помак је учињен у схватању историје српског школства. Димитрије Кириловић је доста учинио да се схвате школе управо у Ненадовићево време, као што је Славко Стеф. Видаковић писао о фондovima које је Ненадовић формирао, мада је о томе већ писао Милош Рајић 1864.

У послератној историографији нашао се део текстова који су говорили бар делимично и о политичким или културним догађајима из Ненадовићевог времена, као и о самом митрополиту. У овоме је предњачио академик Славко Гавриловић, својим бројним студијама из економске и политичке историје српског народа током XVIII века. Студије о Даљском властелинству, затим о урбанијалном питању, историји Срба у Хрватској и посебно у Срему знатно су допринеле поимању Ненадовићеве делатности. Поред њега, за поједина политичка питања било је могуће ослонити се на друге ауторе, као на проф. др Војина Дабића у вези са Кијуговом буном и временом када је Ненадовић био горњокарловачки епископ, затим на Душана Кашића у погледу српских манастира у Хрватској, као и на радове проф. др Владана Гавриловића на пољу историје племићких породица, правно-политичког положаја српског народа и буна у Војној граници. Текст Ђоке Слијепчевића у *Историји Српске православне цркве* који се односи на период од 1749. до 1768. има нетачности, због чега је само делимично коришћен у оним деловима који су се на основу других извора показали као тачни. Квалитетан допринос српске историографије после 1945. остварен је на пољу проучавања образовања, па и Ненадовићевих Покровобогородичних школа. Нарочито је овоме допринео Никола Гавриловић. Међутим, и поред низа радова и историчара који су овде поменути изостала је целокупна биографија митрополита Павла и проучавање његове културне, а нарочито богате политичке делатности на заштити етничког и верског идентитета српског народа и очувању Привилегија у изворном облику.

Циљ овог рада био је сагледавање делатности Павла Ненадовића у време када је управљао Карловачком митрополијом, од 1749. до 1768. године. Ипак, како је немогуће

разумети његову делатност без ранијег периода, у којем је играо такође запажену улогу, било је неопходно приказати његов успон – од представника будимских Срба у Бечу, преко службе у цркви, до избора за првојерарха. О овој делатности је остало доста трага у историјским документима, а што се више приближавала 1749. година, документи су се умножавали. За најстарији период, тј. Ненадовићево детињство, успон његове породице и делатност у будимској српској општини од немерљивог значаја су била акта ове општине која је објавио Гаврило Витковић (од 1873. до 1875), као и извори који се чувају у Архиву Србије (фонд Привилегована српска општина у Будиму), кроз чије пореске, судске и еснафске књиге се добија јасна слика о богатству и утицају оца митрополита Павла, затим о породици Илић, односно Ненадовић, условима у којима је растао и у којима је стасао. Овоме је допринела и грађа Епархије будимске, која се чува у Сентандреји. Од времена када је Ненадовић ступио у службу цркве (1726), грађа постаје све бројнија, мада је за првих неколико година видно оскуднија него у наредном периоду, што се може приписати само томе да он још није био толико утицајан да би о њему остало више трага. Ипак, како је напредовао у црквеној служби, постао најпре егзарх па потом генерални егзарх и привремени администратор седисвакантне епископије, умножавају се и подаци о њему и јасније се може сагледати шта је и како радио.

Политички и културни ангажман од изборног Сабора 1749. оставили су дубок траг и у грађи, пре свега оној којој се чува у Архиву Српске академије наука и уметности, у Београду и Сремским Карловцима. Она која је у Београду расветљава два поља Ненадовићевог ангажмана, најпре онај ангажман који је имао у времену митрополита Вићентија Јовановића (1731–1737) и затим пастирске посланице које је издавао од 1749. до 1768. Ове посланице су скупљене у један Протокол циркуларних писама који има више од 400 страна писаног текста из којег је најлакше сагледати не само пастирско богословље испуњено разним теолошким темама, него и митрополитов став према школству, његово схватање духовних дужности и на крају његов однос према појединим политичким догађајима. Ове посланице су права ризница података о томе шта је митрополит захтевао од свештенства и монаштва, у чему је видео значај образовања и како је намеравао да га приближи верницима, у чему се по њему састојала обавеза свештеничког позива и како би требало живети по црквеним нормама. Податке о времену пре него што је постао

митрополит пружају и објављена историјска документа, пре свега она која је публикувао Димитрије Руварац.

Основна историјска грађа за разумевање делатности митрополита Павла Ненадовића налази се у два архива – Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима и Војводине у Новом Саду. Пре свега за нас је била значајна она која се чува у Сремским Карловцима, нарочито фонд „А“, у којем се налази махом званична преписка која је вођена између митрополита и Двора, Илирске дворске депутације и других институција, затим са епископима. У овом фонду налазе се и жалбе и народне молбе. Ова грађа, махом писана немачком готицом, расветљава све аспекте Ненадовићеве делатности. Из ње се виде све његове иницијативе, укључујући и писма која је слао поводом важних питања у Беч. Реч је о више од три и по хиљаде докумената. Готово исто толико докумената се налази и у фонду „Б“ истог архива, али се у њима већином налазе подаци који се односе на простор Архидијецезе и по карактеру су уско црквени, најчешће жалбе свештеника или парохијана, извештаји о венчањима итд., те су у овом раду мање коришћени. Из овог фонда су употребљени они извори који говоре о приходима митрополита, разни пописи Архидијецезе и решења која су из Беча упућена у Карловце. У оквиру фонда „А“ као посебан део налазе се и непотпуни записници Синода, који нам ипак пружају прилично јасну слику о овом црквеном телу, његовим расправама и изградњи ставова у вези са разним питањима. Дешавало се да у фонду „А“ недостају нека документа али је њихов садржај остао познат јер је наведен у Експозитном протоколу увек у толико опширном изводу да је овим било могуће надокнадити физички недостатак самог акта. У раду је увек указано ако су у оваквим случајевима подаци преузети из Протокола, а не самих докумената.

Архив Војводине у Новом Саду поседује грађу која је настала у Илирској дворској депутацији, институцији која је била надлежна за Србе и кроз коју су прошла сва званична акта упућена митрополиту Павлу Ненадовићу. Иако су сва решења већ позната на основу грађе Архива у Сремским Карловцима, из фонда Илирска дворска комисија и депутација је могуће видети како се до њих дошло, ко је од министара био за, а ко против неког решења, и на крају какав став имају о самом Ненадовићу у контексту разних политичких догађаја. Тек када се ова грађа дода оној из Архива САНУ, добија се потпуна слика о свему. Како су се за време управе црквом митрополита Павла на челу Депутације променила њена сва

четири председника, било је од великог значаја видети промене у односу према Ненадовићу, од једног рационалног, хладног али ипак нененаклоњеног грофа Фердинанда фон Коловрата, затим строгог и уздржаног грофа Карла Фердинанда фон Кенигсег-Ерпса, преко повремено благонаклоног, а повремено крајње негативног грофа Јохана Христофа фон Бартенштајна, до уздржаног грофа Франца фон Колера.

Осим будимске, остале епархијске архиве су нам остале недоступне – неке су страдале а неке се не дају на увид. Оне које су лако доступне налазе се у Архиву Војводине – Темишварска и Вршачко-карансебешка, али не садрже документа из времена митрополита Ненадовића, него каснијег периода. Вршачко-карансебешка има циркуларни протокол настао између 1749. и 1768, али он не доноси ништа ново у односу на исти такав протокол Архива САНУ у Београду који је коришћен у раду. Архив Будимске епископије нам је омогућио да целовитије сагледамо поједине проблеме у угарском делу Провинцијала, нарочито у граду Јегри, чије је православце митрополит заступао у Бечу. У сагледавању проблема Војне границе нарочито нам је помогла грађа из *Kriegsarchiv*-а у Бечу, а пре свега она о миграцијама у време развојачења Потиско-поморишке војне границе, као и Кијугове и Северинске буне. Такође, допуну сазнања о митрополиту Павлу представљају и подаци који се налазе у грађи Рукописног одељења Матице српске, нарочито када је у питању реамбулација поседа фрушкогорских манастира.

Поједина политичка и културна питања већ су била позната на основу објављене грађе, која није за свој предмет проучавања имала митрополита Ненадовића, али садржи и податке о њему. На првом месту овде се мора указати на богат рад Димитрија Руварца на објављивању историјских извора, у разним часописима, али и појединачно. За писање овог рада коришћени су извори које је објавио у *Српском Сиону* и *Архиву за историју српске православне Карловачке митрополије*. Од посебних издања важно је поменути *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.*, који говори о главној визитацији манастира после чега је уследила реформа монаштва. Овај низ докумената открива стање манастира, монаштва, библиотеке, покретну и непокретну имовину и расветљава шта је то све у њима било лоше. На овом месту је немогуће набројати сву грађу коју је објавио Димитрије Руварац, а да се не односи на митрополита Павла, она се зато налази у списку извора и литературе. Објављујући грађу из више архива, академик Славко Гавриловић је био незаобилазан за писање овог рада. Довољно је поменути да се читав том грађе

Вараждинског генералата односи да Северинску буну, на чијем стишавању је радио митрополит Павле, да би се видело колико је публикување извора академика Гавриловића било значајно за разумевање Павла Ненадовића. Поред грађе о овој буни, користили смо и грађу о Банској Крајини, миграцијама из Потисја и Поморишја, о привредној историји Бачке итд.

Просторно рад обухвата подручје Карловачке митрополије, која је управо у Ненадовићево време пледирала да обухвати под својом духовном влашћу све православне вернике у Хабзбуршкој монархији, мада до тога није дошло. У складу с тим да су се поједини проблеми протезали током читавог периода Ненадовићеве управе Карловачком митрополијом, а многи нису ни добили епилог за његовог живота, рад је конципиран тематски, док је у поглављима поштован хронолошки принцип. Ово се наметало као логично решење јер би хронолошка концепција довела до тога да се у свакој години пише о сличним или истим проблемима. Питање односа према Војној граници, у којој је долазило до великих миграција, буна и верских притисака, посебна је целина, коју није било могуће спојити са догађајима који су се тicali Привилегија или школства, због чега је било неопходно размотрити појединачне митрополитове ставове о њима и свим другим темама којих смо се дотакли у раду.

О културној делатности митрополита Павла остало неупоредиво мање података, иако је она остала видљивија од његове политичке делатности – све до данас, већина објављене и необјављене грађе се односи управо на ову другу, политичку делатност. Траг делатности митрополита Павла у пастирском богословљу, школству, ктиторству и уметности остао је један од његових најзначајнијих доприноса развоју српског народа. Оно што га је највише заокупљало током деветнаест година на челу цркве биле су политика и заштита верских права православног становништва. У том циљу он није правио разлику по етничком принципу, него је све православце без обзира ком народу припадали и у којој покрајини живели сматрао за једнаке и подложне његовој духовној власти. Штавише, сматрао је да је на њих све потребно проширити важење Привилегија, што је несумњиво била новина у овом питању. Борио се да осигура свој положај поглавара народа, који му је Двор константно оспоравао, да Србе одвоји од буна, поучи верности и оданости према Хабзбурговцима, да стиша њихово незадовољство, а у исто време да им побољша положај. У том циљу је скоро петину времена на челу цркве провео у Бечу бранећи српске интересе

и борећи се да се уведе један трајан систем који би заштитио његове сународнике од жупанијске, властелинске, коморске и католичке политике усмерене против одредби Привилегија. Тако је време митрополита Павла Ненадовића на челу цркве обележила велика борба, која у многим сегментима није завршена, али је на основу искустава управо с њим допринела изградњи трајног система за хабзбуршке Србе у наредној деценији.

2. На путу ка митрополијском трону

2. 1. Изасланик и егзарх

Велики бечки рат је представљао најсудбоноснији догађај по српски народ још од пада његових средњовековних држава под власт Османлија. Током њега први пут је дошло до масовнијег устанка свих делова народа против господара и приклањања хришћанским савезницима, пре свих Млетачкој републици и Хабзбуршкој монархији, које су своје успехе у Подунављу и на Балкану у великој мери оствариле ослањајући се на устаничку снагу. Прекрајање државних граница на штету Османског царства било је једна од последица ових сукоба, али промена етничке структуре многих територија на којима је рат вођен и миграције које се могу мерити са онима неколико векова ранијим приликом продора Османлија, обележили су ове сукобе. Српски етнички простор је бар од 1686, а нарочито од 1688, био подручје на којем се сударају војске, преко којег иду офанзиве, повлачења, казнене експедиције, а тако је остало све до склапања Карловачког мира којим је рат окончан. Најважнији догађај, по својим последицама и значају за каснији положај народа у Хабзбуршкој држави, јесте Велика сеоба Срба из 1690. која је била централни миграторни талас током рата, мада је пресељења различитог интензитета било током свих ратних година. Становништво изложено од почетка ове године турским и нарочито татарским пустошењима бежало је што даље од топота њихових коња, а већ у јануару, после правог геноцида на Косову и Метохији, први талас избеглица кренуо је ка северу, задржавајући се тек код сигурних тврђава, каква је био Београд. Османска офанзива која је у лето и јесен настављена присиљавала је све већи број људи да емигрира, док је иза њих остајала пустош. У том времену, када су „живи завидели мртвима“, из Пећи се ка северу упутио са осталим Србима и самим патријархом Арсенијем III Црнојевићем кројач, или како су га Турци звали – абаџија, Ненад Илић.

Бежећи од непријатеља, маса српског народа се кретала често негостољубивом средином ратом опустошене Угарске, толико различитом од њихових брдовитих крајева. Повремено би прошли кроз она насеља у којима је било још Срба из времена када су овде

живели под Османлијама и она која су некада била њихова. Био је ово разлог да се изморени појединци зауставе у њима и ту, мислећи да је у питању привремено склањање, населе. Тако су жупаније Барања, Толна, Шомођ примиле велик број Срба и постале Српска земља (Rácország, Ráczság, Ratzenland), али су многи страховали да се задрже овде и наставили су даље ка северу, ка Будиму, Коморану, Острогону. Будимска тврђава многим је уливала сигурност, те су се код ње зауставили. Трговци и занатлије су добро знали да је овде и некада било Срба, а да су Будим и Пешта били значајна трговачка места. Како је јењавала турска офанзива, остајући далеко иза њих, страх је попуштао, те је маса становништва насељена око Будима, Пеште и Сентандреје, пустаре породице Зичи. У оној групи занатлија и трговаца која је дошла у Табан, српско насеље између два брда која доминирају будимском страном града, између Тврђаве и Гелертовог брда, настанио се Ненад Илић. У то време њему није било више од тридесет година.

Срби који су се нашли у новој средини полако схватајући да су заувек, а не како су мислили привремено, напустили своја балканска насеља, брзо су почели да се сналажљивошћу повезују, удружују и да још током трајања рата наставе да се баве трговином и занатством. Будимци и Сентандрејци су у томе предњачили. Од завршетка рата, када је повучена нова граница, они су отвореније могли да продуже да се баве својим пословима, а удружења су ницала и у време крвавог Ракоцијевог устанка (1703–1711). Научени да склапају савезе у старој домовини по занатима којима су се бавили, са благословом патријарха и у Будиму су се организовали на овај начин. Најстарији еснаф будимских Срба настао је марта 1695. и њега су формирали кројачи, или како их тадашњим актима зову – абације, тј. сабови, како је гласио мађарски термин за њих. Већ у јесен је уведен протокол овог цеха. Први запис који се налази у њему гласи: „Валето Господње 1695. Сего Месеца Ноемврија 21 дан (по Јулијанском календару – прим. аут.). Уписасе у поштени цех и ред мајсторски Мајстор Ненад Илић и плати / и обслужио довољно дужност мајсторску/“. Истог дана су у цех уписани Вуча Јовановић, Антоније Милошевић и Вица Стефановић. Иако изгледа као да су се учланили у цех, пре ће бити истина да су они његови оснивачи, те да су само записани као први чланови. После њих, у наредним годинама, ређају се друга имена значајних Срба Будимаца. Међу уписанима у првој години налазила су се двојица чији су синови постали касније српски митрополити – Антоније Милошевић, отац митрополита Исаије Антоновића, и Ненад Илић, отац Павла

Ненадовића. Међутим, у време када су им очеви уписани и еснафски протокол, они још нису били рођени.¹

Сабов Ненад Илић је са супругом Јелисаветом, у време када је основан сабовски цех, имао бар једног сина, Јакова, који је 1711. и сам постао мајстор.² У наредном периоду они су добили још деце, бар две кћери и два сина. О синовима се зна мало више. Сви су за почетак добили за оно време добро школовање, бар онолико добро колико су га у Будиму могли стећи. Свакако су научили неколико језика у овој етнички шароликој средини, док су код мајстора из очевог еснафа, и извесно у својим кућама, изучили и занат. Истог дана, 12/23. јануара 1722. ушли су као мајстори у цех Јосиф и Петар Ненадовић. По томе што је прво уписан Јосиф може се само претпоставити да је он био старији од њих двојице, али се даље од ове претпоставке не може ићи. Ипак, за Петра се на основу знатно каснијих података зна да је у еснаф примљен само два дана пре свог рођендана, али је тешко рећи којег. Извесно је само да је рођен на Светог Саву 14/25. јануара, али се о години може спекулисати. Највероватније је то било 1701, јер већина извора говори да је умро у 68. години. Тако, пошто је датум смрти познат, 15/26. август 1768, најизвеснија је 1701. као година његовог рођења.³ О овоме сведочи и један руски извор.⁴ Међутим, главни разлог да се сумња и у ту годину јесте запис из Ракоца, током манастирске визитације из 1753. када је записано да је рођен 1702. Како је важност овог записа значајна, јер је сам митрополит некада ту био монах и надгледао визитацију, не сме се искључити ни 1702. као могућа година рођења.⁵ Овај Петар Ненадовић, будимски сабов, постао је двадесет година касније горњокарловачки владика, а двадесет седам година касније карловачки првојерарх.

Митрополитов отац је био угледни будимски грађанин, трговац и занатлија. Најстарији сачувани документ у коме се он помиње после уписа у еснаф јесте један уговор склопљен између извесних Ћире и Ђуре, којима је он сведочио.⁶ У попису из 1702. помиње се као Ненад Илић сабов, односно 1706. и 1707. као Ненад Сабов.⁷ Порез који је тада платио износио је 6 форинти и 30 новчића, односно 12 форинти и 60 новчића. Овај износ

---

¹ Архив Србије, Привилегована српска општина у Будиму (у даљем тексту: АС, ПСОБ), Кутија X, 250, Тефтер цеха сабовског 1695–1850.

² Исто.

³ Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, фонд „А“ (у даљем тексту: АСАНУК, МПА „А“) 195/1765.

⁴ Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, СКА, 45, Сарајево 1922, 16.

⁵ *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.*, приредио Димитрије Руварац, Сремски Карловци 1903, 378.

⁶ Душан Ј. Поповић, *Срби у Будиму од 1690. До 1740.*, Београд 1952, 27.

⁷ Исто, 33, 74.

пореза је био међу већим које су плаћали будимски Срби, а свакако је ово значило да је био један од богатијих грађана.⁸ Како је расла економска снага породице, тако је растао и њен углед. Ово је свакако допринело томе да га 1708 (26. јул / 6. август) изабери у четворочлани Одбор, касније проширен католичким Србима, за борбу против капетана Карла Перкација, од кога су Будимци пуно пропатили. Иако није презао да напада и друге, од његовог силовања и пљачки су највише пострадали будимски Срби. Зато су чланови Одбора скупљали материјал о његовим неделима, како би га легалним сменили са положаја.⁹

У наредном периоду економска снага и углед породице Ненадовић су наставили да расту. О овоме најречитије говори чињеница да је приликом пописа кућа, вина, стоке итд. из 1714. у породици Ненадовић уписано да има две пореске главе (Ненада и најстаријег сина Јакова). Они су тада поседовали једну кућу, једну занатлијску радњу, вероватно у кући, и чак четири дућана. Оволики број дућана још је у поседу имала породица абације Анте Милошевића. Колика је била њихова економска снага сведочи то што су остали трговци имали најчешће један дућан или само део дућана, а укупно их је у Будиму било те године у српским рукама 63 и $\frac{3}{4}$. На основу тога се јасно види да сваки од двојице поменутих сабова има у власништву по 6,25% будимских дућана. Порез који су обојица плаћали био је међу највећим у граду. Ненад Илић је по износу пореза од 35 форинти и 48 новчића требало да плати по величини шести порез међу свим Србима Будимцима.¹⁰ Економска снага, трговачка и занатска способност омогућили су му знатан углед међу занатлијама у сабовском еснафу, али и уопште међу Будимцима. На основу овога он се често појављивао као сведок на суђењима или је помагао у решавању разних судских спорова. Већ у време око 1713. у судским протоколима га почињу звати Господар Ненад, чиме га јасно издвајају од осталих мајстора.¹¹ Заједно са другим угледним Будимцима, на чију економску моћ су рачунали црквени великодостојници, ушао је 1709. у сукоб са будимским владиком Вићентијем Поповићем Хацилавићем, који је 1713. постао

---

⁸ АС, ПСОБ, Кутија II, 55. и 56.

⁹ Д. Ј. Поповић, *Срби у Будиму*, 104–110.

¹⁰ АС, ПСОБ, кутија, III, 71. и 73.

¹¹ АС, ПСОБ, кутија I, 7. и 8.

карловачки митрополит. Године 1714. Ненад Илић је добио грађанство, које је требало да остане његовим синовима, мада је касније познато да га је стекао само Петар 1728.¹²

Ненад Илић је био у више наврата таначник (1707–1711, 1713–1714, 1716–1719, 1722–1724. и 1725–1726).¹³ Од када се укључио у еснаф, у пословима му је помагао најстарији син Јаков, те се и у пореској књизи из 1718. помињу „Ненад Илић и син“, свакако Јаков, јер друга двојица још нису били мајстори. Врло је вероватно да је Јаков већ тада имао породицу. У то време порез који је породица имала да плати се знатно увећао, чему је допринело и ширење њихове трговине, а износио је 63 форинте и 20 новчића.¹⁴ Од времена када су у мајсторски цех уписани Јосиф и Петар, млађи Ненадови синови, они су се такође укључили у рад своје општине. У почетку је Петар био особа која је знатно активнија, те се уз оца он све чешће помиње. Када је 1723. изабрано ново руководство сабовског еснафа, као цехмајстор је одређен Орестије Радишић, а за ађамајстора Драгутин Војимировић, изабрано је и дванаест мајстора да им помажу и заједно с њима управљају цехом, а на првом месту је одређен Ненад Илић. У то време он је међу мајсторима еснафа имао тројицу синова, а и даље је био један од главних јемаца и учесника суђења.¹⁵

Већ почетком двадесетих година његови синови се активније укључују у живот општине. Петар Ненадовић је од 1721. био нотар у српском Магистрату и на тај начин постао упућен и често ангажован у свим важним пословима које је ова институција обављала.¹⁶ Његов брат Јосиф је у септембру 1723. био један од тројице мајстора који су као комисија испитивали ко крши прописе сабовског еснафа.¹⁷ За то време је Петар као нотар постао близак сарадник Живка Ратковића, који је већ 1720. ишао у Беч како би се борио за то да Срби добијају статус грађана. Ова борба није била лака и 1723. су Будимци поменутог ћурчију Ратковића заједно са Петром Ненадовићем упутили у престоницу. Тако су те 1723. тројица Ненадовића играла значајну улогу у својој општини – Ненад је био међу особама које су одлучивале како ће сабовски еснаф радити, један његов син је контролисао рад мајстора а други се борио да Срби у Будиму добију исти положај као и

¹² Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пеиштанског архива*, Збирка прва, Београд 1873, 132–134.

¹³ Д. Ј. Поповић, *Срби у Будиму*, 55–59.

¹⁴ АС, ПСОБ, кутија IV, 81.

¹⁵ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка трећа, 46.

¹⁶ У тексту о митрополиту Ненадовићу, синђел Дамаскин Давидовић наводи како је Ненад Илић умро напречац остављајући сина без прихода, те да је то разлог зашто се замонашио, али о овоме нема података у изворима. Дамаскин Давидовић, *Карловачки митрополит Павле Ненадовић (1699–1768)*, Теолошки погледи, Београд 1987, 73–74; Д. Ј. Поповић, *Срби у Будиму*, 321.

¹⁷ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка трећа, 65.

остали становници. У току 1723. и 1724. Живко Ратковић и Петар Ненадовић су у Беч ишли пет пута. Овде су покушавали да дођу до принца Евгенија Савојског и на том путу су се прво срели са Христофором Игњатом племенитим од Кваријента и Рала, агентом за српска питања, преко кога су стилизована сва акта упућена на Двор. На његов савет, писменим путем су се обратили цару Карлу VI да Срби у Будиму не буду опорезовани већим теретима од Немаца и Мађара, да их без дискриминације примају у Магистратски одбор (од 24 члана) и Магистратску скупштину (од сто чланова). За службу коју је обављао Петар Ненадовић је награђен платом од 295 форинти. Његовом оцу је порез такође одбијен од износа плате коју је добио путујући у Беч и Јосиф као вероватно нотар у Петровом одсуству, јер је записано у једном таначу да је одбијено од Јосифове службе.¹⁸ Чини се на основу података који нису у великој мери сачувани да је у једном моменту, нарочито 1724, цео процес у руке преузео нотар Ненадовић, а да му се у том послу, макар привремено придружио и отац. Ради исте мисије Ратковић и Ненадовић су поново одређени да иду у Беч средином 1725, али нема података о томе шта су тамо постигли.¹⁹

Породица је јачала у сваком погледу и била међу најугледнијим и најбогатијим у Будиму. Међутим, крајем 1725. задесила је трагедија када је преминуо њен први човек (вероватно децембра 1725), Ненад Илић, а тројица браће показала вољу да се поделе. Иницијативу је за ово дао најстарији брат Јаков, који је изјављивао да заједно са браћом не може живети, те се зато обраћао суду. На крају су се у Табану 19/30. јануара 1726. састали Ненадови синови са бировом Јефтимијем Кнежевићем и осморицом ешкута, ради отварања тестаментa њиховог оца. Сва имовина им је подељена на три дела, а тако су наследили и очев дуг (неислаћене рачуне) од 306 форинти и 98 новчића. Овај дуг је требало да буде плаћен од вина и ракије које су наследили и то тако што је одређена цена по којој ће бити продати, тј. 57 акова црвеног вина по три и по форинте аков, 36 акова белог вина по 4 форинте аков и два акова ракије који су заједно вредели 16 форинти. Тако би се продајом вина и ракије зарадило 359 и по форинти, те би сваком сину после враћања дуга остало нешто мало преко 17 форинти. Петар, за кога стоји да је млађи (најмлађи) син, прихватио

---

¹⁸ Архив Српске православне епархије будимске у Сентандреји (у даљем тексту: АСПЕБС), Тефтери за 1724; АС, ПСОБ, Кутија V, 93.

¹⁹ У Бечу су боравили од 25. новембра 1723. до 12. фебруара 1724, затим, од 23. фебруара до 2. априла, па од 4. априла до 8. јула и од 12. августа до 13. септембра, што је укупно било 245 дана, за шта је Петар Ненадовић добио 295 форинти. Д. Ј. Поповић, *Срби у Будиму*, 200–202.

се да плати цео дуг и да по 17 форинти браћи, а да он задржи вино и ракију, те су се на овај начин браћа поделила.²⁰

Јаков и Јосиф су у наредном периоду често уписивани као посебни порески дужници, мада има примера и да су их уписивали као једно домаћинство. Ближе је, међутим, истини да је реч о два домаћинства. Мајсторске чланарине у свом еснафу сва тројица су уредно плаћали и у наредном периоду, а познато је да је то чинио и Петар, последњи пут 1730.²¹ Јосиф Ненадовић је био писар у Магистрату и сачувано је доста докумената које је он писао и на њима се потписао. Учествовао је активно у животу своје општине.²² На положају писара га је затекла и смрт 31. октобра / 11. новембра 1735. Непознато је колико је имао деце, али оно што се сигурно зна јесте да је имао сина Павла, који је у српској историји познат као Павле Ненадовић Млађи. Он је рођен за живота још Ненада Илића, што се може закључити из једног писма које је послао свом стрицу митрополијском егзарху Павлу од 9/20. новембра 1735, а у којем се потписао као аудитор реторике у Карловцима.²³ То је јасно упућивало на то да је слушао у школи митрополита Вићентија Јовановића последњу класу и да је тада имао око 15 година. На основу чега се закључује да су двојица од три Ненадова сина око 1720. била ожењен, док о Петру нема таквих података?²⁴

До смрти Јосифа Ненадовића он се поред тога што је био писар у Магистрату среће и у пореским књигама, поред Јакова. И у периоду после смрти њиховог оца они су и даље били међу најбогатијим будимским мајсторима.²⁵ И после Јосифове смрти помиње се неко време уз Јакова Јосиф Ненадовић, али није познато о ком члану породице је реч, да ли је то Јаковљев син или Јосифов. Евидентно је, међутим, да је још 1741. бележено, али као једно домаћинство под два броја, да порез плаћају Јаков и Јосиф Ненадовић.²⁶ У каснијем периоду се помиње само Јаков,²⁷ као и у једном писму од 15. марта 1747. када је био потписник тужбе Будимаца на неуредне свештенике, које је штитио њихов дијецезан

---

²⁰ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка четврта, 326–328.

²¹ АС, ПСОБ, Кутија IX, 223.

²² АС, ПСОБ, Тефтер доходака и отходка цеховског; Д. Ј. Поповић, *Срби у Будиму*, 59.

²³ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка друга, 232.

²⁴ Исто, I, 109, 150, 212. и 243.

²⁵ АС, ПСОБ, Кутија VII, 109–111, 126а, 137.

²⁶ АС, ПСОБ, Connotation 1741.

²⁷ АС, ПСОБ, Кутија VII, 132.

владика Василије Димитријевић.²⁸ Исте године уписан је као један од пореских обвезника чији је порез међу већим. Неки Јаков Ненадовић се помиње и 1755, мада он није могао бити митрополитов брат, јер је годину дана раније у Кувеждину митрополит дајући парусију уписао и њега међу покојне.²⁹

Поред браће и синоваца, будући митрополит Павле имао је сестру Сару, али о њој није могуће ништа рећи, сем да је била удата. Када је 1753. уведена Књига записанија, тј. оних за чије се подушје дају парусије и сарандари и молитве за здравље у манастиру Велика Ремета, митрополит Павле је први дао сарандар за покојне Ненада, Јелисавету, Јосифа и Сару и живе себе и синовца Павла.³⁰ Један од његове двојице браће имао је кћер Марту (умрла јануара 1800), која се удала за Јована Текелију и с њим добила шесторо деце од којих је најзначајнији био син Сава, угледни српски правник, политичар и задужбинар.³¹ Поред ње још су позната два члана породице Ненадовић, синовац митрополитов Павле Јосифов(ић), који је био народни секретар, и Павле Мирков(ић), такође синовац, који је добио племство када и митрополит. Реч је о његовом даљем рођаку, тј. потомку Ненадовога брата Мирка из Ловре, где је овај био војник.³² Павле Ненадовић Јосифовић је имао сестру, коју помиње у једном писму, али не и њено име, те само можемо претпоставити да је реч о Марти, мајци Саве Текелије, док поред ње помиње и сестру Ану. Децу је имао и Јаков, што се види из истог писма, али како у њему стоји – само мушку. Један од њих се изгледа звао Ненад. Ово писмо нам открива још једног сродника, стрица Павла Млађег – Петра Јовановића, који би био митрополитов брат, али свакако не рођени. Помиње се 1735. као ожењен и чини се да је живео у Карловцима или у њиховој близини.³³

Особа која је била представник будимских Срба са свега 22 или 23 године у Бечу и која се ту током 1723, 1724. и 1725. борила да његови суграђани буду примани у грађански слој, могла је бити од користи не само Будимцима, него и читавом народу. Када га је митрополит Мојсије Петровић приметио и на који начин, није познато, а чини се чак да није међу њима било никаквих контаката до 1726. Ненадовић је после очеве смрти и

²⁸ Г. Витковић, *Споменици...*, Збирка трећа, 85–86.

²⁹ АС, ПСОБ, 133. и 134.

³⁰ Музеј СПЦ, 346. Књига записанија из манастира Велике Ремете.

³¹ Александар Форишковић, *Текелије*, Нови Сад 2011, 271, 316–317.

³² Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest 1861, 138–139; Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, 3, Нови Сад 1990, 92; В. А. Дуишин – Д. Ј. Поповић, *Племићке породице*, у: *Војводина II*, фототипско издање, Нови Сад 2008, 145; Владан Гавриловић, *Племство код Срба у Јужној Угарској у XVII и XVIII веку*, Нови Сад 2012, 93.

³³ Рукописно одељење Матице српске (у даљем тексту: РОМС), 14.258.

наслеђа које је добио могао самостално да се бави занатством и трговином на основу онога што је наследио. Има индиција да је ово била његова намера, јер се среће међу оним мајсторима сабовског еснафа који су плаћали порез свог удружења до 1730.³⁴ Временом, он се све више удаљавао од ове замисли и приближавао се Карловачкој митрополији, њеној јерархији, сукобима и стремљењима. Њој није било тешко приступити, јер су управо Будимци, поред Пештанаца и Сентандрејаца, захваљујући својој економској снази у овом периоду утицали на цркву. Не треба сметнути са ума ни да је карловачки митрополит Вићентије Поповић Хаџилавић, који је умро пре него што је Ненадовић ушао у службу цркве, био пре 1713. будимски епископ и да га је млади Петар Ненадовић могао упамтити. Уз то, овај првојерарх је био пореклом из Јањева, које је од родног места Ненада Илића, Пећи, удаљено тек око сто километара и обојица су била у групи која је напустила Косово и Метохију још јануара 1690, те је извесно да су се познавали. Штавише, покојни митрополит Вићентије је управо у Пећи почео своју црквену каријеру. Све је ово могло додатно утицати на Петра да уђе у службу цркве, али је томе изгледа допринео највише мудри митрополит Мојсије Петровић. Одмах после поделе са браћом, Петар се упутио у Карловце.

На основу писања Ђорђа Рајковића, првог Ненадовићевог биографа, митрополит Мојсије га је зађаконио 30. јануара / 10. фебруара 1726. у Цркви Светих апостола Петра и Павла (тзв. Доњој цркви) у Сремским Карловцима. Међутим, у време када је ово учињено може се сумњати, пре свега због краткоће времена између Петрове поделе са браћом и зађакоњења, јер се дана који он наводи Петар управо делио са браћом у Будиму. Запис на који се Рајковић позива свакако није настао 1726. него касније, а то се види између осталог и по томе што је записано да је за ђакона произведен Павле Ненадовић, иако је извесно да име није мењао јер се није замонашио. Други, знатно поузданији запис о његовом постављању за ђакона потиче из 1753. и могао је настати на основу митрополитове изјаве. У њему је забележено да је у степен ђакона постављен 26. јуна / 7. јула у Карловцима у Доњој цркви.³⁵ Као ђакон пратио је већ 1727. митрополита Мојсија на пут у Беч, где му је морао бити од користи, те га је митрополит 21. новембра 1728. поставио на свештеничко звање, али му није дао парохију, него га је прогласио за генералног егзарха, чиме је добио

---

³⁴ АС, ПСОБ, Кутија IX, 223.

³⁵ *Опис српских...*, 378.

доста широка овлашћења.³⁶ Од тада је припадао кругу људи најближих митрополитових сарадника.³⁷

Митрополит Мојсије Петровића је умро средином 1730, а Петар Ненадовић се тада активно укључио у агитацију за избор новог поглавара. Брзо су се образовале две групације, а он је припадао оној која је уживала мању подршку и која је желела да на трону првојерарха види темишварског владика Николаја Димитријевића. Јача групација је била она која је за митрополита желела арадског владика Вићентија Јовановића, а најагилнији су на његовој страни били архимандрити Висарион Павловић и Исаија Антоновић. Владика Димитријевића и Ненадовића је подржавао оберкапетан Подунавске војне границе Василије (Васа) Николић. Када су видели да ће митрополит Мојсије Петровић умрети, док је био на самрти, почели су Димитријевић и Ненадовић да пишу писма свима у Војној граници и по градовима, али и дикастеријама, па и самом Александру Виртенбершком и Евгенију Савојском, али под видом да их пише митрополит, чијим су печатом све оверавали. У њима су истакли да је митрополита, као администратор, требало да наследи темишварски владика, а да је он најбољи и међу епископима за архиепископски положај. Ненадовић је одиграо кључну улогу када је умро митрополит, јер је одмах отишао код Александра Виртенбершког, који је ловио на граници са Османским царством, и од њега добио писмо којим се наређује да владика Николаја сви прихвате за администратора удове цркве.³⁸ Ово писмо је Петар Ненадовић прочитао у цркви пред најугицајним личностима, међу којима је био генерал Марули, а од владика Никанор, некадашњи епископ мохачко-сигетски, затим, ваљевски Доситеј Николић, будимски Василије Димитријевић, мохачко-сигетски Максим Гавриловић и вршачко-карансебешки Максим Несторовић.

Конфузија је настала после читања писама, када је свештенику наређено да огласи да свако ко га не прихвати мора бити проклет, а нису га прихватала управо четворица поменутих активних владика. Сведок ових догађаја, арадски дијецезан Вићентије,

---

³⁶ Ђорђе Рајковић, *Митрополит Павао Ненадовић. Биографско-историјска слика*, Летопис Матице српске, књига 137, Нови Сад 1884, 42–43.

³⁷ О томе сведочи и податак да му је митрополит Мојсије поверио тајну како су покушавали да га наговоре 1730. да се покатоличи, обавезујући га да то никоме не говори. Такође, када је Ненадовић дошао на чело Митрополије, није пропустио прилику да на годишњицу Петровићеве смрти држи за њега паростос, као што је држао и за митрополита Вићентија Јовановића. Димитрије Руварац, *Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, Споменик СКА, 31, Београд 1898, 140–141, 145.

³⁸ АСАНУ, 13173, ССXLIII.

забележио је да је Ненадовић стално агитовао да се владика Николај постави за администратора, а ваљевском епископу је чак, због одбијања да прихвати Николаја, претио да ће му одузети епархију све до самог Ваљева, ако се не покори. Да ли је то заиста радио, не може се проверити, јер је ово једини извор који о томе говори. Такође, значајно је да се Ненадовић обраћао и пећком патријарху Арсенију IV Јовановићу Шакабенти, како би он послао пастирско писмо којим би утицао на све како би за администратора прихватили Димитријевића. Он је на крају послао делегацију у Беч (архимандрит Исаија Антоновић и Михајло Јакшић), како би био потврђен за администратора, али је и народном секретару дао могућност да му осигура ово место. Међу главним Ненадовићевим противницима од нижег клера су били архимандрити Висарион Павловић и Исаија Антоновић. Павловић је чак тражио да он не присуствује Сабору јер му ту није место, а често га је називао шнајдером, док је Антоновић сведочио да је Ненадовић причао колико су епископи огрезли у лажима и богаћењу.³⁹

После почетног деловања на страни владике Николаја и јасног сврставања уз њега, по цену да се сукобљава са осталим епископима, Ненадовић се мање види у целој акцији добијања потврде за положај администратора, коју је Двор коначно и издао Димитријевићу. Један од разлога за ово је тај што Ненадовић није био међу депутирцима који су ишли у Беч да добију дозволу за Сабор и потврду за администраторство. Поред тога, разлог је могао бити и тај што Ненадовић није имао лепо мишљење о пленипотенцијару и народном секретару Јозефу Јамбрековићу, о чему су оставили податке и савременици, али и сам Ненадовић у време када је био митрополит. Он је сматрао да Јамбрековић не ради добро, а посебно не на корист српског народа. Свакако је и даље био на страни администратора, али активност му се не види у наредном периоду.⁴⁰ Није искључено да се намерно примирио, јер је превагу од краја 1730. имала странка која је

---

³⁹ АСАНУ, 13173, ССXLIII и ССLX; *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, I, у редакцији Душана Поповића и Милице Богдановић, Београд 1958, 187–189.

⁴⁰ Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу: прилози за историју митрополитства му 1731–1737*, Нови Сад 1900, 14–15. Позната је Ненадовићева критика која је, као став Синода, била принцип за бирање српског агента при Двору: да он никако не сме бити Хрват, јер је то био Јамбрековић, који је толико зла нанео Србима. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753. Сличан став о њему имао је и Гвидобалд Штаренберг, који је у јуну 1731. пребацио Јамбрековићу да иако је он народни заступник, тај посао никако не ради, јер народне тужбе више долазе њему (Штаренбергу) него Јамбрековићу. Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 30. Нешто пре тога из једног писма архимандрит Висариона Павловића се види да је Ненадовић још средином 1730. критиковао Јамбрековића као непријатеља српске вере и народа. АСАНУ, 13173, ССXVIII.

била противничка у односу на Николаја Димитријевића. На Сабору је за митрополита изабран Вићентије Јовановић, док су вође његове странке, Висарион Павловић и Исаија Антоновић, брзо напредовали и постали епископи, први бачки а други арадски. На овај начин Ненадовић је могао да стекне више непријатеља, јер се против свих ових лица борио од смрти митрополита Мојсија Петровића.⁴¹

Међутим, поред тога што се Петар Ненадовић сукобљавао са владикама, чак радио против избора митрополита Вићентија Јовановића, првојерарх није имао ништа против њега. Напротив, већ 21. маја / 1. јуна 1731. дао му је инструкцију за положај егзарха.⁴² У августу је заједно са Јованом Матолајем, „српским депутатом“, тражио од Београдске администрације да се скине забрана са заоставштине покојног митрополита и да се она преда садашњем, по правима датим Привилегијама.⁴³ Митрополит га је 1731. послао као егзарха да реши проблеме између Футожана и Ненада Томића, провизора Футошког властелинства, које је тада било у власништву удовице грофа О’Двијера (†1729).⁴⁴ Убрзо потом поверио ми је још један важан задатак – да испита финансије у Даљу и да ли се све слаже са инвентарним књигама, уговорима и обећањима која су дата између покојног митрополита и властелинског провизора Михе Теофиловића, за период 1728–1731. Радећи овај посао, Ненадовић је констатовао да је све било у најбољем реду.⁴⁵

Почетком 1732. Петар Ненадовић је био у Темишвару, одакле је заједно са народним секретаром Гаврилом Јуратовцем сагласно Привилегијама упутио захтев да се заштити протопоп у чаковачком дистрикту, јер он не подлеже под војну јурисдикцију него јурисдикцију митрополита Вићентија Јовановића.⁴⁶ Када је умро владика мохачко-сечујски Максим Гавриловић 6/17. јануара 1732, митрополит је упутио у ову епископију, у својству администратора, управо Ненадовића. Препуштање неке да администрира владичанством био је јасан знак да се с том особом, ако се током администрације покаже добром, озбиљно рачунало да у будућности добије на управу неку епископију. Ненадовић то свакако у овом тренутку није могао постати, јер није био монах, али је искуства која су

---

⁴¹ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 25–28.

⁴² АСАНУК, МПА „А“ 315/1731.

⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 328/1731.

⁴⁴ АСАНУ, 13173, ССLXXIV.

⁴⁵ АСАНУ, 13173, ССLXXXV.

⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 3/1732.

му била потребна као епископу и те како могао да стекне управо управљањем једним владичанством.⁴⁷

Постављање на место администратора затекло је Петра у Будиму, где се задржао путујући за Беч, где га је позвао митрополит, али пошто му је одлуку о постављању за привременог управника епископије саопштио будимски владика Василије Димитријевић, вратио се из Будима и 11/22. фебруара 1732. био у Сечују. Како је владика Максим умро током канонске визитације, Ненадовић је намеравао да настави тамо где је владика стао, да обиђе још једанаест насеља у Барањи и сва у Осечком пољу. Милостиња није одмах сакупљана приликом визитирања, него је пописивана, па у наредном периоду довожена, а Ненадовић је питао митрополита где да је довозе, јер је приход од епархије ишао у првојерархову касу. Од Јовановића је тражио и савете у вези са епископским слугама и о имовини. О својој делатности у наредна два месеца редовно је писао Вићентију Јовановићу. Приметио је колико је становништво било сиромашно и да су се на вест да он долази по таксил и милостињу због сећања како је високе приходе тражио покојни владика сви разбежали „како дивла козе“, али су се поукама Петра Ненадовића полако враћали. Он је био незадовољан и пастирском делатношћу покојног дијецезана, јер су свештеници били више година неисповеђени, а становништво је било још у горем стању. У Осек је у међувремену стигао и пакрачки владика Нићифор, у настојању да Осечко поље припоји својој епархији. Већ приликом Ненадовићевог доласка у Осек њему су цивилне власти поставиле питање зашто је ту дошао када је то припадало пакрачком владичанству, настојећи да владици Нићифору помогну у његовим захтевима, али је сваки успех изостао. За то време Петар је ишао по својој епархији, исповедао и поучавао свештенство и народ. Такође, помагао је митрополиту да пронађе делом изгубљене Леополдове Привилегије дате Србима (Прву и Другу) ужасавајући се помисли да су оне можда изгубљене. Жалио се да му не дају тефтере покојног владике Максима и да он „тумара по мраку“, тј. покушава да реши проблеме без знања како је то радио последњи дијецезан, после кога је остала, због грамзивости, како су оценили савременици, велика сума новца од 6.630 форинти до

---

⁴⁷ У време када је Ненадовићу препуштена администрација удове епископије, она се састојала од укупно седамдесет насеља, од чега је 54 било на левој обали Драве, обухватајући већином жупанију Барању. Од градова у њен састав су улазили Печуј, Мохач, Сечуј, Шиклуш, као и манастир Грабовац. Са десне обале Драве, у такозваном Осечком пољу, налазило се још шеснаест насеља, као и сам град Осек, у којем је столовао владика. Ова насеља су била размештена између Драве у Вуке, а желели су да је припоје себи и архиепископ Вићентије и пакрачки владика Нићифор Стефановић. Иларијон и Димитрије Руварац, *О епархији Печујско-мохачко-сечујско-сигетској. од 1695.–1733*, Срем. Карловци 1922, 37–38, 47.

којих је митрополит покушавао да дође, због чега је Ненадовић трагао за касом у којој се налазе и спречавао родбину владике да пљачком дођу до ових средстава.⁴⁸

Митрополит Вићентије Јовановић није намеравао да предлаже епископа за Мохачко-сигетско владичанство – оно је било по броју верника мало, а епископи су били потребнији на другом месту, тј. у Хрватској, где је желео једну епархију која би била надлежна за Србе у Вараждинском генералату. Зато је предложио цару Карлу VI да ову епископију споји са Будимском, која такође није имала већи број верника. Његов предлог је цар прихватио и својим актом од 10. октобра 1732. дозволио је њихово спајање, чиме је Петар Ненадовић престао да администрира овом дијецезом. Ипак, пре тога је организовао да одавде крену представници на Црквено-народни сабор.⁴⁹ Месец дана пре укидања епархије обавештен је Ненадовић да ће Сабор бити одржан у вези са девет тачака којима је цар намеравао да сузи Привилегије. Зато је препуштено Ненадовићу да из епархије са одабраним људима, тајно, дође у Београд до 26. октобра 1732, када ће почети заседање.⁵⁰ Коначно, Сабор је отворен 11. новембра, под комесаром београдским оберствахтмајстером Лоренцом фон Капуанијем. Основно је било да овај сабор донесе одлуке које нису у нескладу са Привилегијама, а потом да се одлуке и противљење царским Деклараторијама поднесу владару, ради чега је формирана депутација. У њу су ушли будимски владика Василије Димитријевић и Петар Ненадовић у име цркве, а поред њих изабрани су представници војске и Провинцијала.⁵¹ Међутим, Неоаквистичка комисија је дала негативно мишљење о слању ове депутације, тако да је све требало решавати другим путем.⁵²

---

⁴⁸ И. и Д. Руварац, *нав. дело*, 37–48. Крајем 1732. и почетком 1733. Ненадовић је заједно са управником Даљског властелинства тражио да се држава не меша у поделу имовине која је остала из смрти владике Максима Гавриловића. Наиме, после његове смрти је на њу стављена забрана и тек је средином септембра 1732. дошло до претресања оставине, када је утврђено да после враћања дугова и погребних трошкова остаје чисто 1.568 форинти. Ова сума је већим делом имала да припадне митрополиту (у дукатима 425), али је остатак подељен владикама, егзарсима и другим утицајним људима. Сам Ненадовић је узео за себе 24 дуката. АСАНУ, 13173, СССXXXVI; Димитрије Руварац, *Тестаменти владичански*, Српски Сион, број 11, Сремски Карловци 1905, 290–292.

⁴⁹ Архив Војводине, фонд Илирска дворска канцеларија и депутација (у даљем тексту: АВ, ИДКД), 1832.

⁵⁰ АСАНУ, 13173, СССXXXI.

⁵¹ У име војске: оберкапетан Вук Исаковић (из Србије), поткапетан Василије Јулинац (из Потиске границе), капетан Јосиф Монастерлија (из Посавске границе), капетан Јован Ђурка (из Поморишке границе) и капетан Мишко Васић (из Подунавске границе). Од цивилних представника били су ту: хаџи Гаврило Рашковић (Београд), Михајло Чарнојевић (Јенопоље), Рајко Прерадовић (Будим), Јован Бозитовац (Сегедин) и Христофор Волч (Липова). М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 52.

⁵² М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 50–54.

Иако је депутација у којој је Ненадовић требало да буде одбијена и пре него што је упућена у Беч, митрополит Вићентије Јовановић је радио на томе да се упути нова, за шта је на крају добио дозволу новембра 1733, мада је неколико месеци раније знао за позитивно решење. Ускоро је Ненадовић најпре добио пуномоћ да са агентом Матолајем преузме оставштину митрополита Мојсија (30. новембра / 11. децембра 1733).⁵³ Међутим, са преузимањем имовине није ишло лако. Прво је митрополит морао да пошаље Београдској администрацији инвентар те имовине, али је резултат изостао те године.⁵⁴ Још у марту 1735. тражила је Администрација да јој Ненадовић врати инвентар, те претпостављамо да је оставштина у међувремену предата.⁵⁵

Током децембра 1733. је дошло до саветовања између митрополита, темишварског и бачког владике, игумана и народних првака, када је решено да у Беч иду будимски епископ Василије, егзарх Павле Ненадовић (у име цркве), Вук Исаковић, Јосиф Монастерлија (у име војске), хаџи Гаврило Рашковић и Михајло Чарнојевић (у име Провинцијала). Они су почетком 1734. отишли у Беч и поднели преко принца Евгенија Савојског своје захтеве који су ишли сви у истом правцу, а то је да им се не дирају Привилегије и не смањују ни у једном погледу. Тражили су да се измени одлука да морају на три велика празника заједно са католицима (Ускрс, Божић и Духове) прекинути све послове, а и та одлука се није поштовала него је народ присиљаван да не ради на све католичке празнике. Поред овога, молили су да се не инсистира на новини која подразумева тројну кандидацију приликом избора владика и не мењају до тада важеће одредбе о слободној градњи цркава, затим су објашњавали да ако духовном сталежу у криминалним радњама могу судити световни судови, онда Привилегије немају никакав значај. Чак и ако је реч о томе да световњак тужи духовно лице у криминалном процесу, могуће је да изађе на световни суд само ако га прво саслуша првојерарх и изврши његову деградацију. Бунили су се против спречавања или ометања канонских визитација. Тражили су и промену одлуке да се после смрти епископа његово имање не дели на три дела (епископији, митрополиту и држави), него да све наслеђује митрополит, као и да се не ставља забрана на имовину покојног митрополита, као што је учињено са оним што је остало после Мојсија Петровића (17.000 форинти), јер се тај новац троши на враћање

---

⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 157/1733.

⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 159/1733.

⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 263/1733.

дугова покојника, његову сахрану и погреб. Захтевано је да народ од митрополита зависи и у световним стварима јер је то гарант мира и верности, наводећи као пример значај утицаја патријарха Арсенија III за време Ракоцијевог устанка. На крају, противили су се да свештенство плаћа као и остали порез на недонационална добра. Због свега реченог су молили да цар потврди Привилегије и држи их се, по потврди од 1715.⁵⁶

Депутација се дуго задржала у Бечу али у њој није било неопходне слоге. Извесних трвења је било између владике Василија и егзарха Ненадовића, због чега је будимски дијецезан тражио заменика, чему су се епископи већином противили немајући довољно поверења у Ненадовића. Нарочито су против њега били владика Висарион Павловић и Максим Несторовић, који су га окривили за многе невоље и конфузију, али митрополит је у њега имао највише поверења, због чега му је и предао да у депутацији буде благајник. Последица рада ове депутације у Бечу био је Рескрипт од 21. септембра 1734. којим није измењено пуно тога, него су само прецизиране спорне тачке, а у појединим ублажени ставови.⁵⁷ Током 1734. генерални егзарх се спорио и са будимским епископом Василијем Димитријевићем, којег је тужио Синоду у Осеку да га је овај псовао.⁵⁸ Исте године, у децембру, Ненадовић је био у манастиру Раковцу.⁵⁹ Како се ове године налазио у поменутом манастиру, а у документима се среће као Павле, претпостављамо да је управо те године замонашен. С тим именом се среће и као егзарх који је исте године вршио визитацију дела Београдске митрополије (око Пожаревца).⁶⁰ Међутим, Димитрије Руварац, не наводећи извор, тврди да га је замонашио тек 6/17. јула 1736. у истом манастиру митрополит Вићентије Јовановић.⁶¹

Ненадовић је после учешћа у депутацији радио у Митрополији као генерални егзарх, нарочито када је у Беч отишао митрополит, те се тако и старао, да по митрополитовој наредби, организује Сабор из 1735. Међутим, од те године он је улазио у

---

⁵⁶ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 56–61.

⁵⁷ Исто, 62–65, 71–73.

⁵⁸ АСАНУ, 13173, ССCLXXII.

⁵⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 32/1734.

⁶⁰ Визитацију је вршио 1733. и 1734. *Митрополија Београдска око 1735. године*, приредио Димитрије Руварац, Споменик СКА, 37, Београд 1905, 126, 140–141. Постоји и занимљив опис, настао у Русији, о томе како се Ненадовић замонашио. У њему се каже како су му родитељи били сиромашни и није могао да испроси девојку коју је хтео, те се зато зарекао на целибат и замонашио. О овоме не постоји ниједан други историјски извор, а сигурно није тачно све, пре свега податак о сиромаштву родитеља. Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, 16.

⁶¹ Д. Руварац, *Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, 141.

све веће сукобе са другим епископима, а нарочито са бачким епископом, који се спорио са митрополитом јер је искључио Футожане из цркве, а митрополит их без истраге вратио у њено окриље. Уз то, због неког дуга од сто дуката затворио је архимандрита Андреја Атанасијевића, миљеника владике Висариона. Колико је бачки дијецезан био љут због свега видело се када је митрополит дао дозволу Ненадовићу, којег бачки владика уместо генералног егзарха назива генералним шнајдером, да провери све манастирске рачуне. У мају 1735. Павловић је због тога отворено напао Ненадовића, пребацујући му да у инквизицију уводи неке новине и да испитује часне људе о новцу из времена митрополита Мојсија, чију је заоставштину, наводно, већином он потрошио. Тражио је да Ненадовић о свему положи рачун пред наредним Сабором. Бачки епископ је био киван на митрополита и Ненадовића што тако оштро спроводе инквизицију по манастирима.⁶² Међутим, свега дан после напада тражио је од Ненадовића да му опрости на томе и да чак посредује код митрополита како би се сукоби смирили.⁶³

Успешна комуникација између митрополита и његовог егзарха довела је до тога да се са Ненадовићем почело озбиљно да размишља у будућности и то не само међу Србима, него и у Бечу. Српски агент Матолај препоручивао је чак митрополиту септембра 1735. да Ненадовића још за живота одреди за свог наследника, јер би он, по агентовом тврђењу, био врло користан народу. Шта је све у појединостима радио Ненадовић 1735. није познато, али је испунио некадашње обећање ваљевском владици да ће му смањити епархију на неки начин, тако што је митрополит затворио Доситеја Николића, а епархију у краћем временском периоду препустио на управу Ненадовићу.⁶⁴ Како је митрополит ушао у сукоб са владикама Доситејем Николићем и Висарионом Павловићем, чак их затворио и увео неку врсту принудне управе у њиховим епархијама, дошло је до револта епископа према његовом понашању, који је 1736. узроковао судски процес између митрополита и епископа које је затворио. Чак је намеравао да Висариона отпреми у рудник соли, али су Јона Крижар и Павле Ненадовић спречили да писмо са оваквим захтевом буде послато.⁶⁵ Митрополит је на крају у овом сукобу био поражен, морао је да владикама за нанету штету да новчану надокнаду, тзв. сполијум, и пристане на увођење коадјутора који би му наводно

---

⁶² М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 104–113.

⁶³ АСАНУ, 13173, Писмо владике Висариона од 29. априла / 10. маја 1735.

⁶⁴ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 136, 154, 193.

⁶⁵ АСАНУК, МПА „Б“ 80/1737.

због болести помагао, а у суштини га надзирао. Ова дужност је поверена његовом некадашњем главном конкуренту за митрополијско звање, Николају Димитријевићу. Истовремено, пораз су доживели и митрополитови главни помагачи, па су у Петроварадину затворени Јован Матолај, народни секретар, Вићентије Стефановић, архиђакон митрополита, и Ненадовић, као генерални егзарх. Током затвора, који је трајао око месец дана и завршен је у првој половини децембра 1736. све их је Ненадовић издржавао.⁶⁶

Разлог за ово хапшење лежи у судском процесу и тужбама које су против генералног егзарха најпре посебно поднели Никола Николин и Веселин Максимов, карловачки суспендовани свештеници, а потом заједно проте и свештеници из Срема (8/19. децембра 1736). Ове тужбе су поднете Петроварадинској истражној комисији, састављеној управо поводом случаја митрополијског егзарха Павла. Он је оптужен да је свештенике тукао чак и у цркви, да их је присиљавао да дају велику димницу и на сваки начин покушавао од њих да добије новчана средства. На челу ове комисије је у име генерала Хамилтона био пуковник и оршавски командант Кристоф фон Енгелхард. Ненадовић је оптужен да је већ 1731. повећавао димницу, затим да је хапсио и у затвору држао неке свештенике, а и протопопове. Нарочито је нападан што је у Карловцима 1732. извршио измену свештенства, али је ово свакако морао урадити по наредби митрополита. Тако је сменио проту Николу Николиног, попа Растка и попа Јована је преместио у Пореч, у Пожаревац је преместио попове Николу и Арсенија Димитријевог, док је попу Веселину наредио да иде у манастир. Свештенству је нарочито сметало што је било од стране викара хапшено и премештано на друге парохије, затим, што је од њега захтеван новац за путовање делегација у Беч. Тужили су се да је Ненадовић повећао износ давања за свештеничке синђелије са једног, два или три дуката на 14, 20 и 24 дуката, а да је и поред тога што су свештеници поседовали старе синђелије тражио да морају бити обновљене и написане нове, наравно уз новчану надокнаду. Такође, тужили су се да их је присиљавао да купују књиге које је наплаћивао скупље него иначе (буквар уместо 30 крајцара једну форинту, а катихизисе две форинте). Присиљавао је попове удовце да се замонаше и иду у манастире, иако су они тако остављали своје сиромашне породице без средстава за живот.

---

⁶⁶ Димитрије Руварац, *Арест у Петроварадину 1736. Павла Ненадовића генералног егзарха, Вићентија Стефановића и народног секретара Јована Матолаја*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 80.

Сви ови преступи, уз разне разлоге за хапшење попова, довели су до заједничке тужбе против Ненадовића.⁶⁷

Ненадовићу су предочене све оптужбе и он их је једну по једну побијао. Сачувани су његови одговори у овом смислу у којима је истакао да је радио по наредби митрополита, који је имао на то право. Такође, да је позвао све сремске прете у Карловце 26. августа / 6. септембра 1731. и да им је прочитао митрополитов указ о уређењу, али га свештеници нису хтели да приме, чак су све дрско одбили и међусобно се недолично дописивали и правили неке завере са осталим сремским свештенством против митрополита. Зато су они који се нису покорили стављени под епитимију, а неки су и ухапшени по наредби Висариона Павловића, тада бачког епископа и намесника архиепископско-митрополијског (у Карловцима). Хапшење и затварање је извршено по митрополитовој наредби и спецификацији. Због непоковања карловачког свештенства њиховом проти Живану Црногорцу и митрополиту покренут је против њих судски процес који је на крају одредио ко где да буде премештен. За сваку своју тврдњу Ненадовић је дао писмено сведочанство на којем ју је заснивао, најчешће саме наредбе или пресуде митрополита Вићентија. Приложио је посебно указ од 16/27. маја 1733, а доказао је и да није присиљавао народ да му даје новац за бечки трошак, него је покушао да врати једну дискрецију (десет дуката) коју је добио још 1733. пре пута у Беч. Сведочење је завршио 3/14. децембра 1736, а из његовог писма, које је послао годину дана касније неименованом епископу, види се да га је Комисија ослободила свих оптужби, мада се и даље није добро слагао са делом сремског свештенства.⁶⁸ Ипак пресуда није донета одмах. Још у фебруару 1737. је барон Енгелхард тражио од коадјутора да посланицом спречи нападе сремског свештенства на митрополита и Ненадовића, јер се чека пресуда грофа Хамилтона, коме су послати записи испитивања свештеника и Ненадовића. Такође, позван је Димитријевић да сам испита девет сремских прота.⁶⁹

Крајем 1736. митрополит је позван да пошаље генералног викара Ненадовића и Матолаја по рачун дугова Српског коњичког пука, из чега се већ видело да он вероватно неће бити осуђен.⁷⁰ Није искључено да је прошао некажњен и зато што је било очигледно

---

⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 436. и 437/1736.

⁶⁸ АСАНУК, МПА „Б“ 29/1736. и 92/1737.

⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 465/1737.

⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 439/1736.

да прелази на страну јачих, тј. митрополитових противника, јер је посведочио двојици епископа, Николају Димитријевићу и Максиму Несторовићу, да је митрополит учинио неправду владици Висариону Павловићу.⁷¹ Ипак, Ненадовић баш није имао поверења у коадјутора Димитријевића, због чега га је барон пуковник Енгелхард опоменуо јануара 1737. да сарађује са темишварским дијецезаном како би били постигнути мир и ред у Митрополији.⁷² С друге стране, ни Димитријевић није веровао Ненадовићу, због чега је тражио да остали егзарси посведоче шта је све Павле радио и говорио против ваљевског и бачког владике. Егзарх Јован је сведочио да је током затвора Ненадовић подмићивао људе (са 12 дуката). Овај викар и Јосиф Стојановић су га оптуживали код Димитријевића да је преписао Матолајеве „кореспонденције“ и у њима навео све своје преступе као Матолајеве. Такође, сведочили су да је сам генерални егзарх тврдио да је он разлог због којег су били затворени бачки и ваљевски епископи.⁷³

Вићентије Јовановић није дуго поживео у новим околностима, јер је 6/17. јуна 1737. у Београду преминуо. Одмах је у Митрополији настала конфузија. С једне стране је Николај Димитријевић настојао да администрира, јер је већ био коадјутор, а с друге стране је део епископата на то место истакао Висариона Павловића. Међутим, извесно двовлашће потрајало је само два месеца, док у Београд није стигао патријарх Арсеније IV бежећи од турске освете. Већ почетком септембра у име епископата поздравили су га Василије Димитријевић и Висарион Павловић. У новембру су епископи објавили да је међу њих стигао патријарх и да су сви дужни да му се, као старијем, покоравају. Тако је патријарх преузео управу над Митрополијом, али је све имало карактер привременог. За време рата он се више бавио питањем српске организације против Турака, док су епископи радили сваки за себе, што је створило центрифугалне тенденције које је касније патријарх са доста муке савлађивао.⁷⁴

По доласку међу карловачку јерархију патријарх у њој није ништа мењао, чак је и некадашњег егзарха митрополита Вићентија, Павла Ненадовића, прихватио за свог генералног викара. Средином 1738. он се налазио у Бечу, где је имао патријархову пуномоћ, као и Владислав Малеску, да га заступа у свему. Ова чињеница открива да је

---

⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 443/1736.

⁷² АСАНУК, МПА „А“ 449/1737.

⁷³ АСАНУ, 13173, СССXXII.

⁷⁴ Милутин Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти: лекције из историје Карловачке митрополије*, Карловци 1899, 1–20.

Ненадовић уживао пуно патријархово поверење. Није познато у чему га је тачно заступао, сем да је покушавао да добије дозволу за сазивање Сабора, који би одредио начин за враћање дугова (пасиве) и наплату истих од повериоца (активе), али је Двор ово одбио јер је рат још трајао. Колико је Ненадовић остао у Бечу и шта је радио по повратку није познато. Зна се само да је пред потписивање Београдског мира био у Београду, где је имао контакте са генералом Најпергом и радио на томе да се посмртни остаци митрополита Мојсија и Вићентија пренесу из овог града на Фрушку гору, првог у Крушедол а другог у Раковац.⁷⁵

После рата патријарх је настојао да обезбеди потврду свог положаја на челу Карловачке митрополије јер је он и даље био привремен, као и потврду Привилегија. Ради тога је и сам пошао почетком 1741. у Беч, где је примљен у аудијенцију, са осталим депутирцима.⁷⁶ Међутим, како је патријарх изнео још низ захтева, са свиме је ишло доста споро, па се он вратио после три месеца у Карловце остављајући депутацију у Бечу да заврши све послове. Разлог за ово је био тај што је Марија Терезија отишла у Пожун да отвори Угарску сталешку скупштину и прати њен рад. Вративши се у Карловце, патријарх је спремао нову делегацију, која је ради потврде Привилегија стигла 1742. у Беч. Потврда је тражена по моделу из 1715. Павле Ненадовић је био на челу нове депутације, којој је стављено у задатак и да добије конфирмације за нове епископе Горњокарловачког и Костајничког властелинства, Ненадовића и Алексија Андрејевића.⁷⁷

Петар, у монаштву Павле, Ненадовић потицао је из будимског круга људи који су у првој половини XVIII века имали знатан утицај на историју Митрополије, али и уопште на историју Срба у Хабзбуршкој монархији. Његов отац, Ненад Илић, био је један од најбогатијих и најугледнијих будимских трговаца и занатлија, и за ондашње прилике пружио му је добро образовање. Несумњиви таленат младог Петра довео га је са свега 21 или 22 године у будимско бечко посланство ради стицања грађанског права. Као

---

⁷⁵ М. Јакшић, *О Арсенију IV...*, 21–26; Д. Руварац, *Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730*, 144; Димитрије Руварац, *Кореспонденција митрополита Павла Ненадовића из Беча 1762, 1763 и 1764. са началним протом карловачким Јегтимијем Радосављевићем*, Споменик СКА, 51, Земун 1925, 100. Почетком 1739. прегледао је рачуне Београдске саборне цркве и на њих се потписао. Душан Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711–1739*, Споменик СКА, 61, Београд 1935, 77; Сава, епископ шумадијски, *Гробна места српских архијереја*, Крагујевац 1999, 68. и 88.

⁷⁶ Епископи Нићифор Стефановић, Василије Димитријевић и Висарион Павловић, представници војске, оберкапетан Потиске границе Арсеније Вујић, оберкапетан Секула Витковић и у име Провинцијала будимски биров Петар Димић. М. Јакшић, *О Арсенију IV...*, 29.

⁷⁷ М. Јакшић, *О Арсенију IV...*, 30–32.

магистратски писар је рано ушао у живот своје општине и био упознат са многим проблемима, управо онда када су се митрополити највише обраћали Будимцима за помоћ. Све је ово утицало на његов развој. Иако није припреман за положај или послове у цркви, него за занатлију и евентуално трговца, после очеве смрти окреће се новоизабраном митрополиту Мојсију Петровићу, који је у Петру видео способну особу, од које не само он него и цео народ може имати користи. Већ од 1726. налазио се у митрополитовој служби, а две године касније постао је његов егзарх. У наредном периоду, све до избора за епископа, налазио се као генерални егзарх митрополита Вићентија Јовановића и патријарха Арсенија IV на многим важним задацима, током којих је показао многе позитивне особине, али и неке негативне. Није презао од тога да критикује цркву, а уживајући подршку митрополита да појединцима и прети. Свакако му је утицај у време Вићентија Јовановића био знатно већи од оног који му је положај одређивао, што је изазвало завист владика и нижег свештенства. Резултат тога је био судски процес против њега, чак и једномесечни затвор у Петроварадину крајем 1736. Међутим, после судског процеса, изношења тужби и одбране, утврђено је да је поступао по наредби митрополита, да нема његове кривице и да су га затворили само из зависти. Ускоро му је положај ојачан патријарховим доласком на чело Митрополије, јер је постао један од првојерархових поузданијих људи, због чега је решено да му се да најсиромашнија и најудаљенија епископија како би се смањио његов утицај у Карловцима. Била је ово слаба мера којом су владике настојале да се реше овог вештог супарника у будућој трци за првојерарха. У међувремену, Ненадовића је митрополит Вићентије замонашио у манастиру Раковцу, а будући избор за епископа само му је отварао могућност да напредује у црквеној хијерархији.

2. 2. Епископ

Први гласови о томе да би Ненадовић могао постати епископ чули су се почетком 1734. јер је то била митрополитова наводна жеља.⁷⁸ До овога ипак није дошло за време митрополита Вићентија Јовановића, него у време патријарха Арсенија IV, под којим је Ненадовић био све утицајнији. То је сметало осталим владикама, због чега су сматрали да би било добро одвојити га од првојерарха, тако што би му се дала на управу најслабија седисвакантна епископија – Горњокарловачка. Из једног писма Висариона Павловића се сазнаје да је Ненадовић на ову понуду најпре ћутао, а онда је прихватио. Ово владичанство није нико други хтео да прихвати, па је Ненадовић био једина особа којој се могло поверити. Непознато је када је тачно одржан овај састанак, а на основу каснијих података, које је дао владика Висарион, чини се да је решење донето 1739. у Београду. Дотадашњи горњокарловачки владика Данило Љуботина је умро у јануару ове године, а владика Висарион је у писму из 1743, којим је одбијао нападе Исаије Антоновића на Ненадовића, тврдио да ако је арадски дијецезан имао нешто против владике Павла, то је требало да каже 1739. када су се сви сложили да му се препусти Горњокарловачка епископија.⁷⁹

Иако су намеравали да Ненадовића удаље од патријаршијског двора, он је и даље имао везе с њим јер је његов синовац Павле Ненадовић Млађи у њему био канцелариста, тј. писар.⁸⁰ Од договора 1739. прошло је доста времена док 14. јануара 1742. није затражено да Ненадовић буде конфирмиран на место горњокарловачког владике. Овај први захтев упућен је удовој царици Елизабети Кристини, мајци Марије Терезије, од које се очекивало да утиче на кћер како би изашла у сусрет српским захтевима.⁸¹ У марту исте године огласили су се бански и карловачки граничари писмом упућеним принцу Францу Стефану Лотариншком у којем су га молили да не слуша оптужбе арадског епископа Исаије, него да потврди на епископске катедре Алексија Андрејевића и Павла Ненадовића.⁸² Истакли су приликом марширања у рат да не знају шта је узрок Антоновићевог противљења Ненадовићевом избору, али да је такво понашање противно

⁷⁸ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 62–65.

⁷⁹ М. Јакшић, *О Арсенију...*, 64–72; Ненад Нинковић, *Исаија Антоновић, епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)*, Истраживања, 24, Нови Сад 2013, 190.

⁸⁰ Димитрије Руварац, *Кореспонденција патријарха српског Арсенија IV. (Шакабенте) од 29. септембра 1742. до 20. октобра 1743*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 67–76, 111.

⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 115/1742.

⁸² АСАНУК, МПА „А“ 135/1742.

Привилегијама, канонима и напретку народа, те га они никако у намери не подржавају. Био је ово први помен неслагања Антоновића са Ненадовићевим избором за епископа.⁸³

Не чекајући одговор из Беча на учињен предлог за Ненадовићеву потврду, патријарх је извршио његову хиротонију 25. априла / 6. маја 1742 (на Марков дан), пошто је Ненадовић потписао истог дана своје исповедање вере, а потом га 26. маја / 6. јуна предложио за потврду принцу Францу Стефану Лотариншком.⁸⁴ Мало пре тога о свему је обавестио агента Карла Ореџија.⁸⁵ У међувремену је Павла Ненадовића поставио на чело већ поменуте делегације, препуштајући му да истовремено изради своју потврду у Бечу. У депутацију су поред Ненадовића ушли још Јован Георгијевић, патријаршијски архиђакон, Арсеније Вујић, пуковник Потиске војне границе, и Андреј Андрејевић, петроварадински управник поште и администратор Карловачког властелинства, као и Јона Крижар, национални секретар. С њима је у Бечу био и Карл Јозеф Ореџи, народни (српски) агент у Бечу. Како потврда на положај горњокарловачког владике није стизала, патријарх се 31. октобра / 11. новембра 1742. обратио преко Ореџија Марији Терезији, молећи је да потврди Привилегије и Ненадовића. Месец дана касније обратио се поводом истог захтева и њеном супругу. У међувремену је Ненадовић стигао у Беч.⁸⁶

Депутација је на челу са Ненадовићем у јануару 1743. предала своју жалбу са захтевима у пет тачака. На првом месту ту је захтев за важењем Привилегија свуда где има Срба, јер на то имају право по њиховом самом садржају. Дакле, не само у Угарској, како је наглашено, него и у Славонији, речју, свуда где има Срба, чак и оних који се нису населили 1690, него су од раније живели у Угарској, као, примера ради, у Будиму, а који су прешли у рату на страну Хабзбурговаца и на тој страни се борили и тиме стекли заслуге да им је цар Леополд I дао Привилегије као и новодосељеним. Захтевано је да их не присиљавају да не раде и на католичке празнике, јер већ имају довољно својих и, по писању, не раде због светаца 164 дана у години, те ако буду славили и католичке, пропадаће економски. Тражено је да се потврди право кадуцитета, онако како је дато цркви по Другој привилегији. Затим, ослобођење од десетка, јер га нису били дужни да

---

⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 135/1742.

⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 151/1742. Исповедање вере је потписао пред саму хиротонију, због чега се потписао као генерални егзарх и ипосифиј горњокарловачки, пошто формално у том тренутку још није био хиротонисан. АСАНУК, МПА „А“ 154/1742.

⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 157/1742.

⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 208. и 210/1742; Д. Руварац, *Хрватско-северинско владичанство*, 229.

плаћају католицима, а нису га никада плаћали ни султану, него да се овај новац користи за издржавање српске цркве. При томе су указали на тешка пореска оптерећења у виду работа и главног давања (контрибуције) од чак 40 форинти. Поред овога, тражено је да Привилегије буду поштоване у градовима, да Магистрати не могу да анулирају њихове одредбе, што је све чешће рађено, а против чега су морали стално да се боре, јер је дискриминација у градовима врло присутна.⁸⁷ Било је очигледно да се многе одредбе Привилегија не тумаче на исти начин у свим деловима Монархије, нарочито у погледу права да подижу цркве или их оправљају, што су световне власти повремено забрањивале, али о томе није било правила него је све рађено од случаја до случаја. Овакав начин православних није био добар и требало је увести један прави систем.⁸⁸

Како потврда Ненадовића није стизала, депутација се почетком марта 1743. обратила грофу Штаренбергу, не би ли и он подржао њихов захтев у овом правцу.⁸⁹ Писали су 10/21. априла уз помоћ Ореугија нов захтев да се Привилегије потврде без икаквих клаузула, затим да се Ненадовић потврди на место горњокарловачког владике, да се одустане од развојачења Потиско-поморишке војне границе и да се дозволи сазив Сабора.⁹⁰ Две недеље касније патријарх је поново тражио од принца Франца Стефана Лотариншког да Алексије Андрејевић и Павле Ненадовић буду конфирмирани и да им конфирмационе дипломе буду издате преко Угарске дворске канцеларије.⁹¹ Како је Исаија Антоновић правио проблеме у Бечу и противио се Ненадовићевој потврди, депутација се обратила Марији Терезији 29. маја / 9. јуна 1743. са подацима да су Антоновићеве оптужбе лажне и да на њих не би требало обраћати пажњу. У питању је била оптужба да је Ненадовић изабран на место владике непривилегијалним начином, да је био уплетен у многе криминалне радње и на крају да га је патријарх сам сматрао недостојним било којег вишег црквеног звања. На ове оптужбе депутација је дала следеће одговоре. Да јесте изабран у складу са Привилегијама, у којима стоји да је првојерарх слободно постављао епископе а потврђивао их владар, те да су Ненадовића уз патријарха изабрали и владике пакрачки, бачки и некадашњи нишки, који су га по свему судећи и хиротонисали. Да су све оптужбе против Ненадовића у погледу криминалних радњи одбачене у судском процесу, а

---

⁸⁷ АВ, ИДКД, 2083.

⁸⁸ АВ, ИДКД, 2087.

⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 244/1743.

⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 259/1743.

⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 270/1743.

да патријарх јесте сматрао да није достојан црквених звања јер када је дошао у Београд бежећи од Турака није имао праве информације о дешавањима у Београдско-карловачкој митрополији, али је брзо увидео да је погрешно у погледу Ненадовића, јер је и судски доказана његова невиност поводом свих оптужби. Поводом оптужбе да су се сами горњокарловачки верници бунили против доласка Ненадовића речено је да је ово производ Антоновићевих сплетки, а не истина.⁹² Ово су ускоро (20. јуна / 1. јула 1743) потврдили сами граничари, у том тренутку смештени у логору Свети Јован у Италији, истичући да су сви наводи владике Антоновића били лажни.⁹³ У јуну је владика Павла тешио и сам патријарх, да не би због напада епископа Исаије пао у малодушност, већ се уздао у „великаго... Прокатора на Небеси“ док на земљи „а и Ми јесми [а и патријарх јесте његов заштитник].“⁹⁴

Владика Антоновић је у међувремену изазвао и велико незадовољство против Ненадовића код већине владика. Арадски дијецезан је дискредитовао Павлово учешће и његову водећу улогу у депутацији. Против оваквог става се одмах изјаснио владика Висарион Павловић, тврдећи да архијереји нису на позив, у вези са избором депутације, дошли у Карловце, него су ту били он, патријарх и Ненадовић, и једино логично решење за представника цркве је био епископ Павле. Владике су и поред оваквог објашњења биле незадовољне па је постојала намера да у име пет епископа (пакрачког, арадског, будимског, северинско-марчанског и темишварског) у Беч иде бездински архимандрит Теодосије Веселиновић, да би га контролисао. Како је у јануару и фебруару 1743. у Бечу био и будући темишварски владика Георгије Поповић, писао је будимском тражећи од њега да се приклони одлуци и опрости ако шта има Ненадовићу, те да подржи његов избор, јер то што је добио Плашку епископију није награда него казна, којом ће коначно бити одбијен од патријарха и „от нашего општества“.⁹⁵ У Беч је касније дошао и патријархов протосинђел Партеније Павловић, који је свакако био у контакту са депутацијом, али чини се да није довољно хтео да слуша владика Павла, због чега га је патријарх опоменуо. Када је у Беч стигао арадски владика, патријарх је тиме био негативно изненађен. Антоновићева тврдња да је Ненадовић млад за положај епископа

---

⁹² АСАНУК, МПА „А“ 282/1743.

⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 289/1743; АВ, ИДКД, 2095. и 2128.

⁹⁴ Д.Руварац, *Кореспонденција...*, 320

⁹⁵ АСАНУ, 13173, ССССХСIV.

такође није донела резултат, јер је он знатно млађи дошао до архијерејског звања.⁹⁶ Сам патријарх је у мају 1743. дао сведочанство Ненадовићу да је изабран гласовима епископа због његове службе двојници патријархових претходника и њему, а јавио му је да ће сведочанство дати коме треба у Бечу, само да му јави коме да пише. На крају је свим депутирцима дозволио да раде против владике Антоновића, где год то буде потребно, како би елиминисали његов негативан утицај на потврду Привилегија и јурисдикцију патријарха.⁹⁷

Депутација је завршила посао који се тицао потврде Привилегија, коју је Марија Терезија учинила 24. априла 1743. преко Царске дворске канцеларије, а 16. маја исте године преко Угарске дворске канцеларије, а ускоро је дозвољен и Сабор на коме је предвиђено да потврда Привилегија буде објављена.⁹⁸ Патријарх Арсеније IV се на томе захвалио Марији Терезији, али је поновио 22. јуна / 3. јула молбу да конфирмира Ненадовића.⁹⁹ Он је дозволио владици Павлу да остане у Бечу и изради своју потврду, ако то не успе док су још сви у овом граду, или да ради истог посла остави неку њему одану особу. Управо у време потврде Привилегија Исаија Антоновић се правдао у аудијенцијама да је он опуномоћеник епископата и клера и у вези са конфирмационим дипломама. Гроф Баћањи је тражио да му објасни ко је све против патријарха у погледу Ненадовићеве конфирмације, те му је одговорио да су то сви сем владике Висариона Павловића. Он је у разним институцијама радио против Ненадовића, па иако је у априлу 1743. било речи да му је конфирмација спремљена, покушавао је да спречи његову потврду.¹⁰⁰ Средином године арадски владика је принуђен да се врати у своју епископију, док је Ненадовић позван у Дворски ратни савет како би се нашао начин да се врате дугови Српског коњичког пука, али је он за преговарање у овом смислу тек тражио пуномоћје из Карловаца, те није могао ништа да уради. Коначно, отварању овог питања се противио и патријарх тражећи да се цео проблем препусти наредном Сабору. Вративши се у Арад, Антоновић је наставио да ради против Ненадовићеве конфирмације, обраћајући се

---

⁹⁶ Д. Руварац, *Кореспонденција...*, 312, 319–320.

⁹⁷ Исто, 317.

⁹⁸ Јован Радонић и Мита Костић, *Српске привилегије од 1690. до 1792. год*, Загреб 2011, 274–276.

⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 290/1743.

¹⁰⁰ АСАНУ, 13173, ССССХСVII.

писмено институцијама против ње, док је владика Павле тражио да му се саопшти прецизно шта то против њега има арадски епископ како би могао да му одговори.¹⁰¹

Ненадовић је у обраћању Марији Терезији истакао да већ две деценије служи народу и Двору и да је у тој служби сарађивао са фелдмаршалима Валисом, Кенигсегом и Кевенхилером, са принцем Од Хилдбургхаузена, затим са Трауном и Марулијем. Поменуо је и судски процес против њега вођен крајем 1736. после којег је ослобођен свих оптужби и, у Хамилтоновој (Енгелхартовој) комисији, доказана је његова невиност. Објаснио је и свој положај у време доласка патријарха, који је био несигуран због претходног процеса, али да га је патријарх, видевши његову исправност, брзо ангажовао за свог генералног егзарха. Када је намеравао да га посвети за епископа и уопште изабере, позвао је све владике у Синод, али су му арадски, темишварски и будимски владика јавили да не могу доћи због раније договорених обавеза, док су пакрачки, нишки, северинско-марчански и костајнички епископи дали своје пуномоћје владици Висариону Павловићу да гласа за Ненадовића. Он је истакао да је за избор епископа довољна већина у Синоду, а како тројица владика нису дошла, док је бачки епископ имао пуномоћја осталих, успостављена је већина од 6:3, чиме је могао да буде изабран и посвећен, што је и урађено. На основу овога молио је да буде конфирмиран за епископа.¹⁰²

Српска депутација је у августу 1743. тражила од Марије Терезије да Привилегије, које је потврдила, огласи у свим деловима Монархије како би их се власти држале, а такође да потврди и изда конфирмационе дипломе за Алексија Андрејевића, Павла Ненадовића и Георгија Поповића, којег је митрополит по смрти Симеона Филиповића предложио за Северинско-марчанско владичанство.¹⁰³ Ово је било последње обраћање поводом конфирмација 1743. јер је депутација, пошто је добила потврду диплома крајем те године, кренула за Карловце. Из Карловаца је Ненадовић, иако непотврђен, послао писмо 17/28. децембра 1743. егзарху Симеону Љуботини, јеромонаху Данилу Јакшићу, тржићком протопопу Јовану, ритмајстеру Јовану Трбуховићу, а потом и свим осталим Србима у његовој епархији „Карловачкој, Плашкој и Сењској до воде Глине“.¹⁰⁴ Ово писмо представља истовремено његову прву архијерејску посланицу у којој свим верницима

---

¹⁰¹ Д. Руварац, *Кореспонденција...*, 343, 347–348, 350–352, 374–377.

¹⁰² АСАНУК, МПА „А“ 296/1743.

¹⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 309/1743.

¹⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 341/1743.

честита Божић и жели бољу наредну годину. Писмо је, међутим, настало не као посланица него позив за Сабор, за који је Ненадовић одредио да дођу егзарх Симеон Љуботина, тржићки прота Јован, ритмајстер Трбуховић, а од кнезова један којег народ сам изабере. Пожуривао је своје вернике да што пре пошаљу депутате јер ће Сабор бити отворен 20/31. јануара, али да не очајавају ако до тада не стигну – само нека дођу најдаље недељу дана касније, јер је извесно да ће Сабор продужити свој рад и после педесет дана, колико се мислило да ће трајати.¹⁰⁵ Истовремено је тражио од владике Алексија Андрејевића да и за његову конфирмацију ради у Бечу.¹⁰⁶

На Сабору, сазваном пре свега ради публикавања Привилегија, Ненадовић је 21. марта 1744. од комесара генерала грофа Енгелсхофена и грофа Парачића добио писану потврду да су сви судски процеси подигнути против њега као генералног егзарха доказали да је он невин, за шта му они и дају сведочанство.¹⁰⁷ Ово је био јасан знак да ће уследити и његова потврда као епископа, без које не би могао да уђе у епархију. Марија Терезија га је 6. априла преко Дворског ратног савета потврдила за горњокарловачког епископа. Истог дана је Дворски ратни савет послао интимат патријарху да је његов генерални егзарх потврђен на месту владике, што је јављено и Ненадовићу. И њему и патријарху је наглашено да је конфирмациона диплома већ послата у Карловац и да нови владика није световни него само духовни поглавар ондашњих Срба, који се при томе не сме мешати у ствари спровођења уније под свидничким унијатским епископом.¹⁰⁸ Ово је из Дворског ратног савета јављено и принцу Од Заксен-Хилдбургхаузена, како би Ненадовић правилно обављао поверену духовну власт и по обичају био уведен у трон.¹⁰⁹ Потом је уследило конфирмирање преко Тајне дворске и Државне канцеларије.¹¹⁰

Пошто је коначно добио потврду, могао је да се упути у своју епископију одмах после Сабора. Маја 1744. у пратњи Вићентија Јовановића Видака, раковачког монаха, стигао је у Плашки и одмах почео да ради на својој инсталацији. Пошто је о њој, како је горе истакнуто, обавештен и принц Од Хилдбургхаузена, који је у то време командовао у Вараждинском и Карловачком генералату, наредио је као царског војног комесара лично-

---

¹⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 341/1743.

¹⁰⁶ АСАНУ, 13173, ДШ.

¹⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 389/1744.

¹⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 392–394/1744.

¹⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 395/1744.

¹¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 404/1744.

крбавског команданта потпуковника Јозефа Антонија де Поција (Pozzi). Инсталација је обављена новембра 1744. После овога патријарх је молио председника Угарске дворске канцеларије, грофа Лајоша Баћањија, да владикама Андрејевићу и Ненадовићу буду изручене конфирмационе дипломе. Ова потврда је издата и учињена тек 11. априла 1745.¹¹¹ Већ прве године боравка у епископији владика Павле је почео да издаје посланице у којима је вернике подучавао о користи поста, молитве, исповести и причешћа.¹¹²

Дошавши у своју епископију, Ненадовић се срео са низом проблема, а као прва два која су морала бити решена поставило се то што Привилегије овде још нису објављене и што се спречава свака градња православних цркава, посебно она која је подразумевала чврст материјал. Настојао је да се подигну цркве где год је то потребно, због чега се јануара 1745. обратио Марији Терезији да да дозвољу да се једна таква подигне у Ријеци.¹¹³ У пролеће 1745. намеравао је да изврши канонску визитацију своје епархије. Том приликом није имао проблема на оном подручју које се налазило под влашћу Карловачког генералата, али када је покушао да уђе у неколико села у Банији, која су била под његовом духовном влашћу, спречен је то да учини. У томе га је онемогућио глински заповедник Погледић, као што га је у неколико провинцијалних села спречио провизор Матија Божински. Због тога се Ненадовић жалио загребачком бискупу Јурају Брањугу, који је заповедао у Банији пошто је бан Карло Баћањи био на ратишту. Он није обраћао пажњу на Ненадовићеву тужбу и нити је одговорио на њу, нити је наредио да се пусти у Банију, као што није дозволио да се тамо пусти ни Алексије Андрејевић, који је зато боравио у Метку у Лици.¹¹⁴

Онемогућавање јурисдикције на пуном простору његове епископије није спречило Ненадовића да у њу настоји да уведе ред, ради којег је 10/21. јула 1745. објавио свима у епископији како је 24. јуна / 5. јула у Гомирју донео правила која представљају прерађена Монашка и Презвитерска правила митрополита Вићентија Јовановића, са Ненадовићевим допунама. На овај начин потпуно је уредио живот духовног сталежа у епископији. Уз иста правила издао је и увео у епископију Свитац, који је прописао Сабор из 1744. Свештенству је као главни задатак одредио да се обучава у вери и да је преноси пастви. То је могуће

¹¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 436. и 456/1744, 489/1745.

¹¹² Димитрије Руварац, *Две посланице Павла Ненадовића, владике карлштадског*, Српски Сион, број 10, Сремски Карловци 1905, 257–262.

¹¹³ АСАНУК, МПА „А“ 473/1745.

¹¹⁴ Манојло Грбић, *Карловачко владичанство*, други део, Топуско 1990, 3–5.

урадити само ако би добро познавали Нови завет, за који им је наредио да га годишње морају прочитати девет пута, тј. по једном на сваких 40 дана. Одредио је и да сви морају имати пет обавезних књига: Нови завет, Катихизис (који морају да прочитају сваког месеца) Десјатословије (које имају да читају поново на сваке две недеље), Литургијарион и Требник, за које је одредио да морају да их што чешће читају. Све књиге су морале да буду са дозволом Синода руске цркве, а препоручивао је Печерске и Московске. Тражио је од свештенства да добро познаје све битне законе Православне цркве, да се најмање четири пута годишње исповедају свом духовнику, о чему морају имати писану потврду, тзв. цедуљу. Свештеницима је забрањено да иду у крчме, да се опијају и иду по пијацама и улицама без потребе. У потпуности је одредио литургијски живот и под казном наредио да тамо где има више свештеника, сви заједно морају служити литургије. Такође, наређено је да се свештеници облаче у плаве ризе и да им се не види кошуља.¹¹⁵

Сваки свештеник и ђакон је морао знати напамет Десет Божјих заповести и десет црквених заповести, три јеванђељска савета, седам светих тајни, три благословија, четири добродетеља јеванђеља, седам дарова Светог духа, девет плодова Светог духа, седам дела телесне и седам духовне милости, седам смртних грехова и њихове супротности, четири греха „на небо вопијушчих Богу“ и девет блаженстава, пет „чувствов телесних и пет духовних“, итд. Духовници који су ради исповести и причешћа слати свештенству и народу морали су имати потврду од митрополита. Свако је морао да има чешаљ и да подшиша браду и бркове око уста. Одредио је да нико ко се није прво школовао у епископској (његовој) школи не може постати ђакон и свештеник. По њему је необразованост разлог зашто православце нигде не примају, како у војсци тако ни у цивилној управи. Зато је наредио да протопопови и попови, а онда и остали, дају своју децу у његову школу јер ће образовани лакше напредовати. У црквену службу су могли бити примљени само високоморални људи и о томе су ђаконима сведочили њихови свештеници и проте. За оне који су тек постављани на свештенство морали су да гарантују и парохијани шта ће добијати и он шта му је довољно. Свако ко буде постављан за свештеника биће добро испитан, како не би могао да се претвара да је нешто што није. Када неко буде постављен на свештенство, мора да се служби научи у епископском двору, где је морао и да препише свештеничка правила, како би их се држао. Добро су морали да

---

¹¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

воде рачуна да неком не ускрате свете тајне, нарочито исповест, јер ће због тога бити кажњени.¹¹⁶

Од броја свештеника у парохији је зависила и њихова црквена служба, тј. њена дужина у току дана. Што их је био већи број, дуже су морали и да служе, а тамо где их је било више од три, предвиђао је да служе по цео дан у цркви, осим у време кошења сена или жетве. Ако су сви пољски радови завршени (поред наведеног још браће винограда), онда свештеници никако нису смели да прекидају своју службу. Занимљиво је да је митрополит прецизирао какве морају бити просфоре (од чистог белог брашна и никако плеснине), као да и вино којим се причешћују верници мора бити пријатног укуса. Из просфоре се вадио један агнец који је дељен као нафора. Онај део који се остављао за болеснике преко недеље чувао се у дарохранилици и свештеници су морали да је редовно обилазе, а најбоље сваки дан, како се не би укварио. Ако би приметили да влажи, морали су да рашире антиминос и отворе прозоре како би га осушили, а сами да остану у цркви док се то не уради. Наредио је да свете сасуде (путир, дискос, звездаца, кашика и кивот) никако не буду земљане, већ ако не буду могле да се набаве сребрне или златне, да се користе од калајне. Кивот је увек морао бити покривен, са крстом на врху и на престолу, а не на неком другом месту. Свештеницима је одредио да држе чисте цркве и да никоме од световњака не дозвољавају да улази у олтар. Забранио је да ишта уносе у олтар што није од богослужбених предмета, као и да не смеју ту седети, јести и пити. Сваки поп је морао да строго води рачуна и да исповеда и причешћује болесне, нарочито на самрти.¹¹⁷

Новорођенчад су морала бити крштена осмог дана, а ако није било свештеника у селу, дете се морало носити у друго село. Мајка је после четрдесет дана од порођаја морала доћи у цркву по, како митрополит назива, обичну молитву. Одредио је и како ће се обављати венчања. Она су у цркви морала бити оглашена на време више пута, потом су младожења и млада морали да науче најважније молитве напамет (Оче наш, Десет Божјих заповести, Богородице Дјево и Символ вере), а венчавани су после литургија, које су сватови морали да одслушају. Поменуте молитве су сви морали да науче и зато је свештеник пазио да сви присуствују богослужењима на празнике и недељом и да оне који то не чине пријави световним властима како би их на то присилили. Нарочито су морали

---

¹¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745; Димитрије Руварац, *Павла Ненадовића карлитадског владике „Правила за свештенике“*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906, 466–468.

¹¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

пазити да ово науче деца. Могли су да узму добру и писмену децу за помоћ у служби, по четворо. Сви које је владика позивао ради школовања и обуке без обзира на узраст морали су да дођу. Воду су могли да освете само дана пуног месеца, јер су Јевреји славили празнике на млад месец, и ту су воду сами са два детета или једним клириком носили по кућама. Нико није смео да буде одбијен да буде помазан светим уљем (јелејем) ако се очекивало да ће умрети. Јелоосвећење није могао да изврши сам свештеник, него је за то требало да се скупе седморица свештеника. Нико од верника није могао бити причешћен ако није донео цедуљу из које се видело да се исповедио.¹¹⁸

Гробља су морала бити ограђена и морала су имати капију која се закључавала како у њих не би улазиле животиње. Истовремено је забрањено да се мртви сахрањују у самој цркви, него око ње, мада је Ненадовић препоручио гробља, која нису удаљена од села, јер је тешко зими и лети носити покојнике. Одредио је тачно како морају изгледати крстови на гробовима, чиме је покушавао да искорени паганске обичаје, наређујући свештеницима да никако не опојавају оне који нису хтели да ставе такве крстове. Између мушких и женских крстова је постојала разлика у томе што је мушки био већи. Преслице и обична дрва су морали изнети са гробова већ сахрањених. Оне вернике који се не исповедају и не причешћују свештеници је требало да изопште и да у њихове куће не иду. Ако се нађу у селу калуђери путници који скупљају милостињу и нуде исповест и причешће а за то немају писмену дозволу владике, свештеник је требало да објави народу да се њима никако не упућује ради светих тајни а он да га ухапси и затвори. Да би биле оглашене веридбе момака из друге парохије, они су морали имати писмене потврде својих попова. Такође, свештеници је требало да вернике поучавају да католичке девице или удовице никако не узимају за себе, и да своје девице и удовице не дају за католике, јер су се из овога јављали судски процеси и невоље. Свештеник који би се дрзнуо да венча овакав пар могао је бити рашчињен. На крају, наредио је свештеницима да сви имају протокол, тј. једну књигу подељену на четири дела у коју би уписивали крштене, венчане, умрле и све људе по кућама. Дао им је и тачан пример како да воде ове протоколе.¹¹⁹

Овим правилима је било одређено и како да се заштите од напада на православну веру. Када би се против ње било шта десило у неком месту, свештеници је требало да о

---

¹¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

¹¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

томе усмено или писмено обавесте надређене, проте и епископа. Свештеници су морали да се покоравају својим протама. Монасима који нису имали епископску дозволу нису смели да дозволе да служе у њиховим црквама. Такође, свештеници су морали да пазе да не буде отмице девојака и бигамије. Забрањено им је било да играју и певају у колу испред цркве и да ишта продају испред ње – то се кажњавало са 50 дуката. Завађене је требало да мире, да препоручују да се одећа пуно не шара, јер је то водило у грех и срамоту, и сл. Ова правила издата су 10/21. јула 1745. у Плашком и Ненадовић је обавезао свештенике да их често читају и по њима се владају.¹²⁰

Истог дана када је огласио Правила, заједно са костајничким владиком Алексијем Андрејевићем упутио је тужбу Марији Терезији у којој је изложено како им је забрањено да уђу у делове својих епископија. Нарочито је у тешком положају био Андрејевић, јер је највећи део његове епископије чинила Банија, где му ниједном није дозвољен приступ. Такође, тражено је да Привилегије буду објављене по Хрватској, чиме ће бити заштићени од свих врста напада.¹²¹ Ускоро по подношењу ове тужбе агент Ореинги му је јавио да ће добити пуну јурисдикцију и он и костајнички владика, као и да су интимати у том погледу већ послати. Али стање се није пуно поправљало и Ненадовић је тражио да се званична царска решења у овом смислу доставе свима, па и епископима.¹²² Како није било одговора на овај захтев, сличан су поновили 10/21. септембра 1745. тражећи да им се дозволи слобода визитације, коју спречава Јурај Брањуг, нарочито у погледу манастира, а при томе се меша и у њихову јурисдикцију.¹²³ Сам Ненадовић написао је и послао још једну опширну тужбу Марији Терезији 13/24. децембра 1745. у којој је навео шест захтева. Тражио је да Привилегије буду проглашене у Карловачком генералату, да се дозволи да тамо где је потребно Срби обнављају цркве или подижу нове, да им се врате оне цркве које су одузете, да се спрече хапшења свештеника и њихово извођење пред световне судове, да православни свештеници причешћују православне малефиканте (осуђенике на смрт), али и делинквенте у затворима, и на крају да се људи не присиљавају на промену вере. Ове тужбе су потписали и многи из Генералата.¹²⁴

---

¹²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

¹²¹ АСАНУК, МПА „А“ 502/1745.

¹²² АСАНУ, 13173, DXVIII.

¹²³ АСАНУК, МПА „А“ 515/1745.

¹²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 530/1745.

Први одговор на многе тужбе Алексија Андрејевића и Павла Ненадовића стигао је средином 1746. када је бан гроф Карло Баћањи огласио Павла Ненадовића као епископа у Глинској области, тј. у делу Банске Крајине, која је била под Горњокарловачком епископијом. Мало пре тога бан је наредио да се поштују сва епископска права Андрејевића и Ненадовића.¹²⁵ Сам Ненадовић је почетком 1746. стигао са патријархом у Беч, па иако се Арсеније IV средином године вратио у Карловце, он се у престоници задржао до децембра 1746. У почетку је са њима био и коштајнички владика Алексије, али се он већ у фебруару вратио у Костајницу. У Бечу је владика Павле нашао учитеља немачког који би радио у његовој школи. У фебруару је заједно са егзархом Синесијем Живановићем био у аудијенцији код цара. Током априла је заједно са патријархом два пута приман у посету код Марије Терезије и њеног супруга. У то време је и арадски владика био у Бечу, али се ускоро вратио у своју епархију. По патријарховом одласку у Бечу су остали Ненадовић, пакрачки владика Софроније Јовановић и егзарх Синесије и чекали су царска решења и Резолуције.¹²⁶ Несумњиво је боравак у престоници искористио да и сам нешто поради на поправљању положаја Срба у његовој епархији, јер је управо тада расправљано о овоме и у Илирској дворској комисији.¹²⁷ У септембру је из Беча отишао и пакрачки епископ, те је Ненадовић остао сам са Синесијем Живановићем и коначно у октобру дочекао Резолуцију за сремске манастире, Алексија Андрејевића и себе. Двојици епископа је дата пуна јурисдикција.¹²⁸ Комисија му је 25. октобра јавила да ће ускоро добити одговоре на својих шест жалби.¹²⁹ Заиста, први одговор добио је од принца Захсен-Хилдбургхаузена 14. јануара 1747. којим му се јавља одлука царице с краја 1746. да се он и владика Алексије утврђују у својим положајима и да им се даје пуна духовна власт у епархијама, затим да се Привилегије имају огласити свуда у Хрватској и Славонији, да се православцима никакво насиље не сме чинити, да се могу подизати нове и оправљати старе цркве, али да се нове не подижу на старим црквиштима, те на крају да световни судови суде и даље и свештеницима, али тако да не буду строго осуђени, а и када их осуде,

---

¹²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 12. и 33/1746.

¹²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 35/1746.

¹²⁷ АВ, ИДКД, 1798.

¹²⁸ Димитрије Руварац, *Својеручни записи владике горњо-карловачког, а потом митрополита Павла Ненадовића*, Српски Сион, број 2, Сремски Карловци 1904, 34–37.

¹²⁹ АВ, ИДКД, 2271.

да се пази на њихов положај. При томе је препоручено да добрим правницима попуне епископске конзисторије.¹³⁰

Поред оглашавања Привилегија и релативно повољних одговора на Ненадовићеве тужбе, кварење положаја епископа настало је већ почетком 1747. Принц Од Заксен-Хилдбургхаузена му је заједно са карловачким командантом, бароном Шерцером, саопштио да не може више слободно постављати свештенике, него да их мора најпре њима презентовати и послати их у команду лично да дођу, па тек пошто они одобре, може им дати синђелију и поставити на парохију. Друга новина коју су увели односила се на свештенике и пономаре (црквене слуге) који су до тада били ослобођени пореза и службе (војне), али се од тада уводе и за њих службе и порези, као и за остале људе. Ненадовић је на ове новине одговорио барону Шерцеру да о свему мора обавестити патријарха и Синод, те да сам не може да их огласи, док на то не добије њихов пристанак. Поред тога, истакао је да намерава да иде у Жумберак, јер он подлеже његовој јурисдикцији, иако Данило Љуботина ово није радио, пошто су га обилазили марчански калуђери.

Новине које су се тичале службе свештеника и црквених служитеља биле су последица Хилдбургхаузеневе реформе Војне границе, по којој је све способне мушкарце требало укључити у војну службу. Одлука је гласила да се тамо где има поред свештеника још два мушкарца за војску способна узме један на службу, а тамо где би могао само један, да се нико не дира, те да одлука једнако важи за свештенике, као и за пономаре. Ово се односило на она домаћинства која су имала довољно земље, тј. осам или више рала. Свештеници су на Ненадовићев захтев избрисани из војних спискова.¹³¹

И поред ограничавања епископске јурисдикције у погледу постављања свештеника и подлегању свештеничких кућа мобилизацији, ако имају довољно земље и за војску способних мушкараца, Ненадовић је доста добро сарађивао са војним властима. Када је услед Хилдбургхаузеневих реформи дошло до буне Хрвата и Буњеваца (јула 1746) у Језеранима, Св. Јурају, Кришпољу, Крмпотама, Стубици, Ловињу, Пазаришту и др., Ненадовић је одмах ушао међу Србе и пастирским писмима и поукама их спречио да реагују на сличан начин. Заједно са владиком Андрејевићем радио је и на просветном пољу, те су у Плашком отворили школу, тј. богословију, за обе епархије. Слична школа

¹³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 66/1746. и 79/1747; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, књига друга, 11–12.

¹³¹ АСАНУК, МПА „А“ 125, 147, 149, 151. и 153/1747; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, књига друга, 13–14.

отворена је и у селу Заужница у Лици. За њихово издржавање све парохије су годишње давале између 3 и 8 форинти.¹³²

И почетак 1748. довео је до промена у Карловачкој митрополији, јер је у јануару умро патријарх Арсеније IV и требало је изабрати првојерарха. За администратора удове Митрополије је постављен бачки епископ Висарион, који се и надао положају првојерарха. Већ по старијој пракси, упућена је трочлана делегација у Беч да тражи дозволу за сазивање изборног Сабора. На скупу виђенијих људи и епископа у Карловцима 29. марта 1748. одређено ја да делегацију чине пакрачки епископ Софроније Јовановић, потпуковник Рајко Прерадовић и темишварски биров Маленица Јосифовић. У њиховој пленипотенцији (пуномоћју) за агента Карла Јозефа Ореңгија и владарку стајало је да траже сазивање Сабора, остатак неисплаћених редовних прихода покојног патријарха и укидање судске забране на митрополијски посед (Даљ и Нерадин). Без обзира на то што се Маленица Јосифовић са пута вратио у Темишвар, Двор је сматрао да је непотребно и скупо да се бира нов посланик и дозволио је да му се остала двојица обрете у име српског народа. Иако су укорени да су дошли у Беч без дозволе, што је било забрањено од 21. децембра 1746, ипак је преко њих одобрено сазивање Сабора, а барон генерал Франц фон Енгелсхофен је одређен за комесара.¹³³

Средином јула у Карловцима су се налазили епископи и поједини угледни световњаци, одакле су обавестили све епархије о предстојећем Сабору и позвали их да пошаљу своје посланике, који би требало да до 27. августа стигну у митрополијску резиденцију.¹³⁴ Током августа ова група људи се договорила о трошковима и будућим саборским радњама. Бачки епископ је пристао да се побрине за стан и кухињу комесара. Исаија Антоновић је у задатак добио да прегледа све пленипотенције и да о њима обавести комесара, у чему му је као лични секретар помагао Лазар Соколовић. Пакрачки владика Софроније бринуо је о церемонијалним радњама, нарочито у вези са дочеком комесара. Арадском и пакрачком дијецезану су у свему имали да помажу архиђакон Јован и протођакони Атанасије и Амвросије.¹³⁵

---

¹³² М. Грбић, *нав. дело*, 15.

¹³³ АСАНУК, МПА „А“ 201/1748, 202/1748, 203/1748, 227/1748; АСАНУК, МПА „Б“ 35/1748.

¹³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 227/1748, 228/1748. и 229/1748.

¹³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 338/1748.

Договори око избора митрополита увелико су одржани пре отварања Сабора. Епископи су за датум отварања предлагали 26. август, када је био празник Успенија Пресвете Богородице, али су током припрема, из непознатих разлога, тражили да се почетак одложи за десет дана, о чему је обавештен комесар, коме су у Осек упућени пакрачки епископ и пуковник Атанасије Рашковић. Управо у ово време (1. септембар) договорили су се епископи и представници духовног сталежа да без обзира на будуће догађаје буду јединствени и да за митрополита изаберу Исаију Антоновића. Једина особа из духовног сталежа која се није потписала на ову одлуку био је бачки дијецезан, иако је место за његов потпис и печат остављено (између будимског владике Василија и митрополита Георгија Поповића, које му је по хиротонији и припадало).¹³⁶ Ово је суштински био наставак сукоба и неслагања, јер је администратор без договора и присуства комесара одржао раније призивање Светог духа, што му је генерал Енгелсхофен замерио. Иако би се из овога могло закључити да су главни супарници за положај првојерарха били арадски и бачки епископ, ситуација је била другачија – главни супарници су били Исаија Антоновић и Павле Ненадовић.¹³⁷

Да су главни супарници били епископи Исаија и Павле, сведочи проглас који се појавио пре Исаијиног избора, а који је написао Павле Ненадовић Млађи, по стричевом упутству. У њему су изнете оптужбе на рачун Исаије Антоновића, најпре да је унијат, да је пуковник Будаји тврдио да је видео Исаијин потпис за прихватање уније, о чему је нешто саопштио покојни патријарх Павлу Ненадовићу. Даље, да су осечки епископ Јован Георгијевић и народни секретар Јона Крижар рекли, опет Павлу Ненадовићу у Осеку, да је Исаија обећао генералу Енгелсхофену да ће на унију превести цео народ само ако постане митрополит. О унијатским тенденцијама Исаије Антоновића, продужава се у прогласу, сведоче и његове епархиоте, јер су се оне тужиле да је великоварадском каптолу продао своју јурисдикцију за једну пензију. С друге стране, пребацивано му је у овом документу да је био и противник Вићентија Јовановића, који га је хиротонисао за епископа, да је притискао свештенство у епархији и финансирао своју браћу и офицере, односно Јоаникија (Јанаћка), тителског капетана. Пребацивана му је и акција из 1742. и 1743. када се у Бечу противио потврди Павла Ненадовића. Замерен му је начин преузимања управе

¹³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 241/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 32.

¹³⁷ Димитрије Руварац, *О избору арадског владике Исаије Антоновића за Архиепископа-Митрополита*, АЗИСПКМ, Сремски Карловци 1911, 125–128.

Вршачко-карансебешком епархијом и покушај да добије администрацију у Темишварској. Такође, да од смрти патријарха покушава на све могуће начине, код свих инстанци, да постане митрополит. Писац прогласа на крају пита каква судбина чека народ и вернике ако таква особа буде изабрана за митрополита.¹³⁸

Комесар је у Карловце стигао 3. септембра и следећег дана у посету су му отишли неки посланици, а несумњиво је један од њих био пакрачки владика Софроније. Током те посете комесар му је предао изузетно важан документ у коме је одредио како ће се бирати будући митрополит. Овај акт представља основу првог саборског устројства написаног на следећем Сабору, 1749, као разрађенију варијанту Енгелсхофеновог документа.¹³⁹ Није искључено да је са овим предлогом избора Софроније Јовановић упознат усмено још у Осеку, те да је то био разлог што су се духовници још пре отварања Сабора сложили да Исаија Антоновић буде изабран.¹⁴⁰ Током овог дана договорено је да Сабор буде отворен следећег. Комесар и посланици понашали су се по реду који је предат пакрачком епископу па је 5. септембра Енгелсхофен у пратњи шесторице посланика најпре проверио пленипотенције, искључио прекобројне и онда питао посланике како ће гласати. Договорено је да се гласа по сталежима док не буде постигнут једногласан избор, у прописаном року. После избора одређено је да митрополит и епископи напишу модел избора будућих првојерарха. Комесар је на ово пристао. Укорио је потом бачког владика што је 31. августа одржао призивање Светог духа и напустио салу.¹⁴¹

---

¹³⁸ Исто.

¹³⁹ Ненад Нинковић, *Црквено-народни сабор и Архиепископски синод из 1749. године*, Истраживања, 23, Нови Сад 2012, 264–266.

¹⁴⁰ Документ се састоји од десет тачака у којима је одређено да комесару мора бити јављено када се сви посланици скупе. Пре него што Сабор буде отворен, потребно је да се провере пуномоћја и да се види колико укупно има посланика. Када се ово заврши, комесар би одржао говор и Сабор би тиме био отворен, а тек потом ће комесар наредити да се држи призивање Светог духа, што представља увод у избор митрополита. Њему комесар не присуствује (осим ако то од њега не буде нарочито захтевано услед несугласица), а оставља Сабору не вољу да ли ће избор почети одмах по завршетку литургије или следећег дана. Комесар је сматрао да се избор може обавити за три дана. Чим би га посланици обавестили да је избор готов, одмах би дошао у салу и питао кога су изабрали. Када сазна име изабраног, онда између комесара и Сабора „будет ради публикации и конфирмации далши разговор“. Ако се избор не учини за три дана, онда би комесар четвртог дана скупио народ и изјавио му другу царску заповест, што је била претња која се и касније понављала на саборима, а односила се пре свега на то да ће у случају да у остављеном тродневном року не буде једногласно изабран митрополит њега поставити владар. АСАНУК, МПА „А“ 254/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 26–32.

¹⁴¹ Било је и других предлога, раније изнетих управо од стране комесара, о начину избора митрополита. Реч је била о захтеву за тројну кандидацију која је подразумевала да се владару предложи три кандидата од којих би он изабрао једног. Међутим, на крају је Марија Терезија одустала од овог захтева, прихватајући да Сабор изабере кога жели за митрополита, али да она задржава право да га, ако јој не буде одговарао, не потврди. Све је ово морало бити представљено као царска милост јер царици самој припада јурисдикциона власт.

Одласком комесара почео је избор, али првог дана није завршен, иако се знало за кога је духовни сталеж. Вероватно је тада дошло до сукоба присталица Исаије Антоновића и Павла Ненадовића. Сведочећи да су главни супарници били владике Исаија и Павле, архимандрит Јован Рајић у *Историји Катилизма* наводи занимљив детаљ са овог сабора. Наиме, многи су желели да виде Ненадовића на челу Митрополије јер су га сматрали за благочастивог. Доказ његове моралне исправности било је и то што није јео месо, за разлику од Антоновића, а то је у ово време било знак верске исправности. Рајић наводи и занимљиву сцену у време избора када су Ненадовићеве присталице (већином из Провинцијала) хтеле да Исаију избаце кроз прозор, али су их у томе спречили представници војног сталежа који су повадили мачеве и претили крвопролићем, после чега је изабран Антоновић.¹⁴² Око 11 часова следећег дана комесар је обавештен да је избор завршен и он се одмах упутио у саборницу. Овде га је најстарији епископ по хиротонији, будимски Василије Димитријевић, упознао са избором, молећи да Антоновић одмах буде публикован, на шта је Енгелсхофен пристао, па је новог митрополита народни секретар Јона Крижар са балкона приказао окупљеном народу. Истог дана (6. септембар) увече посланици су предали комесару писмо у којем су се обратили Марији Терезији, захвални што им је одобрила Сабор, молећи потврду Исаијиног избора и конфирмациону (потврдну) диплому.¹⁴³ Новоизабрани митрополит положио је заклетву коју му је одредио Сабор и у њој је дао реч да ће се држати православне вере, да неће у догму или ритуал уносити никакве новине, предвиђајући за себе духовну и световну казну ако направи преступ у овом смислу.¹⁴⁴

Митрополит и епископи су следећег дана (7. септембар) одржали Синод, одакле су са осталим посланицима молили комесара да се попуне упражњене епархије, тако што би на чело Арадске прешао епископ Ненадовић, Јован Георгијевић био постављен у Вршачко-карансебешкој а Дионисије Новаковић у Хрватској дијецези. Комесар, међутим, није знао да ли под Хрватском мисле на Горњокарловачку или Северинско-марчанску епископију, те

Димитрије Руварац, *За што се није у Угарској са Србима поступало онако насилно да приме унију, као што је чињено у Хрватској за време Марије Терезије*, Српски Сион, бр. 17, Сремски Карловци 1906, 482–484.

¹⁴² Јован Рајић, *Историја Катилизма православних Србаља у цесарским државама*, Панчево б. г., 27–28.

¹⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 255/1748. и 264/1748; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 31–34; Димитрије Руварац, *Архимандрита Јована Рајића „Историја Катилизма“*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 232–234.

¹⁴⁴ *Беседа, лист за свеиштенство и народ*, бр. 13. и 14, Нови Сад 1870, 206–207, 223–224; Г. Витковић, *Споменици...*, 112–116.

је опоменуо посланике да се сете, ако мисле да попуњавају ову другу, одлуке о забрани тога из 1744.¹⁴⁵

Владика Ненадовић се после Сабора вратио у своју епархију. Овде му је стигла наредба пуковника грофа Филипа Гвичардија у погледу градње цркава, која се не сме изводити ако се пре тога не пријави и не добије дозвола Војне команде, као и да ће му се одређивати пратња у погледу визитације како не би долазило до прекомерних наплата од свештеника или верника.¹⁴⁶ Владика Павле је у новембру 1748. молио у писму принца Од Захсен-Хилдбургхаузена да пошаље наредбу у Карловачку војну границу којом ће заштити Србе у њиховој вери и невољама које су против православља константно присутне. Тужио се да се забрањује градња цркава од тврдог материјала а спречава оправка старих, да се не дозвољава исповедање малефиканата о стране православних духовника, да је унијатски притисак врло јак, нарочито у Жумберку. Као особе које су спречавале градњу цркава од камена наведени су пуковници Гвичарди и Бенцони.¹⁴⁷ Све ово није спречило Ненадовића да тражи од владарке уређење црквених прилика у Трсту, наравно под његовом јурисдикцијом.¹⁴⁸ Тако је владика Павле наставио да води своју епархију док се нови митрополит спремао на пут у Беч. Ненадовић се, имајући од раније много сукоба са Антоновићем, није могао надати добром од свог првојерарха. То се видело убрзо када је од њега затражено да преда новчана средства која је узео неправедно на име трошкова још као посланик у Бечу 1743, јер на њих није имао право, пошто је потврдом Привилегија завршен посао због којег је упућен у Беч па је свој останак још три наредна месеца, када се борио за своју конфирмацију, требало сам да плати. Нема назнака да је овај новац икада положио у народну касу.¹⁴⁹

Исаија Антоновић је у Беч стигао средином децембра, озбиљно болестан.¹⁵⁰ Стање му се из дана у дан погоршавало. Иако су га лечили најбољи царски лекари, ништа није помагало. Преминуо је у недељу, 22. јануара / 2. фебруара 1749, у пет сати после подне.¹⁵¹ Тако је Карловачка митрополија поново била седисвакантна. Пакрачки владика Софроније и бездински архимандрит Теодосије следећег дана су штафетом послали вест о смрти

---

¹⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 264/1748.

¹⁴⁶ АСАНУК, МПА „Б“ 275/1748.

¹⁴⁷ АСАНУК, МПА „Б“ 280/1748.

¹⁴⁸ АСАНУК, МПА „Б“ 291/1748.

¹⁴⁹ АСАНУ, 13173, DLI, DLII, DLXXXIX.

¹⁵⁰ АСАНУК, МПА „Б“ 1/1748.

¹⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 295/1749.

митрополита темишварском владици Георгију, јављајући му да је по покојниковој жељи он први старатељ тестамена и да га моле да чим прими писмо крене у Будим, где ће они поћи 7. фебруара.¹⁵² Молили су га да понесе што је могуће више орната и одежди, које немају са собом, како би покојник на достојан начин био сахрањен.¹⁵³ Дворски ратни савет послао је 4. фебруара обавештење свим командама градова између Беча и Пеште да са потребном пажњом приме и испрате тело покојног митрополита.¹⁵⁴ Депутација је још у Бечу молила Дворски ратни савет да војска парадом ода почаст митрополиту приликом сахране, што је дозвољено.¹⁵⁵ Темишварски владика није ни пошао у Будим, где је стигао Павле Ненадовић, који је обавио са Софронијем Јовановићем и духовницима, 17. фебруара,¹⁵⁶ митрополитову сахрану. Опело над покојником тада није одржано. Ненадовић је за ово нашао оправдање – то је учињено у Бечу а и дан сахране је био први дан Великог поста. Била је ово својеврсна Ненадовићева освета за све нападе које је у прошлости претрпео од Антоновића.¹⁵⁷ Митрополитовом смрћу поново се поставило питање избора првојерарха.

Павле Ненадовић се дуго времена борио да постане владика. Најпре му је тај положај обећан 1739. после смрти горњокарловачког, тј. карлштадског владике Данила Љуботине, али све до 1742. није хиротонисан. Када је и то обављено, појавили су се нови

---

¹⁵² Поред темишварског епископа, за стараоце тестамена по реду су одређени: пакрачки владика, бездински архимандрит, његов брат, капетан Јоаникије, који га је пратио на путу, и Константин Калиновић, арадски биров. Своту од 4.267 форинти је определио тако да се од ње плати његова сахрана, па да се остатак подели на два дела од којих ће један поделити сиротињи, а други потрошити на сарандаре. Од ове суме требало је да буду исплаћене и његове слуге. Одредио је да се сваком његовом тотору (у овом случају стараоцима тестамена) да по 12 дуката. Такође, да од овог новца дају деци његовог брата Петра. Молио је да не буде сахрањен уз велику помпу. Црнину је одредио да се направи „малом Паји“, односно Павлу, вероватно синовцу, Јефри и Јоаникију. Сергије Шакрак-Нинић, *Српске старине из архиве манстира Бездина*, Глас истине, Нови Сад 1890, 187–189.

¹⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 295/1749.

¹⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 302/1749.

¹⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 305/1749.

¹⁵⁶ Запис о смрти и сахрани Исаије Антоновића оставио је бездински архимандрит наводећи као датум сахране 13. а не 17. фебруар. Међутим, да је у питању грешка, говори чињеница да је исти архимандрит забележио да је то био дан почетка Великог поста, а он је те године падао 17, а не 13. фебруара. АСАНУК, МПА „А“ 304/1749; С. Шакрак-Нинић, *нав. дело*, 187–189.

¹⁵⁷ Испред ковчега са митрополитовим телом ишли су епископи Павле и Софроније, испред њих архимандрит бездински и Дионисије Новаковић, а пред њима сви монаси и свештеници. Митрополитов ковчег носило је осам свештеника. Око одра је стајало 24 војника са бајонетима на пушкама, а међу њима је био и градски командант са гарнизонским официрима. Испред свештеника ишли су чланови еснафа и грађани који су сви носили по црни крин и белу велику свећу. Са леве стране је био смештен батаљон будимског гарнизона, који је са својом музиком пратио поворку до Цркве Светог Димитрија. На средини цркве је био одар, где су положили ковчег и где је проповед одржао будући будимски владика Дионисије Новаковић. У тренутку када су митрополита полагали у гроб, три пута је војска испред цркве пуцала. Сахрањен је уз царске двери. С. Шакрак-Нинић, *нав. дело*, 189–190.

проблеми јер није добијао потврду пуне две године, без које није могао да иде у епископију, нити да у њој ужива духовну власт. Главну сметњу у њеном добијању му је правио владика Исаија Антоновић, али ју је ипак 1744. добио. У време патријарха Арсенија IV два пута је био у Бечу народним пословима, а први одлазак је био утолико значајнији што је успео да добије потврду Привилегија (1743). Дошавши у своју епископију, покушавао је да уведе ред у сваком сегменту духовног живота ослањајући се на њему добро познате прописе митрополита Вићентија Јовановића. Није заборављао ни да оснажи школство, а отворио је и једну централну школу у својој резиденцији уз помоћ костајничког владике Алексија, која је била заједничка за ове две њихове епархије. Борио се против сужавања права свештенства од стране војних власти, али у томе није имао пуно успеха иако је настојао да своју власт прошири и у Жумберку, који је у наредном периоду постао проблематично подручје, као и Трсту. Смрт патријарха Арсенија IV је показала сву његову амбициозност да се домогне митрополијског положаја, као и то да је имао доста присталица, које су у њему виделе високоморалну и верски исправну особу. Иако није успео да се домогне положаја првојерарха у јесен 1748, нова могућност за то му се пружила већ 1749, после изненадне смрти митрополита Исаије Антоновића.

2. 3. Сабор из 1749. године

Смрћу митрополита Исаије Антоновића Карловачка митрополија је поново постала седисвакантна.¹⁵⁸ По већ устаљеној пракси, одмах су епископи и угледни појединци почели да предузимају неопходне кораке како би Црква и даље нормално функционисала и како би се добила дозвола за сазивање Сабора. У том циљу већ су на митрополитовом погребу у Будиму епископи Софроније Јовановић и Павле Ненадовић са игуманом Теодосијем Веселиновићем, будимским бировом Петром Димићем, ешкутом Петром Кнежевићем и капетаном Стеваном Заком закључили да се царици мора послати трочлана делегација која би тражила дозволу за сазивање Сабора. О свом закључку послали су обавештење у Карловце, како би се овде архијереји састали са виђенијим људима и изабрали делегацију, као и администратора седисвакантне митрополије. Док је вест о смрти митрополита стигла у Карловце и док су обавештења о потреби састанка послата, у њих су стигли и епископи Јовановић и Ненадовић те су се 1/12. марта 1749. архијереји састали са представницима Војне границе и договорили да епископ бачки Висарион Павловић буде поново администратор. Избор чланова депутације која би тражила сазивање Сабора није прошао без расправе. Наиме, постоје два акта са истим датумом која садрже имена депутираца. У једном су депутирци одређени као и за Сабор из 1748: владика пакрачки Софроније, потпуковник Петроварадинског коњичког пука Рајко Прерадовић и биров српског Темишварског магистрата Маленица Јосифовић.¹⁵⁹ Могуће је да се ишло за тим да би иста депутација као за претходни Сабор, услед дотадашњег искуства, лакше извршила поверени задатак. Разлог за промену представника Провинцијала могао је бити тај што он 1748. није ни стигао у Беч, те је својим поступком

---

¹⁵⁸ М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 98–101.

¹⁵⁹ На основу потписа и печата са овог документа могуће је утврдити ко је присуствовао овом скупу у Карловцима. Били су ту од епископа бачки Висарион, темишварски Георгије и карлштадски Павле, затим пуковник Атанасије Рашковић, потпуковник Секула Витковић, потпуковник Вук Исаковић, управник поште Андреј Андрејевић, бездински архимандрит Теодосије Веселиновић, игумани крушедолски Леонтије и хоповски Захарије, те два протопрезвитера, Живан Црногорац карловачки и Арсеније Живковић сегедински. Иако га овде нема, на пуномоћју се налази и потпис пакрачког епископа Софронија, што је чудно јер је сам био члан депутације. Из других аката овог Синода јасно је да му је пакрачки епископ присуствовао. АСАНУК, МПА „А“ 311/1749, 312/1749. и 314/1749.

угрожавао читаву акцију, али је непознато из ког је разлога замењен Прерадовић.¹⁶⁰ Уместо њих је одређено да у Беч иду потпуковник Поморишке војне границе Јован Шевић и будимски ешкуч Симеон Андрејевић.¹⁶¹ Синод је решио и питање администрирања упражњеним епископијама. У ово време још нису биле попуњене ни Вршачка ни Арадска, док је смрћу владике Василија Димитријевића децембра 1748. остала седисвакантна и Будимска епархија. Донето је решење по којем се администрирање Арадском епископијом даје владици Павлу Ненадовићу,¹⁶² Будимском, како је то пред смрт одредио митрополит Исаија, јеромонаху Дионисију Новаковићу, а Вршачко-карансебешком¹⁶³ темишварском владици, митрополиту Георгију Поповићу.¹⁶⁴

Гроф Фердинанд фон Коловрат је 19. априла 1749. обавестио Марију Терезију о новонасталом стању у Митрополији после смрти архиепископа Исаије. Најпре је истакао како су Исајином смрћу поред митрополијског трона остале седисвакантне Арадска и Вршачка епископија, док је у Будимској, такође удовој, администрирао Дионисије Новаковић. Висарион Павловић је преузео администрирање Митрополијом, а у Арадској је то требало да уради Павле Ненадовић. Није могао ни да се не дотакне избора будућег првојерарха и тога ко је од владика за то место погодан. Указао је на то какво је стање са

---

¹⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 317/1749.

¹⁶¹ У прилог томе да је вођена расправа о посланицима иде и чињеница да је у оба документа остављено празно место на којем би требало да стоје имена посланика Војне границе и Провинцијала. Они су уписани касније, мастилом друге боје, када је ово питање решено. АСАНУК, МПА „А“ 311/1749; Д. Руварац, *Дозвола за држање народног сабора 1749*, 442.

¹⁶² АСАНУК, МПА „А“ 314/1749. Илирска дворска депутација је у име Марије Терезије издала своју сагласност поводом ове администрације, сложивши се да Павле привремено њоме управља, ако то није у супротности са канонима православне цркве, што није било. Решење је издато 22. априла 1749. Акт је донет само три дана после одлуке грофа Коловрата, са којом се Марија Терезија сложила – да само она има право да поставља администраторе, јер јој као земљишној господарици то право припада, пошто православна црква није подређена папи. Већ је у решењу од 22. априла наглашено да је то владарско право, као и да се она сложила са захтевом, или боље рећи предлогом, да то буде Павле. АВ, ИДКД, 2286. Под истим датумом издато је и решење у вези са карансебешко-вршачким администратором. У овом акту је још јасније наглашено да пошто православна црква није сједињена са католичком и папа ништа не одлучује, то чине световне власти, па је и гроф Енгелсхофен, управник у Банату, имао право да постави администратора, а он је желео ту да стави Јована Георгијевића. Међутим, Илирска депутација је била мишљења да је боље поставити Георгија Поповића, суседног епископа, те се њему све препушта. АВ, ИДКД, 2287.

¹⁶³ На Синоду који је радио после избора Исаије Антоновића за епископа одређено је да за вршачко-карансебешког епископа владарки буде презентован епископ Јован Георгијевић. Једно од последњих дела митрополита Исаије било је његово презентовање Марији Терезији 13/24. јануара 1749, али због митрополитове смрти није потврђен, већ се на ту одлуку чекало до маја 1750. АСАНУК, МПА „Б“ 168/1750; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 99–100.

¹⁶⁴ Синод је поред ових битних потеза за нормално функционисање цркве донео и одлуку која се тичала православне црквене општине у Бечу. У одлуци је оштро претио због непоштовања црквеног устава коју је донео за бечку општину Светог Георгија патријарх Арсеније IV. Опомену је упутио још митрополит Исаија, а Синод је сада нагласио да им опраштају досадашње преступе, али да их убудуће неће толерисати, већ најстроже казнити. АСАНУК, МПА, „Б“, 38/1749.

администраторима, да је већ претходни првојерарх, Исаија, предложио Јована Георгијевића за карансебешко-вршачког владуку, иако је добар познавалац српских ствари фелдмаршал-лојтанант барон Енгелсхофен за карансебешко-вршачког администратора поставио Георгија Поповића. Питање постављања администратора било је у центру Коловратове пажње. На једном месту он је истакао да Карловачка митрополија нема везе са папом, те да је Марија Терезија, као господарица земље, владарка, особа која би требало да поставља администраторе, не само епископија него и Митрополије, јер на то има право. С друге стране, за администратора Арадске епископије предложен је Павле Ненадовић, али због краткоће времена он тамо још није дошао, јер је прво намеравао да осигура своју цркву, тј. епископију, па тек онда да пређе, као администратор у Арад. Краткоћа времена се односила на то да је он за администратора одређен не на прошлом Сабору, него после Исаијине смрти. Са овим писмом и предлогом Коловрата владарка се сложила и написала да све прихвата и одобрава и на тај начин од овог акта важио је закон по којем администратора не постављају Срби, него Двор.¹⁶⁵

Председник депутације је 3. маја 1749. предложио Марији Терезији, а она прихватила, да на Сабору који предстоји комесар буде фелдмаршал барон Христијан фон Хелфрајх, за кога је имао само речи хвале. Коловрат је истакао да би комесар морао да буде неко ко је војно лице, јер су Сабори под комесарством овакве особе одржавани још од када су Срби прешли под власт Монархије. Наравно, одмах се помишљало да би то могао бити гроф Енгелсхофен, јер је на прошла два Сабора то био, али је имао превише посла у Банату и Славонији око изградње Војне границе, те му не би требало поверавати овај посао, који би га одвео од важних задатака. Необично је било што комесару дуго нису давали упутства за Сабор, као ни конфирмацију да је његов комесар.¹⁶⁶

Без претходне молбе депутација је стигла у Беч и без обзира на то што ни овај пут, као ни 1748, није поштована процедура, добила је дозволу да поднесе своје захтеве царици Марији Терезији.¹⁶⁷ У решењу које је издала владарка наглашено је да се њихов поступак сада толерише, али да ће надаље све делегације које буду долазиле морати да поштују

---

¹⁶⁵ АВ, ИДКД, 1819.

¹⁶⁶ АВ, ИДКД, 1821. и 1823.

¹⁶⁷ Још је из времена патријарха Арсенија IV постојала наредба по којој су Срби смели слати народним пословима неку депутацију у Беч тек када за то писменим путем затраже и добију дозволу. Ова наредба је постојала и у време седисваканије после патријархове смрти и прекршена је приликом рада на сазивању Сабора 1748. М. Јакшић, *Два српска сабора*, 26–28.

прописану процедуру писмене најаве ради чега долазе, за коју морају имати позитивну дозволу. У супротном не само да неће бити саслушани него ће бити протерани из Беча. Даље, администрацију је дала Висариону Павловићу, по праву *jure seny*, тј. најстаријег. У документима се нигде не помиње да су га на тај положај изабрали Срби, него да се поставља по владарском праву У истом акту је наглашено да је Дионисије Новаковић јеромонах и да нема епископска права, него само привремено администрира Будимским владичанством.¹⁶⁸ Што се тиче главног захтева за сазивање Сабора, царица му је изашла у сусрет и 9. маја преко Илирске дворске депутације донела решење по којем би Сабор требало да се састане у Карловцима и то у броју од 75 посланика, по 25 из сваког сталежа: духовног, војног и грађанског. Владарка је сматрала да се не сме поновити пракса која је постојала приликом последњег Сабора, да се посланици о свему договоре раније у скупштинама које сами држе без присуства комесара.¹⁶⁹ Зато је нагласила да се посланици у саборној просторији могу појавити тек када за то звона најаве време, али ова наредба није поштована.¹⁷⁰ Наиме, забележено је у регистру аката Карловачке митрополије да је Сабор¹⁷¹ 8/19. јула 1749, четири дана пре званичног отварања, обавезао будућег митрополита, без обзира ко буде изабран, на то место да „професора Дионисија Новаковића за будимског епископа консекуира и презентира“.¹⁷²

Пред почетак Сабора у Карловце је стигло 32 представника духовног сталежа, исти број представника грађанства и 26 граничара. Укупно деведесет посланика, петнаест више од броја који је прописан. Због овога су појединци избрисани из спискова, али не сви прекобројни, већ је прихваћено да у радњи Сабора учествује 79 посланика.¹⁷³ Највише их је било из Архидијецезе и Бачке епископије, а најмање из Костајничке и

---

¹⁶⁸ АВ, ИДКД, 2289. и 2290.

¹⁶⁹ АВ, ИДКД, 2292; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 32.

¹⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 348/1749. У овом акту стајала је поменута наредба о процедури доласка депутације у Беч и обавезном писменом пријављивању. Димитрије Руварац, *Дозвола за држање народног сабора 1749*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906, 442–443; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 172–174.

¹⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 347/1749, 348/1749, 349/1749.

¹⁷² АСАНУК, МПА „А“ 348/1749.

¹⁷³ Од 15 монаха избрисана су двојица, од 17 представника свештенства тројица, а од 32 представника грађанства шесторица. Укупно, дакле, једанаест посланика није приступило раду Сабора. Избрисани су реметски игуман Атанасије и бођански Јоасаф, шидски протопрезвитер Гаврил Кириловић, бачиначки свештеник Михајло и поп Лацко из Великог Варада, затим, Јаков Влашић из Илочног дистрикта, Пантелејмон Миланковић, сенатор (из Бачке епископије), Никола Ђуричко и Никола Кандеци (или Кондеци), обојица сенатори из Темишварског владичанства, Михајло Јакшић, капетан-лојтнант из Острогона, и Петар Божић из Ирига, али не сремског већ из Будимске епархије. АСАНУК, МПА, „А“ 351/1749; Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 119–121; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 174.

Горњокарловачке.¹⁷⁴ Укупно са епископима било је 84 посланика. Међу представницима војничког сталежа налазили су се најзначајнији српски команданти у Монархији од којих је по звању најстарији био пуковник Атанасије Рашковић, затим су ту били потпуковници Секула Витковић, Вук Исаковић, Јован Хорват, Михајло Прерадовић, капетани Јован Поповић, Стефан Зако, Арсеније Јулинац, Јоаникије Антоновић (брат покојног митрополита Исаије), Димитрије Михаиловић и Живан Шевић, затим Симеон Пишчевић, итд.¹⁷⁵

Комесар је званично отворио Сабор 12/23. јула 1749. после извођења прописаног церемонијала. Најпре је уследила провера посланичког пуномоћја, а онда је комесар одржао говор који је у ствари садржавао царичину дозволу за сазивање и рад Сабора, одлуку о његовом постављању за комесара, те задацима Сабора, који би требало да изабере новог митрополита. У говору је истакао које би карактерне особине требало да има, остављајући три дана за овај посао.¹⁷⁶ Вероватно је тражио од Сабора да састави устројство или је и сам понудио решење у том правцу. Извесно је, међутим, да је Сабор о томе расправљао првог дана.¹⁷⁷ Саборско устројство је донето, како стоји у српској варијанти документа која се и чини старијом, на основу већ устаљене праксе.¹⁷⁸ Српска варијанта има тринаест, а немачка, која је и уписана у саборски протокол, десет тачака. Разлика је настала услед тога што у српској варијанти постоји део којег нема у немачкој и што су у српској одредбе разрађеније и због тога подељене у више глава. У првом члану српске варијанте објашњава се поступак избора депутације која би тражила сазивање Сабора. Предвиђено је да се она бира на погребу митрополита, било од стране окупљеног народа и јерархије, било од стране администратора митрополије уз дозволу сабраног народа. Епископи са администратором чекају да им депутација пошаље обавештење о комесару са којим се договарају о датуму почетка рада Сабора. Овај део недостаје у немачкој, коначној варијанти Саборског устројства, јер се њиме кршила ранија одлука о

---

¹⁷⁴ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 119–121; Душан Љ. Кашић, *Посланици на народно-црквеном сабору 1749...*, 98–99.

¹⁷⁵ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749...*, 119–121.

¹⁷⁶ Исто, 122.

¹⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 350/1749.

¹⁷⁸ М. Јакшић, *Два српска сабора*, 174.

томе ко има да постави администратора удове митрополије. Наиме, у српском тексту се нигде не помиње право владара да то учини, већ је то искључиво право народа.¹⁷⁹

Коначним текстом који је усвојен на Сабору може се сматрати немачки, записан у Протоколу. Суштинске разлике између ова два текста, осим у горе поменутом, нема. У њему је описана цела процедура од тренутка када посланици дочекају комесара уз војну параду, до инсталације новоизабраног митрополита.¹⁸⁰ После дочека комесара, он и представници Сабора одређују дан када би требало да се током целе ноћи читају молитве и онда наредног дана после још једне војне параде почне са радом. Најпре би комесар, са својим и народним (саборским) секретаром и епископима проверио посланичка пуномоћја, која би била уписана у посебан протокол. Потом би уследило призивање Светог духа од стране епископа. После овог чина следи захвалност комесару на дозволи за држање и отварању Сабора, на шта им он одговара говором у којем објављује правила или царска наређења, после чега рад и званично почиње читањем царског рескрипта од стране комесара. Он тада објављује Сабору да слободним гласањем („per Vota libera“) бира митрополита и за то му оставља онолико дана колико му је потребно („und giebet ihnen so viel Tage dazu als vonnöthen ist“) – ова мера није поштована ни на овом нити на наредним изборним саборима. По избору новог митрополита комесар одређује дан и време када ће бити инсталиран.¹⁸¹ У коначном, немачком тексту нема помена о тужбама, али у српској варијанти је одређено да се после инсталације митрополита саставља меморијал за владара ради издавања његове конфирмационе дипломе, а потом народ предаје своје тужбе које комесар прима и подноси Двору.¹⁸² Иако ова одредба није нашла своје место у коначном Саборском устројству, она је de facto поштована.¹⁸³

О томе шта се дешавало следећег дана и да ли је уопште било саборских седница данас се ништа не зна, у Саборском протоколу нема ниједног документа под датумом 13/24. јул 1749. али то не искључује могућност да се тог дана гласало о будућем митрополиту. Први документ који се помиње после 23. јула је од 25. јула и у једној

---

¹⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 350/1749; Јохан Хајнрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд 1998, 185; Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 121.

¹⁸⁰ У самом документу нигде није назначено како се дочекује комесар, већ је уписано само да га дочекују са војном парадом епископи и представници сва три сталежа. Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 121.

¹⁸¹ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 121.

¹⁸² АСАНУК, МПА „А“ 350/1749; Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 121; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 174–175.

¹⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 350/1749; Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 121.

реченици доноси информацију да је за митрополита изабран слободним гласањем дотадашњи горњокарловачки владика Павле Ненадовић. Овако кратка белешка пружа још више могућности да се помисли како је све договорено дан раније, а 25. саопштено комесару. Избор су својим потписима потврдили представници саборских сталежа. Тако се у име епископа потписао владика Висарион Павловић, у име свештенства и монаштва бездински архимандрит Теодосије Веселиновић, у име Војне границе пуковник Атанасије Рашковић, а у име Провинцијала сомборски капетан и сенатор Јован Живојиновић.¹⁸⁴ Даље у Протоколу стоји забележено да је народ уз пуно весеља и вике у цркву допратио новог митрополита објављујући његов избор.¹⁸⁵

Чини се како је избор протекао без икаквих проблема, односно да је, како је запазио историчар Милутин Јакшић, епископ Павле био кандидат и Двора и народа. Не може бити сумње у то да је био народни кандидат, а наклоност Двора могао је стећи у две деценије дугом стажу преговора и интензивних односа са властима у Бечу. Јакшићева тврдња у вези са прихватљивошћу Ненадовића по Бечки двор утолико је тачнија ако се види да је комесар вољу Сабора брзо прихватио и објавио. Очигледно је да је имао дозволу да Ненадовића, ако буде изабран, одмах и инсталира, док је истовремено имао и наређење да ако неко ко не одговара Бечу буде изабран, избор не прихвати и не инсталира га. Ово се односило пре свега на владика Висариона, чији избор Марија Терезија не би прихватила и потврдила.¹⁸⁶

Одмах после избора митрополита комесар је одржао краћи говор у којем је поменуо да је избор извршен са царском дозволом, истичући значај улоге коју митрополит треба да обавља. На првом месту је поменуо старање за душе верника. Подсетио је Сабор на обавезу верности и оданости царском Двору. Митрополит је презентован народу, а комесар је затражио од Сабора да се писменим путем обрати Марији Терезији како би она издала његову конфирмациону диплому и да јој упути још и једно писмо из „материје канонског права“. Из текста се не види јасно на шта се конкретно мисли, мада је вероватно реч о подели и укидању епископија. Два дана по избору Павла Ненадовића уследила је

---

¹⁸⁴ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 123.

¹⁸⁵ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 127. У новембру му је избор честитало и братство манастира Ватопеда. Радослав М. Грујић, *Прилози за историју одношаја карловачких митрополита и епископа са Истоком и Светом гором*, Споменик СКА, 43, Београд 1913, 103–104.

¹⁸⁶ Јован Рајић, *Историја катихизма православних Србаља у цесарским државама*, Панчево [б. г.], 27–28; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 176.

инсталација, када је митрополит положио заклетву верности пред комесаром, што је Фон Хелфрајх оверио својим потписом и печатом.¹⁸⁷

Комесаровим говором од 25. јула 1749, ако би се посматрало устројство Сабора, његова рад би требало да је завршен. Међутим, није било тако, већ су паралелно и даље радили Сабор и Синод у зависности о чему је раправљано, при чему су на Синоду решавана пре свега питања у вези са црквом.¹⁸⁸ Први директан помен Синода налази се у документу од 18/29. јула 1749. а последњи од 7/18. октобра 1749, којим сви окупљени епископи („Gesamte versamlete Bischof“) дају митрополиту пуномоћ за његов пут у Беч на који иде да би се за свој избор захвалио владарки.¹⁸⁹ Из једног другог акта јасно је да Синод није подразумевао само учешће духовних лица, већ и световних, али да његовим седницама – неким или свим, непознато је – није присуствовао комесар. Тако је забележено да су се 19/30. јула у митрополијској резиденцији под његовим председништвом састали бачки епископ Висарион, пакрчки Софроније и непознат број представника оба сталежа, које је за то одредио Сабор. Они су одлучили да се забрањује монасима који нису поданици Хабзбуршке монархије да долазе ради купљења милостиње на њен простор. Одређен је рок од три године, колико то још могу да чине синајски, јерусалимски и хиландарски монаси,¹⁹⁰ али уз услов да после три године напусте Монархију. Три године по одласку могу поново послати неког монаха, али он мора имати уредну документацију и гаранцију шест поданика Монархије да ће новац предати манастиру који га шаље. Са овим документима морао се обратити митрополиту како би му он дао дозволу за скупљање милостиње. Наређено је да се трапезунтски архимандрит одмах протера са територије Карловачке митрополије, а да се пећки патријарх Атанасије II обавести о Ненадовићевом избору за митрополита. Затим, да му се отпише да ће му изаћи у сусрет поводом захтева да се предају ствари пећком архимандриту које је однео патријарх Арсеније IV. На крају је поводом захтева београдског митрополита Софронија

---

¹⁸⁷ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 123-124, 128–130.

¹⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“, 355/1749, 356/1749. Тако је Синод 26. јула / 6. августа 1749. издао решење по којем је гомирски архимандрит Данило Јакшић требало да преузме администрацију над Карлштадском епископијом, која је избором Павла Ненадовића постала упражњена. АСАНУК, МПА, „А“ 360/1749.

¹⁸⁹ У пуномоћју је стајало да изабере депутате који ће га пратити из сваког сталежа, али да они неће за свој пут добити плату. АСАНУК, МПА „А“ 398/1749.

¹⁹⁰ При чему је наређено јеромонаху Григорију из Хиландара, за којег се каже да лута по Банату, да се одмах врати у свој манастир. АСАНУК, МПА „А“ 357/1749.

да му се да нека упражњена епископија донето решење да то по Привилегијама ни њему нити било коме другом странцу није могуће учинити.¹⁹¹

Мешање комесара у рад Синода састојало се у томе што је он одредио делокруг рада овог тела у вези са питањима битним за Двор, што није искључивало расправе о другим, за цркву важним темама. У упутствима је стајала одлука која је била у супротности са горе поменутом одредбом српске верзије Саборског устројства о постављању администратора митрополије. Комесар је најпре тражио да се по смрти митрополита представници народа писменим путем обрете владару ради постављања администратора и одређивања начина старања о митрополијској имовини и чекају његов одговор. Друго наређење односило се на седисвакантну Северинску (Марчанску) епископију, за коју је наређено да буде подељена између Горњокарловачке и Костајничке дијецезе. Треће наређење односило се на Зарандску жупанију, која треба да буде инкорпорирана у Ердељ, па се у њој убудуће забрањује визитација арадског епископа. На крају је одредио комесар да и Арадска епископија буде укинута.¹⁹²

У записнику са Сабора нема података како су епископи реаговали на ове захтеве, али нема сумње да им се они нису свидели, нарочито политика Двора у правцу Арадске дијецезе. Већ следећег дана донето је кратко решење да се у вези са Марчанском и Арадском епископијом написмено ништа не одговара; да се прихвата први захтев о постављању администратора, да се у вези са Марчом остаје на ставу изнетом 1744, док би Арадска и Вршачка епископија добиле свака свог дијецезана.¹⁹³ У погледу Северинске (Марчанске) епископије Сабор је назначио да ће она бити подељена на начин по којем би читава била припојена Костајничком владичанству, из којег би били издвојени Лика и Крбава и припојени Горњокарловачком владичанству,¹⁹⁴ што је урађено тек на следећем Архијерејском синоду 18/29. јуна 1750.¹⁹⁵

Сабор је 29. јула донео одлуку да се изабере један одбор који ће бринути о народним пословима. У овај одбор су поред новоизабраног митрополита Павла ушли још

¹⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 357/1749.

¹⁹² Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 124.

¹⁹³ Исто, 127.

¹⁹⁴ Представници народа са те територије (гомирски јеромонах Теодор Косановић, утински свештеник Симеон Живковић, капетан Прокопије Таковић, кнез Михајло Савић и коњички капетан Јован Трбуховић) пристали су на укидање ове епархије и припајање њене територије околним епископијама, али су тражили враћање Марче православцима, те да се Привилегије потврде у Вараждинском генералату. АСАНУК, МПА „А“ 513/1750; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 180–184; Д. Руварац, *Српски Народни...*, 124, 125.

¹⁹⁵ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 126–127; Исти, *Радња Архијерејског синода 1750...*, 3.

темишварски владика Георгије Поповић, пакрачки епископ Софроније Јовановић, ковиљски архимандрит Агапије Поповић, игумани: крушедолски Леонтије Радојчић и грабовачки Арсеније Теофановић, протопрезвитери: митровачки Стефан Пешић и сегедински Арсеније Радивојевић, пуковник Атанасије Рашковић, потпуковник Михајло Продановић, капетани Живан Шевић, Арсеније Јулинац и Прокопије Ђаковић, Јован Трбуховић, новосадски сенатор Лазар Рубешић, будимски бирова Петар Димић, вуковарски кнез Стефан Чупић и народни секретар Павле Ненадовић. Они су одржали саветовање после кога су се заклели да до краја живота неће одати ништа од тога о чему је расправљано. Закључили су како и где треба да се чувају Привилегије, па је у том циљу донето решење да се Привилегије и њихове старије потврде које се налазе код будимског бирова Петра Димића ту и оставе на чување (чувају их Димић и тамошња два ешкута Петар Кнежевић и Јован Милић), а да се потврде Привилегија царице Марије Терезије, које се налазе код владике Висариона, пренесу из Новог Сада у Карловце.¹⁹⁶ Поред овога, одлучено је да се прегледају тестаменти архиепископа и инвентари општенородних добара (покретних и непокретних) од времена патријарха Арсенија III. Одређено је и да по један представник сва три сталежа помаже митрополиту око вођења народних послова, те је тако од стране војног сталежа одређен потпуковник Секула Витковић а од грађанства новосадски сенатор Лазар Рубешић. Представник духовног сталежа мора бити у звању епископа посвећења, који би чим се упразни нека епископска катедра постао дијецезан, а до тада би помагао митрополиту. Када постане дијецезан, бирао би се нов епископ посвећења. Први се на овом положају нашао митрополијски егзарх, раковачки архимандрит Синесије Живановић, али он није никада посвећен јер је у међувремену, на Синоду 4/15. јула 1750, изабран за арадског епископа. Митрополитови помоћници су се звали општенородни пленипотенцијари, а задатак им је био да брину о општенородним

---

¹⁹⁶ Бирова Петар Димић обавестио је 24. маја / 4. јуна 1750. митрополита шта се све налази код њега, па је том приликом поменуо да се у Будиму чувају три сандука драгоцених докумената и предмета. У један сандук су смештене старе српске (леополдовске) Привилегије, затим оригинали епископских конфирмационих диплома, као и копије тих привилегија, митрополијских и епископских конфирмација, које су 1732. урађене у Сентандреји. У другом сандуку су се такође налазиле конфирмационе дипломе митрополита и епископа, у оригиналу, затим протекционал издат владици бачком Григорију Димитријевићу 22. јуна 1713. Ту су биле и Привилегије, донације и салва-гвардије на манастир Гргетег и село Нерадин, све у оригиналу. У трећем сандуку су се налазиле сребрне ствари пренете овде из Београда по његовом поновном паду под власт Османлија. Петар Димић се закључио да ће у тајности држати овај списак и да ће га он или његов наследник предати наследнику митрополита Ненадовића. Издавање овог списка могао је да учини и на захтев Сабора или Архиепископског синода. АСАНУК, МПА „Б“, 8/1750.

покретним и непокретним добрима и приходима митрополита, осим штоле. О свему су морали да имају рачуне и да их подносе митрополиту, Синоду, клеру и народу. Ништа нису могли да раде без знања митрополита и морали су да потписују концепте списа који су ишли Двору или дикастеријама, док је саме представке потписивао митрополит. Сваки пленипотенцијар имао је по један кључ благајне, а отварају је заједнички са митрополитом. За тај посао епископ посвећења добијао је годишње 400 форинти, представник Војне границе 350, а Провинцијала 250.¹⁹⁷

У склопу финансијских решења Сабора налази се одлука да је митрополиту Павлу одређено 12.000 форинти за његове потребе и потребе Двора за које није дужан да подноси рачун. Донета је и веома важна одлука да су Синод, клер и народ наследници општенородног имања, па према томе да су наследници и свих општенородних дугова, осим оних за Илирску хусарску регименту. Они се обавезују да исплате из народне благајне све дугове, па ради тога моле Марију Терезију да нареди кредиторима да чекају годину дана на капитал без интереса. Дозвољено је пленипотенцијару, егзарху Синесију, да ради на отплати дугова ове регименте, за шта је он именован још у време патријарха Арсенија IV,¹⁹⁸ али да се он не може разрезати као порез и на духовна лица. Решено је и да буду прегледани сви тестаменти и спискови покретне и непокретне имовине од времена патријарха Арсенија III и да се евентуалне неправилности или мањак истраже.¹⁹⁹

Сабор је 10/21. августа 1749. донео одлуку у погледу скупљања прилога за школе при чему је она ограничена на простор Архидијецезе.²⁰⁰ Одређено је одмах ко и колико би требало да прилаже у фонд. Међу приложницима су били митрополит, фрушкогорски манастири, протопрезвитери у архидијецези, свештеници, све црквене општине, приликом рукополагања за презвитера и ђакон кандидати су давали прилоге за овај фонд, затим је одређено да се из цркава у Архидијецези уклоне кутије за прилоге манастирима изван Хабзбуршке монархије и на њихово место ставе школске кутије, а свештеници су имали да се старају да људи у њих прилажу приликом свадби, сахрана или славља. Одмах су одређени школски тутори, односно стараоци колског фонда: реметски игуман Атанасије

---

¹⁹⁷ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 132–134; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 178–180.

¹⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 163/1747.

¹⁹⁹ Д. Руварац, *Српски Народни Сабор 1749.*, 132–134; М. Јакшић, *Два српска сабора*, 178–180.

²⁰⁰ Милош Рајић износи тврдњу да је фонд основан због карловачких школа, те да је то разлог зашто је митрополит рачунао само на прилоге из Архидијецезе. Милош Рајић, *Српски народни фондови*, Карловци 1864, 4–6.

Исаијевић, митровачки протопрезвитер Стефан Пешић, свештеник Јефтимије Радосављевић, пуковник Атанасије Рашковић и управник поште Андреј Андрејевић. Они су приход предавали школском економу који је увек морао бити из Карловаца, а на Сабору је одређено да то буде Јован Матић. Средства у фонд су брзо пристизала јер су у њега прилагали не само одређени на Сабору већ и многи други појединци, нпр. сви епископи.²⁰¹ Тако је настао најстарији фонд у Карловачкој митрополији – Клирикални фонд,²⁰² који је у време смрти митрополита Ненадовића као основу имао 33.944 форинте сребра.²⁰³

На пољу духовног рада Сабор, Синод и новоизабрани митрополит донели су значајно решење које се тичало сремских манастира и општежића у њима. Реч је била о Монашким правилима митрополита Вићентија Јовановића донетим 1733. Митрополит Ненадовић додао је овим правилима осам нових параграфа за које је сматрао, на основу личног искуства, да би их требало увести. Искуство је стекао, како је то истицао у уводном тексту своје наредбе, управо у време митрополита Вићентија обилазећи сремске манастире. Тако је најбоље схватио проблеме са којима се среће монаштво. Доношење овог акта био је тек почетак у дужој борби коју је митрополит током своје управе Карловачком митрополијом водио са монаштвом сремских манастира, како би у потпуности њихов живот био посвећен духовном пољу.²⁰⁴

Тужбе и жалбе на разне злоупотребе биле су саставни део и овог Сабора. Како је то предвиђао саборски протокол, оне је требало да буду предате комесару после митрополијске инсталације у време када је писан меморијал за владара у коме је Сабор молио конфирмациону диплому. Свакако да је на Сабору, али што је још вероватније између званичних саборских седница, било разговора о проблемима са којима се сусреће српски народ. Како је изборни Сабор 1749. радио мање од годину дана после претходног, тужбе су биле сличне. Оне нису поднете све у исти дан, већ у дужем периоду, од 18/29.

---

²⁰¹ Димитрије Руварац, *Позиви и одзиви или радња појединих српских архиепископа у митрополији Карловачкој, око подизања српских школа и стварања фондова за њихово издржавање*, Земун 1894, 9–18.

²⁰² Први назив овог фонда био је *Касе Покрово-Богородичних школа Архиепископије Митрополије*, из чега је могуће закључити да је прва намена фонда била да издржава Покровобогородичне школе у Карловцима. Основна намена је брзо измењена па је фонд служио у знатно шире сврхе. Димитрије Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима (1749.–1769.)*, Сремски Карловци 1926, 5.

²⁰³ Фонд је током управе митрополита Ненадовића имао укупно 52.176 форинте сребра, од чега је сам митрополит дао 11.174 форинте сребра. За плате учитеља Покровобогородичних школа и школске потребе утрошено је до 1768. 18.232 форинте сребра. Коначан изглед и начин доласка прихода овог фонда уређен је тек по Ненадовићевој смрти на захтев Двора. Славко Стеф. Видаковић, *Постанак и развитак срп. народно-црквених фондова и фундација у Сремским Карловцима*, Нови Сад 1922, 10–14.

²⁰⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

јула до 1/12. августа, при чему је пакрачки епископ поднео митрополиту још једну тужбу тек у октобру 1749.²⁰⁵ Између осталог, тужили су се 18/29. јула 1749. посланици на неправде које се чине у Бихарској жупанији и покушаје унијаћења. Свештенство је било застрашено судбином двојице свештеника Георгија и Јована који су држани оковани у тамници, где су мучени, због чега је поп Јован, четврти дан по изласку из тамнице, умро. Зато су молили Сабор да преко комесара и лично код цара и царице моле да буду заштићени.²⁰⁶

Унијаћење је било основа тужбе коју су Сабору поднели Стојан Петровић и Ђурка Аради. Православне у Великом Вараду су официри присиљавали на унијаћење, док су их коморски директор Сигисмунд Мартоноши и инспектор Ђорђе Токоди присиљавали да за епископа прихвате унијатског владику Мелетија Ковача. Од овог притиска нису могли да се одбране те су званично прихватили унију, али нити су ишли у унијатске цркве нити су мислили да буду искрени унијати. Када је Мелетије Ковач затражио да се писменим путем обавежу да прелазе на унију, а они то одбили, одузели су им на силу цркву. При томе су пароха Петра, који је чувао кључеве цркве, затворили и нису га пуштали једанаест недеља, чак су га и мучили. На крају су и поред интервенције Марије Терезије да им се врати црква морали у њу на силу да уђу, због чега су официри са војницима нељудски пребили свештеника и голог и босог га мучили неколико дана у тамници, где се још увек налази. Посланици су тражили од Сабора да им свештеник буде пуштен.²⁰⁷

Сегедински депутат Василије Лаушевић поднео је Сабору тужбу у име своје општине. Он се жалио да се у последњих неколико година присиљавају православци да славе римокатоличке као и своје празнике, и да им је у те дане забрањена свака врста посла. Због овога пре свега трпе православне породице и царска каса јер су у финансијском губитку, те Лаушевић предлаже да се о овоме Сабор обрати владарки, а да она пише сегединском команданту како би православни верници били од ових злоупотреба заштићени, у складу са Привилегијама.²⁰⁸

Из Темишвара су такође стигле многе тужбе, које су Сабору поднела тројица посланика, темишварски протопрезвитер Арсеније Исаковић, липовски протопрезвитер

---

²⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 355/1749, 356/1749, 358/1749, 31/1749, 362/1749, 365/1749. и АСАНУК, МПА „Б“ 43/1749.

²⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 356/1749.

²⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 356/1749, 361/1749. и 364/1749; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 315–316.

²⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 358/1749.

Христофор Војинов и темишварски биров Јовица Стајић. Прва жалба је била упућена због забране да се православни свештеници пуштају код православних осуђеника на смрт. Они су изнели ранију праксу да су православни свештеници одлазили три дана пре извршења смртне казне код осуђеника, исповедили га и причестили, и на дан погубљења га пратили кроз град на губилиште. Међутим, пракса је сада до те мере измењена да се православним свештеницима само дозвољава да на губилишту изван града дочекају осуђеника, којег прате католички свештеници. Друга њихова тужба је била финансијске природе и жалили су се што свештеничке породице нису ослобођене контрибуција, подвоза и осталих дажбина, као што су католички свештеници.²⁰⁹ Исти финансијски моменат био је и повод тужбе будимских посланика. Они су изложили да православне присиљавају на унију и да им отимају цркве, а забрањују подизање нових. Такође, указали су на то како у Острогону Србе не примају у мајсторске цехове, а забрањују им и куповину непокретне имовине. Будимци су се жалили не само на католичку цркву него и на представнике цивилне власти који им не дозвољавају, као што је до тада био обичај, да приликом сахране православног верника у литији иду кроз место. Ово им је онемогућено у Сехешфехервару и Ђуру. Градња цркве им је забрањена у Мохачу и Сечују, а заустављена у селу Брему у Барањи.²¹⁰ Посебном тужбом Сабору, Синоду и митрополиту обратили су се сремски манастири, који су указали на то како њихова имовинска права узурпирају чиновници са Одескалкијевог спахилука. Они су се тужили да спахијски поданици сеју на манастирској земљи и да секу манастирске шуме. Сукоби су повремено били жестоки, па је долазило и до физичког обрачуна или до затварања појединих монаха.²¹¹

Значајна је и тужба коју је у име Пакрачке епископије поднео њен владика 21. септембра / 2. октобра 1749. На основу записа на њој види се да није настала на Сабору или пре њега, већ управо у септембру 1749, те иако није била међу осталим тужбама, обавезивала је митрополита да и са њом упозна владара и Илирску дворску депутацију. Тужба је говорила о односу према православцима у Пожешкој жупанији, нарочито у Сирачу, где су их ноћу по наредби официра пандури пљачкали, а куће им спаљивали. Епископ Софроније се на ово већ тужио владару када је после смрти митрополита Исаије боравио у Бечу. Тада је и добио усмено обећање од Фердинанда фон Коловрата да не

²⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 365/1749; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 316.

²¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 362/1749; М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 315–316.

²¹¹ М. Јакшић, *Два српска сабора...*, 317.

морају слушати никог од „Хрвата и Мађара“ који им долазе ако на документу немају његов потпис, али, епископ закључује, то за њих нема никакво значење јер не уважавају ни самог Коловрата, те и даље трпе невоље, нарочито од администратора сирачког доминијума Антонија Ђаковића. Епископ је сматрао да је митрополитова обавеза да о овоме упозна владара и да разговара са њима како би православни српски народ био заштићен.²¹²

О српским захтевима упућеним са Сабора 1749. расправљало се током Ненадовићевог боравка у Бечу. Изборни Сабор и Архијерејски синод радили су до јесени 1749. Ускоро по избору почео је митрополит да припрема терен за свој одлазак у престоницу, што је била уобичајена пракса коју је подржавао и Двор, јер је први сусрет владара и новог митрополита био веома значајан. Они су се могли боље упознати, а што је још важније, боље договорити око предмета који су им били битни. У том смислу одлазак Павла Ненадовића у јесен 1749. у Беч није био никаква новина, па иако је он имао искуства у преговорима са владарком, овај пут је био изузетно битан, јер је током њега решаван или покренут низ изузетно битних питања за функционисање Карловачке митрополије, али и за целокупни православни народ у Хабзбуршкој монархији. У току припрема свог одласка у Беч митрополит је настојао да реши све аспекте финансијске стране оваквог пута, а у том смислу је било важно да спреми довољно новца, због чега је настојао да уредно и што пре добије сва средства која му припадају као епископу архидијецезе. Зато је писао потпуковнику Вуку Исаковићу да не омета скупљање и слање законитих митрополијских прихода, провенте и милостиње, по Срему, јер му је овај приход неопходан.²¹³ Колико му је било важно да скупи што више новца говори и чињеница да је такса коју је морао да плати за издавање конфирмационе дипломе износила 2.000 форинти. Овај износ је покушао да смањи и ради тога се 13/24. септембра обратио Марији Терезији са примедбом да су његови претходници плаћали таксу од свега 150 форинти, па је и он молио да у складу са овом праксом буде одређена цена његове дипломе.²¹⁴

Митрополит је исплату провенте тражио и са поседа Даљ и у том циљу се обраћао Неоаквистичкој комисији која му је одговорила 30. септембра да му не могу дати провенту

---

²¹² АСАНУК, МПА „Б“, 43/1749.

²¹³ АСАНУК, МПА „А“ 379/1749.

²¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 380/1749.

јер је за то било потребно да митрополит прво добије конфирмациону диплому или да они добију интимат из Беча, односно да буде уведен у посед.²¹⁵ Да је ово била тачна формулација, посведочио је средином новембра и сам митрополит, када му је преко Илирске дворске депутације стигло царско писмо да је лично позван у Беч, где ће добити конфирмацију и приходе на уживање.²¹⁶ Иако је митрополит објашњавао виђенијим Србима, пре свега официрима, да је због оскудице покушавао да одложи свој пут, био је позван на обавезу да лично дође у Беч, те како више није могао да чека, јавио им је где да му шаљу писма.²¹⁷ У циљу добијања средстава он се обратио и Илирској дворској депутацији, јављајући да намерава да што скорије крене у Беч, али да му за то недостају финансијска средства, па је настојао да их уз помоћ Депутације добије, односно да она нареди да сва она која нису исплаћивана у време седисваканије сада буду исплаћена Павлу Ненадовићу.²¹⁸ Епископи су 7/18. новембра 1749. дали митрополиту пуномоћје да иде у Беч и ту се побрине за српске захтеве, свакако у складу са тужбама које су изнете на Сабору.²¹⁹ И после овога је митрополит тражио (16/27. новембра) од Илирске дворске депутације да му дају заостали еквивалент за десетак, данак са митрополијског поседа и интеркаларне приходе.²²⁰ Како новац очигледно није стизао, обратио се Неоаквистичој комисији још једном (22. новембра / 3. децембра), када је већ кренуо на пут, али овог пута знатно оштријим тоном. Нагласио је да је добио наређење да лично изађе пред владаре, али да му недостаје новца за пут јер му нису исплаћени провентски приходи, те их моли од Комисије, иначе ће њу навести Илирској дворској депутацији као разлог зашто не може да дође у Беч.²²¹ Ово је био последњи митрополитов захтев у овом смислу и, мада одговор није добио, поручио је у писму од 15/26. новембра 1749. да ће морати да у престоници узме зајам.²²²

У другој половини децембра 1749. Павле Ненадовић је био у Бечу, одакле се јавио посланицом у Костајничко-зринопольско владичанство поручујући ондашњој пастви да се нада да ће им ускоро упутити новог епархијског архијереја, о чему је посебно обавестио

---

²¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 388/1749.

²¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 399/1749. и „Б“ 31/1749.

²¹⁷ АСАНУК, МПА „Б“ 31/1749.

²¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 397/1749.

²¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 398/1749.

²²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 402/1749.

²²¹ АСАНУК, МПА „А“ 405/1749.

²²² АСАНУК, МПА „Б“ 31/1749; АВ, ИДКД, 2303.

ондашња два викара Јефрема и Мелентија.²²³ Ово је било неопходно услед смрти костајничког владике Алексија Андрејевића, крајем 1749. Митрополитови захтеви у почетку боравка у Бечу нису били велики, и чини се како је он више испитивао терен за решавање конкретних проблема. Због нејасноћа око Даљског властелинства и митрополитових годишњих примања дуже време није му издата конфирмациона диплома. Нема сумње да је Двор ово користио као неку врсту притиска на њега. Тек 4. априла 1750. гроф Коловрат је јавио Марији Терезији да су све сметње за издавање конфирмационе дипломе отклоњене.²²⁴ Већ 8. априла платио је таксу од 2.000 форинти за издавање конфирмационе дипломе, што је потврђено и преко Угарске канцеларије.²²⁵ После овога митрополит је тражио од Владарке да његову конфирмацију огласи у свим земљама Монархије, разуме се, тамо где је било верника под његовом јурисдикцијом.²²⁶ Мало касније (27. маја) замолио ју је да његову потврду и ступање на дужност огласи преко свих угарских жупанија.²²⁷ Командант у Славонији генерал гроф Гајсруг упутио је првојерарху 16. јуна 1750. писмо из Осека да је декрет којим се уводи у посед Даљ стигао и да га је камерални обердиректор Пасарди потписао.²²⁸

Током седисваканције после смрти митрополита Исаије Антоновића владика Павле Ненадовић се укључио активно у организацију наредног изборног Сабора. До његовог састанка Илирска дворска депутација је донела значајна решења, пре свега у погледу права постављања митрополијских и епархијских администратора, које је у наредном периоду било важно за функционисање цркве. Сабор из 1749. је поред избора митрополита био значајан и по доношењу првог саборског устројства, на основу историјског икуства и акта који је током претходног Сабора (1748) посланицима предао генерал Енгелсхофен. Без икаквих трзавица за новог првојерарха је 25. јула 1749. изабран Павле Ненадовић, који је у наредних неколико недеља заједно са Сабором и Синодом учествовао у доношењу важних

---

²²³ АСАНУК, МПА „А“ 409/1750.

²²⁴ АВ, ИДКД, 1828. Проблем са властелинством Даљ је настао из жеље да се оно откупи од митрополита, али је пре тога требало утврдити како је оно у његовом поседу. Коловрат је истакао да је конфирмациона диплома била спремна још од када је јављено да је Ненадовић изабран за митрополита, али да је потребно утврдити неке појединости за Даљ, мада нигде није рекао да му га не треба предати. Марија Терезија је тражила да се утврди у чему се састоји провента коју митрополит добија са свог поседа, свакако у намери да усклади његову плату са овим. АВ, ИДКД, 1826.

²²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 471, 475. и 491/1750.

²²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 492/1750.

²²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 500/1750.

²²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 509/1750.

одлука за даље функционисање Митрополије и своје власти. Његов избор је био прихватљив и за народ и за Двор, а у наредном периоду му је пружена могућност да указано поверење оправда. Скупивши разне тужбе, био је спреман да у децембру 1749. крене у Беч, где је требало да се током аудијенција договори о многим питањима која су током Сабора и Синода постављена, али су одговори могли бити добијени тек после разговора са владарком и председником Илирске дворске депутације. Зато је Ненадовић убрзано тражио новчана средства за пут и боравак у престоници, где је априла 1750. добио потврдну диплому, а ускоро потом и донацијалну за посед Даљ. Тиме је коначно знатно одлучније могао да води цркву и српски народ.

3. Одбрана привилегијалних права

3. 1. *Caput nationis*

Појмом *caput nationis* (глава народа) означавана је особа која је сматрана световним поглаваром народа, а митрополит Павле Ненадовић је током управе Митрополијом настојао да то буде за Србе. Темељи ове власти су били двоструки. На првом месту то је Друга привилегија цара Леополда I од 20. августа 1691, у којој је наведено да је српски архиепископ поглавар народа у духовним и световним стварима.²²⁹ Ова одредба је добијена у тешком тренутку за Хабзбурговце, у време снажне османске офанзиве, заустављене само дан пре издавања Привилегије у Бици код Сланкамена. Иако ју је Двор дао да би мотивисао Србе за борбу против заједничког непријатеља, она је од почетка изазивала потресе и врло брзо се почело са њеном негацијом. Нарочито је на томе радио цар Карло VI сужавајући Привилегије за области освојене у Аустро-турском рату 1716–1718, али је у време митрополита Ненадовића овај проблем добио нову димензију. Разлог за ово лежи у другом темељу митрополитове световне власти, а то је био његов народ. Првојерарси су и пре њега, а он нарочито, били *caput nationis*, јер су се Срби и други православци радије њему обраћали за своје проблеме, које су првојерарси потом заступали пред Двором. На томе је и Ненадовић заснивао право да буде поглавар народа и од тога никада током управе није одустао, иако га је Двор константно опомињао да се не меша у световне ствари и да се не сматра за поглавара сем у духовном погледу.

Намера да све подреди својој власти код Ненадовића је била израженија него код његових претходника, иако се ни за њих не може рећи да то нису покушавали. Међутим, митрополитова дуговечност на црквеном трону омогућила му је да намере спроводи у дело. При томе он се слично понашао према свакој опозицији, било да је она долазила из Беча или из његовог народа, с том разликом што сламање отпора Двора никада није могао да спроводи толико снажно и одлучно као у другом случају, јер док је пред Двором он био у зависном положају, дотле су појединци његове вере са којима се сукобљавао били у зависности према њему. Своје непријатеље никада није штедео, а милост према њима

---

²²⁹ Јован Радонић и Мита Костић, *Српске привилегије*, Загреб 2011, 329.

готово да није показао. Није чудно онда што је Јован Скерлић, који је иначе пун хвале за митрополита Павла, још 1909. рекао да се он развио у крутог аутократу и да је у њему било свега другог „само не еванђелске кротости, благости и смирености“. Приметио је да је ко није био са њим сматран за противника, коме је остало једино да се поклони или склони.²³⁰ Сам Ненадовић је потврдио овај став када је током сукоба са генералом грофом Мерсијем, који је давао инструкције члановима карловачког Магистрата шта ће радити, за двојицу синдикуса, Гојка и Хаци Крсту, рекао да пошто слушају грофове наредбе „они јесу наши противници“.²³¹

Српски интереси су митрополиту увек били на памети и све оне који су их занемаривали или, по његовом схватању, нису радили довољно у српском интересу, настојао је да онемогући или елиминише. Током 1750. био је незадовољан српским агентом Карлом Јозефом Оренгијем, због чега се обратио Илирској дворској депутацији тражећи да му се дозволи да га замени неким ко би о српским пословима више бринуо и српске интересе ватреније бранио. Депутација није имала куда, позвала је Оренгија на одговорност, а он се правдао да је увек радио у складу са народним интересима, мада је сам председник Илирске депутације, гроф Коловрат, сматрао да је могуће видети пропусте у Оренгијевом раду. Ипак, Марија Терезија није желела да га смени, сматрајући да је он ревностан, пожртвован и вредан. Не треба искључити као његов квалитет за Двор ни то да му је одговарао, јер није све радио по Ненадовићевим упутствима. Оренги је остао српски агент, али Ненадовић је настојао да више проблема решава сам, него да их препушта њему.²³²

До првих сукоба са Двором, који је сматрао да се Ненадовић сувише меша у световне, политичке ствари, дошло је већ 1750. Бечу је нарочито сметало што је он одмах после смрти пуковника Петрандија почео да предлаже Србе на његово место. У овом поступку су видели жељу митрополита да повећа своју власт.²³³ Због тога је Марија Терезија потписала 21. октобра 1750. Резолуцију, коју је саставио гроф Коловрат. Њоме је опоменула Ненадовића да не сме да се меша у световна питања, јер он није глава народа него духовни поглавар, коме стога не припада право да се у име својих верника жали за

---

²³⁰ Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1966, 69–70; Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 168.

²³¹ АСАНУК, МПА „А“ 165. и 166/1764.

²³² АВ, ИДКД, 1838–1839.

²³³ АВ, ИДКД, 2336.

световне ствари, него да ако неко има на шта да се пожали, то би требало да учини преко надлежних институција, а не митрополита. Двор је био место на којем је свако могао да се пожали у виду апелације, ако је незадовољан пресудом војног или провинцијалног суда.²³⁴ Гроф Коловрат је заступао мишљење, заједно са владарком, да се Двор још 21. децембра 1746. договорио са патријархом Арсенијем IV да се Срби за све што није из сфере канонског права обраћају Илирској депутацији, а ако је реч о духовним стварима – онда митрополиту, који их мора решавати у споразуму са дворским опуномоћеником. Ненадовићу је скренута пажња на то да се придржава дворских наредби, јер је, по мишљењу Двора и Илирске депутације, био особа која се сувише мешала у световне ствари.²³⁵

Митрополит је, међутим, наставио да се жали у име својих верника, а почетком новембра 1750. се још више умешао у политику тражећи од агента Ореугија да помогне његову акцију за инартикулацијом Привилегија. Наиме, он се спремао да покуша њихово узаконење на Угарској сталешкој скупштини јер, како је приметио, Привилегије се више поштују у време ратова, када су Срби потребни Бечу, као војници, али у време мира на њих често не обраћају пажњу, а инартикулација би омогућила континуитет у придржавању овог закона. Ореугију је издао упутство да се саветује са Фон Вебером, агентом у Дворском ратном савету, а потом га о свему извести, како би предлог стигао на време на Дијету.²³⁶ Док је очекивао Ореугијев одговор, на почетку јануара 1751. обратио се цару и царици, а потом најважнијим особама државе (канцелару Фон Улфелду, грофу Фон Кенигсег-Ерпсу, грофу Фон Хараху, председнику Дворског ратног савета, затим, Фон Дитрихштајну, Фон Кевенхилеру и барону Фичнеру, грофу Фон Коловрату, барону Фон Енгелсхофену, секретару царице Фон Коху, као и саветницима барону Фон Бартенштајну, Фон Тусану и Фон Веберу), тражећи да се православцима дозволи све оно на шта су се Привилегије односиле, а пре свега слободно исповедање вере. Констатовао је да је стање од последње аудијенције (мај 1750) погоршано, да многе епископије немају владике, а да се верска права крше на сваком кораку. Као примере је навео случајеве у Славонији где је генерал гроф Фон Гајсруг тврдио да првојерарх нема никаква патронска права, јер их

---

²³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 590/1750.

²³⁵ АВ, ИДКД, 2328. и 2330.

²³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 591/1750.

поседује само католичка црква.²³⁷ Како ово није био једини преступ против верске слободе, него је православцима наметан Грегоријански календар, или је свештенике хапсила цивилна власт, тражио је од Марије Терезије да изда Заштитно писмо.²³⁸

Због нових Ненадовићевих захтева гроф Коловрат му је 23. марта 1751. писменим путем поново саопштио да не може заступати народ у световним него само духовним стварима. Председник Илирске депутације му је пребацио да је ово добро знао, али да се није понашао у складу с тим, што се односило на већ поменути захтев (упућен грофу Хараху) да на место покојног пуковника Петрандија постави потпуковнике Секулу Витковића, Рајка Прерадовића или Вука Исаковића, а на место оног ко од њих тројице постане пуковник, за потпуковника мајора Продановића.²³⁹ Коловрат га је упозоравао да ако настави са таквим поступцима може постати за Двор *persona non grata*.²⁴⁰ Управо је ово подстакло митрополита да пошаље 23. марта / 3. априла 1751. Оренгију писмо са нескривеним жаљењем што му се не дозвољава да заступа свој народ у виду посредника између њега и институција, као што је случај између српских официра и Дворског ратног савета.²⁴¹ Ипак, озбиљније захтеве није донео сам, него у сагласности са Синодом из маја 1751,²⁴² када је решено да у Бечу поднесу тужбе на положај српског народа, али да због трошкова то не чине митрополит и епископи, него Синесије Живановић и Данило Јакшић, што је могла бити и добра „промоција“ за њих. Стављено им је у задатак да представе народне тужбе у складу са онима које су већ предаване Двору, али и да будно мотре на рад угарске Дијете и о свему обавештавају митрополита, како се на њој не би нешто радило против Срба и Привилегија. Сами, међутим, нису смели да пристају на оно што им у Бечу предложи, него су за све морали да обавештавају митрополита и чекају његове инструкције. Такође, требало је да пазе да Оренги не предлаже Двору нешто мимо њих.²⁴³

---

²³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 611/1750.

²³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 1/1751.

²³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 27/1751.

²⁴⁰ Међутим, митрополит ову праксу мешања у световне ствари ако је то погодвало његовим верницима није напустио, напротив, убрзо по Коловратовом упозорењу се обратио барону Фон Енгелсхофену са молбом да Илију Чакију из коњичког пука унапреди у вахтмајстера. АСАНУК, МПА „А“ 64/1751.

²⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 40/1751.

²⁴² Којем су присуствовали: Георгије Поповић, Софроније Јовановић, Дионисије Новаковић и тројица будућих епископа (Синесије Живановић, Данило Јакшић и Арсеније Теофановић). АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1751.

²⁴³ За путни трошак им је одређено по 5 форинти дневно, као дијурна, а укупно је требало да им дају 1.250 форинти. Архидијецеза и Темишварска епископија имале су да дају по 200 форинти, Бачка, Пакрачка и

Будући епископи су се упутили у Пожун, где им се ускоро придружио и митрополит. Већ 4. јуна 1751. примљени су у аудијенцију Синесије Живановић и агент Орењи. Њихов главни задатак је био да покушају да приволе царицу да се Привилегије инартикулишу, јер су Срби страховали од дискриминаторских захтева које су Хрвати поднели на Дијети. Владарка им је, међутим, изјавила да њој нису познати такви захтеви хрватских сталежа, али да неће дозволи да се било шта уради у супротности са Привилегијама, што је уједно значило да не намерава да дозволи њихову инартикулацију.²⁴⁴ Чини се да ово Ненадовићу није била довољна гаранција, него је предао низ захтева (16/27. августа 1751), на чијем је решавању Орењи требало да ради по повратку у Беч. Тражио је царску Резолуцију да нико не може да угрожава православну веру, да се народ заштити од свих угњетавања којем је изложен, уз сатисфакцију за до тада нанете неправде, да оно што буде закључено на Дијети у корист Срба одмах свима буде и објављено, да им се осигура право ремонстрације (приговора, жалбе). Уз то је тражио да манастири буду ослобођени пореза а свештенство десетка, дозволу за отварање српске штампарије, али не у Осеку, како је желео Двор, него у оквиру резиденције у Карловцима, затим, дозволу за подизање цркве у Сарвашу и сатисфакцију за рушење грађевине коју је учино солгабиров Чачковић, враћање одузете земље и поседа Арадске епископије, исти третман за Србе, будимске и пештанске становнике, као што га имају други народи, итд.²⁴⁵

Поред свих проблема српски народ и његов првојерарх су током 1751. највише страховали од Угарске сталешке скупштине, којој Срби нису имали приступ, али је било евидентно да ће на њој и о њима бити речи. Ово се могло закључити већ стога што су јој присуствовале особе са којима су Срби на разне начине били у контакту, а често у споровима. Довољно је поменути да је у њеном раду учествовао великоварадски бискуп Пал Форгач, да би било јасно да ће овде бити речи и о православцима, јер је управо овај црквени великодостојник изнео податке о „ексцесима“ православног свештенства против

Вршачко-карансебешка по 150, а Будимска, Арадска, Костајничко-хрватска и Карлштадско-личка по 100. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1751.

²⁴⁴ Да су верска права била угрожена, сведочи и поступање Вировитичке жупаније у садејству са локалним поседником против манастира Ораховице, којем су покушавали да одузму виноград, иначе у манастирском поседу још од пре Великог бечког рата. Митрополит је због овога почетком маја 1751. писао царици, молећи је да утиче на Вировитичку жупанију како би отети виноград био враћен манастиру и како се слични изгреди не би поновили. АСАНУК, МПА „А“ 35. и 58/1751.

²⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 116. и 119/1751; Ненад Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић и одбрана Привилегија 1751*, *Susreti kultura, zbornik radova*, knjiga II, Novi Sad 2013, 909-918.

католика и унијата. Реч је била о извртању истине, јер су католички и унијатски свештеници под његовом заштитом уносили немир у српска и румунска села. Хрватска делегација је поднела своје захтеве и тужбе, међу којима су се нашли и посебни против Срба, а темељили су се на 46. законском члану из 1741. по којем су се оснаживали ранији (86. из 1723. и 23. из 1687), на основу којих ниједна друга вера осим католичке није могла бити толерисана на простору Хрватске и Славоније. На основу овога су хрватски представници инсистирали на томе да српски митрополит нема никакву јурисдикцију на простору Хрватске и Славоније, као ни тројица владика (костајнички, пакрачки и горњокарловачки), него да верници буду потчињени унијатском свидничком епископу или локалним бискупима. Такође, тражили су да Марча буде одузета Србима. Свештенству је по њиховим захтевима требало да буде сужен имунитет, на основу ранијих законских чланова (11:1723. и 3:1655), и да буду стављени под надлежност световних судова, пошто духовни сталеж има заштићено право само у погледу светих тајни. Захтевано је да десет сремских манастира, који имају прњаворце, плаћају контрибуцију, а да Привилегије не могу бити проширене, нити изговор за ексцесе православних (на основу 40:1635. и 46:1681). Уз све ово требало је завести исти штоларни систем за све, тј. увести Свитак из 1744.²⁴⁶

Митрополит је већ током маја и јуна упутио неколико тужби против поступања према свештенству, нарочито у Хрватској и Славонији. Али после захтева хрватских сталежа изнетих на Дијети морао је поново да се обрати владарки. У писму које је послао 4/15. јуна 1751. како би српски народ био заштићен позивао се на чињеницу да су се Срби верно борили против спољашњих и унутрашњих непријатеља државе, наводећи пример Текелија и Ракоција. Потом је тачку по тачку разматрао хрватске захтеве и објашњавао како се не темеље на правној основи. Држао се искључиво Привилегија и традиције, ослањајући се на војни потенцијал српског народа јер је он био већинско становништво у Војној граници. Против 46. законског члана из 1741. је истицао Привилегије, које су потврђене 1743. Није без разлога потенцирао да у Славонији, Срему и Банату живи искључиво српски народ, јер је инкорпорацијом Славоније и Срема желео да нагласи да за становништво које овде живи важе потврђене Привилегије, чиме је поново апострофирао да закон из 1741. не може да се односи на његове вернике. У одбрани манастира, како

---

²⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 66/1751.

прњаворци не би плаћали контрибуцију, позивао се на Привилегије и на ранија акта којима им је гарантована целовитост поседа. Манастири нису били феудални, јер су њихови прњаворци радили за монахе, тј. давали им порез – пошто монашки позив није био физички него духовни рад, а да би га лакше обављали, неопходно је било да имају помоћ прњавораца ослобођених пореза.²⁴⁷ Рад Дијете пратио је и редовно о њему обавештавао и агент Ореуги.²⁴⁸

Са страхом од 46. законског члана се ушло у наредну годину, када је мало повољније стање било у Банату, где је после укидања Потиске и Поморишке војне границе образована Земаљска милиција, на основу уговора који су у Бечу склопили граничарски команданти Лазар Поповић и Гаврило Новаковић и када су поново објављене потврђене Привилегије, преко владике Георгија Поповића.²⁴⁹ Међутим, бојазан од става хрватских сталежа била је уочљива и на Синоду 1752. На трећој седници (13/24. јул) расправљано је о захтеву да митрополит и епископи не само да не би требало да постављају него да им се мора укинути и сва јурисдикција и забранити градња цркава, затим да се укину Привилегије, да се спроведе насилно унијаћење, не дозволи употреба Јулијанског календара, као и да се Србима никако не могу дати јавни послови. Синод је био јединствен у ставу да се овакви захтеви одбију јер иду ка потпуном обесправљењу српског народа.²⁵⁰ Двору и Илирској депутацији је упућен захтев у којем је тражено поштовање старе праксе по којој је о сваком проблему, од буне до најситнијих случајева који су дошли до Двора, увек расправљано преко првојерарха, који је евентуална обавештења добијао од владика, а ови од свештеника. На овај начин је читав систем централизован, а митрополит је стајао на врху замишљене пирамиде одговорности српског народа и, логично, тада био *caput nationis*, што је Двору највише сметало. Зато је поново опоменут да не сматра себе за световног поглавара народа јер се не може мешати у политичке ствари, а за њих се не може ни обраћати владарки и инстанцама. Међутим, управо му је Двор давао овакав положај, јер му се обраћао поводом готово свих проблема који се тичу српског народа.²⁵¹

---

²⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 75/1751.

²⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 78/1751.

²⁴⁹ АСАНУК, МПА „А“ 226/1752; Славко Гавриловић, *Прилог историји Српске земаљске милиције у Банату средином XVIII века*, Темишварски зборник, 2, Нови Сад 2000, 175–180.

²⁵⁰ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1752.

²⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 297. и 301/1752.

После одржаног Синода митрополит се краће време задржао у Карловцима, а онда се са захтевима и решењима упутио у Беч. Неколико дана пре његовог поласка, 29. августа 1752. Марија Терезија је изашла у сусрет ранијем захтеву и преко Илирске дворске депутације издала Заштитно писмо за Србе и упутила га свим институцијама цивилне и војне власти, са наређењем да га објаве народу. Посебно је значајно што га је адресирала и на хрватске сталеже, као одговор на њихов иступ на Дијети. Владарка је апострофирала да су се Срби током протеклог периода више пута жалили на верску дискриминацију и немогућност да уђу у градске сенате и магистрате, као и на чињеницу да су им Привилегије стално оспораване. Због тога је на почетку Заштитног писма речено да се сви који се налазе надређени Србима морају држати Привилегија, као једног древног акта, дарованог због „користи“ Срба, тј. због њихове улоге у ратовима и бунама на страни Двора. Полазећи од ове чињенице, наређује се свима да престану са насилним унијаћењем и верским прогонима, као и дискриминацијом у градским срединама. Властели је скренута пажња на то да Србе не сме оптерећивати незаконитим порезима и да их морају посматрати у пореском смислу као све остале поданике. Грађанско право им се морало дати без обзира где живе, ако га заслужују, и уопште морају у том смислу бити посматрани равноправно са осталима.²⁵²

Марија Терезија је Заштитно писмо донела пре свега ради спречавања свих емиграционих покрета, а нарочито оних у Банату, као и агитације, због чега је упућено митрополиту да га раздели по Банату, преко епископата и свештенства. Задовољна држањем митрополита Павла у овом проблему, током боравка у Бечу му је доделила (7. октобра 1752) право да слободно приликом будућих аудијенција долази у Ратштубен, тј. Саветничку собу, где долазе министри и тајни саветници, чиме му је олакшавала аудијенцију. Ово је уједно значило да га је владарка изједначила са осталим тајним саветницима своје државе, али му је то потврдила тек следеће године, пошто је пре тога платио таксу за издавање саветничке дипломе.²⁵³ Коначно, уврштен је у ред тајних саветника владара 3. новембра 1753.²⁵⁴

---

²⁵² АСАНУК, МПА „А“ 350/1752.

²⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 378/1752. и АВ, ИДКД, 2353. До њеног добијања имао је проблема са администрацијом, која му још није признала право титулисања са Његова екселенција, коју су имали право да носе тајни саветници. АСАНУК, МПА „Б“ 103/1752. и 456/1753.

²⁵⁴ За издавање дипломе Ненадовић је платио Комори 1.500 форинти (13. новембар 1753), а Дворском ратном савету 75 форинти (21. децембар 1753). АСАНУК, МПА „А“ 627/1753.

Иако је Заштитним писмом Марија Терезија гарантовала Србима поштовање Привилегија, Ненадовић тиме није био задовољан, што се показало у првим месецима 1753. када је (30. марта) тражио од грофа Фон Кенигсег-Ерпса дозволу за сазивање Сабора, а непуна два месеца касније (8/19. маја) послао је писмо и дворском саветнику грофу Фон Веберу у којем га је молио да посредује како би било донето позитивно владарско решење којим би се Србима одобрило његово сазивање.²⁵⁵ Неколико дана касније (23. маја /3. јуна) у једном писму је између осталог ово поменуо Марији Терезији.²⁵⁶ Када је за потпредседника Илирске дворске депутације дошао барон Јохан Криштоф фон Бартенштајн, честитајући му на овом положају митрополит је и од њега тражио мишљење и помоћ да се сазове један сабор овде мислим на Црквено-народни сабор као институцију, не знам да ли у том случају иде велико или је правилно мало слово, ти остави оно што је по правопису.²⁵⁷ Ово је тражио и Синод из 1753, што су подржали и српски официри, пуковник Атанасије Рашковић и потпуковници Секула Витковић, Вук Исаковић и Јован Чарнојевић.²⁵⁸ Међутим, Марија Терезија није намеравала да то дозволи, него је јавила Ненадовићу 15. јуна 1753. да за Сабором нема потребе.²⁵⁹ Крајем месеца (29. јуна) владарка је издала једно решење које је несумњиво било у вези са покушајем сазивања Сабора и решавања на њему питања која се тичу српског народа. У њему је поновљена одлука која је митрополиту већ саопштена 20. октобра 1750, као и патријарху Арсенију Јовановићу 21. децембра 1746, а по којој митрополит није и не може бити *caput nationis* него само духовни поглавар.²⁶⁰

Током ове године требало је решити и важно питање – избор новог српског агента при Двору, јер је Карл Јозеф Орењи почетком године преминуо. О овоме је било речи на Синоду (март/април 1753) пошто је прво размотрено ко је све до тада био на овом положају.²⁶¹ Констатовано је да је могуће узети агента који је Србин или Немац, а да се

---

²⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 513. Protocollum..., 1751–1753.

²⁵⁶ АСАНУК, МПА „А“ 519. Protocollum..., 1751–1753.

²⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 541/1753.

²⁵⁸ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

²⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 543/1753.

²⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 553/1753; АВ, ИДКД, 2364.

²⁶¹ Тако је констатовано да је првог „депутирта“ саветника у Дворском ратном савету Христора Игњата пл. од Кваријента и Рала поставио владар да би отправљао дела која су се тичала Срба и да је он на том месту био у време патријарха Арсенија III, те митрополита Исаије Ђаковића, Софронија Подгоричанина и Викентија Поповића Хаџилавића. Све што су Срби предлагали Двору он је стилизовао и подносио, а за то је имао помоћника, тј. тумача Томаша Пека (или Бека). За ово су Срби плаћали Кваријента годишње по три стотине дуката. Од времена митрополита Хаџилавића до управе митрополита Вићентија Јовановића, на

никако не сме ангажовати Мађар или Хрват, јер се сматрало да би они радили против Срба, док је било јасно да ће на избор утицати и Двор, те је вероватније било да ће бити ангажован неко ко је припадао немачком народу. Наведено је да су Срби положили заклетву верности Двору коју су гарантовали и показали у прошлости ратујући са Ракоцијем, који је на све начине покушавао да придобије патријарха на своју страну, али у томе није имао успеха. Међутим, због борбе са њим не би требало узимати Мађаре. Како је Јамбрековић радио против српских интереса, а био Хрват, сматрало се да ни неко из овог народа, са којим Срби имају толико сукоба, не може бити пленипотенцијар (опуномоћеник-агент). Зато је и одлучено да ово место треба дати рођеном Немцу, поданику Хабзбурговаца. Особа је поред моралног и исправног живота морала имати и лак приступ институцијама. Морала је да чува српски положај и све противно јавља митрополиту. За то је била плаћана, а пазило се да је неко други не подмићује. Морала је примити било кога, ако га је ради вежбе њему упутио митрополит или Синод, што се подразумевало и за повремена српска посланства.

Сами су се за ово место, са потребним квалитетима, јавила двојица – чешки агент Хајмерле и агент у Дворском ратном савету Пирингер. О њима Синод није знао много и остављено је да се митрополит распита какви су и да ли ће имати сукоб интереса, тј. да ли раде за неког ко би наудио Србима. Међутим, како је потребно да пристанак за ово место да Сабор, поново је тражено да Двор дозволи његово сазивање.²⁶²

Митрополит је у вези са проналажењем Ореџијевог заменика склопио договор за помоћ са агентом у Дворском ратном савету Јоханом Баптистом Шојерманом, који је био нека врста привременог српског агента.²⁶³ Он се на нови положај писмено заклео.²⁶⁴ Одмах потом Ненадовић га је упутио у послове и сукобе између сремских манастира и

предлог принца Евгенија Савојског на овом месту је био тренутни владарски кабинет-секретар Фон Кох, коме је служба плаћана годишње хиљаду форинти. На Сабору 1731. који је изабрао митрополита Вићентија на место Коха је одређен бивши секретар митрополита Мојсија Петровића, Јозеф Јамбрековић, за шта је годишње плаћан са 800 форинти. Када је формиран Српски коњички пук, Јамбрековић је постао у њему потпуковник и место српског агента је 1734. препустио митрополитовом секретару Јовану Матолају. Са платом као његов претходник он је потврђен у том звању на Сабору 1735. На предлог Дворског ратног савета примљен је а на Сабору 1744. потврђен за агента Карло Јозеф Ореџи, са којим је и потписан уговор. Тада је одређена плата од хиљаду форинти, али се он са Ненадовићем договорио за повишицу, те је од 1. јануара 1750. до смрти (13. фебруара 1753) плата износила 300 дуката годишње, што је вредело у то време око 1266 форинти. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

²⁶² АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

²⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 469. и 470/1753.

²⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 475/1753.

Одескалкијевог властелинства.²⁶⁵ Као што је то урадио и претходне године, и у септембру 1753. је Ненадовић стигао у Беч, где је са овлашћењем Синода постигао договор 12/23. септембра 1753. са дворским агентом Венцелом Францом фон Хајмерлеом да се прихвати посла српског агента.²⁶⁶ Међутим, Хајмерле се на овом месту задржао краће време пошто је избор и уговор поништила Марија Терезија, јер је сматрала да он има при Двору довољно послова и да би га српска агентура само оптеретила, те ниједан посао не би могао да обавља ваљано. Јохан Шојерман, који је помогао да он буде изабран, награђен је са 300 форинти, али је поново било неопходно да се изабере нов агент.²⁶⁷ Владарка је и у овој ствари покушала да наметне свој утицај, јер је донела решење да се са Хајмерлеом може раскинути уговор и са новим пленипотенцијаром закључити, али се пре закључивања он мора представити Илирској дворској депутацији и њој, како би га преко ове институције потврдила.²⁶⁸ Из митрополитовог писма упућеног Синесију Живановићу 2/13. новембра 1753. сазнаје се да је он већ пронашао нову особу за овај положај. Био је то саветник у Дворском ратном савету Јохан Вилхелм Шерер, са чијим се избором сложила и царица.²⁶⁹

Иако се надао да ће у Бечу добити заштиту против унијатске пропаганде, митрополит је био непријатно изненађен када је Марија Терезија 2. новембра 1753. издала указ којим је показала да ће увек штитити оне који пређу на унију или католичку веру.²⁷⁰ Незадовољан оваквим развојем догађаја, митрополит је сматрао да се морају донети важне одлуке у погледу даљег српског положаја, али да то не може сам да уради, него да је овлашћење за то имао само Сабор, те је почетком 1754. поново од Марије Терезије тражио

---

²⁶⁵ АСАНУК, МПА „А“ 479/1753. Оренгијева смрт је брзо довела до нових финансијских потраживања. Наиме, његови наследници су потраживали од будимског епископа 232 форинте и 59 ½ крајцара, а од вршачко-карансебешког 629 форинти и 40 крајцара. Поред тога, владарка је затражила од митрополита да Оренгијевим наследницима исплати хиљаду форинти које је са интересом узео покојни владика од пленипотенцијара. Реч је била, о дугу који је постојао још из доба владике Алексија Андрејевића, а који је Арсеније Теофановић прихватио, али очигледно није исплатио, приликом доласка на чело епархије. Владарка је сада тражила да то учини митрополит као законити наследник коштајничког дијецезана. Митрополит је обећао да ће новац и исплатити, али тек када добије наследство после Теофановића, који је још пре него што је одговорио владарки тражио да му Бенвенуто Петаци пошаље. Ово је дозвољено тек 6. новембра када је Марија Терезија преко Илирске дворске депутације издала решење којим се шперта подиже са оставшине покојног владике и има се уручити митрополиту Ненадовићу преко његовог егзарха Арсенија Радивојевића АСАНУК, МПА „А“ 524, 527, 568, 575, 578. и 631/1753.

²⁶⁶ На уговору се налазе потписи митрополита, пакрачког и арадског епископа, потпуковника Михајла Продановића и народног секретара, митрополитовог синовца Павла Ненадовића. АСАНУК, МПА „А“ 592/1753.

²⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 607/1753.

²⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 617/1753.

²⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 622/1753.

²⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 624/1753.

дозволу за „einen General Nations Congres“, који би омогућио да се злоупотребама стане на пут. Међутим, и овај пут је одбијен.²⁷¹

После свега није чудно што је митрополит наставио да се меша у световне проблеме, још више инсистирајући на томе да централизује своју власт. Из тог разлога је поручио Јегарцима да се ако им буду учињене неке неправде, а у овом граду су оне често биле из домена световног права, обратe свом епископу, који ће са случајем упознати њега, како би тужбу могао да изнесе у Бечу.²⁷² Колико није поштовао одлуку Двора да се не меша у световне ствари показао је поново током 1754. када је прво посредовао да удовица пуковника Атанасија Рашковића добије пензију а његов син напредује у служби, а потом средином такође 1754. препоручивао да удовица пуковника Секуле Витковића добије пензију, а њихов син ритмајстер Гаврило буде унапређен у мајора.²⁷³ Такође, тражио је пензију и за удовицу пуковника Монастерлије, док је за потпуковника Михајла Продановића тражио пуковнички чин.²⁷⁴ У том смислу се понашао и када је са командантом Петроварадинског пука, бароном Фон Јанусом, покушавао да се договори ко би био командант у Карловцима, или када му је указивао на то да на основу ранијих докумената нико нема право да од свештенства ни у Војној граници захтева било какав порез и чланове њихових породица присиљава на војну службу.²⁷⁵ О овоме је писао и Марији Терезији, а у вези са Србима из Бродског пешадијског пука.²⁷⁶ Улогу заштитника народа он никада није напуштао, напротив, настојао је да заштити Земаљску милицију у Банату, јер иако је владарка обећала да ће сви који желе овде да буду у војном статусу добити земљу, од које би могли да живе, подела није спроведена ни 1755, због чега се Ненадовић тужио грофу Кенигсег-Ерпсу, који је у међувремену дошао на чело Коморе.²⁷⁷

Током 1755. Ненадовић је поново био у Бечу, што је било утолико важније јер се овде доста радило на решавању српског положаја после смиревања Северинске буне и немира у Славонском провинцијалу. О положају су расправљали барон Бартенштајн и агент Угарске дворске канцеларије Франц Колер фон Нађ-Мања, а нешто о свему је

---

²⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 41/1754.

²⁷² АЕБ, Јегра 1725–1778, 96/1753.

²⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 128. Protocollum..., 1754–1756. Пензија је одобрена, али Гаврило Витковић није добио унапређење, јер је већ постојао довољан број мајора. АСАНУК, МПА „А“ 161/1754.

²⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 147. и 246. Protocollum..., 1754–1756.

²⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 137. Protocollum..., 1754–1756; 140. и 142/1754.

²⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 155. Protocollum..., 1754–1756

²⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 408. Protocollum..., 1754–1756.

митрополит сазнао од Дионисија Новаковића, током боравка у Будиму, као и од угарског палатина грофа Лајоша Ернеа Баћањија (1751–1765). Тако је тада решено да све оно што се тиче вере, митрополита, епископа и клера од тада има да буде у искључивој надлежности Илирске дворске депутације. Њој се у питању повреде Привилегија, које гарантују верска права, могу обраћати сви, док се у вези са световним или евентуално политичким проблемима сваки појединац обраћа институцији, без права да их заступа неко из јерархије. Решење је било директно усмерено против митрополита, који је заступао оштећене и у световним и у духовним проблемима, због чега је ову одлуку сматрао флагрантним кршењем Привилегија. То је био разлог да затражи од Илирске дворске депутације заштиту православаца, тако што се у погледу њихових привилегијалних права неће уводити никакве новине.²⁷⁸ Током септембра 1755. митрополит је примљен у аудијенцију код Марије Терезије и њеног супруга, о чему је 12/23. истог месеца обавестио све епископе саопштавајући им да је од владарског пара добио усмено обећање да српске Привилегије неће бити кршене ни сужаване и да ће их народ и даље уживати. Ово је у неку руку анулирало претходну одлуку и бар привремено смирило митрополита.²⁷⁹

Расправе о Привилегијама пренеле су се и у следећу годину, када су у априлу вођене на заједничком састанку грофова Улфелда, Колореда, Кевенхилера, Кенигсег-Ерпса, Баћањија, Кауниц-Ритберга, Надаждија, Бартенштајна, језуита Битермана и Кампмилера и саветника Хитнера, Колера, Циглера и Биндера. Разговарало се пре свега о томе на кога би оне требало да се односе и како да се у погледу појединих одредби прихвате, а да не дође до незадовољства ниједне стране. Ради тога су поново прегледана стара акта, како саме Привилегије тако пре свега оне које је 1734. и 1735. донео цар Карло VI и записници настали на састанцима непосредно у вези са потврдом Привилегија 1743.²⁸⁰ Иницијативу за састанак је дао гроф Улфелд, свакако услед многих жалби до тада поднетих и са једне и са друге стране. Сва акта, која су узета у разматрање, коришћена су

---

²⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 466/1755.

²⁷⁹ Такође, обећано му је да ће цео спор са сремским манастирима бити брзо окончан и преко надлежних институција, Илирске дворске депутације, Угарске канцеларије и Дворске коморе објављене наредбе, како они више не би били угрожавани од стране Коморе и Илочког Одескалкијевог властелинства АСАНУК, МПА „А“ 473. Protocollum..., 1754–1756.

²⁸⁰ Састанак одржан 14. априла 1735. под председништвом дворског канцелара грофа Фон Зицендорфа, грофа Гундакера фон Штаренберга, маршала Хараха, затим грофа Дитрихштајна, Максимилијана Штаренберга, Неселрода, Баћањија, Манагете, Колера (Старијег), Коха, Хофенштока. Састанак који је одржан 1743. је био 21. фебруара и њему су присуствовали као председник Фон Штаренберг, Кенигсег, Сајлере, Неселрад, Баћањи, Брандау, Манагета, Колер, Кох, Вебер. АВ, ИДКД, 2398.

како би био изграђен један трајан систем. У вези с тим је требало одлучити на кога се то Привилегије односе, да ли на новопридошле Србе или на оне који су дошли 1690, и да ли их треба проширити и на несрпске народе који су православни, а пре свега оне у Ердељу (Румуне). На крају је закључено да не би било лоше да се односе на све православце, јер би на тај начин били избегнути сукоби приликом унијаћења. С друге стране, одлучено је да се сви држе контрадикторних аката из 1734, 1735. и 1743. Гроф Баћањи је инсистирао на томе да се из Привилегија не може прихватити то да је митрополит глава народа и да се ово Ненадовићу мора предочити, како се не би мешао у *temporalia* или проблеме из надлежности световних институција.²⁸¹

Што је више Двор инсистирао на томе да митрополит не може имати никакву надлежност у погледу световних ствари, па чак ни као заступник својих верника, то је Ненадовић више ово истицао као своје право. Ово се види из једног Новаковићевог писма насталог 1756. као одговор на митрополитов позив за Синод. У њему је стајало да ће он доћи на време у Карловце како би расправљали о црквеним и народним питањима.²⁸² Јасно је било, на основу овога и претходних Синода, да је он замишљен као нека врста српске владе. Већ је 1754. утврђена његова сталност, тј. да се мора састајати сваке године за Петровдан и да му епископи морају присуствовати.²⁸³ Поред не нарочито бројног официрског staleжа, владике су на челу са митрополитом биле најзначајнији српски представници у Хабзбуршкој монархији који су се старали за сваки аспект духовног живота, али по потреби и световног. Поред тога што је утврдио обавезност присуствовања Синоду, Ненадовић је увео и једну праксу која је подразумевала да се на Синоду претресу проблеми који су се појавили од одржавања претходног Синода, без обзира на њихов карактер. Потом би била донета решења како да се према проблемима поставе и на крају би она као закључци била формулисана у виду српских захтева који су потом слати у Беч, некада преко агента, а најчешће тако што би их митрополит лично однео и покушавао да добије позитивна решења. Тако је радио 1752, 1753, 1755, потом је у Бечу истим послом био 1756, 1757 (два пута), затим 1758, па опет 1760. Сличну политику је наставио да води чак и када Синод више није сазиван, те је у Бечу био од августа 1762. до јуна 1763, потом

---

²⁸¹ АВ, ИДКД, 2398; АСАНУК, МПА „А“ 640/1756.

²⁸² АСАНУК, МПА „А“ 592/1756.

²⁸³ Тада је одређено и да епископи у Карловцима неће на састанак бити звани појединачно, него да су дужни да присуствују литургији, после које ће Синод почињати са радом, око једанаест часова пре подне. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754.

од априла до јула 1764. и на крају од маја 1765. до јануара 1766. Ако се његовим боравцима у Бечу дода и прво путовање од децембра 1749. до маја 1750, онда је он током своје управе у овом граду провео бранећи српске интересе укупно три године и осам месеци, или скоро 20% целокупног времена које је провео на челу Карловачке митрополије, што није био случај ни са једним од његових претходника.²⁸⁴

Дешавало се да је у Беч и позиван, као 13. марта 1756. јер је требало да изложи зашто је дошло до буне у Бачкој, за коју је и сам оптужен. Већ у априлу он је стигао у престоницу, али је цео случај само подстакао владарку и Илирску депутацију да му још једном скрену пажњу да мора престати да се меша у световне ствари.²⁸⁵ Ненадовић се бранио да није крив, јер он то не ради намерно, него народ њему шаље многе тужбе са којима он не зна шта да ради и да их зато прослеђује вишим инстанцама. Био је и тада свестан да народ треба да се тужи цивилним судовима, а ако не буде задовољан пресудом – Двору, и то све без његовог мешања. Чак се са овим ставом и сложио, због чега је барон Бартенштајн упутио владарки врло позитивне речи о њему.²⁸⁶ Истовремено због буне у Бачкој против митрополита и његовог мешања у световне ствари највише се тужила Угарска дворска комора. Зато је Илирска депутација 6. августа 1756. послала допис којим га упозорава да је он надлежан само у верским питањима и проблемима у вези са применом Привилегија, али верског дела.²⁸⁷ У завршном решењу које се тичало немира у Бачкој поново је напоменуто да ако народ има на шта да се жали, то учини преко законите прве судске инстанце, уз право апелације. На овај начин је требало спречити да се туже митрополиту у погледу световних ствари.²⁸⁸

Враћајући се у Карловце, на заказани Синод, митрополит је приметио многе проблеме сељаштва и одмах Илирској депутацији писао са молбом да због тога дође једна депутација у Беч.²⁸⁹ Епископи су у Синоду, заједно са Ненадовићем, констатовали да је последња наредба Двора по којој се у погледу Срба морају поштовати акта из 1734, 1735. и 1743. неодржива, јер из њихових одредби није могуће направити јединствени документ, који у себи не би имао пуно контрадикторности. Међутим, како је ускоро Аустрија ушла у

---

²⁸⁴ АСАНУК, МПА, Регистри „А“ фонда 1749–1768.

²⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 596/1756. и 603. Protocollum..., 1754–1756.

²⁸⁶ АВ, ИДКД, 2136–2138.

²⁸⁷ АВ, ИДКД, 2139. и 2140.

²⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 655/1756.

²⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 661/1756.

Седмогодишњи рат, митрополит се надао да ће се положај Срба поправити. О томе је писао арадском епископу Синесију Живановићу 4/15. марта 1757. који је у то време у Бечу бранио српске интересе. Како је са више страна видео да су на Двору расположени према његовом народу, арадски епископ је о томе обавестио митрополита, који је констатовао да „Не само то једно, но и остала сва наша дела почивајут, и мислим почиваће трајушчеј рати, зашто *inter arma jura silent*“ тј. *inter arma silent leges* (међу оружјем ћуте закони).²⁹⁰ Знајући да Двор Србима увек лакше излази у сусрет док постоји потреба за њиховим ратницима, већ средином 1757. је стигао и митрополит у Беч и ту почео са широком акцијом заштите Привилегија. У престоници се више пута срео са бароном Бартенштајном, који му је предао једну наводно српску тужбу, упућену Руском сенату, у којој се говорило о томе како се крше Привилегије, да су верска права угрожена нарочито у Хрватској, где је стуб антисрпске политике био гроф Бенвенуто Петаци. Поменуто је отимање манастира Марче, затварање православних цркава, као и изузетно тежак положај православног становништва у Ердељу. Бартенштајн је од митрополита тражио да открије ко је ово писмо и у чије име упутио Русима.²⁹¹ Суштински, оно је одсликавало реалне проблеме Срба у Хабзбуршкој држави. Поред овог писма митрополит је предочио Бартенштајну и да важење Привилегија по актима из 1734, 1735. и 1743. не може бити одрживо, што је било јасно и Двору.²⁹² Зато је 21. новембра 1757. издата Резолуција којом се обећава поштовање права кадуцитета, слободне градње цркава и да се Привилегије могу тумачити само онако како их је владарка потврдила 1743. Овим је митрополит био врло задовољан, јер је само оснажена потврда Привилегија без њиховог тумачења на основу Рескрипта из 1734. и Заштитног писма из 1735.²⁹³ У Резолуцији је владарка истакла да никада није намеравала да сужава Привилегије, напротив, да митрополит има право да сваку тужбу против њих може поднети и биће решена у року од шест месеци. Уз то је истакла верност и пожртвованост српског народа у тренутном рату.²⁹⁴

Видећи да српски захтеви током рата могу имати позитиван исход, већ почетком 1758. је затражио проширење јурисдикције и Привилегија у Ердељу.²⁹⁵ Ово је истовремено

---

²⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 67. Protocollum..., 1757–1759.

²⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 125/1757.

²⁹² АСАНУК, МПА „А“ 144. Protocollum..., 1757–1759.

²⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 148/1757.

²⁹⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 106/1757.

²⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 175/1758.

подразумевало и проширење важења Привилегија не само на Србе него и на Румуне, иако је и митрополиту добро било познато да су оне дате само српском народу. Међутим, како су у Банату већ важиле за Румуне који су живели на подручју Темишварске и Вршачко-карансебешке епископије, па и у Арадској дијецези северно од Баната, није било тешко замислити да ако се у Ердељу дозволи проширење митрополитове јурисдикције, и проширење Привилегија по верском принципу не би било немогуће. Да је било попуштања, види се већ из чињенице да је Синесију Живановићу дозвољено да дође у Велики Варад.²⁹⁶ Наравно, попустљивост је била у вези са митрополитовим залагањем да се Срби боре одано и јуначки на страни Монархије, што је граничарима поручивао у посланици од 11/22. фебруара 1758.²⁹⁷ У складу са овим и Дворски ратни савет је послао наредбу Темишварској генералној команди да је владарка наредила да Привилегије морају поштовати и да заштите народ од сваког насиља које би против њега било учињено.²⁹⁸ Митрополит је у исто време пребацивао Илирској дворској депутацији да Решење од 21. новембра 1757. није објављено у свим жупанијама, чак и да су неке институције забраниле да оно буде учињено.²⁹⁹ Мешао се опет и у питања за која је надлежна војна команда, када је од владарке тражио да унапреди Јована Рашковића, капетана у Петроварадинском пуку.³⁰⁰

Како је трајао Седмогодишњи рат и борбе у њему вођене биле тешке, захтевало се присуство српских војника (граничара) у што већем броју, што је и омогућило митрополиту да са агресивнијим ставом захтева разна права и потврде. Није зато чудно што је владарка 15. јуна 1758. издала наредбу Намесничком већу да Привилегије које је она потврдила 1743. без повреда права митрополита на кадуцитет и градње црква морају бити поштоване.³⁰¹ Митрополит је у овоме видео поновну потврду Привилегија и у том тону је почетком 1759. ту вест објавио свим верницима.³⁰² У складу с таквом политиком

---

²⁹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 186/1758.

²⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 188. Protocollum..., 1757–1759.

²⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 190/1758.

²⁹⁹ Види се да је акт објављен у жупанијама: Веспримској, Зарандској, Сремској, Вировитичкој, Пожешкој, Ђерској и Спишкој. Дакле, заиста не у свима! Што се тиче градова радило се о следећим: Острогон, Сехешфехервар, Сатмар, Будим, Пешта, Сегедин, Еперјеш, Сибињ, Загреб, Коморан, Раб, Нови Сад и Сомбор. АВ, ИДКД, 2347.

³⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 221. Protocollum..., 1757–1759.

³⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 266/1758.

³⁰² Посебно је истакао да је Марија Терезија потврдила Привилегије јер су за то били сви официри који су видели српску храброст у току претходне три године Седмогодишњег рата. Поучавао је вернике, пре свега граничаре из Бродског пука да и даље буду храбри и да се оружјем боре против царских непријатеља, јер из

било је и слободније митрополитово обраћање владарки 7/18. јула 1758, када је од ње тражио да не усвоји захтев славонског команданта, генерала грофа Мерсија, да буде премештен, али да оберлојтнанта барона Ланијуса обавезно премести негде даље од српских предела. Истакао је жељу да „националисти“, тј. српски официри, напредују у служби и добију више чинове, док се пензије официрским удовицама морају исплаћивати редовно.³⁰³ Учинио је и конкретне предлоге за неке официре, пре свега пуковника Богдановића, за којег је молио генералски чин, чему се изашло у сурет.³⁰⁴ Сам је ове године, 11. маја, добио угарско племство за себе и своје синовце Павла Миркова и Павла Јосифова.³⁰⁵

Митрополит је тражио да се у виду резолуције објави заштита Привилегија са правом кадуцитета и слободне градње цркава, те је владарка наредила да њена Резолуција од 15. јуна 1758. која се односила на ово одмах свуда где је то потребно буде оглашена и тиме српски народ узет у заштиту.³⁰⁶ Ненадовић је, међутим, већ 6/17. октобра пред владарку поставио низ питања која су се односила на српске проблеме. На прво место је истакао сукоб и проблеме који постоје у Бихарској жупанији, а прави их католичка црква у Великом Вараду арадском владици Синесију, затим, тражио је да му јурисдикција буде проширена и над ердељским православцима, да православни свештеници у Угарској (са Хрватском и Славонијом) и Војној граници буду заувек ослобођени пореза, да наредбе које се издају за Србе буду у складу са Привилегијама. Тражио је да се при венчању особа различите вере не захтева прелазак на католичку. Изнео је и неколико појединачних захтева у вези са реамбулационом докуменацијом за Бођане и Ковиљ, затим пустару Сириг, звоник српске цркве у Сехешфехервару, за градњу цркве у Руми, спорове са

доброг обављања њихове службе долази посебна царска милост, каква је и потврда Привилегија. АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. јануара 1759.

³⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 277/1758.

³⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 284/1758.

³⁰⁵ Павле Јосифов је син рођеног митрополитовог брата, а Павле Мирков је потомак Ненадовићевог стрица, који је бар неко време живео у Ловри као војник. Добили су тада и грб који се састојао од штита подељеног на три поља, у горњој половини се налазило једно и у њему лав и тигар исплажених језика са сабљама које су им изнад главе и изгледа као да један другог с њима нападају. Доња половина штита је подељена на два поља, у левом је била половина орла, вероватно двоглавог, а у десном три љиљана. Штит је био окружен барокним флоралним елементима, са крунама из којих поново излазе лав и тигар у истом облику као и у самом штиту. Виктор-Антон конте Душин, *Српске племићке породице у Војводини од 1690. до 1790.* ГИДНС, књига XIII, свеска 1, Нови Сад 1940, 107–108.

³⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 307. и 308/1758.

Одескалкијевим поседом и у вези са кадуцитетном имовином у Банату.³⁰⁷ Уз наведено Ненадовић је тражио да се у поступку избора владика и њихове презентације владарки не уводе никакве новине, што се односило на захтев који је постављен пред јерархију када је у питању био избор бачког епископа Мојсија.³⁰⁸

На митрополитове захтеве коначно је изашао први одговор када му је Илирска дворска депутација 21. октобра 1758. послала писмо са податком да су интимати и наредбе у вези са заштитом Привилегија по потврди из 1743, а пре свега кадуцитета и градње црква, онако како је одређено 21. новембра 1757. послати, а од митрополита је тражено да јави где то они још нису објављени, како би неправда могла да буде исправљена.³⁰⁹ У исто време Ненадовић се жалио хрватском бану, грофу Францу Надаждију, да се крше права костајничког владике Јосифа, тражећи да изда наредбу за Банску границу, чији је командант био, како не би били спречавани канонска визитација нити скупљање црквених прихода, који владици припадају по закону. Међутим, бан је истакао да је становништво сиромашно и да не би требало да га владика оптерећује својом визитацијом.³¹⁰ Владарка је бану наредила да огласи у Хрватској њену резолуцију од 21. новембра 1757, што је значило да се сва права Срба па и јерархије, дата Привилегијама, морају поштовати.³¹¹ Митрополит је средином децембра молио владарку да објави свима један протекционал којим би заштитила Привилегије по потврди из 1743. године.³¹²

Пред крај 1758. донете су царске Резолуције за више митрополитових захтева. По њима је забрањено Ненадовићу да шири своју јурисдикцију и важење Привилегија у Ердељу. Арадском епископу је дозвољен приступ у Велики Варад, како би извршио канонску визитацију, али под условом да сачека да овде буде постављен нов бискуп, после смрти грофа Пала Форгача.³¹³ Иако је обећала поштовање свештеничког имунитета, владарка је наредила митрополиту и епископима да не постављају свештенике тамо где нису потребни нити да њихов број преко мере повећавају. Посебна решења су донета у погледу митрополитових жалби на Граничарски регуламент, на параграфе 57, 63, 65 и 73,

---

³⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 309. Protocollum..., 1757–1759.

³⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 310. Protocollum..., 1757–1759.

³⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 330/1758.

³¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 331. и 334/1758.

³¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 340. Protocollum..., 1757–1759.

³¹² АСАНУК, МПА „А“ 154. Protocollum..., 1757–1759.

³¹³ Тек је крајем августа 1759. за великовардског бискупа постављен барон Адам Патачић де Зајезда, који је 1776. постао калочки надбискуп.

који по његовом тумачењу нису били у складу са Привилегијама. Одговорено му је да у погледу 57. параграфа нема проблема јер је у питању штампарска грешка, док нема повреде Привилегија у параграфу 73 јер то што се њиме спречавају раскошна славља, крштења, венчања, заветни празници или погребни нема везе са верским правима Срба, него са економском ситуацијом. У вези са 63. параграфом, по којем православним свештеницима могу судити световни судови за криминалне радње, речено је да се оно само изједначава са католичким, за које важе иста правила. Тиме, по тумачењу Двора, духовна власт јерархије није оштећена. За параграф 65 је речено само да је у складу са Резолуцијом од 21. новембра 1757. за коју је митрополит био толико захвалан, док се деца из мешовитих бракова у зависности од пола усмеравају у вери, тако да синови примају очеву а кћери мајчину веру, о чему је посебно обавештен генерал гроф Бенвенуто Петаци.³¹⁴ Митрополит није био најзадовољнији оваквим одговором па је 15/26. децембра 1758. послао низ тужби и жалби које су се односиле на појединачне случајеве, а пре свега на проблеме у Жумберку.³¹⁵

Током 1759. дошло је до несугласица између митрополита и Беча у вези са правом суђења духовним лицима. Синод је тражио од владарке да се очувају Привилегије и закони по којима духовним лицима не могу судити световни судови, нити могу бити ухапшени, а још мање држани у затвору. Преступници морају бити препуштени Конзисторији да им она суди.³¹⁶ Епилог сукоба се осетио крајем 1760. када је митрополиту забрањено и да сазива Синод без царског одобрења.³¹⁷ Наиме, о овоме је донето решење на саветовању од 11. августа 1760. под председништвом Николе Палфија, председника Угарске дворске канцеларије, којем су присуствовали барон Бартенштајн, затим Колер, Плекнер и Фештетич. Решено је да убудуће Синод не сме бити сазван без владарске дозволе, а да се захтев за њега мора поднети Илирској депутацији, што је у складу и са католичком процедуром. Такође, у захтеву мора бити наведено о чему ће се расправљати.³¹⁸ Оваква

---

³¹⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 44/1758. и „А“ 367/1758.

³¹⁵ Реверс о заоставштини његова три претходника, капела у Петроварадину, забрана скупљања десетка од православних свештеника у Бихарској жупанији, кадуцитетна имовина Арадске епископије. АСАНУК, МПА „А“ 358–364/1758.

³¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 85–88/1760.

³¹⁷ АВ, ИДКД, 2495; АСАНУК, МПА „А“ 111. Protocollum..., 1760–1763. Прве вести да се неће дозволити слободно сазивање Синода него да ће он морати да се држи са одобрењем Двора потичу из 1756, када је владика Синесије Живановић, боравећи у Бечу, то јавио митрополиту, као и да је са овим био већ упознат агент Шерер. АСАНУК, МПА „А“ 751/1756.

³¹⁸ АВ, ИДКД, 2489.

политика јасно је ставила до знања митрополиту да без обзира на то што српски граничари ратују на свим ратиштима на којима се Аустрија у то време сукобљавала са непријатељем, попуштања више неће бити, напротив, да је владарка решила да докаже своја права, а Привилегије протумачи онако како то Двору одговара. Међутим, Ненадовић није одустајао од њихове одбране и у наредном периоду је још ватреније бранио српска права. Агенту Шереру је јављено како су прекршене Привилегије, против чега је морао да се обрати Илирској депутацији и Двору.³¹⁹ Митрополит је због тога строго укорен, и наређено му је да се не меша у ствари за које није надлежан, те да се не противи царичиним одлукама. Владарка је тражила да без одлагања и без противљења изврши њене наредбе, јер јој циљ није да прекрши Привилегије, које су „јавни закон“ српског народа.³²⁰ Наредила је Синоду да захтеве који задиру у световно право не сме доносити и њој упућивати.³²¹

Због оваквог развоја догађаја митрополит се упутио у Беч, где је стигао у време забране одржавања Синода без царске дозволе. Почетком октобра је изнео низ тужби пред Двор, које су јасно говориле да се Привилегије и царска решења донета у складу са њима не поштују. И даље није дозвољавано православном свештенству да своје малефиканте исповеди и прати на губилиште (иако им је то право гарантовано још 13. октобра 1742), црква не добија кадуцитетну имовину, а то им је гарантовала сама Марија Терезија Резолуцијом од 21. новембра 1757, имунитет свештеника и њихових породица се не поштује у Бихарској и Пожешкој жупанији, затим Сехешфехервару, а било је примера чак и Архидијецези.³²² Тражио је да окупирана имовина Арадске епископије буде враћена. У посебних петнаест тачака је изнео конкретне примере прекршаја Привилегија, највише у вези са свештеничким имунитетом. Верски проблеми у Хрватској су се, такође, нашли у овим тужбама, а пре свих Жумберак.³²³

У међувремену је у Беч стигао костајнички епископ Јосиф, те је Ненадовић могао на основу његовог сведочења да напише нове тужбе. Епископ Стојановић се жалио да му не дозвољавају да у великим насељима Вараждинског генералата постави два

---

³¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 91/1760.

³²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 100/1760.

³²¹ АСАНУК, МПА „А“ 103/1760.

³²² Свештеника Недељка из Гргуреваца је провизор Илочког спахилука Јозеф Демковић ухапсио а од митрополита тражио да његово место уступи неком другом пароху. Митрополит је молио Марију Терезију да нареди Демковићу пуштање гргуревачког свештеника и да га препусте Конзисторији. Хапшење се догодило у време митрополитовог боравка у Бечу, а против њега су протестовали митрополитови егзарси. АСАНУК, МПА „Б“ 117/1760.

³²³ АСАНУК, МПА „А“ 114/1760.

свештеника.³²⁴ У исто време (19/30. октобар 1760) владарки се обратио поводом дописа који му је послао владика Вићентије Јовановић Видак, а који се тичао манастира Бездина. Жалба се састојала у томе да је имовина овог манастира, коју је царица својом Резолуцијом својевремено потврдила, бивала све више угрожена јер му отимају земљу, док се не поштује ни одредба да манстирски прњавор може имати 28 породица које не плаћају никакве порезе. Напротив, овде се све ради супротно па су прњаворци опорезовани као и остали.³²⁵ Ускоро су у Беч стигли владике Данило Јакшић и Синесије Живановић, те су жалбе за поступке Петација, сукобе у Жумберку, унијатски и католички прозелитизам само добиле на актуелности.³²⁶

Пошто је у Бечу присуство епископа било довољно, Ненадовић се вратио у Карловце препуштајући владици Данилу да реши проблем у вези са Жумберком. Митрополитов одлазак већ у новембру 1760. у вези је са чињеницом да су се односи са Двором погоршавали. Ово је постало уочљиво тек средином 1761. Наиме, у писму којим је барон Бартенштајн захвалио Ненадовићу 1. августа на исцрпном извештају, истовремено га је укорио што се није захвалио Државној дворској канцеларији. Коментарисао је и да је очигледно да митрополит у последње време пружа отпор законима и наредбама, те да не прихвата сва упутства која му се шаљу из државних институција, а да код народа, понашајући се самосталније, покушава да стекне више угледа. Због овога обавештен је да ће му послати званичну опомену, али је Бартенштајн прво чекао да чује мишљење Дворске канцеларије поводом овога. Пребачено му је да се договара са владикама бачким, темишварским и пакрачким, без будимског и вршачког. Поред тога да је строг и једностран, док као адвоката подржава свог синовца.³²⁷

Без обзира на опомену, Ненадовић је наставио да се жали на одлуку која се тичала забране сазива Синода. Слао је у Беч објашњења да се на састанцима владика не расправљају световне него само црквено-догматске ствари, а да је за световне задужен Сабор, указујући на разлику између једног и другог. Уз то је објашњавао да није могуће да

---

³²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 118. Protocollum..., 1760–1763.

³²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 120/1760.

³²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 125/1760. Из тог времена постоји једно занимљиво сведочење владике Синесија митрополиту о унијату Арсенију Поповићу, са којим је митрополит у претходном периоду имао проблема. Наиме, на имендан цара при поласку у цркву из Двора, пришао је овај унијат владици Живановићу и између осталог га питао „где је мој мучитељ“, на шта му је владика одговорио „у том срцу“, мада је знао да циља на митрополита, што му је одмах јавио. АСАНУК, МПА „А“ 128/1760.

³²⁷ АВ, ИДКД, 1726.

испуни ни захтев да најпре јави Двору шта ће бити рађено на Синоду, јер то ни сам никад није знао до састанка. Двор је тражио управо ово да би уопште дао дозволу за сазив. Зато је молио владарку да укине ранију одлуку.³²⁸ О свему је затражио и мишљења владика. Сачувано је, међутим, само Живановићево, који у писму саопштава да је остао при ономе што му је 1760. већ рекао у Бечу, тј. да тражи дозволу за Синод у своје име или у име свих владика, како би се састао у уобичајено време (на Петровдан) а да потом, надајући се да ће добити дозволу, одавде упуте писмо владарки у којем ће од ње молити да поништи одлуку, тј. да Синоде и даље могу држати слободно и без њене дозволе, а ако она то одбије, да о свему разговарају у Карловцима.³²⁹ Митрополит се заиста обратио Марији Терезији и Илирској дворској депутацији са питањем зашто не могу као и до тада да држе Синоде, него им је за то потребна посебна дозвола. Истакао је да је слободно сазивање Синода српско привилегијално право и да зато моли да га могу одржавати као и до тада. Ово је представљало и повреду канона, јер је по њима митрополит морао да једном годишње сазове све епископе, као апостолско правило.³³⁰ Међутим, како одговор није стизао, а митрополит није намеравао да прихвати одлуку Двора, наставио је да управља црквом без Синода. Први наредни је сазван тек после његове смрти, а до тада је Ненадовић писмима или лично са појединим владикама одржавао контакте и доносио одлуке.

Односи са Двором су постајали све више пуни неразумевања. Када је Истражна комисија у Петроварадину осудила свештеника Петра Момчиловића на издржавање једногодишње затворске казне, владарка је казнила и митрополита са 500 форинти у корист Осечке ратне касе зато што толико дуго није дозвољавао да се његов духовник појави пред световним судом, а пре тога га је и сам саслушавао.³³¹ Од митрополита је одмах затражено преко Петроварадинске тврђавске команде да овај новац положи.³³² Ненадовић је био спреман да плати одређени износ, али на казну није мирно гледао. Сама

---

³²⁸ АВ, ИДКД, 2207. и 2208.

³²⁹ У писму где ово саопштава владика Синесије се жалио да му из Ердеља стижу кандидати за ђаконе и свештенике и моле да их рукоположи. Он их је прво слао у Карловце, али су одбијали да толико далеко иду, те јавља да их је почео полако у мањем броју рукополагати, али да их је толико много да то не може да постигне, пошто је рукополагање могуће само приликом литургије а он мора да то ради и за своју епархију у којој је само током 1760. поставио нова 83 свештеника. Због ердељских кандидата морао је да служи литургију и по три пута недељно, што му је представљало проблем због бола у ногама и леђима, зашто планира да убудуће више свештеника заређује током једне литургије. АСАНУК, МПА „А“ 215/1761.

³³⁰ АСАНУК, МПА „Б“ 147/1761.

³³¹ АСАНУК, МПА „А“ 337/1762.

³³² АСАНУК, МПА „А“ 346/1762.

држава је од њега тражила више пута асистенцију у овом процесу, а кажњен је када се у њега умешао преко Конзисторије.³³³

Стање нагомиланих несугласица није могло дуго трајати. Зато је Марија Терезија 10. јула 1762. послала позив митрополиту да што пре дође у Беч, како би у разговору били решени сви проблеми.³³⁴ Чим је стигао у престоницу, митрополит је предао (30. јула / 10. августа) барону Бартенштајну опширну промеморију (тужбу) за владарку, где је у двадесет тачака изложио како се Привилегије уопште не поштују и показао где се све налазе проблеми. На прво место Ненадовић је истакао да се у Хрватској и Славонији сви држе 46. законског члана из 1741. којим се негирају његова и епископска јурисдикција. Градња црква и звоника је забрањена, као и јавно исповедање православне вере у тврђавама и градовима. Епископска права се не поштују, него им се ускраћује провента (приходи) или се омета скупљање исте. Имунитет у смислу пореза не поштује се ни код црквених служитеља ни код свештеника и укућана који живе са њима у заједници. И поред Привилегија по којима се свештенство не може хапсити, затварати и кажњавати од стране световњака, то се упорно чини. Православни осуђеници на смрт се пред погубљење наговарају да прихвате унију, а не пушта им се православни свештеник да их исповеди, причести и тако припреми за погубљење, него католички.³³⁵ Свештенство се онемогућава

---

³³³ АСАНУК, МПА „А“ 344/1762.

³³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 354/1762. Поводом овог позива и скорог одласка у престоницу митрополит је 5/16. јула 1762. тражио од свештенства да чине молитве и јектеније за пут и добро дело до његовог повратка. АСАНУ, 12176а, Посланица од 5/16. јули 1762.

³³⁵ Овај проблем у вези са причешћем осуђеника на смрт, тзв. малефиканата, има дугу историју. Уобичајена пракса за њих је била та да их је свештеник пре погубљења исповедао, причешћивао, а потом пратио на губилиште, које се налазило изван градског насеља. Било је очекивано да православне осуђенике прате православни свештеници, као што су католичке пратили католички. Међутим, у пракси ово није био случај, јер се време пред погубљење користило да се осуђеник преведе у католичанство или поунијати. Ово је био један од проблема који је био актуелан током читаве Ненадовићеве управе Митрополијом, и поред бројних наредби до краја није решен, бар не онако како се то црква надала. На почетку Ненадовићеве управе оваква пракса је била најчешћа у Темишварском Банату, против чега се често жалио и митрополит и темишварски епископ Георгије Поповић. Гроф Коловрат је био незадовољан оваквом праксом и сматрао је да би било добро за државу да православне малефиканте исповеди, причести и на губилиште прати православни свештеник. Предлагао је Марији Терезији да се у том правцу издају и наређења Темишварској администрацији, али је све остало на нивоу предлога. Владика Георгије Поповић је тражио помоћ од Ненадовића како би се прекинуло са праксом да православне (српске и румунске) малефиканте исповедају и причешћују католички или унијатски свештеници.

Митрополит Павле се поводом овог проблема обратио 6. априла 1750. Илирској дворској депутацији, тражећи да се дозволи православним свештеницима да једноверне малефиканте припреме за смрт и прате их на губилиште. У тумачење овог проблема умешала се и католичка црква, која је тврдила да православни свештеници могу дан пре погубљења да причесте малефиканта, али га католички мора пратити на губилиште. Ненадовић се позивао на акта од 1742. када је са сагласношћу Угарске канцеларије донето решење да православни свештеник и прати малефиканта, пошто га исповеди и причести. У вези са овим

да купи кућу или имање. Тестаментом не може да наследи покретну и непокретну имовину. Школе се тешко отварају, а многе се укидају и претварају у кафане (ова оптужба се односила на случај у селу Чалма у Срему). Имовина која је наслеђена кадацијетом не само да се не препушта законитом наследнику него се од стране властелина и слободних краљевских градова одмах заузима. Војници и официри Срби или не могу да напредују по заслуги или и када напредују, то им се дозвољава уз пуно неправедних оптерећења која за друге народе не важе. За разлику од Монархије, они у Русији лако напредују, што је био разлог за јак официрски емигрантски покрет. Срби у Хрватској и Славонији не могу да купе куће или стекну поседе, чак ни да буду администратори поседа. Обесправљени су и у погледу примања у магистрате или напредовања не само у војној него и у цивилној служби. Није боље стање ни у школама и на занатима. Чланови национално и верски мешовитих еснафа присиљавају се да посећују католичке цркве, а ако то одбију, онда их кажњавају. Градске судије и управници се ретко бирају из реда Срба чак и тамо где су већина, или их има једнако као и других становника. Када и буду изабрани, онда заклетве полажу католицима у њиховој цркви. Изнео је и замерку да се без знања Синода, који се у осталом и не састаје, дају, супротно Привилегијама и црквеним канонима, неким епископима по две епархије. Овде је директно говорио о томе како је владици Дионисију препуштена управа у Ердељу, поред Будимског владичанства. Иако је владарка још 1752. донела решење по којем се православно становништво и клер морају посматрати једнако са католичким, Срби не могу напредовати у администрацији.³³⁶

Истог дана предао је и посебну промеморију барону у пет тачака, при чему је неке од њих изнео већ у првој тужби. Напоменуо је да се за слична питања тужио 15/26. децембра 1758, али су тужбе остале без ваљаног одјека. Говорио је о томе да се православни свештеници нарочито морају чувати тога да не спречавају оне који желе да пређу на унију. С друге стране, управо се осуђеници на смрт присиљавају на разне начине да пређу на унију или католичку веру, а и тамо где се пушта да их причесте православни

питањем решење је донето 8. јула 1750. када је Илирска дворска депутација јавила како је владарка наредила да осуђеног ако не прими католичку веру до изласка из затвора на губилиште, код врата може сачекати православно свештеник и одвести га на место погубљења. Решење је Банатска земаљска администрација 29. јула пренела темишварском епископу Георгију Поповићу. Чак ни оваква пракса, са очигледним верским притиском, није поштована. Зато је митрополит тражио на Синоду 6/17. јула 1754. да му сви епископи представе какав је случај у њиховој епархији са малефикантима, тј. да ли пуштају православне свештенике да их прате на губилиште, причесте и исповеде. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754; АСАНУК, МПА „А“ 449, 462, 523. и 537/1750; АВ, ИДКД, 1834, 2311.

³³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 362/1762. и АСАНУК, МПА „Б“ 202/1762.

свештеници, дозвољава им се да то ураде док је осуђеник у оковима. У другој тачки је образлагао председнику Илирске дворске депутације и владарки да је у Привилегијама то јасно речено, а царском Резолуцијом од 21. новембра 1757. само појашњено, да кадуцитетна имовина од духовњака и световњака припада цркви, тј. митрополиту, али се ово не поштује. Митрополит је навео неке конкретне преступе у овом погледу од доношења царског решења до тог дана (преступ камералног инспектора Михаила Ловаса у Поморишју, каменичког спахије Марцибањија, администратора Илочког властелинства Демковића и камералног инспектора Фердинанда Бонгарда).³³⁷ У Привилегијама је

---

³³⁷ Као и многа друга питања и право кадуцитета је оптерећивало односе између митрополита и Двора већ дуже време. Ово право добила је Митрополија Другом привилегијом и на њему је увек инсистирала, сматрајући да јој кадуцитетна имовина припада од сваке категорије становништва, без обзира на то у којој се провинцији налазе. Држава је, међутим, на то гледала другачије, а најчешће тако да је могао наследити имовину само духовних, а никако световних лица. Проблеми су се појављивали онда када му није уступана ни имовина духовника, због чега се константно тужио Двору и Илирској дворској депутацији. Кадуцитет је постао саставни део готово сваке Ненадовићеве промеморије.

Први озбиљан проблем поводом овог питања појавио се у Темишварској епархији, одакле се митрополиту жалио владика Георгије Поповић већ почетком 1750. јер му није предата имовина темишварског протопопа Тодора Јовановића. Следеће године се појавио проблем у Бихарској жупанији када је локални властелин, гроф Андраши, преузео имовину покојног свештеника Григорија из Китићхазе, иако је требало да је наследи свештеникова сестра. Због тога је поведен процес редовним путем, али је и митрополит захтевао да се исправи нанета неправда. Истовремено се појавио сличан проблем у Јегри, где је локални великаш присвајао прилоге православних верника дате цркви као омртвине. Илирска дворска депутација је предлагала митрополиту, пошто се он жалио на ове поступке, да се обрате надлежним институцијама и да ће се сестри свештеника из Китићхазе, која је покренула поступак против Андрашија, доделити бесплатно адвокат. Ненадовић је у наредном периоду износио у тужбама ове случајеве, због чега је до 1756. дошло до схватања у Илирској дворској депутацији да овај проблем мора добити трајно решење. Због тога се обратила Угарској дворској канцеларији, тражећи њено мишљење о захтеву митрополита да му се препусти сва имовина, и духовног и световног сталежа, по праву кадуцитета. Како је држава због Седмогодишњег рата била заузета другим проблемима, решење питања кадуцитета је било актуелно и у наредном периоду. Ипак, владарка је донела решење 21. новембра 1757, а потврдила га 13. децембра 1758, којим се у погледу кадуцитета не сме поступати другачије у односу на оно што су прописале Привилегије. Митрополит је ово одмах протумачио тако да му припада имовина умрлих без наследника и тестаментa, без обзира да ли су припадали духовном или световном сталежу. АСАНУК, МПА „А“ 449/1750, 74/1751, 148/1757. и 356/1758; АСАНУ, 13173, DCII; АВ, ИДКД, 2404. и 2405.

На Синоду 1759. је доста расправа посвећено питању кадуцитета. Епископи су (5/16. јула) изразили јединствен став да је Марија Терезија својим актима од 21. новембра 1757. и 13. децембра 1758. не само одредила да црква има право на кадуцитетну имовину него и да се сви морају придржавати Привилегија по потврди из 1743. Међутим, ова наредба није поштована, пре свега од властелина. Најпре је скупштина Сремске жупаније почетком јула 1759. одбила да прихвати царску наредбу и одредила да имовину оних који умру без наследника и тестаментa не добија црква, него земаљски господар. У складу са овим се понашао каменички властелин Марцибањи, који је присвојио наследство умрлог монаха. Захтевано је да у овом случају интервенише владарка, јер се, наводно, само од православца узима кадуцитетна имовина, док код католика све преузима црква. Епископима је одређено да саставе спискове о овако наслеђеној имовини у њихово време и у прошлости, што је више могуће и о свему обавесте Ненадовића, као и да убудуће пазе да неко не присвоји кадуцитетну имовину без њиховог протеста. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

Имајући у рукама важна документа, Ненадовић је у наредном периоду тражио да му овако одређена имовина заиста и припадне, а када до тога није дошло, онда се жалио Двору и Илирској дворској депутацији.

одређено, а онда актима из 1756. и 1758. потврђено, да свештеници и њихове породице (шире) са којима живе у заједници у Банату, Хрватској и Славонији подлежу под имунитет у погледу пореза и мобилизације. Међутим, у Угарској су се против оваквог решења дешавали чести испади, пре свега у Бихарској и Арадској жупанији (током 1758. и 1759). Због овога је потребно заштити свештенички имунитет на простору Угарске. У четвртој тачки жалбе осврнуо се на то што је део поседа арадског епископа окупиран и одузет, док је у петој указао на проблем поседовања цркава у овој епископији. Наиме, још увек је било оних места у којима није било унијата или је унијат био само свештеник, док је становништво било православно, а цркве се налазиле у рукама тог једног унијата и није дозвољавао прелазак православним верницима.³³⁸

Трећа промеморија је сматрана најслободнијом, бар је таква била у језичком смислу, како је то закључио историчар Јохан Хајнрих Швикер. Она се састојала само од четири тачке, као и уводног и завршног текста. У четири тачке је изложено да и поред ранијих захтева није дозвољена инартикулација Привилегија у угарско законодавство. Затим је указано на то да у Хрватској, Славонији и Далмацији не може бити толерисана друга вера осим католичке, а Срби који овде живе трпе дискриминацију. Негира се свака јурисдикција садашњег митрополита, док Срби у овој области не могу поседовати непокретна добра. Све то успорава развој народа и доводи до негативног процеса емиграције. Указао је као и у претходним промеморијама о каквим је све појединачним преступима реч, тражећи од владарке, као врховне заштитнице и чувара Привилегија, да присили све преступнике да их више не крше. Двору је писано и у вези са Синодом – тражено је да га у будућности епископи слободно одржавају.³³⁹

Поред жалби које је митрополит поднео у оквиру три промеморије написао је и појединачне за низ случајева, које су уопштено у њима већ биле поменуте. Нарочито се жалио на држање Вировитичке и Пожешке жупаније према епископу Арсенију Радивојевићу, којем није остављена могућност да сакупи своје законски утврђене приходе.

Тако се почетком септембра 1759. жалио да му није предат кадуцитетом наслеђен виноград раковачког монаха. О проблему кадуцитета је било посебне речи на другој синодској седници, одржаној 5/16. јула 1759, када је констатовано да на основу закона кадуцитет од свештеника и монаха Архидијецезе припада митрополиту, а да је каменички властелин Марцибањи извршио кривично дело јер га није препустио првојерарху, него задржао за себе. Исти властелин, није само узурпирао имовину раковачког монаха Кузмана него и двоје световњака. АСАНУК, МПА „А“ 515/1759.

³³⁸ АСАНУК, МПА „Б“ 202/1762.

³³⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 203/1762.

Од владарке је тражио да наложи поменутиим жупанијама да престану с том праксом.³⁴⁰ Посебну промеморију је упутио Марији Терезији у погледу права кадуцитета. На њој су поред митрополита потписани епископи Синесије, Мојсије, Вићентије и Арсеније, владике оних дијецеза у којима је највише проблема у вези са наслеђем кадуцитетне имовине и било. Указао је на то да по свим актима имовина покојних духовника без наследника и тестаментa припада цркви, а не световним господарима. Међутим, ово право није поштовано и Ненадовић је захтевао да Марија Терезија изда неопходне наредбе којима би се целом српском народу ставило на знање да ли има право кадуцитета или не. У промеморији је наведено да су Србима ово другачије давали 1727, 1732, 1734. и 1735, али да је ту било речи о наслеђу епископа, као и да су решења важила за Србију, а да је потврда Привилегија из 1743. оснаживала потврду владаркиног оца из 1715. Није порицано да је владарка у једном тренутку (1756) помињала да су на снази акта из 1734, 1735. и 1743, али да је ова одлука промењена 21. новембра 1757. када је речено да се у том смислу имају сви држати решења из Привилегија. Оваква потврда значила је и да имовина световњака по кадуцитету треба да припадне цркви и митрополиту, што је са становишта државе било најтеже, јер је на овај начин она остајала без земље у корист цркве. У суштини, тражено је коначно решење у погледу овога, а пре свега прецизирање ко има право на кадуцитет, тако што би и световни и духовни сталеж без тестаментa и наследника имовину после смрти остављао Митрополији. Посебан допис који се тицао права кадуцитета Ненадовић је послао за Чанадску жупанију која је била у саставу Арадске епископије.³⁴¹ Поводом истог питања обратио се и државном канцелару, грофу Кауниц-Ритбергу.³⁴²

Док је митрополит боравио у Бечу и спремао тужбе, ново погоршање се управо дешавало у Архидијецези јер, како му је јављено, у августу је на састанку Сремске жупаније, на којем је присуствовао његов изасланик, било доста речи о томе како би могле да се опорезују породице које живе у породичним задругама са свештеником, тј. да осим уже свештеничке породице сви остали остану без имунитета. Свештенство је због оваквих

---

³⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 375. и 376/1762.

³⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 378, 380. и 382/1762. У вези са тужбама арадског владике, поново се нашла стара која се тицала јурисдикције у Халмађској области, која је у саставу Ердеља, те је препуштена визитацији Дионисија Новаковића. Иста тужба је упућена три пута, 16/27. марта, 4/15. маја и 9/20. октобра 1762. АСАНУК, МПА „А“ 384/1762.

³⁴² АСАНУК, МПА „А“ 393/1762.

тенденција било веома узнемирено и митрополиту се обраћало са надом да ће он о томе упознати владарку. Поново су полазили од гаранције која им је дата 1756, да неће никада за њих бити укинута Привилегије, на којима су темељили право имунитета.³⁴³ Митрополит је на ово писање одмах реаговао и пожалио се писменим путем 31. августа / 11. септембра 1762. Марији Терезији, молећи је да свештенство заштити у складу са Привилегијама. Промена коју намерава да уведе Сремска жупанија била је у супротности и са општим законима, јер је била другачија у односу на ону која важи за католичко становништво и свештенство.³⁴⁴ Посебно се жалио Марији Терезији на барона Фрању Балашу, великог жупана Сремске жупаније, који је спроводио попис манастира, црква и школа. Сметало му је што попис није ишао преко њега, него преко жупаније, јер је у питању био његов народ, тј. црква и свештенство.³⁴⁵

Одговори на велик број тужби и захтева споро су стизали. Крајем новембра 1762. донето је прво решење које се тицало директно школе у селу Чалма, али је суштински говорило о томе коме и како митрополит има право да се тужи. Поново је наглашено да он не може заступати своје вернике, него да се они обрате редовним судовима све до Двора. Међутим, када се говори о школама, до државних реформи и секуларизације школства, које Ненадовић није доживео, оне су биле део црквене делатности, па самим тим и поље за митрополитове тужбе, које су, међутим, морале ићи институционалним путем, а не директно владару.³⁴⁶

После подношења промеморија Ненадовић је у Бечу чекао одговор на њих. Он је написан 14. фебруара 1763. а предат му је 24. фебруара / 7. марта 1763. Реч је о два одговора – оштријем и блажем, мада се они по суштини не разликују. У оштријем, који је први настао, постоји дужи уводни текст у којем Марија Терезија изражава своје незадовољство митрополитовом дрскошћу што јој је пребацио да се Привилегије не поштују, иако је она њихова врховна заштитница. Ово је сматрано увредом, јер је владарка тужбу схватила као напад на њу, као прозивање да се не држи обећања. Међутим, конференција министара, а пре свих барон Бартенштајн, сматрали су да оштар одговор неће бити добро примљен те је званично објављена блажа верзија, са којом се сложила и

---

³⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 366/1762.

³⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 370/1762.

³⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 372/1762.

³⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 394/1762.

Марија Терезија, али су митрополиту предата оба одговора како би схватио да сличне тужбе у будућности не сме да износи у том виду. У оштријем одговору је истакнуто да владарка увек држи своја обећања и дату реч и да се то односи и на Привилегије.³⁴⁷ На основу писања Јохана Хајнриха Швикера у српској историографији је прихваћено мишљење да је митрополиту предата само званична, блажа верзија одговора, али се увидом у грађу долази до другог закључка, јер је сам Ненадовић писао о првој и другој верзији одговора, и шта му је првом забрањено.³⁴⁸

У одговору се на првом месту разматра захтев за инартикулацијом Привилегија и њихова заштита. У вези са овим је речено да српски народ никада није имао приступ Дијети, а да су Привилегије додељене директно од стране Двора, чиме је народ добио одређене слободе. Из овога је произлазило да двор и брине о њиховој заштити. Како су оне 1715. као и друга акта оглашене и преко Дијете, нису морале да се инартикулишу у угарско законодавство. Ако Срби желе да се на нешто жале, они то могу да учине преко магистрата и судова. Поред тога, митрополит или клер могу да се пожале директно Илирској дворској депутацији, ако су лично угрожени или је реч о угрожености цркве. У крајњој линији, сви су се могли обратити владарки, разуме се после обраћања институцијама, а владарка ће до краја чувати, како је стајало у одговору, привилегијална права Срба. Верска права и слободе почивају на Привилегијама и тако их Срби могу уживати. Што се тиче поседовања некретнина у Хрватској и Славонији, решење које је донето није порицало Србима право да поседују имања, јер су они то могли, без повреде права трећег, у генералатима и жупанијама које су „осим у Славонији“ недавно припојене Угарској. Израз „осим у Славонији“ чини се није значио да ту немају право поседовања, него се мислило на нове жупаније. Ово је уједно значило да се верска права и јурисдикција митрополита и епископа не може никако ускратити на неком подручју Хрватске и Славоније. Како је то приметио Швикер, за поједина питања Ненадовић је упућен да се обрати надлежним институцијама, при чему се најпре мислило на конкретне захтеве које је изнео у промеморијама. С друге стране, неке су сматране уопштеним па се тражило прецизирање. Наглашено је да је митрополит глава народа у духовним стварима, а не у

---

³⁴⁷ Сем када је реч о поменутом прекору, у овом раду је коришћен текст блажег одговора, јер је он означавао став владара који је могао и осталима да буде познат, док је прекор требало да остане познат само митрополиту. АСАНУК, МПА „А“ 401/1763.

³⁴⁸ Јохан Хајнрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад 1998, 172–175; Дејан Микавица, *Српско питање на Угарском сабору 1690-1918*, Нови Сад 2011, 36-37.

световним. Владарка је одбацила замерку да српски официри нису могли да напредују, позивајући се на одлуку из 1752. по којој су они третирани као и остали. Опростила му је казну од 500 форинти и донела решење да му новац буде враћен.³⁴⁹

На основу највеће промеморије Марија Терезија је донела следећа решења. Приликом испраћаја православног осуђеника на губилиште, са њим је био католички свештеник, који је благим речима требало да га смири за погубљење и преведе у католичку веру. Ако у томе не успе, могао га је код градске капије преузети православни свештеник, јер се погубљивало ван града. У вези са свештеничким имунитетом, угроженим у Пожешкој жупанији, требало је да митрополит састави посебну тужбу и достави је Двору преко Илирске дворске депутације, а поступиће се по резолуцији коју је владарка донела 13. децембра 1758. И у вези са Арадском епископијом и њеним поседом требало је да се обрате надлежним судовима. Решење је донето поводом питања Синода, при чему владарка није намеравала да се врати на претходно стање, него је одредила да се Синод мора њој најавити, с тим шта ће на њему бити расправљано и да ће она по томе издати решење без којег Синод не може да се држи.³⁵⁰ Било је речи и о хапшењу свештеника од световних власти и њиховом затварању. Демковић је опоменут да не прави испаде против митрополита и да му се извини, а да Ненадовић тиме буде задовољан.³⁵¹

Ненадовић је 8. марта 1763. примљен у аудијенцију код барона Бартенштајна, за коју је понео нову промеморију. Барону је изложио да га је у Беч позвала владарка да расправе важне ствари које се тичу Привилегија, цркве и народа и да он мора с времена на време о томе да обавештава своје вернике. Зато је тражио да може да објави народу царска решења (Резолуције). Поред тога, молио је дозволу да се организује сабор, на којем би њему сам народ, који против повреде Привилегија има доста сведочанстава, доставио своје тужбе, а он их предао Двору. Међутим, овакво решење се никако није допало Бартенштајну, који му је одговорио да се захтев за објављивањем Резолуције противи политици Двора и да, пошто је владарка врло нерасположена према њему јер јој је пребацио да не поштује Привилегије, најбоље да састави нову промеморију, али да се у

---

³⁴⁹ АСАНУК, МПА „А“ 401/1763.

³⁵⁰ Барон Бартенштајн је овакав став владарке објашњавао тиме да је Ненадовић, нарочито после избора за епископе Мојсија Путника, Вићентија Јовановића Видака и Арсенија Радивојевића, успевао да своје идеје наметне Синоду, што није било позитивно оцењено од стране двора и морао се спречити да то у будућности чини. Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 151-152.

³⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 401/1763.

њој не дотиче ни питања Привилегија, тј. њиховог непоштовања, ни питања дозволе сабора. Ненадовићу није преостало да уради ништа друго него да већ следећи дан поднесе Бартенштајну преправљену промеморију, у којој се правдао да није намеравао да увреди Марију Терезију нити да јој пребаци да она не поштује своју реч.³⁵² Митрополит се мало касније обратио Илирској дворској депутацији у вези са Синодом јер од 1760. није одржаван, а појавили су се многи проблеми због којих је неопходно да и о томе буде донето решење.³⁵³

Павле Ненадовић је приликом аудијенције 28. марта предао нову промеморију Илирској дворској депутацији која се састојала од три тачке: 1) испраћај православних осуђеника на смрт од стране католичког свештенства, 2) право кадуцитета и 3) свештенички имунитет. Митрополит је молио да се прекине са праксом по којој до градских врата осуђеника на смрт прати католички свештеник, који га наговара да пређе на унију или католичанство, док се православном дозвољава да га прихвати тек код градске капије иза које је обично следило и губилиште. У вези са правом кадуцитета је поново наводио где су и какви преступи учињени, али се из текста види да је добро схватао да постоји право земљишног господара, ко год он био, на имовину мртвих световњака. Без обзира је истакао да је то у супротности са Привилегијама. Владарка је у решењу од 1745. гарантовала да ће Привилегије важити и за инкорпориране области, што је значило и право кадуцитета, а ипак му представници световне власти или земљишни господари чине сметње. Није ни сада пропустио прилику да укаже на проблеме који су се тicali имунитета свештеничких породица у пореском смислу.³⁵⁴

Актуелност питања наслеђа кадуцитетне имовине није престајала. Митрополиту је предочено да захтев мора поткрепити доказима да су и његови преци на митрополијском трону добијали ову имовину, због чега је послао наређење карловачком протопопу Јефтимију Радосављевићу да састави један протокол овако наслеђене имовине и пошаље га у Беч. Важно је било да докаже да је ово била пракса пре и после инкорпорације славонско-сремских жупанија, а управо тако је прота и саставио протокол. Овде није била записана имовина која је наслеђена од свештеника, него, напротив, световњака, пошто је требало доказати да кадуцитет важи за све Србе. Његов списак је обухватао Архидијецезу

³⁵² АСАНУК, МПА „А“ 406/1763.

³⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 410. Protocollum..., 1760–1763.

³⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 411/1763.

и наведено је доста примера (укупно 134 случаја) за период 1709–1763.³⁵⁵ Касније, у априлу, Ненадовић је поново написао дугу промеморију која се тичала кадуцитета и предао је Бартенштајну у његовој кући. Из ње се јасно види да није био задовољан Резолуцијом Двора која му је дата у марту, јер се у њој право кадуцитета прећуткује. Бартенштајн је тражио да и овај документ преради, што је учињено, и предат му је нови следећег дана (15. априла). У њему је истакнуто да су у време издавања Привилегија и у наредном периоду без икаквих проблема уживали кадуцитетну имовину, и да томе нису сметали феудалци, јер тада нису ни били „у вилајету“. Преступе који су против овог права учињени митрополит је подробније објаснио, тражећи да се неправде исправе и да убудуће не долази до њих.³⁵⁶

На основу половичних царских решења се видело да ће митрополит морати и даље да остане у Бечу јер је тек требало поднети неке тужбе или друге уобличити. Ни самим решењима која је владарка донела није био задовољан те је настављајући боравак у близини Двора почео нову акцију подношења тужби. Истовремено су Двор и Илирска дворска депутација од њега захтевали одговоре у вези са епископатом и повременим злоупотребама за које су примили тужбе. Прва притужба је преко Угарске дворске канцеларије стигла против поступака епископа Јосифа, који је оптужен да је у Банији изнуђивао новац од верника. Митрополит је добио упутство да по тачкама испита владику и одговор пошаље Илирској дворској депутацији.³⁵⁷ С друге стране, Ненадовић је наредних неколико месеци (до средине 1763) стално писао нове тужбе, давао одговоре, примао резолуције и подносио извештаје. Митрополит је изразио незадовољство дешавањима у Славонији, конкретно у Пожешкој жупанији, на основу писања владике Арсенија, које је приложио уз жалбе, јер је овде и даље постојала пракса да се свештеничка земља опорезује. Није порицао да је Марија Терезија у прошлости неколико пута обратила

---

³⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 408/1763.

³⁵⁶ Реч је била о наслеђу каменичког свештеника Кузмана, које је узео Лаврентије Марцибањ, ондашњи спахија, затим, проблеме које је са наслеђем на Илочком властелинству правио Јозеф Демковић, у Иригу Данијел Милер, провизор властоски са имањем Стефана Поповића, у Черевиху провизор Стефан Хорват у вези са наслеђем капетанице Марије Деметровић, у Черевиху и Нештину камерали инспектор Фердинанд Бонград и провизор Паул Хајм, у Руми са наслеђем извесне жене по имену Весела, итд. АСАНУК, МПА „А“ 416. и 417/1763.

³⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 402/1763.

пажњу на овај проблем, али је молио да нареди поменутој жупанији и властелинствима да се свештенички имунитет у потпуности поштује.³⁵⁸

Посебан проблем који је решаван током његовог боравка у Бечу, а који је био врло осетљив, јер је са собом повлачио и канонска питања, било је постављање будимског дијецезана за владикау над православцима у Ердељу. Митрополит се обратио владарки износећи тврдњу да је то противно Привилегијама, јер један владика не може управљати два епископијама (сем када једном администрира), због чега је тражио да Дионисије Новаковић врати конфирмациону диплому у Национални архив, а Митрополији преда покретна и непокретна добра Будимског владичанства. Владарку је молио за дозволу да постави администратора ове дијецезе и да може изабрати новог епископа. Приликом изношења овог захтева митрополит се позивао на то да му се још 25. септембра 1760. обратила Илирска дворска депутација са захтевом да Дионисија Новаковића удаљи из Митрополије и „пребаци“ у Ердељ. Међутим, како ово није учињено на канонски начин, јавио се поменути проблем. У вези с њим је важило решење још Сабора и Синода из 1744. у вези са случајем тадашњег арадског епископа Исаије Антоновића који је добио на управу два владичанства.³⁵⁹

После готово годину дана боравка у Бечу митрополит је 15/26. јуна на Видовдан 1763. примљен у опроштајну аудијенцију код владарске породице. Њој су поред цара и царице присуствовала и сва њихова деца. Пријем је протекао у срдачној атмосфери и митрополит је изразио задовољство што је на толика важна питања добио царска решења, док је очекивао и најповољнија за она која није у Бечу дочекао. Владарски пар је похвалио њега и српски народ и обећао чување Привилегија, као и то да митрополит може народне тужбе по потреби представити у Бечу. Уз то, препоручено му је да утиче што више на то да се српски емиграциони покрет искорени и да се из суседних држава, а мисли се пре свега на Османско царство, привуче у Монархију већи број његових сународника.³⁶⁰ Још са пута за Карловце обавестио је све официре и епископе да на сваки начин спречавају емиграциони покрет, онако како је то захтевала Марија Терезија. За његову појаву митрополит је оптужио тројицу руских официра, пореклом Срба, Павла Ђулинца (Јулинца), Андреја Булицу и Јована Павловића, који су под заштитом руске државе

---

³⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 403/1763.

³⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 405/1763.

³⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 436/1763.

ширили агитацију и мотивисали Србе да се иселјавају. Предвиђао је да је за долазак Срба из Османског царства потребно време и да све зависи од тога да ли ће тамо доћи до неког устанка, али је био оптимиста.³⁶¹

Вративши се у Карловце, Ненадовић је и даље инсистирао на томе да је само он надлежан за суђење свештеницима, без обзира на врсту њиховог престапа. Чак је доказивао да је надлежан и у случају убиства које је починио свештеник Петар Морачанин из Грабоваца, где је Команда Славонско-сремске границе тражила спровођење истраге. Митрополит је, међутим, Команди одговорио да свештеника прво мора испитати он у Конзисторији и да га њему пошаљу, при чему није порицао Морачанинову кривицу. Марији Терезији је јавио да је по свему судећи крив.³⁶² Бринуо је поред тога о кадуцитету и поново у Беч послао списак имовине стечене у прошлости на овај начин.³⁶³ У децембру 1763. обратио се Славонској генералној команди у погледу заштите свештеничког имунитета.³⁶⁴ Из свега се види да проблеми који су постојали пре његовог одласка у Беч 1762. нису нестали, а увиђао је да би ситуација могла бити још тежа јер је у фебруару 1763. завршен Седмогодишњи рат и српски граничари више нису били потребни војсци, чиме је он губио један од најјачих аргумената у преговорима са Двором.

Поновна жеља Двора да митрополиту покаже како је он само духовни српски поглавар довела је до Решења од 2. априла 1764. којим му се више не дозвољава да издаје пасоше за скупљање милостиње монасима који нису из Хабзбуршке монархије. Он је могао да изда само тзв. отпусну грамату, али она није имала важност пасоша, који су од тада издавале само жупанија или команда у Војној граници. Ово решење је било последица захтева Угарске дворске канцеларије, која је сматрала, а Марија Терезија се с тим сложила, да издавање пасоша од стране митрополита представља мешање у послове световних власти, јер се она скупља од световних поданика.³⁶⁵

Због нове фазе сужавања права карловачког првојерарха Ненадовић је истог месеца када је Решење о пасошима донето стигао у Беч и задржао се четири месеца. Боравак у Бечу је најпре искористио да се пожали на све оно што је постало проблем од његовог одласка у Карловце 1763. На првом месту била је тужба да политичке власти узимају

---

³⁶¹ АСАНУК, МПА „А“ 453/1763.

³⁶² Свештеник је ненамерно ударио своју кћер и убио је. АСАНУК, МПА „А“ 467, 469. и 470/1763.

³⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 475/1763.

³⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 481/1763.

³⁶⁵ АСАНУК, МПА „А“ 42. и 43/1764.

десетак од свештенства у Сентандреји.³⁶⁶ Одавде је отписао и Карловачкој генералној команди да је добио њен протокол о постављању свештеника, али је тражио да га пошаљу и костајничком епископу јер би он морао, као надлежни епископ, да га има. Такође, писао је Марији Терезији да у Кечкемету Грци имају цркву, школу и да су били пре слободни да врше богослужења, што је молио и за убудуће. Упутио је више тужби владарки 7. и 8. маја 1764. На првом месту је био свештенички имунитет, за који је поновио своју ранију тужбу. У Бечу је, такође, расправљано о захтеву да се изврши редукација свештенства на подручју Петроварадинског пешадијског пука. Митрополиту је нарочито сметало што су војне власти спроводиле нове пописе и одређивале свештенички број.³⁶⁷ Међутим, ови проблеми, који су се јавили знатно раније, нису били прави разлог да он дође у Беч, него нови сазив Угарске сталешке скупштине, од којег је страховао, али и видео могућност да инартикулише Привилегије.³⁶⁸

Посебно писмо упутио је владарки и најугицајнијим личностима (канцелару Фон Кауниц-Ритбергу, председнику Дворског ратног савета Фон Дауну, угарском канцелару Фон Естерхазију и вицекацелару Фон Фекетеу) 20. маја 1764. У њему је указао на то да институције нису на најбољи начин спроводиле царичину вољу. Знао је да се на будућој Дијети спремају тужбе против Срба, а биле су му познате оне које је изнела Вировитичка жупанија и одмах их је поменуо. Састојале су се од тринаест тачака: 1) да се у Хрватској, Славонији и Далмацији не може трпети друга вера осим католичке, због чега би требало забранити православцима слободно упражњавање верских права, 2) не би требало дозволити оснивање вероисповедних српских школа, 3) градњу цркава од тврдог материјала не би требало дозволити тамо где има 30, него 200 српских породица,³⁶⁹ 4) број свештеника не би смео да остане по одредби из 1754, него да на 120 кућа дође само један,³⁷⁰ 5) да сва црквена лица морају потпадати под судску световну јурисдикцију и то без деградације, дакле нису имала извештан „азил“ који им је обезбеђивала Конзисторија као првостепени суд, 6) духовни сталеж је тако у сваком погледу морао потпасти под власт световњака, жупанија и земљопоседника, 7) да се нови монаси у манастирима могу

³⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 46/1764.

³⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 47–51/1764.

³⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 52. и 54/1764.

³⁶⁹ Примера ради, у ово време у Срему готово да није било ниједног села, а скоро ни градова, који су имали преко 200 српских домова.

³⁷⁰ Помиње се ова година, јер је у њој утврђен број преко комисије у Славонији, две године касније гроф Јанус је то урадио за Срем, тј. Петроварадински пук, док се 1754. односи на Бродски и Градишки.

примити само уз дозволу земљопоседника и жупанија, али да 8) сва добра српских манастира треба одузети и не дозволити им да 9) манастири за своје потребе скупљају милостињу по земљи, 10) митрополиту и цркви требало би одузети недавно дато право да наслеђују кадуцитетом имовину световњака, коју мора добити власник земље, а 11) самом митрополиту би требало у корист католичке цркве узети све поседе, 12) Привилегије је требало укинути, а 13) народ и клер ставити под угарско право и судове, што би значило и укидање Илирске дворске депутације. Испуњење оваквих захтева значио би дефинитивно укидање Привилегија и политичких, верских, културних и сваких других права српског народа на простору Хрватске, Славоније и Далмације.³⁷¹ Тужби на митрополита и Србе било је и у Сремској жупанији, али нису познате њихове појединости, једино се зна да се барон Јозеф Шандор са властелинства Нуштар у своје име и име барона Пејачевића оградио од тих тужби, истичући да су њихови творци сремски жупани Фрања Балаша, поджупан Михаил Чех и управник Илочког властелинства Јозеф Демковић.³⁷²

Неколико дана после представљања проблема владарки митрополит се потужио на поступке Вировитичке жупаније, вероватно управо јер су из ње потицали горе донети захтеви да није још предала имовину покојног владике Софронија Јовановића, иако је на то била обавезна.³⁷³ Почетком јуна потужио се владарки и на непоштовање свештеничког имунитета у Горњокарловачкој епископији, нарочито од стране Карловачке генералне команде. Указао је на то да царску одлуку од 13. децембра 1758. о заштити свештеничког имунитета није објавио ни тадашњи командант Петаци, ни садашњи барон Бек. Ово није учињено ни поред царског интимата од 17. фебруара 1759, због чега су у Карловачком и Вараждинском генералату често узимали све порезе од српског свештенства. Усмена обавештења која је добио од Јакшића, који је такође боравио у Бечу, за митрополита су могла бити драгоцене. Поред оних о имунитету, митрополит је добио податке и о градњи цркава, због чега се такође потужио владарки, јер је ово и даље спречавано. Овог пута он је указао на Резолуцију из 1756. којом се Србима даје право да цркве подижу од тврдог материјала. Градњу појединих оваквих је спречавала војска, свакако раније уз знање

---

³⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 60/1764.

³⁷² АСАНУК, МПА „А“ 75/1764.

³⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 64/1764.

генерала Петација.³⁷⁴ Поновио је своју тужбу коју му је, такође, примерима поткрепио владика Данило, да се уводе новине на територији Карловачког генералата, где се граничарима не дозвољава да се венчају док то не одобре војне власти и издају им потврду, тек са којом свештенство може да обави обред. Да би документовао своју тужбу, митрополит је чак једну овакву дозволу (цедуљу) приложио уз жалбу. То је сматрано не само кршењем Привилегија него и каљањем свете тајне брака, јер је она, са брачним правом, била у јурисдикцији цркве, како православне тако и католичке. У случају да је свештеник неког венчао без ове дозволе, позиван је на одговорност, иако се то све косило не само са канонима него и земаљским законима. На крају, међу захтевима био је и онај да се у Трсту, под његовом јурисдикцијом, формира српска црквена општина коју би чинили богати трговци.³⁷⁵

Иако је написао многе тужбе, у аудијенцију код Марије Терезије није примљен све до 10/21. јуна због припрема за крунисање најстаријег владаркиног сина Јозефа за краља Светог римског царства, чиме се обезбеђивало наслеђе круне цара после смрти Франца Стефана Лотариншког.³⁷⁶ Приликом аудијенције он се тужио на захтеве Вировитичке жупаније и став хрватских представника, али га је владарка уверавала да је она заштитница Привилегија и српског народа и да не намерава да дозволи да се ишта уради против Привилегија и свих закона које су у складу са њима донели она и њени отац, стриц и деда.³⁷⁷ Владарка није желела да се овакви захтеви појаве пред Сталешком скупштином, јер би то само продубило незадовољство и довело до нових проблема, пошто преко њих не би могло да се брзо пређе а решењем, какво год оно било, једна страна би била незадовољна. Међутим, и поред добрих уверавања и обећања Марија Терезија није успела да спречи да на Дијети буду изнети захтеви уперени против Срба. Њих су поднели посебно

---

³⁷⁴ Још 1750. године захтевао је сењски бискуп Јурај Вук Чолић да се у складу са решењем из 1746. забрани у мешовитим срединама подизање православних храмова од тврдог материјала, јер је за то требало да се изда посебна дозвола. На овакве тужбе Павле Ненадовић се обратио хрватском бану Карлу Баћањију и тражио од њега објашњење зашто се Србима у Хрватској не дозвољава градња цркава од камена. Митрополит се позивао на Привилегије у којима није прецизирано од којег материјала ће се подизати цркве, а дозвољена је њихова слободна градња, те због тога она сада не сме бити спречавана. Касније, 28. марта 1750. писао је барону Шерцеру са поруком да се у три места, Плашком, Јасеници и Тержићу, могу зидати цркве од тврдог материјала. АСАНУК, МПА „А“ 419, 447. и 457/1750; Josip Frančičković, *Senjski biskupi iz XVIII. stoljeća*, *Bogoslovska smotra*, 22, Zagreb 1934, 155–158; *Izvešće Jurja Vuka Čolića 1748. godine*, *Fontes: izvori za hrvatsku povjest*, 7, Zagreb 2001, 211, 226, 229; Enver Ljubović, *Senjski uskoci i plemići Čolići i njihovi grbovi*, *Senjski zbornik*, 33, Senj 2006, 83–84.

³⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 70–73/1764.

³⁷⁶ Hans Magenschab, *Josef II. Österreichs Weg in die Moderne*, Wien 2007, 49–54.

³⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 77/1764.

сталежи Дијете, посебно слободни краљевски градови и на крају представници Хрватске, Славоније и Далмације у укупно деветнаест тачака. Сталежи су тврдили да су епископи постављали превелик број свештеника, којима је држава дала имунитет и гарантовала га, а тиме била на штети. Тражили су да и Банат буде инкорпориран у Угарску, чиме је требало и законодавство у њему ускладити са законима Краљевине, а то је могло бити у супротности са српским жељама. Поред овога, Сремска жупанија је изнела податак да је због манастирских воденица на каналу Јарчина долазило до поплава, па је тражено да владарка нареди да се оне сруше. Посебно су изнели тужбу против Свитка који је, иако прописан од стране владарке, био велик, а и поред тога свештеници су на разне начине долазили до већих средстава, која су по њима виша него код католичких попова. Посебно су се тужили да свештеници присиљавају умируће да цркви оставе поседе тестаментом, док наследнике на тај начин лишавају имовине и претварају у сиромашну категорију становништва. Уз то су, када им особа на самрти ништа не остави, присиљавали наследнике да им дају доста стоке или новца да би га сахранили, или ако им нешто остави, онда то морају одмах да предају, као услов за сахрану. Поновили су тужбу да епископи по свом нахођењу постављају свештенике који су ослобођени свих пореза па их у малим селима има и по четири или више, због чега је држава посебно оштећена. Арадски епископ Синесије је оптужен да предузима сваке године визитацију (на шта је био обавезан по канонима), а да онда од сваког места узима по 150 форинти или када мање, када више од тога. Ако му верници не би дали ову суму, он им је затварао цркве. Да би поткрепили податке о томе колику је имовину држало свештенство у Бачкој и Арадској жупанији, предали су Дијети попис из 1763. године. Нарочито им је сметао свештенички имунитет.³⁷⁸ Тражено је посебно да се на други начин уреди канонска визитација епископа, да се број попова смањи, а док до тога не дође, да се нови не постављају, јер они живе као немешини, тј. племићи, иако то нису.³⁷⁹

---

³⁷⁸ По овом попису у Бачкој жупанији је било 320 свештеника, који су укупно поседовали: 1.436 волова, 1.170 коња, 7690 оваца и коза, 1.496 свиња, 2.667 кошница, 18.338 крстина пшенице, 4.464 крстине јечма, 3.111 крстина овса. На територији Арадске жупаније је било 120 села са 241 православним свештеником и њихових 178 мушких сродника. Они су поседовали по попису из исте 1763. године: 543 вола, 471 коња, 463 музне краве, јалових (?) 320, оваца и коза 2.357, свиња 2.266, јесењег жита 1.200 пожунских мерова, јечма 351, овса 237 и $\frac{1}{2}$, кукуруза 471 и $\frac{3}{4}$, мотика винограда 297, возова сена 1.493, шљивика од којих добију 151 аков ракије, 23 воденице, 58 казана и 708 кошница. АСАНУК, МПА „А“ 80/1764.

³⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 80/1764.

Међу тужбама слободних краљевских градова нашла се једна Сехешфехервара који је истакао да има древне повластице да не прима у Магистрат никог ко није католик, а пошто у граду има и православаца, били су присиљени интиматима владара и дикастерија да неколико приме у свој састав, а сада су тражили да Марија Терезија оснажи старе законе по којима они не могу бити примљени. Представници Хрватске, Славоније и Далмације су изнели већ поменуте захтеве, али су у крајњој стилизацији били оштрији, па су захтевали да се јерархија и монаштво протерају из Славоније и Срема, а имања Срба да наследи жупанија. Бунили су се због тога што Срби наводно нису поштовали католичке празнике него се за време њих ругали и правили буку, псовали и чинили разне ексцесе приликом мисе, чак и у оне дане које је владарка одредила да ни православни не смеју радити.³⁸⁰ Жупаније су зато тражиле право да их с тим у вези могу кажњавати. Захтевали

---

³⁸⁰ Проблем календара, тј. прослављања заповедних празника, провлачио се у историји Срба у Хабзбуршкој монархији још од доношења Прве привилегије 21. августа 1690. када је српском народу дато право да своје празнике прославља по Јулијанском календару. Брзо се појавио проблем угрожености верских осећања католичких становника оних насеља у којима су са њима живели Срби. Њима је сметало што Срби раде све послове, којима стварају буку или тргују у време њихових заповедних празника, јер су овим вређали католичка верска осећања, због чега су се јавили захтеви да када не раде католици, то не могу чинити ни Срби. Проблем је био што су православци имали пуно својих заповедних празника и тиме нерадних дана, тако да се њихов број само повећавао и то до те мере да нису економски могли да опстану. С друге стране јављао се и страх да би ово доводило до њиховог унијаћења и покатоличавања, због чега су сви, почев од првојерарха, одбијали да пристану на ово. Како је неко решење морало бити донето, већ у време цара Карла VI у склопу сужавања Привилегија на простору Краљевине Србије и Баната донето је оно по којем је требало да Срби не раде само у време великих празника цео дан (Ускрс, Божић, Духови), док у време осталих празника нису радили између 8 и 11 часова, у време када је служена миса. АСАНУК, МПА „Б“ 119/1751; Антоније Хацић, *Два прилога из г. 1727. за повесницу српског народа*, *Летопис Матице српске*, 123, Нови Сад 1880, 99–103.

Како горња одлука није у суштини заживела, проблеми су се и даље јављали. Током 1752. интензивирани су верски сукоби који су се односили на притиске да православци славе католичке празнике. Иако реципроцитет с друге стране није постојао, када су у питању православни празници Срби су у многим срединама присиљавани да славе католичке празнике, на шта је митрополит приликом аудијенције код владарке још 1751. указао усменим и писменим путем. Из овог разлога се Ненадовић љутио када је земунски командант гроф Фон Вилар присиљавао православце да славе католичке празнике, тражећи да с тим престане и народ од сличног буде заштићен. Да би био сигурнији да ће се са овом праксом престати, митрополит је одмах писао славонском команданту, генералу грофу Фон Гајсругу, да утиче на свог подређеног команданта у Земуну, како би престао са радом против Привилегија и праксом присиљавања православаца да славе католичке празнике. Чим је стигао у Беч 1752. митрополит је почео да пише царици и Илирској дворској депутацији тужбе против грофа Фон Вилара и његовог присиљавања српског становништва да празнује католичке празнике. Због овога је у Земуну дошло до побуне српског становништва које је тражило да их свештенство и протопрезвитер Василије Остојић, као чувари Привилегија, заштите. Остојић је тада наредио да отворе своје дућане, како не би дошло до већих проблема, због чега је следећег дана са још једним свештеником позван на одговорност код поменутог команданта. АСАНУК, МПА „А“ 247, 249, 366. и 367/1752.

Царица Марија Терезија је о догађајима у Земуну већ обавештена преко војних власти и није видела у делу локалног команданта никакав проблем, јер по њој овим нису прекршене Привилегије, него је било нормално да српске радње буду затворене током католичких празника. Насупрот томе, она је у поступку земунског и карловачког свештенства (конкретно у писму помиње Марка Станисављевића, Јефрема

су и право да протерују калвине и лутеране који су ангажовани као секретари код православних епископа. Тражили су и потврду да је владарка забранила Србима да у Копривници, у предграђу, у приватној кући држе богослужења.³⁸¹ Против епископа су изнели тужбу да постављају бројне свештенике од којих узимају велике дарове, а када им требају нови, онда старе терају у манастире, чиме се број калуђера умножава преко мере. Тражили су да им зато дозволи да жупаније ово уређују и смање број попова и калуђера. Предлагали су да један свештеник долази на 130 кућа, а да жупаније и магистрати испитају

Мановића, Василија Остојића, Теодора Стерију, Павла Поповића, Василија Кнежевића, Стефана Мишковића и Симеона Марковића) видела озбиљан прекршај и отказивање послушности због чега је сматрала да би они могли бити строго кажњени од стране војних власти. Међутим, владарка је желела да се поштује, или се то тако бар чини из њеног решења, судска власт митрополита, па је наредила Резолуцијом од 10. октобра 1752. да он спроведе о свему истрагу и онда са његовим записником о кривици да цео предмет достави Илирској дворској депутацији и њој, како би свештеници били кажњени на прави начин, после пресуде ове институције. Наредила је 10. октобра 1752. да се поново преко духовних и световних власти објави да она потврђује држање Јулијанског календара код Срба и да то нико не сме да им оспорава, али да током четири велика католичка празника (Ускрс, Божић, Духови и Брашанчево) не смеју ни Срби радити послове који ремеће мир, дакле не смеју радити пољске послове, нити држати отворене дућане и занатске радионице. Ово се односило само на први дан ових празника, док су током осталих дана могли нормално да раде. Што се тиче осталих католичких празника, и на њих се ово односило, али само за време богослужења, односно од осам до једанаест часова пре подне, после чега су нормално могли све да раде као и до тада. Десет дана касније митрополит је извршио царичину наредбу и послао свим владикама царско решење са својим писмом које је препричавало царско и у којем је упућивао како да се све објави и држи. АСАНУК, МПА „А“ 381/1752; АЕБ, Јегра 1725–1778, 93/1753.

Митрополит је после царског решења преко свог протођакона Вићентија Јовановића Видака послао писмо шта је неопходно предузети у погледу земунских свештеника док је он у Бечу. Њима је наредио да одмах напусте Земун и да се у њега не враћају док он не стигне и извиди целу ситуацију, а до тада да се не смеју ни јавно ни тајно враћати у своје парохије, него да Теодор Стерија буде у манастиру Фенеку, Павле Поповић у Крушедолу, а Симеон Марковић код свог оца у Сурчину. Протопрезвитеру Василију Остојићу је наредио да одмах без породице иде у Сланкамен и ту да у миру чека његов долазак. Дозволио му је да осталом делу протопопијата може заједно са карловачким протом Јефтимијем ићи и обављати послове, али никако ни сам ни са Јефтимијем не сме ићи у Земун. Уместо овог свештенства наредио је да у Земун иду на службу свештеник Трифун из Горње цркве у Сремским Карловцима, затим, иришки свештеник Теодор, млади свештеник Максим Ђурђев из Каменице и јазачки поп Николај, брат покојног игумана истог манастира. Царица је 27. децембра 1752. послала још једном митрополиту писмо у којем је тражила да цео материјал са суђења и претреса пошаље у Беч, што је митрополит почетком јануара 1753. и учинио. Тада је и тражио да се свештеници који су у Земуну ухапшени пусте на слободу. Потом је послао исти захтев из којег се види да свештеници нису знали за постојање царске наредбе о празницима и да се налазе у затвору код митрополита у Карловцима, док је он молио за дозволу да их пусти и врати у Земун. Како одговора није било, он је свој захтев поновио 6/17. марта 1753. Илирској дворској депутацији. У октобру 1753. је расправљано на седници Илирске депутације и о питању сукоба у Земуну и тамошњих свештеника који су затворени. Цео поступак је окарактерисан као исхитрен и политизован, те да је претерана реакција била непотребна. Самом Ненадовићу препуштено је да све испита, а не поручнику грофу Вилару, од кога је тражено да дозволи повратак свештеника у своје парохије, а да митрополит материјал који скупи поводом овога пошаље Депутацији. После више захтева истог садржаја митрополит је јавио Архиепископској конзисторији 12/23. новембра 1753. да је владарка издала наредбу да се ухапшено свештенство може пустити на слободу, што је Конзисторија требало да спроведе у дело. АСАНУК, МПА „А“ 386, 419, 439. и 440/1752; 446, 454, 478, 636. и 641/1753; АВ, ИДКД, 1866.

³⁸¹ На ово је издата забрана у неколико наврата, а једну од њих је издала и Илирска депутација 28. јуна 1764. Митрополит је доказивао Двору да је владика Стојановић управо у складу са овом наредбом и поступао. АСАНУК, МПА „А“ 93. и 96/1764.

преступе, при чему ако тренутно у неком месту нема свештеника, онда би у њему требало одузети епископу духовну власт и ту се не може поставити свештеник, јер се не може постављањем учинити штета земљишном господару. Пошто попови не плаћају порез, ово је евентуално могло бити урађено у договору са спахијом. Од царице је захтевано да нареди поштовање Свитка, а не да епископи и митрополит од народа, нарочито у време пута, захтевају додатна средства. Тражили су поштовање 46. законског члана и нарочито да се Србима не даје племство са правом стицања имања. Митрополит никако не би могао да наследи кадуцитетну имовину ни од свештеника, јер је то на штету спахије и државе. Објавили су да резолуција на основу које у селима где има 30 српских кућа могу подизати цркве доводи до тога да свештеници страшно глобе народ како би зидали храмове, а молили су владарку да у овом смислу порез на породице одређује Магистрат, а не свештенство. Право азила је српским свештеницима морало бити одузето, јер не могу бити једнаки са католичким, што је значило да су могли без деградације и процеса у Конзисторији, ухапшени, осуђени и затворени од стране световних власти. Истакнуто је да сва зла у овој краљевини (Хрватска, Славонија и Далмација) потичу од Срба и епископа, а пре свега од митрополита којег и владарка прима у аудијенције, а чак му је дала и титулу тајног саветника. Друго зло је, по њима, била могућност да Срби постају племићи. Хрвати се плаше да ће Срби који су се простирали од мора до Русије под управом митрополита, којем су наклоњени, бити сила која ради против њих.³⁸²

Иако је имао знатна уверења да Привилегије нити положај српског народа неће бити угрожени, митрополит је страховао од потеза Дијете, јер је знао да докле год Привилегије не буду инартикулисане у угарско законодавство, може долазити до проблема. Зато се почетком новембра 1764. обратио у једном веома понизном тону цару, царици, кнезу Фон Кауниц-Ритбергу, грофу Фон Дауну и барону Фон Бартенштајну, молећи их да дозволе инартикулацију.³⁸³ Међутим, и овог пута је то одбијено уз објашњење да за тим нема потребе јер је владарка врховна заштитница Привилегија.³⁸⁴

Марија Терезија је 22. децембра 1764. подстакнута оптужбама Дијете тражила од Ненадовића да јој што пре достави пописе свих епископија. Митрополит је био задовољан што је владарка прешла ћутке, тј. без резолуције, преко дијеталних захтева. Резолуције је

---

³⁸² АСАНУК, МПА „А“ 80/1764.

³⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 141/1764.

³⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 151/1764.

донела само на 68. захтев Угарске краљевине да се извиде штоларни проблеми, као и они настали под епископима, тј. приликом визитације, због чега је и тражила пописе дијецеза. Страхујући највише због захтева Хрватске и Славоније да се остане при 46. законском члану из 1741, Ненадовић је писао Марији Терезији да му јави шта да поводом овога објави народу, јер је по одлуци од 14. фебруара 1763. народ у Хрватској, Славонији и Далмацији био изузет од њега и остављено му је уживање Привилегија. Затим је почетком јануара 1765. затражио да ради испитивања свих ексцеса дозволи одржавања Сабора под једним царским војним комесаром на којем би било утврђено какве су преступе чинили и како се треба поставити према захтевима мађарских и хрватских сталежа.³⁸⁵ Наредбу у вези са пописима епископија Ненадовић је штафетом проследио свим епископима почетком 1765. Митрополит је молио Марију Терезију да и даље штити Србе и њихове Привилегије против напада сталежа, јер они нису, како је владарка сама истакла, надлежни да раде нешто са српским народом, него је он директно подређен Двору. Исто писмо поред владарке послато је цару, кнезу Кауниц-Ритбергу и грофу Дауну, као и секретару владарског кабинета Фон Пошу. Истакао је да проблем Свитка и епископских прихода, који се доводи у питање на Дијети, није поље надлежности Земаљског сабора.³⁸⁶

Међутим, ствари су се само компликовале. Ово се нарочито видело из писма које је 19. јануара 1765. Марија Терезија послала митрополиту и у којем је у доста оштром тону коментарисала његове захтеве у вези са 46. законским чланом за који је рекла да ни када је тражено његово оснаживање на Дијети 1751. до тога није дошло и Привилегије нису угрожене, а тако ни сада неће доћи до његовог ширења, али се он не може ни укинути онако како је Ненадовић захтевао, него и даље остаје да постоји, али и Привилегије остају на снази и штитиће свуда српски народ па и у два хрватска генералата (Карловачком и Вараждинском). Митрополиту се забрањује да убудуће покреће ово питање и тражи укидање законског члана, као и да она кроз резолуцију заштити српски народ од њега. Било је очигледно да владарка неће дозволити превагу ниједне стране, да ће оставити на снази 46:1741, али и Привилегије – тј. није донето крајње него привремено, компромисно решење, којим ниједна страна није могла бити задовољна: хрватски сталежи јер њихов законски члан суштински није био на снази, а Срби јер су од њега стално страховали и

---

³⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 174/1764.

³⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 180. и 181/1765.

увек могли да очекују полазиште за нове дискриминаторске захтеве. Владарка је иначе била изненађена и тиме што митрополит не само да јој се није захваљивао за држање против хрватских захтева него је намислио и да се за тужбе изнете на Дијети суди. Поново се видео њен веома оштар став према Ненадовићу, за којег је сматрала да себи даје превише слободе. Ову вест је митрополит јавио свим епископима, као и чињеницу да у царичином одговору питање Сабора није ни дотакнуто. Преко тога се у том тренутку једноставно ћутке прешло као да га није ни било.³⁸⁷

У оваквом стању, не чекајући да буду скупљени сви пописи, упутио се Ненадовић на свој последњи пут у Беч, где се задржао од маја 1765. до јануара 1766.³⁸⁸ У аудијенцију је примљен 15. маја 1765. у Шенбруну. На самом улазу у салу, у којој ју је чекао заједно са другим министрима, владарка се окренула ка њему и рекла му: „Јесам ли моју реч држала и по обећању при Дијети Краљевства Мађарског, [српски] Клер и Народ заштитила“.³⁸⁹ Митрополит на то није имао више времена да изговори припремљени говор него се поклонио, затим клекнуо испред ње и изјавио да је то управо разлог његове посете и да је он ту да јој у име народа и клера изрази своју захвалност уз молбу да тако буде и даље. На ово је владарка изјавила да ће увек штитити праведне захтеве, али да понешто на Дијети није било неправедно. Ово је био тренутак аудијенције када се прешло на изношење проблема, јер је Марија Терезија рекла да она јесте дала Србима право да подижу цркве у оним местима у којима има 30 или више породица, али да јој је речено да се подижу и по три цркве и да је народ зато веома оптерећен. Такође, да је Свитац садржавао високе тарифе, које су на терету народу, те га не може давати. Митрополит се правдао да су цркве по селима од лошег материјала, трошне и да су као такве јефтине, док у местима која имају по 500 српских кућа има више, нпр. три цркве, али да су оне старе. Констатовао је да је и указ за цркве и Свитац прописала владарка, и да народ даје све царске дажбине али да се на Свитац више може жалити свештенство, јер му народ не даје ни оно што је прописано. Ипак, он се не тужи ни за цркве ни за Свитац, ни он, ни народ, ни клер, јер знају да је то царска воља и извршава се тако како треба, а то знају и Мађари, а опет тужба за то је њихова злоба, констатовао је митрополит.³⁹⁰

---

³⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 189. и 190/1765.

³⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 209. и 210/1765.

³⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 233/1765.

³⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 233/1765.

Потом се повела реч о праву кадуцитета. Ненадовић је истакао да је Марија Терезија 1763. издала резолуцију која се тичала овога, али да је и поред тога тражила да јој достави списак кадуцитетних имања која су добијена после инкорпорације Славоније и Срема. Митрополит је исте године преко писара Краљевске табле послао нове доказе, али о овом проблему није донета коначна резолуција. Владарка се тада зачудила и питала се зар је толико времена већ прошло и где је ово дело застало, а када је Ненадовић казао да не зна на то одговор, речено му је да ће га они сазнати и о свему га обавестити, али да напише промеморију кабинетском секретару или особи коју он за то одреди. Митрополит је молио владарку да ослободи двојицу осуђеника на вечни рад, осуђених још за пљачку на Банстолу 1758, при чему је одређено да губитак грчких трговаца, турских поданика, плате Карловци. Владарка се чудила зашто је то наређено, а митрополит јој је одговорио да су пронашли новце Грка и вратили их, али да је овакву наредбу издао гроф Фон Мерси. Пошто је обавештена да су двојица затворених из Петроварадинског пука, негодовала је јер се тако губи војска, и обећала је да ће писати како би били ослобођени.³⁹¹

Следећег дана аудијенција је настављена, а митрополит је примљен најпре код немачког краља Јозефа, коме се захвалио на одбрани српског народа на Дијети и молио га да тако буде и даље, а потом га је замолио да као и њему честита брак и његовој супрузи Марији Јозефи од Бајерна, што му је дозвољено.³⁹² Млада владарка је са посебном пажњом саслушала митрополитову честитку, а потом јој је уручио поклон, светогорски енголопион.³⁹³ У то време је митрополита позвао и римски цар Франц Стефан Лотариншки, коме се Ненадовић такође захвалио за заштиту на Дијети и молио да тако и остане. Цар је питао митрополита да ли је народ са клером тиме задовољан, а митрополит је одговорио потврдно. Тражио је од Ненадовића и обавештења о дешавањима у Београдском пашалуку и побуни која је ту трајала, али га је архиепископ уверавао да се стање смирило. На крају је у аудијенцију примљен и код надвојводе Леополда, коме се такође захвалио за држање приликом последње Дијете, честитао на путу за Фиренцу и

---

³⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 233/1765.

³⁹² Ово је био други брак будућег цара Јозефа II. Први пут се оженио Изабелом фон Бурбон-Парма (1741–1763), са којом је имао две кћери, Марију Терезију (1762–1770) и Марију Кристину (1763). Са другом супругом је био у блиском сродству; наиме, њена мајка Марија Амалија је била најмлађа кћи цара Јозефа I, удата за баварског кнеза изборника и цара Светог римског царства (1742–1745) Карла VII. Тако се цар у ствари оженио својом сестром, јер су њихови дедови, цареве Јозеф I (1705–1711) и Карло VI (1711–1740), били рођена браћа.

³⁹³ Енголопионом се назива оно што се носи на грудима, у православном свету то су код епископа панагија и крст, те претпостављамо да је нешто од овога поклоњено римској краљици.

молио за дозволу да му тамо пише, што је наравно добио.³⁹⁴ У куртоазном разговору је тако 16. маја завршена аудијенција, а митрополитов боравак у Бечу добро почео.³⁹⁵

У исто време владарка је послала митрополиту писмо са седам питања која су била последица тужби изнетих на Дијети, а која је после ње формулисала Угарска дворска канцеларија. Тражила је одговоре на следеће: 1) колико има свештеника у свакој епископији, 2) колико има верника у свакој парохији, 3) колико свештеника је потребно за бригу над душама у свакој парохији, односно колико их има у једној парохији, 4) шта је са манастирима, где су и колико имају калуђера, 5) шта сваки свештеник има и добија, а шта он даје, шта уопште уплаћује у касу (државе), колики би могао да даје форшпан и друге работе, 6) колико особа живи у кући са сваким свештеником, и на крају 7) ју је занимала материјална основа свештенства, тј. да ли имају и какве црквене поседе. Тада је уведена и једна новина у славонске жупаније. У случају да свештенство од народа узима више од Свитком прописаног, жупанија га је могла казнити четвороструком казном (четири пута већим износом од узетог) у корист своје касе. Последњи одговор је тражен јер су сличне тужбе о непотребној градњи или о великим издацима стизале и од барона Бека, тј. из Војне границе, због чега је Марија Терезија, после саветовања представника Угарске дворске канцеларије, Дворског ратног савета и Илирске дворске депутације, 30. маја 1765. донела резолуцију да ако се жели градити црква, мора се прво поднети план градње и трошкова, тј. назначити из којих средстава би црква била зидана и чекати резолуција за дозволу.³⁹⁶

Митрополит није био задовољан решењима која је владарка донела у погледу градњи цркава и четвороструког кажњавања свештенства. Нацрте и финансијске извештаје је иначе требало доставити не само када се црква подиже из темеља већ и када се предузимају било какви већи радови, под којима се подразумевало и проширење постојећег црквеног објекта. Како је писао свим владикама, у супротности са Привилегијама је било то да свештенике финансијски кажњавају световне власти (у

---

³⁹⁴ Рођен као Петар Леополд 5. маја 1747, био је девето дете Марије Терезије и Франца Стефана Лотариншког. Пошто је напунио осамнаест година, постао је владар Тосканског војводства, а 1790. је наследио свог брата на челу хабзбуршких поседа. Friedrich Weissensteiner, *Die Söhne Maria Theresias*, Wien 2004, 108–120.

³⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 233/1765. Током овог боравка у Бечу Ненадовић је покушавао да уреди пензије официрских удовица, ради чега се обратио владарки, како би једна била обезбеђена за Марију, удовицу капетана Петра Исаковића из Петроварадинског пешадијског пука, а друга Катарини Продановић, чији је супруг Георгије из Вараждинског генералата, Крижеваког пешадијског пука, као потпоручник смртно рањен још у рату 1760, код Торгауа. За њу је молио бар 150 форинти. АСАНУК, МПА „А“ 247. и 251/1765.

³⁹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 238, 239. и 248/1765.

њихову касу), а плашио се да после овога не дођу још крупнији захтеви, те је владарку молио да измени Резолуције и постави их у складу са Привилегијама. Ненадовић јој је објашњавао да је народ сиромашан и не подиже цркве које пуно коштају, него од дрвета или плетара, а то све раде неписмени мајстори који нацрт не знају ни да саставе ни да читају. Градња таквих цркава не кошта пуно, јер их често граде сами мештани и то од материјала којим обилује њихов крај. Иако је ово покушавао да представи владарки као процес који се дешава у ретким градским срединама, управо у то време цркве од тврдог материјала све чешће почињу да се граде у Архидијезези, а то су омогућили економски напредак и идентификација становништва са верским опредељењем. Ненадовић је констатовао да се нико од Срба није жалио да даје пуно за зидање цркве, јер за то нема пореза, него даје ко колико може у новцу, материјалу или физичком раду. Из овог разлога народ би резолуцију могао схватити као забрану градње цркава. Своје захтеве да се резолуција укине поткрепио је низом доказа и извода из Привилегија и њихових потврда. У четворострукој казни митрополит је видео да су он и епископи лишени јурисдикције. У вези са овим он је чак подсетио на текст Друге привилегије по којем Срби од архиепископа зависе као од главе, и у црквеним, и у световним стварима. Зато су сви који је у погледу Свитка требало да се потуже то морали да ураде митрополиту као црквеној глави, а не жупанији као световној институцији. На крају констатује да се њему нико с тим у вези није жалио, штавише, могло би му се пре тужити свештенство којем народ не плаћа ни део онога што је прописано Свитком или му плаћа у вишегодишњим ратама. Због свега је тражио да се одступи од ових наредби, што су подржале све владике.³⁹⁷

Смрт цара Франца Стефана у августу 1765. је била повод да митрополит буде поново примљен у аудијенцију код Марије Терезије и краља Јозефа, како би им изразио саучешће и потврдио верност српског народа. Приликом изјаве саучешћа Марија Терезија је плакала и молила митрополита да се моли за душу њиховог покојног владара, а Ненадовић је обећао да ће то урадити и он и епископи, којима је наредио да држе парастос за цара. Приликом аудијенције код краља (2/13. септембра) митрополит му је изразио саучешће, али и честитао долазак на престо, на чему се млади владар захвалио и обећао да ће бранити и штитити српски народ. Обећао је да неће дозволити да Срби због вере трпе неправде јер „Њихово Величанство зна, да спас даје Бог, а они [цар Јозеф II]... само траже,

---

³⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 248. и 252/1765.

да свако у својој вери право и исправно живи, а Њему [цару] да верно служи“.³⁹⁸ Владар је питао митрополита да ли се може умножити популација, на шта је он одговорио да би радо православни (пре свега српски) народ прешао из Османског царства, како би очувао веру, али је сведок тога да је православље угрожено и у овој држави. Као пример навео је последње случајеве у Кечкемету, где су им затворили цркву, гробље и забранили слободно исповедање вере, док је свештеник под стражом изведен из цркве.³⁹⁹ Верска обесправљеност је била узрок емиграције у Русију, јер је народ веровао да по закључцима Дијете из 1741. и 1751. неће имати ни митрополита, ни епископе, ни цркве, ни манастире. Такође, како су закључили да неће моћи да купе никаква имања, почели су да се селе, а када је још Дворски ратни савет за то почео да им даје пасоше, мислили су да у Хабзбуршкој монархији не само да не могу да их трпе него да им нису ни потребни. Они који би прешли из Османског царства не примају се у контумаце него их одмах страже враћају преко Саве и Дунава, а Турци их тада често убијају. Цар је на ове митрополитове тужбе гласно негодовао и препоручивао да се слободно пресељавају јер им вера неће бити угрожена. Ову прилику митрополит је искористио и предао је две тужбе – једну против четвороструког кажњавања свештенства у корист жупанијске касе и другу за зидање цркава. Владар је рекао да се народ оптерећује зидањем цркава јер је погрешно схватио царску дозволу да тамо где има 30 кућа подиже једну, 60 две, 90 три итд. цркава, чему је и сам био сведок, јер је у једном месту, на путу за Будим, видео пуно храмова, али није могао да се сети имена места. Извесно је да је у питању била Сентандреја, како је и тврдио митрополит, и да га је кардинал Мигаџи намерно туда провео како би поверовао да је тако у свим српским местима, на шта се цар сложио да није искључено да је кардинал то намерно урадио. Ненадовић је тада изнео владару узрок толиких цркава у Сентандреји и објаснио му да су оне настале у време његовог прадеде, цара Леополда I, када је он „овај народ из турских предела позвао како је која колона из које провинције долазила, онако је при патријарху, који је столовао тамо у Сентандреји, своју је махалу постављала и себи цркву зидала“. Када је после Великог бечког рата и „мађарске ребелije“ постигнут мир, разишао се народ, који је око Сентандреје живео по Хрватској, Славонији, Срему, Бачкој,

---

³⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 304/1765.

³⁹⁹ Посебну жалбу поводом овог случаја још из јула митрополит је упутио Илирској дворској депутацији, означавајући као главног кривца за то кардинала Криштофа Антона фон Мигаџија. АСАНУК, МПА „А“ 304/1765.

Банату, Мађарској, док су цркве остале и сада их тамошњи житељи чувају као доказ верности и оданости Двору. Митрополит је још додао да нема места у којима се на 30 кућа зида по једна црква, него, напротив, оних који имају по 500–600 домова Срба, а имају једну цркву. Цар је тада констатовао да он није имао добре информације, а митрополит је још поменуо да је слобода свештеника и њихових породица још далеко. После цара, Ненадовић је примљен у куртоазну аудијенцију и код његове супруге.⁴⁰⁰

Митрополит је крајем октобра поново био у аудијенцији код цара Јозефа II, када му је саопштио да је комисија у вези са српским захтевима изложеним у 22 тачке заседала, али да он не зна шта је решила. Цар је питао зар јој он није присуствовао, а митрополит је одговорио да није и да не зна ко је ту био сем барона Бартенштајна, за кога је цар рекао да је mudar, али да је стар. Тада је Ненадовић указао цару на то да је имао 22 захтева који су у ранијем периоду појединачно изложени, али да постоји пет који су најважнији, а то су: 1) право кадуцитета, 2) имунитет свештеника и њихових породица у Карловачком генералату, 3) препуштање жупанијама кажњавање свештеника, 4) да се Синод може без дозволе сазивати и 5) слобода вероисповести у Кечкемету и резолуција која би се у том погледа дала народу. Цар је обећао да мора саслушати и комисију о митрополитовим захтевима, па тек онда донети суд, а митрополит га је уверавао да не тражи ништа више од онога што је дато Привилегијама и царским решењима, до тада издатим, али да тиме није хтео да оптерећује Марију Терезију и да зато код ње није тражио аудијенцију. Повео се потом разговор о оптерећењу свештеника у Карловачком генералату и митрополит је отворено оптужио генерале Петација и Бека да нису поштовали наредбе владарке из 1758. и 1763, него су од свештеничких породица узимали порез као од осталих, а при томе их терали и на разне службе. Када је цар питао како то народ подноси, митрополит је најпре ћутао, а на поновно питање одговорио да му је јако тешко, јер служи на кордону, даје стражу на чардацима, разне форшпане, пече цигле, плаћа мундире и разне друге терете и работе. Цар је био изненађен и сматрао је да то није добро. Такође, молио је да се Србима да да у Бечу подигну своју цркву, на шта је цар рекао да се он не би бунио, али да би други то забранили. Када је митрополит затражио да им дају бар једну кућу у којој би се молили, Јозеф II је кроз смех рекао: „добро, а хоћеш ли ти мени у Русији дати цркву“. Ненадовићев одговор је био да он није руски поданик него његов. На крају су се договорили да када

---

⁴⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 286/1765.

нешто шаље у Беч цару, а то не треба да знају други министри, шаље директно адресовано на њега, а остало што објављује јавно на министре.⁴⁰¹

Пет главних захтева које је пренео цару митрополит је ускоро послао канцелару Кауниц-Ритбергу, како би са њима упознао Марију Терезију, затим државном министру Фон Блумигену и саветнику Фон Ступану и председнику Дворског ратног савета Фон Дауну. Поред тога, тражио је да се поводом осталих српских захтева донесу резолуције.⁴⁰² Илирска дворска депутација је 17. децембра 1765. на митрополитове захтеве донела решења. За тужбу да се у Жумберском дистрикту не пуштају свештеници и да се народ унијати одговорено је да се утврди колико има православних породица у овој области, после чега ће владарка издати своју резолуцију. Одређено је да попови не могу венчавати католике и православце и да се цедуље за венчања морају тражити. Синод се не може сазивати без претходне царске дозволе. Што се тиче градње цркава, она се није могла предузети без назначавња трошкова и фонда из којег би се новац узео и добијања дозволе за градњу. У погледу реамбулације поседа манастира Лепавине, царица је није предвиђала, иако је касније извршена. Марија Терезија је сматрала да манастир тренутно ужива више земље него икад пре и да зато нема потребе да се реамбулира и узима још нешто науштрб Границе. Наредбено је да се Дионисије Новаковић врати у своју епископију. У питању свештеничког имунитета остало се на Резолуцији од 14. фебруара 1763. а Угарска дворска канцеларија је требало да се стара да све буде у најбољем реду с тим у вези. Одређено је, а наредба у том смислу послата угарским жупанијама и бану Хрватске, да православне осуђенике на смрт прате на губилиште и причешћују православни попови. Свештенство, што се тиче плаћања контрибуције, десетка и припадајућих пореза, остаје и даље слободно, али се ово не може ширити, тј. нема нових ослобађања, као ни ширења ван свештеничких породица, што је у Карловачком генералату значило да се поштује наредба некадашњег генерала Шерцера по којој они свештеници који имају посед од осам дана орања, а у кући два способна мушкарца, само је један могао бити ослобођен службе, а други не. И на крају да Привилегије неће бити укинуте, нити сужене, него ће их Марија Терезија и даље штитити и бранити.⁴⁰³

---

⁴⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 311/1765.

⁴⁰² АСАНУК, МПА „А“ 319/1765.

⁴⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 342. и 346/1765.

Одлазећи из Беча, митрополит је примљен 21. децембра 1765 / 1. јануара 1766. код цара Јозефа II у аудијенцију ради честитања Нове године. Том приликом цар је обећао да ће све ствари које се тичу српског народа бити добро уређене и то што пре и да ће се о томе постарати и новоуређена Илирска депутација. Цар је напоменуо да је у њу доведен Франц Колер, јер је Бартенштајн већ стар и „изчезае“. На царско питање да ли је добио Резолуције, одговорио је потврдно, али је додао да се угарске експедиције и декрети Илирске дворске депутације разликују и да се прве морају усагласити са Депутацијиним. Поред тога, на шест меморијала он има нове тужбе, али пошто му Марија Терезија није одобрила дан аудијенције, поднеће их преко секретара Ненија. Молио је владара, а он се сложио, да је то праведно, да пре него што саслуша митрополита и епископе не објављује тужбе уперене против њих, народа или клера. Такође, замолио га је и да пренесе Марији Терезији да је цео српски народ њој покоран и захвалан. Цар му је препоручио да сваку врсту исељавања онемогући и да подстиче усељавање из Османског царства, али да добро пази да се не пренесе и куга. На крају га је кратко ради опроста примила и царица Марија Јозефа, којој је целивао руку и по хладном времену се упутио у Карловце.⁴⁰⁴

По повратку, Ненадовић није престао да шаље своје захтеве на Двор. На првом месту занимао се за Резолуцију о кадуцитету, који је тражио да му буде додељен онако како је то учињено 1763, пошто је посведочио да га је добијао и пре и после 1756. те да му припада и од световног сталежа. Марија Терезија је 21. августа 1766. на више митрополитових захтева издала једну резолуцију, којом је суштински потврђивала своје раније одлуке. Тако је најпре поново оснажила Резолуцију од 14. фебруара 1763, којом се православном свештенству оставља да исповеда, причешћује и на губилиште прати православне осуђенике на смрт. Међутим, прецизирала је у даљем тексту наредбе да ово важи посебно за места у Војној граници, али тамо где је традиција до тада била другачија, не би је требало мењати, него би од тамнице до градске капије православне осуђенике на смрт пратио католички свештеник. Уколико он не би успео да осуђеника преведе у католичку веру, код капије би га прихватио православни свештеник и отпратио даље на губилиште. Ову наредбу владарка је препоручила митрополиту да је верницима објави

---

⁴⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 240/1765.

преко циркуларног писма, а она се постарала да преко хрватског бана буде оглашена у Славонији, Хрватској и Срему.⁴⁰⁵

У исто време Сремска жупанија је обавестила митрополита да је од Угарског намесничког већа стигла владарска наредба да предају податке о православним манастирима, те да уместо конскрипције на терену из сваког манастира један депутат донесе ове податке.⁴⁰⁶ Митрополит је сматрао да пошто се подаци скупљају за католичке манастире, он није дужан да их даје за своје. Ипак, Илирска дворска депутација му је наложила да скупи све податке и пошаље јој, а они су се односили и на информације које су се тичале свештенства. Од њега су тражили да не доставља само списак са именима него и са подацима где су свештеници рођени, где их је и ко поставио. Такође, да никако у будућности не може примати стране свештенике. Ово је дошло као последица спора са Петроварадинским пешадијским пуком у вези са бројем свештеника и митрополитовог упорног одбијања да њихов број смањи. Тражене податке је требало да му пошаљу све епархије, а он их онда преда Депутацији.⁴⁰⁷ Такође, наређено му је да објави свештеницима да што правилније и боље воде протоколе парохија и парохијана. Наређење је убрзо послато у све епископије, а владике су их послали свим свештеницима. Увођење протокола је учињено да би се подаци о парохијама могли добити одмах директно од свештеника, а не, како је то до тада био случај, преко митрополита.⁴⁰⁸

Владика Дионисије Новаковић је одговорио да ће протоколе одмах уводити и да ову меру сматра корисном, јер свештенство треба да даје податке о броју душа официрима и службеницима, а то без протокола не може да чини. Арадски епископ је такође био задовољан оваквом наредбом, напомињући да ју је он издао још приликом доласка у епископију, али да га нико није имао сем арадске цркве, а ни овде није вођен него је само физички постојао. Као главни разлог што он ни до 1767. по осталим насељима сем Арада није вођен, Синесије Живановић је навео да су свештеници били неписмени и да зато нису у стању да попуњавају рубрике матрикула. Претпоставио је да ће са овим послом ићи доста тешко, нарочито у селима где су још увек живели стари неписмени свештеници, док ће код млађих, образованијих, бити лакше. Живановић је указао на то да неће бити

---

⁴⁰⁵ АСАНУК, МПА „Б“ 5/1766.

⁴⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 508/1767.

⁴⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 539/1767.

⁴⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 591, 595, 599, 606, 608, 609. и 611/1767.

проблема да се издаје податак о броју душа коморским чиновницима, али како је већина села у његовој дијецези властелинска, он је предлагао да податке за њих даје митрополит, да не би било проблема, као у ранијем периоду, јер је постојало очигледно неслагање између феудалних чиновника и свештенства. Ово би било рађено тако што би митрополиту он јављао податке, а онда првојерарх потребним дикастеријама, као што је и раније био обичај.⁴⁰⁹ Слично као Синесије Живановић одговорио је и владика Видак, који је на увођењу матрикула радио од раније, али док је истицао да је неки успех и остварио у српским селима, где се воде протоколи, са румунским свештенством имао је знатно више проблема и вођење протокола у оним селима где су они живели било је веома тешко. Такође, сматрао је да не треба дозволити коморским официрима да сами од свештеника траже пописе, него да све иде као и до тада, онако како је постојала пракса и код католика – да се свештеник обрати проти, овај владици а владика митрополиту, који даје одговор инстанцама. У супротном, без обзира на то што је сматрао да се царска наредба, каква год била, мора поштовати, и што је сматрао да је ова у погледу матрикула добра, плашио се да народ може све погрешно протумачити и довести до невоља.⁴¹⁰

Током 1767. се показало да решења која су до тада донета нису пружила трајно задовољење. Чак ни тамо где су Србима нешто гарантовала често нису поштована, а верски притисак није јењавао. Већ, за то време, дубоко остарели митрополит више није одлазио у Беч, често се склањао и из Карловаца и боравио, нарочито лети, у фрушкогорским манастирима. Одатле је Двору и Илирској дворској депутацији упућивао нове тужбе за кршење Привилегија, при чему је и једној и другој страни било јасно да дотадашњи систем не функционише и да се морало предузети нешто како би се он поправио. Промене на челу Илирске дворске депутације јасно су говориле да се иде ка проналажењу тзв. трајног решења за српско питање, које је ова институција тражила од свог установљења. Због тога је 1766. са њеног чела смењен барон Бартенштајн и постављен гроф Франц Колер фон Нађ-Мања, дугогодишњи представник Угарске дворске канцеларије на заједничким заседањима у Илирској дворској депутацији. После старог Бартенштајна он је свакако био особа која је најбоље у Бечу познавала српске ствари. Тако је митрополит Ненадовић доживео да се за време његове управе Митрополијом, на челу

---

⁴⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 608. и 609/1767.

⁴¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 611/1767.

институције задужене за Србе, промене њена сва четири председника.⁴¹¹ Због потребе проналажења трајног решења, али и спровођења реформи код Срба, било је неопходно о свему прикупити добре податке, који су се најлакше могли добити на Сабору те је и Двор коначно пристао на више пута поднет митрополитов захтев да се дозволи сазив једног Народног расправног сабора.

Дозвола за њега није тако брзо донета, него је јавно објављена тек 25. јула 1768. и јављена је штафетом митрополиту, који је лежао на самрти. Ипак, није пропустио могућност да проводећи последњих месец дана свог живота започне припреме овог сабора исто као институција, не знам да ли остаје велико или мало.... Истог дана када му је стигло писмо, обавестио је све епископе о њему, као и о томе да се за царског комесара поставља прослављени генерал из Седмогодишњег рата, гроф Андраш Хадик. О времену будућег Сабора требало је да се договоре митрополит и комесар, а царица му је препоручила да од свештенства поред њега може присуствовати још 24 посланика, док од остала два сталежа по 25. Појединости које ће бити тема рада Сабора митрополит је тек требало да сазна од грофа Хадика. Владарка је одмах напоменула да ће Синод радити под председништвом митрополита Павла, у присуству комесара, али да тако и убудуће мора бити одржаван. Ритуалном делу чина избора епископа комесар не сме присуствовати, али осталом мора.⁴¹² Митрополит је од владика тражио да му јаве које време би највише одговарало за Сабор, али да не буде касно. На основу одговора владика требало је да разговара са грофом Хадиком.⁴¹³

Истог дана када је одобрено сазивање, гроф Колер је послао писмо грофу Хадик у којем од њега захтева да на будућем Сабору поведе рачуна о томе да су многи свештеници направили финансијске преступе у погледу такси за венчања, опела и крштења. Ово је по Колеру значило да се не придржавају закона о таксама из 1753. којим је само потврђен Свитак из 1744. Уочено је да постоје неправилности нарочито при склапању бракова, што је отворило могућност бигамије, против које су се борили и држава и карловачки

---

⁴¹¹ Митрополит је почео управу у време првог председника Илирске депутације, грофа Коловрата, који је умро 1751. До 1755. на челу Депутације је био гроф Кенигсег-Ерпс, а од те до 1766. године гроф Бартенштајн, којег је наследио гроф Колер. Из непознатих разлога се у српској историографији наводи нетачан податак да је барон Бартенштајн управљао Депутацијом до смрти 1767. Александар Форишковић, *Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабсбуршкој монархији*, у: *Историја српског народа*, IV-1, Београд 1994, 282; *Српски биографски речник*, 1, Нови Сад, 432–433.

⁴¹² АВ, ИДКД, 2211.

⁴¹³ АСАНУК, МПА „А“ 115. и 118/1768; АВ, ИДКД, 2212.

митрополит. Хадик је заједно са митрополитом Павлом требало да пронађе начин да се овакве злоупотребе искорене. Поводом истог питања десетак дана раније обратио се Ненадовићу и гроф Карл Брунер, који је иступао у име Илирске депутације и указао митрополиту на појаву бигамије у Темишварском и Вршачком дистрикту. Тражио је да преко ондашњих епископа пренесе наредбу свештеницима да се строго придржавају прописа у вези са склапањем бракава, тј. да не венчавају непознате особе без писмених доказа да нису у браку, а у случају да је реч о удовим особама, морају поднети умрлицу брачног партнера. Поред тога, свештенство је било обавезно да води протоколе венчаних и да из њих сваке године доставља податке митрополиту, које би овај потом слао Илирској дворској депутацији.⁴¹⁴

Што се тиче тужби које су стигле од свештенства против владике темишварског, владарка је наредила да се оне пошаљу Хадику, како би их имао на предстојећем Сабору.⁴¹⁵ Посебно је наглашено да се против темишварског протопопа Кузмановића, због његове тужбе на владика Видака ни епископ, ни митрополит ништа не смеју предузимати, јер је поменути под заштитом Илирске дворске депутације, а процес је у току. О свему су обавестили војне и цивилне власти у граду. У потпуно истом тону наређено је и да се не сме ништа покренути против новосадског свештенка Јакова Миловановића, који је указао на бројне преступе свештенства. Обавештења у складу с тим су послата проти Кузмановићу и свештенику Миловановићу.⁴¹⁶ Поред реченог митрополиту је јављено да убудуће неће моћи да екскомуницира без знања и дозволе Депутације јер је утврђено да се људи овоме често подвргавају.⁴¹⁷

Ненадовић је одмах успоставио комуникацију са грофом Андрашом Хадиком. Почетком августа генерал му је писао из Будима како га је владарка поставила на место комесара. У првом писму он се интересовао када би се могао састати Сабор, тј. колико је времена потребно да до њега дође и како ће изгледати церемонијал његовог дочека. Предлагао је да се Сабор одржи после завршетка великих пољских радова, најбоље крајем

---

⁴¹⁴ АВ, ИДКД, 2207.

⁴¹⁵ АВ, ИДКД, 2210.

⁴¹⁶ АВ, ИДКД, 2214 и 2215. Против владике је изнета и тужба да приликом канонске визитације у Панчевачком дистрикту узима превелике новчане суме на име милостиње, а посебно је указано како је ово учинио током 1766.

⁴¹⁷ АВ, ИДКД, 2218.

октобра 1768, али је о томе требало да га још обавести Ненадовић.⁴¹⁸ Митрополит је мислио да је октобар сувише близу, и да Сабор неће тако брзо моћи да се састане, али се чини и да је намерно одуговлачио и постављао даљи термин, предосећајући да Сабор неће доживети. Из Карловаца је 23. августа 1768. одговорио Хадику у овом смислу, предлажући му да се са заседањима почне тек у јануару 1769. Такође, запазио је да свештеничког реда не треба да буде 24, него 25, јер у овај број се никада нису бројале владике, па ни он. Дакле, посланика би било уместо 75 укупно 82. Уз одговор, послао му је церемонијал по коме ће га дочекати и по коме би имао да се отвори Сабор.⁴¹⁹ Три дана касније бачки и темишварски владика су објавили народу да је митрополит умро.

Управа Митрополијом архиепископа Павла Ненадовића протекла је у константном настојању да оснажи свој положај, буде једини представник српског народа и на крају заиста буде сматран од стране свих за *caput nationis*. Двор је, међутим, на сваки начин гледао да онемогући оваква настојања, али је на крају сам допринео Ненадовићевом уздизању и прихватању за световног поглавара од стране српског народа. Паралелно са овим процесима Марија Терезија је преко Илирске дворске депутације настојала да пронађе једно трајно решење за Србе, које се као некада у време цара Карла VI сводило на то да Привилегије буду протумачене онако како то одговара Бечу, у складу са положајем других народа у Монархији. Супротно овоме, Ненадовић је Привилегије држао као једини исправан закон и није дозвољавао да оне у ма чему буду смањене – само је тај процес у време када је дошао на чело цркве већ био напредовао и он се морао борити да сачува оно што може. У томе је повремено био врло упоран и показивао је невероватну снагу, а повремено се морао повлачити, али никад без протеста и тужби. Број промеморија или жалби које је поводом тога упућивао је био заиста велик и Ненадовић није престајао да пише изводе из Привилегија како би доказао да је у праву, сматрајући да док су Срби верни Двору, не заслужују да се овај акт деградира.

Многе проблеме српски народ је имао са верским притисцима и дискриминаторским захтевима хрватских сталежа, које су у два наврата – 1751. и 1764, подносили на Дијети, надајући се да ће бити онемогућено поштовање Привилегија и свега што су оне носиле са собом за српски народ на подручју Хрватске и Славоније. Против

---

⁴¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 128/1768.

⁴¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 135/1768.

овакве дискриминације владарка је настојала да заштити Србе, нарочито када је у питању 46. законски члан из 1741, али никада га није експлицитно забранила, него је све решавано половично, због чега је митрополит страховао за судбину верника, јер се његовим неукидањем отварао могућност да стално буду подношени нови захтеви упорени против цркве и народа. Зато је митрополит покушавао да што је могуће више осигура положај Срба. Више проблема је у томе имао до Седмогодишњег рата, јер је било јасно, када је тај рат почео, да ће владарка бити благонаклонија према његовим захтевима. То није трајало стално и већ 1760. дошло је до захлађења односа и великог неразумевања због којег је Ненадовић позван у Беч 1762. и ту боравио скоро годину дана.

Од позива у престоницу 1762. до пред крај Ненадовићевог живота водила се велика борба да се коначно уреди српско питање, наравно Двор је то желео у складу са својим, а митрополит са српским интересима. Током последњих боравака у престоници подносио је многе тужбе и на њих добијао решења која нису поштована, због чега су упућиване нове жалбе. Све је показало да овакав начин управе не успева и да се мора донети један трајан систем, за који би било добро прво сазвати Сабор. Њега је Ненадовић дуго времена тражио, али га је добио тек месец дана пред смрт. Ипак, током Ненадовићеве управе, ма колико се он трудио да до тога не дође, Привилегије су у појединим сегментима сужене, пре свега на подручју права слободног подизања цркава, у питању малефиканата, затим кадуцитета, сазивања Синода, јурисдикције епископа, па и у погледу свештеничког имунитета. Привилегије су сужаване под разним изговорима, док их је митрополит увек бранио ослањајући се на акта из времена Марије Терезије и чињеницу да је српски народ одан Двору. Показало се да то није било довољно, него је систем који је увођен тек требало да их протумачи онако како Бечу одговара, што митрополит није дочекао.

3. 2. Однос према миграцијама и бунама у Војној граници

Готово свуда где су вођене борбе током Великог бечког рата дошло је до расељавања становништва, услед чега је и граница између Хабзбуршког и Османског царства, по потписивању Карловачког мира, била слабо насељена област, иако је војни значај овог подручја наметао да оно има што већи број становника. Једини народ који је у том тренутку имао јак колонизаторски потенцијал, пре свега због миграција на простор Угарске, били су Срби. Они су као поуздан војни елемент у борбама против Османског царства, што су у дотадашњој историји Војне границе више пута потврдили да јесу, били за Двор најпожељнији досељеници. Намера Беча да што већи број Срба насели уз своју јужну границу била је евидентна још током трајања рата, а како су Срби највише желели да буду у војном статусу, изван надлежности жупанија и угарског племства, са којима су се од 1690. стално сукобљавали, поклопиле су се потребе државе и жеље Срба. Уз то, финансијски аспект оваквог колонизовања, јер за насељавање Срба не би било потребно оптеретити државну касу, знатно је био повољнији за Двор, који је већ дуже време био у новчаној оскудици. Све је ово довело до даље изградње Војне границе, а како је констатовао др Душан Ј. Поповић, ова појава, „да једна мала, по вери 'шизматичка' етничка група брани империју царева и 'апостолских краљева', није била уобичајена, али је дала Србима привилеговани положај, који је омогућио културни развој не само Хабзбуршких Срба, већ нашег целокупног народа“.⁴²⁰

Већ у годинама које су уследиле после Великог бечког рата на пробу је стављена способност српских граничара, најпре као трупа у Рату за шпанско наслеђе (1701–1714), а потом у крвавом Ракоцијевом устанку, који је оставио дубоке ожиљке на српском етничком простору, а од 1716. до 1718. у новом рату са Османлијама. Убрзо после ових ратних изазова јавиле су се тенденције за реформама у Војној граници како би се њена ефикасност повећала. Све се спроводило не на нивоу целе Крајине, него од генералата до генералата, што је створило разнолик систем, који је у трећој и четвртој деценији XVIII века, било неопходно поново реформисати, али са јасном намером унификације. Иако је главни период државних, па и војних, реформи уследио после Рата за аустријско наслеђе, њени почеци су очити у Војној граници знатно раније. Њихова суштина се огледала у томе

---

⁴²⁰ Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига друга, Нови Сад 1990, 87.

да се створи једна војска која ће увек бити спремна да делује, а која би поред Границе била распоређена и по осталим деловима државе. Трупe је требало да броје око 108.000 војника, од чега је сама Граница давала близу 40.000. Иако је граничарски војни потенцијал, нарочито када је реч о породичној задрузи, могао бити и већи, у пракси до тада није подизан толики број људи. У целој Крајини је било неопходно увести једнообразност, повећати број граничара који се узима са њеног подручја, а граничарске јединице, регименте, односно пукове, изједначити са осталим по начину обуке и командног кадра који су постојали у држави.⁴²¹

Милитаризацију Војне границе почео је принц Јозеф Фридрих фон Захсен-Хилдбургхаузен најпре у Вараждинском генералату још 1737, али је рат са Османским царством, а потом за аустријско наслеђе, одгодио потпуну милитаризацију целе Крајине. Ипак, започете реформе спроводиле су се и у сенци ратова, да би после њих, од 1748, биле спровођене знатно одлучније. То је доводило до незадовољства граничара, које је прерастало у миграције и буне, а држава је била нерасположена и према једном и према другом. Такође, њих није подржала ни карловачка јерархија, на челу са митрополитом Павлом.⁴²²

Срби су у знатном делу XVIII века били врло покретљив етнички елемент, који је у сталним миграцијама тражио сигурнији и бољи живот. Правци ових кретања показују константу – у време ратова Хабзбуршке монархије са Османским царством увек су ишли у правцу Монархије. Чак и у време мира прилив становништва са османских територија је био видљив. Унутар саме Монархије Срби су се кретали тамо где им је више одговарало или куда су били присиљени да иду. Касније су претежно ишли из западних крајева, пре свега из Хрватске, вођени економским интересима и у страху од католичког прозелитизма, према Славонији, Срему, па и Банату. Такође, промене у уређењу територија, а пре свих укидање једних а успостављање других војних граница, довеле су до миграција. Могућност промене статуса или погоршања социјалних услова доводила је до, истина не

---

⁴²¹ Fr. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, I. Band, Wien 1875, 167–173, 185–188; Војин С. Дабић, *Банска крајина 1688–1751*, Загреб 1984, 9–71, 99–103; Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, Rana krajiška društva (1545–1754)*, том I, Zagreb 1997, 113–116, 127–156; Војин Дабић, *Војна крајина Карловачки генералат (1530–1746)*, Београд 2000, 201–251; Славко Гавриловић, *Срби у Хрватској у XVIII веку*, у: *О Србима Хабзбуршке монархије*, Београд 2010, 76–79, 96.

⁴²² Radoslav Lopašić, *Spomenici Hrvatske krajine*, knjiga III, Zagreb 1889, 344–386; Johann Heinrich Schwicker, *Geschichte der Österreichischen Militärgrenze*, Wien und Teschen 1883, 80–81; K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik...*, I, 115–117, 157–160, 216–218.

честих али повремено интензивних, сеоба из Хабзбуршке монархије у неку другу државу. Током управе Краљевином Србијом (1718–1739) овај процес је водио ка Османском царству јер су Срби незадовољни положајем, високим порезима и насиљем бежали тамо где су се осећали сигурније.⁴²³

Средином XVIII века дошло је до миграторног таласа ка Руском царству, што није било новина јер је у том правцу спорадичних сеоба било и раније, пре свега у време цара Петра Великог и царице Ане Ивановне (1730–1740). Русија није лако постала примамљива за хабзбуршке Србе, него су миграције подстакнуте политичким догађајима у Монархији и укидањем дела Војне границе. Ови процеси почели су деценију пре главне сеобе, када је Марија Терезија 1741, излазећи у сусрет жељама угарских сталежа, чија јој је помоћ била неопходна у Рату за аустријско наслеђе, санкционисала 18. законски члан. Њиме је предвиђено укидање Потиске, Поморишке и већег дела Подунавске војне границе и утеловљење тих области Угарској, тј. успостављање њеног жупанијског система, што је предвиђено и за Банат, Срем и Славонију када за то наступи повољан тренутак. Суштински ова одлука је погађала само поменуте војне границе. Укидање је требало спроводити етапно, јер су Срби и у овом рату давали завидан део царских трупа, те је било важно ускладити жеље Мађара и Срба које су биле у супротности. Држава је користила угарске захтеве и да убрза стварање војне границе у Банату, јер је рачунала на то да ће Срби радије изабрати да остану у војном статусу и да се зато преселе у насеља која су одређена за стварање војне границе, ближе Османском царству, него да пређу у положај жупанијских становника и властелинских кметова. Оваква процена је била доста реална, јер Срби јесу желели да задрже свој статус, међутим, не и да се селе, јер је прошло време када је то било лако учинити. У војним границама (Потиској, Поморишкој и делом Подунавској) они су живели дуже од пола века, ту су створили своја насеља, подигли цркве, економски се оснажили и постали везани за тај крај, а сада је предвиђено да се преселе.⁴²⁴

Прва фаза укидања Потиске и Поморишке војне границе почела је 1743. када су у Сегедину распуштене две компаније коњаника и једна пешадије, али то још није значило демилитаризацију целог простора границе, чак ни губљење војног статуса особа које су

---

⁴²³ О разлозима миграција у Османско царство: Радмила Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739*, Београд 2013, 422–433.

⁴²⁴ М. Костић, *Српска насеља...*, 164–174.

чиниле људство укинутих компанија јер су они прешли у друге чете потиских граничара. Узнемирење поводом овога осетило се на Сабору 1744. када је тражено да се границе не укидају, иако је већ тада било јасно да Двор неће од тога одустати. Сабор је изнео захтев да се Србима гарантује да ако изгубе војни статус неће изгубити и Привилегије, него да ће њима и даље бити штићени. Двојица царских комесара, грофови Енгелсхофен и Патачић, били су поред грофа Вајаја одређени и да изврше инкорпорацију граничарских територија у Угарску, те су се због захтева који је Сабор изнео обратили владарки, која је 1745. гарантовала да Срби губитком војног статуса неће изгубити и Привилегије. Те године уследила је нова фаза у развојачењу граница, јер су демилитаризовани Суботица, Бачки Брестовац и Сомбор, насеља која нису ни чинила компактну територију са Потиском границом него била изолована на простору коморских поседа. На југу ове границе, због укидања дела Подунавске, Тител и Ковиљ су додати Потиској граници.⁴²⁵

Озбиљнија фаза у укидању границе почела је 1746, када су први пут развојачена и нека места у Поморишкој граници – Јенопоље, Вилагош, Охаба, Иратош, Арад и Шиманда. У лето те године у Петроварадински Шанац је дошао генерал Енгелсхофен и после плебисцита из августа – на којем су се граничари опредељивали да ли ће остати у војном статусу и прећи у друго насеље или остати у Шанцу без војног статуса – извршио његову демилитаризацију. Плебисцит је показао да је више њих било за то да остану у војном статусу (224 особе је било за то, док је њих 149 хтело да пређе у грађански сталеж), на челу са оберкапетаном Секулом Витковићем. Они који су се решили на војни статус морали су да врате земљу (јер би тамо где се преселе требало да добију нову), док су за продају приватне имовине имали шест недеља. Пре пресељења морали су да врате и дугове. У почетку је предвиђено да се граничари селе у Срем, где је од Петроварадина до Земуна стварана нова војна граница, у коју је касније укључено и подручје до Митровице, тј. област уз Саву према Османском царству. Међутим, са одређивањем где ће се населити ишло је споро па је до сеобе дошло током наредне године, 1747. Друго подручје које је предвиђено за насељавање Потисаца и Поморишаца је био Банат и управо је овде упућивао Енгелсхофен све становнике из развојачених места, ако су желели да задрже свој статус.⁴²⁶

---

⁴²⁵ J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 69–71, 74.

⁴²⁶ J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 70–71, 74; М. Костић, *Српска насеља...*, 182–184.

Право развојачење граница уследило је после Ахенског мира, којим је завршен Рат за аустријско наслеђе. Те године у Арад је дошао генерал Енгелсхофен и сазвао српске официре, објављујући им укидање границе, али уз могућност да задрже свој статус ако пређу у Банат. Срби су на ово негодовали. Истакли су колика је била њихова заслуга у прошлости, као и у последњем рату, те да не желе да разарају своје домове и селе се, као што не желе ни да дођу под власт Мађара. Због свега тога предали су му захтев да се са њима ништа не ради, него да живе као и до тада. Ово је генерал проследио Марији Терезији. Ускоро јој је прослеђена иста молба потиских граничара. Беч није одмах реаговао на српска негодовања и све до 1750. није било више озбиљног рада на укидању граница.

Трећа, и коначна фаза у развојачењу Потиско-поморишке границе почела је 1750. када је 15. августа Двор издао заповест да се распусте све њене преостале трупе, осим оних у местима Тител, Јарак, Гардиновци, Мошорин и Ковиљ која су резервисана за шајкашку флотилу. Становништво које је желело да остане у војном статусу могло је да се пресели у Банат. Митрополит Ненадовић је 4. септембра 1750. тражио од Двора да се Граница не укида, док је Ореугију послао инструкције да ради у правцу њеног очувања. Агент је и почео тако да дела, међутим, брзо је наишао на неразумевање и јавио Ненадовићу да су сви министри сложни у томе да се Граница у Потисју и Поморишју мора укинути, и да је то коначна одлука против које је свака жалба узалудна. Народу је остављено време до Михољдана (10. октобар) 1751. да се определи да ли ће постати жупанијски поданици или се преселити, задржавајући војни статус. Овакав развој догађаја довео је до низа српских протестних зборова који су се сви обраћали митрополиту Павлу да их заступа пред Маријом Терезијом, како не би постали кметови. Гарантовали су да ће се за владарку борити где год им нареди, само да их остави у њиховим домовима, где су основали породице, подигли цркве, сахранили покојнике. Из свих тих протеста се јасно види везаност српског становништва за своја насеља, која су били спремни да напусте само ако им се у Банату препусти довољно земље и буду имали услове које су имали у старим селима за развој економије и уопште за породице. И овакве молбе су упућене митрополиту Павлу како би их заштитио. Иако је на протестним зборовима тражено очување граница, Енгелсхофен је у новембру 1750. почео да организује плебисците на којима је требало да се определи да ли ће се иселити, или остати у својим насељима као угарски поданици.

Међутим, у Потисју је већ тада дошло до стварања опозиције јер је држава официрима обећала племићки статус и посед ако се не иселе, после чега су се већином одлучили за останак у Потисју. У Поморишју ово није био случај, јер је ту више официра било за сеобу у Банат. Када се погледају обе границе, око 50 официра се одлучило да остане у својим насељима, уз добијање племићког статуса, док су се 71 одлучила за то да остану у војном статусу.⁴²⁷ Истовремено када официри, и обични граничари су се изјашњавали у ком статусу ће бити. Тако се у Потиској граници за војни статус изјаснила 1.991 особа, а у Поморишкој 1.681. Укупно као граничари желело је да настави да живи њих 3.672. Како још није било назначено где ће се преселити, молили су митрополита да о томе затражи одговор од Марије Терезије, што је он децембра 1750. и учинио.⁴²⁸

Пресељавање становништва из Потисја и Поморишја у Банат, где је тек требало да буде формирана војна крајина, довело је до хаотичног стања. Томе су доприносили и официри, нарочито Чорба, Хорват и Шевић.⁴²⁹ Многи су више желели да се преселе у Срем, како је гласила првобитна царска наредба, али се показало да их не може све примити.⁴³⁰ Фелдмаршал Палфи је у јануару јављао Дворском ратном савет да је у потиским селима Бечеју, Мољу, Мошорину, Тителу, Светом Томи и Жабљу владало нерегуларно стање, да се неки селе према Сегедину, док се други усељавају у њихова места, такође из бивше Границе, као и да се неки усељавају у она места у која су се надали да ће бити концентрисана шајкашка флотила.⁴³¹ Митрополит Павле је у јануару 1751. тражио да се помери време за пресељавање, јер је сувише кратко да се све ваљано уради.⁴³² Истовремено је низ официра затражио командна места у истом чину у насељима у која је тек требало да пређу.⁴³³ Сами граничари из Поморишја су послали делегацију која је сведочила да они желе да остану у војном статусу.⁴³⁴ Депутација је тражила и да јој се продужи рок за пресељење. Да задрже свој положај тражили су јануара и представници Потиске границе.⁴³⁵ Ипак, већ у јануару је почело инкорпорирање Потиске и Поморишке

---

⁴²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 106/1751; J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 75–78; М. Костић, *Српска насеља...*, 192–202; Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату*, Београд 1955, 58–65.

⁴²⁸ М. Костић, *Српска насеља...*, 185–191.

⁴²⁹ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 123. und 124. Martius 1751.

⁴³⁰ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 416, 417, 457. und 458. Februarius 1751.

⁴³¹ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 124. Januarius 1751.

⁴³² АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 340. Januarius 1751.

⁴³³ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 386–390, 392. Januarius 1751.

⁴³⁴ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 395. Januarius 1751.

⁴³⁵ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 397–400. Januarius.123. und 124. Martius 1751.

границе у Провинцијал, што је значило да рока за продужење пресељења не може бити.⁴³⁶ Декретом Марије Терезије од 28. фебруара 1751. угарско племство добили су махом потиски официри који су служили бар од 1740. Поред њих за племство и останак у Провинцијалу изјаснило се и доста поморишких официра.⁴³⁷ Земљишни посед им је дат на слободно уживање за наредних десет година са правом да на њему подигну зграде у вредности од 500 форинти. По истеку овог рока земља им је могла бити одузета, пошто би им била исплаћена вредност уложена у зграде, али им је Марија Терезија 15. јула 1765. земљу дала у трајни посед. Све заједно, официри нису добили велике површине, него 1.834 ланца, при чему је сваки ланац имао 2.200 квадратних хвати, односно укупно близу 1.450 хектара. Количина земље која је додељена зависила је од чина. Најмање су добили заставници – 44 ланца (нешто мање од 35 хектара), поручници су добили између 50 или 58 ланаца (између 39,5 и 46 хектара), што је вероватно зависило од квалитета земље. Један поткапетан, Сима Рунић, добио је 73 ланца (57,6 хектара) а други, Ђорђе Голуб, само 50 ланаца. Највише је земље добио оберкапетан Јанаћко Антоновић, брат покојног митрополита Исаије, 145 ланаца (114,5 хектара) у Бечеју. Међутим, породице које су на овај начин добиле посед и племство брзо су пропадале и изумирале – једино су се међу њима временом издвојиле и обогатиле породице Бадрљица, Голуб, Тешић, Чокић и Зако. Укупно 46 официра је добило овај статус.⁴³⁸

Паралелно са официрским увођем у племство уследило је и почетно померање становништва у Банат. Оно је створило доста хаоса, јер места у која је требало да се уселе још нису била спремна за њих. Митрополит је страховао да све не добије антидржавни карактер због чега је вернике још крајем 1750. позивао на мир и оданост Двору. Истовремено је почео да подмићује људе у Бечу, како би од себе отклонио сумњу да подстиче незадовољство код народа. Међу првима послао је вино барону Бартенштајну, у то време једном од утицајнијих људи на Двору. У фебруару 1751. је по наредби Марије Терезије посебном посланицом позвао свештенство да утиче на народ како би био веран Двору и слушао га. Непосредно пре тога председник Дворског ратног савета гроф Харах га

---

⁴³⁶ АТ-ОеStА/КА НКR HR Bücher 858. 445. Januarius.123. und 124. Martius 1751.

⁴³⁷ АТ-ОеStА/КА НКR HR Bücher 858. 404. Januarius 1751.

⁴³⁸ Славко Гавриловић, *Племићка диплома породице Лазаревић из Чуруга (1751)*, ЗМСИ, 41, Нови Сад 1990, 113–115; Исти, *Племићка повеља од 1751. породице Косић из Ковиља у Бачкој*, ЗМСИ, 47–48, Нови Сад 1993, 137–140; Владан Гавриловић, *Племство код Срба у Јужној Угарској у XVII и XVIII веку*, Сремска Митровица 2012, 14–15.

је обавестио да ће Срби и даље уживати Привилегије без обзира на статус.⁴³⁹ Поред свега овога почетком лета је почело пресељавање Срба у Банат. У питању је било између 2.200 и 2.400 породица, како је забележио митрополитов егзарх Арсеније Радивојевић, који је цео процес пратио и о свему обавештавао митрополита. Већ тада се међу њима јавила идеја о сеоби у Русију, чиме су почели да прете Бечу, ако не добију земљу и војни статус.⁴⁴⁰ Док су се они селили у Банат, Марија Терезија је основала Потиски крунски дистрикт како би у њему задржала што више Срба, јер је обухватио добар део територије Потиске границе.⁴⁴¹

Пресељавање у Банат је највећим делом извршено током 1751. али је било и мањих миграција 1752. и 1753. Сви су насељени у петнаест насеља, која су између 1753. и 1764. била у саставу Банатске земаљске милиције. Број људи који се преселио износио је најмање 12.000 особа, од којих је 1752/53. евидентирано 4.085 одраслих мушкараца. На основу тога колико се граничара определило 1750. за задржавање војног статуса (3.672) приметно је да су се сви преселили у Банат.⁴⁴² Поред тога, у првих неколико месеци 1751. било је сеоба у Срем, где је забележено да је прешло 522 породице и 28 официра, пре свега из Кањиже, Сенте, Острова, Петровог Села, Фелдварца и Бечеја. Многи официри и граничари који су прешли у Банат и касније су хтели да буду премештени у Срем или Славонију.⁴⁴³ Проблема је било јер нису знали да ли им је одређена земља у Банату, па су поједини граничари у јулу 1751. још боравили у потиским шанчевима.⁴⁴⁴

Током пресељавања у Банат и организовања насеља у њему јавило се незадовољство читавим односом према Србима које је кореспондирало са руском агитацијом да се исељавају у Руско царство, где им је гарантован бољи положај, а официрима посед и виши чин. Сеобом у Русију су обухваћени већином официри, а по

---

⁴³⁹ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 858. 412. Februarius 1751.

⁴⁴⁰ Јелена Илић, *Насељавање потиских и поморишких граничара у Банат (1751–1753)*, ЗМСИ, 89, Нови Сад 2014, 37.

⁴⁴¹ Славко Гавриловић – Иван Јакшић, *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку*, Београд 1986, 18–24, 53–55, 63–68, 254–255, 374–388; Славко Гавриловић, *Привилегија Потиског дистрикта из 1751. године*, ЗИМС, 7, Нови Сад 1973, 119–123; Владан Гавриловић, *Потиски крунски дистрикт (1751–1848)*, Настава историје, број 13, Нови Сад 2001, 7–12.

⁴⁴² Ј. Илић, *Насељавање потиских...*, 40–43; Многи су се касније определили за сеобу. Генерал Енгелсхофен је по подацима из децембра 1751. тврдио да се за пресељавање изјаснило 3.592 особе из обе границе, али је по другим подацима евидентно да је број оних који су прешли у Банат ипак био већи. АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 860. 399. December 1751.

⁴⁴³ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 858. 271. Aprilis und Bücher 859, 39. Majus 1751, 186. Junius 1751. und 5. Julius 1751.

⁴⁴⁴ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 53. Julius 1751.

једној спецификацији, одселило их се 52.⁴⁴⁵ Ово је било довољно да официрски кадар почне подстицати народ на пресељавање у другу државу. Исељавање су подстицали Срби у руској служби – капетани Гаврило Војић и Димитрије Перић и поручник Петар Текелија, који су имали задатак да међу граничарима, врбују људе за руску војску.⁴⁴⁶ Митрополит Павле је улагао доста напора да увери Двор да нема антидржавног покрета, страхујући за судбину Привилегија. Подршку агитаторима и официрима пружало је руско посланство у Бечу на челу са грофом Михаилом Петровичем Бестјужев-Рјумином, чији је брат водио руску спољну политику. Уживајући заштиту царице Јелисавете Петровне, он је око себе окупио поверљиве људе који су му помагали да што више граничара заинтересује за сеобу у Русију. Најоданији су му били бивши ходошки монах Михаило Вани и секретар посланства Никола Черњев. Акција је била усмерена на придобијање утицајнијих официра – Јована Шевића, Рајка Прерадовића, Јована Црнојевића и Јована Хорвата, који су могли да даље придобију већи број појединаца за сеобу. Сналажљиви Хорват је брзо окупио око себе групу нижих официра и обратио се Бестјужев-Рјумину за подршку, иако је још у јануару 1751. био један од официра који се надао преласку у Банат како би задржао војни статус.⁴⁴⁷ Препоручено му је да настави рад у истом правцу и да од надређених власти тражи дозволи за исељавање у Русију. Већ у априлу је тражио дозволу да дође у Беч у Дворски ратни савет, током маја, свакако како би тражио отпуст из војске.⁴⁴⁸ Добио га је у јулу 1751. а руски посланик је одмах захтев за истим предао за још 29 официра, рачунајући да ће сваки повести око сто породица са собом. Пре њега пасош за Русију су добили поручник Цветиновић и заставник Тодор Штрба, обојица из бивше Поморишке границе.⁴⁴⁹ Истог месеца је донета одлука да они официри који се селе губе све у Монархији.⁴⁵⁰ Иако је Јован Хорват радио тајно, и Беч и митрополит су му брзо ушли у траг и почели све да прате. Павле Ненадовић је преко Арсенија Радивојевића сакупио довољно вести и предао их Марији Терезији августу 1751. приликом аудијенције. Јављајући детаље око исељавања

---

⁴⁴⁵ Радослав М. Грујић, *Прилози за историју сеобе Срба у Русију*, Споменик СКА, 43, Београд 1913, 70–72.

⁴⁴⁶ Александар Форишковић, *Текелије*, Нови Сад 2011, 286–289.

⁴⁴⁷ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 234. Februarus 1751. Такође, он је у фебруару 1751. тражио да буде премештен у Петроварадински пешадијски пук, и то у Карловце. АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 70 Februarus 1751.

⁴⁴⁸ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 858. 227. Aprilis 1751.

⁴⁴⁹ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 859. 459. Majus 1751. und 72. Julius 1751.

⁴⁵⁰ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 859. 50. Julius 1751.

Срба, указао јој је на списак официра који се селе, а који би са собом могли да поведу многе породице, због чега је он радио на томе да их одврати од овакве намере.⁴⁵¹

У вези са емиграционим покретом који је попримао озбиљније размере наређено је митрополиту и свим епископима да јавно, али само једном, у својим катедралним храмовима прочитају царску одлуку од 23. октобра 1751. о инкорпорацији Потисја и Поморишја. Захтевано је да никако то не чине више од једном, нити да царску одлуку дају неком другом да је носи по осталим местима и публикује, него да копије докумената држе код себе, док би оригинали били положени у Народни архив, где се имају чувати са осталим актима. Ово им није дозвољено да понављају и стога што они нису надлежна инстанца за објављивање царских аката, него су то световне институције, било оне које постоје у Војној граници, било у Провинцијалу, којима је такође упућено да их прочитају јавно, а пре свега генералу грофу Гајсругу, славонско-сремском граничарском команданту и Темишварској земаљској администрацији, као најзаинтересованијим странама. Понављањем и публиковањем ових аката настојало се спречити исељавање, које је у њима посредно осуђено, али је и указано на то да се на овај начин гази заклетва дата владару и Двору, што није довољно него појединци још чине праву издају врбујући Србе за емиграцију. У акту је гарантовано поштовање Привилегија и слободе избора како ће и где бивши граничари наставити живот. Њима се обећава довољно земље тамо где се граница образује или већ постоји, односно поштовање онога што им је дато Привилегијама ако остану у својим насељима која су развојачењем припала угарском Провинцијалу.⁴⁵² Акта са овом садржином су посебно упућена двојици епископа, будимском Дионисију и темишварском Георгију.⁴⁵³ Правци исељавања су ишли и унутар Монархије, а поједини граничари су решили да пређу у Банат, али су се определили за цивилни статус, због којег су прелазили у Темишвар. Средином 1751. у Банат је већ прешла 2.331 особа, а њих још око 1.000 је чекало да пређе, иако су радије себе видели као сремске граничаре или шајкаше.⁴⁵⁴ Било је и оних официра који су пензионисани, а њихова заједничка плата је

---

⁴⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 106/1751; J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 75–78; Димитрије Руварац, *Декрет царице Марије Терезије од 29. августа 1752*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906, 362–363; М. Костић, *Српска насеља...*, 192–202; Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 58–65.

⁴⁵² АСАНУК, МПА „А“ 291/1752.

⁴⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 292. и 293/1752.

⁴⁵⁴ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 418. Julius 1751.

износила 6.500 форинти.⁴⁵⁵ Они који су прешли у Срем, Славонију или Банат, а нису постали граничари него цивилно становништво, морали су по Енгелсхофеном извештају бити скупљени и насељени у она места која су одређена за војску.⁴⁵⁶

Пуковник Јован Хорват је кренуо са још 218 особа за Русију у јесен 1751. а за њим је стално пристизало ново становништво, чији је број, до пролећа 1752, порастао на око 1.000 људи.⁴⁵⁷ Још у октобру 1751. поједини официри, као Петар и Јован Шевић, тражили су да им се дозволи отпуст из службе и изда пасош за Русију.⁴⁵⁸ Почетком 1752. они су добили одређену област за насељавање, тзв. Нову Србију, са задатком да у њој подигну тврђаву Свету Јелисавету. Одређена су места у која ће искључиво Срби бити насељени и земља коју ће добити, при чему су најмање површине биле између 20 и 30 врта. Хорват је од досељеника одмах образовао по један коњички и један пешадијски одред.⁴⁵⁹ Руска пропаганда међу Србима у Хабзбуршкој монархији је и даље била јака, због чега је исељавање настављено. Да би овоме стала на пут, Марија Терезија је 19. јуна 1752. издала Казнени патент којим је најстроже забрањено деловање у правцу исељавања становништва у другу државу. За откривање појединаца који врбују поданике Хабзбуршке монархије, као и њихових помоћника, нуђена је висока свота новца. За оне који буду ухваћени предвиђена је смртна казна, док би породице које се одселе без царске дозволе губиле имање у Аустрији.⁴⁶⁰

Иако је успорио исељавање Казнени патент га није спречио, па су у Русију стигли Јован Шевић и Рајко Прерадовић формирајући 1753. другу групу насеља, Славеносрбију. После овога број Срба који су се селили је почео да јењава, мада је било оних који су емигрирали из Османског царства, тј. Црне Горе, босанске Посавине, Мачве, итд.⁴⁶¹ У Монархији је сваку даљу иницијативу за сеобом успео да спречи гроф Венцел Антон фон

---

⁴⁵⁵ AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 860. 347. Septembris 1751.

⁴⁵⁶ AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 860. 182. October 1751.

⁴⁵⁷ Хорват се у октобру 1751. тужио, као особа која се већ налазила у руској служби, што је наглашено у протоколу Дворског ратног савета, што су двојица официра, који су, такође, прмљени у руско поданство, Петар Вујић и Ђурка Поповић, ухапшени и стављени у сегедински затвор, а имовина им је пописана и одузета. AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 860. 170. October 1751. Вујић је у затвору задржан и у децембру те године. AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 860. 279. und 280. December 1751.

⁴⁵⁸ AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 860. 195. und 196. October 1751.

⁴⁵⁹ М. Костић, *Српска насеља...*, 203–209.

⁴⁶⁰ Исто, 210–225; Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији*, Нови Сад 1997, 122–129; Ј. Илић, *Насељавање потиских...*, 35–48.

⁴⁶¹ М. Костић, *Српска насеља...*, 220–238, 247–254; Д. Микавица, Г. Васин, Н. Нинковић, *Историја Срба...*, 98–104.

Кауниц-Ритберг, између осталог и наредбама жупанијама да спрече угњетавање Срба или радње које би изазвале њихово незадовољство. Спречавању иселјавања допринео је, поред Двора, митрополит Павле Ненадовић, који је у посланицама често истицао важност оданости владарском дому. Колико је био у праву што је настојао да спречи емиграцију – јер је она с једне стране водила слабењу српског положаја у Хабзбуршкој монархији а с друге отварао могућност да се Срби стопе у једноверну, али ипак етнички различиту целину – показало је време. Области из којих су се иселјавали граничари брзо су губиле српски карактер, док су га, услед прилива руског становништва, изгубиле и оне у које су усељени.⁴⁶²

Како би спречила српску емиграцију, Марија Терезија је 29. августа 1752. изашла у сусрет ранијим захтевима и преко Илирске дворске депутације издала Заштитно писмо за Србе које је упућено свим институцијама цивилне и војне власти, са наређењем да га објаве народу. Владарка је апострофирала да су се Срби током протеклог периода више пута жалили на верску дискриминацију и немогућност да уђу у градске сенате и магистрате, као и чињеницу да су им Привилегије стално оспораване. Због тога је на почетку Заштитног писма речено да се сви који се налазе надређени Србима морају држати Привилегија, као једног древног акта, дарованог због „користи“ Срба, тј. због њихове улоге у ратовима и бунама на страни Двора. Полазећи од ове чињенице, наређује се свима да престану са насилним унијаћењем и верским прогонима, као и дискриминацијом у градским срединама. Властели је скренута пажња на то да Србе не сме оптерећивати незаконитим порезима и да их мора посматрати у пореском смислу као све остале поданике. Грађанско право им се морало дати без обзира где живе, ако га заслужују, и уопште морају у том смислу бити посматрани равноправно са осталима.⁴⁶³ Ускоро је издат посебан патент и упућен митрополиту да га подели по Банату, преко епископата и свештенства. Ненадовићу је предвиђена и улога особе која би целу емиграцију смирила и приволела Србе да остану у Хабзбуршкој монархији, а то је било могуће само ако би се његовим верницима гарантовале равноправност и верска слобода у складу са Привилегијама. Владарка је нагласила да је појединцима (чији је попис био у прилогу

---

⁴⁶² АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 860. 392. December 1751; J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 77–79; J. X. барон Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу...*, 168–170; М. Костић, *Српска насеља...*, 255–268; Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*, 64–65; Ненад Нинковић, *Пастирске посланице митрополита Павла Ненадовића*, у: *Војвођански простор у контексту европске историје*, Нови Сад 2012, 187–207.

⁴⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 350/1752.

писма) дала пасоше за одлазак у Русију, али да то више неће чинити и да им је то забрањено, без обзира на њихов статус и положај. Наредила је да они који су добили пасоше одмах крену ка Русији, јер је на овај начин могла да спречи њихову агитацију. У исто време је закључила да пасоши важе само за особе којима су издате, њихове супруге и децу, речју, за ужу породицу, а не за њихове рођаке или слуге, који се не могу селити. Митрополиту је ово посебно назначено, како би знао да се не могу под једним пасошем сви селити, него само уже породице, и на основу тога радио да нестане агитације и емиграционог покрета.⁴⁶⁴

Ненадовић је поверени посао радио врло предано. Он је и сам, без препоруке државе, био противник миграција у Русију или било где изван Хабзбуршке монархије јер се на тај начин слабио српски положај у њој. О свему је било речи и на Синоду 1753. када је констатовано да забрана Ненадовићеве јурисдикције у Ердељу може деловати негативно јер може довести до емиграције.⁴⁶⁵ Поред тога, митрополит је преко владика Георгија Поповића и Јована Георгијевића утицао на народ да се смири и престане са миграцијама. Да је у овоме имао успеха, сведоче подаци да ни сви официри који су добили пасош за Русију на крају у њу нису отишли, али је непознато колико је становника напустило Монархију из Поморишја. Подаци за Банат речито говоре да је одавде српска миграција била слаба. С друге стране, нема ни сачуваних извора колико се људи одселило из Поморишја или Потисја, а да нису ни прелазили у Банат. Свакако су они чинили већину миграната, јер ако је до 1752. било око хиљаду људи у Русији, а нису отишли из Баната, као једино логично решење се намећу Потисци и Поморишци који се нису ни селили у Банат. Није искључено ни да се селило оно становништво Баната које није ни укључено у Земалску милицију, али свакако не у великом броју, јер оно није ни имало војни статус те није ни било занимљиво Русима. Међутим, о свему томе извори су неми.

Митрополит је био у немилости руског двора због спречавања миграција, али је зато постао ближи Бечу, који је и касње признавао да се само његовим залагањем спречило пресељавање становника у већем броју, док је руски двор радио на томе да

---

⁴⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 350/1752.

⁴⁶⁵ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

Ненадовића верници не признају за првојерарха.⁴⁶⁶ С друге стране, спречавао је и емиграцију Срба из било којег дела Монархије, не само тада него и касније. Тако је 1757. упозоравао Двор на руску агитацију која се врши преко владике Василија Петровића Његоша.⁴⁶⁷ Поводом тога је писао владици Синесију у Арад како сматра да није добро да овдашњи људи примају неке Русе код себе или се подстичу на миграције.⁴⁶⁸ О проблему који се тичао иселјавања Срба у Русију поново је доста расправљано на две седнице Илирске дворске депутације 22. октобра и 15. новембра 1757. године. Присутни су били барон Бартенштајн, затим барон Франц Бартенштајн, Вон дер Мерк, Битерман, Хитнер и Колер. Све је ово било у вези са проласком Срба из Црне Горе за Русију и радњама владике Василија Петровића, за кога се сумњало да се тужио руском двору на лоше поступке Беча према Србима, нарочито верску обесправљеност. У складу са овим појавило се једно писмо до којег је дошао владика Синесије Живановић, проследио га митрополиту, а овај Двору, а у којем се народ позива на иселјавање у Русију. Свему овоме не би био дат толики значај да се Русија доста оштрим тоном није обратила Марији Терезији протестујући против угњетавања Срба у Угарској. Из писма се видело да се на емиграцију подстиче становништво Славоније, околине Великог Варада (Бихарске жупаније) и Вараждинског генералата. Можда не случајно, али управо су у питању биле области у којима је православно становништво у протеклом периоду заиста претрпело велика верска насиља и угњетавања. То, наводно анонимно писмо (мада се зна да му је аутор био бивши аустријски поданик Филип Николајев Радотић), које је упућено руском Сенату, разматрано је на седници Илирске дворске депутације.⁴⁶⁹ Значајно је да на седници није порицано да је у прошлости било доста проблема и да су неки ексцеси против Срба, нарочито верске природе, прошли некажњено, а да је ово све могло изазвати значајно незадовољство, на крају и емиграцију. Зато је сматрано да би било добро да владарка још једном потврди Привилегије и да оне свуда буду објављене како би дошло до смањења одушевљења емиграцијом, а поново била заштићена права православаца. Усвојен је предлог, а потврдила га је и Марија Терезија, да као што је 1751. митрополит преко свештеника

---

⁴⁶⁶ Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 168–169. Забележено је чак и да су га у Русији сматрали због свега јеретиком. Herm. Ign. Vidermann, *Russische Umtriebe in Ungarn*, Innsbruck 1867, 12–13; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 2002, 42.

⁴⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 126/1757.

⁴⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 128/1757. Protocollum..., 1757–1759.

⁴⁶⁹ Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, СКА, 45, Сарајево 1922, 18–36.

утицао на то да се смири емиграциони покрет на исти начин и сада поступи. У овом послу се држава, евидентно је, ослањала на Ненадовића, пошто је његов рад давао позитивне резултате.⁴⁷⁰ Утолико је ово било важније јер Ненадовић није уживао добар глас у Русији, где су ширине информације да се поунијатио, са целим народом.⁴⁷¹ Митрополит се није пријатно осећао због руских официра који су у његовој близини чекали Црногорце за Москву.⁴⁷² Нешто о овоме је писао и барону Бартенштајну јуна 1758. у вези са емисарима који врбују народ за Русију, али је одбијао сваку могућност јачег покрета.⁴⁷³ У овом смислу се на митрополита Двор ослањао и 1763, када му је препоручено да свим силама ради на спречавању иселавања, а подстиче уселавање, о чему је он одмах обавестио владике и официре, тражећи да поступају у складу са наредбом.⁴⁷⁴

Немири у старим војним границама. Паралелно са потресима које је изазвало укидање Потиско-поморишке границе јавило се незадовољство у Банској Крајини. Од 1749. озбиљно се радило на њеној регулацији, која је изискивала већа новчана средства за плаћање официрског кадра, при чему Марија Терезија није желела да оптерети царску благајну, него хрватске сталеже. Док је Хрватски сабор расправљао о финансијама, бан Карло Баћањи, као врховни заповедник Банске Крајине, послао је у њу потпуковника Венцеслава Клефелда, како би био примењен исти начин обуке и овде као и у другим војним јединицама.⁴⁷⁵ Формирање пукова, Првог (Глинског) и Другог (Костајничког) пешадијског и једног коњичког није представљало тешкоћу. При томе су пешадијски пукови постали поред војних формација и управне области. Незадовољство се јавило приликом постављања командног кадра јер је као уступак Хрватском сабору владарка пристала да у односу на народне старешине, који су смењивани, предност имају хрватски племићи. Војне власти су се суочиле са још озбиљнијим проблемом када се испоставило да у целој Банској Крајини нема 8.260 кућа, колико је било потребно људи за војску. Да би се то превазишло, наређено је да из кућа које имају више способних мушкараца буде узето више војника, на основу величине земљишног поседа, тј. породица која има од 1 до 6 јутара давала би једног војника, између 6 и 12 јутара два, а ако су имали преко 12 јутара,

---

⁴⁷⁰ АВ, ИДКД, 2075. и 2076.

⁴⁷¹ Димитрије Руварац, *Два српска калуђера у Русији 1757*, Српски Сион, број 11, Сремски Карловци 1905, 297.

⁴⁷² АСАНУК, МПА „А“ 211/1758; Протокол; Р. М. Грујић, *Прилози за историју сеобе Срба у Русију*, 72–79.

⁴⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 251/1758. Protocollum..., 1757–1759.

⁴⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 436. и 453/1763.

⁴⁷⁵ В. Дабић, *Банска крајина...*, 149–158.

више од два пешака или једног коњаника. Решење је нађено само на папиру, јер у Банији није било довољно породица које поседују више од 12 јутара земље, па је коњички пук имао свега 639 војника и официра. Зато се ускоро одустало од земљишног принципа на основу којег се регрутују граничари, и мушкарци су узимани у зависности од потребе војске, што је значило да из једне куће може бити регрутовано њих више, или чак сви мушкарци. Наоружање које су добили ишло је на терет војне благајне, али су униформу, царску, коју су користили приликом парада и одласка у рат, и домаћу, коју су користили у осталим приликама, морали сами да набаве. Док домаћа униформа (панталоне, чарапе, опанци, гуњ и зубун) није била неко посебно оптерећење, јер је и иначе прављена у кућној радиности, царска је представљала прави проблем. Иако је предвиђено да је породице откупе за четири године, период је морао бити продужен пошто граничари нису имали новца, нити су трговином могли до њега да дођу.⁴⁷⁶

Забринути крајишници су током војне смотре у Птују (20. мај – 20. јун 1750) покушали да од бана Карла Баћањија добију опрост од куповине униформи, али је он могао само да им обећа слободно изношење тужби. Изневерених очекивања, крајишници су се састали по повратку из Птуја код Свинице, недалеко од манастира Комоговине, и под утицајем бившег лушчанског кнеза, коњичког капетана Петра Кулојевића, договорили се да у Беч пошаљу депутате са жалбама, али су их војне власти похапсиле и спречиле одлазак посланства.⁴⁷⁷ У овако напетом ситуацији бански намесник Људевит Ердеди је 12. августа 1750. објавио Наредбу о куповини униформе, која кошта од 17 форинти и 45 крајцара до 19 форинти. Наредбом су потврђене обавезе јавне радне ренте, затим рада за офицере (орање, кошење, подвоз, хајкање у лову, итд.) и низ такси које су плаћане у краљевску благајну (жировина, бродарина, таксе за месарење, царине, давање вола приликом поделе задруге итд.). Крајишници су официрима морали да граде куће или их држе у својима, док официрске не буду готове. Управо је ово друго показало да са претежно хрватским официрима нема слоге, јер на сваки начин покушавају да их злоупотребе, да граничаре батинају по својој вољи и када нема никакве кривице, да су носиоци верских притисака, а да се поједини понашају крајње девијантно.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁶ Исто, 158–161; С. Гавриловић, *Срби у Хрватској...*, 106.

⁴⁷⁷ В. Дабић, *Банска крајина...*, 167–168.

⁴⁷⁸ Исто, 161–162.

После састанка у Свиници одржан је 16. августа 1750. нови у Лушчанима, којем су присуствовале већином смењене народне старешине. Тада су овлашћени Тома Свилокос, Радојица Чичковић и Никола Деветак да народне жалбе однесу у Беч. Иако су успели да се састану са костајничким пуковником Венцеславом Клефелдом, нису ништа постигли јер су због држања недозвољених скупова ухапшени и спроведени у Загреб. Овде су, на саслушању, изјавили да се граничари противе смењивању народних старешина, наметима за набавку униформе и повећању радних и натуралних обавеза. Из истих разлога напуштали су Банију и селили се у друге крајеве Монархије, али одлазили и у Османско царство. У таквим околностима донет је Регуламент за регулацију Крајине (15. новембра 1750). Истовремено из страха од потреса, упућена је и наредба официрима да са подређенима поступају хуманије и престану са праксом батинања. Међутим, ова мера је донета сувише касно.⁴⁷⁹ По Регуламенту, кнезови су поштеђени војних обавеза и новчаних намета, свештеничка домаћинства нису била обавезна да дају војника, ако су имала мање од десет рала земље, док су црквени синови (свештенички помоћници) лично били ослобођени војне службе и пореза на посед мањи од шест рала. Кнежине су укинуте, а кнезовима је препуштено старање о извршавању новчаних, натуралних и радних обавеза граничара, на нивоу компаније, при чему је један кнез контролисао две компаније. Судство је само у мањим споровима остављено нижим официрима и кнезовима, док је војним аудиторима-судијама препуштено суђење у тежим прекршајима. Регуламент је прописивао и имовинску и правну сигурност, уједначио мере, забранио окупљање недељом и празницима код цркава, јер је овим данима требало да граничари имају војне вежбе. Подела задруга је отежана у циљу очувања поседа породице, а наслеђивање земље је постало могуће не само у мушкој него и у женској линији, ако би удовица са женском децом примила у кућу граничара (удајом или адоптирањем). Одређен је и износ разних такси.⁴⁸⁰

Посао којем је требало да се приступи по проглашењу Регуламента био је премеравање земљишних поседа, што је изазвало буну јер се народ плашио да је то увод у опорезивање. Буна није довела да крвопролића јер је постигнут договор са официрима да напусте села и повуку се у седишта пукова. Граничари су и даље марљиво обављали

---

⁴⁷⁹ Исто, 168–169.

⁴⁸⁰ Slavko Gavrilović, *Grada vojvodanskih arhiva o Banskoj krajini prve polovine XVIII stoleća*, Starine JAZU, 54, Zagreb 1969, 177–184.

стражарску службу, али нису давали радне, натуралне и новчане обавезе према Краљевини и официрима, поред чега су још само народни зборови указивали на неродовно стање. Први од њих је одржан у Бабиној Ријечи почетком јуна 1751, а остали у манастиру Комоговини. Ту су формулисане жалбе, тзв. потешчици, а за вођу буне је проглашен дијак Теша Кијук, који је у другој половини 1750. боравио у Бечу и у њему дошао до преписа Регуламента за Банску границу од 15. априла 1730, те је на скуповима утицао на граничаре да траже очување њиме прописаног уређења. По наредби Марије Терезије у Границу су послати бански намесник Људевит Ердеди, загребачки каноник Адам Патачић и Балтазар А. Крчелић, који су у Храстовици саслушали тужбе. Крајишници су се жалили на поступак хапшења њихових изасланика (1750), који су још увек били у затвору, затим на официре који се према њима нељудски понашају, који их туку, отимају им ствари и коње, док они морају да им граде куће и уступају им најбољу земљу. Страховали су да ће после пописа имовине бити граничари са обавезама становништва из Провинцијала, а указали су на то да немају средстава да купе униформе, јер из једне куће се узима више (чак шест) војника за службу, што ће на крају уништити пољопривреду од које живе. Српске старешине су изгубиле положаје, а они који нису, деградирани су и плата им је дупло мања од других официра. Православна вера је била стално на удару, чиме су кршене Привилегије цара Леополда I. Због свега реченог тражили су да се одреди величина поседа који би био ослобођен пореза и на основу тога што би био узиман за војну службу један граничар, а да они који имају веће поседе дају новац за куповину униформи сиромашнима.⁴⁸¹

Преговори у Храстовици нису допринели смиривању јер су граничари одбили да предају Кијука и распусте збор код Комоговине. Зато је Марија Терезија затворила путеве ка Провинцијалу и преместила у другој половини јула 1751. четири чете карловачких граничара близу Баније. Мало пре тога издато је наређење да се изврши попис граничарских поседа, при чему се мора тачно пребројати људство, док су официри поново упозорени на то да не туку крајишнике, нити да узимају од њих средства преко оних која су прописана Регуламентом.⁴⁸² Марија Терезија је препоручивала да буну што пре угуше, а

---

⁴⁸¹ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 110. Julius 1751; В. Дабић, *Банска крајина...*, 169–172.

⁴⁸² Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку*, књига I, Банска крајина 1690–1783, Београд 1989, 426–428.

потом да испитају њене узроке. Нарочито је тражила да се спречи било какав контакт са Вараждинским генералатом, тврдећи да је немир управо одатле дошао.⁴⁸³

На први притисак богатији крајишници, пре свих коњаници, одустали су од буне и положили заклетву верности, али је већина истрајавала у отпору. На Двору су сматрали да буна мора бити угушена, али и испитани њени узроци. Дворско ратно веће је наредило генералима Христијану фон Хелфрајху, који је командовао у Славонији и Срему, и Леополду фон Шерцеру, који је командовао у Карловачком генералату, да пазе како не би дошло до ширења буне.⁴⁸⁴ Колико је оваква опасност била реална говори и то да је до немира дошло истовремено у Лици, па је 19. јуна Дворски ратни савет наредио да се два батаљона регуларне војске из Љубљане упуте у Карловачки генералат, пошто је молбу за овим поднео генерал Шерцер.⁴⁸⁵ Цела ситуација је закомпликована испадима Турака, који су се појавили на Пљешевици и покушавали да придобију граничаре на своју страну, обећавајући им земљу.⁴⁸⁶ Ипак, појава Турака није представљала реалну опасност, па су се генерали, пре свих Шерцер, окренули изоловању и гушењу буне у Банској Крајини, док је потпуковник Лоси угушио ону у Лици.⁴⁸⁷

У смиривању буне Двор се ослањао на двојицу утицајних Срба, мајора Михајла Микашиновића и митрополита Ненадовића. Микашиновић је постигао известан споразум о смиривању са крајишницима у Комоговини.⁴⁸⁸ Дворски агент Кох писао је већ 23. јуна 1751. митрополиту да у побуњеничким редовима има свештенства, тражећи да их што хитније одвоји од покрета. Учешће духовника је видљиво и по томе што је седиште буне био манастир Комоговина. Ненадовићева реакција је, на срећу, била брза, јер се барон Шерцер спремао да упуте 4.000 војника у Банију да побију све побуњенике, како је то учињено у Лици.⁴⁸⁹ Митрополит је био у незавидном положају јер је генерални егзарх костајничког владичанства Јефрем Марковић, по Клефелдовом тврђењу, био један од главних подстрекача буне.⁴⁹⁰ Како су већ увођени преки судови, Ненадовићу није преостало ништа друго него да у Банску границу упуте свог изасланика, шишатовачког

---

⁴⁸³ Исто, 430–431.

⁴⁸⁴ Исто, 431.

⁴⁸⁵ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 859. 247. Junius 1751.

⁴⁸⁶ С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 432–434.

⁴⁸⁷ Исто, 438–441.

⁴⁸⁸ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 859. 413. Julius 1751.

⁴⁸⁹ С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 441–444.

⁴⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 71/1751.

архимандрита Вићентија Поповића, и по њему пастирско писмо за побуњене граничаре са апелом на смиривање. У истом правцу са мајором Микашиновићим радио је лепавински архимандрит Нићифор Поповић.⁴⁹¹ Он је митрополиту објашњавао да је довођење хрватских официра који се нису разумели у војне послове, била главна јабука раздора, јер су се они понашали осионо, а од граничара захтевали и кметовску и војну службу, говорећи им: „пасје вјере влашке, ви сте наши кмети, ваља да држиш у једној руци сабљу, а у другој лопату, сабљом нас бранити, а лопатом хранити“.⁴⁹² Успех архимандрита Нићифора и марчанског игумана Софронија, који му се у међувремену придружио, био је делимичан, мада су из центра буне уклонили егзарха Јефрема. Ово је било од посебне важности јер су се на Двору појавиле сумње у Ненадовићеву лојалност, које је он брзо отклонио. Како је у исто време дошло до емиграције у Русију и буне у Лици, све је могло бити протумачено као отказивање верности владарки, а Привилегије су за Србе важиле само док цео народ скупа и свако понаособ буду верни Двору.⁴⁹³

Почетком јула је било јасно да је већи део граничара примирен, али да и даље постоји језгро отпора, које се све више премешта ка Костајници. Цела Банска Крајина је била окружена војском, а у Лици су се налазиле јаке трупе и радили преки судови.⁴⁹⁴ Комисија на чијем су челу били Шерцер и Раух, требало је да испита узроке буне, али и да је угуши војном силом, ако се на време сами крајишници не смире. У првој половини јула међу крајишнике је стигао и архимандрит Вићентије Поповић, са овлашћењем да их смири. У почетку је постигао делимичан успех, што је послужило митрополиту да царици Марији Терезији јави како је црква заслужна за стишавање буне.⁴⁹⁵ Он овај корак није учинио без добре намере – наиме, одмах је тражио и да се са ухапшеним граничарима, ако им кривица није велика, поступи благо или да их ослободе, а да ће он целу ситуацију контролисати преко архимандрита Нићифора Поповића. Настојао је и да истакне своје право да суди свештеницима и тражио да му евентуални кривци, укључујући и егзарха Јефрема, буду послати у Карловце. Војне власти нису имале ништа против

---

⁴⁹¹ С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 445–462.

⁴⁹² Исто, 466.

⁴⁹³ Исто, 528–529.

⁴⁹⁴ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 454 Junius 1751. und 118. Julius 1751. Царске трупе су поред две компаније гренадира из Карловачке границе и око 100 коњаника чинили три батаљона царских пешака, затим четири батаљона карловачких пешака граничара са око сто коњаника, два батаљона пешака из Вараждина и два додата царска батаона са 100 коњаника. АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 123 und 133. Julius 1751.

⁴⁹⁵ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 520. Septembris 1751; С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 463–476.

митрополитовог права да суди свештеницима, а у случају да су они то желели да ураде, тражили су од Ненадовића да их прво рашчини.⁴⁹⁶ Док је митрополит покушавао да Двору покаже како су буном граничари само хтели да скрену пажњу на несносно стање у којем се налазе, што је у великој мери било тачно, генерал Шерцер је јављао како још постоје јака жаришта отпора и збогтога предлагао да се разори манастир Комоговина, за шта, на срећу, није добио сагласност.⁴⁹⁷ Истовремено, трупе су се померале ка тим местима отпора, а после гушења немира у Лици требало је да се регуларне јединице помере ка Карловцу како би ојачале границу према Банској Крајини. Ова војска је распуштена у септембру.⁴⁹⁸

Крајем јула ситуација је била таква да је генерал Шерцер боравио међу крајишницима, али их је и даље сматрао побуњеницима, док је митрополит тражио да хитно буде потврђен коштајнички епископ Арсеније Теофановић, као гарант мира. Пред крај месеца (27. јула) Шерцер је упутио ултиматум крајишницима да му пошаљу представнике којима би прочитао привилегије или убудуће неће никог примати, него одмах хапсити. У таквим околностима међу банским граничарима се појавио новопостављени горњокарловачки епископ Данило Јакшић, кога је тамо упутио, са дозволом и знањем митрополита Павла, бан Карло Баћањи. Ово је била последња мера, јер су у случају његовог неуспеха предвиђене строге казне. После три дана он је успео да наговори граничаре да се разиђу, а сам је са њиховом делегацијом од 12 људи отишао код генерала Карла Густава Којла, од кога су измолили амнестију за учеснике буне.⁴⁹⁹ Тада је граничарима дозвољено да изложе своје жалбе и поново положи заклетву верности, што су учинили 28. августа 1751. на пољу Четвртковица. О делатности и добром држању владике Данила обавештен је Двор са више страна, а нарочито су га хвалили генерал Којл, бан Карло Баћањи и Људевит Ердеди.⁵⁰⁰

Тужбе су изношене појединачно против конкретних неправди и официра, али не у име целог народа. Највише жалби је било против хрватских официра који су граничарима

---

⁴⁹⁶ Исто, 469.

⁴⁹⁷ Исто, 469, 477–486; Исти, *Једно сведочење о бунама у Хрватској и Славонији 1751. и 1755. године*, ЗИМС, 31, Нови Сад 1985, 51–52.

⁴⁹⁸ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 20, 22, 26. und 67. Julius 1751. und 860. 429. Septembris 1751.

⁴⁹⁹ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 294. Augustus 1751. Генерал Којл је био један од официра на којег су се граничари жалили због лошег поступања, али их је он спроводио у Вараждинском генералату, не у Банској Крајини. АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 360. und 365. Junius 1751.

⁵⁰⁰ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 289. Augustus 1751; С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 486–501; Владан Гавриловић, *Пастирско писмо митрополита Павла Ненадовића побуњеним банским крајишницима 1751. године*, Зборник о Србима у Хрватској, 5, Београд 2004, 323–327.

отимали коње и упропашћавали их, који су тукли крајишнике, од чега су се они по неколико месеци опорављали. Народу су на терету нарочито били они официри који су размештени по граничарским кућама, где су вршили разна насиља и отимали им земљу. На списку жалби нашле су се многе против смене или деградирања прослављених народних старешина и официра из аустро-турског рата 1737–1739. Име овог рата је Аустро-турски рат 1737-1739. Па не знам да ли би обде ипак требало да остане велико слово? и Рата за аустријско наслеђе 1740–1748. Крајишници су молили да неправде буду исправљене и да официри са њима поступају хуманије.⁵⁰¹

Буна је окончана хапшењем Теше Кијука и главних вођа, али је тек требало да буду испитане граничарске тужбе, при чему је исправљање неправди било могуће само ако је то дозвољавао Регуламент за регулацију.⁵⁰² Граничари су полагали нове заклетве верности, које су морали и да потпишу, као бивши лички побуњеници у октобру 1751.⁵⁰³ На истражном послу је радила Шерцерова комисија, док је владика Данило Јакшић извршио канонску визитацију епархије како би био сигуран да ће народ остати у миру. Официрима је наређено, а при крају 1751. поновљено, да престану са злоупотребама и батинањем поданика, што је био један од ретких граничарских захтева којем се изашло у сусрет. Теша Кијук је затворен у тамницу, одакле се почетком 1752. обратио војним властима са молбом да га пусте, али молба није усвојена, па је заједно са двојицом свештеника и монахом Мојом, који су били међу главним организаторима буне, остао затворен у Костајници. Вођа по којем је покрет и назван Кијугова буна најпре је осуђен на смрт, а потом је помилован на доживотну робију, коју је требало да издржава у Тиролу у тврђави Куфштајн. Одавде је покушао да побегне 1755, али је ухваћен и враћен у затвор. Резултати покрета нису били велики, али су поред забране батинања официри добили препоруку да смање притисак и дају граничарима више времена за куповину униформи.⁵⁰⁴

Северинска буна. Регулација и милитаризација старих војних граница је довела после буне у Банској Крајини и до немира у Вараждинском генералату, познатих под називом Северинска буна. Прогон Срба који нису прихватили унију или католичку веру био је на простору овог генералата познат већ дуже време и изазивао је немире и раније,

---

⁵⁰¹ С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 501–505.

⁵⁰² Исто, 505-517.

⁵⁰³ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 860. 386. und 393. October 1751.

⁵⁰⁴ С. Гавриловић, *Банска крајина...*, 518–545, 553.

али је у Северинској буни нетрпељивост дошла до јачег изражаја него пре. Регулацијом се мењао положај граничара утврђен у ранијем периоду, великим делом још Српским статутима из 1630. Поред свих злоупотреба и верског насиља кап која је прелила чашу била је иста као у Банској Крајини – наредба да се купе нове униформе,⁵⁰⁵ али је овде незадовољство било знатно експлозивније и већ у јануару 1755. прелило се у буну, на чијем су почетку граничари побили све официре до којих су успели да дођу. Прве вести о неком сукобу у Беч је послао генерал Петаци, јављајући за сукоб између провинцијалног хрватског становништва и граничара око територије, али још јасно не наводећи да је реч о буни. Истог дана помињући буну, Дворском ратном већу се јавио и генерал Којл.⁵⁰⁶ Паника се брзо проширила генералатом. Официри и сви они који су имали зашто да страхују почели су да беже у тврђаве и градове, док су граничари одржавали скупове и на њима утврђивали захтеве које ће поставити пред Двор.⁵⁰⁷ Истина, српски виши официри, пре свих потпуковник Михајло Микашиновић, настојали су да се буна одмах стиша, али у томе нису имали пуно успеха.⁵⁰⁸

Митрополиту Ненадовићу је 17/28. јануара 1755. коштајнички епископ Јосиф из Северина јавио да је међу народом у Вараждинском генералату дошло до побуне и да је убијено пет официра, док једног држе у затвору. У писму је истакао да је верска дискриминација, а пре свега одузимање Марче и насиље капетана Мрзљака, довела до немира.⁵⁰⁹ Још увек не знајући да је дошло до буне, митрополит се обратио Илирској дворској депутацији за захтевом да утиче на вараждинског команданта, генерала грофа Гвичардија, који није поштовао свештенички имунитет и који је био један од узрока напетог стања у овом делу Војне границе. Жалио се и на његов поступак одузимања владиног седишта у Северину и претварања истог у војну постају.⁵¹⁰ По приспећу писма Јосифа Стојановића митрополит му је одмах одговорио да хитно иде међу побуњенике и да их на сваки начин смирује, док му он шаље по двојици архимандрита своје пастирско

---

⁵⁰⁵ У вези са куповином униформи проблема је било у свим границама, чак и у онима које су у финансијском смислу стајале боље. Тако је у фебруару 1751. недостајало новца за њихову куповину и у Бродском пешадијском пуку. АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 858. 328. Februarius 1751.

⁵⁰⁶ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 892/1. 298. und 301. 16. Januarius 1755.

⁵⁰⁷ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 892/1. 431, 434. und 442. 25. Januarius, 460. und 461. 26. Januarius, 476. und 477. Januarius 1755.

⁵⁰⁸ Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку*, књига VIII, Вараждински генералат, књ. IV, Београд 2011, 11–17; J. H. Schwicker, *Geschichte...*, 105–107.

⁵⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 322/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 323/1755. Protocollum..., 1754–1756.

писмо преко којег би требало да утиче на смиривање Северинске буне.⁵¹¹ Двојица архимандрита које је упутио у Вараждински генералат били су раковачки Никанор Јовановић и шишатовачки Вићентије Поповић.⁵¹² Ненадовић је одмах о свему обавестио будимског дијецезана, свакако очекујући да му овај јави све што у својој епархији сазна о буни. Такође, јавио је све са преписом Стојановићевог писма и пакрачком владици, јер је било од значаја да он све зна, како би спречио евентуално ширење буне у Славонију, а потом је вест послао свим осталим епископима.⁵¹³ Наравно, није пропустио ни да о свему што је сазнао од Јосифа Стојановића обвести и цара, којем је јавио да је одмах реаговао и сам, и да покушава да преко посланице и своја два архимандрита смири побуњени народ.⁵¹⁴ Архимандритима је уручио пуномоћје, у којем је назначено да их генерал гроф Гвичарди пусти да обаве поверену мисију. Настојао је на сваки начин да смири устанике и поучи их да избегавају убиства и насиља, насупрот којих би требало да својим командама изложе све жалбе. Знајући, међутим, да су команде главни узрочници незадовољства Срба, поручио им је да тужбе могу одмах послати и њему, а он ће их изложити Двору.⁵¹⁵

Из истог Стојановићевог писма се сазнаје да су убијени они официри који су скупљали порез, а као узрок немира је апострофирао нељудске поступке Гвичардија и њему потчињених официра. Такође, указао је митрополиту на то да се у Северину окупило око 20.000 устаника, али да су то већином били Хрвати, који нису ни живели у Граници него хтели да постану крајишници, док је само део био Срба. Стојановића је потом Гвичарди молио да смири поукама народ и он га је послушао и у орнату са крстом у руци ушао међу побуњене Србе и наговарао их да се примире.⁵¹⁶

Главно место окупљања побуњених граничара био је Северин, где су се чували Српски статуту. Како су побуњеници сматрали да Статути могу бити једини важећи закон, јер нису учинили никакав преступ да би били укинута, захтевали су да остану на снази, иако су се косили са процесом милитаризације и регулације. Своје захтеве, који су написани 25. јануара 1755. у 35 тачака, предали су Петру Љубојевићу како би их однео у

---

⁵¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 326/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹² АСАНУК, МПА „А“ 328/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹³ АСАНУК, МПА „А“ 331–333/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 339/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 341/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵¹⁶ АВ, ИДКД, 1522.

Беч.⁵¹⁷ Северинска буна се брзо показала знатно опаснијом од Кијугове, пре свега јер су јој се силом придружили поједини официри и јер је међу побуњеницима примећено присуство граничара из Баније. Страхујући да пламен буне не пренесу у своју Границу, официрима је наређено да строго пазе на кретање војника. Поред овога наређено је да се обрати пажња на манастир Марчу, као могући центар отпора. Ради смиривања ситуације, генерал гроф Јозеф Филип фон Гвичарди је наредио пуковнику Крижевачког пука Петру Петердију да граничарима врати новац који су дали за униформу. Знајући за ову наредбу, крајишници су одмах тражили њено извршење.⁵¹⁸

Међу граничарским официрима, на самом почетку буне, јавило се схватање да је у њу умешана српска црква, јер је костајнички владика Јосиф Стојановић, са лепавинским архимандритом Нићифором Поповићем, подстицао свештенство да не даје новац за куповину униформи. Закон о томе донет је у време када је наређена куповина мундира, а био је једнак за православне и католике. Међутим, владика Јосиф и архимандрит су у овоме видели кршење Привилегија, пошто су свештеници, по њима, ослобођени свих новчаних давања. Због тога је генерал барон Карл Густав фон Којл тражио да Двор утиче преко митрополита Ненадовића на костајничког дијецезана и лепавинског архимандрита, али је почетком фебруара буна већ толико јеђавала да се првојерархова интервенција чинила непотребном. Сам костајнички епископ је радио свим силама да је стиша, са крстом у руци ишао је у Северин међу побуњенике, где их је по његовом сведочењу било око 20.000, али већином Хрвата.⁵¹⁹ Граничари су 5. фебруара 1755. у Северину обећали да ће се разићи кућама и живети у миру, да ће прихватити постављене официре и да ће тужбе упутити преко законитих власти надлежним инстанцама, затим, да ће прихватити да се у Марчу врате унијатски монаси који су побегли на почетку буне, иако су и католици из манастирске околине сматрали да у овај манастир никако не треба уводити унијате, него га препустити Србима, јер унијате уносе немир, али је Марија Терезија наредила да се манастир преда унијатском владици Габријелу Палковићу.⁵²⁰

---

⁵¹⁷ AT-OeStA/KA НКR HR Bücher 892/1. 488. und 489. von 29. Januarius, 13. von 5, 191. und 195. von 9. Februarius, 1755.

⁵¹⁸ С. Гавриловић, *Срби у Хрватској...*, 110–112.

⁵¹⁹ С. Гавриловић, *Прилог биографији костајничког епископа Јосифа Стојановића (XVIII век)*, Зборник о Србима у Хрватској, 6, Београд 2007, 154, 159–160.

⁵²⁰ AT-OeStA/KA НКR HR Bücher 892/1. 207. von 11. Februarius 1755; С. Гавриловић, *Вараждински генералат*, књ. IV, 36–56, 71–73; Исти, *Једно сведочење о бунама...*, 52–53.

Излив незадовољства брзо је прерастао у низ тужби у којима су вараждински граничари изнели разлоге буне. На првом месту су биле официрске злоупотребе од којих је становништво осиромашило. Пракса злостављања и батинања и овде се понављала. Како је нова униформа изискивала новчане издатке које нису могли да издвоје из својих скромних буџета, граничари су молили да им се дозволи да по старом обичају носе домаће мундире, који нису пуно коштали јер су их сами правили. У жалбама је нашла места и забрана слободног сечења дрва, злоупотребе које су захваљујући свом положају вршиле судије, снижење плата народних официра и старешина у односу на износ који је маја 1752. одредио херцог Фон Захсен-Хилдбургхаузен, затим, да се војници узимају и из кнежевских кућа. Жалили су се и на то да је од Вараждинског генералата тражено 8.000 војника, а одузета му је Петриња и припојена Банској граници, иако број војника тиме није смањен. Нарочито су се тужили на генерала Бенвенута Петација и његову нетрпељивост према свему српском, због чега су молили заштиту, јер су католици и православци међусобно нормално живели, а сукобе су уносили само унијати које је протежирао поменути генерал.⁵²¹

Северинска буна је током фебруара 1755. утихнула, али је посао на отклањању њених узрока и кажњавању главних вођа тек почињао. За то је требало да буде формирана посебна комисија.⁵²² Стога што није било познато да ли ће радње у овом правцу изазвати нове немире, све се одвијало споро и са доста опреза. Граничарски изасланици на челу са капетаном Петром Љубојевићем су ишли за Беч да изложе своје жалбе, али пре него што су се у њему појавили, одређено је да буду ухапшени. Требало је решити и захтеве околних жупанијских поданика, који су по избијању буне тражили за себе граничарски статус. О буни је у марту мишљење изнео и нови председник Илирске дворске депутације, барон Јозеф Кристоф фон Бартенштајн, чији елаборати обилују објективним подацима о тешком српском положају, великим злоупотребама и потреби да се према њима поступа човечније. Иако је сматрао да вође Северинске буне морају бити кажњене, за народ је претпостављао амнестију, на основу тога што су у прошлости показивали само оданост Двору, нарочито у ратовима према спољашњем и унутрашњем непријатељу. У случају да затреба, препоручивао је чак да се одустане од даље милитаризације, али да се и што

---

⁵²¹ С. Гавриловић, *Вараждински генералат*, књ. IV, 17–22.

⁵²² AT-OeStA/KA НКR HR Bücher 892/1. 304–306. von 17. und 417. von 22. Februarius 1755.

хитније мора престати са сваком врстом злоупотреба официрског положаја на рачун Срба, затим, са верским притисцима и прогонима. У последњем је барон Бартенштајн видео највећи узрок незадовољства. Као високообразована особа образлагао је Марији Терезији да држава од заштите Срба и спречавања злоупотреба може имати искључиво користи, као што су имали од вараждинских граничара у време Ракоцијевог устанка или Рата за аустријско наслеђе, када је један њихов део био смештен (1741/42) у околини Беча, или се борио у Баварској. Унијатски притисци су зато, по Фон Бартенштајну, одмах морали престати.⁵²³

Двор је Бартенштајнове предлоге само делимично прихватио и крајем марта 1755. је одредио истражну комисију на челу са маршалом Вилхелмом Рајхардом фон Најпергом, која је у Нађкањижи испитивала узроке буне. Истовремено, пуковник Филип Бек је по Најперговом наређењу распоредио немачку војску по Генералату и спремао се да похапси вође буне.⁵²⁴ Тражио је и појачање од генерала Којла, мада за тим није било потребе, нарочито не пошто граничари више нису били непријатељски расположени. Највећи део приговора изнетих у Нађкањижи упућен је против унијатског притиска чији су иницијатори били генерал гроф Бенвенуто Петаци и капатан Мрзљак. Против њих су се појединачно или групно жалили свештеници и обични граничари, које не само да су присиљавали да прихвате унију него су их пљачкали на најбезобзирнији начин. Мрзљак је са нељудским жаром настојао да све што је православно и српско на подручју његове војне власти уништи и радећи на томе није презао ни од чега, а батинање свих који су имали било какве везе са православном црквом је понављано из дана у дан. Поред њега и потпоручник Катинчић је ишао истим путем, присиљавајући Србе да присуствују католичким богослужењима. На оптужбе које су упућене, поред Петација, Мрзљака, Катинчића и пуковника Лајлершперга одговорили су сва четворица. Мрзљак се често позивао у својој одбрани само на то да је све радио по наређењу генерала Петација. Најперг је на крају закључио да су официри често граничаре користили за своје приватне послове, што је било најстроже забрањено, и да су овим изазвали незадовољство народа. Зато је наредио генералу Гвичардију да спречи ову праксу.⁵²⁵ Такође, потпуковници Микашиновић, Михаљевић и мајор Зделар(овић) су истакли да је узрок незадовољства

---

⁵²³ С. Гавриловић, *Вараждински генералат*, књ. IV, 56–70, 75–80, 84–92.

⁵²⁴ АТ-ОеStА/КА НКР НR Bücher 892/1. 234–237. von 14. Martius, 245. von 15. Martius 1755.

⁵²⁵ С. Гавриловић, *Вараждински генералат*, књ. IV, 95–143.

присуство унијата у манастиру Марчи. Они су од Најперга тражили да се у њу усели католички монашки ред пијариста.⁵²⁶

Царица Марија Терезија је била задовољна радом Најпергове истражне комисије, пре свега јер су сами крајишници показали спремност да предају коловође буне, због чега није било потребно ангажовање нових војних јединица. Маршал Најперг је као главне покретаче немира видео кнезове који су у реформама изгубили свој дотадашњи положај. Председник комисије је био нарочито задовољан што је његов познаник, митрополит Павле Ненадовић, у мају 1755. понудио да сам дође у Нађкањижу и ту помогне у истражном послу и смиривању Срба. Митрополит се на ову меру одлучио како би заштитио свој народ и обезбедио му бољи положај, кад већ није могао да спасе вође буне.⁵²⁷

Савременици митрополита Павла Ненадовића су добро учили, а о томе су и касније сведочили, да је он допринео смиривању немира у Војној граници.⁵²⁸ Радио је то преко својих изасланика, егзарха, администратора епископија и самих владика, све у циљу да не навуче веће незадовољство на себе и свој народ. Нарочито је била проблематична и комплексна 1751. година у којој је дошло до отворене буне и миграција изван Монархије. Укидање дела Војне крајине који није био близу државне границе изазвао је незадовољство њених становника и Ненадовић је покушавао да целу ситуацију пренесе Двору, како би народ остао у дотадашњем статусу и у својим местима. Када је постало јасно да до тога неће доћи, настојао је да се бар продужи рок за њихово пресељавање у Банат и да им се обезбеди довољно земље, што није на време урађењо. По појави руске емиграције радио је све да је спречи, као и исељавање становништва, које за то није добило пасоше и све је могло бити протумачено као издаја српског народа, што би са собом повлачило губитак Привилегија. Ситуација је постала још тежа када је средином године дошло до Кијугове буне у Банској Крајини и немира у Лици, који су опкољени војском, а успостављени су и преки судови. Ако се овоме дода и да је те године заседала Угарска дијета на којој је било и противсрпских захтева, постаје јасно да се Ненадовић налазио у врло тешком положају и да је једини начин да не дође по крупнијих последица по српски народ био тај да смирује све ове покрете. У том смислу он је на исти начин

⁵²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 444. и 445/1755. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁵²⁷ С. Гавриловић, *Вараждински генералат*, књ. IV, 143–164; *Исти, Срби у Хрватској...*, 112–113.

⁵²⁸ Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 169.

поступао 1751. и 1755. када је дошло до још опасније Северинске буне у Вараждинском генералату, шаљући своје емисаре и посланице.

Митрополит је у сва три случаја показао да је одан Двору, настојећи да прикаже и емиграциони покрет и буне као дело појединаца, а не целог народа, и тиме спречи дубље незадовољство Марије Терезије. Иако је у прошлости, нарочито у погледу старих војних граница, указивао на многе проблеме, изазване прозелитизмом унијатског и католичког клера, његовим упозорењима није поклоњено довољно пажње, а када је дошло до немира, било је касно да се све исправи. Покушавао је да од вођства буна одвоји свештенство, па чак и када у томе није имао успеха, настојао је да духовницима за све што су радили он суди. У раду на спречавању даљег ширења немира, продубљивању емиграционог покрета и заштити Срба изван устаничког вођства и емиграционих агитатора имао је доста успеха. Рад на томе је допринео да је само онај део народа који је био инспиратор и вођа немира осуђен, док је остатак амнестиран. Била је то најмања цена која се морала платити, чега је Ненадовић био свестан. Ипак, он је био спреман и да се лично појави пред истражним комисијама иако су сматрали да за то нема потребе. Свакако је више урадио током својих бечких аудијенција. Све ово, а нарочито борба против емиграције, довело је до његовог негативног карактерисања у Руском царству, где је третиран као јеретик, издајник, па је чак тражена његова смена и да га верници не признају за митрополита. Све ове идеје нису оставиле значајније последице по Ненадовића, јер је Беч у њему видео поуздану особу, а управо то што је у Русији био негативно оцењен могло је да им улије наду да ће радити све у државном интересу.

3. 3. Проблеми Провинцијала

Провинцијал је била област изван Војне границе у којој су живели Срби, а готово све епископије су имале бар део своје територије на њему (Горњокарловачка, Костајничко-зринопольска, Пакрачка, Архидијецеза, Вршачко-карансебешка, Темишварска и Бачка) или су целе биле на његовој територији (Будимска и Арадска). Проблеми који су се овде појављивали, пре свих верски притисци, непоштовање права православног свештенства или сукоби у градовима, били су поље на којем је митрополит Павле Ненадовић упорно покушавао да наметне своја решења. При томе није презао да се меша у световна питања, без обзира на то колико је држава настојала да га у томе ограничи и колико га је због таквог понашања опомињала. Често је улазио и у градске сукобе, где је на основу верске припадности штитио православно становништво и тражио да оно буде укључено у рад Магистрата, бранећи га тако од разних напада католичке цркве, жупанијске или коморске власти. Нарочито је штитио положај својих верника на властелинским поседима.

Први проблеми у Провинцијалу на чијем решавању је радио настали су у Арадској епископији 1750. Током ове године Арадско владичанство је било и даље седисвакантно и овде је црквену имовину узурпирала војна команда, предвођена командантом Арадске тврђаве, пуковником Фон Фрајтагом. Он је у манастир Ходош послао војног инжењера, који је ту боравио три недеље издајући разна наређења манастирским прђаворцима, на шта није имао никаква права.⁵²⁹ Уз то, поменути командант је почео да наплаћује дрва за епископску резиденцију, тако што је за сваку цедуљицу, којом дозвољава њихово сечење, узимао по шест крајцара, иако је био дужан да их даје бесплатно. Митрополит је, зато, од њега тражио објашњење на основу које наредбе то чини.⁵³⁰ Како је постојала тенденција да се смањи посед арадских дијецезана, митрополит се обратио Марији Терезији (10. марта 1750) доказујући да је земљиште које се звало Бабунски салаш било у власништву претходних арадских епископа и молио је да тако остане и убудуће, када овде буде изабран нов владика.⁵³¹ Трећи проблем у овој епархији је био мало прђаворско насеље манастира Ходоша Бодрог, које је присилним мерама расељавано, због чега је митрополит молио Дворски ратни савет да спречи емиграцију и манастирским људима остави њихове

⁵²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 431/1750.

⁵³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 445/1750.

⁵³¹ АСАНУК, МПА „А“ 448/1750.

поседе као и до тада.⁵³² На основу царског решења 29. марта 1750. се обратио пуковнику Фон Фрајтагу и упозорио га на то да му је забрањено да искоришћава манастирску земљу и узурпира манастирски посед, као и да протерује прњаворце из Бодрога.⁵³³

Исте године, 1750, јавили су се верски проблеми у Вацу, Јегри и Ђеру.⁵³⁴ У Ђеру је Србима забрањивано да слободно сахрањују своје покојнике носећи их кроз град, што је ипак владарка на крају дозволила.⁵³⁵ Гроф Баркоци, бискуп у Јегри, указивао је на то да Привилегије не би требало да се односе на православне Јегарце, јер Срба у овом месту има само 59, док су остало били Грци, али османски поданици.⁵³⁶ Без обзира на то, Ненадовић их је све, по верском принципу, узимао у заштиту и старао се да им обезбеди верску слободу. Бискуп Баркоци им је забранио подизање торња на цркви, пошто су га зидали од чврстог материјала, а не као дотадашњи, од дрвета. Протествовао је и што имају два звона, јер је по његовим сазнањима требало да имају једно. Тражио је да их не примају у цехове јер се наводно бискуп Ђерђ Фенеси договорио са царем Леополдом I да нико не може бити примљен у еснаф, нити у магистрат, ко није унијат или католик.⁵³⁷ На основу Баркоцијевих запажања, одговорено је на Ненадовићеву жалбу да православни никад и нису примани у магистрат и да је то наредба још цара Леополда I. Одговор је правдан тиме да међу „акатолицима“ нема само Срба, него је и Јермена и других народа, а на њих се Привилегије не могу односити. Зато је раније сматрано да се Привилегије на некатолике Јегарце не односе и да Срби и Грци не могу куповати непокретности јер би тако, како су јегарски католици сматрали, све временом могло прећи у руке православаца. Зато је та забрана издата још 1728. у време бискупа Габора Ердедија. Литија је забрањена из помало неразумљивог разлога, који свакако нема везе са историјском истином. Наиме, правдали су се тиме да је она одржавана у доба Ракоцијевог устанка, због чега су тада многи прешли на православну веру.⁵³⁸

---

⁵³² АСАНУК, МПА „А“ 453/1750.

⁵³³ АСАНУК, МПА „А“ 459, 485. и 488/1750.

⁵³⁴ АВ, ИДКД, 2063. и 2304.

⁵³⁵ АЕБ, Коморан–Ђур 1714–1800, 3/1750.

⁵³⁶ Проблеми су се јавили у овом граду и пре него што је на чело бискупије дошао Баркоци. Тако је о верским притисцима писао протосинђел Партеније Павловић, будући епископ посвећења, 1742. у два наврата царици Јелисавети Петровној. Србима се ни тада нису дозвољавале литија, куповина непокретности и градња цркве, док су нагоњени на унију. Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју...*, 68–70.

⁵³⁷ АВ, ИДКД, 1449.

⁵³⁸ АВ, ИДКД, 1448.

Пожешка жупанија, подручје под јурисдикцијом пакрачког владике, била је такође место где су се проблеми појавили током 1750. Већ приликом прве посете Бечу, о њима је 1750. митрополит разговарао са грофом Коловратом, али је Илирској дворској депутацији упутио и писмену представку у шест тачака, у којима је изнео верске проблеме његових верника на овом подручју. Пожешка жупанија је о свему обавештена преко Угарске дворске канцеларије и дала је свој одговор у којем је изнела супротне податке од оних који су стајали у жалби. На тврдњу да се православци присиљавају да славе католичке празнике и остало овде нисам био прецизан, боље би било да стоји...да славе све католичке празнике, одговорено је...јер се оно и то све односило на све католичке празнике, одговорено је да се они не присиљавају свуда на то, него постоје поједини случајеви где се нагоне да са католицима присуствују богослужењима, што није по схватању жупаније лоше и неће довести до проблема. Против Ненадовићевих ставова да свештеницима не може бити суђено на световним судовима, као што је урађено на Церничком властелинству, затим да се свештеници не смеју хапсити јер они подлежу само суду Конзисторије, жупанијски службеници су изјавили да ово ипак није могуће и да су два случаја на Церничком властелинству исправна јер су сами верници тражили да свештеници, због огрешења о моралне норме, буду удаљени. Жупанија се у вези са градњом цркава држала царске наредбе да тамо где постоји једна, друга не сме бити грађена, због чега је то забрањено у више села. Међутим, проблем је био у томе што су постојеће цркве биле мале, старе и трошне, а нове су грађене од тврдог материјала, са бољим условима, после чега је требало старе порушити. Жупанија је намерно све представљала као градњу друге цркве, јер је на тај начин онемогућавала Србима да подижу богомоље.⁵³⁹ У овом смислу проблеми су се јавили и у Вировитичкој жупанији, у селу Сарваш, где је Неоаквистичка комисија спречавала градњу богомоље, о чему је митрополит извештен јануара и фебруара 1751. Одмах се пожалио Илирској дворској депутацији.⁵⁴⁰ У Пакрачкој епископији су се на исти начин понашале и војне власти, на шта је митрополит, такође, указао.⁵⁴¹

Други проблем је био манастира Ораховица чије је разграничење са истоименим властелинством од раније узнемиравало митрополита и епископа Софронија. Проблеми су

---

⁵³⁹ АВ, ИДКД, 2322; АСАНУК, МПА „А“ 11/1751.

⁵⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 14/1751.

⁵⁴¹ АВ, ИДКД, 1835.

се појавили када је 1748. властелин Јосиф Пејачевић окупирао манастирски виноград у Газијама, тврдећи да се налази на његовом земљишту. Истовремено, узурпиран је и виноград у Горњој Мотични. Манастир је имао само 27 јутара обрадиве земље, а поред ње поседовао је још 46 мотика винограда, 9 ½ јутара шљива и млин за житарице. Део имовине (15 мотика винограда и два јутра шљива у селу Газије и 3 јутра земље, шест мотика винограда и 1 ½ јутро шљива у селу Душлок) био је у саставу властелинства Ораховица, док је други део имања био у властелинству Нашице (у селу Горња Мотична 15 мотика винограда и 2 јутра шљива). У саставу самог манастира, тј. око њега, било је 24 јутра земље, 10 мотика винограда, четири јутра шљива и млин. Међутим, властелинства су покушавала да се домогну манастирског поседа у својим селима, због чега се владика Софроније, заједно са митрополитом, тужио, прилажући две манастирске донацијалне дипломе, обе цара Карла VI (из 1726. и 1735), направљене после реамбулације са бароном Фрањом Пејачевићем. Њих двојица су се тужила да се на манастирском поседу све чешће протерују малобројни прњаворци, прешли махом из Босне, док је сам посед врло угрожен.⁵⁴²

Нетрпељивост према подизању цркава наставила се и током 1751. на подручју Вировитичке и Пожешке жупаније, о чему је владика Софроније обавестио Ненадовића, који се онда на основу његових писама тужио да су жупанијске власти порушиле започете цркве у Газији, Сарвашу и Подворју. У Сарвашу ово је са више од сто људи, колико је са собом повео, урадио солгабиров Чачковић, који је сву црквену грађу узео и предао тењском спахији, док је становништву претио на разне начине да би остало мирно и прихватило да не подиже цркву, односно да се не би никоме жалило за оно што му је он учинио.⁵⁴³ Поред овога, мало касније навео је владика Софроније и дешавања у селу Кипу код Сирача, где је Антон Михаљи, администратор властелинства, протерао свештеника Павла Поповића да би од његовог брата наплатио порез, јер је свештеник тврдио да његова кућа, па и сви укућани, не плаћају порез, по праву имунитета. Администратор је укупно узео тада робе из свештеничке куће у вредности од 68 форинти и 50 крајцара.⁵⁴⁴ Проблеми из 1751. само су пренети без решења у наредну годину. Зато се митрополит обратио

⁵⁴² АВ, ИДКД, 2295; Д. Кашић, *Српски манастири...*, 156–157.

⁵⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 80. и 81/1751.

⁵⁴⁴ Узео је више оваца, затим свиња, чак једну са 12 прасића, итд. АСАНУК, МПА „А“ 83/1751. Митрополит се поводом овог догађаја обратио Марији Терезији тражећи да по закону свештеничка кућа буде ослобођена плаћања пореза и да се све што је узео администратор надокнади. АСАНУК, МПА „А“ 85/1751.

Илирској дворској депутацији опширном Промеморијом 15/26. фебруара 1752, набрајајући учињене преступе. Указао је на случај свештеника из Кипа, који не само да није решен него се настављало са истом праксом, док је Пожешка жупанија толерисала овакве ствари те је на исти начин страдао и свештеник из села Шуметац, Михајло Јоксимовић. У оба случаја је као иницијатор оптужен администратор Михаљи, али је правда за њега била недостижна. Арендатор Тењског властелинства, Адамовић, тукао је српског свештеника Василија Вуковића и са пандурима опљачкао његово имање. Од исте особе је страдао и тењски парох Јован. Поред њих, хапшени су и затварани свештеник Теодор Драгутиновић из Црљенца и Теодор Милекшић из Камена. Ненадовић је захтевао да се надокнади нанета штета и спрече сличне ситуације.⁵⁴⁵

Православни, претежно српски, становници слободних краљевских градова имали су проблеме са учешћем у градској власти, јер и поред царског решења да се могу примати у магистрате, као и сви остали пуноправни грађани, у ове институције по правилу нису примани. У нади да ће ситуација бити боља, када је Марија Терезија 1752. издала решење да и Срби могу улазити у магистрате, Ненадовић је одмах јавио ово Сегединцима, Будимцима, Пештанцима и Острогонцима, као најугроженијим у овом праву.⁵⁴⁶ Међутим, у највећем броју случајева ова наредба је остала мртво слово на папиру, о чему сведоче тужбе Срба грађана, пре свега оних из Пеште, који су нерадо примани у Магистрат, а често били и дискриминисани по разним основама. Зато је митрополит указивао на то да Србе у градовима никада не третирају исто као Мађаре, Хрвате или Словаке.⁵⁴⁷

Подизање цркава на подручју Провинцијала није био проблем који се јављао само у Пакрачкој епископији него и у Будимској, где су се властелини бунили и у вези са постављањем свештеника, нападајући епископско патронско право. Администратор Бељског властелинства се жалио митрополиту да је Дионисије Новаковић без његове дозволе старог свештеника, против којег он није имао ништа, из Кишфалубе, суспендовао и ухапсио, а поставио тројицу нових, од којих је један био учитељ.⁵⁴⁸ Ради овога митрополит је писао будимском епископу 26. јануара / 6. фебруара 1753. јављајући му да је

---

⁵⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 227/1752. Царица Марија Терезија је у марту 1752. наредила генералу Фон Гајсругу да поменуто двојицу свештеника уз војну асистенцију отпрате у Карловце, где ће Конзисторија испитати разлоге за њихово затварање. АСАНУК, МПА „А“ 241/1752.

⁵⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 383/1752.

⁵⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 468. и 482/1753.

⁵⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 447/1753.

владарки изложио његову тужбу из децембра прошле године, како се верницима не дозвољава да зидају цркве и отварају школе. Такође, да се власник Бељског властелинства Карло Тир тужио на постављање већег броја свештеника преко свог администратора, тражећи да остави у Кишфалуби једног, а остале премести.⁵⁴⁹ Митрополит је Карлу Тиру одговорио фебруара 1753. да није његово него епископско право (*jus patronatus*) постављање свештеника.⁵⁵⁰ Администратор је крајем марта поново тражио од Ненадовића да премести два свештеника и остави једног, јер се патронско право, како је он то тумачио, односило само на једну особу.⁵⁵¹

Током 1753. поново је било проблема са поседима манастира у Пакрачкој епископији, Ораховицом и Светом Аном. Властелин Пејачевић је присилио католичко становништво својих поседа да узурпира посед око манастира Ораховице, иако су Хрвати тврдили да то није никада припадало њима, него манастиру. Претећи свима са педесет батина и дванаест форинти глобе, натерао их је да почну да обрађују земљу, а сукоб, иако се митрополит тужио, није решен те године него је потрајао све док Србин Димитрије Михајловић није 1757. купио властелинство, престао са свим нападима на манастир и постао један од његових приложника.⁵⁵² Проблема је било и са поседом манастира Свете Ане, који је за себе захтевала католичка црква, тј. ред павлина, због чега је царица манастиру дала дозволу да се суди и своју правду потражи на Банском столу, али је у Резолуцији, којом је то дозволила, одредила да се убудуће слични спорови прво решавају у оквиру жупанија.⁵⁵³

Због сличних проблема замолио је митрополит владарку 6/17. фебруара 1753. да изда наредбу о заштити верске слободе православног српског становништва, као и да српско свештенство не буде опорезовано за земљу коју поседује, јер није ни католичко. Указао је посебно на нетрпељивост према Србима у Будимској епископији и спречавању подизања цркава и школа, о чему јој је послао посебан прилог. Документовао је и изјаву да католичко свештенство (као и унијатско) уноси немир у српску средину, а све аргументе које је у овом смислу доставио односили су се на Будимску дијецезу. Међу њима је било и

---

⁵⁴⁹ У овом писму налази се и један Ненадовићевом руком записан додатак, који су иначе веома ретки, а који показује какав је однос имао према будимском дијецезану. У њему стоји: „Радујсја и веселисја мој красни перви рукосаде, таштис и имја твоје Дионисије да будет на моје утешеније“. АСАНУК, МПА „А“ 453/1753.

⁵⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 458/1753.

⁵⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 489/1753.

⁵⁵² Д. Кашић, *Српски манастири...*, 157–158.

⁵⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 459/1753; Д. Кашић, *Српски манастири...*, 239.

једно писмо владике Новаковића.⁵⁵⁴ У овој дијецези су Срби живели највише измешани са другим народима и вероисповестима и изоловани од свог компактнијег етничког простора, због чега су ексцеси били чести. Примера ради, митрополит се тужио на поступак католика у Ђеру, који су на Светог Тому присилили малобројне Србе да цео дан не раде, иако су били обавезни, по царском решењу, да не раде само од 8 до 11 часова пре подне.⁵⁵⁵ Проблема је било и у другим местима, а о некима је митрополиту писао пакрачки владика Софроније Јовановић, како би добио код владарке заштиту. Они су се пре свега односили на опорезивање свештенства као и световњака од стране управника властелинстава, коморских поседа и жупанија.⁵⁵⁶

Међутим, после свих митрополитових захтева да се дозволи слободна градња црква стигла је царска наредба која се односила конкретно на православне Коморанце, али је имала убудуће да се односи и на све православце, по којој се Србима забрањује подизање црква док о тој намери не обавесте митрополита, а овај не затражи од Двора, тј. Илирске дворске депутације, одобрење и добије га. Митрополит је за ово решење знао још током боравка у Бечу, од септембра до децембра 1752, и иступио је одмах против њега јер је оно било у потпуности у супротности са Привилегијама, али после објаве Резолуције 1753. није имао куд, него да га прихвати. Сам није знао како на све да одговори, те је тражио помоћ једног од епископа, али се из самог захтева не види којег, мада је највероватније мислио на Дионисија Новаковића, под којим су се налазили православни Коморанци.⁵⁵⁷

---

⁵⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 460/1753.

⁵⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 464/1753. Накнадном истрагом је закључено да овде није било неправилности и да Срби нису присиљени да цео дан Светог Томе држе затворене дућане, због чега је опоменут митрополит да убудуће не шаље на Двор и дикастерије непроверене тужбе. АСАНУК, МПА „А“ 522/1753.

⁵⁵⁶ Конкретно, он је изнео случај свештеника Павла Нинковића из Кипа код Сирача, чије је имање опорезивано. АСАНУК, МПА „А“ 495/1753.

⁵⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 486/1753. и АСАНУК, МПА „Б“ 122/1753. После изласка наредбе од 2. маја 1753. забрањено је Коморанцима да подигну цркву јер су, наводно, имали већ једну. Међутим, они су тражили од митрополита да о њиховом случају пише владарки и добије одговор зашто им је забрањено да нову подигну. Наиме, њихова стара црква је била у веома лошем стању и пред падањем, због чега су намеравали да подигну добар верски објекат, а намеру им је благословио њихов дијецезан владика Дионисије. Кривили су језуите који су им објавили царско решење да не могу подићи цркву, после чега су послали делегацију у Беч да тражи дозволу за градњу, обративши се грофу Кенигсег-Ерпсу и Надаждију, али им је само поновљена ранија царска наредба у погледу градње црква. Бранили су се да им намера није била да сами без дозволе подигну цркву, али су сматрали да им је то слободно по Привилегијама, нарочито услед Новаковићевог благослова. АСАНУК, МПА „А“ 571/1753. Митрополит је током боравка у Бечу обећао да ће радити на томе да им се дозволи градња нове цркве и у томе је извесно имао успеха, јер је владарка 20. новембра 1753. дозволила да Коморанци подигну нов храм, али да морају по његовом завршетку порушити стари, како не би имали две цркве. АСАНУК, МПА „А“ 641/1753.

Град Јегра је био једно од сталних места у којима су православци, Срби и малобројни Грци, имали проблема са католичким властима. Иако се налазио далеко на североистоку Угарске, у Хевешкој жупанији, био је под духовном влашћу бачких дијецезна, а спорове са католицима је решавао митрополит Ненадовић. Инспиратор прозелитске политике у овом месту је био његов бискуп, гроф Франц Баркоци, који се на овом положају налазио од 1744. до 1761, када је постао острогонски надбискуп и примас Угарске, што је остао до смрти 1765.⁵⁵⁸ Сукоби са њим су избили поново 1752–1753, када је онемогућавао зидање православне цркве и отварање школе. По његовој наредби су ухапшени многе српске занатлије, свештеник Јосиф Витковић и јеромонах Јефрем Бођанац, који су пет месеци држани у затвору (од 9/20. септембра 1752. до 6/17. фебруара 1753), у Будиму, јер су желели да сазидају своју цркву и буду примани у цеховска удружења.⁵⁵⁹ Бачки владика посаветовао се са агентом Оренгијем и пренео Јегарцима његово мишљење да би Срби све што желе требало да пријаве грофу Баркоцију или његовим службеницима, а када им било шта забране, да ту забрану траже у писменом облику, који би владика могао да пошаље Оренгију или Депутацији.⁵⁶⁰ Због овог проблема се састала министарска конференција на којој су учествовали грофови Улфелд, Колоредо, Кевенхилер, Баћањи, Кенигсег-Ерпс и Надажди, као и барон Бартенштајн, и агенти Вебер, Колер и Циглер. Због одбране занатлија и свештеника у Бечу је делао и владика Висарион Павловић (фебруар 1753). Тада је утврђено да су сви они невини и да морају бити пуштени, а да им следи сатисфакција јер занатлије нису пет месеци обављале свој посао, због чега су економски пропадали. Самом бискупу је наређено да престане да их онемогућава да улазе у цехове, јер на то имају право по Привилегијама, као што им не сме ускраћивати градњу цркве, јер и то раде по закону.⁵⁶¹

Митрополит Ненадовић је указао Илирској дворској депутацији на то да бискуп Баркоци, као световни господар Јегре, спречава децу српских занатлија да се школују, док онемогућава покривање цркве и подизање звона. Марија Терезија је 2. маја 1753. донела

---

⁵⁵⁸ Constantin von Wurzbach, *Biografisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, Band 1, Wien 1856, 159–160.

⁵⁵⁹ АЕБ, Матичне књиге, Јегра, Умрлих 1748–1776. За то време мењао их је у цркви бивши грчки ефимериј Гедеон Јерусалимац, за кога је владика Висарион Павловић тражио да пошто се свештеник и јеромонах врате из затвора он буде награђен, али да не може више бити у служби. АЕБ, Јегра 1725–1778, 80/1753. Владика је у фебруару 1753. послао сегединског и новосадског протопрезвитера Арсенија Живковића да објави царску наредбу о ослобађању Јегараца и поновном инсталирању свештенства. АЕБ, Јегра 1725–1778, 87/1753.

⁵⁶⁰ АЕБ, Јегра 1725–1778, 40/1752.

⁵⁶¹ АВ, ИДКД, 1860. и 1865.

решење у погледу Јегараца којим им је дала дозволу да школују децу у цеховима, примају мајсторе у цехове, стичу непокретности, ако буду изабрани, могу бити примани у Магистрат. Такође, саопштила им је одлуку да могу завршити зидање торња и у њега ставити звона колико желе.⁵⁶² Истог дана донела је још једну Резолуцију која се односила на Јегру, али и проблеме у Великом Вараду.⁵⁶³ Из текста ове резолуције се видело како проблеме изазивају бискупи Форгач и Баркоци, те Србима није дозвољено да подижу цркве, а из предграђа Великог Варада су и протеривани. Жупаније су спречиле подизање цркава у Сечују, Мохачу, Бремену, Маринцима и Сарвашу. На крају Марија Терезија је у Резолуцији донела решење по којем се: 1) дозвољава јегарским Србима да школују своју децу код локалних занатлија и могу бити примани у цехове. Такође могу бити примани и у Магистрат, као и сви други. Наредила је да се престане са притисцима у вези са кровом звоника, који се може завршити и у који се могу поставити звона. Потом, 2) бискупу Форгачу је забрањено да протерује Србе из предграђа Великог Варада, и 3) наредила је да се дозволи завршетак градње цркве у Сарвашу, али да се сачека са осталим местима, јер је преко Угарске дворске канцеларије тражила да јој жупаније о томе поднесу документа (за Сарваш је дозвољено јер је Вировитичка то већ урадила), после чега ће бити све одлучено.⁵⁶⁴

Резолуцијом је поновљена наредба о потреби пријаве градње цркава, јер, како је у њој стајало, Срби и Румуни имају слободу по Привилегијама да где је то потребно не само оправљају старе цркве него и подижу нове. Међутим, владарка је имала право врховног надзора у погледу православних цркава, јер оне нису биле под влашћу папе. Зато су православци морали, као и католици, да пријаве митрополиту, а он Двору, ако желе да подигну неки сакрални објекат и онда да сачекају решење. Резолуција је прецизирала цео поступак. Наиме, у оним местима у којима Срби живе сами и имају тридесет или више кућа, могу подизати своје цркве без икакве сметње и без потребе да о томе чине неку посебну молбу. Ако у неком месту, мешовитом по верском саставу становништва, Срби

---

⁵⁶² АЕБ, Јегра 1725–1778, 87. и 98/1753.

⁵⁶³ Марија Терезија је после затварања Јегараца и подношења тужби, у новембру 1752. обећала да ће све тужбе проверити, утврдити стање и онда посебно на сваку издати решење. АЕБ, Јегра 1725–1778, 75/1752. Митрополит је у фебруару 1753. пренео Јегарцима владарску наклоност и подсетио их на претходни документ, који им даје право да заврше торањ и поставе колико желе звона, док ће о осталом после истраге изаћи Резолуције, али да документ никоме не показују, него да му јаве ако буде неких нових проблема. АЕБ, Јегра 1725–1778, 81/1753.

⁵⁶⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 129/1753.

већ имају једну цркву и другу желе да подигну, то никако не смеју чинити уколико претходно владарка преко Илирске дворске депутације не да одобрење. Слободно су могли да оправљају цркве, осим када није у питању подизање цркве из темеља, а реч је о насељима где је за зидање нове била потребна владарска дозвола. Митрополиту је наређено да на ово строго пази, нарочито ако се цркве које нису довољно старе замењују новим и тиме народ оптерећује непотребним финансијским издацима. Забрањено је подизати и оснивати нове манастире, док је старима укинута право стицања непокретних добара. Резолуција је донета у априлу, а експедована је у мају 1753. свим заинтересованим институцијама и појединцима.⁵⁶⁵

Поред владарске наредбе из претходне године, 1754. нису престали напади бискупа Баркоција на јегарске Србе. Митрополит је указао Илирској дворској депутацији на то да се у овом граду Срби присиљавају да по цео дан не раде на католичке празнике, на које су били дужни да се од послова уздржавају само од 8 до 11 часова, док траје миса. Такође, приликом нове рестаурације Магистрата намерно су заобиђени сви Срби. Због тужби Срба Јегараца састали су се 9. фебруара 1754. представници Илирске дворске дептације, Дворског ратног савета и Угарске дворске канцеларије. Најпре су побројане све жалбе, о којима је раније било речи.⁵⁶⁶ После овога је владарка захтевала истрагу поводом митрополитових тужби, с тиме што би, ако се докаже да су Срби били у праву, током следеће рестаурације Магистрата морали да уђу у њега, како би она то наредила, а за сваки случај је, до провере тужби, наређено да се указ о прослављању празника из 1752. у Јегри поново објави.⁵⁶⁷ И поред тога, јегарски Срби су се жалили Ненадовићу и тражили да у њихово име моли заштиту Марије Терезије од бискупа грофа Баркоција који не објављује царске наредбе него покушава да протера православце из града и одузме им земљу.⁵⁶⁸ Ненадовић се жалио због оваквих дешавања Двору, а у првој половини августа 1754. је јавио ондашњим Србима да је владарка спремила наређења за бискупа грофа Баркоција којима му се забрањује угњетавање Срба. Поновљена је и наредба да су православци дужни да не раде на католичке празнике у складу са наредбом из 1752. и да ће убудуће

---

⁵⁶⁵ АСАНУК, МПА „Б“ 129/1753.

⁵⁶⁶ АВ, ИДКД, 1450–1452.

⁵⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 52/1754.

⁵⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 81/1754.

бити примани у Магистрат.⁵⁶⁹ И почетком 1755. тужила се православна јегарска општина на поступке овог Магистрата који им не дозвољава да своје покојнике сахрањују у цркви, како је био до тада обичај.⁵⁷⁰ Митрополит је молио краљевског персонала Георга фон Фекетеа да помогне у сређивању ситуације у Јегри и посредује између бискупа Баркоција и православне општине.⁵⁷¹

Слична дешавања, као она у Јегри, збила су се и у Сегедину, због чега се митрополит жалио грофу Кенигсег-Ерпсу, тражећи да и овде по заслуги Срби буду укључени у рад Магистрата, а не дискриминисани.⁵⁷² Такође, настојао је да заштити Сомборце, који су откупили своја слободноградска права 1749. за високу суму од 150.000 рајнских форинти због чега су град задужили, покушавајући да смањи притисак кредитора на градске повериоце.⁵⁷³ Посебно се тужио на вацког бискупа Михаела Карла фон Алтана (Michael Karl von Althann, 1734–1756) за понашање према православним трговцима у Вацу и Кечкемету, јер им је дозволио да слободно исповедање вере, а пре свега погребне церемоније, могу обављати само три месеца годишње (у априлу, августу и децембру). Илirsка дворска депутација је обавестила крајем 1754. митрополита да је бискупу наредила да укине све рестриктивне мере ове врсте и да се у питању православаца држи Привилегија.⁵⁷⁴ Поред тога, митрополит се тужио на поступке појединаца у Будимској епископији, најпре на префекта Белењешког властелинства Мартина Холса, који је узурпирао вински подрум српског свештеника из Кишфалубе Јована Васића, а потом га уништио. Тужио се и на сличан поступак власника Хидошког властелинства у Барањи према ондашњем српском свештенику. Указао је на то да се у овој епархији не поштује свештенички имунитет, док је кршење Привилегија често.⁵⁷⁵

Истовремено са решавањем проблема у Јегри, Ненадовић је покушавао да заштити српски етнички елемент у Потиском крунском дистрикту ради чега је писао председнику Илirsке дворске депутације да не дозволи насељавање других народа, пре свих Мађара и Немаца, у Каравуково, Богојево и Букин, јер ова насеља поседују Дистриктску привилегију у којој је наведено да сами њени становници могу одредити кога ће примити у своја

---

⁵⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 156.

⁵⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 337/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 362/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵⁷² АСАНУК, МПА „А“ 77/1754.

⁵⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 108. и 109/1754. Protocollum..., 1754–1756.

⁵⁷⁴ АВ, ИДКД, 2376.

⁵⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 353, 354. и 410/1755. Protocollum..., 1754–1756.

села.⁵⁷⁶ Крајем маја 1754. у том циљу се митрополит обратио цару Францу Стефану молећи га да забрани и спречи покушај пресељења Мађара, ради чега ће бити исељени Срби и предате Мађарима њихове куће.⁵⁷⁷ Поново се почетком новембра обратио председнику Илирске дворске депутације како би спречио усељавање несрпских народа на простор Потиског дистрикта без пристанка домаћег становништва. Ипак, све његове интервенције у овом смислу остале су без одјека.⁵⁷⁸

Почетак 1755. донео је Северинску буну, а немири су се јавили и у провинцијалном делу Пакрачке епархије. Како је дошло до појачавања притиска на Србе, пре свега економске природе, митрополит се почетком марта тужио на администратора Сирачког властелинства Антона Михаљија, који је у чисто српском селу Грабовљани забранио долазак зидарима и градњу православне цркве, која је по одредби царице из 1753. слободно могла бити подигнута.⁵⁷⁹ Непоштовање Привилегија и порески притисци довели су до немира на Ораховачком властелинству, због чега се владика Софроније Јовановић 13/24. марта 1755. обратио пастирским писмом кнезовима и народу осуђујући буну, као нешто што никоме не доноси срећу, док после смрти доводи до вечне казне. Из тог разлога послао им је двојицу својих људи, игумана манастира Ораховице Јоаникија и вођинског протопрезвитера Николаја, да их поуче и смире. Епископ их је посебно саветовао да никог не опљачкају, не убију или не држе у затвору. Као њихов духовни пастир тражио је да одмах престану са буном и да ако имају нешто да пријаве од нанетих им неправди, то учине на законит начин, тако што ће се тужити жупанијском суду, јер је то начин који је владарка уредила. Такође, обећао им је да ће њихове тужбе подржати без обзира против кога су написане.⁵⁸⁰ Митрополит је био задовољан оним што је учинио владика Софроније, те се није пуно бавио проблемом буне на Ораховачком властелинству, иако је касније барон Бартенштајн наводио како је Ненадовић заслужан за њено стишавање.⁵⁸¹ Првојерарх је пажњу обратио на село Латиновце, у којем су језуити 1754. затворили српску вероисповедну школу. У марту 1755. зато се по ко зна који пут жалио Илирској дворској

---

⁵⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 105/1754.

⁵⁷⁷ У истом писму цару жалио се и на поступак администратора Илочног властелинства барона Брњаковића, који је раселио четвртину села Кукињаш, претварајући га у пустару за коју држави не плаћа аутоматски никакав порез. АСАНУК, МПА „А“ 110/1754.

⁵⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 267/1754. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁵⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 356/1755. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁵⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 361/1755; АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 892/2. 100. von 7. Martius, 375. von 22. Martius 1755.

⁵⁸¹ J. X. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 169.

депутацији, указујући на то да деца већ две године не могу да се школују због овог поступка језуита, подржаних од стране локалног властелина и жупаније.⁵⁸²

Поред других притисака, проблема је било и у Темишварској епископији, где се владика Георгије Поповић сукобљавао са бискупом грофом Францом Антоном фон Енгелом Ваграјном, који је у време аустријске управе у Србији био смедеревски бискуп (1733/4–1739). Владика се тужио да је у селу Темерешту, у којем је унијатски притисак трајао већ дуже време, акција поново била јака, због чега је одређено да о свему пресуди комисија у којој су били представници епископа Георгија и бискупа грофа Фон Енгела. Како је утврђено да је реч о православном становништву, владика је поставио свештеника против којег се ускоро тужио бискуп, тражећи да буде повучен, због чега је Поповић преко митрополита тражио заштиту у Бечу. Други проблем се појавио у манастиру Сенђурађ, где је игуман Пантелејмон, због оптужбе од стране монаха Теодосија за педофилију и педерастичку, стављен у затвор. Тражено је да буде деградиран и предат световном суду, док је владика Георгије преко митрополита захтевао да му прво суди Конзисторија.⁵⁸³ Међутим, Банатска земаљска администрација је поново 14. октобра захтевала од владике Георгија да поменути игуман буде деградиран и препуштен световном суду.⁵⁸⁴

Поред верских проблема у Провинцијалу митрополит Ненадовић је решавао и многе који су били у вези са питањем световних власти, или се бар у вези с њима тужио Илирској депутацији и Двору. За поједине је био позван да се умеша, као што се тражило од њега да пошаље што више сведочанстава о урбаријалним односима, пре свега са митрополијског поседа, на комисију у Вировитицу, која је настојала да уреди односе између сељака и властелинстава. Ненадовић је поступао у складу са захтевом, чак је на залагање комисије подстицао људе да износе тужбе против властелинстава, те је, када је завршен посао вировитичке комисије (у другој половини 1755) и донесен тзв. Кеглевићев урбар за Вировитичку, Пожешку и Сремску жупанију, изнео на њега доста замерки.⁵⁸⁵ У

⁵⁸² АСАНУК, МПА „А“ 363/1755. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁵⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 469–471. и 474/1755.

⁵⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 489/1755. Овај спор је епилог добио тек 9. априла 1757. када је цар Франц Стефан наредио митрополиту да се игуман Пантелејмон трајно стави под епитимију и одреди манастир који неће смети да напусти. АСАНУК, МПА „А“ 52/1757. Одређено је да буде затворен у Бездину, али је после годину дана цар захтевао да га преместе у државни затвор. Истом одлуком је наређено да се строго води рачуна да у Банату не долази до бигамије. АСАНУК, МПА „А“ 287, 292. и 294/1758.

⁵⁸⁵ Славко Гавриловић, *Урбаријално питање у Сремској жупанији средином XVIII столећа*, ЗДН, 27, Нови Сад 1960, 11–18; *Isti, Vlastelinstvo Vojka u Sremu (1745–1766)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига IV, Нови Сад 1959, 38–40; *Isti, Сведочанства о улози православног свештенства у народним*

жалби упућеној цару Францу Стефану почетком октобра 1755. позивао се на старији Карлов урбар (1737), по којем је на име терестрала и откупа од работе од сваке сесије давано властелину једанаест форинти, што је остало и у Кеглевићевом урбару, али је додато да се поред тога тражи од поданика и по дванаест дана работе. Митрополит је ово видео као дупли порез, јер су сељаци оптерећени са осам форинти (од 11) као откупом од работе. Поред тога, морали су током целе године да дају по две жене које би радиле у кухињи спахије, од сваког винограда је узимано по две мере вина. Тужио се на одредбе које су подразумевале давања од крчевина после трогодишњег опроста и на све оно што је било у супротности са Карловим урбаром, иако је у суштини Кеглевићев већином преузео одредбе из старијег документа.⁵⁸⁶ Овим урбаром није био незадовољан само Ненадовић, него и кметови. Тако су се Ирижани тужили на ново уређење и тражили да буде враћен на снагу стари Карлов урбар. Исто су тражили и становници села Јеленци, које је припадало Одескалкијевом властелинству, као и село Голубинци. Митрополит је указао на могућност појаве емиграције ако урбар остане на снази.⁵⁸⁷ До проблема је долазило и приликом промене господара неког властелинства, као што се десило када је Вуковар и његово властелинство од грофа Куфштајна преузео гроф Елц и управљао њиме преко свог пленипотенцијара Розентала. Тада је дошло до извесног погоршања положаја кметова и грађана иако је гроф Елц наводно желео да на снази остану односи из времена грофа Куфштајна. Због ових промена Вуковарци су тражили митрополитово мишљење како да уреде односе и да ли је могуће да се врате на старо.⁵⁸⁸ Што се тиче Кеглевићевог урбара, он је на снази остао кратко, а сам митрополит је упознат с тим да је реч о привременом урбару. Трајао је до 15. марта 1756, када је донет Терезијански урбар, који је потом постао основа за урбаре у целој земљи. Неколико дана после доношења Терезијанског урбара сремски поджупан је позвао митрополита да дође у Загреб, како би присуствовао

бунама у Славонији средином XVIII века, Историјски часопис, 34, Београд 1988, 181–182; *Isti, Uvodenje urbara u Požeškoj županiji (1745–1762)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига III, Нови Сад 1958, 59–62, 71–74.

⁵⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 476. и 478. *Protocollum...*, 1754–1756/1755.

⁵⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 479, 488/1755. *Protocollum...*, 1754–1756. и 507/1755; С. Гавриловић, *Урбаријално питање...*, 16–18; *Isti, Ириг, трговиште у Срему 1687–1849*, Нови Сад – Ириг 1994, 16–17; *Isti, Шид и Шидско властелинство (1699–1848)*, Нови Сад 1958, 6–12.

⁵⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 484/1755.

објављивању овог акта. Митрополит је тамо послао као свог пленипотенцијара администратора Даљског поседа Трифуна Јовановића Видака.⁵⁸⁹

На Синоду из 1755. тужио се митрополиту будимски владика Дионисије да се у његовој дијецези, а пре свега у Барањској жупанији, уопште не поштује ни у једном погледу свештенички имунитет. Још веће притиске су трпели Срби у Мохачу, где је унијаћење и покатоличавање спроводио печујски бискуп Ђерђ Климо. Поред тужби молио је Синод и митрополита да понове молбу владарки за дозволу градње цркве у Сечују.⁵⁹⁰ Уз све наведено митрополит се владарки тужио и у погледу односа према православцима у Вацу, тражећи од ње заштиту права која је сама дала Привилегијама овдашњим Србима.⁵⁹¹ Митрополит је указао на то да проблеме праве можда овде ипак да остане прави, јер се ради о једној личности, тај гроф Фон Алтан је био и бискуп и жупан Ваца вацки бискуп и жупан гроф Фон Алтан, који је забрањивао православцима трговину и стицање поседа. Због њега нису могли да стекну ни грађанска права, а поред свега угрожена су била и њихова верска.⁵⁹²

У првим месецима 1756. митрополит је комуницирао са Илирском дворском депутацијом поводом жалби које су му упутили становници Српског Ковина, против локалног провизора, који их је онемогућавао да подигну торањ (звоник) за своју цркву и спречавао судију српске националности да буде изабран на положај, иако су на ово имали право по ранијим царским одлукама. Илирска депутација је позвала на одговорност провизора који је тврдио да им он не спречава да граде звоник идентичан са претходним, мали и дрвени, док им забрањује, јер на то, наводно, немају право, да подижу звоник који би био од чврстог материјала, пошто би то изискивало нове издатке. Поред тога, у погледу судије тврдио је да овде важе исти услови као у било којем угарском месту, тј. да се бира најспособнија особа, без обзира којем народу припада. Међутим, и провизор и комисија су митрополиту замерили што је уопште покренуо питање избора судије јер за то постоје надлежни органи којима би се требало обратити, а он се сам у то није смео да меша.⁵⁹³

---

⁵⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 599, 601. и 602/1756. Отпор је постојао и приликом увођења овог урбара у живот. Он је на крају и споро спровођен у живот и урбаријална регулација, током које је наређено да се не дирају свештенички поседе, потрајала је до 1759. С. Гавриловић, *Урбаријално питање...*, 24–27; Isti, *Vlastelinstvo Vojka...*, 40–45.

⁵⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 433, 434. и 436/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁵⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 528/1755.

⁵⁹² АВ, ИДКД, 2113.

⁵⁹³ АВ, ИДКД, 2393.

Настављајући да се меша у предмете световних власти, митрополит се после смрти владике Висариона Павловића тужио што је жупанија преузела пустару Сириг, која је била у власништву епископа.⁵⁹⁴ Владарка је тада донела решење да се војне власти не мешају у ствари епископских резиденција, тј. да не могу стављати забрану после смрти владике.⁵⁹⁵ Митрополит је доказивао да су бачки дијецезани пустару Сириг уживали од Велике сеобе, а Илирска депутација му је одговорила да се стављање пустаре под надзор Коморе десило услед тога што је развојачена Потиска граница и што су њена добра прешла под управу Угарске дворске канцеларије, тј. под кулског коморског провизора Стефана Меснера. Ово још није значило да посед неће бити у будућности препуштен бачком епископу, него је поштована уобичајена процедура да је пустара прелазила у руке коморе током седисваканције у тзв. интеркаларном периоду, као што је случај био и са Даљским властелинством. Ненадовић се позивао на то да је владици Висариону ова пустара препуштена 1732. и да ју је без икаквих проблема, на миру, уживао до 1751.⁵⁹⁶ Спор је продубљен, митрополит и Угарска дворска комора су се тужили једно против другог доказујући своја права, после чега је Марија Терезија наредила да се посед реституише и врати Бачкој епископији са свим правима као што су точење пића, у вези с чим је поново дошло до сукоба између митрополита и Угарске коморе, која је тврдила да се врше злоупотребе овога јер је митрополит пустару давао у аренду српском свештенству, па с њом и право точења пића.⁵⁹⁷ Решење које је донето 19. јуна 1756. поводом пустаре Сириг односило се и на посед арадског дијецезана, Бабунски салаш, који је требало да остане у поседу свих наредних арадских владика.⁵⁹⁸

Седисваканција у Бачкој епископији отворила је могућност да се Ненадовић још више умеша у проблеме који су у њој постојали. Пошто није било дијецезана, део православних Русина се обратио почетком 1756. митрополиту тужећи се да су им унијати преотели цркву и тражећи да им се постави свештеник. Такође, молили су да могу подићи себи нову богомољу. Реч је била о тридесетак породица које су се преселиле из Куле у Крстур, после чега су овде дошли њихови сународници унијати из Мишколца и Макова, са

---

⁵⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 560, 561. и 564/1756.

⁵⁹⁵ АВ, ИДКД, 2394. Истовремено је доделила пензију за Павла Ненадовића, митрополитовог синовца и народног секретара, на чему јој се првојерарх одмах захвалио. АСАНУК, МПА „А“ 566/1756.

⁵⁹⁶ АВ, ИДКД, 2394.

⁵⁹⁷ АВ, ИДКД, 2400.

⁵⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 659/1756. и 660/1756. *Protocollum...*, 1754–1756.

којима су наводно заједно подигли цркву. Међутим, када је она завршена, православним Русинима је забрањено да се у њој моле.⁵⁹⁹ Све њихове захтеве митрополит је подржао и послао Илирској дворској депутацији на разматрање, али су они на крају одбијени.

Током 1756. дошло је до немира и у Бачкој, за које је на одговорност позван и митрополит. У време боравака може, ипак, једнина боравка Ненадовића у Бечу о овим немирима било је доста речи, нарочито о разним оптужбама провизора против митрополита и обрнуто. Администратор бачког коморског поседа Франц Јозеф Редл оптуживао је митрополита као организатора немира јер је био у вези са кулским кнезом Недељком Барјактаревевићем, који је бунио коморске поданике и обећавао им ослобађање од работе ако га изабере за кнеза. Како је са Барјактаревевићем у додиру био и кулски свештеник Петар, Редл је у свему видео Ненадовићеву кривицу, за коју је додао и да је првојерарх одузео општинске печате српских кнежева како би приграбио материјална средства за себе. Барјактаревевић је подстицао народ на отпор и емиграцију у Банат, а Редл је приказао да је и иза овога био митрополит. Оптужба је још отежана чињеницом да Ненадовић није хтео да препусти пустару Сириг Комори иако на њу још увек није добио владарску донацију, чиме су, по Редлу, била узурпирана коморска права. За новонастале проблеме оптужен је као изазивач и митрополитов егзарх Арсеније Радивојевић, за кога је наведено да је бунио сељаке причом како Комора оштећује српске кметове, а било је и тврдњи да је управо Радивојевић поузимао печате и тиме за себе и митрополита стекао знатна материјална средства.⁶⁰⁰ Када је Барјактаревевић напустио Бачку и отишао ка Пакрацу, Редл је тражио да га ухапсе и прекину све везе између њега и митрополита, који је већ позван у Беч.⁶⁰¹

Цео проблем је детаљно анализиран на састанцима заинтересованих страна у Илирској дворској депутацији, а документа су сведочила о томе да разни коморски чиновници узимају већи порез од прописаног.⁶⁰² Сам митрополит је у априлу присуствовао овим заседањима у Илирској депутацији, када су од њега захтевани одговори поводом горњих оптужби и констатовано да се не може мешати у световне ствари. Ненадовић је

---

⁵⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 570/1756.

⁶⁰⁰ У вези са овим је гроф Кенигсег-Ерпс поново тражио да се Ненадовићу предочи да нема власт у световним него само у духовним стварима и да не може заступати своје сународнике ван духовне јурисдикције. АВ, ИДКД, 2137.

⁶⁰¹ С. Гавриловић и И. Јакшић, *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку*, 42–50, 53–55.

⁶⁰² АВ, ИДКД, 2135.

оповргао тврдње да је имао учешћа у подстицању немира, да је узимао печате или преко свог егзарха убирао велике приходе. С друге стране, истакао је да му је познато да се не може мешати у световне ствари, а то није ни желео, али да он не може да спречава људе, па ни сеоске кнежеве, да му упућују жалбе, без обзира на то што се не односе на ствари из његове надлежности. За своју одбрану уз усмено објашњавање дао је и писмене доказе, оповргавши да је печате ико са његовим знањем узео, а наводећи да је то учинио камерални провизор како би преко прописаног десетка стекао за себе додатну материјалну добит, док су се и он и Радивојевић строго држали Свитка. Истовремено, на седници се жалио против коморских провизора, говорећи да глобе народ високим, законски неутемељеним порезима и присиљавањем на давање радне ренте. Депутација је решила да се за испитивање сукоба у Бачкој образује посебна комисија, док је Ненадовићу објашњено да нема право да се меша у цивилне ствари, али и даље може да прима све жалбе својих верника и прослеђује их институцијама, чиме се заобилазила редовна процедура.⁶⁰³ Ненадовић је поводом Сирига тражио преко барона Бартенштајна да Марија Терезија што пре донесе решење, јер док је њега оптуживао Редл да новосадски свештеници точе пиће, он је за то оптуживао коморске чиновнике.⁶⁰⁴ На крају је Илирска депутација донела решење 14. јуна 1756. по којем се митрополит ослобађа свих оптужби које је против њега поднела Бачка коморска управа и указује се на то да не само да је он неправедно оптужен него да је и буна сељака лажна. Такође, речено је у решењу да све што ради митрополит ради на корист царског дома.⁶⁰⁵ Није искључено да је на овако позитивна решења утицао почетак Седмогодишњег рата, када је требало што више изаћи Србима у сусрет јер су давали знатан део царских трупа.

У Бачкој је током наредне године било само проблема са одређивањем међа манастира Бођана и Ковиља и пустаре Сириг, на чему су заједно морали да раде представници митрополита Ненадовића и Коморе, тј. администратор поседа Редл.⁶⁰⁶ Митрополит је молио владарку да што пре пошаље донацијалну документацију и решења како би било могуће извршити реамбулацију поседа.⁶⁰⁷ Истовремено, митрополит се поново мешао у ствари Сомбораца, који су постигли договор да православци и католици

---

⁶⁰³ АВ, ИДКД, 2074.

⁶⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 514/1756. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁶⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 655/1756.

⁶⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 16. и 20/1757; АВ, ИДКД, 2412.

⁶⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 131. и 132/1757. *Protocollum...*, 1757–1759.

уреди своје односе на равноправној основи, да се бирови једне и друге вере смењују периодично, као и да чланове Магистрата чине сви који у њега буду изабрани без обзира на верску припадност. Нарочито је наглашено да се Србима ништа од Привилегија не може одузети.⁶⁰⁸

Док је у Сомбору Магистрат добио своје уређење и требало да функционише на равноправној основи, у Темишвару је све више долазило до сукоба између Српског и Немачког магистрата. Српски је имао право да суди, хапси и изриче смртне казне, што му је почео да оспорава Немачки, тражећи да буде изнад њега. Спор је дошао и до Двора, због чега су тамо упућени изасланици, који су ишли и митрополиту Ненадовићу (Никола Ђуричко и Петар Стојков), пошто је донето решење да српског танача не бира Магистрат него постављају градски судија и Савет. Одређено је да састанке и суђења не могу више држати у старом граду, него или у Фабрици или у новом делу града. Ово је изазвало велику конфузију међу Србима, због чега је од митрополита тражено да их заштити. Указивали су му на историјске чињенице, да су имали свој Магистрат и под Турцима, као и да су управо Срби, тј. темишварски владика и дванаест „бојара“, изашли пред принца Евгенија Савојског када је стигао са војском до Темишвара, да му изразе покорност и савез. Они су Савојском показали где да затвори довод воде у град и са које стране је најбоље да га нападне, при чему су се Немци разбежали, а Срби по освајању били тврђавска посада.⁶⁰⁹ Ипак, није у темишварској дијецези било све црно, него су неке државне мере биле и врло корисне. Управо је у Темишвару објављена наредба за Банат у вези са сахрањивањем покојника у складу са санитарним мерама. Ова наредба из 1756. наредне године је објављена у свим епископијама, а суштина јој је била у томе да се покојници не смеју сахрањивати док фелчер (мртвозорник) не утврди узрок смрти.⁶¹⁰ Митрополит је наредбу прихватио и објављујући је тражио да се спречи негативна појава да поједини свештеници, из лажних верских разлога, одбијају да јој се повинују. Од епископата је тражио да је спроведу у дело.⁶¹¹

---

⁶⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 624/1756.

⁶⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 30/1757.

⁶¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 80/1757.

⁶¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 118/1757. У јуну 1757. митрополит је опоменут да његови свештеници, пре свега они у Новом Саду, пружају отпор овој наредби, објављеној преко Угарске дворске канцеларије, због чега је затражено да их присили да се повинују царској одлуци. АВ, ИДКД, 2422.

Поред митрополитових захтева за заштиту Српског темишварског магистрата, покушавао је да заштиту добије и за сегединске Србе који већ осам година, због става градског Магистрата, имају потешкоћа да добију свештенике.⁶¹² Јавио је владарки да иако је било очекивано да приликом рестаурације Магистрата у њега буду примљени и Срби, до тога није дошло, па ју је молио да оваква дискриминације више не буде пракса и да Срби буду једнаки са осталима.⁶¹³ У октобру, током митрополитовог боравка у Бечу, обратио му се у име Сегединаца сенатор Василије Лаушевић, који је молио да покуша да добије решење по којем ће убудуће један сенатор морати да буде Србин, јер су се плашили да по Лаушевићевој смрти остале три „нације“, Мађари, Немци и Буњевци, то неће дозволити.⁶¹⁴ Митрополит се жалио (марта 1757) да се Србима никако не дозвољава учешће у власти у локалним срединама, жупанијама и градским магистратима, а као пример је навео Сегедин, у којем је било два упражњена места у Магистрату, на која су намеравали да доведу Мађаре, иако би требало да поставе Србе, јер је последњи српски представник у овом телу, Игњат Ракић, преминуо пре осам годна. И Илирска депутација и Угарска канцеларија су сматрале да је Ненадовићев захтев оправдан и да на бар једно од поменутих два места треба поставити Србина, што је Магистрату и препоручено.⁶¹⁵

Током 1757. поново је дошло и до проблема у провинцијалном делу Пакрачке епископије. Тражено је да се испита спор између манастира Свете Ане и павлина. Илирска депутација је у сагласности са Угарском канцеларијом јавила митрополиту да је спор из домена световног права, те да би требало да се решава пред цивилним судовима.⁶¹⁶ Такође, наређено је да павлини на основу докумената покажу право власништва над овим манастиром, али је спор на крају решен на Банском столу по принципу *status quo*, јер је павлинима признато право претензије на манастир, али је он остао Србима.⁶¹⁷ Митрополит се жалио и на непоштовање Привилегија у Вировитичкој жупанији, где једном православном малефиканту није дозвољено да га исповеди и причести православни свештеник него је то урадио католички. Илирска депутација је тражила 1757. од Ненадовића да се поводом оваквих жалби више не јавља јер није упознат са суштином

---

⁶¹² АСАНУК, МПА „А“ 35/1757. Protocollum..., 1757–1759.

⁶¹³ АСАНУК, МПА „А“ 61/1757.

⁶¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 124/1757.

⁶¹⁵ АВ, ИДКД, 2415. и 2419.

⁶¹⁶ АВ, ИДКД, 2411. и 2421.

⁶¹⁷ Д. Кашић, *Српски манастири...*, 239–241.

проблема.⁶¹⁸ Невоље су се појавиле и у Сехешфехервару, где је спречавано зидање црквеног торња. Такође, овде је наредба из 1752. у вези са поштовањем и нерадом на католичке верске празнике била мртво слово на папиру.⁶¹⁹ У Сегедину градски Магистрат и Војна команда нису 1760. и 1761. дозвољавали Србима да подигну камени звоник поред своје цркве, иако је то дозвољено католицима. Митрополит се тужио Марији Терезији и поводом овог проблема.⁶²⁰

Митрополит Ненадовић се жалио на разне злоупотребе и непоштовање Привилегија од стране провинцијалних власти, нарочито оних у Срему. Он је 20. фебруара 1759. упутио дуже писмо са жалбама чију су окосницу чинили проблеми око изградње пута кроз Буковичку шуму у којој су заједничко власништво имали манастир Гргетег, Одескалкијево и Каменичко властелинство. По њему, проблем су правила поменута два властелинства и војне власти у Карловцима. Други део чиниле су оптужбе које су се тичале права кадуцитета које му је упорно ускраћивано. Поводом овога се тужио 31. августа 1759. на каменичког властелина Марцибањија позивајући се на акт од 21. новембра 1757. и његову конфирмацију од 13. децембра 1758, као и на саме Привилегије по потврди из 1743. Како ништа није решено, митрополит се са новом тужбом јавио 7. децембра 1759. јер се појавио нови преступ у погледу кадуцитета, који је учинио илочки провизор Марек, присвајајући имовину покојног православног илочног свештеника. Само недељу дана касније послао је нову тужбу по истој основи, јер је провизор коморског сремског поседа Хорват ставио забрану на имовину покојне Марије Деметровић из Черевиха, а на протест православних свештеника растерао их је са бандеријалцима.⁶²¹ Поред тога, проблема је било и са опорезивањем и пореским притисцима, због чега је на Синоду 1759. донета одлука да за случај оптерећења свештеничких породица порезима на територији Провинцијала сваки владика са што потпунијим подацима о томе обавести митрополита.⁶²² У то време је проблема било и у Осеку, мада је на њих Ненадовић указао још крајем 1758. Наиме, овде Србе никада не бирају на место градског судије, које су задржавали за себе Немци и Хрвати. Препуштено је Илирској осечкој комисији да ово реши, али је већ закључено да се судије бирају ако испуњавају услове тамо где има Срба, а у Осеку их је било мање него

---

⁶¹⁸ АВ, ИДКД, 2417, 2418. и 2420.

⁶¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 394/1759.

⁶²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 392/1762.

⁶²¹ АВ, ИДКД, 2448.

⁶²² АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

Немаца и Хрвата, којих је живело 391 породица, док је Срба било 152 и већ стога они нису могли бити изабрани, стајало је у одговору комисије.⁶²³

Митрополит је покушао да ослободи пореза све људе који су живели на манастирској земљи, а сукоб је вођен око оних који су живели на поседу Бездина. У том циљу радио је заједно са темишварским владиком Вићентијем. Порез за целу сесију је износио годишње 41 форинту и 43 крајцаре, а митрополит је тражио да овога буду ослобођени, као и да им се дозволи слободна продаја робе. Међутим, Земаљска администрација је изнела став, прихватљив за Двор, да прњаворце треба ослободити свих пореза јер они су манастирски подложници, али да остали, који живе на манастирској земљи као арендатори, а не прњаворци, то право не могу имати, јер они остварују профит и према томе подлежу опорезивању. Манастирска имовина је са поседом утврђена комисијски 1754. када је констатовано да ван прњавора има 26 особа које су до 1757. морале бити ослобођене пореза, али су после те године биле дужне да га дају. Уз њих је постојало 12 породица прњавораца који су ослобођени кварта, работе и новчаних давања.⁶²⁴ Почетком 1761. тражио је овог пута владика Вићентије да се арендатори бездинског поседа ослободе коморских пореза, али је Банкарска управа за Банат то одбила.⁶²⁵ Истовремено је манастиру забрањено да прави ракију од жита и да је продаје, као и да наплаћује жировину и продају дрва.⁶²⁶

У провинцијалном делу Пакрачке епископије проблеми су се јавили и 1761. У Пожешкој жупанији администратор Михајло Ђоковић учинио је неколико узурпација и то у погледу имовине духовних лица, у селу Граховљани отео је свештенику Луки Михајловићу виноград, док је проти из Подборја Михајлу Николићу и свештенику у Брестовцу Николи Панићу узео пашњаке још 1752. и прикључио их поседу барона Шандорија. У Градишкој жупанији су уведени порези и за свештеничка имања на продају вина и животне намирнице, док се духовници присиљавају на плаћање контрибуције.⁶²⁷ Међутим, у самој Пожешкој жупанији су се појавили неки сукоби између владике и свештеника и док га је једна страна оптуживала да је узимао више од његовог претходника приликом канонске визитације, друга је тврдила да је узимао као и његов претходник, а да

---

⁶²³ АВ, ИДКД, 2451.

⁶²⁴ АВ, ИДКД, 2503.

⁶²⁵ АВ, ИДКД, 2519.

⁶²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 194/1761.

⁶²⁷ АВ, ИДКД, 2520.

су појединци давали више из поштовања према њему наводећи све његове позитивне особине и врлине. Наравно, оне оптужбе које су ишле против владике користиле су и жупанијске власти да га дискредитују.⁶²⁸

Почетком октобра митрополит је подигао тужбу против администратора Илочког властелинства Јозефа Демковића. Њу је упутио на више адреса, најпре Марији Терезији а потом грофовима Кауниц-Ритбергу, Палфију, Хотеку, Надаждију и Баћањију, износећи све преступе које је овај у протеклом периоду учинио и тражећи за то сатисфакцију. На првом месту су биле оне тужбе које су се тикале кршења Привилегија и узурпације његове јурисдикције, јер је хапсио и држао у затвору православне свештенике, а пре свега гргуревачког попа Недељка. Оптужио га је и за више финансијских злоупотреба и махинација од којих је најкрупнија била у Иригу, где је дошао у посед црквеног новца. Такође, изнео је на рачун митрополита низ увреда. Оваква „проституција“ митрополиту је доста тешко пала и због ње је посебно тражио сатисфакцију.⁶²⁹ Поводом овог процеса хрватски бан гроф Франц Надажди писао је 19. новембра 1761. Сремској жупанији, тражећи начин на који би Демковић могао митрополиту да учини ту сатисфакцију.⁶³⁰

У Пожешкој жупанији је 1763. и даље убиран десетак од свештенства и од њих су тражили све новчане и натуралне ренте.⁶³¹ Истовремено се у Сремској жупанији непоштовање свештеничког имунитета јављало паралелно са извржавањем руглу и јавним блаћењем свештеника. Зато се митрополит после једног таквог случаја, који је провизор Мерек учинио у Лежимиру са свештеником Теодором, пред његовим родитељима и укућанима, тужио управнику Илочког властелинства Демковићу.⁶³² Свештенство је после Седмогодишњег рата присиљавано да даје све порезе за земљу коју поседује, десетак, контрибуцију и разне друге намете, и поред тога што га је владарка у више аката тога ослободила, а последњи је донела 14. фебруара 1763.⁶³³

Проблеми су се све чешће јављали у градским срединама. Кечкемет је био место са јаком православном трговачком колонијом, коју су чинили Грци и Срби. Митрополит се жалио 1763. на непоштовање верских права православаца, али је владарка тражила да

---

⁶²⁸ АВ, ИДКД, 2522.

⁶²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 271, 272. и 275/1761.

⁶³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 294/1761.

⁶³¹ АВ, ИДКД, 2179.

⁶³² АСАНУК, МПА „А“ 31/1764.

⁶³³ АСАНУК, МПА „А“ 33/1764.

изнесе конкретне проблеме које им прави администратор Вацке бискупије, бечки надбискуп, гроф Од Вала и Зонентурма Кристоф Антон фон Мигаџи. Ситуација је била отежана и тиме што су Срби и Грци до тада били заједно у православној црквеној општини, а од 1763/64. су желели да се раздвоје у засебне. У фебруару и марту 1764. обратили су се православци из Кечкемета митрополиту, молећи га да надлежним институцијама упути тужбу јер им је угрожена верска слобода.⁶³⁴

Средином марта 1764. стигло је и позивно писмо Ненадовићу од сремског великог жупана Михаела Чеха да је за 17. јун сазвана Дијета у Братислави и да због овога све жупаније треба да спреме своје тужбе на генералним заседањима, а митрополит је позван да присуствује таквом чину 2. априла у Вуковару, где ће бити изнете тужбе које се тичу Сремске жупаније. Позив у овом смислу написао му је и главни судија Сремске жупаније Пал Клемпаи, тражећи да или лично дође или пошаље свог пленипотенцијара.⁶³⁵ Митрополит, међутим, одбрану није спремао на жупанијским скупштинама, где су послати његови егзарси, него у Бечу. Овде је изјавио да се плаши инкорпорације Баната у Угарску, што би могло да доведе до новог емиграционог таласа јер су се Срби из развојачених делова Војне границе 1751. одселили управо у Банат пошто нису хтели да буду под угарском жупанијском влашћу, а сада би се опет нашли под њом. И њему и барону Бартенштајну је било познато да је инкорпорација Славоније и Срема и поред обећања заштите довела до многих проблема у Провинцијалу. Митрополит је Мађаре оценио као константно незадовољне („Malcontenten Hungaren“) и да стално траже неке измене, које доводе до незадовољства других људи и народа. Зато је питао Двор и Илирску депутацију шта се уопште очекује од инкорпорације Баната.⁶³⁶ Идентично писмо, са поново изнетим обећањем да ће Срби свакако остати верни владарском дому, Ненадовић је послао и председнику Дворског ратног савета фелдмаршалу грофу Леополду фон Дауну, као и државним секретарима Ненију и Пихлеру.⁶³⁷ Тек крајем октобра послао је свој кратак одговор гроф Фон Даун, уверавајући митрополита да ће Срби као и до тада уживати

---

⁶³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 2. и 3/1764.

⁶³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 36 и 38/1764.

⁶³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 86/1764.

⁶³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 90/1764.

толико пута потврђене Привилегије и заштиту, али је избегао да и једном речју помене Банат и његову инкорпорацију.⁶³⁸

Истовремено са проблемима у Кечкемету јавили су се они поново и у Јегри, о чему је обавештен владика Мојсије Путник, који је 1764. био у Бечу. Изазивач невоља је био бискуп гроф Естерхази, а епископ је у договору са митрополитом Павлом решио да се обрати надлежним институцијама, Хевешкој жупанији, бискупу и градском Магистрату, па да онда, када добије одговор, ако он не буде повољан по Србе, саопшти га надлежним дворским институцијама. Ако бискупов одговор буде био такав да се из њега види да он не жели православне у Јегри, имали би разлог да га туже. Тражен је овакав одговор јер, како је владика Мојсије истакао, породица Естерхази је врло утицајна на Двору, те се на једног њеног члана никако не би смели тужити без ваљаних разлога.⁶³⁹

Док је 1764/65. Диета заседала, митрополит се суочавао са проблемима у Провинцијалу. Розентал, управник Елцовог Вуковарског властелинства, поништио је тестамент вуковарског свештеника Ацка Петровића у којем је остављена извесна сума манастирима и Митрополији. Ненадовић је оштро протествовао истичући да по дозволи владарке из 1753. свештенство може оставити парусије и сарадаре манастирима и Митрополији, а да је Розенталов поступак, којим је анулирао тестамент и последњу вољу свештеника, штавише сведоке казнио са 50 форинти, противзаконит. Пленипотенцијару је јавио да ће о овом случају одмах упознати грофа Елца и саму владарку.⁶⁴⁰ Како је митрополит у ово време био у Бечу, покушавао је да овде дође до решења проблема. Такође, радио је и на случају Кечкемета. Још пре него што је стигао у Беч, барон Бартенштајн је тражио податке од агента Шерера, у вези са бројем кечкеметских православца, да ли су у граду стално насељени или долазе и одлазе, и колико дуго ту живе.⁶⁴¹ Митрополит је упозоравао на то да ово није једино провинцијално место у којем долази до проблема, него да је обесправљености било и у другим местима. Он је упозорио Илирску депутацију да камерални чиновник Стефан Стојчевић из Нештина зато што није католик није добио дозволу да закупи пошту у Глогоњу.⁶⁴²

---

⁶³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 140/1764.

⁶³⁹ АЕБ, Јегра 1725–1778, 149/1764.

⁶⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 124/1764.

⁶⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 242/1765.

⁶⁴² АСАНУК, МПА „А“ 243/1765.

У Бечу је митрополит примио и тужбу која му је упућена из Острогона, како се тамошњим православцима не дозвољава да обнове своју цркву и подигну звоник уз њу. Зато је молио Марију Терезију да пошаље Острогонском магистрату наредбу којом се православцима дозвољава да ово ураде. Доста брзо се поводом овог питања огласила Илирска дворска депутација и 8. јула послала писмо Острогонском магистрату да се не меша у градњу православне цркве и њеног торња.⁶⁴³ Поводом ситуације у Кечкмету митрополит се поново марта 1766. обратио Марији Терезији са податком комисије за то одређене, да у овом месту постоји 41 православна породица а да им се бране верска права и зидање цркве, иако на то имају право чим их је у једном месту више од 30 породица. Немају ни свог свештеника него им као у филијалу долази духовник из другог места. Митрополит је тражио да све ово буде исправљено.⁶⁴⁴ Владарка је после свега наредила 9. новембра 1766. да се православнима у Кечкмету дозволи слободно исповедање вере и држање цркве са свештеником.⁶⁴⁵

Током 1766. актуелизовано је питање Срба Јегараца и њихових захтева. Проблема је било више и то не само између Срба и бискупа грофа Кароља Естерхазија него и између католика и унијата, тј. њихових владика. Ненадовића, разумљиво, није занимао овај сукоб, а Илирска депутација је сматрала да у овом случају није надлежна. С друге стране, митрополит се жалио да ни овај бискуп не дозвољава да православни уђу у еснафе, затим да им је спречавао куповину некретнина у граду, док оне који су дошли из Османског царства стално протерује. Чак им је одузео и црквено звоно. По дозволи митрополита владика Мојсије Путник се спремао да владарки тужи бискупа грофа Естерхазија.⁶⁴⁶ Сукоб и нарасли проблеми нису завршени ове године него су настављени следеће и до краја Ненадовићевог живота. При томе се број разлога за тужбу повећавао јер је бискуп, као световни господар града, уводио Србима веће намете, док је приходе њихове цркве смањивао, и и даље их спречавао да учествују у власти. Зато су Грци и Срби из Јегре одредили свог пленипотенцијара који би их заступао пред судовима где је то потребно, поред бачког епископа и митрополита, Рушу Стефанија, Грка.⁶⁴⁷ Ускоро су поднели владарки и тужбу на неправде које им је учинио бискуп, а које су се односиле на отимање

⁶⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 253, 257. и 261/1765.

⁶⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 371/1766.

⁶⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 480/1766.

⁶⁴⁶ АВ, ИДКД, 1453–1455; АЕБ, Јегра 1725–1778, 160/1766.

⁶⁴⁷ АВ, ИДКД, 1456; АЕБ, Јегра 1725–1778, 162. и 172/1767.

звона, протеривање новодосељених трговаца, забрану уласка у Магистрат и забрану стицања непокретности.⁶⁴⁸ Проблеми нису решени ни до митрополитове смрти, иако је било више захтева током 1768. са разних страна да се донесе решење за Јегру.⁶⁴⁹

Поводом нових сукоба Илирска дворска депутација је крајем марта 1768. одржала састанак којем су поред председника грофа Колера присуствовали барон Фон дер Марк, као и саветници Хитнер, Циглер и Пелзер, и секретар Крепел. Они су прво претресли целу историју сукоба у Јегри од 1750. из које се видело да је проблем био бискуп, прво гроф Бркоци а потом гроф Естерхази, јер су обојица као земљишни господари имали сва права, пошто Јегра није била слободни краљевски град. Ипак, и поред тих права владарка је у прошлости, 1750. и 1754, донела таква решења којима је омогућавала да не долази до толико отворене дискриминације Срба (наредбе да се морају примати у магистрате, право на верску слободу, дозвола градње торња, звона), али њих бискупи често нису узимали за озбиљно и кршили су их. Ипак, између 1754. и 1765. проблема, бар нарочито великих, није било. У међувремену су и Ненадовић и бискупи упозорени да воде рачуна и поштују царске наредбе. Међутим, митрополит се 1766. обратио владарки јер бискуп гроф Естерхази није дозвољавао православцима куповину непокретности, а радио је и на томе да их избаци из Магистрата, док нове досељенике није примао. Владарка је зато у мају 1768. тражила да јој бискуп на све оптужбе достави одговоре и да почне да поштује Привилегије, прописе и Резолуције које је она донела без обзира на то коме их је доделила. Како бискуп на све оптужбе никако није одговарао, Депутација је предлагала да се формира посебна комисија која би испитала све проблеме настале по овим тужбама. Одмах је предложено да једног члана да Провинцијал, једног Угарска дворска канцеларија а једног Илирска депутација (маркиза Де Вила, који је учествовао још у таквој великоварадској комисији).⁶⁵⁰ Бискуп је донео решење по којем Срби приликом куповине имања то нису пријављивали само градском судији, што је иначе било правило, него су морали и бискупу, као феудалном господару Јегре. Управо је ово гроф Естерхази користио да их у куповини спречи. Успевао је да им наметне порез и за издржавање католичких свештеника, са којима нису имали никакве везе. Посебне тужбе су се појавиле због

---

⁶⁴⁸ АЕБ, Јегра 1725–1778, 183/1767.

⁶⁴⁹ АВ, ИДКД, 1457–1458.

⁶⁵⁰ АВ, ИДКД, 1459.

Естерхазидеких економских притисака, а у томе му је помагао некадашњи члан великоварадске комисије Стефан Коцка.⁶⁵¹

У јуну 1768. поново су министри окупљени у Илирској дворској депутацији изнели целу историју сукоба, а на записник настао на овом састанку Марија Терезија је написала „In dieser Sache gewärtige vorzügliche das das in Følge Meiner auf das Protocoll vom 24. und 27. Maji erflossenen Resolution von der hungarischen Kanzley und Illirischen Deputation zu erstattende gutachten“.⁶⁵² Радило се о два протокола настала на седницама Илирске депутације, под наведеним датумима. Донета решења нису била нарочито повољна. Владарку је занимало да ли је Срба било у Јегри и 1686. када су град освојили Турци, јер је ово питање повлачило са собом и проблем на који се односе Привилегије. Став заинтересованих страна је био подељен, а Угарска дворска канцеларија, чију је подршку уживао бискуп гроф Естерхазиде, константно је бранила становиште да се оне не могу односити на староседеоце, него на новодосељене. Сматрано је да је Срба у граду било пре 1686, али у непознатном броју, те да би требало Привилегије ипак проширити и на њих. Срби су прекорени и тражено је да се покоре и за своје проблеме жале феудалном господару, што је био апсурд јер су се они управо против овог свог феудалца и тужили. Препоручено је да се Србима дозволи кандидовање једног члана Магистрата, уз напомену да он сигурно неће бити изабран јер је било очигледно да ће сви католици, који су већина, гласати против њега, али да се унијатима може дозволити чланство. Слобода куповине земљишта и кућа им се даје, али сви који тек дођу у варош морају се пријавити надлежним властима. Ово је могао бити проблем јер је бискуп био та власт, а он је настојао не само да не прима новопридошле, нарочито бивше османске поданике, него да их на сваки начин удаљи. Како су у то време трговци из Македоније, пре свега Цинцари, долазили овде да се трајно населе, ова мера је била још једна од мера које суштински нису поправиле положај православца. Предвиђено је да Срби могу добити статус грађана. Међутим, ни оваква половична решења нису објављивана те је и даље било пуно простора за сукобе.⁶⁵³ Бискуп гроф Естерхазиде је све жалбе Срба одбацивао као неосноване, позивајући се с једне стране на раније одредбе, а са друге на то да се већина односи на време када он није овде био

---

⁶⁵¹ АВ, ИДКД, 1465–1466. и 1489.

⁶⁵² АВ, ИДКД, 1460.

⁶⁵³ АВ, ИДКД, 1461.

дијецезан, што ипак није било у складу са историјском истином.⁶⁵⁴ Гроф Колер је касније изнео став, а Марија Терезија га својим потписом прихватила, да се Привилегије односе и на Србе из Јегре. У погледу овог града био је то последњи акт донет за Ненадовићевог живота.⁶⁵⁵

Док је трајала борба у Јегри, поново је постала актуелна и она у Кечкемету, због које је још током јануара 1767. стигла тужба да Пештанска жупанија и даље не дозвољава слободу вероисповести кечкеметским Србима. Они су се жалили краљевском персоналу и поджупану јер им је затворена црква. Тражили су да је отвори, али је одговор био негативан, пошто је наводно администратор Вацке бискупије добио у овом смислу такво наређење од Марије Терезије. Међутим, Срби су у ово сумњали, претпостављајући да управо гроф Мигаци покушава да им онемогући слободу вере. Митрополит је умољаван да посредује како би решење, које је владарка већ издала, а које је штитило православну грчку општину у Кечкемету, било спроведено у дело.⁶⁵⁶ Ненадовић је заиста њихове страхове у виду једног писма послао Илирској дворској депутацији тражећи да им се дозволи слобода вере. При томе овде није било речи о обичним, сиромашним верницима, него о јакој грчко-српској трговачкој компанији, економски довољно снажној да јој се изађе у сусрет.⁶⁵⁷ Владарка је на крају пресудила да ситуација мора бити решена у складу са њеном одлуком из новембра 1766, по којој се трговцима у Кечкемету даје право да уживају верску слободу, што је објављено и њима и митрополиту. Међутим, надбискуп гроф Мигаци се противио и овој наредби и настојао да се православнима никако не

---

⁶⁵⁴ АВ, ИДКД, 1462.

⁶⁵⁵ АВ, ИДКД, 1464. Важно решење које се тичало овог града и Срба донето је убрзо по његовој смрти, још док није сахрањен. Тако је записник са седнице од 7. септембра 1768. регулисао да Привилегије дефинитивно морају важити за Србе из Јегре. Предложено је да се Јегра уздигне на степен слободног краљевског града, јер би тиме утицај бискупа био смањен. Овој мери је требало да се приступи јер је негативна јегарска пракса могла утицати на друга подручја где живе Срби и довести до већих последица. У октобру је решено да се поводом жалби сазове једна комисија и у њу уђу двојица православних свештеника. Међутим, и поред њеног рада у наредном периоду страсти нису стишане, напротив, сукоби су заострени, бискуп је почео и да се негативно изражава о владици Мојсију Путнику, под чијом епископијом је била Јегра, те је проблем и даље постојао. На основу рада комисије Марија Терезија је 1769. донела решење којим је поништила раније бискупске дикриминаторске одлуке и дозволила Србима да могу имати некретнине у граду (али да се одреди на којој удаљености од бискупског двора не могу да их купују), да слободно где желе отварају дућане, буду примани у еснафе, плаћају порезе као и други, прихватају их у грађанство, ако испуњавају услове као и остали. Свештеници су ослобођени свих пореза, а остаје да ако су их црквене слуге плаћале, то чине и даље. Отето звоно је бискуп морао да врати. Забрањено је насилно покатоличавање. АВ, ИДКД, 1468–1470.

⁶⁵⁶ АСАНУК, МПА „А“ 501. и 503/1767.

⁶⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 526/1767.

препусти њихова црква и дају верска права.⁶⁵⁸ Због овога се митрополит поново 31. октобра / 11. новембра 1767. жалио Марији Терезији, оптужујући бискупског администратора да не поштује владарске наредбе.⁶⁵⁹ Проблем је на овоме остао до краја митрополитовог живота и решаван је у наредном периоду.

Током Ненадовићеве управе Митрополијом у Провинцијалу је долазило до више проблема у које се он редовно мешао како би заштитио православне вернике. Градови, пре свих они који су се налазили у Угарској, као Јегра и Кечкемет, а повремено Сегедин, Сомбор, Ђер и Сехешфехервар, често су били негостољубиви према православним верницима, економски снажним Србима и Грцима. Поред верских проблема у Великом Вараду, Јегра је била место у којем је вођена жупна борба да се заштите права православаца. Иако је овај град припадао Бачкој епископији, а овдашњи дијецезани се борили за њега, на том пољу је највише учинио митрополит Павле, који је упорним изношењем доказа покушавао да добије дозволу за своје вернике да могу слободно исповедати веру, насељавати се у граду, стицати имовину, подићи цркву, учлањивати се у еснафе итд. јер су их у томе спречавали јегарски бискупи, који су у исто време били и градски световни господари. Слични проблеми мучили су православне становнике Кечкемета, док је питање усласка Срба у градске магистрате често маргинализовано и они онемогућавани да учествују у раду градских управних тела. Тамо и где су имали своја, као у Темишвару, други су покушавали да их потчине себи, док их је митрополит бранио и због тога био опоменут више пута да се не меша у ствари световне политике.

Поред сталног дискриминисања у градовима и у селима, на коморским и властелинским добрима дешавале су се злоупотребе које су погађале и вернике и саму Митрополију, па није чудно што се и поводом оваквих проблема, као што је кадуцитет, Ненадовић стално тужио Двору у нади да ће бити пронађено ваљано решење. У вези са питањем слободне градње цркава, управо на основу тужби из Провинцијала донето је 1753. решење којим се још једно право Прве привилегије анулирало, јер су постављени услови у супротности са дозволом да се цркве слободно граде. Ипак, митрополит је користио овај акт у будућности да би осигурао право својих верника да подижу верске објекте. Повремено су се јављали спорови око патронског права које је митрополит Павле

---

⁶⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 566, 567, 569. и 570/1767.

⁶⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 620/1767.

на сваки начин настојао да заштити, јер је оно било једна од основа Привилегија. Такође, као што је радио на смиривању буна у Војној граници, преко пакрачког владике Софронија Јовановића је настојао да смири и немире на Ораховачком властелинству на којем су Срби били изложени пореским притисцима. Покушавајући да што више помогне српским земљорадницима, жалио се против Кеглевићевог урбара и на наредбу власти подстицао Србе да изложе све своје жалбе из опсега урбаријалног питања, како би коначно решење било позитивно за све. Током побројаних делатности било је неопходно да се митрополит меша у разна световна питања. Он никад није ни покушавао да се од њих ограда, па иако је опомињан да то не чини, управо је својим упорним ангажманом на овом подручју допринео да се његови верници заштите где год је то било потребно. Без обзира што нека решења није доживео, као у погледу Кечкемета или Јегре, његова борба је осигурала да она буду после 26. августа 1768. донета, а Срби и Грци сачувају етнички и верски идентитет.

3. 4. Враћање дугова Српског коњичког пука

Доласком на чело Митрополије Павле Ненадовић се обавезао да ће вратити дугове које су направили његови претходници и то је учинио за прве три године по избору. Вратио их је из оних средстава којима је сам располагао, али је поред тога било неопходно скупити и друга средства како би били исплаћени дугови Илирске хусарске регименте, тј. Српског коњичког пука, образованог у време митрополита Вићентија Јовановића, 1735. најпре без његовог знања, а потом са њим као власником. У време када је власништво прешло на митрополита, требало је да се формирају четири компаније, поред већ формираних и на ратиште упућених шест компанија, којима је привремено командовао потпуковник Рајко Прерадовић. Опремање нових компанија, којима је митрополит тежио јер би тек целовит пук у случају расформирања значио финансијско обештећење од стране државе, било је сувише тешко за Србе и никада није завршено до краја, него су опремљене још две компаније уз задуживање митрополита. Овај пук је расформиран 1740, али како никада није био у пуном саставу, остало је да његове дугове, тј. дуговања повериоцима од којих је узет новац за опремање коњаника, врати српски народ. То никако није било могуће у време патријарха Арсенија IV и митрополита Исаије Антоновића, те су дугови чекали да их врати митрополит Ненадовић.⁶⁶⁰

Пре доласка на чело Митрополије Павла Ненадовића, српска депутација, у којој су били архимандрит Синесије Живановић и потпуковник Рајко Прерадовић, боравила је у Бечу и водила разговоре управо о овом проблему. Том приликом су архимандрит и потпуковник потписима оверили рачун од 112.633 форинте и 31 крајцаре, као дуг који се мора надокнадити кредиторима. Касније су се у Бечу истим послом поред Живановића налазили потпуковник Михајло Продановић и новосадски сенатор Лазар Рубешић. Они су по овлашћењу митрополита Ненадовића 1751. прегледали рачуне, када је утврђено да се поред горе наведене главнице мора вратити и камата, која је износила 8%, односно око 9.010 форинти. Митрополит је у септембру 1751. примио поменути коначни обрачун дуга

---

⁶⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 558/1755;

Аврам Ђукић, *Нешто за историју и. кр. српске хусарске регименте*, Нови Сад 1894; Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу...*, 80–81, 87–89; Радослав М. Грујић, *Прилози за историју одношаја наших са Румунима у XVIII веку*, 10–12; Исидора Точанац, *Српски народно-црквени (1718-1735)*, Београд 2008, 237–243.

са задатком да га исплати у наредном периоду.⁶⁶¹ Са исплатом се није одмах почело, јер је Ненадовић враћао дугове својих претходника до 1753, због чега је владарка 1754. наредила да се ово питање размотри на Синоду и да се са владикама договори како ће га исплатити.⁶⁶² Решено је да се порез распише на све вернике, те да у том циљу владике напишу дијецезе, а пописе доставе митрополиту.⁶⁶³ Међутим, услед заплета који су се јавили у Вараждинском генералату на овом послу није постигнут напредак. Зато се питањем дугова позабавила и Илирска дворска депутација. Расправама су поред барона Бартенштајна присуствовали језуити Кампмилер и Битерман, затим гроф Колер у име Угарске дворске канцеларије и саветник Фон дер Марк. Они су утврдили да пасива износи 129.554 форинте (дугови за кредиторе пука), док је актива износила 30.452 форинте (средства која се дугују пуку) и до ње је дошло продајом пуковске имовине (мундира, коња итд.). Када су износи саврњени, преостало је да се плати још 99.102 форинте и 17 крајцара.⁶⁶⁴ Финални рачун је написан 31. децембра 1755. До повраћаја дугова није дошло током наредне године, јер је почео Седмогодишњи рат и током његовог трајања није било речи о томе да се новац скупи и исплати кредиторима или њиховим наследницима.

После доношења финалног рачуна десет година није ништа урађено да се дугови врате и вероватно митрополит ово питање не би ни постављао да сам Двор није дао иницијативу, управо у време Ненадовићевог боравка у Бечу. Током јула 1765. вођени су разговори о дугу Српског коњичког пука, а било је извесно да ће се морати што пре наћи решење и почети са његовим враћањем. Да се народ не би оптеретио великим порезима, предвиђено је да се износ дуга подели на две или три године и да се тако све врати, али је рок могао бити и дужи. У међувремену је дуг, због камате, порастао на 136.934 форинте и 36 крајцара, од чега је одбијена актива, те је коначно требало да се врати 106.482 форинте и 17 ½ крајцара.⁶⁶⁵ У допису Земаљске администрације у Темишвару од 18. септембра констатовано је да би новац требало да врати српско становништво Провинцијала и Војне границе и свештенство, свако по 1/3 износа, али да рок отплате буде од три до пет година. Ипак, дуг је враћало и делом румунско становништво које је живело у Банату.⁶⁶⁶ Ово је

---

⁶⁶¹ АСАНУК, МПА „А“ 148/1751.

⁶⁶² АСАНУК, МПА „А“ 74/1754.

⁶⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 285/1754. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁶⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 558/1755.

⁶⁶⁵ АВ, ИДКД, 2227.

⁶⁶⁶ АВ, ИДКД, 2228.

био став и Коморе, тј. да се за дуг користи верски принцип и да га враћају сви верници у надлежности Карловачке митрополије.⁶⁶⁷ Илирска депутација је, међутим, намеравала да порез прошири и на немачко становништво Баната настањено у војним местима, па је о њиховим могућностима плаћања тражила (новембра 1765) мишљење Банатске земаљске администрације. Предлог на крају није усвојен.⁶⁶⁸

Раду депутације овде мислим на Илирску дворску депутацију, зато сам ставио велико слово, као институцију, министарство..у Бечу је присуствовао повремено и митрополит, који је на питање како да се дуг разреже тражио да се сазове Сабор, јер је тако нешто било у његовој а не митрополијској надлежности. Предлог је одбијен и царица је јавила да ће она одредити како ће се враћати дуг, а митрополит је тражио да у том случају не оптерећује јерархију и клер, јер су они имали порески имунитет. Уз то је констатовао да би са граничарима могло бити проблема, јер због сиромаштва неће моћи да плате додатни порез. Марија Терезија је наредила да се цео дуг подели на три дела, на граничаре, провинцијалце и јерархију, те да сваки сталеж плати по трећину, тј. по 35.494 форинте и 6 крајцара. Рок је требало да буде три или три и по године, а од Ненадовића је тражено да донесе модус скупљања дугова од свештенства. Што се тиче граничара, за њих је одређено да свака породица да по једну крајцару месечно, тј. 12 годишње, што би било скупљано преко војних власти. Провинцијалцима је одређено да се сваке године од контрибуције одвоји по једна крајцара, на име пуковског дуга. Половина дуга коју је требало да исплати Провинција (17.747 форинти и 6 крајцара) одређена је за Банат, а друга половина за угарске жупаније. За расподелу дуга на клер митрополит је тражио да се састане Синод и о томе донесе одлуку, али је Марија Терезија сматрала то непотребним, одредивши да сви епископи Ненадовићу усмено или писмено дају свој предлог, а он извештај о томе њој пошаље. Ово је Ненадовић искористио да позове епископе у Карловце како би му рекли план и колико људи имају у епископији, свештеника, породица итд. да би могао одговорити владарки. Желео је да се што пре састану јер је до јуна требало предати прву рату дуга.⁶⁶⁹

Како је био принуђен да на основу пописа састави план отплате дугова Српског коњичког пука, односно трећине дуга коју је требало да врати свештенички сталеж,

---

⁶⁶⁷ АВ, ИДКД, 2229.

⁶⁶⁸ АВ, ИДКД, 2230–2233.

⁶⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 268/1765, 322. и 355/1766.

Ненадовић је израчунао да у Карловачкој митрополији има укупно 87.704 дома, о чему говори и доња табела:

<i>Епископија</i>	<i>Број домова</i>
Сремска	13.277
Вршачка	15.811
Будимска	2.736
Арадска	12.911
Горњокарловачка	6.914
Костајничка	7.214
Бачка	6.913
Темишварска	15.811
Пакрачка	6.117
Укупно	87.704

Румуна је било управо тамо где је број домова највећи, у Вршачкој, Темишварској и Арадској епископији, док их у Срему није било и податак о 13.277 кућа открива да је српско становништво овде било најзаступљеније. У чисто српским епископијама (које су укључивале и мали број Грка и Цинцара), без Вршачке, Темишварске и Арадске, број кућа је износио 43.171. Поред овог броја је број српских породица био већи у Темишварској епископији, јер је она обухватала велик део српског етничког простора у Банату, те је свакако више од половине кућа било српских, док је у Арадској и Вршачкој, како се чини, било више Румуна. Тако је број српских домова износио око 60.000 при чему је на просечно једно домаћинство долазило бар шест чланова (одраслих и деце), те је број Срба у то време у Монархији могао бити око 400.000.⁶⁷⁰

Пошто је утврдио бројно стање свештеничких породица, митрополит је почео да прави планове о разрезивању пореза. Најпре је донео модус који је приказан у табели која следи:

⁶⁷⁰ Табела и подаци су састављени на основу: АСАНУК, МПА „Б“ 19/1766.

<i>Епархија</i>	<i>Износ</i> ⁶⁷¹
Сремска	1.327 ф. и 70 х.
Вршачко-карансебешка	1.581 ф. и 10 х.
Будимска	267 ф. и 60 х.
Арадска	1.291 ф. и 10 х.
Горњокарловачка	691 ф. и 30 х.
Костајничка	721 ф. и 40 х.
Бачка	691 ф. и 30 х.
Темишварска	1.581 ф. и 10 х.
Пакрачка	611 ф. и 70 х.
Укупно	8.770 ф. и 40 х.

Предвидео је да се цео износ исплати за четири године (1766–1769), чиме би се скупило 35.082 форинте и 80 крајцара, док би остатак до пуног износа требало да буде распоређен на манастире, о чему је одлука остављена за касније, јер у том тренутку митрополит у рукама није имао њихову конскрипцију. Манастирима је остало да плате још 412 форинти и 50 крајцара. У сваком прорачуну је предвиђено да половину новца сваке епархије да свештенство, а другу половину сам епископ, од својих прихода. За случај да се све мора вратити за три године (1766–1768), предвиђена је другачија расподела, тако што би се на сваку форинту епархијског прихода одвајала 21 крајцара за исплату, при томе се рачунало да у форинту иде 60 крајцара, што је значило да ће свака епархија морати да да 35% својих прихода за враћање дугова. Како је по митрополитовој процени приход Архиепископије, Вршачко-карансебешке и Темишварске епархије износио 6.000 форинти, свака је за дуг требало да да по 2.100. Арадска је на 5.000 прихода имала да да 1.750, Будимска, Бачка и Пакрачка са приходом од 4.000 по 1.400, а Горњокарловачка и Костајничка, са приходом од 2.000 форинти, по 700 за дуг. На тај начин би се добило 13.650 форинти, док би се 3.000 свештеничких породица (не само уже него и оне које са њима живе у заједници) опорезовало са 8 форинти (укупно за три године) и тако добило

⁶⁷¹ Овај износ је добијен на основу броја домова сваке епископије. Број је помножен са пет, колико је новчића давала свака кућа (пет новчића = један грошић, а 100 новчића је била 1 форинта), на основу тога су добијене горње цифре. АСАНУК, МПА „А“ 325/1765.

још 24.000, односно укупно 37.650, при чему је вишак требало да се утроши за преношење новца и администрацију.⁶⁷²

Митрополитова процена је учињена на основу података које је у том тренутку имао у рукама, али је тачне тек требало да добије од владика, које су због лошег, зимског, времена почетком 1766. посао морали да одложе, а самим тим и долазак у Карловце.⁶⁷³ Ипак, у једном су се сви слагали, да им је свештенство сиромашно, при чему нису одрицали да ће платити одређену суму. Нису крили жељу да порез по њих и њихову епархију буде што мањи. Ненадовић на то није обраћао пажњу него им је само тражио да му доставе пописе јер ће на основу њих разрезати порез, без обзира на имовинско стање свештенства. Зато је пожуривао пре свих најбогатије епископе Јована Георгијевића, Синесија Живановића и Викентија Јовановића Видака да му што пре пошаљу конскрипције. Упозорио их је на то да ништа не смеју прикривати, јер процес надгледају световне власти, које и саме врше пописе.⁶⁷⁴

Владика Данило Јакшић је митрополиту обећавао да ће у Карловце поћи после Ускрса, који је те године падао 23. априла / 4. маја, и понети конскрипцију епархије.⁶⁷⁵ Потврђивао је да ће све што је одређено за њега и свештенство његове епископије уредно платити, али је истовремено обавестио митрополита да се народ из Карловачке војне границе услед незапамћене глади масовно исељава и одлази у правцу Славоније, Срема, Бачке и Баната, док је део прешао у Вараждински генералат. Свештенство је сиромашно, а миграцијама остаје и без верника. Боље стање није било ни у малобројним селима која су изван Војне границе. Навео је пример Топуског, где је 1765. било 130 српских породица, али их је управник спахилука, чији је власник Загребачка бискупија, толико притискао порезима и работама како би се иселили, а на њихово место били насељени Хрвати, да је од поменутог броја 1766. остало свега 18 породица, док су остале побегле у Вараждински генералат и Славонију. Поред тога, и оно становништво које је још живело у Карловачком генералату већим делом је било за сеобу, трбухом за крухом, при чему је Јакшић

---

⁶⁷² Једна форинта је имала 60 крајцара, ако се од 6.000 форинти за сваку одбије по 21 крајцара, добија се 126.000 крајцара, односно, када се тај износ подели са 60, добија се 2.100 форинти.

⁶⁷³ Из једног оваквог писма Синесија Живановића сазнаје се да је он заиста тешко болестан, јер је јавио митрополиту како су му се поново на обе ноге отвориле ране, због чега не може да одмах крене у Карловце. Он је због болести морао да лежи у кревету, због чега је прекинуо и канонску визитацију. АСАНУК, МПА „А“ 359. и 362/1766.

⁶⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 359, 361, 362. и 366/1766.

⁶⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 367/1766.

безуспешно покушавао да заустави емиграцију. Тако је било јасно да овде неће ићи лако са наплатом додатних пореза.⁶⁷⁶

Ипак нису сви епископи прихватили мирно износ дуга који је требало плаћати. Највише се жалио пакрачки епископ Арсеније. Он је сматрао да није праведно што плаћа скоро исти износ дуга као и бачки владика, који економски знатно боље стоји од њега. У одбрану свог става изнео је да је његов приход онолики колико Путник добија само од Новог Сада, да је већ седам година у разним судским процесима за заштиту Срба због којих је увећао своје трошкове, а да је народ толико сиромашан да не може ништа да даје свештеницима, те су они већ две године без плате. Оваква оцена пакрачког дијецезана је прилично несигурна. Прихватао је да дају колико могу, али ако не успе да скупи цео износ, предлагао је да остале епископије надокнаде његов део дуга. Није пропустио да се пожали да је остао без Осечког поља и села Будимци, које је најбоље у Славонији, а да се услед сиромаштва при наплати пореза народ почео расељавати и бежати из својих насеља. Претио је да ће ако се оно што се од њега тражи не изједначи са Будимском епископијом, отићи у Беч да се тужи, констатујући да је дуг наследио митрополит и да је он требало и да га исплаћује и то раније, јер је било бољих година. Глад је била толика да је Радивојевић морао у Банату да купује жито за народ. Ради свега је молио смањење оног дела који је одређен за њега и послао је таблицу из које се видело како би они требало да буду подељени, по њему, на епископије.⁶⁷⁷ За разлику од њега, будимски епископ није имао ништа против износа који је одређен да плати, те је наредио двојици егзарха, за будимски део Гаврилу а мохачки Софронију Кириловићу, да скупе и митрополиту предају одређени износ за Будимско владичанство.⁶⁷⁸

Такође, износу који је на њега и његову епископију разрезан противио се владика Синесије Живановић. Сматрао је да не само он него ни свештеници неће моћи да дају онолико колико је митрополит тражио, прво јер сам нема толико прихода, а друго јер свештенике већ притискају великаши, како у погледу пореза тако и работа.⁶⁷⁹ Оне владике које су имале више средстава више су се и буниле. Тако је Јован Георгијевић био противан

---

⁶⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 386/1766.

⁶⁷⁷ Предвиђао је да по години заједно свештенство и манастири и епископ дају на следећи начин: по 310 форинти Будимска, Пакрачка и Горњокарловачка епархија, Костајничка 400, Бачка 1.455, Вршачка и Темишварска по 1.625, Арадска 1.290 и Сремска 1.818. АСАНУК, МПА „А“ 380/1766.

⁶⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 382/1766.

⁶⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 383/1766.

да даје исто колико и темишварски дијецезан, док је митрополит давао мање од њих. Он је тражио да Ненадовић направи таблицу свог свештенства по епископијама и онда то пошаље њему, како би се праведно распоредио трошак.⁶⁸⁰

Митрополит је због епископских одговора био љут, а још више јер нико од владика није дошао код њега, него су му слали писане одговоре, без конкретних података које је очекивао. Због тога им је послао једно прекорно писмо априла 1766. истичући да су епископи само кукали, нарочито они који „богатари нарицајуштесе“. Истакао је да су се неке владике буниле а он их је још поштедео, и да би требало да виде таблицу пакрачког владике о расподели дугова па да се запитају колико би ваљало да дају. Зато им је јавио да не долазе у Карловце, него да направе таблице за то колико би требало да даје њихова епископија и друге, и да све са објашњењем како да се скупи новац што пре пошаљу у Карловце. Да би ово могло лакше да се уради, послао им је пописне таблице, тражећи да одговоре брзо пошаљу јер се једном мора завршити та расправа и да не би још претрпели некакву штету. Љутит тон митрополита у овом писму не може се срести у ранијим.⁶⁸¹

Током маја 1766. настављена је писмена комуникација између владика и митрополита. Данило Јакшић је писао митрополиту да је он у таквим условима да не зна како би направио неку таблицу и да се слаже са свим што је митрополит одредио, само постоји проблем јер 143 свештеника, колико је стајало у Ненадовићевој табlici, услед

⁶⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 387/1766.

⁶⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 391/1766. Вршачки владика је предлагао следећу расподелу дугова:

<i>Епархија</i>	<i>Број свештеника</i>	<i>На свештенике по 2 ф. и 6 крајцара</i>
Сремска	405	850
Вршачка	350	735
Будимска	55	115
Арадска	271	569
Горњокарловачка	143	300
Костајничка	165	346
Бачка	209	438
Темишварска	378	793
Пакрачка	113	237
Укупно	2.089	4.386

расељавања више није било у епископији, него њих 110 и 12 свештеника који су без службе. Навео је да ни податак о броју мирских домова (6.771) није тачан јер их нема ни 6.000, пошто се Срби стално селе у Доње крајеве. Владика није порицао да свештеници морају платити део дуга, али није знао ко ће платити износ за 21 свештеника којег више није било у Горњокарловачкој епископији, а стајали су у таблица, тј. да ли ће они који живе у њој платити до тог броја, или ће за њих бити смањен износ дуга који ова епископија треба да преда. Поред тога, настојао је да плати мање 694 форинте, јер је сама Горњокарловачка епископија 1736. дала толико за Српски коњички пук.⁶⁸² За разлику од њега, владика Арсеније Радивојевић је и даље упућивао жалбе у којима је говорио како ни он ни свештенство немају новца за враћање дугова. Митрополиту је замерао што на његове раније жалбе у том смислу није уопште одговарао, при чему је страховао да ће цео дуг који је преостало да плате манастири пасти на Пакрачку епископију, иако нигде о томе није било ни речи, и унапред је јављао митрополиту да од четири манастира у његовој епископији три тешко живе (Света Ана, Пакра и Дреновац), док тек један има мало бољи економски положај (Ораховица). Констатовао је да они цео дуг неће моћи да плате.⁶⁸³ Владика Јосиф Стојановић се тужио да он од прихода има само димницу, и ако преда оно што му је одредио митрополит, неће имати од чега да живи, док би ту малу суму на себе могли да преузму владике Јован, Синесије, Мојсије и Вићентије и да не осете ово давање, јер су им приходи високи и остварују их по више основа. Што се тиче свештенства, и оно се тужило да не може дати толико, јер су се људи из њихових парохија одселили. Он се чак жалио и фелдмаршалу Клефелду за скупљање пореза ове врсте од свештенства, и то заједно са протама, али му је фелдмаршал само одговорио да се митрополит у Бечу договорио о дуговима.⁶⁸⁴ У епископијама је заиста било тешкоћа да се скупи овај новац. Владика Дионисије се жалио митрополиту из Решинара да у тзв. Доњој епархији, тј. области некадашње Мохачке епископије, прота Симеон јавља да свештеници одбијају да плате тај дуг, док на северу све иде добро.⁶⁸⁵ За то време је митрополит обавестио сремске проте о томе како ће морати да сакупљају порез и њему га доносе.⁶⁸⁶

---

⁶⁸² АСАНУК, МПА „А“ 400/1766. Митрополиту је послата копија овог рачуна, који је управо он потписао те године као митрополијски намесник и генерални егзарх. АСАНУК, МПА „А“ 406/1766.

⁶⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 401/1766.

⁶⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 402/1766.

⁶⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 403/1766.

⁶⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 407/1766.

Иако су епископи, као што је горе речено, имали разне своје разлоге да сеprotиве овим давањима онако како је то митрополит прописао, он није имао времена да чека на њих, него је владарки морао да поднесе план враћања дуга. Ненадовић је предвидео да се порез односи само на свештенике, а не на ђаконе и манастире. На крају је решено да сваки свештеник преда годишње по две форинте, а да епископ да онолико колико и сви свештеници његове епископије заједно. Период исплате би био три и по године. Прва рата је имала да се преда 1766, а последња 1769, али нема података о томе да ли ће се те 1769. скупити пола или цео годишњи износ.⁶⁸⁷ На основу каснијих података је познато да је од враћања дуга Српског коњичког пука преостао износ од чак 13.615 форинти, који је Сабор намеравао да расподели на проширивање Митрополијског двора, како је предвиђено непосредно пред Сабор 1774.⁶⁸⁸ Овако разрезан порез морао је митрополиту бити достављен до 1. октобра, јер је тог месеца он морао да га преда Осечкој војној каси.⁶⁸⁹ Тако је на основу броја свештеника одређен следећи распоред дугова:

<i>Епархија</i>	<i>Износ</i>
Сремска	1.620
Вршачка	1.400
Будимска	220
Арадска	2.368
Горњокарловачка	572
Костајничка	660
Бачка	836
Темишварска	1.876
Пакрачка	452
Укупно	10.004

⁶⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 408. и 409/1766.

⁶⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 11. и 12/1774; АСАНУК, МПА „Б“ 72. и 73/1774.

⁶⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 431/1766.

Како се ближио крај октобра 1766, митрополит је у Осечку војну касу морао да преда прву рату дуга.⁶⁹⁰ Када је то крајем месеца учинио, известио је Марију Терезију да је предао 8.612 форинти, иако је предвиђено да преда 10.372, што је био виши износ од првобитно планираног (10.004) јер је било више свештеника него што је првобитно израчунато (2.501). Наиме, накнадно је утврђено да у Будимској, Бачкој и Темишварској епископији има 67 свештеника више. Митрополит ју је истовремено обавестио да владика Јосиф није предао још 192 форинте, што ће бити послато накнадно Осечкој каси, али да није порез платио ни владика Синесије, а код њега се радило о знатно озбиљнијем износу од 1.568 форинти. Стојановић је ускоро предао свој заостатак, али је и даље проблем било оно што није предао владика Синесије. Митрополит је тражио од њега да што пре пошаље средства, јер то од њега захтева Илирска дворска депутација.⁶⁹¹ По утврђеном принципу дугови су враћани и наредне године када их је преко провизора Даљског властелинства Трифуна Јовановића Видака, брата темишварског владике, послао у Осечку војну касу. Међутим, ни тада није послао цео годишњи износ, јер новац поново нису предали владика Јосиф Стојановић и Синесије Живановић. Скупљено је само 8.836 форинти уз обећање да ће остатак бити ускоро надокнађен, али до смрти митрополита о томе нема више података, те је тако остало да дугове Српског пука до краја исплати Ненадовићев наследник Јован Георгијевић.⁶⁹²

Као што је наследио разне дугове своје тројице претходника за које се обавезао да ће их вратити, што је и учинио до 1753, било је неопходно да организује и враћање главног дуга, оног који је настао формирањем и издржавањем Српског коњичког пука. Иако је ова јединица постојала само пет година, камата и главница које су морале бити враћене су на крају износиле преко сто хиљада форинти, а како пук никада није до краја формиран, јер није имао десет него највише осам компанија, повериоцима су средства морала бити

---

⁶⁹⁰ Током 1766. у Банату је из Провинције покупљено на име дуга 5.452 форинте и 29 крајцара. Касније (1768) је констатовано да је овај износ скупљен за годину дана иако је могао да се скупља од три до пет година. АВ, ИДКД, 2234, 2235. и 2244. Касније (1769) је речено да је тај износ био део дуга, али да како цео још није намирен, требало би послати део који недостаје. Очигледно да је део дуга остао неисплаћен па је тражено тамо где је могуће да се нешто добије 1769. АВ, ИДКД, 2256, 2258. Наводно је сада требало да се скупи 13.632 форинте и 2 ½ крајцаре. АВ, ИДКД, 2258. Тако се скупљање овог новца протегло и на 1769–1770. годину. Поменути износ од преко 13.000 форинти је могао да се скупи у периоду од две године и то је учињено тако што је 1769. скупљено 7.076 форинти и 44 крајцаре, а остатак следеће године, мада је било могуће и да се скупе две једнаке рате. АВ, ИДКД, 2262, 2265, 2267.

⁶⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 481, 485. и 489/1766; АСАНУК, МПА „Б“ 12/1766.

⁶⁹² АСАНУК, МПА „А“ 631. и 635/1767.

враћена од стране власника пука, а не државе. Пошто је то био митрополит Вићентије Јовановић, чијом смрћу је власништво са дугом прешло на наследнике, и Ненадовић је био један од њих. Његова средства никако нису могла бити довољна да се он врати те је предвиђено да се све разреже у виду пореза на вернике под јурисдикцијом Карловачке митрополије. Иако је одуговлачио са овим, митрополит Павле после састанка са владарком 1765. није имао куд и морало се почети са скупљањем средстава, при чему је он био надлежан за њихову трећину, коју је требало да даје клер. Морао је да пронађе начин како да их скупи и врати, али су му сметње правиле саме владике које су се жалиле да не могу дати за њих одређен износ (осим Дионисија Новаковића и Данила Јакшића), стављајући тако свог првојерарха у незгодан положај јер га је Двор обавезивао да до краја октобра 1766. преда прву рату дуга. Порезе на време, а ни у целости, нису достављале владике Синесије и Јосиф, што је стварало додатну нелагоду. Ненадовић до краја живота није успео да исплати овај дуг, мада је скупљено до краја 1768. више од пола износа, те се са правом може рећи да је он урадио највише на враћању дугова својих претходника и сређивању финансијског стања Митрополије.

4. Заштита православне вере

4. 1. Порази у Хрватској

4. 1. 1. Борбе за манастир Марчу

Манастир Марча је дуго био место око којег су се спориле католичка и православна црква и циљ који је по сваку цену требало освојити и задржати. Марча није била само значајан верски објекат него и симбол власти и примата једне цркве. Налазила се између Чазме и Иванићграда. У време миграција Срба на простор Славоније и Хрватске изграђивани су и сакрални објекти, а то је био случај и са напуштеном католичком Црквом Свих светих. Значајан моменат за Марчу је долазак дабробосанског митрополита Гаврила Аврамовића између 1578. и 1588. и око 70 калуђера са којима је овде основао манастир Светог архангела Михајла, али детаљи о томе су остали непознати. Манастир је посебно оснажен доласком пожешког митрополита Василија 1595. Од 1609. је био центар Марчанске (Вретанијске) епископије, која је улазила у састав Пећке патријаршије и чији епископи су признавали пећког патријарха, али и папу, јер је сам манастир био на феудалном поседу загребачког бискупа. Папа га је 1611. потврдио за епископа српског народа у Угарској, Славонији и Хрватској, али то није значило прихватње црквене уније. Од истог папе, Павла V, добио је и поседе око манастира, а како би се показало да је загребачки бискуп био власник земље, одређено је да му годишње на име пореза Марча даје 12 ливри воска. На овај начин је обезбеђена манастирска економија. Од времена Симеона Вретање постао је значајно духовно и политичко средиште Срба, јер су на челу исте епископије, столујући у Марчи, Симеона наследили Максим Предојевић (1631–1642), затим Гаврило Предојевић (1642–1644), Сава Станиславић (1648–1661) и Гаврило Мијакић (1663–1670).⁶⁹³

Проблеми за манастир Марчу су почели када је његов православни владика, због оптужбе да је учествовао у звери Зринских и Франкопана, збачен и на његово место доведен унијата Павле Зорчић. Настао је прогон православних калуђера који нису хтели да

---

⁶⁹³ Душан Кашић, *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, Београд 1996, 316–324.

Зорчића признају за свог епископа. Неки калуђери су услед потера пребегли са делом манастирских драгоцености у Босну, под Османлије, само нису желели да прихвате Зорчића за владiku. Чак је на њега покушан атентат, после којег је напустио манастир. У наредном периоду у Марчи су се ређали унијатски бискупи, које нису прихватили ни народ ни сви калуђери, и који због тога често нису боравили у њој, него у Загребу.⁶⁹⁴

Све до 1734. Марча је остала званично седиште унијатских бискупа, али сам народ из њене епархије, колико год био под притиском да прихвати унију, то није учинио и остао је веран православљу. Када је на простору Хрватске после побуне од 1732. створена 1734. нова епископија, названа Северинско-марчанска, за владiku је постављен Симеон Филиповић, који није могао да столује у Марчи па је почео да гради резиденцију у Северину. Међутим, народ није хтео да прихвати у то време инсталираног унијатског владiku Силвестера Ивановића, него се побунио и тражио да се Марча препусти Филиповићу. Ипак, унија је оставила ту последицу да је део, тачније два монаха (Теофил Пашић и Симеон Булић), остао веран њој, а не православљу, при чему је Пашић ускоро постао унијатски епископ наместо преминулог Ивановића. До озбиљног спора је дошло 1736. за храмовну славу, када је Теофил Пашић затворио манастир за православне калуђере. Срби из околних села су га присилили да га на крају отвори, док се сам, са Булићем и монахом Рафаилом Огњанчевићем, морао повући у Загреб. Тада је изашла комисија да утврди коме Марча припада, унијатима или православцима. На њеном челу је био принц Од Сахсен-Хилдбургхаузена, који је утврдио да манастир припада Србима, што су му и католици потврдили, али како то није смео да објави, цео посао је препустио аудитору Амброзију Фречнеру. Он је пресудио у корист Срба, наводећи да се од унијата могу навести само тројица – Пашић, Булић и Огњанчевић, док их у народу уопште нема, те према томе све што су унијати однели у Загреб, као и сам манастир, припада Србима. Међутим, држава је хтела да по сваку цену дâ предност тројици унијата, надајући се да ће тако временом и народ превести на унију. Затим је 3. децембра 1738. одлучено да се манастир преда унијатима. Насилно увођење уније у манастир резултирало је 17/28. јуна

---

⁶⁹⁴ После Павла Зорчића ређали су се као његови наследници: Марко Зорчић (1685–1689), Исаија Поповић (1690–1699), Гаврило Турчиновић 1700–1706), Григорије Југовић (1707–1709), Рафаило Марковић (1711–1726) и Григорије Вучинић (1727–1733).

1739. спаљивањем цркве и конака. То су учинили Срби под вођством харамбаше Томашевића.⁶⁹⁵

Православни калуђери су после спаљивања радили на обнови манастира уз подршку владике Симеона Филиповића, којег су у Бечу сумњичили да је иницирао спаљивање. Већ 1739. скупили су грађевински материјал. Током следеће године црква и конаци су стављени под кров. Како је манастир у наредном периоду обновљен, у њему је поново заживео православни монашки живот. Све док је трајао Рат за аустријско наслеђе, проблема с њим није било, али се они почињу јављати после 1748. Први проблеми су се јавили у време управе Митрополијом Павла Ненадовића. Још пред Сабор који је њега изабрао за првојерарха било је речи да би митрополита требало уценити тиме да ће потврду свог избора добити само ако укине Северинско-марчанску епископију и преда унијатима манастир Марчу.⁶⁹⁶ Пред крај прве посете митрополита Ненадовића Бечу 1749/1750, у разговору са председником Илирске дворске депутације, грофом Коловратом, поменули су Марчу, при чему је председник Илирске дворске депутације митрополиту препоручио да се о манастиру договара са загребачким бискупом и да једном засвагда реше коме манастир припада.⁶⁹⁷ Међутим, од ове препоруке се током целе 1750. није отишло даље јер Ненадовић није намеравао да се о Марчи договара са бискупом Загреба, држећи да је манастир чисто православни и српски, и да је то доказала још Комисија из 1737. Притисак на монахе у Марчи и народ у њеној околини да се поунијате био је све јачи, о чему је у јануару 1751. митрополит писао агенту Карлу Јозефу Оренгију. Није чудно што је притисак повећан јер је у Вараждинском генералату, у оквиру којег је била и Марча, командовао злогласни мрзитељ свега српског и православног, генерал гроф Бенвенуто Петаци.⁶⁹⁸

Агент Оренги послао је 9. фебруара 1751. опширно писмо митрополиту Ненадовићу о свим акцијама и проблемима о којима је било речи на Двору. Најпре је истакао проблеме око слања конфирмационих диплома за горњокарловачког и арадског владика. Од грофа Коловрата пренео му је став да их неће добити све док проблем манастира Марче не буде решен онако како то Двору одговара и да до тада узалуд и он и митрополит шаљу захтеве у

---

⁶⁹⁵ Радослав Грујић, *Пропаст манастира Марче*, Загреб 1908, 10–13; Д. Кашић, *Српски манастири...*, 325–333.

⁶⁹⁶ АВ, ИДКД, 1528.

⁶⁹⁷ АВ, ИДКД, 1827.

⁶⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 6. и 8/1751.

овом правцу. Двор је тражио да митрополит лично или преко опуномоћеника докаже, и то загребачком бискупу, да је овај манастир српски и да су га Срби основали, и да о свему одржи расправу на Синоду. Уколико докаже да је то тачно, онда би манастир остао Србима, али ако се покаже да су манастир основали католици (а познато је било да је православни манастир подигнут на темељима напуштене католичке богомоље), онда ће њима бити и враћен. Митрополиту је препоручено да се сам или преко мандатара и доброг адвоката о свему договори са загребачким бискупом, грофом Фрањом Клобушицким, за којег је Оренги имао само речи хвале као о особи која и сама није радо гледала на унијате. Оренги је на неколико места у писму навео митрополиту да по сваку цену испуни царску вољу, чак да му за то није потребно сазивање Синода, јер овој вољи су сагласни и сви мађарски и немачки службеници и саветници, чак и митрополитов пријатељ Вебер. Тако је Ненадовићу у ствари препоручивано са више страна да се без обзира на све што пре одрекне манастира Марче, јер, како је истицао Оренги, од ње долази само невоља за остале народне потребе.⁶⁹⁹ У писму које је митрополиту послао крајем фебруара 1751. поновио је да реши питање Марче у складу са жељама Двора како не би „један прст целу руку“ уништио. Јавио му је и да ће ако преда манастир из њега моћи да изнесу све православне предмете које монаси поседују. Предвиђао је и да се из отпора да манастир буде предат унијатима може родити само велико зло по Србе.⁷⁰⁰

После оваквих Оренгијевих препорука, митрополит је 10/21. фебруара 1751. послао опширно писмо председнику Илирске дворске депутације у којем је стао у одбрану манастира, повезујући цео случај са укидањем Северинско-марчанског владичанства, како је навео, из политичких разлога. Користећи историјске аргументе (послао је као прилог списак владика које су столовале у овом манастиру, почињући са Гаврилом Аврамовићем, а закључно са Гаврилом Мијакићем), доказивао је да је реч о српском манастиру, а потом се осврнуо на невоље које Србима чини 46. законски члан из 1741. и захтев хрватских сталеза да не буде не само епископа Карловачке митрополије у њој него ни православних верника. Сагласно овом законском члану ни митрополит не би смео да има никакву јурисдикцију на простору Хрватске и Славоније. Нарочито је било опасно што је њиме оснаживана стара пракса, по којој првојерарх и епископи подлежу мирским судовима.⁷⁰¹

---

⁶⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 18/1751.

⁷⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 30/1751.

⁷⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 20/1751.

Напори да се сачува Марча наводили су Павла Ненадовића да пошаље чврсте доказе да је овај манастир српски, а њих је могао добити на Синоду, који се састао 18/29. марта 1751.⁷⁰² Присуствовали су му, поред митрополита, владике Георгије, темишварски, Софроније, пакрачки, и Дионисије, будимски. Поред њих, били су ту архимандрити Данило Јакшић, Синесије Живановић и Нићифор Поповић, као и игумани Арсеније Теофановић и Софроније Стефановић. Захтев Двора за комисијом и договором са бискупом Францом Клобушицким је одбијен јер је Синод утврдио да је у том погледу решење донела већ Комисија принца Од Саксен-Хилдбургхаузена 1737, када је утврђено да је Марча православни српски манастир и да су унијати силом наметани, те да би требало да и остане православан. Пошто је констатовано да се сем овога не може ништа ново додати, решено је да се не иде на нову комисију, а да евентуално претресање овог питања не може бити препуштено Синоду него Народном сабору, због чега је потребно да се да дозвола за његово сазивање.⁷⁰³

Од марта 1751. почели су јачи притисци на митрополита да се споразуме са загребачким бискупом. У то време је иницијатор свега био печујски бискуп Ђерђ Климо, који је тврдио да је манастир на силу одузет унијатима. Поводом Марче на састанку у Угарској дворској канцеларији, којем су поред бискупа Клима присуствовали бечки надбискуп, кардинал гроф Сигисмунд Колонич, затим саветници Недечки, Вег, Шомшић, Колер и Светић, најпре је на основу историјских факата утврђено како је текао развој Марчанске епископије. Апострофирана је улога Симеона Филиповића још из времена када није био епископ, у српским побунама, чиме се хтело дискредитовати српско право на владичанство и манастир, а потом су се позивали на законске чланове, на првом месту 46. из 1741, којим су негирани могућност постојања епископске и митрополијске јурисдикције и уопште православног свештенства на простору Хрватске и Славоније. Поред тога, за њих су догађаји из 1671, као и они из 1738, јасно говорили да су овај манастир и ова епархија били унијатски. Ишло се и с том намером да се укаже на страх од ширења „шизме“ у борби против Срба.⁷⁰⁴ На основу овог писања, већ 13. априла 1751. Марија Терезија се сложила са заједничким предлогом Илирске депутације, Угарске канцеларије и Ратног савета да се Марча преда унијатима, али да се од митрополита Ненадовића тражи и чека

⁷⁰² АСАНУК, МПА „А“ 20/1751.

⁷⁰³ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1751.

⁷⁰⁴ АВ, ИДКД, 1507.

гаранција да та промена неће изазвати незадовољство код народа и побуну. Требало је само одабрати ко ће наследити недовољно способног Теофила Пашића, да ли Симеон Булић или Габријел Палковић, а околности су више нагињале овом другом.⁷⁰⁵

Митрополит Павле Ненадовић није намеравао да олако препусти манастир, због чега га је чак гроф Коловрат 1751. критиковао јер неће да спроведе у дело царичину наредбу.⁷⁰⁶ Он је још 30. марта / 10. априла поднео Марији Терезији захтев да Марча остане у српским рукама, и као у фебруару 1751. и тада је поднео низ доказа који су говорили да је манастир српски.⁷⁰⁷ Без обзира на све ово, унијатски бискуп Теофил Пашић је тврдио како је Марча 1735. отета од унијата и тражио је да му Дворски ратни савет помогне како би им манастир био враћен.⁷⁰⁸ У јесен те године исти став је заузео и Синод, који је разним историјским сведочанствима доказао да је Марча припадала Србима. Зато је тражено да им као такав и остане. Аргументима је доказано да су марчанске епископе у XVII веку посвећивали пећки патријарси (Јован II, Пајсије I, Св. Гаврило I и Максим). Такође, објаснио је доста опширно како је манастир настао у време насељавања Срба. На основу овог става 1753. настављена је борба да Марча остане у српским рукама. Митрополит се тада често ослањао на сведочанства која су му у том смислу дали угледни Срби. Једно од њих је настало 23. априла 1750. а на њему су се поред четворице свештених лица (од којих је најзначајнији лепавински архимандрит Нићифор Поповић) потписала и војна, њих једанаест (потпуковник Михајло Михаљевић, мајор Михајло Микашиновић, четири капетана и пет поручника). У прилогу је послао сведочанство из 1737. да је ово српски манастир. Позивало се на Привилегије, док је Ненадовић упозоравао на врло тешко стање у Костајничком владичанству, којем је припадала и Марча, о верским притисцима и насиљу чији је иницијатор био генерал гроф Петаци.⁷⁰⁹

Царица је захтевала да се митрополит са Синодом одрекне Марче, што је он одбијао да уради тврдећи да за то ни он ни Синод немају надлежност, него само Сабор, који она није дозволила да се састане. Двор на то није обраћао пажњу, него је наредио генералу Петацију да одузме православцима Марчу и преда је унијатима. Петаци је одмах почео да припрема акцију. Најпре је од седморице кнежева око Марче, од којих су тројица били

---

⁷⁰⁵ АВ, ИДКД, 1508.

⁷⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 39/1751.

⁷⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 45/1751.

⁷⁰⁸ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 859. 132 von Junius 1751.

⁷⁰⁹ АВ, ИДКД, 1509.

католици (из Граберја, Крижа и Дејановаца) добио потписе да ће признати марчанског унијатског бискупа Габријела Палковића. Слагао их је да је то учинио већ цео Генералат укључујући међу Србима врло популарног Петра Љубојевића.⁷¹⁰ Потом је за 1. август позвао најугледније српске официре у Чазму, где је дошао са двадесет коњаника и две стотине пешака, док је уз реку Чазму разместио друге трупе. Када су Срби схватили да ће се ићи на Марчу, са Михајлом Микашиновићем на челу тражили су од Петација да их на то не тера, али им је генерал показао царску наредбу, упозоравајући их да ако то не учине, могу изгубити Привилегије и главе, те су решили да од два зла изаберу мање и пођу с њим на Марчу. Када су дошли у манастир (2. августа), Петаци је сазвао монахе и наредио им, читајући најпре царски указ, да се за 24 часа иселе из манастира а са собом могу понети оно што за то време изнесу. Монаси нису имали избор и носећи са собом скоро све што су имали упутили су се у Лепавину. У Марчу су уведени унијат Симеон Булић и монах Димитрије из Славоније. Сам манастир је стављен до друге одлуке под надзор војске, а остао је да га чува капетан Георгије Мрзљак.⁷¹¹

Владика Данило Јакшић и костајнички егзарх Арсеније Радивојевић су митрополиту Ненадовићу јавили да је у августу Бенвенуто Петаци насилно, са војском, запосео манастир Марчу у корист унијата. Он је заузео и околне православне парохије и затворио им цркве и капеле, као у Граберју Цркву Светог Стефана, затим капелу у Граберју (Свете Петке) и једну у селу Криш (Јована Крститеља). Свештеника Константина Смољановића је протерао. Затим, затворио је цркве у Маринковцима, Грабовници и Марчанима. Свештенике је спречавао у свим свештеничким радњама, пре свега у давању светих тајни. Такође, сам је прописао штоларне износе, а верска насиља спроводио заједно са пуковником Кенђелом. Истовремено је поставио страже у правцу самог манастира, на челу са заповедником Иванићког дела Границе, пуковником Бирном, како не би монахе или свештенике пропустили до манастира.⁷¹² Митрополит се на ове поступке одмах пожалио председнику Илирске дворске депутације, а нарочито на то како се он и њему

---

⁷¹⁰ Са Петром Љубојевићем је заиста имао неке контакте и договор уз помоћ којег је преварио и околне кнежеве, њих седам (од којих су тројица била поменути католици), обећавајући им да неће више давати порез за Сабор у Карловцима и да ће бити снижене свештеничке таксе. Р. Грујић, *Пропаст манастира Марче*, 19–20.

⁷¹¹ Р. Грујић, *Пропаст манастира Марче*, 20–22; Д. Кашић, *Српски манастири...*, 336–338.

⁷¹² АВ, ИДКД, 1509. У исто време самом народу је забрањено да иде било где по Границе и тражи православне свештенике, што се односило на становнике осамнаест села из марчанске околине, који су са шест цркава потпадали под марчанску и граберску парохију. Р. Грујић, *Пропаст манастира Марче*, 22–23.

потчињени официри понашају у Иванићкој области, где верско насиље доводи до великих проблема. Указао је на чињеницу да војска забрањује духовни рад свештенства, и да прави велике ексцесе тиме што присиљава Србе да новорођену децу крсте у католичким црквама. Није ништа ново било ни то што се у тужби нашао и податак да Петаци свештенство хапси без кривице и држи у затвору, јер то омогућава процес унијаћења. Тако је митрополит навео да су им верска права боље штитили Турци него Петаци, који је свештенике затварао у Копривници без разлога и објашњења. Због оваквих ексцеса митрополит је молио грофа Кенигсег-Ерпса да утиче на владарку како би она преко надлежних органа, хрватског бана, наредила Петацију да поштује православну веру и Привилегије.⁷¹³

Догађаји у Марчи су изазвали забринутост не само митрополита него и Илирске дворске депутације. Она је 22. септембра 1753. тражила од Петација да престане са грубим нападима и да изван Марче не узнемирава Србе, док је у самом манастиру и даље требало да држи војску.⁷¹⁴ Два дана касније донела је решење којим је одбила све митрополитове молбе и наредила да се осам српских монаха из Марче пресели у Плашки и Гомирје, под јурисдикцију Данила Јакшића, због чега ће сваки од ова два манастира добити по 300 форинти од државе.⁷¹⁵ Митрополит је о овом решењу обавестио све заинтересоване стране, владика Данила, манастире Марчу, Гомирје и Плашки, али је марчанско монаштво изразило жељу да се не растаје, него да цело пређе у манастир Лепавину, која је у истом генералату као и њихов некадашњи. Митрополит је молио владарку да дозволи овакво решење.⁷¹⁶ Ненадовић је био у Бечу и већ 28. септембра 1753. је поднео нову тужбу Депутацији, у којој је навео да је Петаци мешањем у његову јурисдикцију прекршио све законе јер он није имао никаквог права да прописује штоларне приходе. Такође, тражио је од Депутације да утиче на генерала како би дао пасоше угледним Србима који су саставили тужбу и желели да је предају у Бечу поводом напада на манастир и његову околину (лепавински архимандрит Нићифор, потпуковник Микашиновић, натпоручник Вук Пишчевић и игуман Марче Софроније Стефановић).⁷¹⁷

Генерал гроф Петаци је позван да објасни своје поступке. Одговор је поднео Дворском ратном већу 20. октобра 1753. и у њему навео да он јесте заузео Марчу, околне

---

⁷¹³ АСАНУК, МПА „А“ 642/1753.

⁷¹⁴ АВ, ИДКД, 1510.

⁷¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 599/1753.

⁷¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 637/1753.

⁷¹⁷ АВ, ИДКД, 1511; Р. Грујић, *Пропаст манастира Марче*, 25–26.

капеле и цркве јер су се или сеоски кнежеви изразили као унијате, па је за то имао право, или је на капеле и храмове унијатска црква полагала ктиторско право, те су неке подигнуте на земљи коју је још 1618. владици Симеону Вретањи поклонили бискуп Петар Домировић, што је, по тврђењу генерала, значило да је реч о унијатском поседу. Он је нарочито критиковао рад Арсенија Радивојевића, јер је окупио граничаре и објавио им да је он привремени владика и да је са митрополитом стварао утисак код народа да је манастир отет. Објашњавао је и да је неколико свештеника ухапсио због њихове кривице, а не како би спроводио унију, јер су села сва била поунијаћена, а Срби су лажно тврдили да нису. Правдао се да он све враћа на правду и стадијум из 1737. Гроф Петаци није био једини који је окривљивао митрополита да народ подстиче на отпор. Фелдмаршал Фон Којл је тврдио да Ненадовић посланицама представља одузимање Марче привременим и насилним и да се он за њен повратак у руке Срба бори у Бечу, а ово све ствара немир у народу. После дописа поново су се 27. октобра састали представници Илирске дворске депутације (гроф Кенигсег-Ерпс, барон Бартенштајн и агент Циглер) са изасланицима Дворског ратног савета (гроф Вебер), Коморе (гроф Нађи) и Угарске дворске канцеларије (гроф Колер) и констатовали да је Петаци имао сва права да уђе са војском у Марчу, јер су је тако 1737. Срби отели од унијата. Подржан је и у свим његовим унијатским радњама, укључујући и оне када је наводно спречавао унијате да се врате у православље. Ипак, додали су да не сме вршити никаква насиља. Царица је на ово решење 4. новембра додала свој став да Петаци не уводи насилно Свитац, јер то није у његовој надлежности, нити да врши насиље, него да се сачека Ненадовићево изјашњавање да се овог манастира одриче и да га враћа унијатима. На овај начин би се целој акцији дао легитимитет.⁷¹⁸

Нов састанак је одржан 24. новембра 1753. и тада је донет закључак да се обуставе митрополитова финансијска средстава како би на тај начин био присиљен да народу објави помирљиву посланицу и тиме га упуту да прихвати одузимање манастира. Међутим, он је неколико дана пре ове одлуке, 6/17. новембра, упуту такву посланицу преко које је смирио народ у Вараждинском генералату, јер је проблем Марче он и даље решавао у Бечу, те је било могуће да се настави редовна исплата Ненадовићевих припадности. Уцена је била начин да Беч оствари свој циљ.⁷¹⁹ У децембру се са новим извештајима и

⁷¹⁸ АВ, ИДКД, 1512; АСАНУК, МПА „А“ 593/1753.

⁷¹⁹ АВ, ИДКД, 1513; АСАНУК, МПА „А“ 640/1753.

оправдањима јавио и гроф Петаци, правдајући се да је само објављивао износ штоле (Свитак) како би на основу ње народ могао да плаћа унијатске свештенике и да се с тим сложио и Габријел Палковић. Био је ово апсурд јер је војно лице објавило Свитак који је донео српски Сабор 1744, а у томе га подржао унијатски бискуп. Ово је урађено како би се осигурала унија, због чега је Петаци инсистирао да се цркве и капеле из којих је протерао српске свештенике њима не враћају, јер би то довело до повратка народа у православље, пошто унија није ухватила дубљег корена. Означио је да верској конверзији, нарочито преко егзарха Арсенија Радивојевића, доприноси митрополит Ненадовић.⁷²⁰

Последња седница Илирске дворске депутације, представника Дворског ратног савета и Угарске канцеларије у 1753. одржана је у децембру и поново је претресан проблем Марче. Одлучено је да се од Петација затражи да се смири са нападима на Србе и понаша у складу са наредбама. Дозвољено је да марчански монаси пређу у Лепавину, јер у Гомирју нема довољно места за њих. Остављена је, ипак, могућност да се обрате митрополиту ако не буду задовољни решењем, те да се, уз његову дозволу, преселе у неки од сремских или банатских манастира.⁷²¹

Почетком 1754. гроф Петаци је на неки начин, а највероватније насилним мерама, скупио сведочанства да су села у марчанској околини унијатска и њих је са дужим текстом, којим је правдао све своје поступке, послао Дворском ратном савету. Радило се о 36 сведочанстава о унијатском или католичком верском опредељењу, било кнезова било духовника.⁷²² У самом манастиру је и даље држао војску, тј. није га предао унијатима, пошто је то привремено обустављено. Поводом тога су се огласили и хрватски сталежи и тражили да манастир предају Габријелу Палковићу. Истовремено је Петаци наставио да се бави Свитком, упозоравајући надређене да је народ у Вараждинском генералату толико сиромашан да не може плаћати штоларне приходе, те је потребно да се донесе нов свитак. Дворски ратни савет га је тада зауставио, јер нов свитак није смео да донесе генерал нити било други ко сем митрополита или Синода, док је хрватске сталеже упозорио да они с овим у вези немају никаква права нити шта да траже. Илирска дворска депутација га је осуђивала што је забрањивао Србима да крсте децу по православном обреду, јер је то слобода која им је дата по Привилегијама, иако је Петаци тврдио да је ово штетно, да

---

⁷²⁰ АВ, ИДКД, 1514–1515; АСАНУК, МПА „А“ 629, 634. и 669/1753.

⁷²¹ АВ, ИДКД, 1865.

⁷²² АВ, ИДКД, 1518.

ремети унију и да све ради како се у Хрватској не би ширило православље. Међутим, Депутација је инсистирала на томе да се унијаћење не спроводи насилним мерама јер ће за резултат имати немире.⁷²³ Илирска депутација је одржала поново састанак ради Марче 16. фебруара 1754 (гроф Кенигсег-Ерпс, барон Бартенштајн, и агенти Вебер, Циглер и Колер). Одлучено је да се Петаци спречи у свим врстама насиља, да престане да изазива проблеме у вези са Свитком, али и да се читава прича што пре заврши, тако што би манастир био предат унијатима.⁷²⁴

Бројне тужбе Павла Ненадовића изазвале су сумњу код Марије Терезије да се у свему што је учињено са Марчом није поступило на добар начин, те је током 1754. поново претресала цео проблем. На ово ју је нарочито изазвало митрополитово писмо у којем је описао Петацијеве преступе (Свитак, затварање цркава, протеривање православаца). Од митрополита је после свега 20. априла тражила податке који су се односили на Марчу, како би донела коначну пресуду. Занимало ју је шта је било у поседу манастира до 1737, тј. да ли је он тада имао надлежност и над околним парохијама, као и шта је од цркава и капела подигнуто између 1737. и 1753. Од митрополита је тражено и сведочанство о томе да ли је генерал Петаци после окупације манастира заједно са капетаном Георгијем Мрзљаком, стационираним у манастиру, присиљавао Србе да иду у унијатске цркве.⁷²⁵ Синод из 1754. је претресао сва акта која су се тичала манастира, али је констатовано да су сви аргументи који су до тада предочени Двору били на српској страни, те да нема нових. Престолу је пребачено како је управо на примеру овог манастира показао неправедност и незахвалност, јер су се вараждински граничари увек налазили у његовој одбрани, а сада су доведени до крајњег очајања. Народ „јавно вопијет, да Марчу како своје главе имат“, док критикују митрополита и владике да не показују довољно ревности у њеној одбрани. Зато су молили Марију Терезију да одустане од погубне одлуке и врати им овај манастир.⁷²⁶ Поштујући одлуке Синода, Ненадовић је одговорио тачку по тачку на сва питања која је од њега захтевала царица 23. јула 1754. Указао је на то да изван манастира није било унијата, ни у прошлости ни тада, с тим да их је у прошлости и иначе у епископији било мало и да нису били у самом манастиру него у Загребу. Марча јесте имала утицај и јурисдикцију и

---

⁷²³ АВ, ИДКД, 1868.

⁷²⁴ АВ, ИДКД, 1516.

⁷²⁵ АВ, ИДКД, 1519.

⁷²⁶ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754.

на околину, али се то односило на православце, а цркве нису подизали малобројни унијати него становници насеља који су били Срби. У сам манастир Мрзљак са стражама није никог пуштао од времена када је у августа 1753. запоседнут, али су зато он и Петаци вршили притисак на околне православце, световњаке и свештенике. Кажњавали су све представнике граничара који су присуствовали устоличењу владике Јосифа Стојановића, коме је гроф Петаци забранио канонску визитацију. Уз сведочанства о њиховом насиљу Ненадовић је послао Депутацији и горе наведену синодалну одлуку.⁷²⁷

Гроф Петаци са својим официрима, иако је био упозорен да то не чини, наставио је у наредном периоду са верским насиљем. Официри су од тога очекивали напредак у каријери. Зато је митрополит 1. октобра 1754. упутио још једну жалбу Илирској дворској депутацији, јављајући им да се Петаци више не зауставља на марчанској околини, него да батина Србе по целом Вараждинском генералату, прогања нарочито духовнике, а оглушио се и о наредбу Марије Терезије да Србима дозволи долазак у Марчу. Такође, није дозволио рад једне комисије која је требало да утврди чињенице у вези са манастиром, а на инсталацију Габријела Палковића у овом манастиру граничаре је присилио да дођу, па чак и официре потпуковнике Михаљевића и Микашиновића, који то не би добровољно урадили.⁷²⁸ Ова жалба није имала жељени ефекат, па се митрополит поново тужио 9. јануара 1755. јер је генерал гроф Гвичарди обнародовао Србима из Вараждинског генералата да је манастир Марча заувек предат унијатима, на челу са Палковићем. Како би указао на лоше стање у вези са Марчом, али и генерално у Вараждинском генералату, Ненадовић је послао у Беч и сведочанство Јосифа Стојановића, који је јављао да је народ порезима оптерећенији него у Провинцијалу. У том тренутку ситуација је већ измакла контроли јер је у истом писму Стојановић обавестио митрополита да је у Северину дошло до буне. Владика је као узрок немира означио поступке грофа Гвичардија и других официра који су батинали и финансијски оптеретили народ.⁷²⁹

Северинска буна је привремено одложила доношење коначног решења у вези са Марчом, а на крају је решење донето под њеним утиском. Од раније се знало, а то је током буне само наглашено, да Срби не трпе унијате, а када се већ морају одрећи манастира, онда су радије желели у њој да виде католике. Подршку оваквом решењу давали су и

⁷²⁷ АВ, ИДКД, 1520; Р. Грујић, *Пропаст манастира Марче*, 26–29.

⁷²⁸ АВ, ИДКД, 1521; АСАНУК, МПА „А“ 220/1754; *Protocollum...* 1754–1756.

⁷²⁹ АВ, ИДКД, 1522.

Хрвати, сматрајући да унијати само уносе раздор и немир између њих и Срба. Оваквог става је био и гроф Најперг, који је испитивао узроке незадовољства вараждинских граничара и избијања Северинске буне. У складу с тим је и учинио предлог. Сам владика Јосиф је дошао код њега, у Нађкањижу, и указао му на то колике невоље долазе од верске нетрпељивости и дискриминације у Вараждинском генералату. Стојановић му је поднео и писмену жалбу у којој је навео да су све њихове цркве, укључујући и Марчу, православне, али да поједини католички официри према свештенству поступају насилно и дискриминаторски. Схватајући да владика говори истину, гроф Најперг је подржао предлог да се манастир препусти католицима, али да они не буду подређени загребачком бискупу, него горичком. После неког времена упутио је и предлог да католици треба да буду из Аустрије, а препоручивао је монахе реда пијариста, који би могли да отворе у Марчи школу и српску граничарску децу уче немачком језику, који би им на крају омогућио напредак у служби. Са овим предлогом се сложила Илирска дворска депутација и предложила владарки да у складу с њим буде издато наређење. Грофу Најпергу је у међувремену наређено да среди стање у Марчи.⁷³⁰ Предлог који је он упутио, а с њим се сагласила и Депутација, брзо је добио и повољно мишљење Марије Терезије, те је сукоб око манастира решен. Ипак, Србима он више није припадао, него католицима, али је уклоњено унијатско језгро, које је у наредном периоду могло бити узрок незадовољстава и проблема, онако како је то било у Жумберку.

Манастир Марча је био српски духовни центар око којег се борба између православне цркве и унијата водила дуже него на иједном другом подручју у Хабзбуршкој монархији. Манастир је у времену пре 1749. прелазео више пута из српских у унијатске руке, чак био и спаљиван, али су нови сукоби избили од Ненадовићевог доласка на чело Карловачке митрополије. Било је покушаја чак да се његова потврда услови тиме да пристане на предају манастира, али се на крају од тога одустало. Коначним укидањем Северинско-марчанске епископије 1750. још више су порасле унијатске аспирације на овај манастир и на митрополита је константно вршен притисак да га се одрекне или докаже право на њега тако што би се о свему договорио са загребачким бискупом. Ненадовић је ово одлучно одбијао, позивајући се на старе историјске доказе, а пре свих на податке

---

⁷³⁰ АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 892/1. 396. von 22. Februarius, 182. von 12. Martius 1755; АВ, ИДКД, 1523–1527.

Хилдбургхаузенове комисије из 1737. која је утврдила да је овај манастир несумњиво српски. Сматрао је да је ово најбољи доказ, али се испоставило да то није довољно за Двор. Овде је као и у Жумберку дошло до сарадње војне власти са пропагандом, те је омогућено 1753. да манастир војном силом буде отет, при чему су српски официри присиљени уценама да и сами у томе учествују. Недовољне су биле митрополитове жалбе, јер је Двор од њега само очекивао да објави народу како се одричу манастира и смири га. Ненадовић није намеравао да буни народ и заиста је радио на томе да га смири, али није хтео да се јавно одрекне Марче, него је народу све представљао као привремену ситуацију а он се борио у Бечу како би она резултирала решењима повољним за Србе. У таквим околностима дошло је 1755. до буне у Вараждинском генералату, у оквиру којег је била и Марча, после чега је митрополиту постало јасно да „манастир никако неће моћи повратити а Двору да га не сме препустити унијатима, него да се, на захтев генерала Најперга и Срба, овде мора довести монашки ред пијариста. Ово је била мања невоља по околно становништво, на које је генерал Петаци вршио јак притисак да се поунијати или покатоличи, јер је отклоњено жариште уније па је, иако је манастир заувек изгубљен за Србе, митрополит Павле успео да осигура верску слободу за своје сународнике.

4. 1. 2. Унијаћење у Жумберку

Жумберак је био једна од најстаријих области Војне границе насељених српским становништвом. Први насељеници изгледа да су на тада Жумберачко властелинство стигли још 1526. да би већи талас уследио 1530. из области око Гламоча, Унца и Срба. Властелинство је тада имало више ненасељених него насељених баштина (хуба), те се пружала могућност да емигранти добију сељачке поседе. Већ следеће године населила се овде једна група Срба са Цетине, а тек крајем 1533, када је римско-немачки краљ, касније цар, Фердинанд I Хабзбуршки откупио властелинство од Магдалене, удовице Ивана Кобасића, наредио је да се Србима подели земља. У самом Жумберку није било довољно поседа, па су Срби насељавани и у његовој околини, укупно у 26 села. Породица је добила по једну хубу, док су предводници сеобе добили по неколико. Већ 5. јуна 1535. владар их

је ослободио пореза на двадесет година уз обавезу да служе као војници. Убрзо после тога је бихаћки капетан Еразмо Турн почео преговоре са Србима око Срба и Цетине да се населе у Жумберак. Последица доласка нових досељеника биле су Жумберачке привилегије, које им је владар даровао 5. септембра 1538. јер су под својим војводама и капетанима прешли на његову страну. Краљ их је ослободио пореза на двадесет година, капетани и војводе, који су командовали са 200 људи, добијали су док су у служби плату од 50 рајнских форинти годишње. У току борби све покретности које узму од непријатеља њима припадају, док заробљенике морају предати владару, ако током рата буду плаћани, трећину плена морају предати владару. Краљ се обавезао да их откупи ако падну непријатељу у руке и да их по потреби награди или прошири Привилегије. После истека 20 година они су могли да се иселе, ако не желе да на себе приме неке феудалне дажбине (у пореском смислу), до чега, ипак, није дошло.⁷³¹ Терен на којем су се Срби населили, у 44 села и сам Жумберак, није омогућавао интензивнији развој земљорадње, него само сточарства, а села су била разбијеног типа, са удаљеним кућама, у којима су живеле велике породичне задруге.⁷³²

У време насељавања Срба у област Жумберка верско питање није обухваћено правима која им је дао владар. Разлог лежи у томе што се Срби тада овде нису осећали верски угроженима, јер је за католичку цркву првог непријатеља у то време представљао онај део хришћанске заједнице који је прихватао протестантско учење. Уочљиво је да је дошло до сарадње између протестаната и православаца у неуспелој намери да Срби отворе једну ћирилску штампарију у Жумберку. Прве парохије су основане свакако одмах по насељавању, јер је међу пресељенима било и свештеника, али о томе нема пуно сведочанстава. Када је краљ Фердинанд 16. априла 1539. дао привилегију последњој скупини Срба насељеној у Жумберку, у њој је поменуо, са другим угледним старешинама, попа Радоја. Почетком XVII века Срби су се нашли у католичком окружењу, али је

---

⁷³¹ Дејан Микавица, Владан Гавриловић, Горан Васин, *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, Нови Сад 2007, 9–10; Војин С. Дабић, *Војна крајина (Карловачки генералат 1530–1746)*, Београд 2000, 68–73.

⁷³² Јохан Хајнрих Швикер, *Хисторија унијаћења Срба у Жумберку*, Крагујевац 1991, 16–17. Ова 44 насеља су: Бадовинци, Брашљавица, Брезовац, Будињак, Височ, Врањак, Глушиња, Голеси, Грабар, Грлич, Дани, Данчуловићи, Дољани, Драшћи Врх, Драгошевици, Дучићи, Језерница, Кашт, Крављак, Куљаји, Кунчани, Лешће, Малинац, Мрзло Поље, Ново Село, Осредак, Осуња, Печно, Пилатовци, Плавче, Поповићи, Радатовићи, Радиново Брдо, Рештово, Секулићи, Селце, Сичевац, Сошице, Сопоте, Стојдрага, Тихочај, Тисовац и Церовица. У етничком смислу ова насеља су била искључиво српска. В. С. Дабић, *Војна крајина...*, 72.

љубљански бискуп, чијој је јурисдикцији подређена и Жумберачка област, више бринуо о томе како да оснажи своју цркву него да поунијати православну. Тек је бискуп Тома Хрен 1626. упутио предлог да се свештеници за ову област школују код језуита у Грацу, али како војска за то није одобрила средства, акција је пропала. Јачи унијатски притисци у то време нису постојали, али у самој Жумберачкој области није било ни већег броја свештеника, док је до средине наредног века подигнуто око 26 цркава. Мали број свештеника надокнађиван је присуством гомирских калуђера, што је сматрано устаљеном праксом.⁷³³

Од 1609. потпадао је и Жумберак са српским селима под јурисдикцију Марчанске епископије. Чак и када су на челу ове епископије почели 1671. да се смењују унијатски бискупи, унија у народу није прихваћена. После Велике сеобе чини се да је патријарх Арсеније III једног егзарха послао и овде, како би подстакао народ на борбу против уније. Свакако да су на народ у то време највише могли утицати гомирски калуђери и митрополит Атансије Љубојевић. Од Атанасијеве смрти Жумберак је био под јурисдикцијом горњокарловачког (плашког) епископа, све до 1734, када је установљена Северинско-марчанска епископија и њој подређена ова област. Међутим, после смрти Симеона Филиповића забрањен је избор новог владике и препоручено укидање епископије, на шта Сабор из 1744. није пристао, и то питање остало је нерешено до 1750. Тако, када су увођени у трон нови епископи Алексије Андрејевић и Павле Ненадовић ниједан није инсталиран за Жумберак, јер је Жумберак припадао седисвакантној Северинско-марчанској дијецези, иако је Павле Ненадовић тражио да му се дозволи визитација и ове области.⁷³⁴ Извесно је да визитацију није стигао да изврши, а то што није било Жумберка у његовој конфирмационој дипломи створило је проблем, јер када је укинута Северинско-марчанско владичанство 1750, ова територија је припојена Горњокарловачкој епископији, а како у инсталацији последњег владике није било помена Жумберка, власти нису дозволиле ни да Данило Јакшић буде инсталиран на њега.⁷³⁵

Проблеми у Жумберку почели су још пре Јакшићеве инсталације. У ово подручје дошао је Габријел Палковић, како би ту ширио унију. Године 1750. почео је да наговара

---

⁷³³ Исто, 283–285; Алекса Ивић, *Из живота Срба Жумберчана током седамнаестог века (1600-1690.)*, Споменик СКА, 49, Суботица 1923, 29.

⁷³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 125/1747.

⁷³⁵ Манојло Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, Топуско 1990, 96–99.

Србе да не прихвате да потпадну под Горњокарловачку епископију, него да траже да као и до тада остану под Марчанском, рачунајући на то да у народу није познато да је православна Марчанска епископија укинута, а да је она која постоји под тим именом унијатска. У почетку је у овоме имао успеха, а то је било довољно да добије подршку и војних власти за посао који је наумио да уради. Било му је утолико лакше што су се у целој области налазила само два православна свештеника – Марко и Теодор Прусац, а као ђакон њихов синовац Јанко. Међутим, несрећа је била то што су оба свештеника ускоро умрла, прво Марко 1750. а онда Теодор 1751. Још док је Теодор био на самртничкој постељи, Палковић је направио план како да поунијати Србе, а то је било лакше ако они немају свог духовника. Смрћу ова два свештеника не би требало да се попуњава њихово место другима, а гомирским калуђерима, којима је генерал Шерцер 1747. на наговор владике Ненадовића дао дозволу да купе милостињу и обављају црквену службу у Жумберку, требало је то право ускратити. У то време у Жумберачкој области су се налазила двојица калуђера, која је овде послао администратор архимандрит Јакшић, Гаврило Мусулин и Макарије Вишњић. У таквим околностима, када су два гомирска монаха била једина стварна духовна претња, Палковић и жумберачки командант, мајор Пецингер, затражили су од генерала Шерцера да повуче своју дозволу из 1747. што је овај, рачунајући да ће се тако више допасти Двору, урадио 24. новембра 1750. Актом који је тад издао он је забранио Србима да примају у кућу калуђере и да им они обављају било коју службу, јер ће у супротном бити строго кажњени. Ако се монаси и појаве, добили су наредбу да их ухапсе и удаље из Жумберачке области. У то време поп Теодор је био још жив, па је Шерцер наредио да ако он умре, имовина му буде пописана и све јављено њему, а да ако жели да се причести, то не може урадити нико до Габријел Палковић, унијата.⁷³⁶

Ситуација у области Жумберка постала је још сложенија када је преминуо Теодор Прусац, за празник Светог Јована (18. јануар 1751). У јануару је већ Шерцер јавио у Беч да је спајањем Костајничког и Марчанског владичанства Карлштадском остао Жумберак, али да се овде налазе унијати, а не православци.⁷³⁷ Убрзо по смрти попа Теодора позван је ђакон Јанко у војни стан мајора Пецингера, где је био Габријел Палковић. Њих двојица су наговарала ђакона да се поунијати и помогне им у ширењу уније, а када је овај то одбио,

---

⁷³⁶ Исто, 100–105.

⁷³⁷ AT-OeStA/KA НКR HR Bücher 858. 336. von Januarius 1751.

оковали су га и затворили у карловачку тамницу. Како није пуштан из затвора, о свему је обавештен митрополит Ненадовић, који се 16/27. априла обратио генералу Шерцеру, команданту Карловачког генералата. Од њега је тражио објашњење и сатисфакцију за овакав поступак, јер, како је навео, сви добро знају да представници цркве имају имунитет, због чега их световњаци не могу ухапсити и држати у затвору без дозволе надлежног дијецезана, а како је било упражњено место епископа горњокарловачког, онда без митрополитове дозволе. Упозорио је генерала да је хапшење незаконито, као и евентуални процес против ђакона, јер он није у надлежности световних судова њего Конзисторије, и тек ако би га митрополит деградирао, може бити у његовој надлежности. Митрополит је истакао да му је непозната било која ђаконова кривица и поставио је у оштром тону питања зашто је затворен, какав је то криминални процес и зашто о свему није одмах обавештен.⁷³⁸

Митрополит и будући владика Данило Јакшић су о свему послали информације у Илирску дворску депутацији, тражећи да ђакон буде пуштен. Међутим, када је Шерцер позван на одговорност, он је Двор обмануо, јављајући да је цела област Жумберка поунијађена већ пола века, али да малобројни православци утичу на то да се унијати врате старој вери, што је све била лаж, јер овде унијата није ни било. Ипак, за Двор је то било довољно да не прекида започету акцију. У оковима карловачке тамнице, без исповести и причешћа умро је убрзо и ђакон Јанко, чиме је нестало и последњег православног духовника у Жумберку, а врата уније су широко отворена. Овога су свакако били свесни у Карловцима и Плашком, због чега су митрополит и Данило Јакшић тражили да се Јакшићу упише у конфирмациону диплому и Жумберак, те да се и на њега инсталира, али Двор ту жељу никако није хтео да испуни. На крају је инсталиран без Жумберка, док је 1752. Шерцер ранију забрану гомирским калуђерима да долазе у Жумберак поштрио тиме да је ово забранио било ком православном свештенику.⁷³⁹

Колико Беч није имао ништа против насилног унијађења у Жумберку говори и то што је после смрти Теофила Пашића, неспособног унијатског марчанског епископа, требало поставити новог, а као главни кандидати су се наметали марчански монах Симеон Булић и Габријел Палковић. Околности су више нагињале Палковићу, а управо га је његов

⁷³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 55/1751.

⁷³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 154. и 155/1751; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 106–109.

рад у Жумберку препоручивао на место унијатског бискупа, које је и добио 1751.⁷⁴⁰ За то време целокупна слика верских прилика у Хрватској се погоршавала. Владике још нису биле ни потврђене у својим звањима а, како је митрополит писао агенту Ореңгију, генерал Шерцер константно је уводио новине како би се спровођење уније у Жумберку што више убрзало и дало резултате. Ненадовићу је сметало што је он забрањивао православним духовницима да приступе овој области, јер би њихово присуство омело било какав посао унијата. Молио је Ореңгија да ради на томе да јурисдикција Данила Јакшића у Жумберку не буде укинута.⁷⁴¹ Поред Ореңгија, митрополит се једном опширнијом промеморијом обратио у име „владика и целог српског народа“ владарки 31. маја / 11. јуна 1751. молећи је да заштити српске Привилегије и верску слободу. Замолио ју је и да неправде које су његовом народу учињене буду испитане, да се престане са притисцима да морају да славе и католичке празнике, да се заштити свештенички имунитет. На више места у промеморији он се осврнуо на проблем 46. законског члана из 1741. за који је указао колико је погубан по Србе, тражећи да он, као противан Привилегијама, не буде поштован. На овај начин би и област Жумберка била заштићена од унијатске пропаганде.⁷⁴²

Почетак 1752. довео је до старих проблема недозвољавања уласка православних духовника у Жумберак. Ово је подстакло Јакшића да се 29. фебруара / 11. марта пожали Двору. Истакао је да је верска дискриминаторска политика довела ђакона Јанка Прусца до тамнице и смрти, због чега је молио да се у овој области престане с тим.⁷⁴³ Ни митрополит није био мање оштар у својим писмима. Због стања у Жумберку писао је 31. марта / 11. априла 1752. Дворском ратном савету, и у писму тражио да се одреди време инсталације за Данила Јакшића, али са изричитом назнаком да његова јурисдикција обухвати и Жумберак. Посебно је тражио објашњење зашто болесном Теодору Прусцу мајор Пецингер није пустио православног свештеника да га причести.⁷⁴⁴ Поново се обратио истој институцији 12/23. априла са сличним захтевом, али овог пута пре свега са тежњом да се што пре пошаље наредба подређеним војним властима за Јакшићево увођење у трон у којој би стајало да му се јурисдикција протеже на Жумберак.⁷⁴⁵ Јакшић је тек 31. августа 1752.

---

⁷⁴⁰ АВ, ИДКД, 1508.

⁷⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 69/1751.

⁷⁴² АСАНУК, МПА „А“ 72/1751.

⁷⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 237/1752.

⁷⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 255/1752.

⁷⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 259/1752.

уведен у трон, о чему је истог дана обавештен митрополит. Том приликом као област његове јурисдикције није поменут Жумберак. Од стране царице пуномоћник је био командант Фон Шерцер, али је њега заменио обрствахтмајстер Карл Волфганг фон Везе.⁷⁴⁶ Владика Данило Јакшић је на крају морао пристати на инсталацију без Жумберка, али је током ње изјавио да не намерава да ову област остави без свог пастирског старања. У том тренутку, међутим, он реално није могао то да оствари.⁷⁴⁷

Могућност да сваког православног свештеника који би дошао у Жумберак ухапсе, Габријел Палковић вешто је користио да би по области разместио своје духовнике, који се у почетку нису издавали за унијате, иако су то били. Док је ово било народу неприметно, није неприметно били ни митрополиту Ненадовићу, нити владици Јакшићу. Митрополит је почео да захтева слање комисије у ову област јер би она испитала право стање ствари, које је ишло њему у корист, тј. доказао би да у Жумберку нема унијата. Илирској дворској депутацији је документовао низом прилога како се врши верска дискриминација у овој области.⁷⁴⁸ Народ је временом схватио да је реч о свештенству које није православно и почео му окретати леђа, а за своје потребе одлазио је свештеницима у Мариндол, Бојанце или Гомирје. Чак је било и оних духовника који су кришом долазили у област Жумберка и ту приватно, по кућама, вршили верске обреде. Унија због свега тога није остављала дубље корене. Једино што је становништво све теже подносило дискриминацију, нарочито када је Шерцера 1754. заменио злогласни гроф Бенвенуто Петаци. Он је строже спроводио забрану да се свештеницима не дозвољава прилазак Жумберку, те је оне које би ухватио стављао у тамницу и мучио их. Ипак, прва фаза унијаћења није дала резултате са каквима је пропаганда рачунала.⁷⁴⁹

Митрополит Ненадовић се надао да ће у Бечу добити заштиту против унијатске пропаганде и био је непријатно изненађен када је Марија Терезија 2. новембра 1753. издала указ којим је показала да ће увек штитити оне који пређу на унију или католичку веру. Владарка је истакла да је она и раније излазила у сусрет српским жељама, али да су јој дошле и многе тужбе против Срба и ширења јурисдикције и на оне који су примили унију, што је било противно Привилегијама. Замерено је православном клеру што је

---

⁷⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 356. и 358/1752.

⁷⁴⁷ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 109.

⁷⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 369/1752.

⁷⁴⁹ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 110–111.

покушавао да већ поунијађене особе врати у православље, а одвраћао оне који су тек намеравали да пређу у унију. Марија Терезија је истакла принцип равноправности у свом указу, па је забележен њен став да ако већ штити и забрањује насилно унијађење Срба, онда не може дозволити ни њихово деловање да се оно спречи, ако је добровољно и без присиле, као ни да се поунијађени врате у православље. Из тог разлога је наређено да митрополит и епископи строго пазе да своју јурисдикцију никако не прошире на унијате. У случају да се убудуће понашају против ове наредбе, владарка ће и митрополита и епископе сматрати за прекршиоце своје заклетве, због чега ће пасти у њену немилост. Иако не наводи какве је то санкције могло да носи, јасно је било да би их сматрала издајцима, а то је са собом носило губитак положаја. Такође, наредила је да ово Ненадовић објави свим епископима. Митрополит је то учинио 5/16. новембра поручујући владикама да му одмах јаве ако приметите да негде Србе присиљавају на унију, и да му колико год је то могуће детаљније опишу начин унијађења, како би он то јавио Двору.⁷⁵⁰

Када је избио Седмогодишњи рат, и Жумберчани су као граничари у њему морали да дају свој допринос. Управо је ово време настојао да искористи Петаци, који је увек уживао подршку унијатских бискупа Габријела Палковића (1751–1758) и Василија Божичковића (1759–1785), и да тада јаче и боље спроведе унијађење како би једног дана, када се рат заврши, могло да се каже да је цела област Жумберка поунијађена. Само су додатни притисци могли натерати Жумберчане да напишу писмо владици Данилу 1758. и затраже да их заштити од унијатске пропаганде, јер они нису унијати, а ови су им постављени за свештенике. Владика је ово писмо са потписима народних представника проследио митрополиту, а он са својим објашњењима послао Двору 15/26. децембра 1758. Тражио је само да се дозволи улазак православних духовника и да их на парохије размести владика Јакшић, а да Двор, ако страхује за унију, пошаље у Жумберак своје представнике који би са владиком или неким митрополитовим изаслаником утврдили право стање ствари и онда Србима дали ону верску слободу која им по Привилегијама припада.⁷⁵¹ Први помак на овом плану је учињен тек августа 1759. када је Илирска дворска депутација препоручила, по дозволи Марије Терезије, да се у Карловачком генералату и Славонској граници објави да се укида ранија забрана по којој православни духовници не могу ићи у

⁷⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 624/1753.

⁷⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 358–364/1758.

округ Жумберак. Међутим, Петаци ово није објавио народу.⁷⁵² Сам Јакшић је у пролеће отишао у Беч како би видео зашто решење још није донето, а у аудијенцију су га примили Марија Терезија и њен супруг Франц Стефан.⁷⁵³ Изгледа да је оставио добар утисак на владарски пар када му је митрополит у септембру јавио да је владарка издала наредбу да му се дозволи да постави православне свештенике у Жумберку, али да се никако не меша у послове унијата, јер ће у супротном бити строго кажњен.⁷⁵⁴

Последња владаркина одлука требало је да поправи стање у епархији, а пре свега у Жумберку, међутим, и њу је морао да објавио гроф Петаци, а он то једноставно није учинио, те је самим тим остала свима сем Јакшићу непозната. Митрополит се зато јануара 1760. жалио Илирској дворској депутацији и Двору. На крају је и Петаци позван на одговорност, али се он бранио тиме да код њега нема никакве кривице, него да нижи официри, они на терену, не спроводе у дело његове наредбе. У наивно објашњење нико није веровао, али је оно ипак дало још времена за унијатску акцију. Иако је Петацију наложено да наредбу поново објави, он то није учинио. У исто време је јављао Двору да ће, ако се уради по последњој наредби, пропасти постојеће четири унијатске парохије, уз то наведене су и нетачне тужбе да Срби отимају унијатске девојке и присиљавају их да се венчају, тј. приме православље.⁷⁵⁵ На крају су све узајамне оптужбе послате Илирској депутацији да их разматра, и она је посао озбиљно схватила. У том циљу се пошло и за историјским доказима и указано је на постојање Жумберачке области као граничарске, са Србима којима се мора дозволити исповедање православне вере. Међутим, проблем је био у томе што је сваку наредбу на терену морао да спроведе Петаци, иста особа која и стварала невоље и била узрок жалби. Током 1760. инсталиран је као унијатски бискуп Василије Божичковић и на Жумберак. Истовремено, дозвољено је владици Јакшићу да пролази кроз Жумберак, али да ту не може имати стално место пребивања. Затим, православцима се дала слобода да пређу у унију, али обрнути процес није био могућ. Ако би свештеник превео неког из уније у православље, било је предвиђено да обојица буду

---

⁷⁵² АВ, ИДКД, 2459.

⁷⁵³ Цара и царицу је занимало одакле владика потиче и шта је радио пре него што је постао епископ, те да ли има података или да ли познаје двојицу црногорских епископа, на шта им је дао информације да зна за њих, али да их лично не познаје. Нарочито их је занимало где је Василије Петровић, али им је Јакшић одговорио да му је познато да је био у Бечу, али да не зна куда је отишао. Занимљиво је да су га питали за Гомирце и њихове (граничарске) привилегије, да ли су они Власи или „Славјани“ тј. Срби, а да је владика одговорио да су у питању Срби. АСАНУК, МПА „Б“ 201-И/1759.

⁷⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 520/1758.

⁷⁵⁵ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 116–117.

кажњена, а свештеник протеран из Генералата. Србима је дозвољено да слободно исповедају православну веру, а тражено је да се утврди колико је православних свештеника у то време било у Жумберку (ниједан), те да се на крају, по завршетку рата, испита колико је овде православаца, а колико унијата.⁷⁵⁶

Владика Данило Јакшић се на све начине, и где год му се за то пружала прилика, борио против унијатске пропаганде и Петацијевих несносних напада на православље. Сумњао је у корисност царског решења од септембра 1759. јер, иако је одбацивао сваку сумњу да ће се мешати у ствари унијата, он се плашио да ће му се у канонској визитацији правити проблеми. Сама визитација могла је довести до нехотичних проблема. Било је познато, на основу искустава из Арадске епископије, да је комисија завршивши испитивање стања на терену давала дозволу епископу да посетира област са тачно назначеним православним парохијама. Како у Жумберку комисије није било, нису биле назначене цркве па је, без обзира на то што није намеравао да се меша са унијатима, Јакшић знао да може случајно завршити у њиховој парохији. Покушавао је ово да предупреди и због тога је одлазио код грофа Петација, али на његову помоћ није могао рачунати, нарочито зато што је гроф управо чекао да направи један овакав пропуст па да се још више устреми на њега.⁷⁵⁷ Петаци не само да није хтео да с њим утврди које су парохије православне а које унијатске, или да успостави комисију, него му је забранио и да поставља свештенике.⁷⁵⁸ Митрополиту Павлу и барону Бартенштајну је било јасно да је извор проблема Петаци, и нису презали да то саопште и Марији Терезији.⁷⁵⁹ У то време је било јасно, нарочито Илирској депутацији, да Петација подржава Угарска дворска канцеларија, али и да Дворски ратни савет ништа не чини да га натера на поштовање царских одлука.⁷⁶⁰

Током 1760. дошло је до погоршања положаја Срба у округу Жумберак јер су они који су потписали тужбу владици Данилу 1758. подвргнути испитивањима. Из њихових сведочанстава произлазило је да су калуђери из Гомирја од појединаца тражили да се потпишу (ставе крст) на папир којим су тврдили да су православци и да ће у тој вери и

---

⁷⁵⁶ АСАНУК, МПА „Б“ 119/1760; АВ, ИДКД, 2467, 2468. и 2472; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 117–118.

⁷⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 518 Protocollum... 1757–1759. и 523/1759.

⁷⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 533/1759. Protocollum... 1757–1759.

⁷⁵⁹ АВ, ИДКД, 1040; АСАНУК, МПА „А“ 543/1759. Protocollum... 1757–1759.

⁷⁶⁰ АВ, ИДКД, 2478. и 2481.

остати. Сви су тврдили да су калуђери хтели на овај начин да добију потврду њиховог верског опредељења, што је урађено јер је у кратком времену наметнута унија која је водила, по мишљењу сведока, увођењу католичанства. На питање да ли су чули неке жалбе, било је оних који су изјавили да није било притужби, што није било у складу са истином. Такође, обрстлојтнант Марко Сајатовић, осамдесетопетогодишњак, изјавио је да су признавали унијатске бискупе, а не гомирског, тј. горњокарловачког владика. Изјавио је да никог другог од владика не признаје и не тражи. Било је и оних који су, као седамдесетогодишњи Митар Вучић, изјавили да нису ни знали шта потписују, јер им то калуђери нису објаснили, и да су одмах после стављања крста узели папир назад. Од старијих људи је посебно тражен одговор да ли се сећају да је међу њима као свештенство долазило монаштво манастира Гомирја, али су ово већином негирали, наводећи да су имали своје свештенике, док су појединци тврдили да су им свештенике слали марчански или свиднички бискупи. Из исказа се видело да је у народу постојала свест да ће потписивањем папира гомирским калуђерима задржати своју веру.⁷⁶¹

Током готово читаве 1760. долазило је до оштрих сукоба између владике Данила Јакшића и грофа Петација. Тужбе обојице против оног другог су често стизале на Двор, због чега су од Ненадовића, владике и грофа стално слата објашњења о детаљима сукоба. Нарочито оштар спор је настао када је владика решио да иде у Беч, али тако да путујући мора проћи кроз Жумберак. Из искуства у Арадској епископији знало се да присуство владике најлакше народ учвршћује вери, у православљу – тако је владика Синесије некада писао Павлу Ненадовићу: тамо где се владика појави, народу изгледа као да је дошао Бог и тиме остаје веран својој вери. Пре него што је то Јакшић урадио, а по последњој царској одлуци из септембра 1759. по којој је на то имао право, упутио се Петацију да му објасни како ће то учинити. Међутим, генерал није био у Карловцу, те се, остављајући му објашњење своје намере, Јакшић вратио у Плашки. По повратку у Карловац Петаци је издао наредбу да се његов пролазак мора на сваки начин спречити и наложио официрима да га, у случају да се појави у Жумберачком округу, удаље са војном пратњом. Када се у Жумберачком округу 22. септембра 1760. Јакшић појавио, спроведена је генералова наредба и брзо је уз војну асистенцију удаљен. За сваки случај, како би се осигурали, официри су позакључавали све цркве и одузели народу њихове кључеве. Том приликом

---

⁷⁶¹ АВ, ИДКД, 2482.

владика је извређан од стране официра који су наредбу спровели у дело – капетана Ловака и потпоручника Георга Капустића (Купусића).⁷⁶² Петаци је тада оптужио владика да је са собом водио свештенике, њих четворицу, како би их оставио на жумберачким парохијама, што би штетило унији. Поред овога, оптужба против владике је садржала и то да он прима свештенике из Османског царства, не поштујући санитарне прописе и обавезу контумације, затим, да је народ у Перушићу преко својих свештеника оптеретио великим издацима ради градње цркве и да је такође преко својих свештеника од породица чији су чланови као граничари погинули у рату узимао ван свог села омртвине у висини од шест форинти. Оптужен је и да за цркву у Плашком задње две године доводи градитеље из Османског царства, док плашки свештеници на себе узимају право точења пића, што им је, по Петацију, забрањено. Генералове оптужбе потврдили су и понешто додали потчињени официри, као господи пукотник Максимилијан Пеликан, затим огулински командант Пецингер и аудитор Матија фон Хангек. Они су говорили како Срби са обе стране државне границе тргују вином, и то пре свега свештеници, при чему су им, када их ухвате, робу пленили као контрабанд, а долазак османских поданика, зидара, забранио је огулински пукотник Казимир фон Милер.⁷⁶³

Владика је успео да после удаљавања из Жумберка другим путем стигне у Беч, где је упознат са Петацијевим оптужбама, док се сам тужио на њега, а при томе се правдао пред властима, у чему му је помоћ пружио и барон Бартенштајн, нерасположен према Петацијевим насилним методама. У међувремену је (11. августа 1760) на састанку министара било речи о Жумберку и решено је да Бартенштајн у интимату пише грофу Петацију да не предузима никакве нове мере, него да се уздржи од насиља јер ће после рата све бити решено. Већ 15. августа 1760. председник Илирске депутације је ово урадио како би све остало на *status quo*-у, па према томе и забрана да се нико од свештеника ту не

---

⁷⁶² АСАНУК, МПА „А“ 124/1760. Увреде које су изречене против владике и православне цркве нису биле новина, али су биле ретко изречене против једне тако високе личности. Оне су обично изговаране за особе ниже по положају, али нису биле ретке и сводиле су се понекад и на скрнављење православних храмова. Тако је још у марту 1760. сведочио лајтнант Никола Балаћ да је закупски провизор Јожеф Угровић ушао у њихову цркву и почео да удара штапом по икони Светог Георгија „као бесомучен“ а потом да је провалио кроз царске двери у олтар и ту чинио разне саблазни које лајтнант, по обичају тог времена, није могао да стави у писмо. Био је то знак да су оне веома срамне. АСАНУК, МПА „Б“ 3/1760.

⁷⁶³ АВ, ИДКД, 2501.

пушта до краја рата. Тако је Петаци добио времена да даље спроводи унијатску политику.⁷⁶⁴

Током новембра и децембра 1760. Јакшић је одговорио на оптужбе. Он није порицао да је са собом водио свештенике у Жумберак, јер је на постављање пароха имао право по владарској одлуци, при чему је истакао да на тај начин он није мислио да се меша у посао уније, али и да их поред тог права није водио да би их ту оставио, него као пратњу на путу. Навео је тачно кога је водио са собом: три свештеника (Петра Мајсторовића, Петра Матијевића и Михајла Јурашевића), једног калуђера (Григорија Мишевића), секретара и четири слуге (Максим Шкаљац, Павле Мајсторовић, Јован Јакшић и Трифун Кларић). Остале оптужбе је негирао уз детаљно објашњење како је са пратњом протеран из Жумберка.⁷⁶⁵ О овом проблему је било речи и на Синоду 1760, када су владике упознате са захтевом који је предат Јакшићу да јави колико има православних свештеника у Жумберку, што он није могао да уради, а тако је и одговорио: у Жумберак се свештеници по наредби генерала Шерцера од 24. новембра 1750. не смеју пуштати, али би по његовој процени било потребно осам свештеника и три ђакона, или најмање шест свештеника и два ђакона.⁷⁶⁶ Митрополит Павле је сарађивао и договарао се са владиком какав став да заузму на Двору и у Илирској дворској депутацији.⁷⁶⁷

Уз помоћ митрополита Павла и барона Бартенштајна Јакшић је успео да се одбрани од свих оптужби које је на његов рачун упутио генерал Петаци, али се у Бечу задржао до пролећа 1761. За то време митрополит га је саветовао да када крене у Плашки, прође кроз Жумберак, како би била уклоњена малодушност народа до које је дошло после његовог протеривања. Истовремено га је митрополит упутио да приликом повратка упозна народ с тим да ће после рата комисија утврдити право стање. Ненадовић је чак Јакшићу предлагао да осталим деловима епископије може управљати и визитирати их преко егзарха, али да то у Жумберку лично ради, док „зараслу башчу окрчите“.⁷⁶⁸ Тек у априлу се Јакшић вратио у Плашки и одмах постао свестан нових невоља које је изазвао његов тужитељ уз помоћ потчињених му официра, а пре свих слуњског пуковника Херберштајна. Они су граничаре, али не само оне у Жумберку, присиљавали да се потпишу на један папир и на тај начин

---

⁷⁶⁴ АВ, ИДКД, 2489.

⁷⁶⁵ АВ, ИДКД, 2501 и 2515.

⁷⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 93/1760.

⁷⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 139/1760.

⁷⁶⁸ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 128–129.

приме унију. Често је у питању био чист папир, на који су неписмени граничари само стављали крст, а официри касније текст из којег је следило да је потписани прихватио унију. Митрополит Ненадовић се због овога жалио Двору. Тражио је да се испуни владарско обећање по којем је у то време у верском погледу морао у Жумберачком округу да влада *status quo* све до краја рата, када је требало послати комисију којој би се становници изјаснили којој вери припадају. Илирска дворска депутација је сматрала, као и Марија Терезија, да се мора престати са насилном верском политиком и поштујући царско наређење чекати крај рата да се овај проблем реши.⁷⁶⁹

Док је Јакшић још био у Бечу, дошло је до нових невоља када је почетком 1761. наређено да најстарији, Трећи жумберачки батаљон измаршира и иде у Карловац. Пут их је водио кроз Прибић, имање унијатских владика. На почетку пута су их, као и увек, пратили рођаци. Када су се сви зауставили у Прибићу на позив унијатског бискупског викара Петра Вуксановића, били су добро нахрањени и почашћени а онда им је подметнуто да потпишу изјаву којом прихватају унију. Неписмени граничари тако су ставили крстове уместо потписа, којима су у своје име и у име својих породица прихватили унију – укупно 190 потписа. Када је војска напустила Прибић, официри су имали задатак да наставе сакупљање потписа по Жумберачком округу. Ово је довело до тога да више није било села у којима су живели Срби а да у њима није био бар један унијат. У том процесу стигао је Јакшић до Метлике, где је сазнао шта се десило и одмах пожурио у Гомирје, а одатле у Плашки, да о свему обавести Ненадовића, који је већ 1. маја 1761. тражио да Марија Терезија потпише прогласи неважећим. За то време Петаци није дозвољавао Јакшићу да уђе у Жумберак и изврши визитацију.⁷⁷⁰

Међусобне оптужбе Петација и Херберштајна с једне стране и владике Јакшића с друге наставиле су се чим се он вратио у Плашки. Владика је оптужен да подстиче свештенике да унијате преведу поново у православље. Јакшић је оптужбе негирао, али је зато изнео нове против пуковника Херберштајна, који није дозволио српском свештенику да прати Слуњски батаљон у рат 1761, јер у њему постоји већ један војни свештеник, при чему није навео, у одбрани, да је реч о католику. Илирска дворска депутација је тражила од обе стране да не компликују више ситуацију и да се уздрже од прављења проблема.⁷⁷¹

---

⁷⁶⁹ АВ, ИДКД, 2539.

⁷⁷⁰ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 129–134.

⁷⁷¹ АВ, ИДКД, 2544.

Митрополит Ненадовић је знао да су изазивачи проблема војне власти, а не владика Јакшић. Он је указао у писму упућеном Марији Терезији да је војни притисак толико снажан а генерал Петаци толико безобзиран да је ситуација несносна по целом Генералату, а нарочито у Жумберку. Пуковник Херберштајн је истовремено присиљавао Србе из Лике да иду у католичке цркве.⁷⁷²

Унијаћење није спровођено само у Жумберку него и међу војском која се налазила на ратишту. Најпре је Петаци тражио од заставника Јанка Гвоздановића, једног од потписника Прибићке уније, да пази како остали потписници никако не би ишли код православних свештеника него код католичких, а онда је преко потчињених официра покушавао да оне који нису потписали унију убеди да не присуствују православним литургијама. На ово се Јакшићу и митрополиту жалио војни свештеник Гаја Михајловић. Чак и када је после тога Двор позивао официре на одговорност, они су се бранили тиме да у ствари нису терали народ на унију него само забрањивали да иду у српске цркве. На крају их нико због тог поступка није ни казнио. С друге стране, већ је те године, 1761, Петаци писао у Беч како су у Жумберачком округу сви поунијаћени, да је и сама земља унију примила. Овај став је чак и царичин исповедник, барон Бартенштајн, оценио као нетачан. При томе је председник Илирске депутације упозоравао на то да се никако не сме дозволити да се настави пракса насилног унијаћења јер може бити погубна за Двор, пошто, с једне стране, изазива незадовољство код Срба, који верно служе држави, а, с друге стране, може доћи до руске царице која би се тада умешала у цео спор, штитећи једновернике. На крају, барон Бартенштајн је тражио да Петаци буде смењен. У таквом стању остао је Жумберак до 1764. без промена, јер се чекало да се рат заврши. А када се рат завршио, само је Петаци пензионисан.⁷⁷³

Када је у јесен 1764. владика Јакшић стигао у Беч, одмах је тражио да се коначно успостави комисија, утврди право стање у Жумберку и на основу тога донесе решење којим се Србима оставља слобода вероисповести. Владика је био веома обазрив, а приметио је да о питању Жумберка сви ћуте и да ће, по свему судећи, гледати да никакво решење и не буде донето, него да све прође тихо, на штету Срба.⁷⁷⁴ Никакво решење, или одговор, поводом Жумберка и није донето, те је митрополит, на молбу горњокарловачког

⁷⁷² АСАНУК, МПА „А“ 210/1761.

⁷⁷³ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 135–140.

⁷⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 145/1764.

дијецезана, писао Марији Терезији да је 17. децембра 1765. обећана комисија. Међутим, она није почела са радом, нити је састављена, а Срби у Жумберку и његовој околини и даље су без својих свештеника, док се официрски притисци не смањују. Ако би ова комисија урадила поверени јој посао, онда би се једном засвагда видело колико има унијата, а колико православних.⁷⁷⁵ Истовремено је митрополит комуницирао са генералом Беком, тражећи од њега да га извести како стоји ствар уније у Жумберку. Генерал, који је заменио Петација, на основу писама официра и унијата јавио му је да је у Жумберку остало још само три православне куће. Реално такво стање није било, али унијати сада већ нису презали ни од тога да сами уписују православце међу себе, те да такве информације шаљу у Беч, где им се веровало. Ипак, на митрополитову тужбу се нешто морало одговорити, а ради тога су се 10. октобра 1765. састали представници Илирске дворске депутације, Угарске дворске канцеларије и Дворског ратног савета. Донели су одлуку да се комисија не шаље, како се не би нарушио мир, који влада по Бековом извештају. Штавише, одлучено је да се унија у Жумберку унапреди, али мирним методама, док би евентуално слање комисије било контрапродуктивно јер би се тек поунијађени вратили православљу. Бартенштајн је одбио да потпише овај предлог и дао је 17. октобра своје мишљење да је Петаци за све крив. Марија Терезија је уважила оба мишљења, па је наредила да се Ненадовићу пише да ће она утврдити колико има православаца у Жумберку и на основу тога донети решења, док је генералу Беку дала слободу да утврди мирним средствима унију у договору са бискупом Божичковићем.⁷⁷⁶

Иако је митрополит у пролеће 1766. поново тражио да се пошаље комисија, све је рађено споро. Тек на основу Бековог извештаја да у Жумберачком округу има само четири православца у две породице, одређено је почетком 1767. да се зато комисија не може послати у ову област, али је решено да се ништа не одговори ни владици Јакшићу ни митрополиту Ненадовићу. Двор је ћутао. Како је 1768. митрополит имао много других брига и био озбиљно болестан, није више ни он покретао ово питање надајући се да ће о њему бити речи на Сабору за чије сазивање је толико пута тражио дозволу и на крају је добио. Митрополитова смрт одложила је Сабор, а тиме и решавање питања Жумберка и уније у њему. Сабор из 1769. се заиста дотакао овог проблема и тражио комисију јер су

---

⁷⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 416, 417. и 426/1766.

⁷⁷⁶ М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, 140–144.

људи на унију нагоњени. Међутим, одговор Марије Терезије и грофа Колера од 7. децембра 1769. био је да се у вези са овим проблемом више ни митрополит ни владика Јакшић не смеју жалити, нити га покретати, под претњом најстроже казне, али да наредбу о томе ником не смеју ни објавити. Био је ово крајњи вид насиља. Ипак, Јакшић се одлучио да упути жалбу 11. марта 1770, после које је строго укорен што је писао директно царици а не Илирској дворској депутацији, и што је уопште покретао то питање. Ово му се забрањује да ради у будућности, јер ће бити кажњен. Тим чином завршено је унијаћење Срба у Жумберку, чиме је заувек за цркву и народ изгубљено око 4.000 верника.⁷⁷⁷

Борбу за Жумберак Ненадовић је почео још као горњокарловачки епископ, али како је у то време тамо постојало православно свештенство, могао је на њега да се ослони и смањи евентуалну унијатску пропаганду. Проблеми настали од 1750. били су све до краја управе митрополита Павла Карловачком митрополијом врло актуелни и нису решени. Ово намерно потискивање проблема које су својим кривим сведочењима о верској ситуацији подстицали генерали Шерцер, Петаци и Бек, резултирало је тиме да је процес унијаћења у Жумберку било лакше спровести него на другој територији. Уз забране присуства православних духовника и негирање јурисдикције горњокарловачког епископа притисци су били све јачи. Знајући шта је најбоља мера да се све ово спречи, митрополит Павле се борио на два начина – најпре захтевајући да Данило Јакшић буде инсталиран и за ову област, а потом да му се дозволи канонска визитација. Поред тога, настојао је свим силама да се организује мешовита комисија која би утврдила право стање на терену, а тиме за Србе били осигурани право поштовања Привилегија и верска слобода. На основу догађаја из Арадске епископије знао је да је визитација неопходна како би до комисије народ био учвршћен у свом верском опредељењу. Такође је знао да је комисија важна како би решење проблема добило трајни карактер. Међутим, није никако могао да утиче на унијатску пропаганду и војни притисак који су кореспондирајући створили немогуће услове за очување православља. Иако му је обећано да ће комисија бити одржана после рата (1763), до тога није дошло јер је двор више веровао лажним извештајима генерала Бека него тврдњама митрополита Ненадовића. Његови предлози су најпре после 1764. одбијани, а на крају је све препуштено Сабору који је требало да се одржи 1768, али је услед митрополитове смрти одложен. Решења која су на крају донета 1769. Беч је одбио, а

---

⁷⁷⁷ Исто, 144–153.

само покретање овог проблема у будућности забрањено. Тако митрополит Ненадовић није на овом пољу своје борбе постигао успех, иако је улагао пуно труда, а главни разлог за то је сарадња официра и верске пропаганде у неравноправној борби.

4. 2. Арадска епископија

Процес унијаћења на рубним подручјима српског етничког простора, као и у изолованим срединама, увек је био јачи у односу на оне делове где је та територија у националном смислу била компактнија. Изложеност католичком прозелитизму и унијатској пропаганди осетила се на подручју Арадске епископије током читаве прве половине XVIII века. Нарочито се овде против пропаганде водила велика борба у време док је епископ био Исаија Антоновић. Његовим избором за митрополита ситуација је постала тежа јер је епископија остала седисвакантна. Како је у периодима између два епископа увек верски притисак давао бољи учинак, било је логично да епархија добије што пре дијецезана, те је свакако то био разлог да је управо Павлу Ненадовићу поверена на администрацију. Међутим, изненадна смрт митрополита Исаије, организација новог Сабора и све радње које су их пратиле на крају су довеле до тога да Ненадовић овде није ни стигао, нити је епархија попуњена. Новом митрополиту се свакако журило, посебно што су миграције из Поморишја, које је припадало овој епископији, биле све интензивније крајем 1750. и почетком 1751, а овде је утицај доброг архијереја на Србе могао да буде од великог значаја. Несумњиво је да је на место арадског владике зато и изабран један од најбољих кандидата – архимандрит Синесије Живановић.⁷⁷⁸

Док је чекана Синесијева потврдна диплома, ситуација у епископији се погоршавала. Марија Терезија је 11. јула 1750. на захтев бискупа грофа Пала Форгача забранила православцима у Великом Вараду литију.⁷⁷⁹ На крају, када је конфирмација и стигла, имала је ограничавајући део по којем је Живановићу забрањена лична визитација у Халмађској области док не буде донето другачије царско решење. Духовна права за ову област му нису укинута, али није могао лично да их остварује него преко егзарха или ондашњег свештенства. Преко њих је могао да убира и приходе.⁷⁸⁰ Одмах по добијању потврде Живановић је хиротонисан (1/12 септембра 1751) и упућен у Арад.⁷⁸¹ Пре тога, у

---

⁷⁷⁸ АСАНУ, 13173. VI; Радослав М. Грујић, *Борба Срба са унијаћењем Румуна у Вел. Варадској Епархији*, Српски Сион, број 18, Сремски Карловци 1906, 522.

⁷⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 525/1750.

⁷⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 426/1750; 107. и 108/1751.

⁷⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 125. и 126/1751.

извесној мери његова права је покушао да угрози и арадски командант Фрајтаг, који је покушавао да смањи посед манастира Ходоша.⁷⁸²

Митрополит је током 1751. и наредног периода радио на томе да се Живановићу уопште дозволи канонска визитација, нарочито оних области у којима су верска насиља била евидентна. Како је визитација морала бити спроведена у три жупаније, Бихарској, Чанадској и Бекешкој, добијање дозволе није било нимало лако.⁷⁸³ Митрополит је на ово био изазван нападима великоварадског бискупа Форгача, на Веленце, предграђе самог Варада.⁷⁸⁴ Начин на који је бискуп спроводио унију ништа се није разликовао од напада на граничаре које је у Хрватској иницирао Бенвенуто Петаци. Из митрополитових жалби се дознаје како је овај прелат, који је у исто време био и бихарски велики жупан, затварао свештенике, као што је затворио попа Теодора Мартиновића из села Комањеште и држао га у затвору, мучећи га, док није прихватио да пређе на унију. При томе су Синесијевог егзарха за Халмађ, Јована Албуловића, поджупан Адам Погањи и камерални провизор Самуел Тотај у фебруару спречили да овде уђе. Због овога је Ненадовић експлицитно тражио да се Живановићу дозволи визитација у Халмађу и у Зарандској (Арадској) жупанији. Да би поткрепио свој захтев, митрополит је Депутацији у прилогу писма послао низ аката на основу којих је доказивао да је реч о кршењу права арадског владике.⁷⁸⁵

Уместо царске заштите Синесије Живановић је оптужен да се мешао у јурисдикцију бискупа Форгача и унијата у Белењешком, Белском и Васково дистрикту. Митрополит је објавио епископима чувену царску наредбу да се не мешају у послове уније и не спречавају је, али је саветовао арадског дијецезана да пази како његовом кривицом не би дошло до губитка верника, што је у том тренутку значило да чврсто држи своје парохижане и не дозвољава им прелазак у унију.⁷⁸⁶ Наредба која је стигла из Илирске депутације није спречила Ненадовића да тамо упути нове жалбе и захтеве који су се односили на Арадску дијецезу.⁷⁸⁷ Када су се зачуле гласине да ће бискуп Форгач на Ускрс (9. априла 1752) посетити неке православне цркве, појавио се страх по целој епископији, због којег су

---

⁷⁸² AT-OeStA/KA HKR HR Bücher 859. 101 von Majus 1751. und 860. 51. von September 1751.

⁷⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 207. Protocollum..., 1751–1753.

⁷⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 213. и 214. Protocollum..., 1751–1753.

⁷⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 216, 217, 221. и 229/1752.

⁷⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 228/1752.

⁷⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 239/1752.

верници почели да позивају Живановића да их он посети.⁷⁸⁸ Иако је писао нове молбе како би добио право визитације за Живановића, митрополит је јуна 1752. одбијен. После доношења забране јурисдикције Карловачке митрополије у Ердељу, стигла је дозвола за визитацију Халмађа, али не за владика Синесија, него његовог егзарха, који при томе никако не сме улазити у унијатска села.⁷⁸⁹

Онемогућивши епископу Синесију да лично изврши визитацију, Марија Терезија је омогућила даље унијаћење. Док су крајем јула 1752. Самуел Тотај и Паул Холоцки тражили да им владика Синесије јави кога ће им послати као егзарха,⁷⁹⁰ Илирска дворска депутација је тражила да јој поименце наведе све преступе и проблеме у епархији, што без визитације није могао да уради. Од њега је, међутим, тражено да скупи податке о преступима православних свештеника, за шта је организовао сабор свештенства, али је Ненадовићу било јасно да тако неће добити никакве резултате, јер сами свештеници неће признати своју кривицу. Поново је једино решење била визитација. Док су трајали ови преговори и дописивања између митрополита, Двора, Депутације и Живановића, спахије су утеривале десетак од свештенства на разне начине. Живановић није имао никаквих информација о својим егзарсима, чак је јављао митрополиту да не зна ни да ли су живи. Због свега је молио митрополита, који је у јесен 1752. био у Бечу, да преко Оренгија бар добије декрет о канонској визитацији Бихарске жупаније.⁷⁹¹ Већ почетком октобра 1752. Ненадовић је поново покренуо питање Халмађског дистрикта тражећи одговор од Илирске дворске депутације зашто није послата комисија да са викаром арадског владике изврши визитацију села. Од те комисије митрополит је очекивао да прође кроз свако село и утврди ко је које вере и да на основу њеног рада буду сређене прилике бар у делу епископије.⁷⁹²

---

⁷⁸⁸ Из писма се види да ни финансијска страна није играла малу улогу у целом подухвату, јер се Синесије плашио да не буде на терет становништву где би извршио визитацију, и да им на тај начин не досади, а с друге стране изнео је податке митрополиту о својим дуговањима. Тако се сазнаје да је све што је до тада добио од епархије, а сума није била мала, дао на враћање дугова. Народном пленипотенцијару Оренгију вратио је 950 форинти, а Пештанцима 620. Дуговао је Пештанцима још 1000 форинти без камате, за које се обавезао да ће их вратити до средине јуна 1752, а исту суму, само са каматом, дуговао је његовом манастиру Раковцу и за тај се дуг обавезао да ће га вратити у две године. АСАНУК, МПА „А“ 257/1752.

⁷⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 269, 275. и 300/1752.

⁷⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 311/1752.

⁷⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 355/1752.

⁷⁹² АСАНУК, МПА „А“ 370/1752.

На митрополитове тужбе први одговор је стигао 14. новембра 1752. када је Марија Терезија затражила одговоре од Форгача за његово понашање.⁷⁹³ Десет дана касније поново је дозволила визитацију Халмађске области у којој је предвиђено да учествују викар арадског владике, архиђакон унијатског ердељског владике Петра Павла Арона и двојица мирских комесара (за Угарску и Ердељ). Ова комисија је требало да од места до места утврди ко је које вере тако што би људе били окупљени и појединачно испитивани.⁷⁹⁴ Док је оваква наредба путовала до Карловаца, у Веленцима је бискуп Форгач и даље насилним мерама унијатио.⁷⁹⁵ Положај православца је био нарочито тежак у две мање области – Белењеш и Васин, јер је овде бискуп тврдио да су сви поунијаћени и да стога ту њему припада духовна власт.⁷⁹⁶ Међутим, комисија није могла да се састане. Викар арадског владике узалуд је чекао да се појави ердељски комесар док су Самуел Татај и бивши поджупан Халаки силом преводили становништво на унију.⁷⁹⁷ У таквој ситуацији ни Синесије Живановић више није мировао. Оптужба да је ухапсио два свештеника која су прешла на унију, а коју је митрополит Ненадовић покушавао да оповргне, само је наговештавала да је заузео чврст став и да је радио супротно царској наредби, да је спречавао људе да се поунијате. Главна намера му је била да одвоји свештенике који су прихватили унију од становништва, односно да одвоји становништво од њиховог утицаја и агитације, а то је било могуће ако би такве попове ставио у затвор. Против оваквих свештеника се борио и екскомуникацијом, те је свештеника из Синића, који је прихватио унију, изопштио.⁷⁹⁸

У пролеће 1753. коначно се састала комисија, али је ердељски представник протествовао што је за тумача постављен арадски православни протопоп, коме је наредио да се врати у Арад, тражећи од Живановића новог тумача.⁷⁹⁹ Међутим, царица је 23.

---

⁷⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 411/1752. Чини се да он наредбу није извршио па је царица 6. фебруара 1753. преко Угарског намесничког већа поновила свој захтев. АСАНУК, МПА „А“ 461/1753. На крају је владарка донела решење 27. фебруара 1753. да се по сваку цену мора дозволити поновно зидање ове свештеничке куће. АСАНУК, МПА „А“ 474/1753.

⁷⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 417/1752.

⁷⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 418. и 480/1753.

⁷⁹⁶ АВ, ИДКД, 1055–1058.

⁷⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 483/1753.

⁷⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 492/1753. Царица је касније (30. мај 1753) наредила арадском жупану и њеном угарском краљевском персоналу Георгу Фекетеу да испита и реши проблеме настале у његовој жупанији, а пре свега оне које је епископ Синесије имао са свештеником Лазаром из Синића и Лазаром из Саранда. АСАНУК, МПА „А“ 533/1753.

⁷⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 500/1753.

априла 1753. наредила да се он врати,⁸⁰⁰ док је Пал Форгач добио дозволу да српске становнике у Веленцима стави ван закона, односно протера и процени њихове куће.⁸⁰¹ Истовремено је дозволила Синесију Живановићу да изврши визитацију православаца у Великоварадском дистрикту,⁸⁰² а да га у томе не спречава бискуп Форгач.⁸⁰³ Како се он није држао наредбе, већ у јулу 1753. Илирска депутација је обавестила Угарску канцеларију о низу злоупотреба и притисака које против визитације и јурисдикције арадског дијецезана чини великоварадски бискуп. Двојица дијецезана су почела да се споре око права на визитацију и због тога је издато наређење да је Синесије обустави и сачека решење. Истовремено је од Живановића тражено да достави списак оних насеља за која је мислио да нису унијатска него православна.⁸⁰⁴

Чекајући царски одговор, Живановић се задржао у Великом Вараду, где је, ако није могао да врши визитацију, могао да прима свештенике. Тако је током лета све више људи долазило владици да посведочи своје православље, излажући се при томе да буду ухапшени или опљачкани. Епископ је био уверен да ће становништво и поред свих притисака остати у православној вери, а ову тврдњу је заснивао на чињеници да је већ из много села (око 100) добио за то писмено обећање. За овако оптимистичко држање имао је потврду и од стране католика, односно Форгачевог викара Фабрије који је великоварадском свештенику Петру тврдио да ће се у случају да арадски владика дође у Велики Варад, сви православци утврдити у својој вери, а унијати вратити у стару.⁸⁰⁵ Настављајући крајем јуна визитацију, Живановић је јавио Ненадовићу да је добио писмене гаранције од готово 300 села да ће остати у православној вери. Ипак, иза оваквог оптимизма одвијао се јак притисак на православце. Људи који су долазили код Живановића често су хапшени и држани у оковима, чак и мучени. Појединци су се после пуштања из затвора појављивали код њега у ранама, кррави, исцепане одеће услед

---

⁸⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 503/1753.

⁸⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 506/1753.

⁸⁰² АСАНУК, МПА „А“ 507/1753.

⁸⁰³ АВ, ИДКД, 1059.

⁸⁰⁴ АВ, ИДКД, 1061. и 1062.

⁸⁰⁵ Занимљиво је да је у њима изнео и сумњу да се на пошти нешто дешава са његовим писмима јер на нека нема митрополијског одговора. Он је и раније био сумњичав у погледу преписке, па је јављао митрополиту, када је овај у јесен 1752. ишао у Беч, да ће му послати псеудоним на који да му адресује писма. АСАНУК, МПА „А“ 537/1753.

нељудски тешких услова у којима су били везивани и држани.⁸⁰⁶ Власти су често одузимале сеоске печате како би онемогућили да сељани потврде изјаве о оданости Живановићу и православној цркви.⁸⁰⁷

Делатност арадског дијецезана и успешно приклањање верника православној вери изазвали су незадовољство католика у Бихарској жупанији. Они су се зато и тужили царици а она се потом обратила митрополиту Ненадовићу са захтевом да се са праксом повратка унијата у православно веру, коју је изазвало Синесијево присуство, мора прекинути, наређујући да се у Великоварадску дијецезу врате протерани унијатски попови, а да становништво које је одбацило унију мора поново да је прихвати.⁸⁰⁸ У то време (20. јул 1753) царица је јавила митрополиту да комисија у Халмађу продужи свој рад и да утврди ко је у којој вери тако што ће питати становништво кога прихватају за свог епископа – фогарашког или арадског дијецезана.⁸⁰⁹ Митрополит је, међутим, упутио цару Францу Стефану тужбу (27. јул / 7. август) против великоварадског и фогарашког бискупа због политике насилног унијаћења.⁸¹⁰

Визитирајући Великоварадску област, владика Синесије је стигао на крају и у сам Велики Варад. Чим је дошао и отишао у цркву на литургију, обавештен је да га чекају представници католичке цркве, четири свештеника и солгабиров. Када је ушао у свој дом, почели су жестоки вербални напади на њега због тога што је у граду.⁸¹¹ Ови напади и вређања свештеника претворили су се у свађу, коју су чули и православни верници из Живановићеве околине. Почевши да се окупљају у већем броју, викали су му „не дај Господине, не показуј Господине“, што се односило на царско решење којим му се дозвољава визитација у Вараду, после чега су разгневлени свештеници напустили дом и упутили се ка генералу, где је и Синесије послао свог секретара са царским решењем. Генерал га је прочитао пред свима и изјавио да ће штитити арадског владика од напада јер му је било слободно да дође у визитацију. На подстицај овог свештенства, жупанијске

---

⁸⁰⁶ О асистенцији војске у корист бискупа Форгача писао је владика (јуна 1753) и Дворском ратном савету. АСАНУК, МПА „А“ 548/1753.

⁸⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 546/1753.

⁸⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 562/1753.

⁸⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 564/1753.

⁸¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 567/1753.

⁸¹¹ Користили су се формалним изговором да у једном месту не могу бити два епископа, наводећи податке из старовековне историје, да као што није могло бити два велика владара, Александра и персијског цара Дарија, у једно време и на једном месту, и као што не могу бити два сунца на небу, тако не могу бити ни два епископа у исто време у Великом Вараду. АСАНУК, МПА „А“ 570/1753.

власти су покушале да га протерају, али је то спречио генерал, који је у разговору са Живановићем показао пуно разумевања и чак му указао на то да је требало да се одмах обрати њему, те да би му дао војну пратњу током визитирања. Иако је имао уредна документа, Синесија су жупанијски службеници спречавали да обилази град јер они нису имали царски интимат да му се све ово допушта. Када су од њега тражили да се док интимат не стигне врати у Арад, одговорио им је да му је добро и у Великом Вараду, а да пошто град обилује бањама, намерава да се купа, чекајући овај документ. О свему је обавестио и генерала, који га је подстицао да често излази у јавност и да долази код њега, а заједно су се потужили штафетом кнезу Јохану Георгу Кристијану фон Лобковицу. У таквим околностима митрополит је радио да се интимат што пре пошаље, а Живановић одолевао свим нападима и био задовољан што му са свих страна долази православни народ и радује му се, као да је сам Бог међу њима, како је у једном писму оценио.⁸¹²

Стигавши у Беч, митрополит Павле је изнео на Двору и у Депутацији све проблеме и поступке насилног унијаћења у Арадској епископији.⁸¹³ Међутим, управо се у дворским круговима и правио план како да унија буде спроведена. На њему су заједно радили гроф Кенигсег-Ерпс, барон Бартенштајн, језуита Кампмилер, и агенти Вебер, Колер и Циглер. Нацрт унијатске акције израдио је Бартенштајн. Закључено је да се са бруталним и дискриминаторским мерама не може ништа постићи, сем да се подстакне емиграција.⁸¹⁴ Решено је (на састанку 15. септембра 1753) да се све ради без насиља, тајно до те мере да се ни локални функционери не смеју информисати о том процесу. Трбало је да образовање и језуитски мисионари буду кључ унијатског успеха.⁸¹⁵

Док се митрополит у Бечу борио да осигура Живановићу право визитације, стигла је нова инструкција комисији која је обилазила Халмађ по којој она не сме да улази у варош Керешбања и њој припадајућа села, као ни у петђуланска села (која припадају грофу Ђулају), јер су се њихови становници раније изразили као унијати. Значајно је приметити да је управо у овим селима унијатска пропаганда, по писмима савременика, била врло јака. Истом наредбом су одређени као државни комесари Мартин Ванокел фон Зеберг, агент у Ердељском дворском савету, и Емерик Мишке, ердељски судски асесор, са

---

⁸¹² АСАНУК, МПА „А“ 570/1753.

⁸¹³ АСАНУК, МПА „А“ 582, 585. и 615/1753.

⁸¹⁴ АВ, ИДКД, 1064.

⁸¹⁵ АВ, ИДКД, 1861–1863.

задатком да уз представника Митрополије уђу у нову комисију за испитивање верске припадности људи у Халмађској области.⁸¹⁶ Митрополит је позван да постави свог представника, а викар Синесија Живановића и арадски прота су повучени.⁸¹⁷ Док се све то дешавало, митрополит се тужио на Форгача, износећи сведочанства из којих се видело да бискуп наставља праксу верских притисака и да је током септембра хапсио православно свештенство.⁸¹⁸ Становници Великог Варада су се ради заштите од нељудских притисака католичке цркве која их гони на унију обраћали генералу Епелеу (Erpele). Молили су га да им омогући слободно исповедање вере, јер су њихово затварање, затим псовке и вербални напади на владика Живановића постајали све чешћи.⁸¹⁹

Како се приближавао 12. март 1754. када је требало да се састане комисија за Халмађски дистрикт, Ненадовић је за свог представника одредио архимандрита Саборне цркве у Карловцима, Мојсија Путника, док му је за тумача поставио раковачког намесника, јеромонаха Силвестера Поповића.⁸²⁰ Упућујући их у Арадску епархију, дао им је и опширну инструкцију за рад у комисији, одређујући да са представницима државе морају ући у свако село сем у петђуланска села, варош Керешбању и села која њој припадају. У местима у која уђу морали су у четири тачке да објасне учење фогарашког владике и онда да становништву саопште да то није учење арадског дијецезана. После тога је требало да се народ изјасни кога признају за владика, фогарашког или арадског епископа. О свему је требало саставити протокол. Путников задатак је био само да пази да други чланови комисије случајно неког ко је православан намерно не упишу као унијата и да то спречи. Ако би неко желео да пређе из православља на унију, Путник је морао да га пита да ли то чини својевољно и без присиле, а ако дотична особа одговори потврдно, био би уписан као унијат. Путнику је митрополит скренуо пажњу на то да не показује ни

---

⁸¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 659/1753.

⁸¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 666. Protocollum..., 1751–1753.

⁸¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 670. Protocollum..., 1751–1753.

⁸¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 9. и 24. Protocollum..., 1754–1756. У једном од писама које је Живановић послао митрополиту описујући му страдања православца, у постскриптуму му је нагласио и да му шаље по његовој заповести „прејудициозни екстракт“ из Антонија Бонфинија, који се односи на Србе. Вероватно је митрополит на основу овог дела тражио историјска сведочанства за своје захтеве. АСАНУК, МПА „А“ 34/1754.

⁸²⁰ Његово порекло је свакако било кључно што је одређен за тумача. Наиме, јеромонах Силвестер је до 1731. био мирски свештеник у Араду, где је био у блиским контактима са епископима Јоаникијем и Вићентијем, па је две године чак био егзарх за ову епархију. Овде је сигурно научио румунски, а био је добар у писању и читању, што је за посао на који је ишао било важно. Значајно је да су и митрополит, и Мојсије Путник, и Силвестер имали исти постриг – манастир Раковац. Димитрије Руварац, *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.*, Сремски Карловци 1903, 378–379, 381–382.

најмањи знак пристрасности, затим да се учтиво, са пуно пажње и љубазности опходи према председнику комисије и царском комесару, и да увек сарађује. Ипак, најважнија обавеза му је била да пази како неко ко је православан не би био уписан као унијат, као што је морао и да упозори царског комесара ако приметити да неко присиљава људе на унију. Колико је митрополит овоме придавао значај сведочи и претња да ће Путник добити духовну казну ако у послу буде немаран, завршена речима: „Да је проклет свако ко дело Божије чини са немаром, јер Божије је дело тамо где се старају о вери и закону“.⁸²¹

На самом почетку марта 1754. владарка је издала Заштитно писмо за православне у Арадској епископији. Истовремено је наређено да викар арадског епископа Методије спречи даља унијаћења.⁸²² Митрополит је о овоме посебно обавестио Живановића, тражећи да преко циркуларног писма утврди народ у православљу, раздвоји од унијата и заштити од њихових насртаја.⁸²³ Из овог времена постоје и подаци о Арадској епископији, без Великоварадског дистрикта, те се види да је подељена на осам протопрезвитерата, да у њој има 241 село, 161 црква од тврдог и трошног материјала, 223 свештеника и 10.010 домова православних верника, Румуна и Срба.⁸²⁴

Док су чланови комисије пристизали и спремали се да почну рад, унијатска пропаганда није мировала. Митрополит је обавештен да је православцима у самој вароши Халмађ одузета црква и предата унијатима. Иако су добили дозволу да подигну нову, то нису могли да ураде јер је становништво било врло сиромашно, а овоме су управо узрок били унијатски притисци, јер, како су се потужили митрополиту, због њих већ три године нису могли да обрађују њиве. Зато су молили митрополита Павла да замоли владарку да им врате цркву. Ненадовић се почетком априла 1754. обратио грофу Кенигсег-Ерпсу тражећи заштиту за православце.⁸²⁵ За то време царица је тражила од првојерарха да провери оптужбе по којима су православни свештеници вређали нове унијатске. Пред почетак рада комисије јављено је да је у њој јеромонах Силвестер Поповић сувишан, али је митрополит инсистирао на томе да он остане присутан, пошто Мојсије Путник није знао румунски, а по царском решењу имао је право на тумача. На крају је јеромонах Силвестер остао у комисији, а Фон Зеберг се извињавао митрополиту да је свој захтев упутио

---

⁸²¹ АСАНУК, МПА „А“ 36/1754; Р. М. Грујић, *Борба Срба...*, 523–525.

⁸²² АСАНУК, МПА „А“ 53. и 57. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁸²³ АСАНУК, МПА „А“ 58. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁸²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 60/1754.

⁸²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 65. *Protocollum...*, 1754–1756.

мислећи да митрополит као изасланика шаље неког ко већ зна румунски језик, те да је присуство тумача сувишно.⁸²⁶

Прво место у којем је комисија радила била је варош Халмађ, где се за Синесија Живановића определило 514 породичних старешина, а за фогарашког владика само 4. Путник је уверавао митрополита да ће на овај начин брзо завршити посао јер нема изгледа да би унијата могло бити пуно у дистрикту. Такође, уверавао га је како се не плаши да ће официри утицати на верско опредељење становништва, јер је на ту могућност скренуо пажњу Фон Зеберга, али како каже, он је био прави прецизни и строги Немац који са официрима поступа тако што им издаје наређења и не смеју ништа да учине против његових и царских наредби. Путник је имао само речи хвале за председника комисије, који му је својим поступцима уливао поверење, јер је, примера ради, феишпану вармеђе Сел забранио да врши своје функције пошто је уносио раздор и смутњу, а царске заповести није слушао.⁸²⁷ Док је комисија обављала свој посао, владарка је 10. маја поновила митрополиту да се унијатско свештенство мора вратити у она насеља одакле су их православци протерали, у складу са наредбом издатом 1. марта 1754.⁸²⁸

После завршетка рада комисије обратио се Ненадовићу владика Синесије и изразио захвалност и задовољство што је цео посао добро окончан и што је дефинитивно утврђено да у Халмађу готово да нема унијата, него да су сви православни. Он је упознао архиепископа с тим да нису испитани становници Фогараша, него да су уписани као унијати, због чега је Синесије послао њихово сведочанство да су православци. Молио је митрополита да још за њега толико поради како би му од стране владарке било дозвољено да и лично посети Халмађ и на тај начин утврди вернике у православљу.⁸²⁹ У целој Халмађској области били су свега један свештеник и четири верника, укупно у три насеља, који су се изјаснили као унијати, док су се остало свештенство и народ определили за православну веру.⁸³⁰

На основу овога Ненадовић је одмах упутио писмо владарки са захтевом да православцима одузете цркве буду враћене.⁸³¹ Међутим, она је радила на томе да се

---

⁸²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 61, 76, 79, 86, 87. и 95/1754.

⁸²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 95/1754.

⁸²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 99/1754.

⁸²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 117/1754.

⁸³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 119/1754.

⁸³¹ АСАНУК, МПА „А“ 121/1754.

унијатски свештеници врате у насеља по Бихарској жупанији из којих су протерани. У овом смислу Илирска дворска депутација је послала Ненадовићу наредбу 29. маја 1754. Ради решавања нових проблема, јер се бискуп Форгач поново тужио на православне свештенике, састала се комисија у Илирској депутацији (20. априла 1754) и констатовала да је цела тужба бискупа прилично уопштена, а захтевали су појединости.⁸³² Како православци нису хтели да прихвате унијатске свештенике, јер су они тврдили да је онда и село унијатско, уследила је нова тужба, о чему је све митрополит писао архимандриту Путнику. Владарка је у мају изразила митрополиту незадовољство да њена наредба о повратку свештеника није испуњена. Зато је наређено Путнику да са раковачким намесником Силвестером одмах иде у Бихарску жупанију и овде православцима објави царске наредбе и протумачи их. Требало је и да их упозори на то да ће оштро бити кажњени за своје поступке.⁸³³ Православцима је гарантовано да ће задржати своју веру и да неће бити присиљавани на унију, али да морају прихватити у своја села назад унијатске свештенике и да се са унијатима и у њихове послове не мешају. Архимандрит Путник је требало да забележи имена насеља из којих су истерани унијати и да испита народ зашто је то учињено, да ли је то била њихова реакција на присилно унијаћење од стране тих свештеника, жупанијских или властелинских чиновника. Нарочито га је занимало да ли их је неко наговорио на овај поступак.⁸³⁴ Путнику је послат царски указ да слободно може обавити поверени задатак и то тако што би саставио о свему што ради протокол у који мора унети сваки верски притисак на православце. Дато му је право да протестује ако би га било ко спречавао у повереном задатку. Наређено му је да се не меша у било који други посао, чак ни верске природе, али да у свом послу не прима ка себи никога, него да све ради сам, а захтеве да му се додели неки представник жупаније, властеле или католичке цркве да одбије и о свему пише митрополиту. На крају, Мојсије Путник је требало да посаветује народ да остане у својој вери и да се не меша у послове унијата.⁸³⁵ О својој наредби да се врате свештеници који су протерани и ономе што је писао Путнику, митрополит је детаљно обавестио и Марију Терезију.⁸³⁶ Поред тога, писао је канцелару

---

⁸³² АВ, ИДКД, К. 1290 (24), 1014.

⁸³³ Пре свега у питању су била села: Тотфала, Хаћматфала, Лахшаг, Берећ и Берценце. АСАНУК, МПА „А“ 124/1754.

⁸³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 124/1754.

⁸³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 124/1754.

⁸³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 125. и 130/1754 и 132–133. Protocollum..., 1754–1756.

Кауниц-Ритбергу да се спрече сва верска насиља над православцима, нарочито у Арадској епископији, као и да се дозволи њеном епископу да изврши канонску визитацију у Великом Вараду.⁸³⁷ Овдашње становништво се жалило на верску дискриминацију и да га не примају у Магистрат, иако је царска наредба подразумевала да сви који буду слободно изабрани могу у њега ући. Стога су тражили од митрополита да у овом циљу интервенише на Двору.⁸³⁸

Почетком августа 1754. поводом догађаја у Арадској епископији је одржано неколико састанака Илирске дворске депутације и надлежних институција. На њима је констатовано да се у погледу вере мора једнако приступити и према православнима и према унијатима, тј. да ниједна од ове две стране не сме на другу вршити притисак како би прешла у њихову деноминацију. На основу овога владарка је тражила од митрополита да строго води надзор над свештеницима како не би дошло до непредвиђених верских проблема, а посебно да обрати пажњу на викара арадског владике Симеона Поповића, који је сумњичен да је главни подстрекач напада на унијатске свештенике.⁸³⁹ На основу оваквог става верске „трпељивости“ требало је да комисија настави да ради у Бихарској жупанији, али да нарочито води рачина да њен посао не изгледа као да је усмерен против православаца, напротив, нека га спроводе тако да изгледа као да су му наклоњени, али да пазе да врате протерано свештенство, као и да ако се овоме покаже отпор наступе врло строго. У комисију су предложени калочки надбискуп барон Франц II фон Клобушицки, генерал Андраш Хадик и дворски саветник Лаух, али је он замењен маркизом Де Вилом. У име митрополита у њу је ушао поново архимандрит Путник.⁸⁴⁰

Иако су тужбе Срба и Румуна из Арадске епископије биле честе и познате не само многим институцијама него и Двору, владарка је подстакнута тужбама против православаца настојала да заштити и католике, а још више унијате. Она је митрополиту 15. августа саопштила да се на православно свештенство туже бискуп гроф Пал Форгач, Великоварадски каптол и Бихарска жупанија. Тужбе су биле усмерене пре свега против арадског владике, који је утицао својим присуством на унијате да се врате старој вери, јер је за то био довољан његов долазак у села. Како је владарка раније донела решење по којем

---

⁸³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 131. Protocollum..., 1754–1756.

⁸³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 169/1754.

⁸³⁹ АВ, ИДКД, 1016.

⁸⁴⁰ АВ, ИДКД, К. 1290 (24), 1017.

се не сме спречавати прелазак православних на унију, ово је сматрано крупним прекршајем. Пред комисијом је требало да се појави и владика Синесије, да би се утврдили евентуални преступи.⁸⁴¹ Митрополиту је још наглашено да се свештенство које су његови верници протерали мора вратити у своја насеља, да они не припадају пољу јурисдикције ни митрополита ни арадског епископа, као што православни духовници нису били под унијатским владиком Мелетијем Ковачем.⁸⁴²

Владика Синесије Живановић ушао је и лично у Халмађ. У овој области је владало велико сиромаштво те је он неке од свештеника привремено ослободио давања која су ишла у његову касу. Описао је митрополиту какве је све невоље претрпео од жупана Халокија, јер је његов кувар био некадашњи жупанов кмет.⁸⁴³ На више Синесијевих молби за заштиту православаца митрополит је само могао да га обавести како је владарка наредила да цркве које су унијатске, тј. које су унијати отели од православаца, морају остати унијатске док се православцима даје слобода да себи сазидају нове. Митрополит је, ипак, почетком 1755. писао Марији Терезији у вези са црквом у Халмађу, молећи је да буде враћена православним верницима јер ту има само четири унијата, док су остали православне вере знатно бројнији.⁸⁴⁴ Међутим, Двор је тражио одговоре од митрополита о понашању Синесија Живановића приликом визитације, јер је тужен да је у области Халмађа покушао да скупи прекомерно велику димницу, која је наводно ишла и до 70 форинти, јер није исплаћивана током четири године, а он је захтева да му буде предата за цео тај период. Марија Терезија је зато из предострожности наредила да му се новац који добија из Халмађске области исплаћује из Ердељске камералне касе.⁸⁴⁵

---

⁸⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 199/1754.

⁸⁴² АСАНУК, МПА „А“ 200/1754. У ово време је сукоба између православаца и унијата није било само у Арадској него и у Темишварској епархији, у Лугошком дистрикту, због чега је наређена такође једна комисија која би узроке сукоба испитала и увела мир. Двор је послао у то име свог комесара Бранденбурга, док је од темишварског епископа захтевано да и он пошаље неког од стране свештенства. АСАНУК, МПА „А“ 227/1754.

⁸⁴³ Владика је покушао да га откупи, али је Халоки захтевао да га одмах преда, што је Живановић одбио, после чега му је заменик солгабирова са неколико пандура упао у резиденцију и држао га затвореног, јер су ухапшеног куvara владичини људи успели да отму и сакрију у његову спаваћу собу. Када је кувар успео да побегне, Халоки је држао под стражом Синесија и његову резиденцију још неко време, укупно 22 сата, због чега је владика тражио од првојерарха да о свему обавести Двор и затражи сатисфакцију. АСАНУК, МПА „А“ 223/1754. Поводом овога митрополит је писао Илирској дворској депутацији тек почетком фебруара 1755. АСАНУК, МПА „А“ 324. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁸⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 316. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁸⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 318, 330. и 334. *Protocollum...*, 1754–1756.

Посао комисије која је радила у Великом Вараду трајао је до пред крај 1754. Њени записници су потом разматрани на седницама у Илирској дворској депутацији (11. и 18. јануара 1755) када је констатовано да су се проблеми јавили као последица необразованости свештенства, али да је свему доста допринео и Пал Форгач јер није дозвољавао јурисдикцију Мелетија Ковача, унијатског владике, због чега унијатски свештеници нису могли да остваре своје припадности а то их је доводило у финансијске неприлике, због којих су појединци хтели да се врате у православље.⁸⁴⁶ У марту 1755. митрополит је већ тражио да и он добије протоколе о раду Комисије у Великом Вараду.⁸⁴⁷ Путник му их је послао 6/17. марта. На основу њих се видело да су појединци признавали унијатског владикау током седисваканије, а када се у епископији појавио владика Синесије, народ се окренуо њему. Привременом прихватању уније нарочито су били подложни Румуни јер су владикау Мелетија држали за свог сународника, али да се и ово завршило Синесијевим доласком. Закључено је да су управо због тога страдали, јер када су једном прихватили унију, нису могли да се врате у православље. Они који су се вратили у стару веру желели су назад и своје цркве, а како су свештеници остали унијати, нису могли да их добију, што је направило још већи раздор.

Комисија је у пролеће 1755. требало да настави рад, али је у марту он већ обустављен, јер су надбискуп и генерали имали послова у цркви и војсци.⁸⁴⁸ Ипак, поново је о делатности комисије расправљано у Илирској депутацији, где су у априлу стигли и њени чланови, бискуп гроф Клобушички и маркиз Де Вил. На састанцима је поново истакнута потреба да се јурисдикција мункачког унијатског бискупа прошири и на унијате на простору Арадске дијецезе, како би се зауставиле миграције.⁸⁴⁹ Барон Бартенштајн је на основу извештаја маркиза Де Вила констатовао да се великим притисцима постиже лош, нежељен ефекат, и да се са њима одмах мора престати јер само отежавају ситуацију и подстичу миграције.⁸⁵⁰ Проблем протераних унијатских свештеника пренео се и на наредну годину. Ово је била главна тема расправа у Илирској дворској депутацији 17. јануара 1756. Бискуп Форгач је тражио и да се размотри да ли иза свега стоје митрополит Павле и владика Синесије. Гроф Колер је сматрао да се у погледу повратка унијатских

---

⁸⁴⁶ АВ, ИДКД, 1018.

⁸⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 355. Protocollum..., 1754–1756.

⁸⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 357/1755; АТ-ОеStА/КА НКР HR Bücher 892/2. 54. von 5. Martius 1755.

⁸⁴⁹ АВ, ИДКД, 1019.

⁸⁵⁰ АВ, ИДКД, 1073.

свештеника, без обзира на то што је тако наређено, мора поступати врло опрезно, јер се унијате враћају у чисто православна насеља, што је могло да се схвати као провокација која би довела до нових немира и сукоба.⁸⁵¹

Чинило се да ће почетком 1756. поново почети да ради комисија у Великом Вараду, у саставу: маркиз Де Вил, генерал Хадик, архимандрит Путник и секретар Колер. Међутим, у јануару, када је требало да се почне са радом, нису још стигли Хадик и Колер. Путник се жалио митрополиту да мисли да се намерно одуговлачи, јер увек током пролећа и почетком лета сви оду да раде своје послове, па се рад комисије, као прошле године, прекине.⁸⁵² Бискуп Форгач се понашао тријумфално ширећи гласине да неће бити комисије, после чега је позвао све протопрезвитере и свештенике унијате и дао им плату коју је повисио, за проте са 30 на 40 форинти, а за свештенике са 6 на 10. Са платама су се вратили у своја места ширећи гласине о томе да нема комисије, што је изазвало страх у народу. Путник је због овога молио митрополита да у Бечу некако убрза рад великоварадске комисије.⁸⁵³ Ипак, комисија се на крају састала и до маја 1756. обавила део повереног посла, о чему је опширним протоколом и записником њеног рада обавештен и Ненадовић.⁸⁵⁴ У септембру 1756. је одлучено да у састав ове комисије уместо генерала Хадика и маркиза Де Вила буде уведен гроф Сечењи.⁸⁵⁵ Тада је и одлучено да се православцима дозволи слободно сахрањивање покојника.⁸⁵⁶

Међутим, и после рада ове комисије насиље није смањено, а протеривање православног и постављања унијатских свештеника без пристанка верника поновило се већ у децембру у селу Корден. Поново је иницијатор овога био бискуп Пал Форгач, о чему је Ненадовића обавестио арадски владика. Он је у то време (децембра 1756) био у Бечу и обавестио је митрополита да је стање генерално лоше и да су са свих страна притиснути непријатељима. Навео је чак и да је причао са грофом Кенигсег-Ерпсом, који му је препоручио нешто што никада није могао ни да помисли да ће му рећи – да се „унира“ и онда да у љубави живи са Палом Форгачом.⁸⁵⁷ Да се у Арадској епископији ситуација није

---

⁸⁵¹ АВ, ИДКД, 2168.

⁸⁵² Р. М. Грујић, *Борба Срба...*, 546–547.

⁸⁵³ АСАНУК, МПА „Б“ 53. и 54/1756.

⁸⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 620/1756.

⁸⁵⁵ Касније је 1757. у њој рзрешен због немарности и Адам Колар, а на његово место је дошао Филипидес де Гаја. АВ, ИДКД, 1024 и 1025.

⁸⁵⁶ АВ, ИДКД, 1023.

⁸⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 751/1756.

поправљала, сведочи и чињеница да се митрополит тужио да чак није ни оглашено царско решење о заштити православаца од насиља.⁸⁵⁸

На нове примере верске дискриминације од стране Пала Форгача митрополит се већ током јануара 1757. тужио Марији Терезији.⁸⁵⁹ Истог месеца на празник Светог Саве (14/25. јануара) Синесија Живановића је у аудијенцију примила владарка, којој је покушао да изложи проблеме у Великом Вараду, али га је она прекинула речима да је о томе већ довољно информисана. Обећала му је да ће урадити што год може за напредак православног народа, али да се визитацији епископије јако противе бискуп Форгач и Каптол. Ипак, она је неће забранити јер „волимо Ми неуните верне, него уните двообразне, који само конфузију чине“. Обећавала је напредак, говорећи да она никог није натерала на унију, а да православни треба да се држе барона Бартенштајна и њу оставе на миру јер има пуно послова због рата. Обећала је да ће издати резолуцију за заштиту православне вере. Живановић је био врло задовољан постигнутим. После аудијенције био је код грофа Улфелда, који му је тражио да се мало стрпи (око две недеље) и да ће прегледати материјал који је стигао, а има чак 900 страна, те да ће онда са грофом Кауниц-Ритбергом договорити састанак о којем ће га обавестити. На њему ће гледати да све ураде у корист православног народа. Живановићу је слично обећао и гроф Колоредо, док код Кауниц-Ритберга није могао да добије аудијенцију, али је промеморију предао барону Биндеру.⁸⁶⁰ Најављени састанак је одржан 5. априла 1757. а присуствовали су му гроф Колоредо, гроф Кенигсег-Ерпс, гроф Баћањи, гроф Кауниц-Ритберг, затим Емерик Баћањи, маркиз Де Вил, гроф Патачић, језуите Кампмилер и Битерман, саветници грофови Колер и Швајдниц, те барон Биндер. Констатовали су да је визитација владике Живановића исправно дозвољена, а католицима је наређено да јој не сметају. Међутим, проблем је опет направио бискуп Форгач, који је као католички прелат прихватио визитацију православног владике, али је у исто време као бихарски велики жупан спречио са полицијом. Зато је владици Синесију поново одобрена визитација, а јурисдикција му је проширена и на грчке трговце.⁸⁶¹

---

⁸⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 45/1757.

⁸⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 5/1757.

⁸⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 7/1757.

⁸⁶¹ АВ, ИДКД, 2171–2173.

После владике Синесија у Беч је јула 1757. стигао и митрополит како би, између осталог, заштитио посед арадског владике.⁸⁶² Ненадовићево присуство је резултирало тиме да је Марија Терезија 14. јула 1757. издала декрет којим се објављује свима у Бихарској жупанији, укључујући и Пала Форгача и Каптол, да прекину са радњама упереним против српских Привилегија и да ништа не чине православцима нагонећи их на унију. Наређено је да се ни православни владика ни католички бискуп као ни потчињени духовни сталеж не мешају једни другима у јурисдикцију, јер ће бити кажњени. Нагласила је посебно да нико не сме православне нагонити на унију, али ни православни не смеју одговарати оне који желе да је добровољно прихвате, а нарочито да нешто тајно и јавно раде против ње.⁸⁶³

Дозвола за канонску визитацију дата је владици Живановићу још средином 1757. године, и он се надао да ће после четири године моћи да обиђе целу епископију. У то време је већ било речи да се што пре пошаље један комесар у Велики Варад који би решавао нагомилане, појединачне, верске и грађанске спорове. Најпре се мислило да се упути Циглер, агент у Илирској дворској депутацији. Међутим, касније је одлучено да његова знања за ово нису довољна, као и да ће му одлазак из породичних разлога бити проблематичан, те је решено да се за то место препоручи Јохан пл. Коцка.⁸⁶⁴ Истовремено су прављени планови да се измени то што бискупија у Великом Вараду убира приходе и из оних места на која нема право и да се бискупу даје годишње 17.000 форинти, а остало троши на унијатску пропаганду. Овај предлог упутио је гроф Кенигсег-Ерпс, а требало је да буде утолико лакше изведен што је бискуп гроф Форгач премештен на бискупију у Вацу, јер је њен ранији дијецезан Мигаци постао надбискуп. Овакав план је подржавала и Илирска дворска депутација.⁸⁶⁵

Из Беча је Ненадовић писао Мојсију Путнику, који је у међувремену постао бачки епископ, да су царска решења и резолуције које се тичу православних у Арадској епископији, тј. Бихарској жупанији, спремни и да их Комисија мора публиковати, а он као њен члан би за ту прилику требало поново да иде у Велики Варад. Истовремено, за ово му

---

⁸⁶² АСАНУК, МПА „А“ 86/1757. Приликом овог боравка, свакако на основу претходне Живановићеве аудијенције и повољног држања, митрополит је сазнао да је арадском дијецезану додељена титула дворског саветника. АСАНУК, МПА „А“ 93/1757.

⁸⁶³ АСАНУК, МПА „Б“ 22/1757.

⁸⁶⁴ АВ, ИДКД, 1167–1169.

⁸⁶⁵ АВ, ИДКД, 1170. и 1071.

је митрополит послао пуномоћје.⁸⁶⁶ Путник није могао да стигне на време, те је комисија сазвана без њега, а представник православаца је био други митрополијски опуномоћеник, јеромонах Методије, који је и иначе добро познавао ондашње прилике. Публикацији решења на латинском, румунском и српском присуствовали су поред њега бискуп Форгач, четири представника Каптола, унијатски бискуп Мелетије Ковач и гроф Лајош Баћањи.⁸⁶⁷

Ипак, Синесије Живановић није био задовољан јер и поред објављивања решења царске комисије он није добио могућност да крене у канонску визитацију. Препоручено му је да сачека док не буде уведен ред у његову епископију. Истовремено је Марија Терезија преко јеромонаха Методија поручила владици Мојсију Путнику да када дође у Велики Варад, јер је овде он морао да преузме решења комисије, пошто је сада епископ, где год мисли да је то потребно, постави и рукоположи свештенике.⁸⁶⁸ Бачки владика је у Велики Варад стигао у првој половини децембра 1757. и одмах узео учешћа у комисији која је публиковала све што је стигло са Двора. Покушали су још да се договоре о разним питањима, нарочито о урбару који је требало да буде донесен, али је Путник јављао митрополиту да проблем прави пл. Коцка, који се није разумео у рад комисије због чега је стварана конфузија.⁸⁶⁹ Митрополит је молио владарку за дозволу канонске визитације Бихарске жупаније од стране владике Живановића.⁸⁷⁰ На основу комисијског протокола утврђене су чињенице за спорна подручја. Тако је било јасно да од 22.045 верника (8.667 наводних унијатских домаћинстава) у три округа (Бел, Белењеш и Васков) само 686 (255 домаћина и 431 дете) припада унијатима, док су остали били православне вероисповести. У ранијем периоду је долазило до фалсификовања истине и многа села су уписивана као унијатска. Такође, видео се лош обрзовни ниво свештенства, а нарочито верника. Посебно је решено да се смање финансијски спахијски притисци према православцима, јер су они били носиоци борбе против Османлија и као таквима требала им је посебна заштита.⁸⁷¹ Поред тога, барон Бартенштајн је препоручио, а Марија Терезија на то ставила placet, да се

---

⁸⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 135. и 136. Protocollum..., 1757–1759.

⁸⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 143/1757.

⁸⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 151/1757.

⁸⁶⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 72. и 102/1757.

⁸⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 159. Protocollum..., 1757–1759.

⁸⁷¹ АВ, ИДКД, 1030.

и митрополиту и владици Живановићу дозвољава визитација у Арадској епископији, јер је то њихово законско право.⁸⁷²

За лоше стање у погледу уније барон Бартенштајн је оптуживао католичку цркву, која није хтела да јурисдикцију препусти унијатском мункачком бискупу Мелетију Ковачу, као и због жупанијских притисака. Указао је на то да су све оптужбе против владике Живановића неосноване, али да то не сме спречавати рад унијаћења, који се мора спроводити на другачији начин. Пре свега, проверавање су морали да обезбеде добрим образовањем, затим, способним мисионарима, који би, пре свега језуити, школовали унијатско свештенство. Део прихода Великоварадске бискупије (који су износили 56.000 форинти) по њему би требало искористити за ширење уније, а томе би помогло и оснивање једног манастира у Великом Вараду. Нарочито је сматрао да је наплата десетка штетна и да је њено ослобађање неопходно спровести и код Срба и код унијатског свештенства, јер више доприноси штети, него користи. Препоручивано је да се десетка ослободе они који пређу на унију, јер је ово била довољна социјална мера, бар су тако мислили на састанку сви саветници који су на решавању проблема у Арадској епархији радили са Илирском дворском депутацијом.⁸⁷³

Док је Двор сматрао да би било добро дати комесару право да решава све проблеме настале у верским споровима у Арадској епархији, дотле се против тога бунила Бихарска жупанија, јер много тога није имало у суштини верски него световни карактер, а за то не би могли да буду надлежни ни комисија ни комесар, него само жупанија.⁸⁷⁴ Да је овде било доста економских притисака, упућује и један извештај још из септембра 1756. грофа Андраша Хадика у којем је навео да против владике Синесија не могу бити прихваћене оптужбе јер се он није бунио ни борио против уније, напротив, она је недозвољеним и тиранским мерама наметана православном становништву и свештенству, па чак и онда када је они нису прихватили, представљано је Двору да постоји на хиљаде унијатских домова. Чак и они који су прихватили унију то су учинили неискрено, због економских спахијских притисака.⁸⁷⁵ У августу 1758. Илирска дворска депутација је поново разматрала проблеме у Великом Вараду, када је решено да се поводом напада на православног

---

⁸⁷² АВ, ИДКД, 1086. и 1174.

⁸⁷³ АВ, ИДКД, 1093–1095.

⁸⁷⁴ АВ, ИДКД, 1099, 1106. и 1174.

⁸⁷⁵ АВ, ИДКД, 1108.

свештеника од стране католичког, обојица казне – католички због напада током сахране, а православни јер је чинодејствовање на улици забранио бискуп Форгач.⁸⁷⁶

Током 1758. поново је на разне начине актуелизовано питање унијаћења у Арадској епископији. Тако је одлучено да тамо где је цркву подигао католички или унијатски властелин она мора остати унијатима, као и тамо где унијати чине већинско становништво, док се православнима у таквим местима може дозволити градња нове цркве, али само уз услов да чине више од $\frac{1}{4}$ становништва. Ова чињеница је само наизглед значила побољшање положаја, јер је начелно омогућавала православцима свештеника, али је суштински отежавала положај, јер је градња црква захтевала знатна финансијска средства. У пракси је било довољно да један верник буде унијат па да се православцима узме црква. Ово се види и по томе што ни у оним местима у којима је постојала унијатска црква (коју је подигао спахија католик или унијат), али није било ни верика ни унијатског свештеника, таква црква није препуштана православцима, него су они морали да зидају своју. Православцима је једино остављана црква у случају да су већина и да ју је подигла православна општина или неки појединац, православне вере. Само тамо где нема ниједног унијате, а цркву није подигао католички или унијатски спахија, могуће је да цркву добију православци – „und der unirte Prister anderst wohin accommodirt werden“.⁸⁷⁷ У оним местима у којима нема цркве, али има унијата и православаца, при чему само православци имају свештеника, мора се поштовати *status quo* јер друга страна нема духовника. Ако унијати немају цркву ни свештеника, они се за градњу морају обратити свом дијецезану, који ако мисли да је треба подићи, то може дозволити, као и што им може послати духовника. Ако се у неко унијатско село временом насељавају православци и траже цркву и попа од свог, арадског дијецезана, дозвола им се за то не може дати. Што се тиче визитације епископије, издато је наређење да се владика у томе не омета, него да је и на подручју Бихарске жупаније може обављати слободно.⁸⁷⁸

О верским проблемима у Арадској епископији расправљано је на заједничким састанцима предстваника комисије из Великог Варада, Илирске дворске депутације, Дворског ратног савета и Угарске дворске канцеларије 8. јула, 5. августа и 4. новембра 1758. Током састанака уложена је замерка на одлуку комисије да унијатски свештеник

---

⁸⁷⁶ АВ, ИДКД, 1178. и 1179.

⁸⁷⁷ АВ, ИДКД, 1031.

⁸⁷⁸ АВ, ИДКД, 1031.

буде премештен тамо где нема верника унијата, и тражено је да тамо буду упућени мисионари. Наглашено је да ако и православцима остаје црква, морају пазити да не врше притисак на унијате. Тиме суштински одлука комисије није измењена.⁸⁷⁹ Владици Живановићу је уз дозволу за визитацију наглашено да не улази у унијатске цркве, због чега је препоручено да га прати неко од жупанијских службеника, које би платила држава, јер то не могу да ураде ни епископија ни народ.⁸⁸⁰ Како је он настојао да постави једну особу која би бринула о српским пословима и правима, о овоме је дато негативно мишљење јер је народ врло сиромашан и не би могао да ту особу плаћа. Сам митрополит је био против овог предлога јер је сматрао да би могао у Бечу бити негативно протумачен, као мешање у ствари световне политике, а пошто би овакав прокуратор бринуо о Привилегијама, што је једино могла владарка као њихова врховна заштитница, постојала је могућност да се она због свега наљути и цео народ трпи последице.⁸⁸¹

Иако је изгледало да су проблеми овим решени, већ почетком следеће године (1759) актуелизовани су нови. Владика Живановић је оптужен да је у Веленцима држао божићну литургију на отвореном, што му је иначе било забрањено. Он се, међутим, митрополиту, коме је оптужба првом стигла и који је владикау позвао на одговорност, јавио да је једино тако могао да литургију обезбеди за 600 верника, јер цркве није било, а његова капела у двору је врло мала и не може да прими све. У складу са овим Ненадовић је и послао одговор Илирској депутацији и Марији Терезији, али је користио ову прилику да јој капелу прикаже као малу, док је број православних становника био велик, због чега је од ње тражио дозволу да се у Веленцима подигне црква и школа поред ње. Позивао се и на Привилегије и одлуке од 21. новембра 1757. и 13. децембра 1758. којима је потврђен параграф Привилегија по коме епископ има право да подиже цркве тамо где мисли да су потребне.⁸⁸² Ускоро је Ненадовић тражио и проширење владичанског двора у Веленцима.⁸⁸³ Дозвољено је да прошири цркву, али не и владичански двор.⁸⁸⁴

---

⁸⁷⁹ АВ, ИДКД, 1031.

⁸⁸⁰ АВ, ИДКД, 1032. Митрополит се на праву слободне визитације арадског дијецезана у априлу 1759. посебно захвалио владарки. АВ, ИДКД, 1035. Међутим, да све није ишло баш онако како се очекивало, види се из тужбе Синесија и митрополита да слободу визитације верницима није хтео да огласи управитељ једног властелинства Павле Ђуричко, чиме је онемугућавао права владике арадског. АВ, ИДКД, 1036.

⁸⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 384, 391/1759. и 393. Protocollum..., 1757–1759.

⁸⁸² АВ, ИДКД, 1033.

⁸⁸³ АВ, ИДКД, 1036.

Читав процес унијаћења и верских немира, који су довели до проблема у области Великог Варада, подстакао је Илирску депутацију да још једном претресе историју унијаћења у њој. Иако није дошло до неких новина с тим у вези, акт настао том приликом говори о историји верских сукоба у Бихарској жупанији и важан је историјски документ, јер је настао на основу старијих аката. У завршном тексту од 29. октобра 1758. говори се о значају Срба и проблемима које је изазвао прозелитизам католичке и унијатске цркве. У време Великог бечког рата постојао је православни епископ за Велики Варад и Јегру, док у области Великог Варада, тј. Бихарској жупанији није било католика, ниједне католичке парохије и сви који су ту живели били су или калвини или православци, још када је град 1695. био под Турцима. Владика је помогао са својим православцима да град пређе у руке хришћана. Како би проширио католичку веру, цар Леополд I је поставио једног бискупа и Каптол, а дао им је и властелинства, тј. села за издржавање. Са посебним освртом писано је о верским приликама и како је 1734. православца Мелетије Ковач постао суфраган великоварадског бискупа. Предвиђено је да народ настави да ужива Привилегије и ако неко пређе на унију. Запажено је да је у састав комисије у Великом Вараду ушао Јохан пл. Коцка, баш да би помогао ствар са унијом.⁸⁸⁵ Бискуп Пал Форгач у прошлости није трошио средства одређена за унијаћење, а предвиђено је да се сада та средства утросе на мисионарски рад и образовање.⁸⁸⁶ Са читавим планом, као и његовим унапређењем, био је упознат и Мелетије Ковач, који је требало да постане унијатски апостолски викар. На овом плану он се посебно захваљивао барону Бартенштајну, као што му се захваљивао и на доприносу за опстанак и очување унијатске вере.⁸⁸⁷

Крајем 1758. Живановић се привремено преселио из Арада у Веленце, што је изазвало негативну реакцију католичког клера. Сам је јављао митрополиту да мисли да је изазвао толико незадовољство које је довело до тога да су два каноника отишла у Беч да се туже против њега. Митрополит га је и даље штитио и тражио да буду враћени парохијски домови у руке православаца, јер су их они зидали. У ово време је било приметно да су и

---

⁸⁸⁴ АВ, ИДКД, 1040. и 1042–1044. Овај спор је решаван и у наредном периоду, а 1763. је Илирска дворска депутација јавила Угарској дворској канцеларији да није издавање дозволе за градњу стана у њеној надлежности, те да ће Депутација дати дозволу. АВ, ИДКД, 1045.

⁸⁸⁵ Живановић ни раније није имао лепо мишљење о актуару Колеру из комисије, сматрајући да је зла и лукава особа, прави језуит чије су намере зле, због чега није имао намеру да се са њим чешће дописује. АСАНУК, МПА „А“ 354/1755.

⁸⁸⁶ АВ, ИДКД, 1194.

⁸⁸⁷ АВ, ИДКД, 1195.

нека унијатска места заједно са својим свештеницима тражила да буду враћена у православну веру, али их је Синесије одбио све док од политичких власти не донесу потврду да су православци, како не би изазвао још веће незадовољство и нетрпељивост власти против себе.⁸⁸⁸

Поводом Живановићевог захтева да му се 1759. дозволи канонска визитација састала се Илирска дворска депутација 20. јануара. Том приликом су барон Бартенштајн и гроф Зицендорф били против давања ове дозволе, јер су сматрали да је рад комисије био довољан и да је утврђивањем стања ко је православца, а ко унијат или католик решен сваки верски проблем. Међутим, није могуће да образовани људи нису знали да православни епископи морају по канонима да једном годишње визитирају своју област, као уосталом и католички бискупи. О том црквеном закону су имали доста сведочанстава из свих осталих српских епископија и пре ће бити да се иза препоруке о томе да му се не дозволи визитација крила жеља да се малобројни унијати утврде у својој вери, а не окрену православној цркви. Ипак, како не би потпуно изазвали незадовољство код митрополита и арадског владике, оставили су могућност да му се дозволи канонска визитација, али у пратњи световног чиновника, најбоље поджупана, који би на терену контролисао целу ситуацију и осигурао да владика Синесије ради само у делокругу своје јурисдикције.⁸⁸⁹

Владика Живановић је услед инсталације епископа Вићентија Јовановића Видака дуже време проводио у Темишвару, почетком 1759, али нестрпљиво чекајући да крене у канонски обилазак епархије. Из разговора са Јоханом Коцком сазнао је да се свим силама на више места ради да се спречи градња српске цркве у предграђу Великог Варада. Нарочито је гласан против тога био Каптол. Ускоро се потужио и Синесије Живановић на белског провизора који је задржавао и отварао његова писма, па се владика питао у чему се састоји његова епископска јурисдикција и положај, када ово трпи од једног провизора. Тражио је зато сатисфакцију. Митрополит Ненадовић је молио Марију Терезију да се прекине са оваквом праксом и притисцима на арадског епископа.⁸⁹⁰ Средином марта 1759. стигла је дозвола Синесију Живановићу да може у Великоварадској области извршити канонску визитацију и да му се за ту прилику одређују два помоћника, солгабиров и вицесолгабиров, који имају задатак да га штите и помажу му, мада је очигледно било да би

---

⁸⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 400/1759. и АВ, ИДКД, 1037, 1039. и 1040.

⁸⁸⁹ АВ, ИДКД, 1181.

⁸⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 413/1759.

они требало да пазе да се не меша у послове унијата, јер им је наређено да приликом визитације носе са собом протокол о томе ко јесте а ко није унијат.⁸⁹¹

Ускоро по добијању дозволе за визитацију стигла су и друга решења која су се тицала арадског владике. Марија Терезија је коначно 30. марта 1759. наредила да белски провизор, на којег се Синесије жалио, у Великом Вараду одговара пред комисијом за отварање епископових писама и за притиске према православном свештенству. Владици је дозвољено да прошири цркву и кућу у Веленцима, али да је не сме градити у самом Великом Вараду, где му је забрањено и да држи јавна богослужења или процесције. По доласку комисија је тражила од њега низ одговора и пре свега списак села која намерава да посетира. Тражено је да тачно наведе када ће почети са обиласком и у којем дистрикту, а онда у којем и када намерава да је насатави. Интересовало их је и колико ће све трајати, али је Синесије одговорио да то не зна јер му је ово прва визитација целе епархије. Упозорен је да се не меша у световне ствари, а посебно не у унију, што владика, како је одговорио, није ни намеравао. После сусрета са грофом Емериком Баћањијем и Јоханом пл. Коцком, Живановић за њих није имао лепих речи. На крају им је дао списак села у осам дистрикта, у којима би требало да предузме канонску визитацију.⁸⁹²

Владика је коначно почео са визитацијом, како је митрополит предвидео, у мају 1759. О свему је обавестио Ненадовића, наводећи где је све боравио, али се том приликом тужио на грофа Емерика Баћањија и на то што су му додељени солгабиров и вицесолгабиров за пратњу. Владарка га је опомињала да пожури са обиласком епархије остављајући му времена до празника Светог архангела Михаила (8/19. новембра 1759). Уз то, Живановић је упозорен да проверава све наводе свештеника у чије име се тужи, јер су они често нетачни, а ако настави да их заступа у непровереним процесима, биће му одузето право да се тужи у предметима који се подводе под *temporalia*.⁸⁹³ Када је коначно кренуо у визитацију, Бартенштајн га је пожуривао да је скрати и упозоравао га на то да не узима од верника оно што му не припада. Ово је урадио са сагласношћу Марије Терезије, под утиском Коцкине изјаве да арадски владика „nicht nur in Spiritualibus, sondern auf in temporalibus immer mehrers einzuschränken“.⁸⁹⁴ Арадски епископ је пожуриван јер је

⁸⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 422/1759.

⁸⁹² АСАНУК, МПА „А“ 443/1759; АСАНУК, МПА „Б“ 205/1759

⁸⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 475, 479–480, 486. и 488/1759.

⁸⁹⁴ АВ, ИДКД, 1040–1042.

требало почети и са плановима да се унија оснажи мирним путем. У складу са овом намером, одређено је да владика Мелетије Ковач прекине са својом делатношћу, јер она није дала жељене резултате. Илirsка депутација је донела и решење да се Привилегије морају проширити и на унијате, јер су их уживали као православци, а ако би им биле укинуте, онда неће имати разлога да прелазе у унију.⁸⁹⁵ Ипак, страсти у Арадској епископији су се полако стишавале. Синесије Живановић је успешно извизитирао она насеља која му је комисија поверила, а пошто је тиме престала потреба да комисија и даље ради, она је распуштена. Приликом саме визитације је све прошло мирно и није било никаквих неправилности.⁸⁹⁶ Било је, међутим, тужби да је Синесије Живановић улазио у унијатска места.⁸⁹⁷

Проширење резиденције и градњу цркве владици Живановићу је током 1760. и 1761. онемогућавао нови великоварадски бискуп Адам Ладислав Патачић де Зајезда, због чега је митрополит тражио да владарка интервенише у корист арадског дијецезана.⁸⁹⁸ Бискупа је митрополит тужио да је у Веленцима људе нагонио на унију, вршећи на њих економски притисак, обећавајући да ће сви они који прихвате унију бити најпре две године ослобођени свих пореза, а да ће потом уживати велику милост. За оне који не прихвате унију предвиђао је да не могу више живети у Веленцима.⁸⁹⁹ За испитивање тачности ове оптужбе тражени су од Синесија Живановића нови и чврсти докази.⁹⁰⁰ Поред њих, владарка је тражила од арадског владике да одговори да ли је истина да су неки свештеници које је он рукоположио, а који су у Марамурешу протеривали унијатске попове и поунијаћене терали да се врате у православље, под његовом јурисдикцијом, а ако јесу, да их сазове и провери тачност тужби.⁹⁰¹ Поред тога, владарка га је опомињала да не рукополаже унијатске свештенике, што је Живановић наводно чинио. Митрополит је тражио да га о овоме подробније обавести.⁹⁰²

Занимљиво је да је Двор тражио од Ненадовића да нареди Живановићу да среди стање у Марамурешу, где су поједини православци протерали унијатске свештенике. Они

---

⁸⁹⁵ АВ, ИДКД, 1162–1164.

⁸⁹⁶ АВ, ИДКД, 1065.

⁸⁹⁷ АВ, ИДКД, 2188. и 2189.

⁸⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 198/1761.

⁸⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 215/1761; АВ, ИДКД, 1046.

⁹⁰⁰ АВ, ИДКД, 1047.

⁹⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 238/1761.

⁹⁰² АСАНУК, МПА „А“ 246/1761.

су морали бити враћени, а кривци кажњени. Живановић је одговорио митрополиту, а овај Депутацији, да он за сада не може да утиче на догађаје у овој области, јер не зна да ли му се власт простире на њу, мада је очигледно било да се не простире.⁹⁰³ Међутим, сам владика је оптужен да је подстицао протеривање унијата, а митрополиту је наређено да га с тим у вези испита. Епископ Синесије се правдао да он никада није протерао ниједног унијатског попа, али је примао православне из Марамуреша јер они немају православног владика него стоје под унијатским.⁹⁰⁴ Од Живановића је још тражено да не подстиче прелазак свештенства у Ердељ, где оно са његовом дозволом од православаца скупља милостињу.⁹⁰⁵ Владика је чак оптужен да се сам упутио у Трансилванију да помогне православним Румунима и то тајним путем, али је он негирао ове оптужбе, тврдећи да он јесте овде ишао, али не ради побуне Румуна или сличног, него да би обишао вернике у Халмађу.⁹⁰⁶ Што се тиче оптужби против великоварадског бискупа, владарка га је позвала да их објасни и он их је одбацио као нетачне.⁹⁰⁷ На све оптужбе владика Синесије је одговорио митрополиту, а овај Марији Терезији. Епископ се бранио да није рукополагао унијате него свештенике који су изјавили да су православци иако се налазе под унијатском јурисдикцијом. Оне који су га оптужили за симонију саветовао је да изваде брвно из свог ока, а онда да причају о његовом трну, јер такса коју узима, а која износи од три до шест дуката, није велика и узима је јер за богослужења мора имати одежду, тамјан, свеће, док они који му помажу морају од њега добити храну, а њему је за све то потребан новац. Остао је при оптужбама да бискуп Патачић силом нагони православно свештенство на унију.⁹⁰⁸

Током октобра и новембра 1761. поново је дошло до извесних проблема и тужби које су се тичале арадског дијецезана и његовог владичанства. Наиме, он је оптуживан да је без дозволе почео визитацију у Халмађском дистрикту. Такође, да је скупљао свештенике у саборе и да им је узео веће суме новаца.⁹⁰⁹ Ипак, олакшавајућа околност за њега је била та што су се раније оптужбе из прве половине године дефинитивно показале

---

⁹⁰³ АВ, ИДКД, 2533. и 2534.

⁹⁰⁴ АВ, ИДКД, 2538.

⁹⁰⁵ АВ, ИДКД, 2541.

⁹⁰⁶ АВ, ИДКД, 2545.

⁹⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 247. и 248/1761.

⁹⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 257–259/1761.

⁹⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 284/1761.

као нетачне.⁹¹⁰ Почетком децембра Синесије је одговорио и на оптужбе у вези са скупљањем свештенства, доласком људи из Ердеља и узимањем новца, тврдећи да су све то лажи и да ће за такве ствари, јер се против њега ради у више дистриката и буни народ, тражити сатисфакцију.⁹¹¹ После овога ситуација се поправљала, верски притисци су смањени, а појединачна унијатска акција није довела до успеха, те је број жалби, толико чест у ранијем периоду, сада знатно смањен.

Нови проблеми су се јавили крајем 1764. и почетком 1765. Марија Терезија је захтевала од митрополита да извиди оптужбе изнете против арадског владике. Њено писмо, које је стигло у Карловце почетком јануара 1765, садржавало је неколико питања о којима је желела да се информише. На првом месту ту је било питање шта епископ, по закону, током визитације може да добије, шта добија од епархије и нарочито се захтевао извештај о томе да је Живановић неке цркве, пошто му нису дали новац који је захтевао, затворио. Митрополит је тражио од владике да му се извештај о овом питању што пре пошаље и да Живановић пази да приходе у писменом одговору не смањује, јер ће их онда тако смањене морати да узима у будућности. Било је очигледно да првојерарх штити свог владику, нарочито када му је препоручио да оно што током визитације узме од верника никако не наводи као дар стечен у визити или плату за визиту, него као димницу коју је одобрила владарка Свитком, а да је обичај од старине да је сви дају, и да је даје свака парохија колико може. Навео му је да ће као одговор у вези са затварањем цркава сам знати шта треба да напише.⁹¹² Почетком фебруара Ненадовић је писао Марији Терезији да је добио сведочење Синесија Живановића и да нема села у којима је, по оптужби, узимао 150 форинти. Што се тиче затварања цркава, владика се правдао да ако је тога негде и било, учињено је не ради новца него због лошег држања свештеника и верника, што цркву нису покрили или омалтерисали итд. Мера је била привремена, како би их натерао да о храму поведу више пажње.⁹¹³ Он је у то време вршио поново визитацију, али је често био спречаван у њој због своје болести и лошег времена по којем је требало да обиђе

---

⁹¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 286/1761.

⁹¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 298/1761.

⁹¹² АСАНУК, МПА „А“ 178/1765.

⁹¹³ Расправу о овоме је завршио реченицом која пуно говори о његовом погледу на пастирску дужност и свој позив: „Како пастир духовни, духовноју властију, духовну каштигу диктирах, да душевно оправдјатсја“. АСАНУК, МПА „А“ 194/1765.

епископију.⁹¹⁴ Коначно, у марту 1765. је владика Синесије послао попис из којег се видело да у епархији има 132 насеља, у њима 271 свештеник и 16 ђакона, 12.624 породице и од свега годишњи новчани приход од 1.392 форинте, из чега је произлазило да просечно од села добија по мало више од десет форинти.⁹¹⁵ Он у наредном периоду није више имао проблема са унијатском пропагандом, али је све теже управљао епископијом услед болести, због које је често јављао митрополиту да је непокретан или да се једва креће. Она га је на крају и приковала за постељу у којој је марта 1768. умро.

Арадска епископија је била подручје на којем се током Ненадовићеве управе Митрополијом стално водила борба против унијатских притисака. Сукоби ове врсте нису били новина, јер су се овде јављали током дужег низа година, али је проблем додатно погоршан избором, па смрћу митрополита Исаије, чиме је ова дијецеза остала све до 1751. седисвакантна. То је олакшавало сваки притисак, па и унијатски. С друге стране, дошло је до значајног померања српског становништва ове епархије јер је развојачење Поморишке војне границе усмерило део Срба у Банат, док се део упутио ка Руском царству. Како би унијаћење било спречено, а сеобе заустављене, митрополит је журио да тамо упути епископа за којег је после дужег времена добио потврду. Био је то један од најспособнијих владика – Синесије Живановић, врло близак Ненадовићу, што је омогућило њихову добру сарадњу у наредном периоду на заштити православаца, Румуна и Срба, од верске дискриминације. Док је Живановић покушавао да спречи унијаћење на терену, дотле је то митрополит радио у Бечу. Кореспонденција између митрополита и епископа је била довољно честа да је митрополит могао да зна у сваком тренутку шта се дешава у Арадској дијецези, нарочито какве невоље православцима чини великоварадски бискуп гроф Пал Форгач. Ненадовић је својим залагањем утицао на то да се у ово владичанство упути посебна комисија која би испитала верску припадност становништва, чиме се омогућавало да оно сачува своју православну вероисповест, пошто је утврђено да искрених унијата има врло мало. Поред тога, Ненадовић се борио да владика Живановић добије право канонске визитације јер је она била оруђе којим се народ утврђивао у својој вери и, како се показало, најбољи начин да се оно што је комисија утврдила потврди у пракси. Ипак, борба да духовна власт епископа Синесија буде очувана и у делу Ердеља, који је у прошлости

---

⁹¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 182/1765.

⁹¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 202/1765.

припадао Арадској епископији, није донела очекиване резултате, па иако је православно становништво са доста упорности сачувано од унијаћења, најпре је Живановићу укинута право личне визитације у овом делу епархије, а потом је 1761. постављањем Дионисија Новаковића на чело Ердељске епархије овде изгубио сваки облик духовне власти. На крају се може оценити да је митрополит Павле, и поред пораза у борби да Живановић има јурисдикцију у делу Ердеља, допринео томе да се очува верски, а преко њега и етнички, идентитет српског и румунског становништва у Арадској дијецези.

4. 3. Право на духовну власт у Ердељу

Историја верских сукоба на подручју Ердеља од укључивања ове области у састав Хабзбуршке монархије била је дуга и сложена. Овде је политика унијаћења била присутна од краја Великог бечког рата, а поред цара нарочито ју је агилно спроводио примас Леополд Колонич. Договор о унији прихватио је епископ Атанасије Ангел (1698–1713), који је у Букурешту хиротонисан за владикау. Ипак, нема пуно сведочанстава да је он озбиљније радио на унијаћењу верника. На овом простору није дуго било поглавара за православце па су се после 1711, када је коначно дошло до мира у којем се могла водити било каква црквена политика, на простору Ердеља надметале цркве од којих су за православце биле битне оне са седиштима у Карловцима, Влашкој и Русији. Познато је да је тамо крајем 1715. или почетком 1716. ишао арадски владика Јоаникије Мартиновић, који је ту изгледа покушавао да прошири своју духовну власт.⁹¹⁶ Унијате су имале подршку државе, њихове владике су добијале поседе а свештенству је обећавано школовање како би на тај начин ширило унију. После Ангелове смрти неко време није било ни унијатског епископа, све док у Фогарашу није постављен Јован Патаки (1723–1727). После њега је на трон унијатских владика дошао одлучни Јован Иноцент фон Мику-Клајн. Како је уживао подршку државе, постао је најпре племић, а потом од 1730. унијатски епископ, али је у Фогарашу у трон уведен две године касније. Због сукоба са Маријом Терезијом напустио је земљу и отишао 1744. у Рим. Тако је епископија била упражњена све док 1752. на то место није постављен владика Петар Павле Арон, чијим устоличењем почињу озбиљне невоље за православну цркву.⁹¹⁷

Основу уније у Ердељу је представљала диплома цара Леополда од 19. марта 1701. којом су унијате изједначене са католицима по њиховим правима. Озбиљнији рад на унији дело је владике Фон Мику-Клајна, који је сматрао да су сви православци у Ердељу унијати, али да су у неповољнијем положају од лутерана и калвина. Окупљао је Румуне на унијатској основи и од 1735. износио њихове политичке захтеве, на чему је у будућности

⁹¹⁶ АСАНУ, 13173, XXI; Боривој Поповић, *Значајнији историјски догађаји румунско-српских односа у Трансилванији у првој половини XVIII века (према румунској историографији)*, Темишварски зборник, 2, Нови Сад 2000, 64–65.

⁹¹⁷ Радослав М. Грујић, *Прилози историји одношаја наших с Румунима у XVIII веку*, Сремски Карловци 1906, 9; Octavian Barlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholismus, Die rumänische unierte Kirche zwischen 1713–1727*, Acta Historica, tomus VI, Monahii 1966, 9–91; Béla Köpeczi, *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Budapest 1990, 418; Sorin Mitu, *Die ethnische Identität der Siebenbürger Rumänen*, Köln 2003, 300–310.

наставио да ради. Најопаснији захтев по православце изнео је 1742. Њиме је тражио да се унијати признају за четврти народ у Ердељу, поред Мађара, Немаца и Секеља.⁹¹⁸ Напустио је Ердељ 1744, а овде је у марту дошао монах Висарион Сарај, наводно по наређењу патријарха Арсенија IV, како би раскинуо унију.⁹¹⁹ Само његово присуство било је довољно да се народ окрене поново православљу, а да цео посао са унијом доживи крах, за само шест недеља, иако је монах ухапшен. По целом Ердељу православци су преузели цркве од унијата и из њих уклонили све што их је на унију подсећало, постављајући свуда своје свештенике.⁹²⁰ Фон Мику-Клајн је још стигао да обавести Двор да је дошло до масовног ширења православља у Ердељу.⁹²¹ Барон Бартенштајн је у каснијем периоду кривио не Висариона Сараја него управо Фон Мику-Клајна што је 1744. посао са унијом пропао.⁹²² Пошто није постављен нови унијатски владика, дошло је до проблема током којих су успостављени румунско-руски контакти.⁹²³

Прва расправа у вези са питањем јурисдикције карловачког митрополита у Ердељу вођена је фебруара 1750, када је Ненадовић примљен у аудијенцију код грофа Фердинанда фон Коловрата. Иако о духовној власти није било пуно речи, митрополиту је морало бити јасно у којем правцу иде Двор када му је саопштено да будући арадски епископ неће смети да посећује Халмађски дистрикт, јер се он више не налази у саставу Угарске него је инкорпориран у Ердељ.⁹²⁴ Митрополит је тада прешао преко ове наредбе ћутке, јер још није имао кога да предложи за арадског епископа и чекао је своју конфирмациону диплому, али се већ Синод, који се састао у Карловцима исте године, дотакао овог питања. На другој седници (16/27. јуна) изражен је став да се од Арадске епископије не може у духовном смислу одвојити Халмађски дистрикт, јер је област Ердеља била под оваквом влашћу патријарха Арсенија III Црнојевића и Исаије Ђаковића, још као јенопољског

---

⁹¹⁸ Б. Поповић, *Значајнији историјски догађаји...*, 66–69.

⁹¹⁹ Висарион (световно име Никола) Сарај, којег је Румунска православна црква канонизовала 1950. а Српска 1962, пореклом је Србин из Мајдана у Босни. Замонашио га је бивши јерусалимски патријарх Хризант на Светој Гори 1732. Касније је боравио у Пакрачкој епархији, путовао на Свету Гору, у Венецију, Беч и по Банату. Уместо у ходочашће, за шта је имао дозволу патријарха Арсенија IV, упутио се 1744. у Ердељ. Ухапшен је због рада против уније у Сибињу. После више затвора коначно је смештен у Куфштајн у Тиролу, где је и умро. Никола Гавриловић, *Срби и Румуни*, Београд – Нови Сад 1997, 41–42.

⁹²⁰ Vasilie V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti* (vol. II: din 1716. pana azi), Timisoara 2010, 27.

⁹²¹ АВ, ИДКД, 2093. и 2094.

⁹²² АВ, ИДКД, 2121; Ernst Chr. Suttner, *Visarion Sarai im Kontext der Teologieggeschichte*, Annales Universitatis Aulensis, Series Historica, 11/II, Alba Iulia 2007, 176–178; Béla Köpeczi, *Kurze Geschichte...*, 418–419.

⁹²³ Р. М. Грујић, *Прилози историји...*, 14–15; В. Көпечзи, *Kurze Geschichte...*, 420–422.

⁹²⁴ АВ, ИДКД, 1827.

дијецезана. Иако је овај став изражен поводом забране канонске визитације поменутог дистрикта, већ је тада истакнуто да је цео Ердељ посетовао патријарх Арсеније III и да се духовна власт карловачког првојерарха по Привилегијама односи на све православце у држави, без обзира у којој провинцији живе и којем народу припадају.⁹²⁵

Разговори о овом питању из 1750. само су нагостили неслагање између Ненадовића и Двора. Током наредне године, 1751, није било захтева архиепископа у овом правцу јер је био закупљен озбиљним проблемима (укидање Потиске и Поморишке војне границе, рад Угарске сталешке скупштине, Кијугова буна, миграције Срба у Банат и ка Русији, потврде нових владика). Међутим, захтеве су упутили ердељски православни свештеници. Они су сматрали да су Привилегије проглашене и у Ердељу, те да и овде морају важити, без обира што католички и унијатски клер све ово тумачи другачије и супротно у односу на њих. Због тога им се чине многе неправде, затварају се православне цркве и манастири, прети им се протеривањем, од свештенства се захтевају сви порези, речју, онемогућавају деловање свештенства и право верника на православну веру. Због реченог тужили су се владарки и молили је да обезбеди поштовање Привилегија јер би тако била заштићена њихова верска права. Позивали су се на то да је институција за православне Илирска депутација у имену имала додатак (*Deputatio Aulica in Banaticis, Sclavonicis et Transilvanicis*) због кога је надлежна и за Трансилванију (Ердељ). Оно што је, по њима, нарочито било проблематично јесте чињеница да је у последњих шест година због унијата остало преко хиљаду деце некрштено, док се и свете тајне ускраћују одраслим људима.⁹²⁶

Већ 1752. поново се повела реч о јурисдикцији у Ердељу, али је Двор одмах изнео став да је карловачки митрополити никада нису имали, па не може ни Павле Ненадовић. Међутим, првојерарх се са оваквим решењем није слагао. На трећој седници Синода (јул 1752) разматрано је ово право у контексту Привилегија и закључено да пошто оне важе за све делове Монархије, морају важити и за православце у Ердељу. Сходно томе духовна власт карловачког митрополита морала је бити и ту прихваћена. Поред Привилегија митрополит је тада свој захтев заснивао и на ономе што су од њега тражили ондашњи православци – да им постави епископа. Знајући да без пристанка Марије Терезије ово не

---

⁹²⁵ АСАНУК, МПА „А“, Синод 1728–1776, Синод 1750.

⁹²⁶ АВ, ИДКД, 2062.

сме да уради, изговарао се тиме да се морају још стрпети, а да му за то време прибаве доказе да има право на духовну власт. Тражио је да скупе податке о томе како је у време седисваканције Римничке епископије овде из Карловачке митрополије упућен владика Никанор Мелентијевић, као суфраган архиепископа, да изврши канонску визитацију.⁹²⁷

Владарка никако није желела да дозволи Ненадовићу да прошири јурисдикцију у Ердељу и у том циљу је донела два акта – први 13. јула 1752. а други 14. марта 1753, којима му се ово строго забрањује. Зато је на другој седници Синода из 1753 (23. март / 3. април) посегнуто за историјским документима како би се доказало право карловачког архиепископа. На првом месту позивали су се на конфирмационе дипломе митрополита Саве Бранковића, које је добио од грофа Ференца I Ракоција (28. децембра 1656) и Акакија Барчаија (9. јануара 1659), чиме се доказивало да су Срби имали духовну јурисдикцију у овој области и пре Привилегија цара Леополда I. Затим је указано на то да је поменути цар даривао 12. септембра 1701. верску слободу у Ердељу тако што је свима дозволио да остану у својој вери, као и да је патријарху Арсенију III издао пасош 18. децембра 1703. са дозволом да изврши канонску визитацију Ердеља. Митрополит је указао на то да по његовој конфирмационој дипломи он има духовну власт над свим православним верницима у Хабзбуршкој монархији, ма где они живели, те му тако морају бити потчињени и они у Ердељу. Ненадовић је пренео Двору став Синода да он нема само историјско право на духовну јурисдикцију него да на то упућује и корист државе, јер насилна верска политика доводи до нереда и пресељавања становништва, чак у Османско царство пошто у Хабзбуршкој монархији не могу да имају своје свештенике. Указао је Двору на то да ако би се коначно забранила јурисдикција карловачког митрополита, то би могло да доведе до већег емигрантског покрета у правцу државе која би Румунима

---

⁹²⁷ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1752. Никанора Мелентијевића је у Ердељ упутио митрополит Вићентије Јовановић, који је од раније имао додир са њима, чак им 1735. обећавао да ће их примити под своју духовну власт. Основни задатак зашто је тамо упућен Мелентијевић био је да скупи милостињу за издржавање Српског коњичког пука, међутим, владика је постављао православне свештенике. Познат је његов акт из децембра 1735. којим поставља Раду Темпеа за брашовског протопопа, пошто је сменио старог и неспособног проту Флореа Барана. Томпеа је од тада овде сматран за егзарха београдско-карловачког митрополита. У ово место послао им је почетком 1736. и православно исповедање вере, како би их учврстио у православљу. Ово је понављао свуда где је пролазио, обавезивао свештенике да признају јурисдикцију митрополита Вићентија, после чега му је генерал Валис забранио улазак у Малу Влашку, а ускоро је присиљен да напусти и Ердељ. Н. Гавриловић, *Срби и Румуни*, 52–53, 74, 80. Радослав Грујић, *Прилози историји одношаја наших с Румунима у XVIII веку*, Сремски Карловци 1906, 10–11, 38–40.

гарантовала верска права. Јасно је било да митрополит циља на Русију и тиме жели да у Бечу изазове страх и попуштање у своју корист.⁹²⁸

Током 1754. верски проблеми у Ердељу који су заокупљали владика Синесија Живановића и митрополита Павла односили су се пре свега на област Халмађског дистрикта.⁹²⁹ Почетак 1755. донео је у Ердељу нове верске притиске чији је иницијатор био фогарашки унијатски бискуп Петар Павле Арон. Верски притисци су се одвијали истовремено када и Северинска буна и антисрпске акције Бенвенута Петација у Вараждинском генералату, али то митрополита није спречило да протестује код владарке због решења од 13. јула 1752. и тражи 21. фебруара / 4. марта 1755. да се православци у Ердељу потчине његовој јурисдикцији.⁹³⁰ Поново се кратко осврнуо на његово историјско право духовне власти, јер ју је имао и патријарх Арсеније III, али је поучен искуством из Арадске епископије схватао да је знатно бољи принцип слободног опредељења народа којој цркви жели да припада, и то преко комисије која би била упућена у Ердељ. Тражио је, зато, да после њеног рада они који се изјасне да су православни дођу под његову јурисдикцију.⁹³¹

Иако о томе није остало пуно података, извесно је да је на Синоду одржаном 1755. поново било речи о духовној власти карловачког првојерарха у Ердељу. Ту је Ненадовић добио и потребна овлашћења како да поступа у Бечу, те је у складу са њима у престоницу понео сведочанства која су говорила да је духовна власт некада овде припадала митрополитима и јенопољским, тј. арадским владикама. Није овде било нових аката на које се већ није позивао, све су то била раније поменута решења, али је нешто више овај пут упућивао на Привилегије. Такође, ослањао се на чињеницу да његову јурисдикцију желе и прихватају ердељски православци, што је он детаљно могао да посведочи разним документима. Опрезно је указао на то да се још Синод из 1753. није слагао са раније донетом одлуком да ни арадски дијецезан нема право духовне власти у Ердељу, иако се то могло односити само на Халмађску област. На крају се позивао и на податак да су Заштитна писма цара Карла VI, која су се тичала Срба а донета су 18. маја и 30. јуна

---

⁹²⁸ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

⁹²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 318, 330, 334. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁹³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 349. *Protocollum...*, 1754–1756.

⁹³¹ АСАНУК, МПА „А“ 351/1755.

1735,⁹³² упућена у „Краљевину Србију, Славонију, Темишварски Банат и кнежевину Ердељ“. Била је ово још једна новина поред позивања на сопствену конфирмациону диплому, јер се до тада обично позивао само на више пута поменути дозволу цара Леополда I дату патријарху Арсенију III да изврши канонску визитацију „per Hungariam, Croatiam, Sclavoniam, Dalmatiam, Liccam, Corbaviam, Transylvaniam, aliasque finitimas partes, et provincias Nostras“.⁹³³

Знајући да позивање на историјске доказе није увек довољно јер њихово тумачење не мора увек бити исто у Карловцима и у Бечу, Ненадовић се све чешће ослањао на тужбе које му стижу од ердељског становништва, било оног сеоског било градског (Херманштат–Сибињ, Кронштат–Брашов и Фогараш). Градско становништво православне вере, у националном смислу разнородно, жалило се Ненадовићу да им унијатски бискуп Арон насилно намеће унију, а за ово има подршку не само малобројних католика него и лутерана који у градовима чине већинско становништво, а нарочито власт. Сиромашне православце овај прозелита је излагао социјалним притисцима, јер је свештенике који пређу на унију ослобађао плаћања пореза, док су православци морали да им све дају, и то често знатно више од онога што је закон прописивао. Митрополит се током 1755. више пута тужио на такве поступке. Указивао је на сарадњу бискупа Арона, представника цивилне власти и војске у процесу унијаћења, који је спровођен на бруталан начин, хапшењима, пребијањима и новчаним уценама. Ослањајући се на Привилегије, митрополит је тражио поштовање свештеничког имунитета, како не би више долазило до тога да се православци због насиља склањају у шуме и беже из својих насеља.⁹³⁴ За Ненадовића питање да ли се Привилегије односе само на Србе или и на друге народе и да

---

⁹³² После доношења Рескрипта од 21. септембра 1734. којим су на основу ранијих аката (Деклараторије од 12. априла 1727. и 13. априла 1729, као и Рескрипта од 16. фебруара 1732) сужаване Привилегије, митрополит Вићентије Јовановић је отпутовао у Беч како би се жалио на последњи акт. Цар Карло VI је под утиском незадовољства у Војној граници и митрополитових протеста донео 18. маја 1735. Заштитно писмо у којем је истакао да он не намерава да сужава Привилегије, већ да Срби треба да све њихове повреде јаве надлежним инстанцама, а ако ни тада не буду заштићени, имају могућност да се обратe директно њему. Посебно се осврнуо на питање наслеђа имовине архиепископа одређујући да се та имовина, као и она епископска и свештеника без деце, може користити само за верске задужбине, које би одредио архиепископ, а потврдио цар, јер њему, као врховном протектору свих верских задужбина, припада ово право. Срби нису били задовољни овим актом, јер су неки његови делови стилизовани тако да се чинило да се у духовну јурисдикцију могу мешати световне власти. Овакав став изнели су у јулу 1735. на Сабору у Карловцима. С. Симеоновић-Чокић, *Српске привилегије*, 64–68; Х. Швикер, *Политичка историја...*, 64–68; Ј. Х. барон Бартенштајн, нав. дело, 124–125; Р. Веселиновић, *Београд под влашћу Аустрије...*, 541–547; В. Гавриловић, *Дипломатички списи...*, 33–35.

⁹³³ АВ, ИДКД, 1575. и 1577.

⁹³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 425/1755.

ли оне важе у Угарској, а не у Ердељу, није имало значаја. Он се чврсто држао права да сви православци у Монархији морају бити под његовом духовном влашћу јер се Привилегије односе на целу државу. Зато је, на основу ових докумената, писао Депутацији да се престане са опорезивањем свештенства у Ердељу јер оно поседује порески имунитет, како лично тако и у оквиру породице са којом живе. Поднео је и списак свештеника који су неправедно опорезовани тражећи да се са оваквом праксом што пре престане.⁹³⁵ Такође је послао у Беч и опсежан меморијал о православним насељима, од којих је побројао чак 270. Тужио се и дворском саветнику Захарију фон Зебергу да се његовим једноверницима чине бројне неправде, због којих се жале Брашовском суду, али и њему, те их он мора заступати.⁹³⁶

Схватања Павла Ненадовића у погледу важења Привилегија у Ердељу није делио барон Бартнештајн. Он је (22. марта 1756) истакао да се у Привилегијама нигде речју не помиње Ердељ, па тако тамо не могу ни важити. Корак даље је отишао када је Марији Терезији изнео став да се Срби у Ердељу не могу сматрати привилегованим народом, него само толерисаним.⁹³⁷ Ускоро се поводом овог питања састала и министарска конференција. Она је требало (26. априла 1756) да донесе решење поводом захтева за јурисдикцијом Павла Ненадовића у Ердељу и проширивањем Привилегија. О овоме су расправљали највиђенији људи царства. председавао је гроф Антон Корфиц Улфелд, а присуствовали су грофови Фон Колоредо, Фон Баћањи, Фон Кенигсег-Ерпс, Фон Кауниц-Ритберг, Фон Бартенштајн и Фон Бетлен, представници католичке цркве, језуите Игнац Битерман и Игнац Кампмилер, као и саветници Хитнер, Циглер, Бенек и Биндер. Они су проучавајући разна акта закључили да карловачки архиепископи нису раније имали јурисдикцију у целом Ердељу него само у Халмађском дистрикту, у Зарандској жупанији, али и тамо су је имали арадски дијецезани а не првојерарси. Сложили су се са Бартенштајном да на подручју Ердеља Привилегије не могу важити, јер се он у њима експлицитно нигде не помиње. Као доказ да оне не важе за ову област изнета је и чињеница да се предстваник Ердељске дворске канцеларије никада није позивао на састанак када је нешто требало решавати у вези са Србима. Тада су у разматрање узета и друга акта на која се митрополит позивао и констатовано је да се Привилегије којима је

⁹³⁵ АВ, ИДКД, 1578–1582, 1592, 1593; АСАНУК, МПА „А“ 454. и 456/1755. Protocollum..., 1754–1756.

⁹³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 425/1755. и 427. Protocollum..., 1754–1756.

⁹³⁷ АВ, ИДКД, 1576. и 1582.

наводно цар Леополд I дао 1699. и 1701. верску слободу у Ердељу нису односиле на православно него на унијатско становништво. Поновљено је решење из 1752. да се нико ко је прешао у унију више не сме враћати у православље, а неунијате се могу толерисати само у три градске средине – Сибињу (где није реч о Србима него о грчкој трговачкој компанији), Фогарашу и Брашову. Ипак, издата је наредба да се смање порески притисци, јер су, како је митрополит упозорио, могли да доведу до озбиљних последица. Царица је ова објашњења прихватила и наредила да се о свему сачине резолуције и упуте заинтересованим странама.⁹³⁸

Царском резолуцијом од 5. јуна 1756. Павлу Ненадовићу је стављено до знања да он не може имати јурисдикцију у Ердељу, нити тамо могу важити Привилегије, док православци једино могу бити толерисани у поменута три градска насеља. Ово је значило да су остали у верском погледу сматрани унијатима. Оно што у решењу није стајало био је Бартенштајнов план да се унијаћење не спроводи насилним мерама, јер не само да нема добре резултате него може бити и погубно – по Бартенштајновом плану унијаћење треба спроводити поучавањем, појачаним мисионарским радом и образовањем.⁹³⁹ Решење које му је предочено стигло је у Карловце баш пред Синод из јула 1756. на којем се видело да га митрополит неће прихватити, него да ће истрајавати на свом схватању да Привилегије важе и за православне Румуне у Ердељу. На чињеницу да се ова област не помиње у Привилегијама, митрополит је одговарао да се ни Краљевина Србија не помиње, а опет је ту београдски архиепископ имао јурисдикцију. Поред тога, у титули митрополита никада се не набрајају области, јер би требало да он има јурисдикцију свуда где у Хабзбуршкој монархији живе православци, без обзира на њихову етничку припадност.⁹⁴⁰

Како се у другој половини 1756. у Бечу налазио пакрачки владика Софроније Јовановић, митрополит му је писао и тражио од њега да заједно са агентом Шерером састави захтев у складу са његовим тумачењем проблема и преда га барону Бартенштајну. Обојица су тако и поступила, али је ово изазвало негодовање на Двору, о чему је Софроније Јовановић у писму од 17/28. септембра обавестио Ненадовића. Из њега су познати детаљи ове акције. После дужег чекања барон Бартенштајн их је примио у аудијенцију, а када му је поднет митрополитов захтев за важењем Привилегија у свим

---

⁹³⁸ АВ, ИДКД, 1598.

⁹³⁹ АВ, ИДКД, 1589.

⁹⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 701/1756.

деловима Монархије, изненадио се и тражио да му владика одмах отпише да овакве захтеве не шаље више у Беч, да не би изазвао трајну штету за себе, цркву и народ, која више никад неће бити исправљена. Председник Илирске дворске депутације је узео меморијал, али је обећао да ће га „за љубав“ митрополита и Срба сакрити, тј. неће га показати Марији Терезији. У супротном је истакао да ће митрополит пасти у вечну немилост Двора и министара. Шерер је правдао митрополита да он није могао да се не жали, јер је то била жеља Синода коју он мора да изврши. Покушао је да после неколико дана преда један меморијал који се још експлицитније тичао Ердеља, али га Бартенштајн најпре није хтео да прими, а када га је примио, није га отворио, уз објашњење да ти захтеви не смеју бити изнети и познати, нарочито не грофу Кенигсег-Ерпсу. Бартенштајн је истакао да би Срби могли да преко Кенигсег-Ерпса изгубе наклоност свих важних људи у царству. Због овога је митрополит тражио од владика да му одговоре какав став да се убудуће заузме. Непознато је да ли је то тражио од свих или само неких јер су сачувани одговори само тројице, чије су епископије биле на граници са Ердељом – будимског, темишварског и арадског.⁹⁴¹ Истовремено је самим православцима из Ердеља поручивао да траже за себе од Марије Терезије једног владика из јерархије Карловачке митрополије.⁹⁴²

Дионисије Новаковић је у свом одговору изнео лични став и став темишварског епископа Георгија Поповића. Истакао је који значај имају Привилегије и колико су Срби пролили крви за њих, као и да остају на снази све док су Двору верни, али да управо зато не треба напустити политику захтева да оне важе и за Румуне у Ердељу. Због одијума који је постојао у готово свим институцијама према оваквом митрополитовом захтеву, по њему је требало на време одустати, док му Срби било ког сталежа у вези с тим ништа не могу замерити. Напротив, митрополит и Синод су доста тога урадили, а проблем је почивао на томе што Ненадовићеви претходници нису ни покушали да прошире Привилегије и духовну власт над ердељским Румунима. На крају је констатовао да би требало одустати од целе акције и изабрати мање зло, јер се у Привилегијама, потврдама и свим другим актима не помињу нигде ни Ердељ би Румуни него само Срби. Одустајањем би био заштићен „нашег рода и јазика народ“. Епископ Синесије Живановић је донео сличан

---

⁹⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 713/1756.

⁹⁴² V. V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti...*, 28.

закључак, с тим што је сматрао да је одустајању требало дати карактер привременог, док се не стекну бољи услови за његово изношење пред Двор, а да се сада мора урадити све како би се избегла могућа штета по Србе.⁹⁴³

Павле Ненадовић је радио у складу са препоруком епископа, али само привремено. Већ на трећој седници Синода 7/18. јула 1757.⁹⁴⁴ је претресано питање Ердеља. Поново је тражено да митрополитова духовна власт буде и овде проширена. Није искључено да је Ненадовић мислио да је већ наступио тај повољни тренутак, о којем је говорио Синесије Живановић, јер је дошло до Седмогодишњег рата у којем су српски граничари опет чинили знатан део царских трупа. Епископима који су присуствовали саветовању било је јасно какав став имају у Бечу, али то их није спречило да овласте митрополита да писмом од 14/25. септембра 1757. саопшти Марији Терезији захтев да му се преда духовна власт у Ердељу.⁹⁴⁵ Паралелно са овим он је све чешће током друге половине 1757. добијао тужбе из којих се види константно верско насиље над православцима и забране зидања цркава.⁹⁴⁶ Указали су му на то да постоји опасност чак и да му пишу преко редовне поште јер се писма отварају и читају. О свему реченом сведочио му је брашовски протопоп Јевстатије Васиљевић.⁹⁴⁷ Крајем новембра 1757. тражио је и од грофа Улфелда духовну власт у Ердељу, али му није стигао било какав одговор.⁹⁴⁸

Читав проблем у вези са Ердељом постао је сложенији 1758. јер је незадовољство православца довело до њиховог сукоба са унијатима, који је са различитим интензитетом постојао све до краја 1761. У Бечу су постојала два става како би требало решити проблем – бескомпромисни грофа Кенигсег-Ерпса, који је у то време био на челу Коморе, и грофа Бартенштајна. Док је први сматрао да се не сме правити никакав компромис јер су Румуни

⁹⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 699/1756.

⁹⁴⁴ АВ, ИДКД, 1589.

⁹⁴⁵ АВ, ИДКД, 1590–1591.

⁹⁴⁶ Из једног писма се детаљно види како су жупанијске власти, укључујући и лично поджупана, са двадесетак Мађара нападали свештеничке куће, нарочито ноћу, и толико их пљачкали да су остајале потпуно празне. Одводили су и сву стоку коју би нашли. Тамо где су нашли свештенике, прво су их тукли, вукли их за косу по путу до куће бирова, где су наставили да се над њима иживљавају. Тукли су им и супруге. Долазило је и до сукоба са сељанима, а бирови су знали да са чак 60 Мађара дођу у село и хране се, пију и чине злодела колико желе. Села Сегорје и Себишље су нарочито страдала, али је и у остала проваљивано на најбезобзирније начине. Мађари и Немци су пушкама за Ускрс терали Румуне да приме причешће од унијатских свештеника, а поред тога у домове су им утеривали стоку и пљачкали их. Услед свега овога они су јавили митрополиту да од владарке траже или да им да неког архијереја из Карловачке митрополије за њиховог пастира, Србина или Грка, или да им дозволи да могу да се раселе где знају. АСАНУК, МПА „А“ 72/1757.

⁹⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 112/1757; Р. М. Грујић, *Прилози историји...*, 17, 41–45.

⁹⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 146/1757.

прихватили унију још 1701. те да ако је сада не желе, мора им бити наметнута на силу, и да се православци не могу сматрати ни толерисаном нацијом, други је тражио да се дође до решења које би задовољило обе стране у складу са државним интересом.⁹⁴⁹ Слично мишљење као гроф Кенигсег-Ерпс имао је и гроф Бетлен, председник Ердељске дворске канцеларије који је сматрао да се мора истрајати на ширењу уније, јер су, по њему, православци били кривци за све немире у овој области. Међутим, у једном се слагао са бароном Бартенштајном: да они који су православни морају добити свог епископа, али да то никако не сме бити митрополит Павле.⁹⁵⁰ Ово мишљење је Бартенштајн изнео и у јулу 1758. уз поновљену констатацију да иако за њих не важе Привилегије и само су толерисана скупина, ипак им се морају гарантовати нека права. Али, управо је констатација да су толерисана скупина пружала могућност за верско насиље. Председник Илирске дворске депутације је сматрао да се све могло лакше постићи да се митрополит Павле од 1755. чвршће држао у покорности, а не што му је, напротив, много тога толерисано. Из државних интереса тражио је да се престане са верским притисцима јер то доводи до миграција.⁹⁵¹ Управо је ово била тачка ослонаца у митрополитовим захтевима. Он је вешто изједначавао корист државе са питањем своје духовне власти, тврдећи да ако буде проширена на Ердељ, онда неће бити миграција, којима остају празне пограничне територије, у супротности са плановима развоја и одбране.⁹⁵²

Препоручено толерантније понашање према православцима није дало резултате, а Бартенштајн је констатовао да се стално касни са мерама и да је строгост требало раније показати па до немира не би ни дошло.⁹⁵³ Управо у ово време јасно је формирано схватање да се православцима мора поставити неки епископ за духовника, али да он никако не сме бити потчињен Карловачкој митрополији, што није било нимало лако јер је у том случају морао бити узет за владикау неко изван Монархије, а држава на то није била спремна. Ово се држало у тајности од Ненадовића, али је он одлуку ипак некако сазнао, што Бартенштајн није сматрао за добро јер је знао, како је сам признао, да неће моћи да се одбрани од Ненадовића. Председник Депутације се правдао да ће без обзира на то што он неће добити јурисдикцију престати насилно унијаћење, али је митрополит само износио

---

⁹⁴⁹ АВ, ИДКД, 1583.

⁹⁵⁰ АВ, ИДКД, 1584.

⁹⁵¹ АВ, ИДКД, 1585. и 1586.

⁹⁵² АВ, ИДКД, 1587.

⁹⁵³ АВ, ИДКД, 1603.

нове тужбе које су управо говориле супротно од тога. Прогони које је бискуп Арон спроводио уз подршку световних представника власти били су њена суштина.⁹⁵⁴ Зато је Синод из 1758. поновио захтев да се баш митрополиту преда јурисдикција над ердељским православцима, са чиме је упознат и Бартенштајн, али је сматрао да се о свему не би требало поново расправљати јер није послат ниједан нови аргумент, препоручујући да се остане на одлуци Министарске конференције из 1756.⁹⁵⁵ Без обзира на то какав би став могли да имају Двор и Илирска депутација, на последњој седници Синода (17/28. јул 1758) је решено да се изађе у сусрет свима пореклом из Ердеља који захтевају да их митрополит рукоположи за свештенике. Двору је ово представљено као патриотски чин од којег држава може имати само користи, јер њени поданици не иду на посвећење у Русију или у Османско царство, него их посвећује хабзбуршки поданик. Синод је чак донео решење да се будући епископ у Ердељу мора заклети да није унијат и да то неће постати.⁹⁵⁶ Тако је поново показао да себе сматра јединим надлежним у погледу православних верника у Хабзбуршкој монархији.⁹⁵⁷

О јурисдикцији у Ердељу било је речи и приликом митрополитове аудијенције код Марије Терезије 1758. када му је владарка усмено обећала да ће је добити. Зато се обратио и њој и барону Бартенштајну 23. фебруара 1759. тражећи резолуцију којом му се ово додељује.⁹⁵⁸ Бартенштајн, међутим, није био сигуран да ће ово бити решено онако како је Ненадовић захтевао, напротив, сматрао је да Привилегије могу бити проширене само на унијате, чиме би њихови свештеници били ослобођени пореза. Овакав став је почивао на његовом схватању да су Срби у Угарској привилеговани, док се у Ердељу Привилегије не простиру и ту су православци само толерисани, онако како су у Угарској лутерани. Затим је изјавио да се Ненадовићу никако не може дати јурисдикција у Ердељу, али пошто православца има око пола милиона, не би требало вршити притисак на њих, него им дозволити да се сами одреде за религију, при чему се предвиђало да православна буде забрањена.⁹⁵⁹ Митрополит се на ово није освртао, него је стално слао захтеве у Беч да му

---

⁹⁵⁴ АВ, ИДКД, 1604–1606.

⁹⁵⁵ АВ, ИДКД, 1601.

⁹⁵⁶ Одлука је донета после сазнања да Петар Павле Арон и даље шиканира православце и да је свештенство јавно понижавано на градским трговима. АСАНУК, МПА „А“ 329/1758.

⁹⁵⁷ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1758.

⁹⁵⁸ АВ, ИДКД, 1594.

⁹⁵⁹ АВ, ИДКД, 1597.

се повери јурисдикција над православним ердељским становништвом.⁹⁶⁰ Захтев је поново поткрепљивао разним доказима из прошлости, из којих је Двор требало да види да су овде јурисдикцију имали претходници Павла Ненадовића, па је као пример навео митрополита Вићентија Јовановића који је још као арадски епископ вршио овде канонске визитације.⁹⁶¹ У настојањима су му помагале и тужбе из Ердеља које су му упућиване, као и разне молбе у којима се видело да га ердељски православци признају за свог духовног поглавару.⁹⁶²

Крај 1758. и почетак 1759. донео је нове невоље у Ердељу. Развој ситуације није више одговарао ни Двору ни митрополиту. Православци су своје незадовољство усмерили против унијата. Долазило је и до физичког обрачуна, а као кључне особе које су их подстицали на то Двор је видео у двојци Румуна, свештенику Ивану (Јовану/Јону) Аврамовићу (Абрахамовићу) и монаху Софронију. Они су били инспиратори устанка православних Румуна који је трајао од 1759. до 1761.⁹⁶³ Њихово хапшење, после којег је Софроније успео да побегне, само је још више радикализовало сукобе.⁹⁶⁴ У овако напетом стању стигао је у Ердељ Генадије Васић, бивши егзарх покојног пакрачког владике Софронија Јовановића, који се услед незадовољства што га митрополит Ненадовић није завладичио упутио у Русију, али на путу срео Србина у руској служби, мајора Димитрија Михајловића, са којим је развио агитацију у Ердељу како би се Румуни исељавали у Нову Србију. Међутим, отишао је корак даље, па не само да је писменим путем позивао народ да се исељава него је тражио да се ова област подреди јурисдикцији Руске цркве. Како је мајор Михајловић путовао преко Новог Сада и Осека за Беч, договорили су се да овакав позив све више објављује народу, због чега је митрополит Павле за то брзо чуо. Неке податке о њиховој делатности првојерарх је добио преко бачког епископа Мојсија и пакрачког Арсенија. О свему, а пре свега о подстицању исељавања, одмах је обавестио Илирску дворску депутацију и Двор, тражећи да агитатори одмах буду ухапшени. Чинило се да ће бар део кривице пасти и на митрополита, јер је Генадије Васић припадао Карловачкој митрополији, али су министри брзо одбацили све оптужбе против Ненадовића, кога је Васић нападао. Двор је по његовој жељи, али свакако из сопствених интереса, брзо реаговао и тражио да се што пре Генадије и мајор ухапсе, нарочито што су

⁹⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 175/1758; АСАНУК, МПА „А“ 259. *Protocollum...*, 1757–1759.

⁹⁶¹ АСАНУК, МПА „А“ 282/1758.

⁹⁶² АСАНУК, МПА „А“ 329/1758.

⁹⁶³ За више података о овим сукобима видети: АВ, ИДКД, 1639–1708.

⁹⁶⁴ V. V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti...*, 27–28.

и сарађивали са вођама побуњених Румуна.⁹⁶⁵ За митрополита је најопаснији био Васићев захтев да се у Ердељу организује црквена област под надзором Руског синода. У плану бившег егзарха се предвиђало да будући ердељски владика не може бити послат из Карловаца, нити сме припадати јурисдикцији Митрополије, при чему је требало оставити могућност да ердељски владика постане карловачки митрополит или епископ неке њене дијецезе. Нема сумње да је Васић желео место ердељског владике за себе.⁹⁶⁶ Ово је било утолико опасније што је 1757. у Синоду руске цркве било речи о унијаћењу православца у Хабзбуршкој монархији, а нарочито Ердељу по излагању бившег аустријског поданика Филипа Николајева Радотића. То им је пружио повод да се мешају у унутрашње ствари Монархије.⁹⁶⁷

Захтев да Ердељ дође под јурисдикцију Руске цркве није одговарао ни Двору ни митрополиту. Утицај друге православне цркве и Руског двора, од којег је Беч зазирао, могао је довести до политичких проблема. Зато су и држава и карловачка јерархија радиле на томе да се проблем отклони.⁹⁶⁸ Митрополит и епископи су детаљно обавештавали владарку о кретању мајора Михајловића и о свему што су успели да сазнају о догађајима у Ердељу.⁹⁶⁹ Марија Терезија је захтевала истрагу поводом писама које је Васић писао против карловачке јерархије, због чега је у једном тренутку опоменула новопостављеног темишварског владика Вићентија Јовановића Видака, јер није ухапсио особу која му је донела писма са захтевом да Руска црква преузме јурисдикцију у Ердељу.⁹⁷⁰ Владарка је јасно стала на Ненадовићеву страну, схватајући да су Васићеви захтеви уперени директно против митрополита.⁹⁷¹ Због свега реченог барон Бартенштајн је почео да мења свој став у погледу Ердеља. Већ у јануару 1759. саопштио је Марији Терезији да се не може негирати чињеница да су неки Ненадовићеви претходници, чија имена није навео, имали одређену врсту духовне власти и у Ердељу. Немири су га навели на то да размотри могућност да се ипак митрополиту повери власт и у овој области, јер нема изгледа да би она била неконтролисана. Поверење му је уливала чињеница да је баш Ненадовић радио највише против емиграције својих једноверника, како 1751. тако и касније, због чега се појавио

---

⁹⁶⁵ АВ, ИДКД, 1880–1881, 2457; Р. М. Грујић, *Прилози историји...*, 17–18, 45–49.

⁹⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 436. и 437/1759.

⁹⁶⁷ Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју...*, 18–36.

⁹⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 444/1759.

⁹⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 448. и 454/1759.

⁹⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 455/1759.

⁹⁷¹ АСАНУК, МПА „Б“ 28/1759.

захтев Руског синода да он буде смењен са положаја првојерарха.⁹⁷² Како је митрополит хитно отпутовао у Беч маја 1759, изгледало је да ће коначно добити духовну власт у Ердељу, нарочито у контексту обећања која су му дата крајем 1758.⁹⁷³

Царица, међутим, није намеравала да му препусти Ердељ на духовно старање, него да од њега тражи помоћ за решавање проблема који су тамо постајали све већи. Беч је нарочито узнемиравао захтев који је са више страна стигао до њега да ће православци у Ердељу, ако не буду потчињени јурисдикцији карловачког првојерарха, до Ускрса протерати све унијатске свештенике. Од оваквог става Ненадовић се ограддио, а на захтев Двора упутио је посланицу православцима у којој је саветовао вернике да не уносе немир између себе. Тражио је да Двору доставе податке о свим притисцима који су над њима вршени у протеклом периоду и да стрпљиво чекају решење. На крају их је позвао да се не буне, јер тиме може доћи само до тешких последица.⁹⁷⁴ Већ у ово време Двор је знао да ће будући епископ Ердеља бити будимски владика Дионисије, али је ова мера била закаснела јер немири нису јењавали. Поред тога, народу није одмах објављено да ће добити владику. Вест није саопштена чак ни митрополиту Ненадовићу, јер Дионисијево постављање није значило да ће се престати са унијаћењем. Напротив, само га је требало спровести не насиљем него образовањем и појачаним мисионарским радом. Бартенштајн је објаснио и зашто се морало одустати од насилних мера. Он се плашио да би насилно унијаћење око 80.000 румунских православних породица довело до немира и последица неслућених размера.⁹⁷⁵ Ипак, забрањено је онима који су већ били унијати да због доласка владике пређу у православну веру, док се другачија верска конверзија увек могла прихватити.⁹⁷⁶ На крају је барон Бартенштајн констатовао да је кључ проблема био у чињеници да је податак о поунијаћеном становништву свуда, сем у три градска насеља, био нетачан, што Двор није схватио на време. Предвидео је да се владици Дионисију уз један патент о верској толеранцији повери рад на смиривању православаца, са чиме је и владарка била сагласна.⁹⁷⁷ Овај патент је објављен и преко царских комесара, међутим, различито је приман код становништва. Највећи проблем је представљала одредба која се односила на

---

⁹⁷² АВ, ИДКД, 1607.

⁹⁷³ Приликом ове посете Ненадовић је од владарке добио ланац и крст са брилијантима и сафирима, што је сматрано знаком посебне царске наклоности. АСАНУК, МПА „А“ 464/1759.

⁹⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 487. и 492/1759.

⁹⁷⁵ АВ, ИДКД, 1623–1626.

⁹⁷⁶ АВ, ИДКД, 1628–1632.

⁹⁷⁷ АВ, ИДКД, 1634.

враћање отетих цркава унијатима. Било је оних који су ово одмах одбили, али и оних који су без проблема враћали цркве.⁹⁷⁸

Дуго времена митрополит Ненадовић није знао да ће Новаковић бити постављен за епископа Ердеља, али је у првој половини 1760. о овоме нешто наслућивао. Знао је да је будимски дијецезан 1759. изостао са Синода јер је позван хитно у Беч. Владика је то сам јавио Ненадовићу, обећавајући да ће му ускоро јавити зашто је позван на Двор, али је прошло готово годину дана, а он то није учинио. Разлог зашто је тако почивао је на томе што му је Двор забранио да митрополиту ово јави.⁹⁷⁹ Ненадовић је, међутим, све више добијао вести о томе да се Дионисије Новаковић спрема некуд да путује и да распродаје епископске ствари. Митрополит му је упорно слао писма са питањем зашто је боравио у Бечу 1759, а одговор је стигао не од њега него од Двора. У њему је стајало да ово питање више не поставља, јер Двор не мора да му објашњава свој интерес.⁹⁸⁰ Новом царском резолуцијом од 22. маја 1760. митрополиту је забрањена свака врста јурисдикције у Ердељу,⁹⁸¹ после чега се он 17/28. јуна обратио агенту Шереру. Пожалио му се како му није јасно зашто министарска конференција није њему дозволила јурисдикцију у Ердељу, него је дала будимском владици Дионисију. Био је ово први помен да је јурисдикцију над ердељским православцима добио Новаковић.⁹⁸² Он није дошао на Синод ни 1760, а митрополит је приликом свог поновног доласка у престоницу септембра те године тражио податке о стању у Ердељу, као и право духовне власти. Неке информације о томе шта се овде дешава имао је и сам, а чуо их је од грчких трговаца.⁹⁸³ Овог пута он је право духовне власти тражио не само од Бартенштајна или Марије Терезије него од председника Дворске

---

⁹⁷⁸ АВ, ИДКД, 1636. и 1638.

⁹⁷⁹ Новаковић је позван у Беч, где је о Ердељу разговарао са грофом Палфијем и бароном Бартенштајном. У тим разговорима је истакао да би у Ердељ требало упутити једног епископа, о чему је обавештена Марија Терезија, која је потом тражила подробније обавештење о томе какав је и ко је Дионисије Новаковић. У тада састављеном извештају написано је да Новаковић добро говори латински, за разлику од немачког у којем није био највештији, да се школовао у Русији, али да је веран поданик. Није говорио румунски језик, иако је могао бити епископ управо међу Румунима. Новаковић је 26. јула 1759. и писмено дао свој став поводом Ердеља, препоручујући се на место за његовог дијецезана, при чему је саставио и списак потребних штоларних прихода. О овом захтеву решење тада није донето. АВ, ИДКД, 2446.

⁹⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 101. и 106/1760. Ненадовић је строго укорен што је тражио одговоре од владике будимског шта је радио 1759. у Бечу. АВ, ИДКД, 2489. Митрополит је јавио Депутацији да њему није била намера да се меша у тајне одлуке Двора, него да од Дионисија Новаковића добије информације о стању у епархији које су дужни сви епископи да му дају. Касније је Илирска депутација изнела став да се према митрополиту поступило исхитрено и строго и да је боље ублажити ставове. АВ, ИДКД, 2496.

⁹⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 59/1760.

⁹⁸² АСАНУК, МПА „А“ 74/1760.

⁹⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 119/1760.

коморе грофа Рудолфа фон Хотека. Њему је изнео све доказе које је до тада подносио институцијама царства, али то није дало никакав резултат.⁹⁸⁴

Нереди у Ердељу су довели до тога да су 1760. православци намеравали да упуте једну делегацију митрополиту Павлу. Ово је било познато и Двору, те су од Ненадовића новембра 1760. тражили да их никако не прима јер над њима нема духовну власт. Међутим, Ненадовић тада није био у Карловцима, него у Бечу, заједно са владикама Данилом Јакшићем и Арсенијем Радивојевићем, због чега је и њима наређено да не примају ердељске посланике, нити од њих писмено или усмено узимају жалбе. Митрополит је јануара 1761. јавио Депутацији да је примио депутате, с тим да није прихватио њихове молбе, него да им је препоручио стрпљење док Двор не пронађе решење проблема. Усменим путем их је саветовао да никако не чине нову конфузију и да буду мирни, док је од Двора тражио да им пошаље једног епископа како би се међу православцима увео ред и средило лоше стање. Депутацији је упутио и писмо које су му предали изасланици, а у којем се говори о верским притисцима, незадовољству и насиљу над православцима. Иако препорука за епископом није била нова, власти у Ердељу то нису препоручивале сматрајући да би се тиме само продубила криза, јер би дошло до поновног окретања унијата православља а то дало подстицај да Румуни постану агресивнији.⁹⁸⁵

Током целе 1760. и већим делом 1761. сукоби у Ердељу нису престајали. Владика Дионисије овде црквену политику није водио чврстом руком, напротив, деловао је врло опрезно, за шта је Двор имао разумевања иако се надао бољем учинку.⁹⁸⁶ Незадовољство је било присутно јер је насилно унијаћење и даље спровођено. Јавило се чак у једном тренутку мишљење, пре него што је Новаковић отишао у Ердељ, да би било боље тамо послати карансебешко-вршачког епископа Јована Георгијевића, јер је он управљао епископијом у којој је било претежно румунско становништво, а и добро је знао ситуацију у Ердељу. Сматрали су, тачно, да би његов одлазак митрополит лакше прихватио него Новаковићев, јер између њих влада константна нетрпељивост. Ипак, Новаковићево образовање и позитивне особине пресудили су у томе да се дефинитивно одлуче за њега. Услед оваквог развоја ситуације, Ненадовићу није остало ништа друго него да обавести владике Карловачке митрополије о писму које му је Марија Терезија послала 20. марта

---

⁹⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 133/1760.

⁹⁸⁵ АВ, ИДКД, 2504.

⁹⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 151/1760.

1761. и којим му званично јавља да је Дионисије Новаковић постао ердељски епископ.⁹⁸⁷ Када је Новаковић кренуо у Ердељ, митрополиту је поново наглашено да не покушава да наметне своју духовну власт ондашњим православцима, јер без обзира на то што је тамо јурисдикцију имао Дионисије Новаковић, Карловачка митрополија није добила проширење, нити јој у духовном погледу ико из Ердеља подлеже. Било је чак идеја да се Ненадовић позове у Беч и ту задржи све док не пристане на уступке у корист унијата у Ердељу, до чега ипак није дошло.⁹⁸⁸ Такође, опоменути су и он и владика Синесије да више не посвећују свештенике који им долазе из Ердеља, што су чинили у претходном периоду, нарочито 1760. и 1761.⁹⁸⁹

Постављање владике Дионисија није значило да је ситуација одмах смирена, али је у том циљу Марија Терезија у пролеће 1761. наредила генералу Николи Адолфу фон Букову да са војском умири све побуне у Ердељу и осигура функционисање унијатске цркве. Наредбу је генерал ревносно извршио уз знатна разарања православних верских објеката, после чега ипак унијати нису могли бити доминантна верска скупина. Православци су имали 128.635 породица, 1.365 цркава и 1.362 свештеника, док су унијати имали 25.223 породице, 2.250 цркава и 515 свештеника, мада је и међу унијатске свештенике убројано доста православних. Евидентно је, међутим, да је број цркава који је њима препуштен далеко већи од оног који су имали православни Румуни.⁹⁹⁰ Укупно у обе хришћанске деноминације било је 547.243 особе.⁹⁹¹ Постављање Дионисија Новаковића још није значило да ће православци уживати нека права, напротив, он је дошао за владикау са доста ограничења од којих су најзначајнија била да нема никакве везе са јерархијом Карловачке митрополије, да не омета спровођење уније и не покушава да на Ердељ прошири важеће Привилегија које су уживали само Срби, да резиденцију успостави у брашовском предграђу, што није урадио. Тамо где су места била мешовита у верском смислу, без обзира на то о ком односу је реч, црква је морала припасти унијатима.⁹⁹²

Међутим, током октобра и новембра 1761. дошло је до извесних проблема и тужби које су се тичале арадског дијецезана и његовог владичанства, јер је и даље посвећивао

---

⁹⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 199. и 200/1761.

⁹⁸⁸ Ј. Х. Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, 170.

⁹⁸⁹ АВ, ИДКД, 1702. и 1706.

⁹⁹⁰ V. V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti...*, 28; *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, Strasburg 1785, 12–13; Б. Поповић, *Значајнији историјски...*, 70–71.

⁹⁹¹ *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, 12–13.

⁹⁹² Н. Гавриловић, *Срби и Румуни*, 42–43; V. V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti...*, 28–29, 40.

свештенике за Ердељ, али се из тужби не види да ли се оне односе на цело подручје или на онај део Ердеља над којим је имао духовну власт (Халмађски дистрикт). Без обзира на то, ово му је строго забрањено уз наредбу да се и не приближава самој угарско-ердељској граници.⁹⁹³ Спор је продубљен првих месеци 1762. управо у вези са Халмађским дистриктом, који је посетовао Дионисије Новаковић, против чега је протестовао Синесије Живановић. У фебруару и марту 1762. владика Синесије се жалио митрополиту и владарки истичући како од давнина јурисдикцију у Халмађу имају арадски епископи. Међутим, његове тужбе су биле узалудне јер је у вези с овим питањем већ донето решење, по коме су православци у целом Ердељу били под духовном влашћу Дионисија Новаковића а Синесије није имао више никаква права у делу своје епископије.⁹⁹⁴ Ово је озваничено царичиним декретом од 18. јула 1762.⁹⁹⁵ Тек, 6. новембра 1762. Марија Терезија је потврдила Дионисија Новаковића за ердељског епископа, али са карактером привременог. У почетку је имао доста проблема да успостави своју духовну власт, због чега је решио да се повуче са положаја и 18. децембра 1762. је тражио да му се дозволи повратак у Будим, што владарка није хтела да прихвати све до јесени 1767.⁹⁹⁶

Митрополит Ненадовић је ову ситуацију само привидно прихватио. Приликом доласка у Беч 1763. покренуо је питање премештања Дионисија Новаковића, износећи тврдњу да је ово противно Привилегијама и канонима православне цркве. Пошто један епископ није могао управљати два епархијама, сем у својству администратора, а подсећајући на случај Исаије Антоновића, тражио је да Новаковић своју конфирмациону диплому преда у Национални архив, а Митрополији покретна и непокретна добра будимског владичанства. Истовремено је од Марије Терезије тражио да му дозволи постављање администратора у овој епископији, као и избор новог владике. Он је указао на то да му је Илirsка депутација 25. септембра 1760. тражила да Новаковића пребаци у Ердељ, али да то тада није било могуће из канонских разлога, као што по канонском праву није ни извршено његово упућивање 1761. Међутим, Ненадовићеве жеље нису испуњене,

---

⁹⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 284/1761.

⁹⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 327/1762. У вези са питањем јурисдикције у Халмађском дистрикту, где се покушало да она остане у рукама владике Синесија Живановића, и о томе је постојала сагласност у Бечу. Међутим, великодостојници у Ердељу, а на првом месту губернатор Халер, ово су одбијали, сматрајући да пошто је Халмађски дистрикт прикључен у административном смислу Ердељу, ту мора имати и јурисдикцију ердељски епископ, тада Дионисије Новаковић, а не арадски. АВ, ИДКД, 2177.

⁹⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 359/1762.

⁹⁹⁶ Н. Гавриловић, *Срби и Румуни*, 43.

те је он у наредном периоду прихватио насталу ситуацију и комуницирао са Новаковићем у вези са Будимском епископијом којом су управљали Дионисијеви егзарси, а пре свих архимандрит Софроније Кириловић, са којим је митрополит имао доста проблема и на крају му одузео звање егзарха. Како је време одмицало, Ненадовић се надао да ће се Новаковић вратити на будимску катедру. У том циљу му је остављао 1767. могућност да се или врати или одрекне епископије како би могао да изабере новог владика.⁹⁹⁷

У 1767. години поново је порасло митрополитово интересовање за Ердељ, али нема индиција да је покушао овде да успостави духовну власт. Пораст интересовања се видело у томе што је тражио податке о томе какво је стање у тој епархији и да ли Дионисије Новаковић мисли да дође у Будим. У септембру 1767. га је о Ердељској епископији обавестио јеромонах и Новаковићев капелан Никита Стојшић, мада је било очигледно да не располаже прецизним подацима о свему. Ипак, види се да је Новаковић управљао црквом која је имала вернике у око 2.000 села, са 1.500 цркава, 800 свештеника и 200 капелана. Држава је за то Новаковићу давала годишњу плату од 2.000 форинти, а сваки свештеник по једну форинту на име сидоксије. За постављање попова узимао је владика од богатих седам, а од сиромашнијих између три и шест дуката. Од 1761. до 1767. поставио је око 350 свештеника. Од ових средстава издвајао је владика 500 форинти за секретара. Није имао достојну резиденцију, него је у Решинару живео у изнајмљеној кући, пошто му је било забрањено да сазида епископски двор. Служио је у дрвеној цркви, као катедралној, док му канонска визитација није дозвољавана под изговором да би изискивала додатне материјалне трошкове. Оно што је митрополита нарочито занимало саопштио му је јеромонах – да ће ускоро знати да ли се Новаковић одриче Будимске епископије, ако остане у Решинару, или се враћа у њу, што је зависило од тога да ли ће царица прихватити његову оставку с краја 1762. У случају да се одрекне Будимске епископије, митрополиту је напоменуто да ће Софроније Кириловић тражити да буде постављен за владика у бившој Мохачко-сечујској епископији.⁹⁹⁸

Пошто му је Марија Терезија уважила захтев из 1762, владика Дионисије Новаковић се после 7. октобра 1767. упутио из Решинара у Будим и тиме ставио до знања да се не одриче ове епископије. Није искључено да се одлучио за повратак јер је могао

---

⁹⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 405/1763.

⁹⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 604/1767.

чути да митрополит Павле побољева, те да би и сам могао постати карловачки првојерарх. На то да ово није без основа, упућују речи тада већ покојног барона Бартенштајна да ће најозбиљнији претенденти на митрополијски трон после смрти Павла Ненадовића бити Дионисије Новаковић и Синесије Живановић. Да је лоше здравствено стање митрополита могло бити познато Новаковићу, сведочи и чињеница да је цар Јозеф II неколико месеци касније током пута по Банату знао да ће митрополит ускоро умрети и да ово није нешто што многи не знају. Ипак су сви евентуални планови Дионисија Новаковића у вези са избором били нереални, јер се по повратку у Сентандреју разболео и умро.⁹⁹⁹ Митрополит је одмах поставио администратора Будимске епископије, али се у погледу Ердељске епископије није мешао. Ондашњи православци су му се ипак обратили како би им поставио епископа. У марту 1768. они су поновили свој захтев, али митрополит није хтео да се у вези с овим питањем конфронтира са Двором, него је преко агента Шерера захтеве само проследио Двору.¹⁰⁰⁰ Последњи пут је питање Ердељске епископије било пажња митрополитове политике априла 1768, када се сложио са Двором да се убудуће не може једна особа бирати за Будимску и Ердељску епископију, него две.¹⁰⁰¹ Сам Двор је ово на неки начин нарушио после Ненадовићеве смрти (15/26. августа 1768), када је за администратора и Карловачке митрополије и Ердељске епископије поставио једну личност, карансебешко-вршачког владика Јована Георгијевића.¹⁰⁰² Ипак, пред смрт је сам

---

⁹⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 637. и 639/1767

¹⁰⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 15, 22. и 42/1768.

¹⁰⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 49. *Protocollum...*, 1768–1770.

¹⁰⁰² АСАНУК, МПА „А“ 151, 158–160/1768. после смрти Дионисија Новаковића унијатски епископ Атанасије Редник је сматрао да не би требало поставити православног владика него њему подредити проту Јована Поповића из Хондола, али је ипак решено да се Георгијевић постави за администратора. Н. Гавриловић, *Срби и Румуни*, 43–44. После Георгијевићевог избора за митрополита ердељски владика је 1770. постао Софроније Кириловић, и то на предлог Синода Карловачке митрополије, али он није могао припадати њеној јерархији док није прешао на Будимску катедру четири године касније. Све до 1783. је имао духовну власт и у Ердељу која се читовала тиме да је посвећивао свештенство, мада више тамо није одлазио, него је епархијом управљао преко хондолског проте Јована Поповића. Ово право задржао је за себе и када је 1781. прешао из Будимске на чело Темишварске епископије, све до 1783. када је за ердељског епископа изабран Гедеон Никитић. Под њим је дошло до сједињења са Карловачком митрополијом у чисто догматском стварима (*in pure dogmaticis*). Никитић је у био шишатовачки архимандрит, али је добро знао ердељске прилике јер је у време Дионисија Новаковића тамо био ђакон. Коначно, крајем 1786. Ердељска епископија је заједно са Буковинском потпала и у администрационом смилу под јурисдикцију Карловачке митрополије. Владика Гедеона, који је умро новембра 1788, наследио је следеће године бездински игуман Герасим Адамовић. Тако су захтеви Павла Ненадовића остварени тек готово две деценије после његове смрти. После Адамовићеве смрти 1796. наступила је дуга седисваканција, све док 1811. није митрополит Стефан Стратимировић хиротонисао Румуна Василија Могу за новог дијецезана, кога је наследио Андрија Шагуна. Р. М. Грујић, *Прилози историји...*, 20–21; Н. Гавриловић, *Срби и Румуни*, 44–46; Љ. Церовић, *Срби у*

Ненадовић још једном показао жељу да се и Ердељ сматра његовом духовном облашћу, те када је цар Јозеф II пролазио кроз Банат и Срем, очекујући да ће ићи по фрушкогорским манастирима, послао им је упутство како да се понашају, све са могућим питањима које ће им он постављати и како на њих да одговарају. Тако је предвидео да ако цар каже да сада имају две седисвакантне епископије, одговоре му да су не две него три празне – Будимска, Арадска и Ердељска.¹⁰⁰³

Настојања митрополита Ненадовића да добије духовну власт над ердељским православцима, већином Румунима, нису била новина у односу на његове претходнике, али нико са толико жара и упорности није покушавао да докаже како му ту јурисдикција припада по праву. Своје захтеве је заснивао с једне стране на историјским доказима, на основу којих су, како је он сматрао, његови претходници имали право духовне власти и овде, затим на основу Привилегија, његове конфирмације, по којој је требало да буде духовни поглавар свих православца без обзира у ком делу Монархије су живели и којем народу су припадали. С друге стране, своје захтеве је заснивао и на томе што су га као свог духовног поглавара препознавали и једноверни ердељски становници и од њега тражили савете, поуке и на крају заштиту од јаких унијатских притисака. Док је тражио да Двор призна његову духовну власт и овде, захтевао је и да се према свештенству и православном народу морају понашати онако како су Привилегије прописивале, чиме је настојао да се и њихово важење прошири на Ердељ, али је то Марија Терезија више пута експлицитно одбила. Због овог проблема митрополит је водио расправе са Двором иако су га епископи, пре свих Синесије Живановић и Дионисије Новаковић, упозоравали да није добро да српски положај угрожавају жељом да духовну власт и Привилегије прошире над Румунима у Ердељу. Двор је само повремено показивао разумевање за Ненадовићеве захтеве, пре свега 1758. и 1759. када су догађаји у Ердељу попримили неочекивани обрт и за Беч, и за Карловце. Тада је Марија Терезија тражила чак да утиче на вернике у Ердељу, а било је назнака и да ће му препустити управу у овој области, али се од тога брзо одустало. Постављањем Дионисија Новаковића за ердељског епископа митрополит није био задовољан и противио се томе не само зато што он није добио проширење

Румунији, 145–147; Васа Лупуловић, *Живот и рад епископа Софронија Кириловића*, Темишварски зборник, 3, Нови Сад 2002, 135–139.

¹⁰⁰³ Димитрије Руварац, *Наставление митрополита Павла Ненадовића фрушкогорским настојатељима о владању при долазу цар Јосифа II. у манастир*, Српски Сион, број 23, Сремски Карловци 1905, 680–682.

јурисдикције над готово пола милиона православаца, колико их није било у целој Карловачкој митрополији, него и зато што је поново учињен тежак канонски преступ који је у прошлости раздирао цркву. Новаковићево постављање није значило да митрополит има икакву духовну власт над православцима у Ердељу, али је ипак било велик помак, јер је један српски епископ, врло близак Ненадовићу, преузео управу над ондашњом црквом. То је био почетак, па иако митрополит није доживео да види расплет ситуације, прикључивање Ердеља у јурисдикционом смислу Карловачкој митрополији, као и српске епископе на ердељском трону, он је томе утврдио пут и својим великим залагањем спречио унијаћење у овој области у време када је оно спровођено најбезобзирнијим методама. У томе почива највећи значај Ненадовићеве борбе за духовну власт у Ердељу.

4. 4. Имунитет и редукција свештеника

Питање свештеничког имунитета један је од проблема који су заокупљали пажњу митрополита Павла Ненадовића све време док је управљао Митрополијом, јер је стално било покушаја да се тај имунитет смањи или у неким сегментима у потпуности укине. Имунитетско право почивало је на Привилегијама, пре свих на Првој и Трећој, а подразумевало је порески, судски и војни имунитет. Покушај њиховог смањења или укидања изазивао је увек жустре реакције из Карловаца, које су имале и озбиљне последице. Сукоби су вођени и око тога ко ће уживати имунитетска права, свештеници, њихове уже породице или цела породична заједница са којом су живели у једној кући. Неволје су се појавиле јер је ово питање посебно регулисано у Угарској, посебно у Банату, а посебно у славонском и хрватском провинцијалу, те на крају засебно и у Војној граници. Митрополија, а Ненадовић је у томе предњачио, тумачила је имунитетска права доста широко, сматрајући да свештенство не само што је ослобођено од свих материјалних пореза него мора бити слободно и у смислу работе, војне службе, и подређено једино првојерарху у судском смислу без обзира на врсту престапа. Такође, ово не само да је морало важити за све укућане, са којима је духовник живео, него су на исти начин имунитет морали да уживају сви црквени послужитељи. Тако се у Држави стварала посебна групација људи, која није зависна од световних, него од духовних власти, на челу са самим Ненадовићем, што Беч никако није дозвољавао. Иако је Двор поштовао Привилегије, он их је тумачио другачије од митрополита, на основу искуства из времена владавине цара Карла VI, када су Деклараторијама и Регуламентима, оне протумачене тако да се посматрају у суженом облику.

Проблеми имунитета су се појавили знатно пре доласка Павла Ненадовића на чело Карловачке митрополије, а његовим избором наметали су се за решавање. Понешто о овом проблему је морало бити речи приликом митрополитове прве посете Бечу 1749/1750. године, јер је он, на основу тужби владике Софронија Јовановића, написао своју и у њој навео као једну од жалби управо непоштовање овога.¹⁰⁰⁴ Из више аката се видело да су обнова жупанијског система у Срему и Славонији и промене до којих је дошло приликом рестаурације жупанија погодивале непоштовању свештеничког имунитета. Неволје су тада

¹⁰⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 505/1750.

избиле у вези са пореским имунитетом, због чега се митрополит обратио владарки и Дворском ратном савету тражећи да се поштује право свештенства и црквених слугу да не плаћају никакав порез, који су жупаније покушавале да им наметну. Такође, још у првој половини јула 1750. митрополит се обратио Дворском ратном савету са жалбом да се Срби у Карловачком генералату уз војну асистенцију присиљавају да дају десетак католичкој цркви и моли да се са оваквом праксом престане.¹⁰⁰⁵ У исто време дошли су на Синод представници Костајничке епископије и жалили се на верске притиске и дискриминацију коју су трпели. Привилегије нису поштоване, свештенички имунитет није уважаван, цркве нису могли да граде или су дозволе за њих добијали уз тешке муке.¹⁰⁰⁶ У августу се митрополит жалио да се православни свештеници присиљавају у Лици да дају десетак католичкој цркви.¹⁰⁰⁷ Ни у Срему није било пуно боље стање јер су у њему, такође уз војну асистенцију, од црквених служитеља узимани сви порези, иако су по закону они тога ослобођени, због чега се Ненадовић жалио Дворском ратном већу 6/17. новембра 1750. тражећи да нареди команди Петроварадинског пука да се сличне злоупотребе више не понављају.¹⁰⁰⁸ О свему је обавестио и агента Карла Ореџија, како би и сам радио на томе да се спречи оштећење имунитета.¹⁰⁰⁹ Митрополит се плашио и гласина да се у Славонији пописује свештенство, које ће после тога изгубити права дата Привилегијама.¹⁰¹⁰ Против оваквог поступка и мешања у његову јурисдикцију, загарантовану Привилегијама, митрополит се 10/21. новембра 1750. посебно жалио генералу грофу Гајсругу.¹⁰¹¹ Такође, против кршења свештеничког пореског имунитета жалио се и фебруара 1751.¹⁰¹²

Ускоро је донето неколико аката, којима је ова привилегијална одредба протумачена онако како је то Двору одговарало, али и у складу са праксом која је постојала код других цркава у Монархији. Најпре је Марија Терезија гарантовала да Срби инкорпорацијом или променом статуса неће изгубити Привилегије, укључујући и свештенство.¹⁰¹³ Затим је Дворски ратни савет донео две резолуције (у марту и априлу 1751) и преко генерала Христијана фон Хелфрајха упутио их митрополиту. У њима је

---

¹⁰⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 520/1750.

¹⁰⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 521/1750.

¹⁰⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 541/1750.

¹⁰⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 600/1750.

¹⁰⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 601/1750.

¹⁰¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 604/1750.

¹⁰¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 607/1750.

¹⁰¹² AT-OeStA/KA НКR HR Bücher 858. 138. Februarius 1751. und 304. Martius 1851.

¹⁰¹³ АСАНУК, МПА „А“ 26/1751.

стајало да су свештеници и даље ослобођени свих пореза док се баве само свештеничким позивом, али ако су имали било коју додатну делатност, морали су на њу, као и остали грађани, без обзира где се налазе, да плате порез. Такође, истакнуто је да се црквене слуге не смеју узимати из богатих кућа, јер оне које не дају војника треба да дају порез, као тзв. четврта дивизија, који се не може смањивати ангажовањем неког у цркви.¹⁰¹⁴ Ипак, како су се ове одредбе односиле на Војну границу, проблем није решен, па се митрополит 1/12. маја 1751. поново жалио камералном инспектору Францу Призеру да се у Шиду не поштује ослобођење свештеника од плаћања пореза.¹⁰¹⁵

Оваква ситуација се наставила, а није била нешто што се дешавало само у славонско-сремском Провинцијалу него и у Банату, због чега је царица Марија Терезија 10. августа 1753. објавила резолуцију за банатско свештенство. Њоме га је ослободила плаћања десетка и других пореза заједно са породицом са којом живи, али је додато да та мера не може важити за све крвне сроднике, јер би то значило да се велик број људи ослобађа новчаних давања због чега би државна каса била у губитку. Овакво половично решење није било добро, јер у њему није прецизирано на колико сродника ће се односити, па је митрополит поново ишао за тим да се документ односи на крвне сроднике у једној кући, бранећи свој став одлуком Сабора из 1744. на којем је донет Свидак, по коме су убирани приходи, а који није био довољан да се издржава свештеник са ужом породицом, због чега је он живео у задрузи са родбином која је обрађивала земљу – пошто је свештенство било заузето послом при цркви. Свој став митрополит је правдао и праксом из времена када је Банатом управљао гроф Мерси, који је дозвољавао да ако свештеник нема земљу и не може сам да се издржава, два или три дома брину о његовој земљи и помажу му како би био економски стабилан.¹⁰¹⁶ У Банату ситуација није поправљена ни у наредном периоду. Ненадовићу се 1754. жалио вршачки владика Јован, да је објављена свуда царска резолуција којом су свештеници ослобођени пореза заједно са једном својом фамилијом, односно са породицом са којом су живели у кући, међутим, Георгијевић је јављао да се и даље од свештеничких породица траже сви порези.¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 43. и 57/1751.

¹⁰¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 63/1751.

¹⁰¹⁶ У акту којим се одређује да свештеници не плаћају порез поново је речено да се Привилегије односе на Србе и Румуне. АСАНУК, МПА „А“ 574/1753.

¹⁰¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 127/1754.

Како је време одмицало, ово питање је постајало све актуелније, па је о пореском имунитету нарочито расправљано на Синоду 1755. На другој седници одржаној 3/14. јула било је речи о захтеву државе да свештеници буду по Привилегијама ослобођени свих пореза, али да то не важи и за све њихове укућане, при чему није прецизирано на кога се имунитет односи. Тада је донет закључак да Срби и Митрополија не могу одступити од древних обичаја, Привилегија и Свитка из 1744, због чега ниједно свештено лице не може направити погодбу са световним властима да неко из породице буде опорезован, а неко не. Епископи су обавезани да истрају у ставу по којем су сви који са свештеником живе у једној кући ослобођени сваке врсте пореза док је свештено лице живо и с њима у заједници. Митрополитове жалбе с овим у вези проширене су и на област Будимске епископије и цркве у Ердељу. Такође, будно је пазио да у Архидијезези не дође до оваквих проблема, а када је и дошло, одмах је писао жалбе Илирској дворској депутацији, као што је то учинио 13/24. маја 1755. тужећи се за нарушавање пореског имунитета свештеника у Буђановцима од стране барона Брњаковића, који је на силу узео десетак, као и барона Јанијуса, команданта Петроварадинског пешадијског пука, који је наплаћивао порезе свештеничке браће из Сланкамена.¹⁰¹⁸ Тужбе су крајем 1755. резултирале царским решењем, о којем је митрополита обавестило Угарско намесничко веће. По њему, Срби су били дужни да свештенство плаћају по Свитку, док је Банатска земаљска администрација у јануару 1756. обавестила темишварског дијецезана да је по царском решењу одређено да свештенство буде ослобођено свих пореза скупа са сродницима са којима живе у једној кући. На овај начин је свештенство у Банату дефинитивно осигурало порески имунитет.¹⁰¹⁹ Митрополит је оваквим решењем био врло задовољан и то је одмах јавио владикама Поповићу и Георгијевићу, нарочито што је рачунао да ће оно бити проширено и на остале области у којима су живели Срби.¹⁰²⁰

Питање свештеничког имунитета није изгубило на актуелности избијањем Седмогодишњег рата, напротив, њиме је добило на својој сложености, јер се више није јављао само проблем пореског, него војног и на крају судског имунитета. Митрополит је ангажовање Срба у овом рату знао вешто да користи, тако што је са више жара захтевао да се поштује свештенички имунитет. Владарка је, такође, због учешћа граничара настојала

---

¹⁰¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 401. Protocollum..., 1754–1756. и 404/1755.

¹⁰¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 574. и 577/1756.

¹⁰²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 627. Protocollum..., 1754–1756.

да им изађе у сусрет и из те обостране потребе настала је Резолуција од 21. новембра 1757. Митрополит је у то време био у Бечу и на полеђини акта је својеручно додао: „В Вијене 11. Нов. 757. [по старом календару] в Дењ и Празник Сербскога Царја Стефана Краља Дечанскога сију всемилостивејшују царскују и краљевскују резолуцију получих и Бог да помилујет и возмездит нашим державним Царју, Царици и царевој дечици и јеја верниј министрм и нашим Президенту Барон Партенштајну [Бартенштајн]“.¹⁰²¹ Ово говори колико је био одушевљен актом, који је у будућности често користио као једну од правних основа својих захтева. Резолуција се односила на сва привилегијална права која је владарка поново потврдила, а као разлог за то је навела да је до тада добила пуно жалби на повреду права кадуцитета и градњи цркава, те поново потврђује права дата Србима Привилегијама. При томе је наредила да се у вези са повредом Привилегија, тј. било којег права које је повређено из њиховог опуса, решење мора донети што пре, а најкасније за шест месеци од подношења пријаве. Ненадовић је у овоме видео и заштиту свештеничког имунитета, а резолуција му је дала нов аргумент у борби за њим.¹⁰²²

У новембру 1758. Илирска дворска депутација је донела одређена решења поводом више Ненадовићевих захтева, а међу њима и једно које се тичало свештеничког имунитета, слажући се да би свештенство са породицама требало да га ужива, без обзира у ком делу Монархије живело.¹⁰²³ Са овим у складу је била и наредба Марије Терезије од 15. јуна 1758. коју је издала Намесничком већу, како би сва права, па и имунитетска, која су почивала на Привилегијама, била поштована. Уз ову наредбу ишло је и решење да она одмах буде свуд објављена како би се Срби заштитили од напада непријатеља.¹⁰²⁴ Поново је 21. октобра 1758. царица наредила да се свуда, где још то није урађено, огласи њена Резолуција од 21. новембра 1757. и тиме да се заштите Срби.¹⁰²⁵

Поред Резолуције од 21. новембра 1757. и из 1758. у погледу имунитета нарочито је значајан акт од 30. јануара 1759. у којем је разматрано бројно стање свештенства и њихових породица. Њиме је царица потврдила имунитет духовника и оних који живе са њима у кући за Банат и Славонску војну границу, али је питање њиховог броја прави разлог настанка овог акта. Наиме, на основу писања славонског команданта грофа

¹⁰²¹ АСАНУК, МПА „А“ 148/1757.

¹⁰²² АСАНУК, МПА „А“ 148/1757.

¹⁰²³ АВ, ИДКД, 2172.

¹⁰²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 266, 307. и 308/1758.

¹⁰²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 330/1758.

Мерсија, у Бечу је закључено да је број свештеника и њихових породица већи од потребног, нарочито у Петроварадинском пуку, због чега је држава имала штете. За Петроварадински пешадијски пук је речено да ако би се у њему свима, којима по Привилегијама припада, дао имунитет, онда не би имао ко да иде у рат. На полеђини акта је секретар митрополита Ненадовића записао да су ти подаци лажни. Ипак, владарка је предвидела да не могу сви укућани уживати имунитет пре свега јер је у Граници потребно да они буду војници, те оне породице које су биле велике, без обзира на то што живе у заједници са свештеником, не могу целе уживати имунитет од војне службе, него неки њихови чланови морају бити мобилисани. Без обзира на то да ли је податак за Петроварадински пук био лажан или не, он је откривао јасну намеру да се смањи број свештеника. Тако је део свештеничке породице посматран као неимунитетско становништво.¹⁰²⁶ Акт није настао само као последица Мерсијевог писања него и тужби митрополита Ненадовића, донетим управо у јануару 1759, које су се односиле на повреду имунитета у Петроварадинском пуку и у смислу пореза и у смислу војног ангажмана свештеничких фамилија. Као нарочито опасан је апострофиран пуковник гроф Ланијус, који је преко педесет људи из свештеничких породица отерао на ратиште. Међутим, тај број по грофу Мерсију није био довољан, пошто је по његовој рачуници на подручју Петроварадинског пука било бар две стотине прекобројних војно способних свештеничких рођака. Војне потребе су наметале да и они буду ангажовани у рату, јер се до тада у Пуку појавио знатан број ратних инвалида, а када се томе дода и број погинулих, јасно је било да је неопходно имунитет посматрати селективно и тако ангажовати свештеничке рођаке у рату. Број прекобројних у Бродском и Градишком пуку није био велик као у Петроварадинском, али је и овде био могућ ангажман одређеног броја свештеничких рођака. Међутим, без обзира на акт од 30. јануара, Ненадовић се већ 15. фебруара поново жалио да привремени командант Петроварадинског пука, капетан Мартиновић, константно крши закон о свештеничком имунитету.¹⁰²⁷

Ненадовић је и 1760. тражио од Илирске дворске депутације да позитивно реши питање кадуцитета и имунитета, управо у време када је у погледу војног ангажмана чланова свештеничких породица оно било све дискутабилније.¹⁰²⁸ Још крајем децембра

¹⁰²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 395/1759.

¹⁰²⁷ АВ, ИДКД, 2447.

¹⁰²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 151, 152. и 157/1760.

1760. митрополит се обратио мајору Јевшићу у Петроварадинском пуку, чији је батаљон требало да почетком 1761. измаршира на ратиште, са захтевом да ослободи мобилизације брата прогарског свештеника Јована Мишковића.¹⁰²⁹ Поред тога, митрополит је био обавезан да за сваки батаљон који маршира на ратиште пошаље војне свештенике. Постојао је посебан пуковски свештеник, али и за сваку компанију је требало да буде ангажован по један. Тако је по подацима из 1761. у делу Петроварадинског пука који је измарширао на 1.682 особе долазило 11 свештеника. Дешавало се да их неке компаније немају, као обрствахтмајстера Теодора Станисављевића и капетана Шудовића, иако су њихове јединице по људству биле највеће.¹⁰³⁰ Следеће године такође је било 11 свештеника на 1.554 особе.¹⁰³¹

До краја Седмогодишњег рата јављали су се Ненадовићеви захтеви да нико не буде убројан у граничаре ако је из свештеничке породице, као и да свештенство са својим породицама није дужно да плаћа порезе. Није било ретко да непоштовање свештеничког имунитета у пореском смилу иде паралелно са јавним блаћењем или непоштовањем судског имунитета.¹⁰³² Ипак, Марија Терезија није дозвољавала да се у погледу пореског имунитета уведе новине, што је актом од 14. фебруара 1763. поново потврдила. Али када је завршен Седмогодишњи рат, само су се низали нови преступи управо у погледу пореског свештеничког имунитета, подједнако и у Војној граници и у Провинцијалу. Митрополит се жалио Илирској дворској депутацији да новине уводе хрватски бан Надажди и славонско-сремске жупаније, тако што присиљавају свештенство да даје све

¹⁰²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 162/1760.

¹⁰³⁰ АТ-ОеStа/КА MLST I GIR 9 Karton-Nr.: 5840. Dokument 1 von 1761.und Dokument 1 von 25. April 1763.

¹⁰³¹ АТ-ОеStа/КА MLST I GIR 9 Karton-Nr.: 5840. Dokument 2 von 1762. Како се у Петроварадинском пуку мењао број свештеника у односу на компаније и број људи у њима види се из следеће табеле (на основу: АТ-ОеStа/КА MLST I GIR 9 Karton-Nr.: 5840):

Година	Бр. компанија	Бр. граничара	Бр. свештеника
26. јануар и 15. март 1761.	11	1.682	11
23. јун 1762.	13	1.554	11
25. јануар 1763.	13	1.832	12
13. март 1763.	13	1.823	12
25. април 1763.	13	1.807	12
13. октобар 1767.	18	2.861	19

¹⁰³² Зато се митрополит после једног таквог случаја, који је провизор Мерек учинио у Лежмиру са свештеником Теодором, пред његовим родитељима и укућанима, тужио управнику Илчког властелинства Јозефу Демковићу. АСАНУК, МПА „А“ 31/1764.

порезе на земљу, као и остали земљорадници. Зато је Ненадовић тражио од Депутације да се одлука Марије Терезије која се тиче имунитета свештеничких породица строго поштује и у том циљу поново објави у Хрватској, Славонији и Срему.¹⁰³³

Током 1761. донета је важна одлука која се тичала свештенства у Банату. Оно је са својим укућанима ослобођено контрибуције, десетка и других пореза, а прецизирано је да укућане чине сви они са којима су живели и живе у тренутку посвећења, дакле не и они који су после посвећења за свештенике са њима ушли у заједницу управо због пореских олакшица. Међутим, владарка је напоменула да од свега онога што од прихода припада ераријуму она не може да их ослободи, него да то морају плаћати као и остали њени поданици. Ово се пре свега односило на таксе које су давале за казан, тј. печење ракије (сем у случају да је та ракија печена за употребу у свештеничкој породици, тј. ако није за продају), затим за жировину, подвоз итд.¹⁰³⁴

Због све већег неразумевања између митрополита и владарке затражено је 1762. да он што пре дође у Беч. Током разговора и митрополитових жалби поново је било речи о томе да се не поштује свештенички имунитет, како у погледу пореза тако и судства и војске.¹⁰³⁵ Управо док је митрополит боравио у Бечу, у Архидијезеци су се дешавале промене од којих је страховао. Наиме, како му је јавио његов егзарх који је присуствовао Скупштини Сремске жупаније, на њој је било доста речи о томе како би могле да се опорезују породице које живе у породичним задругама са свештеником, тј. да се осим уже свештеничке породице сви остали третирају без имунитета. Свештенство је због оваквих тенденција било веома узнемирено и митрополиту се обраћало са надом да ће он о овоме упознати владарку. Духовни сталеж се одмах позвао на гаранције Марије Терезије које су му дате 1756. да после инкорпорације неће ништа изгубити од права добијених Привилегијама, па према томе ни свештеничке имунитете. Упозорили су митрополита да уколико изгубе имунитет, престаће да се баве свештеничким позивом, јер неће моћи да плате порезе само од свог занимања, него ће морати да се посвете земљорадњи и сточарству, а због тога би трпеле њихове обавезе у цркви.¹⁰³⁶ Митрополит је на ово писање одмах реаговао и владарки се пожалио писменим путем 31. августа / 11. септембра 1762.

---

¹⁰³³ АСАНУК, МПА „А“ 33/1764.

¹⁰³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 194/1761.

¹⁰³⁵ АСАНУК, МПА „Б“ 202/1762.

¹⁰³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 366/1762.

молећи је да свештенство као и до тада не плаћа, заједно са својим укућанима, никакве порезе, нити да служи на имањима, него да их заштити у складу са Привилегијама. Митрополит је указао на њену потврду и на спровођење инкорпорације 1756. уз гаранције очувања Привилегија, а промена коју намерава да уведе Сремска жупанија била је у супротности и са општим законима, јер је била другачија у односу на ону која важи за католичко становништво и свештенство.¹⁰³⁷ Исте године због проблема свештеничког имунитета обратио се и канцелару грофу Фон Кауниц-Ритбергу.¹⁰³⁸

Нови проблеми су настали као последица Седмогодишњег рата и односили су се пре свега на Петроварадински пук, а потом и на Бродски и Градишки. Реч је била о потреби да се што више људи ангажује за рат, чиме је угрожен свештенички имунитет у погледу војне службе. Сам Петроварадински пук није имао велик број људства, а током рата је дошло до смрти једног дела, као и до онемогућавања многих да врше војну службу јер су услед рањавања постајали инвалиди. Како је за рат било потребно ангажовати нове војнике, а није било одакле мобилисати их, учинило се да би требало ограничити број оних са свештеничким имунитетом и то на два начина, смањењем броја свештеника и узимањем способних мушкараца из свештеничких домаћинстава за војску. Команда Пука није чекала коначно решење, него је по митрополитовим тврдњама почела 1759. и 1760. да свештеничку браћу мобилише и упућује са новим батаљонима на ратиште. Митрополит се против оваквог поступка жалио фелдмаршаллојтнанту Вулфену, а тужио се и на његову наредбу да се сви прекобројни (*Supernumerarien* – под којима су се подразумевали мушкарци способни за оружје из свештеничких кућа) морају упутити на фронт. За Ненадовића ово је био још један доказ кршења свештеничког имунитета, док је Славонска генерална команда истицала да се имунитет те врсте може поштовати у Бродском и Градишком пуку, јер у њима нема пуно бројно великих свештеничких породица, а не може у Петроварадинском, у којем је ситуација супротна.¹⁰³⁹

Ненадовиће тужбе нису добиле никакав одговор од команде Границе, па се он обратио и Марији Терезији, упозоравајући је да је у последњем мобилисању и упућивању батаљона од хиљаду људи, јануара 1760. на ратиште упућено и људство свештеничких породица. На овакав поступак он се жалио још фебруара 1759. када је на сличан начин део

¹⁰³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 370/1762.

¹⁰³⁸ АСАНУК, МПА “А” 393/1762, 403, 411. и 481/1763.

¹⁰³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 9. Protocollum..., 1760–1763. и 11, 14. и 26/1760.

свештеничких породица упућен у рат. Мобилизација свештеничких рођака је често пролазила са доста негодовања чак и сукоба. О томе је митрополита обавестио митровачки прота Илија Марковић, јављајући му да су браћу свештеника у Лаћарку похапсили и силом натерали да уђу у батаљон упућен на ратиште. Поред тога, обавестио га је да је по целом пуку проширена наредба којом се свештеничка браћа морају похапсити и под претњом затвора и строгих казни послати у рат. Иако се Ненадовић жалио на све ово, као одговор је добио само наређење да најкасније до 24. априла 1760. одреди војног свештеника за батаљон Петроварадинског пука који се упућује на ратиште, јер је морао најкасније до 1. маја да стигне у Осек. Митрополит је и даље тражио ослобађања свештеничке браће одласка у рат.¹⁰⁴⁰ Исте жалбе упутио је и о догађајима у Пакрачкој епархији обавестио првојерарха владика Арсеније Радивојевић.¹⁰⁴¹

Посебно важно питање имунитета свештеника било је оно које се тичало права да свештенство не може бити ухапшено ни осуђено од стране световних судова. Питање имунитета ове врсте је истовремено било у вези са митрополитовом судском јурисдикцијом и око тога су настали озбиљни спорови на линији Двор – Карловци. О овом проблему је први пут расправљано на Синоду 1756. јер је сенђурађски игуман Пантелејмон, због оптужби за педерастичку, ухапшен и испитиван од стране световних власти. Ненадовић се бунио против овога, сматрајући да је као прва инстанца за овог монаха била надлежна Конзисторија, а тек после испитивања у њој и деградације могао би да буде у надлежности цивилних судова.¹⁰⁴² На основу Резолуције од 21. новембра 1757. митрополит је отворено бранио своје и епископско право да суде свештеницима. У том циљу оптуживао је и војне и жупанијске власти, као оне који тај аспект његове јурисдикције не поштују. Озбиљнији спорови с овим у вези избили су крајем 1758. и у наредном периоду само су настављени. Сматрајући на основу аката из 1743, 1757. и 1758. да се свештенички имунитет не односи само на пореске обавезе него и на право да духовно лице не може бити, пре пресуде Конзисторије и деградације свештеничког чина, ухапшено и осуђено од стране световних власти, озбиљно је радио на томе да се санкционише сваки иступ у супротности са овим. Чим се један такав случај појавио, пожалио се Марији Терезији истичући своја права која су нарушена. Радило се о случају тржићког свештеника

¹⁰⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 11,14, 39. и 40/1760. и 26. Protocollum..., 1760–1763.

¹⁰⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 42. Protocollum..., 1760–1763. и 45/1760.

¹⁰⁴² АСАНУК, МПА „А“ 673. и 677/1756.

Алексија Гаћеше, којег је огулински командант пуковник Лоси ухапсио, држао га неко време у затвору, а онда наредио да прође кроз мртве шибе, састављене од чак хиљаду војника. Ненадовић је интервенисао у Бечу, указујући на то да је такав поступак недозвољен, јер је пуковник морао најпре да се споразуме са владиком Данилом Јакшићем, под чијом јурисдикцијом се налазио Тржић, па тек пошто би га епископ осудио и деградирао, он је могао бити предат световним властима, или се све могло завршити на пресуди Горњокарловачке конзисторије. Међутим, како се пуковник није ни обратио владици Данилу, митрополит је тражио од Марије Терезије да интервенише како се слични проблеми не би понављали.¹⁰⁴³

У питању права суђења и хапшења свештеника ситуација је постала још сложенија када је 19. августа 1758. дошло до разбојништва на Банстолу, близу Карловаца, и том приликом грчки трговци, поданици Османског царства, изгубили 1.200 форинти. Ради истраге у Петроварадину је формирана посебна комисија, која је позвала на сведочење карловачког свештеника Петра Момчиловића и архимандрита манастира Раковца, јер се сумњало да су обојица умешана у пљачку, те да је новац сакривен у манастиру. Митрополит је инсистирао на томе да нико од свештеника не може бити позван на световни суд него само пред његов, и одмах је забранио Момчиловићу и архимандриту да се појаве пред петроварадинском комисијом. Када је командант пука Вулфен затражио да се Момчиловић појави пред комисијом, одговорио му је Синод из 1759. На седмој седници (14/25. јула) су митрополит и епископи одлучили да се за све захтеве комисија мора обратити Конзисторији, јединој надлежној за питање свештеничких престапа. Уколико Конзисторија не би могла да донесе решење, Синод би био институција надлежна за његово доношење, али је искључена могућност да се свештеник појави пред световним судом, пошто је то у супротности са канонима, обичајима, Привилегијама и законима Монархије. Момчиловићу је наређено да не напушта митрополијску резиденцију, јер се страховало да би могао да буде ухапшен.¹⁰⁴⁴

Ускоро је и владарка затражила да поменути свештеник изађе пред комисију, али је митрополит ово означио немогућим преседаном, који би створио многе проблеме. Зато је септембра 1759. изнео опширну замерку на став Двора да у криминалним радњама морају

---

¹⁰⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 388/1759.

¹⁰⁴⁴ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

и свештеници бити пред световним судовима, позивајући се на право дато Привилегијама да само митрополит суди духовним лицима и то у оквиру Конзисторије. Он се чак позивао на акта из времена цара Карла VI – деклараторије и рескрипте из 1727, 1729, 1732. и 1734, затим на актове из 1746. и 1756. по којима он има право да суди свештенству. Ипак, митрополит није смео да показује толики отпор према Двору, те је изјавио како је спреман да му изађе у сусрет ако би прво добио посебне гаранције да се такав захтев позивања свештеника на световни суд неће поновити.¹⁰⁴⁵ Проблем није решен ни 1759. јер је било очигледно да се полази са различитих становишта. Двор је сматрао да су у погледу престапа који нису у домену канонског и за духовни сталеж надлежни световни судови и да ту не може бити одступања нити разлике између католичке цркве и осталих цркава у Монархији. Световни судови су били надлежни за криминалне радње и то право се не може препустити никоме, сматрала је Марија Терезија. За разлику од ње и става да је врста престапа одређивала који суд ће бити надлежан за преступника, митрополит је полазио од тога да је положај одређивао суд, те је тако сваки духовник без обзира на преступ са својим судским имунитетом, гарантованим Привилегијама, подлегао под црквени суд, Конзисторију. То ипак није значило да у случају теже криминалне радње у крајњој инстанци неће бити надлежан световни суд, пре свега јер духовни не би могао да донесе одговарајућу казну за овакав преступ, али је Конзисторија, а као што се видело и Синод, била инстанца која је прва морала спровести истрагу и испитати преступника, који би световном суду могао бити предан тек пошто би био рашчињен, дакле не више као духовник, него као световно лице. Полазећи од државних разлога, Илирска дворска депутација је 15. јула 1760. наредила митрополиту да свештеника Петра Момчиловића спроведе и препусти петроварадинској комисији.¹⁰⁴⁶

Питање судског имунитета је могло да има и врло озбиљне последице, јер је Порта преко београдског паше хаџи Хасана тражила да се испитају све околности разбојништва. Док се држави журило, митрополит је одуговлачио, због чега га је гроф Фон Кауниц-Ритберг, у писму Угарској канцеларији, апострофирао као главног кривца, који цео посао омета и успорава.¹⁰⁴⁷ Двор је у све оштријем тону захтевао да се Ненадовић покори и дозволи да Момчиловић да изјаву комисији. Опоменули су га да је о овоме расправљано на

¹⁰⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 96/1760; АВ, ИДКД, 2461, 2466. и 2474.

¹⁰⁴⁶ АВ, ИДКД, 2485.

¹⁰⁴⁷ АВ, ИДКД, 2486.

Синоду, али да то није његова надлежност, а нису му присуствовали ни сви епископи. Уз то, скренули су му пажњу на то да су због свега могуће последице по очување Привилегија.¹⁰⁴⁸ У јулу 1760. Ненадовић се правдао да он није забрањивао свештеницима да се појаве пред световним судовима ради давања изјава, него да је таква пракса у нескладу са Привилегијама, а да није било ни сличних случајева у прошлости, па се плашио да би сада учињен преседан пружио могућност да се свештенство у потпуности подреди световним судовима. Зато је тражио доказ да се то неће десити, тј. да се овакав преседан неће поновити. Двор је, међутим, био врло одлучан да докаже своје преимућство и коментарисао је да је на Синоду расправљано из домена световних ствари, управо на основу Момчиловићевог случаја, те је донета одлука да се Синод више не може сазивати слободно него тек по одобрењу владарке.¹⁰⁴⁹ Митрополит и владике су били изненађени оваквом претњом и одмах су уложили жалбу, али је било касно. Илirsка дворска депутација је 16. септембра 1760. обавестила Ненадовића да ће ускоро изаћи царско решење по којем више неће моћи да држи Синод без царске дозволе.¹⁰⁵⁰ Била је ово главна последица питања судске јурисдикције и имунитета.

После приступања истражној комисији у Петроварадину поп Петар Момчиловић је ухапшен јер је грешком уместо сведоком сматран за саучесника сукоба. Ненадовић је тражио да га одмах пусте из затвора што је, ускоро, подржао и Дворски ратни савет.¹⁰⁵¹ Како се слични проблеми не би поновили, исти савет је тражио да се направи једна норма, а то је подржала и Илirsка депутација, којом би се коначно јасно одредило да свештеници у случају криминалних радњи, тј. кривичне одговорности, немају судски имунитет онако како га је тумачио Ненадовић, него да се налазе у надлежности световних судова. Илirsка депутација се у том смислу поново позивала на праксу из времена цара Карла VI и ноту од 20. јануара 1729. којом је одређено да је за свештенство у криминалним радњама надлежан световни суд, а не духовни.¹⁰⁵² Иако је решење донето, митрополит се запутио у Беч и уложио протест против њега. У циљу очувања судског имунитета он се обратио Марији Терезији 19/30. октобра 1760. на основу писања владике Данила Јакшића, о преступима који су на овом пољу учињени у старим војним границама. Поред цивилних и војне власти

---

¹⁰⁴⁸ АВ, ИДКД, 2488.

¹⁰⁴⁹ АВ, ИДКД, 2492.

¹⁰⁵⁰ АВ, ИДКД, 2495.

¹⁰⁵¹ АВ, ИДКД, 2513.

¹⁰⁵² АВ, ИДКД, 2516.

су биле против овог имунитета и тако се понашале. Митрополит је навео низ конкретних случајева, које му је саопштио владика Данило, а који су се косили са судским и војним имунитетом свештеника и њихових породица. У рат су мобилисана не само свештеничка браћа или даљи рођаци него и синови, присиљавани су да за све купе нове мундире, а при томе није обраћана никаква пажња на величину посуда којим је располагала породица. У хапшењу и затварању Срба и тада је предњачио генерал Бенвенуто Петаци.¹⁰⁵³ У овоме није било пуно разлике у Карловачком и Вараждинском генералату или у Банској Крајини, где је ситуација била нарочито тешка јер није поштован ниједан облик свештеничког имунитета.¹⁰⁵⁴

Уз друга решења која су се односила на питање свештеничког имунитета владарка је 1761. донела одлуке и у погледу права хапшења свештенства, при чему је наређено Банатској администрацији да одмах ослободи све оне који су хапшени по другом основу, јер право суђења над њима припада Конзисторијама, двома епископијама у Банату, којима би требало да се обраћа и Администрација ради суђења. Међутим, у складу са законима који су важили за католичко свештенство и православно је могло бити ухапшено, ако су у питању криминални преступи или *ratio status* тј. било који државни интерес, а пре свега издаја. У овим случајевима није било потребе да се обраћају Конзисторијама, нити су оне могле да у њима суде, напротив, све је морало бити препуштено световним судовима. На овај начин је решено у чијој судској надлежности се налазе свештеници, јер се тог принципа нису држали само у Банату, него у целој Монархији.¹⁰⁵⁵

У тужбама које је митрополит поднео на разматрање владарки маја 1764. поново је било речи о имунитету свештеничких породица и захтеву да он буде поштован у пореском смислу. Упозоравао је на то да жупаније више уопште не обраћају пажњу на имунитет него наплаћују све порезе од свештеничких породица.¹⁰⁵⁶ Посебним писмом, које је поред царици послао канцелару грофу Фон Кауниц-Ритбергу, затим председнику Дворског ратног савета Фон Дауну, угарском канцелару Фон Естерхазију и вицеканцелару Фон

---

¹⁰⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 122/1760.

¹⁰⁵⁴ Све што је рекао митрополит је документовао доказима са терена. Свештеник Марко Николић се жалио да су му три брата мобилисана и да су за сву тројицу морали да купе мундире, затим, да он плаћа порез и работукао и сви кметови, а поседује само седам и по рала земље. Други свештеник, по имену Вук, тужио се да је за рат дао сина и синовца, док он плаћа порезе и даје форшпан, а поседује само два и по рала земље, трећи, по имену Радош, дао је на службу брата док он ради као и кметови итд. АСАНУК, МПА „А“ 123/1760.

¹⁰⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 194/1761.

¹⁰⁵⁶ АСАНУК, МПА „А“ 47–51/1764.

Фекетеу, 20. маја 1764. захвалио се на свим актима која је у циљу заштите Срба донела Марија Терезија, али је нагласио да њих нису спроводиле за то одређене институције, па је и ово допринело томе да се не поштује свештенички имунитет. Њему је већ тада био познат захтев Вировитичке жупаније који се она спремила да изнесе на предстојећој Угарској сталешкој скупштини – да сва црквена лица морају потпадати под судску световну јурисдикцију и то без деградације, тј. да Конзисторија не може за духовнике бити првостепени суд у неканонским стварима.¹⁰⁵⁷ Немајући куда, Ненадовић је наставио да Двору износи податке о злоупотреби имунитета. Почетком јуна он је указао на то да с овим питањем у вези проблеме нарочито прави команда Карловачког генералата, указујући на то да царску одлуку од 13. децембра 1758. о заштити свештеничког имунитета некадашњи командант, генерал Петаци, није тада објавио, као што ни по преузимању управе овде то није учинио ни тадашњи командант барон Бек.¹⁰⁵⁸

Свештенички имунитет је био једна од тема Угарске дијете, и апострофирано је да би га требало укинути.¹⁰⁵⁹ Зато је митрополит приликом аудијенције код цара Јозефа II крајем октобра 1765. тражио да се имунитет посебно заштити, као и да треба одбацити захтев да је за свештенике у судском процесу надлежна само жупанија. Митрополит је отворено оптужио грофа Петација и барона Бека да нису поштовали наредбе Марије Терезије у вези са свештеничким имунитетима пре свега у погледу радне и натуралне ренте.¹⁰⁶⁰ Поводом овог питања Илирска дворска депутација је 17. децембра 1765. донела решење сагласно Резолуцији од 14. фебруара 1763. а Угарска дворска канцеларија је требало да се стара да све буде у најбољем реду с тим у вези. Тако је требало да свештенство, у погледу пореза, остане и даље слободно, али се то право није могло проширити ван свештеничких породица. Ово је значило да је нпр. у Карловачком генералату морала бити поштована Бекова наредба да оне свештеничке породице које имају посед од осам дана орања, а у кући два способна мушкарца, поред свештеника, немају потпун имунитет, него је један мушкарац од њега био у сваком смислу изузет.¹⁰⁶¹ Митрополит се плашио да би царска Резолуција могла бити различито тумачена и у вези са имунитетом, јер је већ имао искуства да оно што је ишло преко Илирске дворске

---

¹⁰⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 60/1764.

¹⁰⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 70–73/1764.

¹⁰⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 80/1764.

¹⁰⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 311/1765.

¹⁰⁶¹ АСАНУК, МПА „А“ 342. и 346/1765.

депутације и Угарске дворске канцеларије није било идентично, те је молио Марију Терезију и њеног сина да овога пута то не буде тако.¹⁰⁶² Зато је у септембру 1766. Илирска дворска депутација послала преписе аката Угарске канцеларије у погледу малефиканата и свештеничког имунитета. Ови акти су упућени у све жупаније и бану Надаждију, јер су били у складу са текстом који је издала Илирска дворска депутација. Објављивањем они су ступали на снагу и требало је да се на основу њих заштити свештенички, пре свега порески имунитет, док је у питању хапшења и суђења он био подељен, тј. у духовним стварима су судиле Конзисторије, а у световним, цивилни судови.¹⁰⁶³

Редукција свештеника. Поред питања свештеничког имунитета Двор и митрополит су се често сукобљавали и у вези са проблемом броја свештеника, тј. њихове редукције. Ненадовић никако није хтео да дозволи да се број свештеника смањи, а са пуно сигурности се може рећи да је намерно повремено повећавао њихов број, док с друге стране ово није било добро за државу, јер су у приликама поштовања свештеничког пореског, војног и судског имунитета над њима губили надлежности, граничаре и финансије. Током Ненадовићеве управе Митрополијом овај проблем се спорадично јављао, али је било евидентно да је највише проблема било управо у његовој епархији, тамо где је он био надлежан за постављање нових свештеника, док се у другим дијецезама овај проблем јављао знатно ређе. Полазећи од канона и литургијских потреба, митрополит је одбијао да сам смањи број свештеника, а није дозвољавао ни да се неко меша у то, јер је онда сматрао да му се смањује Привилегијама гарантована јурисдикција. Како је у њима стајало да епископ, тј. архиепископ, има слободу да поставља свештенике свуда где је мислио да је то потребно, Ненадовић је радио у супротности са интересима државе, због чега су се јављали сукоби између њега, Марије Терезије, Илирске дворске депутације и често надлежних војних власти, било Дворског ратног савета, било Славонско-сремске војне границе или само команде Петроварадинског пешадијског пука.

Први пут се поставило питање великог броја свештеника и потребе за њиховом редукцијом 1754, мада је нешто о томе већ постојало као захтев претходне године, а још је 1751. у Славонији и Срему било предвиђено да се они попишу.¹⁰⁶⁴ Наиме, Војна комисија је у Славонско-сремској војној граници донела још 3. јануара 1753. закључак да би уз

¹⁰⁶² АСАНУК, МПА „А“ 399/1766.

¹⁰⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 450/1766.

¹⁰⁶⁴ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 859. 186. Julius 1759.

помоћ Илирске дворске депутације требало радити на „стабилизацији“ броја свештеника у Граници. Разлог за ово је био тај што је велик број свештеника и њихових породица са војног становишта био лош, јер је знатан број људи ослобађан војне службе у Граници. Одмах је покушано да се донесе и неко решење у овом питању, међутим, како су се митрополиту увек обраћале војне власти, пре свих Славонско-сремски командант гроф Мерси, он је користећи се формалним разлогом, да му захтев није упућен преко тела које је надлежно за Србе – Илирске дворске депутације, одбијао да се повинује и уради било шта на редукацији свештенства. Због оваквог става после готово годину и по дана (2. августа 1754) председник Илирске депутације гроф Кенигсег-Ерпс наредио је митрополиту да са генералом грофом Мерсијем пронађу модус по којем би требало смањити број свештеника у сва три пука Славонско-сремске границе. Њихов број би требало свести на једну разумну меру, мада није прецизирано шта се под тим подразумева. Посебно је од Ненадовића тражено да у три пука ове Границе попише свештеничке породице и податке достави Илирској депутацији. Указано је митрополиту на то, како по сазнањима Двора, нека места имају изузетно висок број свештеника, а као пример су му наведена управо места у његовој епископији – Карловци са десет, Митровица са девет, Лаћарак са петнаест, Шашинци са десет, Бежанија са осам и Сланкамен са једанаест свештеничких породица.¹⁰⁶⁵

У августу 1754. митрополиту су стигле жалбе Илирске дворске депутације које су се односиле на Костајничку и Горњокарловачку епископију где су, по извештајима граничарских команди, епископи узимали приходе више од прописаних и где су постављали више, од по закону дозвољена, два свештеника по цркви. И овде је требало утврдити њихов број, како не би долазило до његовог повећања.¹⁰⁶⁶

Митрополит није хтео да изађе у сусрет Двору и да се са грофом Мерсијем договори о томе како ће смањити број свештеника. Илирска депутација и Двор су сматрали да то ради намерно, али се он правдао тиме да се од њега нешто захтева на основу нетачних података, те да број свештеника није толики колики је наведен у акту њему упућеном, него мањи, због чега не може доћи до његовог смањења. По митрополитовим подацима било је насеља у којима је чак недостајало свештеника и зато је

---

¹⁰⁶⁵ АВ, ИДКД, 2053.

¹⁰⁶⁶ АВ, ИДКД, 2374.

тражено да се наредба повуче, а да Дворски ратни савет и Илирска дворска депутација поново промисле о читавом проблему. Свака интервенција у овом смислу за Ненадовића је била повреда Привилегија и свештеничког имунитета, јер би смањење свештеника довело до тога да породице неактивних постану као и друге обавезне на давање војника, а то је у супротности са Привилегијама, јер док су редуковани свештеници живи, ни породица не би смела да буде подређена порезима, а опет то не би имало на основу чега да се захтева јер нема свештеника, суштински, морала би да изгуби имунитет иако свештеник не би могао да буде дерогиран. У пракси је овакво решење, по Ненадовићу, могло да донесе само невоље.¹⁰⁶⁷ Да је све у сукобу са Привилегијама јасно, говори и митрополитов став да по њима сваки дијецезан одређује где би и колико требало да буде свештеника, а да свако мешање било које друге власти, па и војне, у Крајини представља њихово кршење.¹⁰⁶⁸

Ненадовић се у вези са овим упорно опирао сарадњи са војском, док је од Илирске дворске депутације тражио одговор на питање шта су то Срби урадили да им се на овај начин крше њихова привилегијална права.¹⁰⁶⁹ Наређујући митрополиту да се о свему договори са грофом Мерсијем, владарка му је јавила да има податке који говоре да у 32 насеља у саставу Петроварадинског пука има чак 155 свештеника и 179 ужих породица које живе са њима у заједници, али се касније испоставило да је овај број преувеличан.¹⁰⁷⁰ Током септембра 1754. митрополит је из Даља долазио у Осек, где је Славонској генералној команди 10/21. септембра предао своју тужбу са објашњењем зашто се противи редукацији свештенства у Војној граници. У њој је истакао да свака српска црква, било да се налази у граду или на селу, мора имати пет духовника, од чега би тројица требало да буду свештеници, а двојица ђакони. Поред њих би требало да имају једног црквеног оца и једног послужитеља (црквењака). Они су, по Ненадовићу, били неопходни за уобичајену православну литургију, јер су службе у свим српским црквама морале да се одвијају седам пута на дан у укупном трајању од око четири и по часа.¹⁰⁷¹

---

¹⁰⁶⁷ АВ, ИДКД, 2054–2055.

¹⁰⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 180/1754. *Protocollum...*, 1754–1756.

¹⁰⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 193. *Protocollum...*, 1754–1756.

¹⁰⁷⁰ О коликом преувеличавању је реч говори јасно попис сачињен 1755. из којег се види да нпр. Лаћарак, за који је тврђено да има чак петнаест свештеника, у ствари има само три свештеника, или да Митровица, за коју је тврђено да их има девет, има четири свештеника, да у Бечмену нема шест свештеника него један, итд. АСАНУК, МПА „А“ 194/1754; АВ, ИДКД, 2055.

¹⁰⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 218. и 219/1754; Мита Костић, *Редукација парохијских свештеника у карловачкој митрополији 1770*, ГИДНС, књига V, свеска 1, Сремски Карловци 1932, 91–92.

Митрополитова намерна пасивност у решавању прекобројног свештенства, иако је неке контакте током 1754. имао са грофом Мерсијем, није значила да је Славонско-сремска команда такође била пасивна.¹⁰⁷² Самом Ненадовићу је наређено да се не меша у послове комисије која ће утврдити бројно стање свештеника и њихових породица иако је против тога протествовао.¹⁰⁷³ Некадашњи комесар на Сабору 1749. је спровео попис свештенства у Петроварадинском пуку, у којем је поред имена свештеника навео њихову старост и колико мушких чланова домаћинства имају, који су способни за војску. Што је још важније, у попис је додао колону са подацима колико би у насељу, према броју становника, заиста било потребно свештеника. Тако је на крају дошао до податка да прекобројних заиста нема онолико колико је наводио гроф Мерси. Из пописа се могло видети да у четрдесет пописаних насеља укупно има 61 свештеник, два свештеника-учитеља и девет ђакана. Са њима у кућама је живео укупно 241 мушкарац, а по фон Хелфрајховом мишљењу за тих четрдесет насеља било је потребно 56 свештеника. Имунитетске су биле 72 особе, али 68 породица, јер је петорица свештеника већ живело са рођацима у свештеничкој кући. Фон Хелфрајх је предвидео да се број свештеника смањи на следећи начин: у Митровици, Петровчићу, Бешки, Бежанији, Кленку и Вашици по један свештеник, два у Чортановцима и пет у Сланкамену. С друге стране, било је потребно ангажовати четворицу нових за Сурчин, Обреж, Витојевце и Товарник. Свакако број прекобројних свештеника није био нарочито висок, бар не онолико колико је гроф Мерси наводио, међутим, главни разлог пописа је био да се утврди колико има мушких укућана, а испоставило се да број није мали.¹⁰⁷⁴

После Хелфрајховог пописа од митрополита се очекивало да смањи број свештеника, како је говорено – на разумну меру, али је Ненадовић стално истицао да подаци добијени из команде Славонско-сремске границе нису тачни.¹⁰⁷⁵ Ипак, поново је у првој половини новембра 1755. стигло наређење Илирске дворске депутације да се смањи

---

¹⁰⁷² АСАНУК, МПА „А“ 205. *Protocollum...*, 1754–1756. и 207/1754.

¹⁰⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 344. *Protocollum...*, 1754–1756.

¹⁰⁷⁴ АВ, ИДКД, 2055.

¹⁰⁷⁵ Тако је показао да у Карловцима има десет свештеника, али три породице које живе са њима, у Митровици четири свештеника и пет породица које живе са њима, у Лаћарку три свештеника и дванаест породица, у Шашинцима два свештеника и седам породица, у Бежанији два свештеника и пет породица и у Сланкамену шест свештеника и осам породица. Поред њих, било је још ужих свештеничких породица, укупно у овим местима тринаест. АСАНУК, МПА „А“ 226/1754; АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 892/1. 527. von 29. Januarius 1755.

број свештеника.¹⁰⁷⁶ Са оваквим ставом ушло се у Седмогодишњи рат, када је питање редукације свештенства због потребе за српском војском остављено нерешено и таквим је било наредних неколико година. Међутим, заплети и неспоразуми који су почели између митрополита и Двора око 1760. поново су актуелизовали и овај проблем и он је наредних година био један од важних разлога спорова.

У вези са бројем свештеника појавио се проблем и на простору Вараждинског генералата, о чему је Дворском ратном савету писао генерал Кенђел, јер је по његовом писању владика Јосиф Стојановић овде постављао свештенике преко потребног броја. Сам епископ је навео да је ово чинио тако што је постављао капелане, не свештенике (који нису имали иста права са свештеницима на пољу финансија), али је Кенђел навео да ово није тачно, јер ти које владика назива капеланима у потпуности се понашају као свештеници. Постављањем нових, они смањују број верника у парохијама старих свештеника, чиме се и једни и други доводе на руб егзистенције. Он је приказао и у којим местима је владика поставио нове духовнике, наводећи тринаест насеља у којима је некада било 13 свештеника и 2 помоћника, али се 1760. у њима налазило 28 попова. Наравно, од постављања сваког новог свештеника епископ је имао доста финансијске користи, али су и њихове породице добијале имунитет и тиме биле не само неликвидне за државну касу него из њих нико није ни могао бити мобилисан као граничар.¹⁰⁷⁷

Војне власти су током 1760. оптуживале митрополита и владика Арсенија Радивојевића да су намерно постављали нове свештенике како би њиховим породицама осигурали имунитет, а да су то пре свега радили у Градишком и Петроварадинском пуку.¹⁰⁷⁸ По писању потпуковника Градишког пука Јована Милијевића, дошло је до повећања од 25 свештеничких породица. По списковима који су достављени Ратном савету произлазило је да је на тај начин око 50 људи остављено без војне службе.¹⁰⁷⁹ Наређено је да се све испита и ако се докаже кривица митрополита и пакрачког владике, они могу рачунати на строге казне.¹⁰⁸⁰ Поводом овога Илирска депутација је тражила од Угарске канцеларије да јој достави податке за владика Арсенија и његово понашање у

---

¹⁰⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 522/1755.

¹⁰⁷⁷ АВ, ИДКД, 2156

¹⁰⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 78. и 79/1760.

¹⁰⁷⁹ АВ, ИДКД, 2479.

¹⁰⁸⁰ АВ, ИДКД, 2491.

Провинцијалу.¹⁰⁸¹ Међутим, митрополит је одговорио да повећање броја није било тачно, него су нови свештеници постављени на упражњеним парохијама. Истовремено је митрополит оптужио мајора Јевшића да је изнео нетачне податке и тиме створио проблем. Овом мајору је сметало што је и преласком свештеника из Османског царства повећаван њихов број у Петроварадинском пуку. На крају је Ненадовић тражио да стање на терену испита једна неутрална комисија, а не да се верује непровереним мајоровим тврдњама.¹⁰⁸²

Због лажних података Ненадовић је решио да Илирској дворској депутацији упути озбиљан извештај о Петроварадинском пуку и његовом свештенству. Указао је на то да последњи попис, који је урађен без његовог пристанка, а залагањем Јевшића, није био тачан, да се на основу Хелфрајховог (1755) и Јанусовог (1756) види да је на подручју Пука било 118 свештеника, од чега су 62 била стари, а 56 су постављани током времена, јер је дошло до проширења Пука и прилива становништва. Тај број од 118 свештеника је сматран законски исправним, али је Јевшић приказао како је старих било 70, док су новопостављени чинили укупно још 37. Овај број је приказао високим, иако је јасно да је број попова за једанаест мањи него што је био у време Јануса и Хелфрајха. Сви Јевшићеви подаци су били сумњиви јер је од последњег пописа, учињеног 1756. када је број старих свештеника био 62, њих 16, због смрти или преласка у манастир, морало бити избрисано из списка, тако да је број старих износио 46, а не 70. Од 37 нових по Јевшићу је требало да 19 буде подвргнуто војсци као прекобројни, укључујући и њихове породице. Када се све погледа, закључио је митрополит, по Јевшићу је требало да остане у функцији само 64 свештеника, а да 43 изгубе имунитет (19 прекобројних, 16 који нису били у служби и осам које је убројао у старе иако то нису били). Поред свега, митрополит је навео да је по одласку из службе шеснаесторице свештеника укупно 79 породица, које су некада живеље са њима, постало дужно на контрибуцију и војску, док је Јевшић већ из 19 свештеничких породица, које су дужне по њему на војну службу као прекобројне, узимао војнике. У питању су биле још 84 породице. Образлажући све ове неправилности, митрополит је замерао што се војне власти мешају у подручје његове јурисдикције. Митрополит је јануара 1761. од насеља до насеља и свештеника до свештеника указао на неправилности које је Јевшић учинио у попису. Уз сваку своју тврдњу послао је и сведочанство становника

---

¹⁰⁸¹ АВ, ИДКД, 2498.

¹⁰⁸² АВ, ИДКД, 2511.

насеља или прота. На сличан начин је, на основу података које је дао владика Арсеније, бранио од војске и свештенство у Пакрачкој епископији, у Градишком пешадијском пуку.¹⁰⁸³

Нова година, 1761, почела је наставком притисака на свештенство и на митрополита у вези са његовим бројем у Петроварадинском пуку.¹⁰⁸⁴ Ненадовић је чврсто бранио став да број свештеника 1760. и 1761. није већи него мањи у односу на попис из 1756.¹⁰⁸⁵ Епилога сукоба и даље није било, него су проблеми разматрани и током његовог боравка у Бечу 1762–1763. Овде му је егзарх Пахомије Кнежевић упутио попис свештенства Архидијецезе, како би на основу њега могао да оправда себе од оптужби. Егзарх је пописао свештенике и мушке укућане са којима су живели у заједници, без обзира на године. Увек је напомињао о каквој врсти сродства је реч. Укупно је пописано 62 насеља и то из оних протопопијата који су били на подручју Војне границе (Карловачки, Земунски, Сурчински, Купиновачки и Митровачки). У њима је био укупно 171 свештеник и ђакон, при чему је међу укућанима било још седам свештеника и ђакона. Број мушких укућана у које су убројана браћа (од стричева или рођена), очеви, деца и унуци свештеника од беба до најстаријих је износио 608 особа, при чему је у Митровачком и Карловачком протопопијату ситуација била најтежа. На основу изнетих података може се видети да је број свештеника био заиста висок, као и број њихових укућана од којих је бар трећина била војно способна. Попис је показао и да су оптужбе на митрополитов рачун како заређује превелик број свештеника биле оправдане. Ово је још видљивије ако се погледају године старости свештеника, те се добија слика да преовлађују већином они који су постављени у време Ненадовићеве управе. Најстарији свештеник је имао 62 године, а најмлађи 19, а ако се посматра по протопопијатима, најмлађе свештенике је имао Митровачки протопопијат, чији је просек година износио 26,8, док је најстарије имао Земунски, са просеком од 32,9 година. Иза Земунског су били Карловачки – са 31,6, Сурчински – са 28,9 и Купиновачки – са 28,3. Укупно је просечна старост свештеника у овим протопопијатима износила 29,7, тј. око 30 година, што значи да су у тренутку доласка митрополита на чело цркве имали 17 година. Пошто ниједан ђакон није имао мање од 18 година, произлази да их је све он поставио. Како проценти не могу дати прецизан

¹⁰⁸³ АВ, ИДКД, 2511. и 2512; АСАНУК, МПА „А“ 89/1760.

¹⁰⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 149/1760.

¹⁰⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 169–173, 175, 178–181, 184, 186. *Protocollum...*, 1760–1763.

број свештеника које је он поставио, потребно је пребројати оне који су 1749. имали 18 година, тј. 1762. 30 или мање година, а таквих је било 109, при чему није искључено да је неког поставио са више година. У Митровачком протопопијату је само 11 свештеника имало више од 30 година, што је чинило тек 25% свих свештеника овог дела Архидијецезе. Извесно је дакле да је у овом протопопијату поставио бар 75% свештенства, док је остале могао да наследи из периода његових претходника.¹⁰⁸⁶

У јануару 1764. проблем са постављањем свештеника је проширен и на подручје Вараждинског генералата, али је овде имао другачији корен, наиме, ту је по митрополитовим оценама број попова био мали, јер војне власти, пре свих генерал барон Филип Левин фон Бек, нису поштовале епископско право да поставља свештенике, него су то чинили без Стојановићеве дозволе сами и то тако да нигде не поставе више од једног свештеника, без обзира на то да ли је парохија имала више од стотину кућа или обухватала више насеља. Ненадовић је истицао да је владарка још 1753. дала слободу зидања цркава у оним местима где су Срби једино становништво и имају тридесет или више кућа, дакле већ је на толико кућа могао доћи један свештеник, а на села са преко сто било је потребно поставити њих неколико. Нарочито је захтевао да војне власти поштују сваку врсту имунитета свештеничких породица и самих духовника, а то је чинио позивајући се на више аката, а пре свега на последњи од 14. фебруара 1763.¹⁰⁸⁷

На смањивању свештеника радиле су војне власти и током 1764, због чега је митрополит тражио од подручних прота да саставе спискове мушкараца у свештеничким породицама и пошаљу их у Карловце. Пре него што су они стигли, из Осека је послат списак прекобројних свештеника и ђакона на основу ранијег пописа (из 1763), који је требало применити и ограничити број свештеника.¹⁰⁸⁸ Поучен ранијим догађајима, митрополит је одмах истакао да Славонска команда уводи неке новине, јер одређује ко је од свештеника прекобројан и тиме се меша у његову јурисдикцију. О броју свештеника говорио је на основу закључка комисије из 1754. у којој су били генерал Христијан фон Хелфрајх, затим барон Бек, ратни комесар Гарчули и војни секретар Малер, у име војске, а у име Срба епископи Софроније Јовановић и Партеније Павловић. Две године касније пуковник Јанус је утврдио број свештеника у Петроварадинском пуку. Тако је у време

¹⁰⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 397/1763.

¹⁰⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 489/1763.

¹⁰⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 6/1764.

инкорпорације одређено колико их може бити (118), али је Команда 1764. одређивала сама колико има прекобројних, што је аутоматски значило губитак имунитета за свештенике и њихове породице. Митрополит је поново тврдио да за правилно богослужење мора бити укупно пет свештеника и ђакона, те да због тога Команда њихов број не може да мења по свом нахођењу. Оно што је додатно плашило Ненадовића била је чињеница да се на истом смањењу попова радило и у Вараждинском генералату и у славонским жупанијама. У попису који је тада спроводила војска сметала му је рубрика *Supernumerary Poppen* за чије увођење је оптуживао славонског команданта генерала фелдмаршала грофа Антона Игнаца фон Мерсија д' Аржентеуа. Прекобројни свештеници су нарочито, по Команди, били проблем у Петроварадинском пуку, због чега се Ненадовић највише и бунио. Мерси је овде означио као прекобројне 34 свештеника са њиховим укућанима, што је чинило број од 162 мушке особе (34 свештеника, 63 деце, 21 полуинвалид и 9 потпуних инвалида, затим 22 особе које могу да буду мобилисане и 13 оних који су на неки начин већ служили у пуку). Ненадовић је тражио да се престане са уписивањем прекобројних свештеника и губитком имунитета јер то може довести до појаве емиграције, а да владарка нареди Мерсију да поштује права која су православни стекли Привилегијама. Указао је и на економски моменат, јер православно свештенство није као католичко имало плату, него само приходе од верника који нису били довољни, па су морали да раде земљу, а пошто су морали да служе цркви, земљу су могли да раде само укућани, што ће представљати проблем ако се изгуби имунитет. С друге стране, смањење броја свештеника доводи и до смањења броја епископских прихода, на шта је јерархија била нарочито осетљива. Зато је Ненадовић молио Марију Терезију да се са свим оваквим праксама прекине.¹⁰⁸⁹

Владарка није пуно пажње поклањала Ненадовићевим захтевима да се одустане од редукције свештенства пре свега у Петроварадинском пуку, него је 8. новембра 1764. донела решење које је послато штафетом у Карловце. У њему је речено да се на основу пописа, који је учињен у мају те године, утврдио број свештеника у Славонско-сремској војној граници и да је он био далеко већи од потребног за тај посао, а да велик број само доноси штету и економско пропадање, због чега се мора довести у склад са оним који је постојао приликом организације Бродског, Градишког и Петроварадинског пука.¹⁰⁹⁰ Поред

---

¹⁰⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 8/1764.

¹⁰⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 149/1764.

тога, наредба да се број свештеника и њихових породица доведе на разумну меру важила је за подручје целе Карловачке митрополије, због чега је наређено да сви епископи саставе пописе својих дијецеза, а митрополит им је послао обрасце на основу којих ово имају да ураде. Ипак, на сам попис се и жалио јер се владикама од стране световних власти праве многе сметње и не могу да га заврше, као што је то случај са епископијама у Банату.¹⁰⁹¹ Обратио се и Славонској генералној команди, односно њеном команданту, генералу Јохану Рајнхарду фон Волферсдорфу, јер није био задовољан како је војска спроводила попис. Митрополит је поново истакао све спискове који су у прошлости прављени, од времена инкорпорације, тј. територијализације и организације пукова у Славонији 1754. и Срему 1756, али је истакао и сва акта којима се штите Привилегије. Био је незадовољан што војска није само пописала свештенике, него је и одређивала број прекобројних, наводећи да их је на подручју Петроварадинског пука 34. Ненадовић је сматрао да и ако има прекобројних свештеника, онда он као дијецезан једне епископије треба да одреди ко су они, на основу свог јурисдикционог права. Указао је на то да је број прекобројних одређиван произвољно и навео примере насеља у којима је број кућа и становника био приближно једнак, док се број свештеника драстично разликовао.¹⁰⁹²

Како је попис споро спровођен, тако је тек 1766. ово питање поново актуелизовано. И тада се Ненадовић бунио у вези са прекобројним свештеницима, али тако што је тражио да они и даље задрже своје имунитете, док Команда ово никако није хтела да дозволи. Поново је митрополит имао замерку и на број пописаних свештеника, за који је тврдио да је већи од реалног.¹⁰⁹³ Међутим, за Славонску команду, а пре свега за барона Бека валидан је био само Јанусов попис из 1756. Тако је одлучено да они и даље уживају све имунитете, али да прекобројни свештеници лично уживају имунитете, који се не могу проширити на друге чланове њихове породице. Очекивало се да овакво решење митрополит прихвати.¹⁰⁹⁴ Међутим, Ненадовић се и даље није слагао и тужио се пре свега на број свештеника, због чега му је Илирска дворска депутација наредила 6. априла 1767. да јој достави податке за све епископије о броју свештеника и да се тако једном утврди њихов тачан број, како би се могло знати колико их је заиста потребно и да би се у будућности пазило на то колико ће

---

¹⁰⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 290/1765.

¹⁰⁹² АСАНУК, МПА „А“ 298/1765.

¹⁰⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 464. и 465/1766.

¹⁰⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 475. и 477/1766.

их бити посвећено.¹⁰⁹⁵ Иако је митрополит скупио све пописе и послао их у Беч, процес редукције свештенства није стигао да обави, те је то остало да ураде његови наследници.

Митрополит Павле Ненадовић је покушавао да на сваки начин сачува права стечена изворним обликом Привилегија, а то се односило и на право свештенства на троструки имунитет – порески, судски и војне службе. Током читавог периода Ненадовићеве управе Митрополијом поједини од ових имунитета су били угрожени, а најчешће је до проблема долазило јер су га другачије посматрали Двор и српски првојерарх. Најпре се појавио спор око тога на кога се односе имунитети, само на свештеника, на њега и на његову ужу породицу или на њега и на све оне сроднике са којима живи у заједници. Тумачења су била различита, што је често зависило од територије и политичких прилика, али је владарка на крају пресудила да имунитете уживају сви сродници који живе у једној кући са свештеницима. Међутим, наредба није поштована, што је доводило до нових захтева и тужби. У ратно време се дешавало, пре свега у Петроварадинском пешадијском пуку, да су мобилисана и свештеничка браћа, да су опорезивана и свештеничка домаћинства, нарочито онда када су се бавила неком делатношћу која није из опсега духовне службе. Тежа ситуација је била на Западу, у старим војним границама, него у Славонији и Срему. Сличних проблема је било и свуда по Провинцијалу. Нарочито је на удару био свештенички судски имунитет по којем су право да суде духовним лицима једино имали митрополит и Конзисторија. Ненадовић је упорно инсистирао на томе да по Привилегијама он може једини судити свештеницима, без обзира на врсту преступа, а да су световни судови надлежни само онда када он неког дерогира у свом звању. Двор ово право није хтео да му да, јер је то водило изграђивању његовог положаја као *caput nationis*-а, што су по сваку цену желели да спрече. Из спора у вези са овим питањем на крају су дошли забрана одржавања Синода, новчане казне митрополита и велико неразумевање са Двором између 1760. и 1762.

Митрополит Ненадовић је у вези са овим питањем често и сам доприносио неразумевању са Маријом Терезијом. Највише је ово радио повећањем броја свештеника, на шта је Двор био нарочито осетљив у ратно време. Иако никада није доказано да је тај број повећао онолико колико је тврдио Дворски ратни савет, по писању граничарских команди, јесте га повећао. Двору је ово сметало јер је тако губио војску и порезе, док је

---

¹⁰⁹⁵ АВ, ИДКД, 2216.

Ненадовић на тај начин повећавао сопствене приходе. Било је периодично сличних проблема и у другим епархијама, нарочито у Пакрачкој, али је највише оптужби изнето управо на Ненадовићев рачун и на његову политику постављања свештеника у Срему. На владаркине захтеве да изврши редукацију свештенства изговарао се на разне начине, одбијајући да то уради и тврдећи да су пописи које су правили војни службеници нетачни, иако је било евидентно да су тачнији од његових. Показало се да је оваква политика давала добре резултате, јер нису успели да га присиле да смањи број свештеника, али је истовремено њихов број заиста био велик. Тиме није била оштећена само држава, него и српски народ, који је за свештенике морао да издвоји средства, док су на добитку били највише архијереји који су од свих узимали приходе. На крају, митрополит Павле је само делимично успео да очува свештенички имунитет, за шта одговорност није сносио он него држава, која или није кажњавала оне који су га кршили или је то и сама подстицала законским мерама, јер јој више није одговарало оно што је пре шест или више деценија Србима дао цар Леополд I. С друге стране, повећање броја свештеника створило је проблеме за будућност.

5. Развој Карловачке митрополије

5. 1. Положај у православном свету и Пећкој патријаршији

Вероватно једно од најтежих питања из времена митрополита Павла Ненадовића јесте одређивање положаја Карловачке митрополије у Пећкој патријаршији и међу помесним православним црквама, јер је о томе остало врло мало историјских сведочанстава. Ипак, и из малобројних историјских извора могуће је наслутити какав је статус имала Карловачка митрополија, или каквом је статусу тежио њен првојерарх. Све четири васељенске патријаршије: Цариградска, Александријска, Антиохијска и Јерусалимска, 1749. налазиле су се у Османском царству. Поред њих, постојала је једна патријаршија у овој држави која је прелазиле њене границе и простирала се и на територији Хабзбуршке монархије – Пећка патријаршија. Иако је под њеном јурисдикцијом било и других малобројнијих народа, она је пре свега имала карактер српске патријаршије. На првом изборном Сабору 1708. дефинисан је и однос оног дела Пећке патријаршије који је био у Аустрији према Пећи, које је остало под Турцима, те канонска веза није прекинута, али је црква у Хабзбуршкој монархији, названа најпре Крушедолском а од 1716. Карловачком митрополијом, имала аутономан статус. Имала је право да самостално бира свог поглавара, који је у почетку ословљаван само титулом митрополита, а касније архиепископа, како би се његово звање ускладило са оним које је записано у Привилегијама. На овај начин се и указивало на то да он управља црквеном облашћу која је више од једне епархије, за разлику од осталих митрополита у Пећкој патријаршији који су то били само као почасни дијецезани. Тако је углед карловачког митрополита био уздигнут изнад осталих владика, а овај архиепископ је по реду био први иза пећког патријарха. Ипак, аутономија је била толико велика да је све више долазило до удаљавања од „Мајке цркве“, те је канонска зависност после бекства патријарха Арсенија IV из Пећи, и све чешће постављања Грка на ову катедру, била само формалне природе. У времену када је Павле Ненадовић био на челу Карловачке митрополије, он је учинио још више да та зависност осим на папиру нема стварног значаја, док после укидања Пећке

патријаршије 1766. о статусу Карловачке митрополије није ни било речи. Она је у тим приликама једноставно наставила да постоји као православна аутокефална црква у Хабзбуршкој монархији.

Митрополит Павле је настојао да све што се тиче православца у Монархији буде под његовим надзором, њему су сви морали бити подређени, без обзира на то којем народу су припадали. С друге стране, није толерисао било какво мешање епископа, митрополита па и самог патријарха који су били ван Монархије у послове његове цркве и некада сам, а некада са Синодом, одлучно је одбијао сваку врсту зависности. Комуникација са пећким патријархом је била толико ретка да у преписци о њој готово да нема трага. Да ли је она обављана усменим путем, тј. преко посредника, питање је на које се са данашње временске дистанце тешко може дати поуздан одговор. Своју духовну власт је организовао тако да је одмах показао да неће толерисати било чије покушаје да је смањи. Ово је укључивало и постављање епископа из других цркава у поједине дијецезе Карловачке митрополије.

Пред Сабор 1749. појавиле су се претензије некадашњег београдског митрополита Софронија Андрејева, пореклом Грка, да се домогне неке епископије у Карловачкој митрополији. Њему је ускоро истицала двогодишња пензија коју му је Двор давао, и због тога је од Двора и тражио да га постави за владика у Трсту, где има доста Грка, док не буде постављен на чело неког српског владичанства. Гроф Коловрат је сматрао, а владарка је његово мишљење прихватила, да је могуће испунити Софронијев захтев у погледу неке српске епископије, али тек пошто буде изабран митрополит. Дакле, морали су да се поштују нека процедура и канонска права првојерарха.¹⁰⁹⁶ Међутим, Синод, који је радио паралелно са Сабором, донео је решење да му се не може дати епархија јер по Привилегијама нико од владика не може бити странац.¹⁰⁹⁷

Бивши београдски митрополит није одустајао од својих захтева. У априлу 1750, током боравка у Бечу, од митрополита Ненадовића је тражено да Софронију Андрејеву повери неку епископију на управу, јер би он тако био економски обезбеђен, али првојерарх није поводом тога хтео да да никакво обећање, него је цео случај пренео на Синод, који је требало да се састане 1750.¹⁰⁹⁸ Несумњиво је да је утицао на то да се на Синоду поводом Софронијеве молбе да негативан одговор. Тако је на трећој седници (18/29. јуна 1750)

---

¹⁰⁹⁶ АВ, ИДКД, 1820.

¹⁰⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 357/1749.

¹⁰⁹⁸ АВ, ИДКД, 2305.

донето решење којим се најпре указује Илирској дворској депутацији, пошто је она званично тражила постављење епископа, да то није подручје њене надлежности и да не може одлучивати о препуштању дијецезе неком ко је већ посвећен. Ово је утолико било проблематичније, закључио је Синод, што је у питању особа која није из Хабзбуршке монархије, какав је бивши београдски митрополит, који се, додато је, не може чак ни похвалити моралним животом неопходним за једног дијецезана. Одговорено је да се, у складу са одлукама Сабора и Синода из 1749, странци који не говоре српски (дакле сви осим Срба), као што је то митрополит Софроније, не могу примати у карловачку јерархију без обзира на то што је и Београдска митрополија део Пећке патријаршије. За правдање оваквог става додато је како је све то одлука Двора, која је својевремено саопштена патријарху Арсенију IV. На крају је Илирска депутација замољена да у будућности у Карловачкој митрополији никог другог осим припадника српског етничког и језичког идентитета не поставља и не предлаже,¹⁰⁹⁹ Ипак, 11/22. септембра 1750. митрополит се обратио Марији Терезији са молбом да бившем београдском митрополиту одобри пензију и ако жели, да пређе у Трст.¹¹⁰⁰

Питање појединих епископа који нису били из карловачке јерархије али јесу били Срби из Пећке патријаршије усложњено је 1750. када се митрополиту (19/30. јуна) обратио новопазарски владика Гаврило Георгијевић да му у великој оскудици пружи новчану помоћ како би се вратио кући. Он је укратко у писаној форми објаснио Ненадовићу, којег назива врховним митрополитом, како је дошао у финансијске тешкоће. Указао је на то да је на чело епископије дошао 1737, када је из ње побегао митрополит Јефтимије Дамјановић, а свој долазак морао је платити знатним новчаним средствима која није могао да прикупи од народа, те је Ненадовића молио да се њему изда заоставштина Дамјановића, који је кратко време био вршачки владика (1739). Међутим, како остатка није било, а и да га је било не би га могао добити, владика је само направио трошак у Монархији, па је молио митрополита да му помогне да се макар врати у своју епископију, јер ни за то нема новца. Требало је да му се дозволи да по Карловачкој митрополији скупља милостињу, али митрополит на ово није дао пристанак јер Гавриловић није био поданик Беча, и забрана је

¹⁰⁹⁹ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750, „А“ 468. и 538/1750.

¹¹⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 561/1750.

била у складу са одлуком Синода и Сабора из 1749. да се страним монасима забрани купљење милостиње у Хабзбуршкој монархији без посебне дозволе Павла Ненадовића.¹¹⁰¹

Поступцима у вези са бившим београдским митрополитом и новопазарским владиком Ненадовић је само показао колико озбиљно ће се обрачунати са свима који буду дирали у његову духовну власт, без обзира на то што је реч о особама које су биле дијецезани у Пећкој патријаршији.

Знатно озбиљније спорове је имао са цетињским митрополитима, најпре са Василијем Петровићем а потом и његовим рођаком митрополитом Савом. Још увек у звању архимандрита, Василије Петровић је као егзарх патријарха Атанасија II дошао у Сремске Карловце за време Сабора 1749. и поднео молбу да му се дозволи скупљање милостиње. Сам захтев није био необичан, јер су монаси и из удаљенијих крајева него што је Црна Гора и раније скупљали милостињу на простору Хабзбуршке монархије (нпр. светогорски, синајски, јерусалимски и трапезунтски калуђери). Међутим, Синод је као једну од првих мера 30. јула 1749. донео одлуку да се забрањује монасима који нису поданици Хабзбуршке монархије да долазе ради купљења милостиње на њен простор. Одређен је рок од три године, колико то још могу да чине синајски, јерусалимски и хиландарски монаси, али уз услов да после три године напусте Монархију. Три године по одласку могу послати неког монаха, али он мора имати уредну документацију и гаранцију шест поданика из Аустрије да ће новац предати манастиру који га шаље. Са овим документима тај монах морао би се обратити митрополиту како би му он дао дозволу за скупљање милостиње. Зато се архимандрит Василије обратио бачком епископу Висариону Павловићу са истом молбом, али бачки владика није могао да му да дозволу за подручје целе Митрополије већ само у границама своје дијецезе, што је и учинио 17. августа 1749. У дозволи је стајало да је архимандрит Василије изасланик пећког патријарха и да треба да му се учини свака пажња и колико може помогне у прилозима, јер је Пећка патријаршија најзначајнија српска црква. Ово јасно говори о томе да још увек постоји свест о значају „Мајке цркве“.

Бачки владика је предвидео и начин на који би требало да се скупља милостиња, односно да при доласку архимандрита народ са свештенством одреди колику суму може да да и да је потом сакупе и предају, а не да Василије обилази све куће. Више пута је владика

---

¹¹⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 510. и 581/1750; АВ, ИДКД, 2323.

бачки истакао значај цркве чији је егзарх дошао и указао на то да ова врста помоћи у бачкој епархији није скупљана дуже од двадесет година и да је утолико потребније да је сада дају, тим пре што је Пећка патријаршија у тешком положају. Пљачкају је Турци и намећу јој све теже порезе, а претходни патријарх, Грк Јоаникије III Караца (1739–1746), оставио ју је у дуговима за које кредитори инсистирају да буду наплаћени.¹¹⁰²

Други захтев архимандрита Василија односио се на значајније питање, због којег је и упућен у Карловце. Било је то потраживање патријарха Атанасија II да карловачки митрополит преда његовом егзарху реликвије и црквене драгоцености које је патријарх Арсеније IV однео из Пећи 1737. Није забележено када је овај захтев предао Сабору, који је на њега одговорио позитивно и предао архимандриту главу Светог мученика Евгенија и главу Светог Арсенија. Пећки патријарх се обратио писмом 26. августа 1749. митрополиту Павлу Ненадовићу и јавио му да су ове светиње стигле у његову резиденцију и да му то својим потписом и печатом потврђује. Тако је главну мисију која му је поверена архимандрит Василије добро обавио, али ово је био тек део реликвија које су му предате, јер се већина предмета није налазила у Карловцима већ у Араду и Карансебешу, где у то време није било епископа.¹¹⁰³ Зато је митрополит тражио да владика Георгије Поповић и архимандрит Синесије Живановић, његови опуномоћеници за увођење Јована Георгијевића у трон, провере шта се код њега у Вршцу и Карансебешу налази од ствари које су припадале Пећкој патријаршији. Све их је требало да преда њима.¹¹⁰⁴

Колико дуго је архимандрит Василије борао у Хабзбуршкој монархији није познато. У њу се вратио најкасније априла 1750, јер је за Ускрс био у манастиру Врднику. Овде су га, по његовом сопственом сведочењу, врло лепо примили и угостили монаси и игуман Алексије.¹¹⁰⁵ И овог пута настојао је да сакупи милостињу по Срему, за шта је имао

---

¹¹⁰² АСАНУК, МПА „А“ 357/1749; НМЦГ, АО, 254/1748; Димитрије Руварац, *Препорука владике бачког Висаријона Павловића дана архимандриту пећком Василију Петровићу*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 56–58; Ненад Нинковић, *Црквено-народни сабор и Архијерејски синод из 1749. године*, Истраживања, 23, Нови Сад 2012, 267–268.

¹¹⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 1751/60.

¹¹⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 596/1750.

¹¹⁰⁵ Бура Даничић, *Рукописъ Киприяновъ.*, Гласник Друштва србске словесности, IX, Београд 1857, 245–247; Игуман (проигуман) Алексије Гавриловић, пореклом Острогонац, био је један од образованијих фрушкогорских монаха. Визитациона комисија митрополита Павла Ненадовића 1753. за њега је записала да зна да чита и поје, као и да зна мађарски и немачки језик, што није био чест случај. Због тога га је митрополит из манастира послао у Арад да помаже у служби и епархијским пословима епископу Синесију Живановићу. *Опис фрушкогорских манастира 1753. год.*, приредио Димитрије Руварац, Сремски Карловци 1903, 45.

пристанак митрополита Ненадовића. Као и приликом претходног боравка, требало је да преузме преостале предмете Пећке патријаршије. У Карловцима је поново био 11/22. јула 1750. Тада је архимандрит потписао и патријаршијским печатом потврдио један уговор који је својевремено потписао патријарх Арсеније IV са неким Јеврејином Јусуфковићем, за износ од шест стотина гроша, и уз јемство тројице митрополита, коласијског Атанасија, самоковског Симеона и ужичког Алексија Андрејевића. У овереном уговору је стајало да је патријарх Атанасије II овај дуг платио поменутом Јеврејину, јер су јемци умрли, те да митрополит Ненадовић, по патријарховој поруци, не исплаћује овај износ никоме, јер је било управо таквих захтева. Већ је тада тумачено да су на овај начин сва потраживања кредитора из времена патријарха Арсенија IV, која су се односила на турске поданике, била исплаћена и управо је овај документ митрополит користио као доказ да он ником ништа није дужан када су се кредитори касније јављали.¹¹⁰⁶

Све до овог времена односи између митрополита Павла и архимандрита Василија су били добри. Међутим, убрзо су нарушени. Патријарх Атанасије II је 2. септембра 1750. хиротонисао архимандрита за митрополита и истовремено га поставио за егзарха пећког трона.¹¹⁰⁷ У том звању Василије Петровић је поново прешао у Хабзбуршку монархију, у Срем, и ту скупљао милостињу за Пећку патријаршију очекујући предмете Пећке патријаршије, који су споро преношени у Карловце.¹¹⁰⁸ Коначно се тада озбиљније приступило читавом послу. Најпре је било неопходно да се утврди шта се од предмета налази на подручју Карловачке митрополије. То је учињено тако што су упоређени списак пренетих ствари састављен 1740. и списак ствари који су се до тада сачувале. Пошто је то

---

¹¹⁰⁶ Димитрије Руварац, *Василије Петровић*, Споменик Српске краљевске академије, XXXIII, Београд 1898, 26–39.

¹¹⁰⁷ У самом чину хиротоније поред патријарха учествовали су београдски митрополит Вићентије Стефановић (године 1758. је био пећки патријарх, а исте је године умро у Цариграду) и рашки митрополит Гаврило Георгијевић. Д. Руварац, *Василије Петровић...*, 26. Пре саме хиротоније постојала је и идеја да архимандрита Василија Сабор епископа пећке патријаршије пошаље ради материјалне помоћи у Русију. У том циљу је написано писмо које су уз патријарха Атанасија II потписали београдски митрополит Вићентије Стефановић, херцеговачки Филотеј и рашки Гаврило. Међутим, до пута није дошло. НМЦГ, АО 3/1750; Д. Руварац, *Василије Петровић...*, 40–41; Душан Вуксан, *Историјска грађа. Епоха митрополита Саве и Василија*, Записи, XIX, Цетиње 1938, 36–37.

¹¹⁰⁸ Почетком новембра 1750. још увек је био у Сремским Карловцима, одакле се јавио игуману Велике Ремете Атанасију Исајевићу. Из писма се може видети да је непосредно пре тога Василије скупљао милостињу у фрушкогорским манастирима са Ненадовићевом дозволом за Пећку патријаршију и да је није скупио само у Бешенову, куда није ни отишао, и у Јаску, где га нису пустили да уђе. Такође, иако је пут по манастирима започео у Великој Ремети, овде није скупио милостињу, већ је само угошћен и лепо примљен. Сам Василије каже да га је било срамота да онда од братије тражи милостињу (игуман се није налазио у манастиру) те зато сада моли да је скупе и пошаљу у Карловце. Ђорђе Рајковић, *Стара писма*, Глас истине, Нови Сад 1884, 7.

учињено, митрополити Павле и Василије су се договорили да ни садашњи ни будући пећки патријарси не могу тражити да било шта ван поменутог списка буде враћено у Пећ, као што ни садашњи ни будући карловачки архиепископи не могу тражити да им буде исплаћен трошак од 3.000 форинти који је начињен да би се сви ови предмети сачували и сместили на сигурно. На овај начин нађен је изванредан *modus vivendi* за предају предмета и постигнут је договор како би биле избегнуте несугласице. Овим је митрополит Ненадовић добио још једно оружје у руке у случају да му неко у будућности тражи да исплати било чије дугове, ако је дужник припадао јерархији из Османског царства. Митрополит Василије је све ово потврдио својим потписом и патријаршијским печатом 3. октобра 1750.¹¹⁰⁹

Међутим, митрополит Василије Петровић није мирно чекао предмете у Срему, него се запутио у Беч, одакле се почетком 1751, потписавши се као „Greci Rutus Metropolit von Monte Negro, Skenderie, an dem Meer, und eines Theils von Albanien, dann des Patriarhal Stuhls zu Ipeck Vicarius“, обратио грофу Коловрату тражећи да му се дозволи да скупи помоћ за цркве и свештенике у Османском царству, који су врло сиромашни, као и да му се предају ствари које је однео покојни патријарх Арсеније Јовановић из Пећи. Гроф Коловрат је знао зашто је Василије упућен у Монархију и обавестио је о томе Двор, уз чију сагласност је јавио митрополиту Ненадовићу да Петровић не сме примити ништа из Ердеља и Баната у виду милостиње, јер ове области нису припадале Монархији у време Сеобе. Петровић је за то време био у Бечу, а Коловрат се жалио на њега што му се не јавља редовно, а и писма која му од њега стижу нису најразумљивија.¹¹¹⁰

У вези са скупљањем милостиње, подстакнут овим захтевом митрополита Василија, гроф Коловрат је са митрополитом Павлом изграђивао став о страним монасима који ради истог долазе у Монархију. Председник Илирске депутације је 9. фебруара 1751. прецизирао да помоћ могу скупљати представници Јерусалимске и Пећке патријаршије, као и изасланици Синаја и Атоса, али се мора дефинисати под којим условима. Све што добију од верника мора бити добијено њиховом добром вољом, а уз то изасланици морају имати регуларна пуномоћја својих надређених владика или патријараха за овај посао. Под тим се подразумевају и легати, које овдашњи православци не смеју да остављају црквама у

¹¹⁰⁹ Ђ. Рајковић, *Стара писма*, 7; Д. Руварац, *Василије Петровић...*, 26.

¹¹¹⁰ АВ, ИДКД, 1846, 1847. и 2333; Р. Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити*, 33.

Османском царству. Ова одлука је правдана старијим одлукама, донетим у оквиру Деклараторија из 1727. и 1729, при чему је поданицима Монархије дозвољено да милостињу за манастире скупљају, али у умереном износу.¹¹¹¹

Док су решавана питања монаха, легата и дозвола за скупљање милостиње, погоршавао се однос између митрополита Павла и карловачке јерархије, с једне стране, и митрополита Василија, с друге. Проблеми су се јавили током Василијевог боравка у Бечу, где се он тужио на митрополита Павла због предмета Пећке патријаршије. Синод из 1751. узео је у претрес овај проблем и осудио Василија Петровића јер је без знања „блажењејшего“ патријарха Атанасија II и архиепископа Павла отишао у Беч. Карловачки првојерарх је био у Монархији, сматрали су, задужен за све православне и без његове дозволе нико од јерархије није смео да иде у престоницу, као што је учинио владика Василије. Посебно му је замерено што се тужио на Ненадовића када су му предмети већ делом предати, док је остатак обећан у најскорије време. Посебно је проблематична била чињеница што је на путу из Беча ка Карловцима скупљао милостињу, иако му је то било строго забрањено, а мешао се и у епископску јурисдикцију, у Араду. Двор је на тужбу тражио одговор од митрополита Павла, а када ју је добио, није видео никакву кривицу код свог поданика и сагласио се да све ствари буду предате пећком егзарху и он испраћен из Монархије. Међутим, тај одговор није дуго стизао из Беча, те је владика Василије по доласку у Карловце стављен у притвор у манастиру Крушедол, при чему су му одузети патријаршијски печат и ранија дозвола карловачког митрополита за скупљање милостиње, јер ју је злоупотребио и под анатемом тражио прилоге. Двор је наредио Ненадовићу да о свему обавести и патријарха Атанасија II, а до његовог одговора Беч је дао митрополиту сагласност да држи Василија у притвору.¹¹¹² На овај начин митрополит је показао да чак ни патријархов егзарх, један од владика, не може ништа у Монархији да ради мимо њега. После три месеца, Петровићу су предати пећки предмети и он је испраћен из Аустрије.

Приметно је да се владика Василије није најбоље снашао у Монархији, али ни међу карловачком јерархијом. Он је потицао из сасвим другачијег окружења, где није било сложене бечке администрације, нити релативно уређене јерархије каква је била карловачка. На простору Црне Горе Василије је био међу најутицајнијим личностима, коју

---

¹¹¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 19/1751; АВ, ИДКД, 2335.

¹¹¹² АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1751.

је следила већина становника. На простору Карловачке митрополије то су били њени епископи, а пре свих архиепископ Павле Ненадовић. Оптужбе на његов рачун могле су имати последице не само по њега лично него и по српски народ, посебно што су изнете у, по Србе, веома тешкој 1751. години.¹¹¹³ Међутим, то није спречило Петровића да по повратку из Русије 1754. поново прође кроз Беч и царици Марији Терезији преда тужбу против Ненадовића због дешавања из прве половине 1751. Василије је тражио сатисфакцију за наводне увреде и малтретирања која је тада доживео, и то такву коју би могао да види народ у Црној Гори, јер би тек у том случају остао одан интересима Беча. Међутим, царица је својеручно на Василијевом захтеву записала „да се о овоме саслуша митрополит [Павле Ненадовић] сматрам да је захтев безочан, али због Русије и саме ствари ово треба испитати“.¹¹¹⁴ Захтев је са овим коментаром упућен Илирској дворској депутацији која је поштујући жељу владарке затражила објашњење од Ненадовића, на које није морала дуго да чека. Већ у септембру митрополит је послао одговор у коме је побројао све Василијеве преступе учињене не само 1750/51. већ и те 1754, када је пролазећи кроз Будим и Пешту у српској цркви ушао у владичански трон делећи благослове, што никако није смео да ради на подручју Карловачке митрополије без његове дозволе. Истовремено се Василије представљао као патријархов изасланик, што више није био. Поред овога, Ненадовић је истакао главни аргумент, бар је он такав био у очима Беча, против митрополита Василија, указујући на то какве је све везе имао са руским посланством у Бечу и да је боравио дуже време у Русији, што је на Двор сигурно оставило најјачи утисак јер се плашио да ће на територији Монархије агитовати у корист Русије.

---

¹¹¹³ У циљу историјске истине, овде морамо указати на честе тенденциозности са којима је писано о Василијевом боравку у Хабзбуршкој монархији, нарочито одузимању патријаршијског печата и затварању у Крушедол. Закључци по којима је Василије намерно ометан, затваран и прогањан, без обзира што је кршио законе и цркве и државе на чијој се територији налазио, последица су једностраног посматрања догађаја. Примера ради, навођено је како је митрополит Ненадовић био љубоморан на Василијев слободан одлазак у Беч и аудијенцију код царице. Међутим, пренебрегава се чињеница да је још од времена патријарха Арсенија IV постојала наредба по којој Срби нису смели да долазе на Двор без претходне писмене најаве разлога посете и писменог одобрења исте. Два пута када је то учињено, ради сазивања изборних сабора 1748. и 1749, најстроже су укорени и забрањено им је санкцијама. У оваквим околностима ни Ненадовић није могао да одобри што је Василије отишао без најаве, јер је могао да страхује од последица по Србе. Излишне су и оцене да је Василије отишао у Црну Гору, где га нико није могао ухапсити ни малтретирати (мада нема никаквих доказа да га је ико у Монархији малтретирао) или да је напустио негостољубиви Срем (у коме је више пута приман и по коме је сакупио милостињу и био лепо дочекиван по фрушкогорским манастирима, што је лично бар два пута признао). Овакве тенденциозности су нарочито приметне у романтичној и новијој црногорској историографији. Ђ. Даничић, *Рукописъ Киприяновъ...*, 247; Ђ. Рајковић, *Стара писма...*, 7; Глигор Станојевић, *Митрополит Василије Петровић и његово доба (1740–1766)*, Београд 1879, 98–99.

¹¹¹⁴ J. X. Швикер, *Политичка историја Срба...*, 119–120.

Ово сазнање је још једном уверило Беч да је митрополит Павле Ненадовић исправно поступио када је Василија 1751. притворио у Круshedолу и да, стога, у његову оданост не би требало сумњати и тужби Василија Петровића придавати значај. Напротив, Василија би требало протерати из Монархије и забранити му улазак у њу, а поготово му забранити пролазак кроз Монархију за Русију, како би биле уклоњене све непријатности, укључујући и оне које би због њега Беч могао да има са Цариградом. Поред овога, тужба је још једном разматрана крајем новембра 1754, када је гроф Венцел Антон фон Кауниц-Ритберг указао на то да је текст Василијеве тужбе потекао из пера руског амбасадора, грофа Кајзерлинга, што је у очима Беча могао да буде аргумент више да му се забрани сваки улазак у Хабзбуршку монархију, а сумња у било какву кривицу буде отклоњена са поступака карловачког првојерарха.¹¹¹⁵

У оквирима Хабзбуршке монархије, митрополит Ненадовић је настојао да себе прикаже као једину особу под чијом духовном влашћу се могу налазити православци. У том смислу није пристајао на могућност да овде постоји још нека православна црквена област и то је истакао више пута као свој став или став Синода према Двору и Илирској депутацији. Зато је са толико жара до 1761. покушавао да добије на управу православну цркву у Ердељу. Током тих покушаја често је истицао да је он митрополит свих православца који живе у Хабзбуршкој монархији без обзира на њену административну поделу. Полазећи од тога, радио је на потчињавању свих народа, па и Грка, његовој духовној власти, и у томе је негде наилазио на добровољно прихватање а негде на одбијање и проблеме. Највише сукоба је имао са бечким Грцима, који нису били поданици Монархије него Османског царства и у престоници су имали своју капелу посвећену Светом Георгију. Он није био прва особа која је покушавала да успостави власт над њима, напротив – имали су је његови претходници и они су прописивали како ова капела треба да функционише. Пре свих то су чинили митрополит Вићентије Јовановић и патријарх Арсеније IV, који је последњи, 1746, прописао уређење капеле. Међутим, непознато је колико их је патријарх контролисао. Митрополит Ненадовић је свакако то покушао већ приликом првог доласка у Беч. Како су се у вези са овом капелом појавили проблеми –

---

¹¹¹⁵ Марко Драговић, *Материјал за историју Црне Горе*, Споменик Српске краљевске академије, Београд 1895, 9–11; *Историја Црне Горе*, трећа књига (написао Глигор Станојевић), Титоград 1975, 327–328; *Црна Гора и Русија*, Подгорица–Москва 2011, 598–604, 608–610, 612–613; Дејан Микавица, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Срба у Црној Гори 1496–1918*, Нови Сад 2013, 95.

свештенство је уводило у капелу неке турске мотиве, често је било крађа и других престапа – затражио је да му свештеници дођу у аудијенцију и поднесу финансијски извештај. Грци се на ово нису одазвали, него су му само послали финансијску књигу са непрегледним подацима. Због овога им је дао упутство како убудуће морају водити финансије. Наравно да им је запретио строгим казнама ако буду уносили немир у православно становништво и ако се њему не буду по обичају покоравали.¹¹¹⁶ Како би осигурао поштовање својих наредби, наложио је да се сваке године међу православцима бирају четири епитропа и да се њихова имена шаљу митрополиту да их он потврди, јер су њему припадали врховна власт међу православцима Хабзбуршке монархије и право да поставља духовништво и уређује цркве и манастире, па и капелу у Бечу. О свему је наредио да се води протокол, а да имовина буде пописана и да се попис саставља приликом сваке промене епитропа, да нешто не би нестало. Финансијски извештај који би се чинио приликом сваке смене епитропа морао је бити послат и митрополиту на увид. Поред епитропа, одређено је и како се смењује свештенство – по тзв. принципу ефимерија, тј. недељним свештеницима, јер је ова православна капела окупљала Србе и Грке.¹¹¹⁷

После тога су тројица епитропа бечке капеле, Георгије Павлов, Константин Јованов и Јован Милетић, поднели митрополиту сређене рачуне за период 1746–1747. година на преглед. За наредни период, до 1752. године, рачуне су поднели Георгије Константинов, Константин Мазијана и Пуља Маргаритов.¹¹¹⁸ Мало после тога, братство ове капеле молило је митрополита да им дозволи да сами бирају свештенике ефимерије, чија би имена јавили митрополиту. Ово је значило да би митрополит био стављен пред свршен чин, тј. да не био има право потврде него би само знао ко је изабран, као што су молили да буде и у случају епитропа.¹¹¹⁹

Само је у почетку уређење бечке капеле функционисало онако како га је дефинисао митрополит Павле. Без обзира на то што је приликом сваког доласка у Беч покушавао да овде уведе ред, у томе није имао пуно успеха, те је око 1760. дошло до значајнијег спора. Током боравка у престоници на томе је радио лично, а после је посао препустио горњокарловачком владици Данилу Јакшићу, који се овде налазио и после Ненадовићевог

---

¹¹¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 394/1752.

¹¹¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 397/1752.

¹¹¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 399. и 402/1752.

¹¹¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 406/1752.

поратка у Карловце. Митрополит је указао државном канцелару грофу Венцелу Антону фон Кауниц-Ритбергу на то да у Бечу при капели проблеме праве грчки трговци, турски поданици, који не желе да се потчине његовој јурисдикцији. При томе су грчки свештеници покушавали да стекну преко верника што већа новчана средства. Указао је и на то да су ови трговци радили против њега у Москви и њеном бечком посланству, где га оптужују да им брани да долазе у Монархију, иако је он све радио у складу са државним законима, те је молио заштиту од канцелара. На ово писмо гроф Кауниц-Ритберг је одговорио 29. октобра 1760. не поричући митрополитова духовна права, али тврдећи да се превише меша у *temporalia*, па и у погледу грчких трговаца.¹¹²⁰

Како је било извесно да преко канцелара неће ништа постићи, обратио се истовремено царици Марији Терезији и барону Бартенштајну, износећи у чему се све састојао проблем. Најпре, постојао је проблем са епитропима, који нису бирани у складу са статутом из 1756. а написаном на основу старијих аката, него онако како је то одговарало Грцима, без тога да су о мандату епитропа обавештавали митрополита. Нису му полагали ни црквене рачуне, иако су то били дужни. Доводили су сународнике и без Ненадовићевог одобрења давали им свештеничка звања. На основу више старих аката он је доказивао своје право на јурисдикцију над њима, тражио је да све буде уређено онако како је прописано његовим актом из 1756. Указао је и на чињеницу да по целој Монархији тамо где живе православни Грци, турски поданици, пре свега у градовима, у оквиру трговачких компанија, њему су подложни добровољно, односно прихватили су његову јурисдикцију, а да једини проблем постоји у Бечу.¹¹²¹

За то време су грчки трговци настојали да буду независни од митрополитове власти. Зато се он средином јануара 1761. поново обратио Бартенштајну подсећајући га на старије захтеве (од 22. и 31. октобра и од 2. децембра 1760) за успостављањем јурисдикције. На основу њих је, како је сматрао, доказао своја права те је тражио од Бартенштајна да их подржи и донесе решење.¹¹²² После подношења ових аката наређено је да се извиди какво је стање и одговори на нека питања, па да на основу тога барон Бартенштајн састави коначну одлуку. Требало је утврдити да ли је тачно да Грци, на основу неких наводних привилегија, имају право да слушају проповеди у капели, док су

---

¹¹²⁰ АВ, ИДКД, 1718.

¹¹²¹ АВ, ИДКД, 1719.

¹¹²² АВ, ИДКД, 1720.

Срби само толерисани, затим, да ли имају право да доводе свештенике из Османског царства а да се о томе не консултују са митрополитом Павлом, да ли је ангажован и српски свештеник при капели, да ли се бирају епитропи по одредби од 1756. и да ли они подносе митрополиту на увид рачуне, те да ли су од њих двојица Срби а двојица Грци, и да ли је прихваћен Ненадовићев предлог да се литургије служе наизменично на српском и грчком језику.¹¹²³ После дужег времена, грчки трговци су решили да се потчине, јер је утврђено да привилегија на коју су се они наводно позивали од 1723. није никад ни издата, напротив, да су дужни да се покоре карловачком архиепископу у духовном смислу по актима из 1742. и 1753. и царском од 28. марта 1761.¹¹²⁴ Међутим, Грци све ово нису искрено прихватили, него су 5. маја 1761. демонстрирали спремност да напусте капелу изневши из ње све покретне предмете укључујући и олтар. На ово су реаговале Државна канцеларија и Илирска депутација, тражећи да подстрекачи немира буду ухапшени и осуђени, а предмети што пре враћени у капелу.¹¹²⁵ Још не знајући за овај догађај, Ненадовић је јављао Марији Терезији да је он уредио све цркве у Монархији на основу оних закона који су у том погледу издати и да није било нигде проблема, осим у Бечу, иако је предвиђено да он сва акта финансијске природе, дакле и епитропске извештаје за ову капелу, доставља и самој владарки преко Илирске дворске депутације.¹¹²⁶

Решење Илирске депутације које је владарка санкционисала 28. марта 1761. и упутила га митрополиту давало је њему духовну власт над капелом и свештенством грчког народа. Владарка није изашла у сусрет њиховим жељама да им се капела препусти на самосталну управу, без Ненадовићевог надзора у било ком погледу. Да би образложила свој став, депутација је преузела једанаести параграф Београдског мира из 1739. и акта патријарха Арсенија IV. Тиме је потврдила своје уређење онако како га је дефинисао митрополит Павле, дајући му сву власт да поставља једног српског и једног грчког свештеника и по два епитропа из оба народа, која су дужна да му поднесу све рачуне на увид. Марија Терезија је на овај начин још једном показала да ниједан патријарх или архиепископ не може имати јурисдикцију на простору Карловачке митрополије, над православцима, осим оних који су њени поданици, а најлогичније је било да то буде

---

¹¹²³ АВ, ИДКД, 1721.

¹¹²⁴ АВ, ИДКД, 1722.

¹¹²⁵ АВ, ИДКД, 1724.

¹¹²⁶ АВ, ИДКД, 1725.

карловачки архиепископ, иако му је у исто време одрицала духовну власт у Ердељу. Митрополит је оваквим решењем могао бити задовољан, јер се његова власт на овај начин није смањивала. Њему је јављено да све по правди може да тражи од грчких трговаца, турских поданика. Владарка га је једино саветовала да изађе у сусрет захтевима у погледу епитропа и пароха и да им постави оне које сами желе, ако им жеље и дате личности нису у супротности са канонима, и да повремено да предност грчком свештенику над српским, јер би их тако могао лакше да држи у покорности. Саветовала га је још да ако неког свештеника Грка који није поданик Монархије прими и постави за пароха у капели, о томе обавести Илирску дворску депутацију, са свим биографским подацима о њему, јер њој, као владарки, у овом случају припада *jus patronatus*, али она га остварује само тако што ће он ове информације достављати на речени начин.¹¹²⁷

Грчки трговци оваквим решењем нису били задовољни, напротив, изнели су из капеле све свете сасуде, иконе и клупе, одбијајући да се повинују наредби и митрополитовој јурисдикцији, о чему је Ненадовића обавестио агент Шерер. И поред овога, митрополит је послао владарки део црквених рачуна капеле који су му раније поднети на увид.¹¹²⁸ Из овога се изродио читав процес, а како је у Бечу и даље боравио владика Данило Јакшић, митрополит га је одредио за свог опуномоћеника. Уз то, барон Бартенштајн му је саветовао да се захвали Марији Терезији и канцелару Кауниц-Ритбергу пошто је питање ове капеле решено у његову корист, што је митрополит и учинио.¹¹²⁹ Србима је тиме дозвољено да држе богослужења у капели, а прво је одржао 6. септембра 1761. горњокарловачки епископ.¹¹³⁰ Међутим, како је она остала без свега осим олтара, митрополит је у октобру 1761. молио све владике да је помогну прилозима. Ова помоћ требало је да буде само привремена, да би се формирала каса, а после би се сама општина издржавала из својих средстава.¹¹³¹ Владика Вићентије Јовановић Видак је одмах послао две стотине форинти.¹¹³²

Грци и даље нису радили по прописима – један део њих остао је при капели, а други је прешао у капелу руског посланства и у њој држао богослужења. Зато се митрополит 18.

---

¹¹²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 206. и 208/1761.

¹¹²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 212. и 214/1761.

¹¹²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 242–244/1761.

¹¹³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 260, 261. и 263/1761.

¹¹³¹ АСАНУК, МПА „А“ 281. и 282/1761.

¹¹³² АСАНУК, МПА „А“ 288/1761.

јула 1763. жалио владарки истичући да се финансијске књиге воде врло неуредно, да му се оне не достављају на увид, а свештенство које он одреди грчки трговци не прихватају. Поред тога, онај део који је прешао у капелу руског посланства стално је претио сународницима који су ишли у капелу Светог Георгија.¹¹³³ Митрополит је током 1764. о свему детаљно обавестио Марију Терезију, како би избегао евентуалне могуће оптужбе на свој рачун. С друге стране, пастирским писмом је покушавао да Грке врати у окриље Карловачке митрополије и своје јурисдикције.¹¹³⁴ Током 1765. он је у самом Бечу, колико међу Грцима толико и у државним институцијама, настојао да реши овај проблем, због чега је са агентом Шерером Илирској депутацији предао преписку између државне канцеларије и руског посланика кнеза Галицина.¹¹³⁵

Поводом бечке капеле Ненадовић је тражио и писмено мишљење својих епископа, јер је намеравао да ван кругова грчких трговаца створи добру финансијску основу црквене општине.¹¹³⁶ Зато је од владика тражио да одреде колико би од својих прихода годишње могли да дају за капелу, затим колико би могли да дају велики градови и богата села или ако би неко од појединаца желео да да неки прилог, да све напишу и њему јаве, како би коначно поставио финансијску основу. Поред тога, упозорио је владике да никако не опорезују мале и сиромашне општине или појединце.¹¹³⁷ Ненадовић је успео да на својој страни задржи део Грка, док су га други нападали и чак називали унијатом. Сазнао је ко су вође опозиције. Била су то четворица трговаца, Константин Зинповић, Константин Поповић, Георгије Лонда и Димитрије Сава. Они који су били уз митрополита јавили су му да су са њима у заједници и оданости и грчке трговачке компаније у Кечкемету, Јегри и Мишколцу, које га као и они „препознају“ за свог архиепископа. Георгије Димитрије и

---

¹¹³³ АВ, ИДКД, 1723.

¹¹³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 116. и 119/1764.

¹¹³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 234. и 236/1765.

¹¹³⁶ На митрополитово питање у вези са прилозима капеле први се огласио владика Јован Ђорђевић истичући задовољство што је владарка капелу ставила под митрополитову јурисдикцију и дозволила да се ту моле и Грци и дала им и свештеника. Међутим, проклињао је оне Грке које је назвао непокорним хулитељима Цркве источне. Поред тога, обећао је помоћ како лично од својих прихода тако и од већих општина своје епископије, при чему ће о детаљима тек обавестити митрополита. За разлику од њега владика Дионисије Новаковић је одмах јавио Ненадовићу да на име годишње помоћи одређује 50 форинти. Владика Путник је био сагласан да да помоћ, али ни он није одредио суму, него је тражио времена да види како ће проћи царске резолуције и хоће ли народ моћи нешто да даје. Данило Јакшић је такође био рад да помогне, мада ни он није одредио колико ће дати прилога, али је рекао да епархија горњокарловачка за то нема средстава, јер цркве често или немају никаквих прихода или је и оно што имају толико безначајно да ни средства за репарације црква немају. АСАНУК, МПА „А“ 265, 267, 271. и 279/1765.

¹¹³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 260/1765.

Павле Дроглија су га упозорили на то да су оригинали облигација код једног од вођа опозиције, Георгија Лонде, као и да због тога они не желе да испаштају.¹¹³⁸ Ситуација у вези са капелом се крајем године донекле смирила, а митрополиту су поднети на увид рачуни за период 3. октобар 1761 – 15. децембар 1765.¹¹³⁹

Пред крај Ненадовићеве управе Митрополијом донето је због поновних несугласица ново решење, којим је Ненадовић признат за духовног поглавара и турских поданика Монархије, којима је по принципу ефемерија уредио службу у капели заједно са српским свештеником. Како је гласила царска наредба, братство капеле је бирало оба свештеника, која су потом презентована митрополиту. Митрополит није могао да их не потврди, а они су га у духовним стварима морали сматрати за старешину и слушати га. Двојица свештеника су морала да све дужности, приходе и обавезе деле на једнаке делове. На овај начин митрополит је имао само духовну власт, а изгубио је раније стечено право да одбије неког да потврди за свештеника.¹¹⁴⁰

Другачија је била судбина митрополијске власти над Грцима у Трсту, где је постојала њихова јака трговачка колонија, са поданицима Монархије и Османског царства. Овде су Грци тражили још у септембру/октобру 1750. право слободног исповедања православне вере, подизања цркве и постављања свештеника. Илирска дворска депутација је морала да одговори на то да ли би се њихови захтеви, позивајући се на Привилегије дате Србима, могли испунити. Став ове институције и владарке је био да се оне због малобројности Грка не могу на њих применити, али да се они приликом својих потраживања могу договорити са представницима католичке цркве. Могло би да им се изађе у сусрет и нешто од Привилегија буде проширено и на њих, пре свега како би добили право слободног и јавног исповедања вере.¹¹⁴¹ У овоме се дуго времена није пуно одмакло, иако је митрополит настојао да подржи захтеве тршћанских Грка. Озбиљније је на томе почео да ради приликом боравка у Бечу 1756. када је од грчке тршћанске општине добио захтев да уреди њихов духовни живот и Дамаскину Амеру, њиховом свештенику, додели синђелију, јер је не поседује, а обавља дужност духовника.¹¹⁴² Молбу је касније поновио Карло Пелегрини, тврдећи да свештеник Дамаскин Амеро нема синђелију и води

¹¹³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 263/1765.

¹¹³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 339. и 340/1765.

¹¹⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 613/1767.

¹¹⁴¹ АВ, ИДКД, 2326.

¹¹⁴² АСАНУК, МПА „А“ 623/1756.

„љутит“ живот, али са обећањем да ће се поправити.¹¹⁴³ Био је ово и директан позив за прихватање Ненадовићеве духовне власти. Митрополит је почетком јуна 1756. тражио да му се све тужбе и проблеми тршћанске православне општине изнесу како би им могао уредити црквени живот.¹¹⁴⁴ Убрзо су му двојица депутата ради овога послата у Беч, а поменути Пелегрини и Георгије Пуљо су га позивали да дође у Трст и уреди њихову цркву.¹¹⁴⁵

Митрополит Ненадовић је поштовао сва права јурисдикције других јерарха и разматрајући питање тршћанске црквене општине утврдио да они нису били под јурисдикцијом карловачких архиепископа, без обзира на то што су били у Хабзбуршкој монархији, што је саопштио и Марији Терезији. Такође, закључио је да они припадају јурисдикцији цетињског митрополита, те да би требало њему да се обрете. Није јасно на основу чега је донео овакав закључак о духовној власти владике Саве Петровића.¹¹⁴⁶ Није искључено да у питању није био неки Ненадовићев маневар, јер тешко да би било ко у Бечу прихватио да на територији Монархије јурисдикцију има један османски поданик, о коме нису пуно знали. Није зато чудно што се гроф Рудолф Хотек обратио Ненадовићу и од њега тражио да преузме јурисдикцију у Трсту, после чега се с тим сложио и Ненадовић, али је од барона Бартенштајна и владарке тражио да му о томе издају декрет.¹¹⁴⁷ После свега је Марија Терезија 15. јануара 1757. донела решење којим се духовна јурисдикција над православним Тршћанима препушта горњокарловачком епископу, о чему је митрополит одмах обавестио владика Данила и Тршћане, задовољан што је на овај начин увећана територија Митрополије.¹¹⁴⁸ Ненадовић је у име Јакшића 1759. тражио да Тршћани добију право јавног сахрањивања, тј. да покојнике носе кроз град у отвореним сандуцима. Такође, да деца из мешовитих бракова буду у зависности на пол васпитавана према вери истополног родитеља – синови у очевој, кћери у мајчиној. Овај захтев је одбијен јер се сматрало да би то унело немир, те да родитељи треба сами да одлуче у којој вери ће васпитавати децу; не може се дозволити ношење покојника у сандуку кроз град,

---

¹¹⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 629. Protocollum..., 1754–1756, 708/1756.

¹¹⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 635/1756.

¹¹⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 650/1756.

¹¹⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 656. Protocollum..., 1754–1756/1756.

¹¹⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 689. Protocollum..., 1754–1756/1756.

¹¹⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 8–10/1757; АВ, ИДКД, 2407.

али се могу дозволити погребне церемоније.¹¹⁴⁹ Борба коју је на том пољу Ненадовић водио била је значајна и због тога што су та права истовремено стицали и малобројни српски тршћански трговци.¹¹⁵⁰

Црквена општина у Трсту је неко време функционисала под јурисдикцијом Карловачке митрополије добро и без проблема, али су они ускоро почели да се јављају. Најпре је све јачи српски трговачки слој тражио да и они добију свог свештеника. Ради тога је владици Данилу Јакшићу стигло више захтева током маја 1762. Ови захтеви су стигли и до Беча, те је Марија Терезија тражила да јој се доставе подаци о томе колико је јака српска општина у Трсту и са колико средстава она учествује у финансирању Цркве Светог Спиридона. Сукоби су постајали све чешћи јер Грци, као ни у Бечу, нису хтели да приме српског свештеника у цркву, иако су се налазили под духовном влашћу српског епископа.¹¹⁵¹ Митрополит је током боравка у Бечу 1762. предочио владарки план владике Јакшића који је подразумевао да се у Трсту поред грчког свештеника Дамаскина постави и свештеник Теодосије за Србе. Захтев је поткрепио подацима о Србима у Трсту, који бројем нису велики али су врло богати, јер су скоро сви трговци. Међу њима је конте Јован Војновић у касу православне општине већ уплатио 1.000 форинти а Јован Куртовић 500. Ово је био део прихода, док су и остали Срби прилозима могли да га увећају. Њихова економска снага је била најбољи гарант да црквена општина и свештеник неће оскудевати.¹¹⁵² Међутим, тада ништа није решено па је две године касније сличне податке Двору упутио владика Јакшић, са захтевом да се постави српски свештеник.¹¹⁵³

Спор до краја Ненадовићеве управе Митрополијом није добио епилог, али су и митрополит и владика Јакшић поновили 1767. какве све проблеме имају православци због свештеника Дамаскина Амера, који је доводио и постављао Грке за свештенике само да би се обогатили. Ангажовао их је а да при томе за њима није било никакве потребе, док је спречавао делатност било ког српског духовника. Зато су обојица настојала да доведу у

---

¹¹⁴⁹ АВ, ИДКД, 2450. и 2452.

¹¹⁵⁰ У вези са овим питањем Марија Терезија је донела декрет крајем фебрура 1759. и упутила га митрополиту и владици Данилу. АСАНУК, МПА „А“ 415/1759.

¹¹⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 342/1762.

¹¹⁵² Најзначајнији трговци који су пописани били су конте Јован Војновић (са десет укућана), Лазар Љубибратић (са девет), Дамјан Ризнић (са шест), Јован Куртовић (са осам укућана и петорицом браће), Петар Андрејев (чији бродови довозе робу са Леванта, а тргује у Бечу и Прагу), Филип Љубибратић, Јован Мирковић и Марко Његуш. Поред трговаца пописане су и значајне занатлије (укупно осамнаест породица). АСАНУК, МПА „А“ 385/1762.

¹¹⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 70–73/1764.

град српске свештенике и на тај начин остваре праву јурисдикцију над тршћанским православцима.¹¹⁵⁴

За разлику од Грста и, пре свега, Беча, јурисдикција карловачког митрополита међу другим Грцима и Цинцарима у Хабзбуршкој монархији није довођена у питање. Напротив, управо су се они обраћали митрополиту да их заштити од разних верских напада и тражили своја права ослањајући се на Привилегије које су имали Срби. У овом смислу, митрополит никада није правио етничку разлику међу својим верницима, а његови епископи су се старали о Грцима и Цинцарима подједнако као и о Србима и Румунима. Сачувани су и неке митрополитове посланице и епископска писма писани на грчком и намењени православним верницима, чиме је Ненадовић показивао да је он митрополит свих православних подручја Хабзбуршке монархије без обзира на њихову етничку припадност. За Беч су политички интереси били изнад свега и зато су негде пристајали да Ненадовићу потчине у духовном смислу друге народе, док другде нису. Митрополит је истовремено наступао са позиције вере, канона и закона, који су по њему важили свуда где има православних верника без обира на то којем народу припадају.

Митрополит није само водио борбу да би заштитио своја јурисдикциона права у Хабзбуршкој монархији, или је проширио на простор над којим је није имао, него је настојао да свој положај осигура и у односу на остале помесне православне цркве, па и на Пећку патријаршију. Ненадовићева зависност у канонском смислу од Пећке патријаршије се не може оспорити, али се поставља питање у чему се она огледала, јер, када је то мислио да је потребно, митрополит није признавао одлуке пећког патријарха, нити је дозвољавао било какво мешање њега у послове карловачке јерархије и митрополијске јурисдикције. Пећка патријаршија је у то време већ била толико слаба, са честим променама на месту првојерарха, да о правој власти патријарха у њој тешко да се може говорити, нарочито после смрти Атанасија II. Нема индикација да је митрополит осећао било какву дужност према оним патријарсима који су били Грци, нити да је имао неку потребу да се према Патријаршији одреди, јер њен утицај већ није допирао до њега. Више је пећким патријарсима био потребан Павле Ненадовић него они њему, што је било очито из поступка након одступања патријарха Гаврила III Нишког са светосавског трона, када је збор епископа тражио помоћ од Ненадовића да уреди стање у Патријаршији. Током

---

¹¹⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 544/1767.

Ненадовићеве управе Карловачком митрополијом сменило се у Пећи чак девет патријарха, од Срба Атанасије II, Гаврило II, Гаврило III, Викентије Стефановић и Василије Бркић, а од Грка Пајсије II, Гаврило IV, Кирил II и Калиник II. Стварне власти патријарха није ни било, а и када је она могла да га угрози, Ненадовић је брзо реаговао.

Како је знао да штити своје интересе види се из спора који је имао са Лаврентијем Јовановићем, бившим генералним егзархом митрополита Исаије Антоновића који га је тужио Илирској депутацији крајем 1752. и 1753, да га је без разлога рашчинио и забранио му улазак у православне храмове. Јовановић је истакао да је Ненадовић то учинио јер је мислио да је овај спреман да се поунијати. Међутим, митрополит је образложио Депутацији да је то урадио јер је Јовановић од стране покојног патријарха Атанасија II, код кога је отишао заједно са Василијем Бркићем, 30. јануара 1750. постављен за далматинског викара, а та област је била под влашћу Млетачке републике, те га је он зато искључио из карловачке јерархије указујући да не признаје туђу јурисдикцију, па макар то била и она коју је имао пећки првојерарх.¹¹⁵⁵ Ипак канонску везу није раскинуо, што се види из става Синода одржаног 1754. на којем је донета одлука која се тицала односа са Пећком патријаршијом. „Блажењејшему патријарху сербскому Гаврилу“ одговорено је на писмо које им је он послао да како су од времена српских просветитеља до тада били у канонској вези са Патријаршијом, тако ће бити и убудуће. Њихово „премолчаније“ са одговором је потицало отуда што „Синод огорчеј јест“ јер се одлучени, осуђени и рашчињени духовници из Карловачке митрополије примају у Патријаршију и постављају на важна места, без обзира на то што се налазе под епитимијом. С друге стране, Синод је огорчен јер се свештенство које долази из Митрополије у Патријаршији рукополаже, а потом се враћа у Карловачку архиепископију. Тражено је да се ово никако у будућности не чини јер је карловачко свештенство могло бити рукоположено једино у Митрополији, што је било у складу и са државним законима о непримању страних свештеника. Посебно је наглашено да патријарх ради милостиње не шаље у Митрополију оне који су у њој „веру сломили и онамо побегли“.¹¹⁵⁶

Посредно о односу са Пећком патријаршијом говори и одлука Синода из 1753, када је расправљано о поступку двојице епископа, Висариона Павловића и Јована Георгијевића,

---

¹¹⁵⁵ АВ, ИДКД, 2357–2359.

¹¹⁵⁶ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754.

за које је дошла информација да на молитвама не помињу митрополита Павла него четворицу васељенских патријараха, што нису смели да раде. Зато им је на трећој седници (24. март / 4. април) Синод упутио писмени захтев да на молитвама почну помињати митрополита, и да то писменим путем потврде, јер је све остало што у вези с тим раде у супротности са њиховом заклетвом и могу бити кажњени. Из овога се видело да на молитвама епископа није помињан ни пећки патријарх, него карловачки митрополит, али остаје отворено питање да ли је Ненадовић помињао патријарха у Пећи или четворицу васељенских. Једини податак који упућује на то да је митрополит Павле у молитвама помињао Србе пећке патријархе јесте Поменик мртвих који је митрополит саставио пред смрт и у којем се помињу патријарси Атанасије II Гавриловић и Вићентије Стефановић.¹¹⁵⁷

У прилог томе да је митрополит Ненадовић био знатно слободнији у односу на свог канонског првојерарха иде и чињеница да је самостално, а не преко патријарха, што би био уобичајен и канонски поступак, комуницирао са васељенским патријарсима. Када је Синод из 1753. закључио да епископи не могу давати путне исправе страним калуђерима ради купљења милостиње, него само митрополит, водио се разговор о ватопедским изасланицима, монасима Јоасафу и Мелентију, о којима је тражено да њихов постриг пошаље сведочанство да су му предали 15.000 скупљених гроша. Иако из записника и доступних извора није јасно због чега је дошло до неповерење у Јоасафа, митрополит је решио да се обрати четворици патријарха, али не и пећком. Овоме нису допринеле само честе смене на трону Светог Саве него и чињеница да су се самом Ненадовићу обраћали други патријарси, пре свега ради помоћи. Примера ради, Синод из 1753. је на молбу александријског патријарха Матеја од 13. новембра 1752. решио да му пошаље првом приликом помоћ од 700 форинти, или око 165 дуката.¹¹⁵⁸ Тражење финансијске помоћи од митрополита Павла је било уобичајено, те му се ради ње обраћао и охридски архиепископ Методије II, затим манастири Хиландар, Зограф, Лавра и Свети Наум.¹¹⁵⁹

Ненадовић је комуницирао и са јерусалимским патријархом Партенијем када је са Синодом одговорио на притужбе од 2. јуна 1759. да његов изасланик има проблема са

---

¹¹⁵⁷ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753; АСАНУК, МПА „А“ 493/1753. и АСАНУК, МПА „Б“ 173/1753; Р. Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити*, 224–225.

¹¹⁵⁸ Митрополит је дао 150, Георгије Поповић 100, Висарион Павловић, Софроније Јовановић и Јован Георгијевић по 75, Дионисије Новаковић, Синесије Живановић, Данило Јакшић и Арсеније Теофановић по 50, те Партеније Павловић 25 форинти. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

¹¹⁵⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 40/1758.

скупљањем милостиње. Одговорено му је да јерусалимски протосинђел Герман неће имати никаквих проблема, јер је у Хабзбуршку монархију стигао пре него што је донет царски указ да дозволу за скупљање милостиње више не могу добијати од Ненадовића, него од Двора. Герман је имао уредне путне исправе митрополита Ненадовића, али је Јерусалимска патријаршија морала да зна да је још Синод из 1749. одлучио да страни монаси милостињу могу скупљати три године, а да потом наредне три године то не могу чинити. Ова мера је донета да би свака црква народу „одахнути дала“ времена, па је то тражено и од јерусалимског патријарха јер су протосинђел Герман и синајски архимандрит Симеон скупљали милостињу по шест година. Патријарху је јављено да не верује лажима да их прогоне, него да је такав закон и да народ морају поштедети скупљања милостиње те да ће, чим им то прилике дозволе, што боље могу помоћи Гробу Господњем.¹¹⁶⁰ Нова верска наредба није се односила ни на изасланике манастира Зографа, јеромонахе Акакија и Гаврила и свештенођакон Порфирија, којима је Ненадовић крајем јануара 1759. издао грамату да могу скупљати прилоге у Архидијезези и Новом Саду како би помогли оправку манастирских здања.¹¹⁶¹

Колико је жустро бранио своја права у односу на друге владике изван Хабзбуршке монархије видело се после смрти епископа Софронија Јовановића, када се у његову јурисдикцију умешао цетињски митрополит Сава Петровић. Он је Павлу Ненадовићу написао крајем јуна 1758. писмо у којем га је обавестио да је код њега дошао архимандрит Прокопије Поповић из манастира Ораховице, који је пре тога боравио у Далмацији а којег је он после Софронијеве смрти посветио и хиротонисао за пакрачког владика. Његово писмо митрополиту Ненадовићу било је у нескладу са оновременим манирима, јер га о овоме само лаконски обавештава, стављајући га пред свршен чин. Карловачки митрополит, чак и да је мислио да Прокопију повери ову епархију, више то није желео и намеравао је да покаже колико га не занимају одлуке било кога ван Карловачке митрополије. Поводом овог случаја затражио је мишљење свих дијецезана, а њихов одговор се може изразити једном реченицом, да се Прокопије никако не може прихватити за епископа јер није хиротонисан у Карловачкој митрополији, у чију јурисдикцију нико нема право да се меша. Најодлучнији је у свом ставу био Синесије Живановић, који је

---

¹¹⁶⁰ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

¹¹⁶¹ У том циљу ова тројица су донела у Монархију честицу часног крста и вилицу Светог архиђакон Стефана, које су ради благослова током скупљања прилога носили са собом. АВ, ИДКД, 2453.

сматрао да Прокопије не би могао бити епископ у Митрополији ни да га је хиротонисао васељенски патријарх, док о Сави Петровићу није имао ниједну лепу реч, него га је назвао „шугавом Црногорчином“ која је продала „веру и закон за паре“.¹¹⁶² Изнео је податак да хиротонија Прокопија није учињена без симоније, а пошто је овога још покојни епископ Софроније екскомуницирао, а Петровић га не само примио него и уздигао у архијерејски чин, и сам је проклет и екскомунициран, јер се меша у јурисдикцију цркве над којом нема никакве власти. Остали епископи су били уздржанији у својим одговорима. Владика Јосиф је низом канона доказао неправилност овакве хиротоније а Дионисије Новаковић указао на то да Сава Петровић овим подстиче раскол у цркви. Живановић је тражио чак да се Прокопије спроведе у затвор у Карловце и да ту чека састанак Синода следеће године да би му било суђено.¹¹⁶³

Током 1760. у Бечу се појавио Прокопије Поповић и признао грешку што га је хиротонисао страни митрополит, али није одустајао од намере да постане владика, него је јављао Ненадовићу да су га прихватили у Бечу владарка и Илирска депутација те да је спреман да положи неопходну заклетву и све што се од њега тражи како би га прихватили и митрополит и Синод.¹¹⁶⁴ Међутим, како га они нису прихватили, одустао је од захтева за епископијом и тражио дозволу да се врати у Славонију, са правом свештенодејства, али су Ненадовић и Синод 6/17. јула 1760. донели одлуку да се ни томе не може изаћи у сусрет.¹¹⁶⁵ Митрополит је истрајавао у овоме и тражио да се Поповићу никако не дозволи право свештенодејства и да се, ако је то могуће, стави у неки од државних затвора. Све до 1766. у њима се и налазио, а онда је Илирска дворска депутација одлучила да би било боље да се Поповић врати у неки од српских манастира, препоручујући Ораховицу у Славонији, са чиме се на крају сложио и Ненадовић. Митрополит је наредио да му се дозволи присуство богослужењима, исповедање и причешћивање, али да му се одреди таква келија из које никада не би могао да оде ван манастира, нити да га напусти, него да мора остати у овом затвору до краја живота. Владика Арсеније је ускоро писао Ненадовићу да довођење Поповића у Ораховицу није добро решење, јер су овде келије од плетара и лако могу бити проваљене, а он има доста родбине у близини (рођени брат му је био свештеник у

---

¹¹⁶² АСАНУК, МПА „Б“ 56 I-VIII и 58/1758.

¹¹⁶³ АСАНУК, МПА „Б“ 56 I-VIII и 58/1758; АСАНУ, 12176а, Посланица за Архидијецезу из Беча од 23. октобра / 3. новембра 1758.

¹¹⁶⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 99/1760.

¹¹⁶⁵ АВ, ИДКД, 2462. и 2473; АСАНУК, МПА „А“ 94/1760.

Слатини), те га могу отети. Због тога је предлагао да га преместе у неки фрушкогорски манастир, најбоље у Хопово, чије су келије од тврдог материјала. Међутим, до тога није дошло јер је већ јуна 1767. Поповић био покојни.¹¹⁶⁶

О односу према Пећкој патријаршији у њеним последњим годинама нема готово никаквих података. Овоме је допринело то што су се на њеном челу сменила чак четири фанариота, те тешко да је са њима било неопходно успоставити комуникацију, која је и иначе прекидана од бекства патријарха Арсенија IV у време када су Грци били на челу цркве.¹¹⁶⁷ Једини Србин који је непосредно управљао црквом краће време је био Василије Јовановић Бркић, који је напустио Монархију управо у време доласка Ненадовића на чело Митрополије и са њим никада није имао добре односе. Митрополит га није сматрао достојним црквених звања, нарочито не патријарашког, због чега је свака комуникација међу њима била искључена. Када је 1766. Патријаршија укинута и њене епископије припојене Цариградској патријаршији, било каква реакција из Карловаца је изостала, јер Ненадовић није осећао никакву зависност од пећког патријарха. Положај цркве у Хабзбуршкој монархији регулисала је држава, а Карловачка митрополија је била стуб православља, који је одговарао Бечу. Зато, заштићен од стране државе, Ненадовић није могао осетити никакву последицу укидања Патријаршије. На крају, Митрополија је била део укинуте цркве, а држава је била гарант њеног постојања и када није више било никог на трону Светог Саве. У канонском смислу је и Карловачка митрополија, као део Патријаршије, морала бити подређена Цариграду, али о томе нема трагова. Пре је ближе истини да је постојање Митрополије прихваћено као чињеница, јер Цариградска патријаршија није могла да оствари утицај ван Османског царства. Било какав њен утицај у Хабзбуршкој монархији се беспоговорно искључивао. С друге стране, Карловачка митрополија је била наследница Пећке патријаршије, јер је до 1766. представљала њен аутономни део, са својом црквеном организацијом. Као таква она је наставила свој самостални живот све до уједињења са осталим српским црквеним областима 1918, са несумњиво највећим угледом. Митрополија није 1766. добила писмено признање аутокефалности, преко тога се само прешло ћутке, а касније, у XIX веку, ово је преузето

---

¹¹⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 389. и 404/1766; АСАНУК, МПА „Б“ 84, 87. 197/1766.

¹¹⁶⁷ Димитрије Руварац, *Дневни ред за синодске седнице 1755*, Српски Сион, број 13, Сремски Карловци 1906, 375; Радослав Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књига IV, Сремски Карловци 1931, 13; Недељко Радосављевић, *Православна црква у Београдском паишуку 1766–1831 (управа Васељенске патријаршије)*, Београд 2007, 73–81.

као неминовност.¹¹⁶⁸ У складу са овим је и мишљење свакако једног од најбољих познавалаца црквеног права, епископа Никодима Милаша, који је на основу Диптиха Цариградске патријаршије из 1855. истакао како је аутокефалност Карловачке митрополије после 1766. прихватила и ова патријаршија. По њеном Диптиху ређају се најпре старе патријаршије: Цариградска, Александријска, Антиохијска и Јерусалимска, затим аутокефалне цркве: Кипарска, Руска, Карловачка, Синајска, Црногорска, Црква у Краљевини Грчкој, затим Сибињска, Бугарска, Черновицко-далматинска, Црква у Краљевини Србији и Црква у Румунији. Из овога се јасно види да је Карловачка митрополија као аутокефална црква заузела место некадашње Пећке патријаршије и међу њеним остацима била најугледнија.¹¹⁶⁹ Исти положај јој је приписао је И. Т. Осинин 1767. у листу *Христианское чтение*, наводећи је на седмом месту, пре свих осталих српских епархија.¹¹⁷⁰

Као и свему другом што је током управе Митрополијом дао свој печат, и однос ове цркве према Пећкој патријаршији, чији је аутономни део била, и према осталим патријаршијама Ненадовић је обележио својим ставовима. При томе он је другачији однос имао према пећким патријарсима, а другачији према њеној јерархији. Једно је сигурно, ни једнима ни другима није дозвољавао да се мешају у његову јурисдикцију. Иако није негирао да је Карловачка митрополија аутономни део Пећке патријаршије, нема никаквих индиција да је са првојерарсима боље сарађивао. Тек неки контакти су постојали са патријархом Атанасијем II, али и они само поводом враћања ствари које је са собом из Пећи понео 1737. патријарх Арсеније IV. Са осталима није имао ни толико додира, за шта је постојало два разлога – први што су се на трону Светог Саве често налазили Грци према којима није показивао никакву наклоност и покушај сарадње, и други што су малобројни Срби често били корумпирани или су чак потицали из Монархије а од раније били у сукобу са Ненадовићем. Прихватање екскомуницираног клера или његово унапређење и слање касније на подручје Карловачке митрополије било је за Ненадовића неприхватљиво. Само укидање Пећке патријаршије 1766. није оставило никаквог трага нити последица у Карловачкој митрополији. Иако је она у канонском смислу морала бити потчињена

---

¹¹⁶⁸ Радослав М. Грујић, *Аутокефалност Карловачке митрополије*, ГИДНС, књига II, свеска 3, Сремски Карловци 1929, 378–379.

¹¹⁶⁹ Др. Никодим Милаш, *Православно црквено право*, Мостар 1902, 139–140, 328–329.

¹¹⁷⁰ И. Т. Осинин, *Списокъ всѣхъ Іераршескихъ каведръ въ Святой Православной восточной церкви за 1767 годъ*, *Христианское чтение*, 5, 1868, 724–725.

Цариградској патријаршији, до тога није дошло јер су тако налагали државни интереси Хабзбуршке монархије, док се било каква власт цариградског патријарха овде није осећала. Канонски поредак у великој мери у то време још није могао да буде изнад државних интереса, што је и довело до тога да је Митрополија наставила свој живот самостално. Стога је, иако нема трага да јој је неким актом 1766. или непосредно после тога призната аутокефалност, то постала чињеница, која је у XIX веку прихваћена. Карловачка архиепископија је тада заузимала у диптиху православних цркава оно место које је некада припадало Пећкој патријаршији, као њена права наследница.

Како је љубоморно чувао аутономност Карловачке митрополије према пећким патријарсима без обзира на њихову етничку припадност, тако је чувао и од било каквог мешања у своју јурисдикцију од јерархије из Османског царства. Није дозвољавао никакво мешање пре свега двојице цетињских владика, Саве и Василија Петровића, који су били одлучно одбијени. Василије је чак и затворен у Крушедолу због злоупотреба које је вршио у Карловачкој митрополији. Епископи који нису били Срби, а покушавали су да дођу до дијецезе у Митрополији, одбијани су, иако је Ненадовић покушавао да своју духовну власт наметне другим народима у Монархији, пре свега Грцима и Румунима. У зависности од државних интереса она му је препуштана или забрањивана. С друге стране, нема индиција да није био у добрим односима са четири васељенске патријаршије, мада о томе нема сачувано пуно историјских извора, осим оних из којих се види да ове патријаршије шаљу монахе ради купљења милостиње по Карловачкој митрополији и да их Ненадовић прихвата, разуме се, у складу са одлукама Сабора који га је довео на чело цркве, Синода и државних закона. Тако је митрополит Павле показао да ће бити наклоњен другим православним црквама све док поштују аутономност његове или, ако је у питању Пећка патријаршија, док су првојерарси потицали из српског народа.

5. 2. Епископат

5. 2. 1. Избор нових дијецезана

Један од најважнијих задатака сваког митрополита, па и Павла Ненадовића, био је избор епископа за она владичанства која су остала упражњена. По Привилегијама, њихов избор је био искључиво у српској надлежности, а у пракси је спровођен најчешће тако што је првојерарх – сам, са другим епископима или са Сабором, бирао новог дијецезана.¹¹⁷¹ Држава је доста брзо почела да показује жељу да утиче на овај избор, те је у време цара Карла VI почела да у Београдској митрополији уводи правило тројне кандидације, које ипак није оставило значајније последице нити је озбиљније заживело.¹¹⁷² Тако је практично у рукама Срба био избор епископа, а на њега је највише утицао првојерарх, с тим што је непознато да је Двор неког одбио да потврди, иако је хиротонија најчешће била обављена пре потврде, чиме се Двор практично стављао пред свршен чин, јер би хиротонисан а непотврђен епископ могао да представља стални извор проблема. Он није могао бити дерогиран, а не би се могло лако прећи преко става владара да неко не буде потврђен на онај положај на који су га верници изабрали. Тако утицај Двора није био пресудан за нечији избор, али, с друге стране, без његове потврде не би било могуће управљати владичанством. Ово је најбоље знао управо Павле Ненадовић, јер је сам за владику изабран 1742, а до потврде и уласка у епископију је морао да чека две године.

У тренутку Ненадовићевог избора за митрополита упражњене су биле Вршачка, Арадска и Будимска епископија, а његовим избором и Горњокарловачка. Неколико месеци касније, смрћу Алексија Андрејевића седисвакантно је постало и Костајничко владичанство. У тренутку када је кретао за Беч, у своју прву аудијенцију као црквени поглавар, у Митрополији је од епископа оставио само Висариона Павловића, бачког дијецезана, Георгија Поповића, темишварског, и Софронија Јовановића, пакрачког. Зато је први задатак који му се наметао у Бечу био предлог нових епископа. Али митрополиту се није журило јер није намеравао да поставља људе који му неће бити одани, те је током прве посете Бечу радио најпре на потврди вршачког епископа, за кога је предложен Јован

¹¹⁷¹ Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, *нав. дело*, 15–25.

¹¹⁷² И. Точанац, *Српски народно-црквени...*, 114–124.

Георгијевић. На овом послу он је само наставио делатност свог претходника, јер је Георгијевића за то место предложио 24. јануара 1749. Исаија Антоновић, али услед његове смрти читав предмет није ни дошао на разматрање Илирске дворске депутације или Двора.¹¹⁷³ Поред њега на трагу ранијих одлука био је и избор Дионисија Новаковића за будимског епископа. Међутим, његов предлог, такође учињен раније, није потицао од митрополита, нити је донесен на уобичајен, једини исправан пут, јер га је предложила, још децембра 1748. после смрти владике Василија Димитријевића, будимска српска општина. Овакав начин предлога епископа био је разлог да је Двор са Илирском дворском депутацијом решио да уведе трајан систем за начин предлога и потврде нових владика. Због тога је гроф Коловрат још 4. јануара 1749. обавестио митрополита Исаију да се на основу Привилегија Србима дозвољава слободан избор владика, које после избора првојерарх ради конфирмације треба да презентује Двору.¹¹⁷⁴ Ипак, решење је донето и написано мало касније, под будним Коловратовим оком, управо на трагу онога што је саопштено митрополиту Исаији. Оно је подразумевало да нико не може бити хиротонисан и уведен у трон (инсталиран) док га митрополит не презентује Депутацији и владару, те док не добије од њих конфирмациону (потврдну) диплому. Такво решење је било у супротности са Првом привилегијом у којој се слободно остављало на вољу архиепископу да поставља владике.¹¹⁷⁵ Митрополит је са овим био упознат још у јануару 1750. током разговора у Илирској дворској депутацији.¹¹⁷⁶ Став о правилном презентовању и конфирмацији изнет је у вези са случајем Дионисија Новаковића поново 4. фебруара 1750. када је Марија Терезија тражила да он буде презентован од стране митрополита.¹¹⁷⁷

Постављање нових владика било је у сенци решавања важнијег питања за Двор, а то је била редукција епископија. Наиме, царица је тражила да њихов број буде усклађен са оним који стоји у Трећој привилегији, а то је уз Архидијецезу било седам владичанстава. У

---

¹¹⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 296/1749; Ненад Нинковић, *Потврдне дипломе Јована Георгијевића за епископа вршачко-карансебешког и митрополита карловачког*, Споменица Историјског архива „Срем“, 10, Сремска Митровица 2011, 118–121; Исти, *Исаија Антоновић, епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)*, Истраживања, 24, Нови Сад 2013, 200.

¹¹⁷⁴ АВ, ИДКД, 2185.

¹¹⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 421/1750.

¹¹⁷⁶ АВ, ИДКД, 1827.

¹¹⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 426/1750. Двор је тражио од комесара, генерала грофа Христијана фон Хелффрајха, да пази како нови митрополит на Сабору 1749. не би хиротонисао Новаковића за владика. Пошто су неке непроверене вести у вези са овим стигле до Марије Терезије да је поступљено управо у супротности са њеним жељама, тражила је додатна обавештења, али је све разрешено када је утврђено да Новаковић није хиротонисан за епископа него за архимандрита.

том тренутку се Карловачка митрополија састојала од девет епископија и Архидијецезе као десете, те је требало укинути два владичанства. При томе, укидање Северинско-марчанског било је предвиђено још 1743. када је умро владика Симеон Филиповић. Већ на Сабору 1744. комесари су пренели став Двора да се овде не сме бирати нов владика и нерешени проблем је потрајао све до 1750, али је свима било јасно да се епископија мора укинути и њена територија припојити околним дијецезама. Изненађење је изазвао став Двора да се укине једно владичанство и на истоку Митрополије, тако што би дошло до арондације Арадске, Темишварске и Вршачке од три у две црквене области. Свакако је овоме доприносило то што је Исаија Антоновић као арадски епископ од 1741. управљао и вршачком дијецезом. Већ 20. јануара 1750. саопштен је Ненадовићу овај захтев уз препоруку да спојени остане Арадска и Вршачка епископија. У прилог овоме је ишла и чињеница да је део Арадског владичанства, област Халмађ, инкорпориран из Угарске у Ердељ, где Карловачка митрополија није имала јурисдикцију. Смањење броја верника би било надокнађено проширењем епископије, тј. спајањем са Вршачком. О свему је тражено да решење донесе Синод, али је митрополит одмах пружио отпор царичиним захтевима.¹¹⁷⁸

После 20. јануара Ненадовић је обавио више разговора са грофом Коловратом, и тада истакао да нема ништа против тога да се укине Северинско-марчанска епископија. Указао је на то да је о томе било речи и током Сабора и Синода 1749. и да ће вољу владарке спровести у дело на Синоду који би сазвао одмах по повратку у Карловце. Модус укидања и расподеле територије би био такав да се Лика и Крбава одвоје од Костајничког владичанства и припоје Горњокарловачком, док би заузврат Костајничка епископија добила целу територију укинуте епископије. Прихватање да се укине епископија било је последица реалне ситуације у којој су православци у области Вараждинског генералата и Жумберка били без епископа на сталном удару унијата, а епископа су имали нередовно још од 1671, осим са малим прекидом између 1734. и 1743. у време Симеона Филиповића. Сједињење са околним владичанствима је коначно доводило до тога да Срби из ове области добију свог дијецезана, што је могло да их оснажи у борби против католичке и унијатске верске пропаганде. Показало се да је тада када су све три епископије у Хрватској биле упражњене најповољнији тренутак за то, о чему је Ненадовићу током боравка у Бечу писао генерал барон Шерцер, командант Карловачког генералата. Митрополит га је тада

---

¹¹⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 426/1750.

упутио да све ради у договору са администратором Горњокарловачке епископије архимандритом Данилом Јакшићем и егзархом Мелентијем Зорићем, који је задужен за Костајничку дијецезу.¹¹⁷⁹

Митрополит Ненадовић је, међутим, одлучно био против тога да се спајају Вршачка и Арадска. Он је указао на то да је Трећа привилегија донета 1695. када под Хабзбурговцима није била цела територија Баната. То што се у њој није помињала Арадска епископија, била је последица тога што је њено седиште било у Јенопољу, те је тек после 1699. пренето у Арад. Када је 1699. потписан Карловачки мир, Банат је остао под Турцима, и они су га освојили поново током 1716/1717. Тамошње две епископије, Темишварска и Вршачка, подређене су Београдској митрополији, а 1739. Београдским миром су прешле под надлежност Карловачке. Зато овде не може доћи до смањења броја владичанстава.¹¹⁸⁰ Гроф Коловрат је, чини се, прихватио Ненадовићеву аргументацију, иако је увидом у Привилегије могао да види да су 1695. међу седам поменутих биле и Вршачка епископија, као и Темишварска, којом је управљао уз Арадску Исаија Ђаковић. Међутим, историјски докази у вези са освајањем Баната су изгледа били довољни да се бар привремено одустане од захтева.

На основу тога, пошто му је коначно 25. априла 1750. издата митрополијска конфирмациона диплома, Ненадовић је 5. маја предложио царици на потврду Јована Георгијевића за вршачко-карансебешког епископа и Дионисија Новаковића за будимског. Међутим, тек по повратку у Карловце и сазивањем Синода коначно је могао да реши и питање укидања епископија и избора владика. Зато је Георгијевића поново владарки предложио за потврду 4. јуна.¹¹⁸¹ О овоме је гроф Коловрат обавестио Марију Терезију саопштавајући јој да је предложен епископ за Карансебеш и дистрикте Вршац, Лугош, Ујпаланка (Нова Паланка) и Оршава, као и да против њега нема притужби. Владарка је на решење записала да нема ништа против Георгијевића и да га прихвата за епископа, али да прво мора бити извршена арондација епископија у Хрватској и на истоку Митрополије. Неколико дана касније (24. јуна) гроф Коловрат јој је јавио да нема препрека за издавање Георгијевићеве потврдне дипломе, јер је у разговорима са митрополитом у фебруару

---

¹¹⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 434. и 444/1750.

¹¹⁸⁰ АВ, ИДКД, 1827.

¹¹⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 480, 481. и 503/1750.

договорено да се укине Северинско-марчанска, док би Арадска постојала и даље.¹¹⁸² Три дана касније председник Илирске дворске депутације је обавестио Ненадовића да се поводом Новаковићеве конфирмације већ обратио владарки. У писму Марији Терезији Коловрат је указао на то да без обира што Новаковић није пореклом из Хабзбуршке монархије и што се школовао у Русији, има све особине за владику, а ужива подршку митрополита и верника Будимске дијецезе. Марија Терезија је прихватила његов избор, али је на Коловратовом писму својеручно додала да се Будимци због начина на који су га тражили за владику кажњавају тако да на следећем Сабору, који буде бирао Ненадовићевог наследника, не могу учествовати њихови представници, којима се и забрањује да са тужбама долазе у Беч.¹¹⁸³ Митрополиту је 12. августа 1750. наређено да ово решење заведе у Националном архиву, како би приликом наредног Сабора било спроведено у дело, док је Будимцима то имао да објави тамошњи командант, коњички генерал гроф Фон Штирм.¹¹⁸⁴

Пре него што је Ненадовић обавештен о овоме, 14. јула 1750. му је јављено да је Марија Терезија потврдила Георгијевића за епископа и спремила му конфирмациону диплому. О томе је обавештена и Банатска земаљска администрација.¹¹⁸⁵ Митрополит му је већ 29. јула / 9. августа послао своју синђелију, а 4/15. августа је јавио Банатској земаљској администрацији да је Георгијевић изабран и потврђен, те да када Администрација то одреди, он може бити уведен у трон.¹¹⁸⁶ Коначно, 15. августа Марија Терезија је послала конфирмациону диплому.¹¹⁸⁷ Међутим, овде је проблем постала заклетва коју је имао да полаже нови владика, јер Администрација није дозвољавала да је положи цркви и народу, него само држави, тј. конкретно Администрацији.¹¹⁸⁸ У своју одбрану Администрација је изнела податак да ни у прошлости епископи на територији под њеном надлежношћу нису полагали заклетву цркви и народу, него само њој, те да ће под тим условима Георгијевић бити уведен у трон 19. октобра, а да митрополит по владарској наредби томе може присуствовати или послати изасланика.¹¹⁸⁹

---

¹¹⁸² АВ, ИДКД, 1830. и 1831.

¹¹⁸³ АВ, ИДКД, 1832.

¹¹⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 544/1750.

¹¹⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 526/1750.

¹¹⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 536. и 540/1750.

¹¹⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 548/1750; Н. Нинковић, *Потврдне дипломе Јована Георгијевића...*, 121–123.

¹¹⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 550–552. и 554/1750.

¹¹⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 558, 572. и 578/1750.

За изасланике Ненадовић је одредио темишварског владика Георгија Поповића и раковачког архимандрита Синесија Живановића, које је у Карансебеш упутио са пуномоћјем и наредбом да строго пазе да се не поткраде нешто против цркве и његове духовне власти. Митрополит се већ тада ослањао више на Живановића, а тражио је да Јованову заклетву добију раније и прегледају је поново пазећи да нешто не буде у њој што није у интересу цркве. Од Георгијевића су тражили да се закуне и народу приликом увођења у трон, што им је и обећао, као и да плати одмах таксу за диплому коју му је издао првојерарх, иначе у трон неће ни бити уведен. Са будућим владиком је требало насамо проверити и шта се предмета из Пећког манастира налази код њега и да им све то преда, како би их послали патријарху Атанасију II.¹¹⁹⁰ По упутствима су владика и архимандрит наговарали Георгијевића да положи заклетву, чему се противио представник Администрације Редакер, коме је заклетву Георгијевић већ положио. Приликом инсталације Редакер није дозволио да се заклетва понови, него ју је у облику копије само предао Синесију Живановићу, док је епископ Јован изговорио, на Синесијево запрепашћење, кратак текст који му је комесар написао и којима је он признао да је заклетва коју је комесар предао иста са оном коју је већ положио. Уз ово је Редакер почео да тумачи црквене каноне и објашњава увођење у трон владике, због чега га је током говора Синесије Живановић три пута прекинуо, али није успео да га спречи да изговори све што је желео. Ово је био посао који је управо требало да ураде владика Поповић и архимандрит Живановић, али њима није остало ништа него да на крају прочитају епископску синђелију и поведу са народом новог владика на амвон, чиме је био уведен у трон и почела је литургија.¹¹⁹¹

Марија Терезија је ускоро по потврди Јована Георгијевића потписала и конфирмациону диплому и за Дионисија Новаковића. Митрополит му је 12/23. септембра 1750. послао епископску синђелију, а владарка 14. октобра конфирмациону диплому.¹¹⁹² Потом је Павле Ненадовић 17/28. новембра тражио од Ореугија да строго пази да се титуле

---

¹¹⁹⁰ Поред наведеног са представницима Администрације је требало да разговарају у вези са приходом митрополита у Банату, а са кнезовима и оборкнезовима да ли исплаћују још увек кнежевски дукат и ако га исплаћују коме то раде, те да ли су расположени да га дају митрополиту који би их користио за општенародну корист и снажење школства. АСАНУК, МПА „А“ 596/1750.

¹¹⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 583/1750. Није искључено да су политичке власти овако поступале јер је Јован Георгијевић већ био владика, дакле, већ је положио заклетву народу и цркви, пошто га је 1746. патријарх хоротонисао за епископа осечкопољског. Димитрије Руварац, *Посвећење Јована Георгијевића за епископа осечког*, Српски Сион, број 23, Сремски Карловци 1906, 635.

¹¹⁹² АСАНУК, МПА „А“ 556, 567, 585. и 599/1750.

епископа правилно запишу у дипломама, да не би у будућности било проблема. Иако се ово односило пре свега на будуће епископе Арадске, Костајничке и Горњокарловачке епископије, на прецизност га је подстакла титулатура Дионисија Новаковића, коме у конфирмационој дипломи није стављено да је епископ Мохача и Сигета.¹¹⁹³ После овога обратио се 10/21. новембра митрополит Дворском ратном већу са молбом да што пре у Будим пошаље наредбу за инсталацију, мада је ово тело питало Илирску дворску депутацију зар он није већ изабран и посвећен на Сабору 1749. У одговору је стајало да је тај Сабор бирао митрополита, а да је поштовање процедуре довело до тога да је тек сада посвећен за владику, те да је потребно увести га у епископску дужност.¹¹⁹⁴ У јануару 1751. коначно је митрополит могао да се споразуме са генералом грофом Фон Штирумб-Лимбургом да се инсталација Дионисија Новаковића одржи 15. фебруара.¹¹⁹⁵ За свог изасланика одредио је као и у случају вршачко-карансебешког владике архимандрита Синесија Живановића.¹¹⁹⁶ О томе је обавестио и генерала Штирумб-Лимбурга, при чему му је јавио да његов егзарх носи са собом упутства како би требало да се одржи инсталација, док је генерал одмах следећег дана по инсталацији о њеним детаљима обавестио Дворски ратни савет.¹¹⁹⁷

Као што је то већ речено, потврда ове двојице епископа је праћена увођењем правила у епископски избор, али је била и условљена укидањем Северинско-марчанског владичанства. Синод је 1750. донео одлуку да га укине и по већ раније реченом модусу припоји његову територију Костајничкој епископији.¹¹⁹⁸ Владарка је ово крајем августа и санкционисала, али је тражила да манастир Марча припадне Горњокарловачкој епископији, а не Костајничкој, за шта је, наводно, имала Ненадовићеву подршку, што на крају није испуњено. Митрополит је тражио да се поводом укидања владичанства измени и титулатура епископа и да костајничко-зринопољском буде додато да је и епископ Северина и Марче, а горњокарловачком Лике и Крбаве. Гроф Коловрат и Марија Терезија су одлучно били против онога што се односило на костајничког владика, јер су сматрали

---

¹¹⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 618/1750.

¹¹⁹⁴ АВ, ИДКД, 2325; АСАНУК, МПА „А“ 605/1750.

¹¹⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 4/1751.

¹¹⁹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 12/1751.

¹¹⁹⁷ АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 858. 274. von Martius 1751; АСАНУК, МПА „А“ 13/1751.

¹¹⁹⁸ Димитрије Руварац, *Хрватско-северинско владичанство*, Српски Сион, број 8, Сремски Карловци 1905, 201–203. По неким решењима из 1749. постојала је могућност да све буде припојено Горњокарловачкој епископији, јер се Алексије Андрејевић противио да део његове епархије буде одвојен, али како он 1750. није био жив, било је лако решити цео проблем. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

да би на тај начин изгледало као да један владика управља двома епископијама, због чега би у народу могла да се јави жеља да обнове Северинско-марчанско владичанство. Председник Илирске дворске депутације је прецизирао да у титули будућег костајничког епископа мора стајати да је он дијецезан „zu Costeiniza und Zrinopolia cum appertinenti eo districtu“. Истовремено, решено је да у титули горњокарловачког владике може стајати додатак „cum appertinetibus eo districtibus Licca et Corbavia“.¹¹⁹⁹

Док су доношена оваква решења, митрополит је са Синодом већ изабрао нове владике за упражњене епископије. О овоме је расправљано на шестој синодалној седници 3/14. јула 1750. Тада је решено да се за горњокарловачког владика предложити гомирски архимандрит Данило Јакшић. Ако буде потврђен, одређено је да пре посвећења митрополиту плати две хиљаде форинти, од којих средстава ће бити плаћена трпеза љубави на хиротонији. За остале трошкове, као и за конфирмациону таксу, будући епископ мора сам да плати колико буде потребно. За „богоспасемују епархију Арадскују, Јенопољскују, Великоварадскују, Халмађскују и Сарандскују“ предложен је раковачки архимандрит Синесије Живановић. Он је митрополиту пре посвећења требало да плати четири хиљаде форинти, при чему се трпеза љубави није плаћала из ових средстава, него је владика морао за то да прибави и лично плати шта је потребно, као и таксу Двору за своју диплому. На крају, за епархију „Костајничку, Зринопољску, Поглинску, Дубичку, Јасеновачку Северинску же и Марчанску Генералата Вараждинског“ предложен је грабовачки игуман Арсеније Теофановић, који је као и Данило Јакшић митрополиту требало да преда две хиљаде форинти од којих би се платила трпеза љубави.¹²⁰⁰ Поред овога, одређено је да се поменута тројица и сви новоизабрани епископи морају заклети и потписати заклетву да ће ако пређу на унију све што су у епископији затекли или стекли предати Митрополији и ништа неће тражити за себе. Затим, да неће ради проширења дворова и личног уживања узимати позајмице без знања првојерарха, да ће се уздржавати

---

¹¹⁹⁹ АВ, ИДКД, 1836. и АСАНУК, МПА „А“ 513/1750.

¹²⁰⁰ Приликом избора Теофановић је, да би све платио, узео позајмицу од Томе Бенецког у износу од 1.500 форинти. Како је у ранијем периоду позајмио Будимцу Петру Кнежевићу 1.000 форинти манастирског новца, Бенецком је вратио 500 форинти и дао Кнежевићеву облигацију, с тим што је он био дужан да врати манастиру новац, што је потписом на уговору оверио и Дионисије Новаковић. Међутим, како је за ствари које је узео имао још дуг од додатних 1.000 форинти према манастиру Грабовцу, обавезао се да му исплати укупно 2.000 форинти, али је непознато да ли је нешто новца исплатио, јер је обавезу потписао почетком децембра 1752, а умро је већ у мају наредне године. Ствари које је Теофановић поменуо су му биле потребне да би водио епархију, јер у њој, чини се, ништа није затекао. После смрти по спецификацији су прегледани ови предмети и део је враћен у Грабовац, АЕБ, Грабовац, МГ 11/1752, 12-1753.

од једења мяса и у том смислу поучавати монахе своје епископије. Касније је лично митрополит на овај документ записао да онај владика који би без његовог знања и знања Синода добио поред своје још неку епископију на уживање, мора бити одлучен од цркве и деградиран. Није искључено да је ова реченица додата тек 1761. када је Двор дао Дионисију Новаковићу поред Будимске на управу и цркву у Ердељу.¹²⁰¹

Убрзо по избору митрополит је владарки презентовао тројицу будућих епископа, како би их она потврдила, али је за почетак само обавештен да никако нове епископе не хиротонише, док владарка о њима не донесе решење. Овом правилу је још Синод из 1750. покушао да пружи отпор, јер је тражио да цео избор владика остане по старом. Наиме, Синод је у том циљу прегледао све дотадашње конфирмације и констатовано је да су пре предлога и конфирмирања епископи посвећивани, што је тражено и за убудуће, уз коментар да ако је некада и било другачије, то је само зато што је митрополит био у Бечу ради разних послова, па ту презентовао новог владика, а да није стигао да га посвети. Суштински, тражено је да се и даље бирају епископи онако како Србима одговара, а не Двору.¹²⁰² Међутим, Марија Терезија је захтев одбила, а Двор је од агента Ореугија тражио да на ово пази, јер би у супротном и сам могао да падне у немилост.¹²⁰³ Страх да се тако нешто не деси био је оправдан јер се чинило да се митрополиту жури, што је била истина. Знао је добро да су обе упражњене хрватске епископије најлакша мета за унијатске циљеве Двора и католичке цркве. Зато је послао своје егзархе у Хрватску – Јефрема Марковића у Костајничку епископију, а Симеона Љуботину и Мелентија Зорића у Горњокарловачку. Њима је предао пуномоћја која су имали да предају костајничком пуковнику Георгију Боглетићу и генералу барону Фон Шерцеру. У задатак им је ставио да обилазе епископију, скупљају епископске приходе, а народ утврде у православној вери.¹²⁰⁴

У два наврата је митрополит тражио потврду Арсенија Теофановића, јер би тиме и увођењем епископа у трон заиста дошло до спајања Северинског са Костајничким владичанством. Његову презентацију је почетком новембра 1750. поновио.¹²⁰⁵ Проблем је био у титулатури јер је митрополит инсистирао да се у њој нађе и Северинско-марчанска

---

¹²⁰¹ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

¹²⁰² АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

¹²⁰³ АВ, ИДКД, 2318. и 2319.

¹²⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 564. и 565/1750.

¹²⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 595/1750.

епископија, али је на крају од тога морао да одустане.¹²⁰⁶ У то време су и даље постојали захтеви да се укине још једна епископија, али су инспиратори сада седели у Угарској дворској канцеларији. Гроф Коловрат им је предочио 27. децембра 1750. митрополитову аргументацију као своју, сматрајући да би укидање још једне довело до немира код Срба, што никако није било пожељно. Констатовано је и да не зна зашто се буни Угарска канцеларија када су се Срби заклели на верност владару, а не њој, те она и нема никакве надлежности, нарочито у погледу укидања епископија.¹²⁰⁷ На основу оваквог мишљења Коловрат је 27. јануара 1751. од Марије Терезије тражио потврду за Данила Јакшића и Синесија Живановића, као и то да остане да постоји осам епископија све са јурисдикцијом арадског владике у Халмађу.¹²⁰⁸ Питање укидања епископија је поново претресано 9. и 11. марта 1751. на заједничким седницама Илирске дворске депутације и Угарске дворске канцеларије, којима је присуствовао и печујски бискуп Ђерђ Климо, када је решено да се више не смањује број владичанстава, са чиме се коначно сложила и Марија Терезија. Ово је јављено убрзо и митрополиту, уз напомену да се не меша у световне ствари, за које је надлежна политичка власт.¹²⁰⁹

Како потврда епископа и даље није стизала, митрополит се са агентом Оренгијем и Синесијем Живановићем упутио се у Пожун, где је владарка отварала Угарску сталешку скупштину. Приликом аудијенције 4. јуна 1751. Живановић је молио Марију Терезију да буде потврђен за арадског епископа. Оренги је подржао његову молбу, али је царица тражила да се прво реши питање манастира Марче. Српски агент је истакао да се Арадска епископија не налази у Хрватској и да према томе Синесије може бити потврђен. На то је владарка изјавила да је председник Илирске дворске депутације већ спремио дипломе и оне би биле послате да је митрополит хтео да јој помогне у решавању марчанског питања, тако што би манастир био предат унијатима. Оренги га је бранио речима да није имао довољно моћи чак и да је хтео да је преда, док је царица тврдила да је могао бар да Србе саветује у том правцу.¹²¹⁰ Илирска дворска депутација није имала ништа против тројице препоручених будућих епископа а препоручивао их је и гроф Коловрат. Када је он умро и

---

¹²⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 568. и 569/1750.

¹²⁰⁷ АВ, ИДКД, 1843.

¹²⁰⁸ АВ, ИДКД, 1845.

¹²⁰⁹ АВ, ИДКД, 1848–1850.

¹²¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 20/1751.

на чело Депутације дошао гроф Кенигсег-Ерпс, и он је то чинио.¹²¹¹ Очекујући аудијенцију код Марије Терезије, Ненадовић је коначно добио вест да је она 3. августа потврдила Синесија Живановића за арадског, Данила Јакшића за горњокарловачког и Арсенија Теофановића за костајничког епископа, али са оградом да арадски епископ лично не сме вршити визитацију Халмађског дистрикта до другачијег решења које ће у будућности бити послато, али му се тиме неће одузети духовна власт нити приходи, које може остваривати преко ондашњег свештенства и својих егзарха.¹²¹² У потврди коју је издала за владикау Јакшића подручје Жумберка, толико важно за ову епархију, није поменуто. Код владике Теофановића је стајало да је поред Костајничке и Зринопољске епископије на управу добио и Северински дистрикт. Ускоро су конфирмационе дипломе послате новим владикама, те су на тај начин све епископије добиле своје дијецезане.¹²¹³

Током септембра 1751. митрополит је хиротонисао Синесија Живановића и Арсенија Теофановића. Обојица владика су тада предала својеручно писану заклетву народу и цркви, после чега им је митрополит издао синђелије и упутио их у њихове епископије како би ту били уведени у трон.¹²¹⁴ И даље је недостајала конфирмациона диплома за Данила Јакшића, који се средином године ангажовао на стишавању Кијугове буне. Митрополит је тражио да у његовој конфирмацији буде уписана и област Жумберка. Како ово није учињено, Дворски ратни савет је 13. октобра 1751. јавио митрополиту да су војне власти обавештене о инсталацији тројице владика и да он треба са њима да договори датуме.¹²¹⁵ Без одговора на питање Жумберка царица је 26. октобра обавестила бана Хрватске и митрополита да се инсталација Данила Јакшића и Арсенија Теофановића може извршити у седиштима њихових епархија.¹²¹⁶ Истовремено, пуковник Фрајтаг је тражио да митрополит дође лично или пошаље изасланика како би владика Живановић био уведен у трон.¹²¹⁷

За увођење Арсенија Теофановића у трон митрополит је 11/22. новембра 1751. одредио Данила Јакшића за свог изасланика, док је војска делегирала генерала Карла Густава фон Којла. Остављено је да се о датуму договоре двојица изасланика и да о њему

¹²¹¹ АВ, ИДКД, 1853–1855, 2340, 2341.

¹²¹² АТ-ОеStА/КА НКР НР Bücher 859. 170. von Septembris 1751.

¹²¹³ АСАНУК, МПА „А“ 107–110/1751.

¹²¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 125–126, 128–129, 133. и 135/1751.

¹²¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 154/1751.

¹²¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 155. и 170/1751.

¹²¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 173/1751.

обавесте вернике. У упутству које је тада дато Јакшићу стајало је да он пре литургије уведе у трон владику Арсенија, који са епитрахиљем и омофором мора положити заклетву верности, док би поред њега стајао Јакшић, исто обучен или у свим архијерејским одежама, са жезлом у руци. Пошто Теофановић положи заклетву, требало би да пуномоћник прочита конфирмациону диплому, а потом синђелију, коју је митрополит послао за новог владику. После тога народ три пута узвикује *vivat*, чиме је инсталација извршена. Јакшић је требало да најкасније дан пре инсталације добије заклетву од Фон Којла и да је прегледа како се у њој не би нашло нешто противно учењу православне цркве, митрополитове јурисдикције или Привилегија. Такође, требало је да преузме сва оригинална акта која су се тичала конфирмације и да их достави митрополиту, као и писма и решења о постављању претходног костајничког епископа Алексија Андрејевића. Јакшић је још морао да напише сву покретну и непокретну имовину покојног владике и са народом и клером све издатке и приходе које је учинио егзарх Јефрем Марковић. Протокол о овоме је требало да се пошаље у Карловце, као и предмети који су остали после покојног епископа, а налазили су се у Лепавини код архимандрита Нићифора Поповића. У задатак му је стављено да испита дугове владике Андрејевића. Ако их на себе прихвати владика Теофановић, Јакшић је требало да му преда имовину Алексија Андрејевића, а ако их не прихвати, онда је Јакшић требало да је прода и од тих средстава намири кредиторе.¹²¹⁸

Приликом увођења у трон Синесија Живановића за своје изасланике митрополит је одредио темишварског владика Георгија Поповића и архимандрита саборне цркве у Сремским Карловцима Јосифа Стојановића. Они су имали да се договоре са Живановићем и Фон Фрајденфелдом када ће доћи до инсталације, при чему неколико дана пре ње треба да посете царског комесара. Од комесара је требало да преузму заклетву и провере њену исправност, јер ће је на дан инсталације изговарати Живановић „у омофору и са епитрахиљом“, док је темишварски епископ у орнату, и са митром и жезлом стоји поред њега.¹²¹⁹ О свему су морали да саставе записник и да га пошаљу митрополиту, а новоизабрани епископ је требало да народ поучи после литургије верности владарском дому, својој цркви и правим хришћанским врлинама. По Ненадовићевим упутствима је и

---

¹²¹⁸ Такође, мајка покојног Алексија Андрејевића која је до тада живела код свог сина у резиденцији ту је могла и даље да остане ако жели, или да дође у Срем. АСАНУК, МПА „А“ 180. и 188/1751.

¹²¹⁹ Занимљиво је да се и сама царица приликом потврде Синесијевог избора позивала на Привилегије, односно на Трећу привилегију и њене потврде из 1706, 1713. и 1743. АСАНУК, МПА „А“ 186/1751.

извршена инсталација, о чему га је архимандрит Стојановић посебно обавестио. На основу његовог описа најбоље се може видети како је текао церемонијал интронизације српских владика. На дан инсталације, када су у цркву дошли нови епископ и изасланици, позван је преко делегације царски комесар, којег су дочекали испред цркве а потом испратили до места одређеног за њега. Тада је преко тумача прво прочитано његово пуномоћје за комесара, а онда је уследило облачење темишварског владике, који је потом стао на амвон и ту читао од речи до речи заклетву коју је за њим понављао Синесије Живановић. После овога сам арадски епископ се попео на амвон где му је народ и клер три пута узвикнуо *vivat*, а када је затим прочитана његова титула, запуцали су топови и звона зазвонила. Потом су се архијереји окренули ка олтару, подигли руке и изговорили *Царју небесни*, чиме је почела литургија. У одређеним моментима пуцало се и током литургије из топова, а пред њен крај одржао је Живановић проповед на латинском и на српском језику. После литургије уследила је трпеза љубави на којој је наздрављано у име цара, митрополита и комесара. Тако је септембра 1751. уведен у трон Синесије Живановић.¹²²⁰

Верски проблеми и унијатски притисци у Жумберку и даље су остављали владикау Данила Јакшића без увођења у трон. Митрополит је тражио више пута да се у његову конфирмациону диплому упише и Жумберак, али је то Двор одбијао. Владика је без измене његове конфирмационе дипломе тек 31. августа 1752. уведен у трон, о чему је истог дана обавештен митрополит. Од стране царице пуномоћник је био командант Фон Шерцер, али је њега заменио обрствахтмајстер Карл Волфганг фон Везе, док је митрополитов опуномоћеник био костајнички епископ Арсеније.¹²²¹ И званично, у складу са државним законима и канонима, сви су епископи Карловачке митрополије били уведени у дужност. Међутим, такво стање није дуго потрајало, јер је владика Арсеније Теофановић умро маја 1753.¹²²²

О томе кога ће презентовати за потврду владарки као костајничког дијецезана митрополит Ненадовић се саветовао са епископима и предложио им да се одреде између двојице кандидата – архимандрита саборне цркве у Карловцима Јосифа Стојановића и лепавинског архимандрита Нићифора Поповића, и што пре му доставе

¹²²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 186/1751.

¹²²¹ АСАНУК, МПА „А“ 356. и 358/1752.

¹²²² АСАНУК, МПА „А“ 520. *Protocollum...*, 1751–1753. /1753.

писмене одговоре.¹²²³ Појединачни одговори нису познати, али је митрополит на основу њих свакако добио већу подршку за Стојановића. Ово се сматрало синодалним избором и првојерарх га је брзо предложио за потврду истичући да поседује све потребне квалитете и знање за функцију на коју га предлаже.¹²²⁴ За разлику од претходних епископа, за Јосифа Стојановића је потврда дошла доста брзо, већ 31. августа 1753, уз обећање да ће ускоро бити послата и конфирмациона диплома.¹²²⁵ Митрополит је потом припремао хиротонију новог владике и позвао у Карловце за њу бачког епископа, како би је обавили на празник Светог Јована Крститеља.¹²²⁶ Тада је положио и заклетву народу и цркви и дао православно исповедање вере, после чега је упућен у своју епархију, а митрополит је 21. јануара / 1. фебруара 1754. писао барону Фон Којлу да одреди са његовим егзархом Арсенијем Радивојевићем датум када ће Јосиф Стојановић бити уведен у трон костајничких дијецезана.¹²²⁷ Иако је увођење у трон ускоро извршено, појавио се проблем где ће столовати. Наиме, егзарху Арсенију Радивојевићу је по доласку у Северин пуковник Кенђел саопштио да владике овде не могу столовати иако је ово место било седиште Северинско-марчанског владичанства у време владике Симеона Филиповића, који је ту подигао и кућу, владичански двор, који је постао једна од резиденција када је ова епископија утеловљена Костајничко-зринопољској. Сама резиденција више није могла бити задржана, него је морала бити процењена и продата војсци. Митрополит је био узнемирен вестима да ће се овде населити унијатски бискуп, што је у склопу одузимања Марче на православно становништво могло деловати погубно. Како би се овоме стало на пут, Ненадовић је тражио владаркину заштиту и, што је од изузетног значаја, дозволу да може одржати „einen General Nations Congres“ који захтева српски народ, како је архиепископ навео, и на којем би се оваквим злоупотребама стало на пут. Међутим, дозвола за Сабор није добијена, као што ни резиденција није могла да се задржи.¹²²⁸

Од Стојановићевог избора је прошло тек мало више од годину дана, а митрополит је послао писмо свим владикама да је у два часа ујутру 24. октобра / 4. новембра 1755. умро Висарион Павловић. Одмах је одредио да администрацију седисвакантном дијецезом

---

¹²²³ АСАНУК, МПА „А“ 530. и 532/1753.

¹²²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 551/1753.

¹²²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 584. и 673/1753.

¹²²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 4. Protocollum..., 1754–1756.

¹²²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 7. и 16. Protocollum..., 1754–1756.

¹²²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 41/1754.

преузме архимандрит Мојсије Путник, а док он не стигне у Бачку, да га мења митрополијски егзарх Арсеније Радивојевић.¹²²⁹ Имовина Висариона Павловића је стављена одмах под забрану, што митрополит није благонаклоно гледао. Ипак, борио се да пустара Сириг, коју је својевремено добио владика Висарион на доживотно уживање, и даље остане у власништву бачких дијецезана.¹²³⁰ У фебруару 1756. митрополит је затражио од владика да му јаве коме дају свој глас за бачког епископа.¹²³¹ Митрополит је највише нагињао епископу посвећења Партенију Павловићу, међутим, у вези са његовим избором постојао је проблем јер се он приликом хиротоније заклео усмено и писмено да никада неће тражити епископију, него да ће се задовољити као епископ посвећења који ће боравити при Митрополији. Ненадовић је ипак покушавао да њега истакне у први план, а у случају да га остали дијецезани не прихвате, преостало је да изабере између три кандидата – архимандрита Мојсија Путника, протосинђела Вићентија Јовановића Видака и егзарха Арсенија Радивојевића. Од епископа је још тражио да својеручно, ако су били против владике Партенија, напишу образложење свог става. Коначни протокол о избору је на основу писама саставио сам митрополит. Владика Синесије је по неколико основа одрицао могућност да Партеније постане епископ дијецезан, најпре јер није био Србин, што би по његовом схватању довело до кршења Привилегија, по којима су епископи могли бити само Срби. Поред тога, могли су и други несрби тражити на основу тог преседана епископију, а управо су то у прошлости настојали да спрече. Такође, то би било у супротности са законима државе. Штавише, Живановић је сматрао да Партенију не недостају духовне врлине, али да он нема искуства у одбрани Привилегија, а то је за српску јерархију, по њему, било врло битно. Напоменуо је да се сам Партеније одрекао могућности да постане дијецезан још приликом посвећења и да је био под судским процесом о којем је расправљано на Двору, па иако није кажњен, сматрао је да би предлог једне такве особе изазвао негодовање Двора и штету за цео народ. Истог дана свој глас за Мојсија Путника је дао и владика Дионисије Новаковић, сматрајући, такође, да Партеније Павловић има духовних врлина, али да није дорастао искуству вођења епископије. Владика Данило је (23. јула / 3. августа) остављао могућност да ако митрополит и остале владике желе да буде

---

¹²²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 516. и 521/1755; Димитрије Руварац, *О дану смрти Висариона Павловића*, ГИДНС, књига IV, свеска 2, Сремски Карловци 1931, 316–317.

¹²³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 523/1755. и 549. *Protocollum...*, 1754–1756.

¹²³¹ АСАНУК, МПА „А“ 585. *Protocollum...*, 1754–1756.

изабран Партеније тако и буде, али је од три кандидата, по њему, најбољи Мојсије Путник. За њега су свој глас дали још Јован Георгијевић и Јосиф Стојановић, док је темишварски дијецезан мислио да Партеније може бити епископ ако га и остали желе, при чему је на друго место иза њега ставио Мојсија. На овај начин изабран је за владика Мојсије Путник.¹²³² Митрополит га је за потврду предложио 2/13. новембра 1756. Разлог зашто је толико епископа било наклоњено архимандриту, који је у то време имао свега 28 година, било је његово успешно деловање у Арадској епископији, што је Синесије Живановић више пута истицао. Поред њега, Јован Георгијевић је управо младост архимандрита сматрао врлином, јер је био образован и успешан и сматрао је да ће у наредном периоду још пуно дати на корист народа и цркве, док је старост Партенија Павловића (који је тада имао око педесет година), по њему, представљала отежавајућу околност.¹²³³

Иако је владарка још у децембру 1756. јавила митрополиту да ће конфирмирати архимандрита Мојсија Путника, захтевала је да се пошаље у Беч синодски записник о његовом избору. Када је митрополит одговорио да то нема јер није био до тада обичај да се он саставља, а и гласове је добијао писменим путем, без састанка са свим епископима, речено му је да диплома за Путника неће бити издата док не поднесе овај записник. Марија Терезија је свој став оправдала тиме да је приликом избора Јосифа Стојановића направљен неки преступ, због чега је примила жалбе појединаца, чини се епископа, да он није изабран са његовим пристанком. Митрополит је тако морао да обећа да ће послати неки записник, али је тражио да му се јави име онога ко је изнео тужбу да је Костајничку епископију препустио Стојановићу без његовог гласа и да ће тај епископ бити синодално испитан. Исти одговор је тражио од свих владика.¹²³⁴ Међутим, од владарке и барона Бартенштајна је молио одговор зашто се сада уводи ова новина, јер до тада никада у Беч нису слали

---

¹²³² Одмах је одредио да ће од тада митрополијски архимандрит бити протосинђел Вићентије Јовановић Видак, протосинђел ће постати егзар Арсеније Радивојевић, којег ће заменити протођакон Пахомије. Поред њих у служби су му били по један синђел, архиђакон, протођакон, а тражио је и двојицу ђакон. АСАНУК, МПА „А“ 700/1756.

¹²³³ АСАНУК, МПА „А“ 730. и 731/1756. За Партенија Павловића је заиста 1751. када је хиротонисан положио заклетву да неће тражити никада за себе епархију, да ће бити у седишту Митрополије, где ће имати храну, док му је Ненадовић давао годишње за трошак по 400 форинти. Митрополит се доста ослањао на њега, он је осветио већину цркава у Арадској епархији, председавао Конзисторијом, учествовао у чувеној визитацији фрушкогорских манастира 1753, а бавио се и превођењем теолошких дела. Димитрије Руварац, *Автобиографија Партенија Павловића епископа посвећења*, Српски Сион, број 19, Сремски Карловци 1905, 553–556.

¹²³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 21. и 22/1757.

синодални записник о нечијем избору, него је било довољно да архиепископ предложи кандидата за конфирмацију.¹²³⁵

Митрополиту није преостало ништа друго него да сакупи писмена сведочанства о томе да су сви епископи гласали за Мојсија Путника и да их пошаље у Беч. Од оваквог става Двора он је страховао и своје страхе је изнео владици Живановићу, који је почетком 1757. био у Бечу. Указао му је на то да не зна шта је то ново што ће се увести за Србе.¹²³⁶ Исти страх је са митрополитом делио темишварски владика, тврдећи да се тако нешто никада није тражило.¹²³⁷ Он је додао да сада треба послати све што Двор жели, али да се боји да се тим захтевом отвара пут за новине у цркви које би Престо намегао насупрот правима и обичајима.¹²³⁸ Коначно, владарка је 7. маја 1757. послала решење којим се архимандрит Путник поставља за епископа бачког, сегединског и јегарског.¹²³⁹ После овога митрополит је позвао пакрачког Софронија Јовановића у Карловце како би хиротонисали новог дијецезана.¹²⁴⁰ Рукоположење је обављено 6/17. јула 1757. а на заклетву коју је својом руком написао и потписао Мојсије Путник две године касније потписале су се нове владике – темишварски Вићентије Јовановић Видак (14/25. јануара) и пакрачки Арсеније Радивојевић (2/13. фебруара).¹²⁴¹ Новог епископа је у трон, као митрополитов егзарх, увео Синесије Живановић, док је држава за комесара одредила петроварадинског команданта, барона Лицена. Увођење у трон је обављено 6/17. августа,

---

¹²³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 26. и 27/1757.

¹²³⁶ Ово је уједно једно од ретких писама у којем је митрополит тражио неке личне услуге од Синесија Живановића, тј. да му купи у Бечу и пошаље: пантљике за крст, исте боје два пара свилених „штринфа“ и два пара исте боје рукавица. АСАНУК, МПА „А“ 34/1757.

¹²³⁷ И остале владике су писале митрополиту у вези са овим питањем сматрајући опасном ову новину. Занимљиво је сведочење вршачко-карансебешког епископа који је до Друге сеобе био у служби патријарха Арсенија Јовановића и који је сведочио да су на исти начин били бирани епископи у Патријаршији као и Митрополији, тј. да се ради тога није могао да састане Синод, са којег би онда постојао записник, него су владике патријарху гласове давале писменим путем. То се већ сматрало регуларним и законским начином. Он је указао и на то да се по избору у Патријаршији са првојерархом и најмање два епископа хиротонише нови владика, а потом презентује. Тврдио је како је овај начин пренет у Хабзбуршку монархију првом сеобом и доласком патријарха Арсенија Црнојевића. Уз ово је додао и да је за костајничког епископа по закону писмено дао свој глас. АСАНУК, МПА „Б“ 67IVa/1757. Владика Дионисије Новаковић је истакао да је и он писмено дао свој глас и за Мојсија Путника и за Јосифа Стојановића. АСАНУК, МПА „Б“ 67Va/1757.

¹²³⁸ Поред овога темишварски дијецезан је јавио да не зна ништа о Костајничком владичанству, а да је можда њему непознат неки договор осталих епископа. АСАНУК, МПА „Б“ 67Ia/1757.

¹²³⁹ АЕБ, Јерга 1700–1799, 137/1757; АСАНУК, МПА „А“ 62/1757.

¹²⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 68. Protocollum..., 1757–1759.

¹²⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 85/1757.

на празник Преображење, по уобичајеном церемонијалу и ранијем прегледању заклетве од стране митрополитовог изасланика.¹²⁴²

За непуних месец дана, у децембру 1757. и у јануару 1758, Карловачка митрополија је остала без двојице епископа. Најпре је умро темишварски дијецезан Георгије Поповић, а потом пакрачки Софроније Јовановић.

О смрти темишварског владике одмах је обавештен Синесије Живановић, а потом и Јован Георгијевић. Обојица су на време стигла у Темишвар да га сахране. Живановић, који је стигао први, одмах је о свему известио митрополита. Заједно са представником Администрације ставио је забрану на имовину из које су узели средства неопходна за сахрану, око 800 форинти. Арадски дијецезан је митрополиту јавио дан сахране (6/17. децембар), уз констатацију да дугови покојника могу износити око 3.000 форинти.¹²⁴³ Уједно је скренуо пажњу митрополиту да што пре постави администратора епископије, препоручујући бездинског архимандрита, јер је за све остале нашао да су за ту дужност премлади. Позвао га је и да лично дође у Темишвар, што је првојерарх учинио новембра 1757.¹²⁴⁴ Ово је утолико било важније јер се Софроније Андрејевић поново почетком јануара обратио Марији Терезији и Илирској дворској депутацији са молбом да му се уступи место темишварског епископа, износећи неистину да се са овим слаже и Павле Ненадовић. Захтев је поткрепио тиме да је Царској благајни дуговао 8.000 форинти и да би их вратио на име трогодишње плате темишварског дијецезана.¹²⁴⁵

Није прошло пуно времена од сахране Георгија Поповића, а Генадије Васић, егзарх владике Софронија Јовановића, јавио је митрополиту и владици Синесију да је његов епископ после дужег боловања умро 25. децембра 1757 / 5. јануара 1758. и да очекује коштајничког епископа како би га сахранили.¹²⁴⁶ Да би уредио стање у удовим епископијама, митрополит је 7/18. јануара 1758. поставио за њих администраторе. Архимандрит карловачке саборне цркве Вићентије Јовановић Видак добио је током седисваканције управу у Пакрачкој епископији, а у фебруару је егзарх Арсеније Радивојевић добио на администрирање Темишварску епископију. Обојици је стављено у

---

¹²⁴² АСАНУК, МПА „А“ 95/1757.

¹²⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 156/1757. О сахрани владике Георгија: Слободан Костић, *Погреб Георгија Поповића, епископа темишварског, 1757*, ГИДНС, књига V, свеска 3, Сремски Карловци 1932, 430–432.

¹²⁴⁴ АСАНУК, МПА „А“ 162/1757.

¹²⁴⁵ АВ, ИДКД, 2114. и 2117; АСАНУК, МПА „А“ 180/1758.

¹²⁴⁶ АСАНУК, МПА „А“ 167/1757.

задатак да се старају о имовини покојних епископа, тј. да оне не буду покрадене него да остану под судском забраном, до избора новог владике.¹²⁴⁷ На Синоду из 1758. на последње две седнице расправљано је и о овој заоставштини. За пакрачког епископа је утврђено да је Синоду поднети тестамент од стране потпуковника Јована Чарнојевића фалсификован и да је потребно пронаћи оригинал, који се налази код Генадија Васића. Пошто темишварски дијецезан није оставио тестамент, а новца није било ни да се плате његови дугови и подушја, одређено је да митрополит награди само рођаке и појединце који су били у Поповићевој служби. Поред тога, тражено је да се послуга покојног темишварског дијецезана закуне да није нигде, по њиховом знању, остављен тестамент.¹²⁴⁸

Смрт пакрачког епископа Софронија отворила је доста проблема и покренула велик сукоб митрополита са двојицом претендента на место пакрачког дијецезана, Прокопија Поповића и Генадија Васића, при чему су обојица покушала да дођу на тај положај нерегуларно и неканонски. Тако су постали трајни непријатељи са Ненадовићем, који ће их до краја живота прогонити. Знатно озбиљније је радио и тиме постао већи Ненадовићев непријатељ Генадије Васић, који је одмах после Софронијеве смрти узео његов тестамент и почео да се представља као особа коју је покојник одредио за наследника. О томе је ширио вест по народу, чак стекао и неке утицајне присталице плаћањем и убеђивањем. У фебруару 1758. се огласио камерални администратор Пасарди, сматрајући да је жеља парохијана оправдана и да би егзарх Генадије био погодна личност за место пакрачког дијецезана. Међутим, Илirsка дворска депутација је на седници од 18. фебруара 1758. донела закључак да се без обзира што је Васић прихватљив морају поштовати закон и прописана процедура, те да је неопходно да будућег епископа ради потврде предложи митрополит Павле, а не парохијани, уз услов синодалног избора.¹²⁴⁹

Први сукоби су почели већ марта 1758. јер се Генадије надао да ће бити постављен за администратора удове епископије, а Ненадовић је на то место поставио себи оданог и блиског Вићентија Јовановића Видака. Када је крајем месеца Васић екскомуницирао даљског свештеника Илију Марковића, овај се пожалио митрополиту, који је у свему

---

¹²⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 172. и 178/1758, 195. Protocollum..., 1757–1759.

¹²⁴⁸ Он је дао Георгијевој сестри Божици 200 форинти, а ланац (златни) који је направљен њеној кћери остаје у Митрополији и има се чувати за њеног сина (Божичиног унука) Јелисеја. Одређено је затим да се протођакону Георгију, попу Јоасафу и попу Данилу да по 100, а ђакону Мојсију 175 форинти. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1758.

¹²⁴⁹ АВ, ИДКД, 2429.

видео прекорачење овлашћења.¹²⁵⁰ Егзарх Генадије Васић је био прва особа из ниже јерархије која се јавно и оштро супротставила митрополиту Ненадовићу. Увиђајући да митрополит не намерава да га постави ни за администратора а не за епископа, Васић га је тужио Илирској депутацији приписујући му да је наметао посебан порез свештенству у Пакрачкој епископији, тако да су за сваког члана домаћинства морали да му плате 1,12 форинти, док су манастири морали да му дају 3, 6 или 12 дуката. Навео је и да су настојници сремских манастира дужни да четири пута годишње посећују свог првојерарха и да му том приликом доносе разне поклоне. Такође, оптужио га је да је подстицао и толерисао српску емиграцију у Русију, што никако није била истина, а то је добро знао и двор. На крају је од двора тражио да га постави за владика. Ненадовић је оповргао све тужбе које су упућене на његов рачун и јавио Депутацији да је Васић фалсификовао тестамент владике Софронија и код себе задржао имовину и епископске приходе, које је и даље убирао. Двор се оградио од доношења суда да ли би Генадије требало да буде пакрачки владика или не, изјављујући да он нема ништа против њега, али да коначну реч морају донети Синод и митрополит. Васић је на то изјавио да је слободна воља народа у Славонији кога ће сматрати за свог дијецезана. Поред овога, тражио је чак од Марије Терезије да она интервенише како би овај наводни став народа у Славонији прихватио и Ненадовић.¹²⁵¹

О овом догађају је расправљано на Синоду 2/13. јуна 1758. када је констатовано да Васићу мора бити забрањено право свештенодејства.¹²⁵² Исти црквени орган је разматрао и жеље парохијана у Пакрачком владичанству да им Васић буде владика, али Ненадовић није хтео да пристане на било коју врсту притиска и одрекне се свог утицаја у избору епископа. На шестој Синодској седници, 9/20. јула 1758, овај захтев је одбијен уз објашњење да није у складу са Привилегијама.¹²⁵³ Митрополит је још пре Синода тражио да му стараоци тестаментa (официри Чарнојевић и Љубибратић) предају имовину покојног владике, али не само да то нису урадили него су пристали да Васић фалсификује

---

¹²⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 204/1758.

¹²⁵¹ АВ, ИДКД, 1875–1876.

¹²⁵² АСАНУК, МПА „А“ 260/1758. Синоду из 1758. присуствовали су поред митрополита епископи Дионисије Новаковић, Синесије Живановић, Данило Јакшић, Јосиф Стојановић, Партеније Павловић и Мојсије Путник. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1758.

¹²⁵³ АСАНУК, МПА „Б“ 36/1758.

тестамент.¹²⁵⁴ Приграбивши овако део имовине покојног епископа, Васић је новац користио и на мито, како би обезбедио што више присталица за свој избор. У Пакрачкој дијецези није било први пут да епископ за живота одређује свог наследника и да то буде његов егзарх. Сам владика Софроније је дошао тако за епископа вољом свог претходника, владике Нићифора Стефановића. Митрополит је некада био сведок томе, међутим, ни он ни владике у Синоду нису намеравали да нарушавају устаљени начин избора епископа јер је Ненадовићу одговарало да он одреди владика пошто је било вероватније да ће му бити одан. Поред тога, свака новина је могла довести до негодовања Двора или до сукоба. Зато је Васић почео са нападима на митрополита, а овај одговарајући на оптужбе покушавао је да трајно дискредитује бившег егзарха. За то је Ненадовић имао знатно бољи положај.¹²⁵⁵

Васићеви поступци навели су митрополита и владике да га на крају деградирају и одузму му право свештенослужења. До првог контакта између митрополита и Васића дошло је по Ненадовићевом доласку у Беч, где је био и Генадије, који је 22. новембра 1758. признао све своје грешке, чак и да је фалсификовао тестамент, после чега му је митрополит Павле вратио право свештенослужења и поставио га за егзарха. Он је тада затражио да му се дозволи да се повуче у Хопово и ту проведе остатак живота, а нема доказа да је митрополит имао нешто против тога.¹²⁵⁶ Међутим, Васић се није упутио у Хопово него у Русију. Чим је митрополит ово сазнао, обавестио је Илирску депутацију, која је на његову молбу наложила да се Васићева имовина попише и одузме, јер се претпостављало да у њој још има ствари које су припадале владици Софронију. Имовина је требало да се допреми митрополиту.¹²⁵⁷ О свему су обавештени Двор и епископат, од којег је митрополит тражио да екскомуницирају Генадија.¹²⁵⁸ Тако је поново отворен сукоб између њих двојице, али овог пута у знатно сложенијој ситуацији јер се Васић на путу за Русију задржао у Ердељу, где су тињали побуна и сукоб православаца са унијатима. Видевши ту своју шансу, покушао је да заинтересује Русе за ове догађаје и себи обезбеди положај ердељског владике. Митрополит је са овим настојањима упознао Двор, који је одмах реаговао наредбом да се слични испади спрече, а егзарх и његови следбеници

---

¹²⁵⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 62/1758.

¹²⁵⁵ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1758.

¹²⁵⁶ АВ, ИДКД, 1878.

¹²⁵⁷ АВ, ИДКД, 1879; АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

¹²⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 337/1758.

ухапсе.¹²⁵⁹ Новонасталим догађајима Ненадовић није компромитован јер су царски министри одбацивали сваку могућност његове кривице. После Васићевог бега у Русију његове ствари, заједно са предметима владике Софронија, запленила је Вировитичка жупанија. Међутим, нису изручене митрополиту до 1762, када је ради тога послао једну тужбу Илирској дворској депутацији.¹²⁶⁰ Васићу је забрањено изношење његове покретне имовине, а за евентуално изношење новца био му је потребан посебан пасош.¹²⁶¹

---

¹²⁵⁹ АВ, ИДКД, 1880–1881.

¹²⁶⁰ АВ, ИДКД 1882–1892; АСАНУК, МПА „А“ 436, 437, 444, 448, 454. и 455/1759.

¹²⁶¹ АСАНУК, МПА „Б“ 28/1759. Нов период њихових сукоба почео је 1765. и трајао је до смрти митрополита Павла, али је првојерарх одавно у њему био победник. Почетком ове године Васић се налазио у Хабзбуршкој монархији, али у затвору, о чему је митрополита обавестио крајем 1764. генерал Микашиновић. Васић је ишао у Далмацију, где се надао да ће под заштитом Млечана постати епископ, али је на путу кроз Хабзбуршку монархију ухапшен. Током боравка у Бечу 1765. митрополит је радио на томе да реши све раније проблеме са Васићем. Ради тога се обратио суду да му прибави информације о томе где је Васић оставио оригинални тестамент покојног епископа Софронија, затим где се налазе облигације и друга документа владике Нићифора Стефановића и на крају колико је Васић инкасирао од Јовановићеве заоставштине, где се налази ефектива а где су депозити. Његова преписка коју је до тада водио одмах је стављена под присмотру не би ли се открила веза са Русијом и његова агитаторска делатност. Истовремено је против њега покренут судски поступак за злоупотребе и фалсификовања тестамент пакрачког епископа, док је он, поново, у више наврата тужио митрополита за најразличитије ствари, које је првојерарх тачку по тачку побијао.

Судски процес који је 1766. вођен против Васића у Бечу настављен је у Осеку, где је на крају прво осуђен на две године, од чега је он већ издржао једну у истражном затвору, те ју је требало одбити од коначне казне. После овога је разматрана могућност да буде под надзором смештен у манастир Хопово. Међутим, Двор је ускоро инсистирао на томе да се казна измени, те је преименована на доживотну робију у једној тврђави у близини Граца. Од митрополита је у међувремену тражено да од ствари које су заплењене и предате му по Васићевом одласку (после 1762) врати егзархове ствари издвојене из ефикасности Софронија Јовановића, али је Ненадовић одбијао ово да уради у априлу 1768, када је то од њега тражено, јер се приближавао Ускрс и није имао времена за то. Упућивао је Славонску комисију на двојицу својих егзарха, карловачког проту Јефтимија Радосављевића и осечког викара Герасима Радосављевића.

Током 1766. вођен је судски процес у Бечу и потом у Осеку против Генедија Васића, али је дошло и до његове нове опсежне тужбе против митрополита. За време истраге је навео читав низ примера како је Павле Ненадовић, по њему, из личних разлога отерао многе људе, поданике Монархије, у Османско царство, где су они постигли завидне каријере. Иако је Васићево сведочење у много чему пристрасно, оно ипак открива колико је митрополит био сујетна личност и како је Архиепископију водио чврстом руком, при чему није презао да непријатеље лишава слободе и затвара их по карловачким или манастирским подрумима. На првом месту Васић је навео коштајничког викара Јефрема, иначе учесника Кијугове буне, којег је митрополит једва одвојио од вођства буне, а потом га држао у гвожђу годину дана и кажњавао батинама, тако да је мало после пуштања из затвора умро. Ненадовића је навео као разлог због којег су многи отишли у Русију или Османско царство, као Василије Бркић, Карловчанин, који је митрополитовим насиљем са породицом прешао 1751. Османлијама, где је временом постао и пећки патријарх. Затим, ту је међу протеранима био кантор Сава, који је био у служби код патријарха Арсенија IV, а којег је митрополит немилосрдно прогањао, тако да није могао да дође у службу било ког владике и морао је да побегне у Османско царство, где је ступио у службу митрополита Рибника као архимандрит. Био је од 1754. у сукобу са Лаврентијем Јовановићем, бившим викаром митрополита Исаије, којег је држао у затвору шест месеци, али је он успео да се спасе уз помоћ брата Петра, који се тада школовао у Карловцима. И он је побегао Турцима, дошао у службу пећког патријарха и постао дечански архимандрит. Његовог брата Петра је казнио са 100 удараца штапом, након чега је и он отишао из Монархије и постао поп у Далмацији. Бившег викара пакрачког владике који се звао Софроније Пајковић држао је у Крушедолу шест месеци у затвору, а када је побегао одатле 1753, отишао је у Русију и постао архимандрит. Врло је тешка била оптужба у вези са Ђаконом

Поред расправа о Васићу на Синоду 1758. је било речи о новим епископима. Митрополит их је предложио почетком септембра те године, када је стигао у Беч – најпре

Јефремом, за којег је митрополит наредио својим хусарима Атанасију и Ђорђу да га пребију док је служио са пакрачким владиком ноћну литургију у Ремети октобра 1751. Тукли су га наводно толико јако да се умешао Софроније Јовановић да га заштити, али је митрополит наредио да и њега ударе. Затворио је и некадашњег протопопа из Бачке епископије Јована, који је као монах понео име Софроније и био бачки викар. Касније је и он побегао у Русију, где је постао синодални преводилац за грчки језик. Старог хоповског архимандрита Захарија Миливојевића је 1755. држао у затвору, после чега је и он ускоро умро. Осврнуо се и на случај протопопа Живе, који је са патријархом Арсенијем Јовановићем и фамилијом прешао из Османског царства и после се замонашио у Беочину као Арсеније, где је приликом визитације од стране митрополита 1756. кажњен батинама, због чега је са породицом пребегао у Османско царство. Митрополита је оптужио и што је Прокопије Поповић, лажни пакрачки владика, морао да бежи у Црну Гору. Такође, дао је читав списак монаха и свештеника који су због Ненадовића напустили Монархију, а међу њима се нашао и ђакон Доситеј из Хопова, тј. Доситеј Обрадовић, који је био у митрополијском затвору, док му је духовник Теодор био у затвору у манастиру Раковцу, где је током молитве умро, после чега је Доситеј отишао за Црну Гору.

Оптужбе које су изнете на митрополитов рачун од стране Генедија Васића нису биле мале и он је на њих морао да одговори. У писму које је послао Марији Терезији јасно је побијао све Васићеве денунцијације. Појединачно је навео за сваки случај шта се дешавало и како је неко кажњаван. У случају коштајничког викара Јефрема писао је како је он био са побуњеницима и да га је њему послао генерал Клефелд, али је он био кажњен, претпостављам деградацијом због учешћа у буни. Митрополит није могао да га остави у свом звању или унапреди. Будући патријарх Василије Бркић је Монархију напустио пре Ненадовићевог избора за митрополита, а кантора Саву је отпустио још Исаија Антоновић, због чега се после вратио у Ватопед, одакле је и дошао са покојним темишварским епископом (Георгијем Поповићем) код кога је пред повратак у манастир неко време и служио. Викар митрополита Исаије, Лаврентије, отишао је из Монархије заједно са Бркићем, и то пасошем за Рим у Далмацију, под Османлије. Они су пасош добили 30. јуна 1749, дакле пре тога су морали да планирају пут, а Ненадовић је за митрополита изабран 25. јула исте године, те са њима и одласком ништа није могао да има. Како се Лаврентије вратио 1752. у Монархију, он је неко време боравио у Темишвару, а о њему је обавештење тражила од митрополита и Илирска дворска депутација. Он је, међутим, брзо поново прешао у Османско царство, где је ускоро умро. И поводом свих других оптужби дао је сведочанства о томе шта се заиста догађало. За архимандрита Хопова, Захарија, објашњавао је како га је и зашто суспендовао на шест година са положаја. За смрт Теодора Павловића из Пакраца није се сматрао кривим, јер су га казнили војне власти, пошто је одређено да лопови од 18 година буду батинани са 50 удараца а од 19 са 100 удараца штапом. За Псеудопрокопија је само јавио да је он био у преписци са емиграцијом и да је хтео са Васићем да иде у Русију, како би постао владика. За хоповског проигумана Теодора је рекао да је умро од шлога у Шишатовцу, а не код њега у Раковцу у наводном затвору. Свакако је све оптужбе на свој рачун одбијао.

Током процеса у Осеку Ненадовића је нарочито занимао финансијски део оптужбе, тј. да сав новац који је својевремено приграбио Васић, а припада Митрополији, њој буде и предат. Цео процес је у другој половини 1767. добијао епилог, тако што је Ненадовићу јављено да се у погледу заоставштине покојног владике Софронија, коју је узео Васић, обрати Илирској комисији у Осеку, док је за самог Васића владарка намеравала да из Осека пређе у Хопово, где би био у затвору. Митрополит је, међутим, препоручивао да буде затворен на неко друго место јер је Хопово близу турске границе и он у несигурној манастирској затворској околини може лако побећи преко границе. Васић је после доношења коначне пресуде о доживотној робији и спровођењу у затвор, далеко од границе са Османским царством, тражио 1768. да му казна буде смањена, јер је она настала као плод наводних неистинитих оптужби са стране митрополита Павла. Овај захтев није усвојен. После митрополитове смрти Васић је остао у затвору, како се види из сачуваних докумената, у прилично лошем стању. Његова покретна имовина продавана је како би било могуће надокнадити средства од 17 крајцара дневно (годишње преко 62 форинте) за његово затворско издржавање. Занимљиво је, међутим, да су Генедијеви славонски дужници 1770. ослобођени враћања дугова, од којих би се и његово затворско издржавање могло покривати. Ипак, он је оставио знатну суму од 3.312 форинти, од којих је после враћања дугова остало око 1.900 форинти, што је било сасвим довољно за његово издржавање. Од овог новца је формиран фонд из чије камате је предвиђено да се дотични издржава. АСАНУК, МПА „А“ 173. и 245/1765, 356, 365, 392. и 487/1766, 496, 499, 577, 578. и 583/1767; АВ, ИДКД, 1893–1901, 1903, 1906, 1908, 1919, 1922, 1931, 1934, 1940, 1946, 1950, 1952, 1954.

за Пакрачко владичанство Арсенија Радивојевића, а потом за Темишварско Вићентија Јовановића Видака.¹²⁶² Већ почетком децембра Илirsка дворска депутација је јавила митрополиту да је Марија Терезија прихватила двојицу презентованих особа за владике. Поред овога јављено је да су конфирмационе дипломе спремне и да ће ускоро бити додељене.¹²⁶³ Ипак, из преписке митрополита са Илirском дворском депутацијом види се да је међу њима у вези са избором темишварског дијецезана било неких трвења. Она нису позната у појединостима, али се Ненадовић у једном допису позивао на своје право, проистекло из Привилегија, да сам одлучи и постави епископа у Темишвару, без мешања световних власти, тј. Администрације.¹²⁶⁴ Без обзира на неслагања владике су потврђене, и по повратку из Беча митрополит је позвао у Карловце Јована Георгијевића, Синесија Живановића и Мојсија Путника да 10/21. јануара учествују у хиротонији темишварског владике.¹²⁶⁵

За своје изасланике на инсталацији нових епископа митрополит је одредио за темишварског владика Синесија Живановића, а за пакрачког владика Јосифа Стојановића.¹²⁶⁶ Међутим, у Банату је поново било проблема јер је Администрација сматрала да је Живановићево присуство сувишно и да су довољне политичке власти да уведу владика у трон. Арадски епископ је против овога одмах упутио тужбу, а Администрација је тражила да Двор реши насталу ситуацију, те се дуже време морало чекати на увођење Видака у трон. Због послова у својој епископији Живановић није више могао да остане у Темишвару и тражио је од митрополита да убрза доношење решења.¹²⁶⁷ Проблем је постојао и око тога да ли ће инсталацији присуствовати представници војске, против чега је била Администрација, а за је био владика Живановић.¹²⁶⁸ За то време се владика Јосиф договорио са командантом Славонско-сремске војне границе, грофом Мерсијем, да Арсеније Радивојевић буде уведен у трон 15. марта и да представник војске

---

¹²⁶² АСАНУК, МПА „А“ 301. и 304/1758.

¹²⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 350. и 351/1758.

¹²⁶⁴ АВ, ИДКД, 1156.

¹²⁶⁵ АСАНУК, МПА „А“ 373/1758. Епископ Синесије је, међутим, одговорио да се због превише послова и верских притисака у јануару не може упутити у Карловце, те да на хиротонију позове неког другог, али да би могао извршити инсталирање темишварског дијецезана, пошто би му одговарало и да том приликом посети Арад. Ускоро је (9/20. фебруар) митрополит управо ово и поверио Живановићу. АСАНУК, МПА „А“ 400 и 401/1759.

¹²⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 410/1759. и 411. *Protocollum...*, 1757–1759.

¹²⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 405. и 408/1759.

¹²⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 423/1759.

буде командант (Славонског) Брода.¹²⁶⁹ Овде, за разлику од Темишварске епархије, није било никаквих проблема, те је инсталација уредно извршена и о томе је обавештен Ненадовић.¹²⁷⁰

Пошто је владика Живановић морао да се упути у Велики Варад, митрополит је као свог представника у Темишвар послао епископа Партенија Павловића, којег је на путу требало да прати митрополијски протосинђел Петар Петровић, који је касније и сам постао темишварски дијецезан. Митрополит је остављао могућност да ипак овде стигне и владика Синесије. У том случају је требало да сва тројица учествују у инсталацији, с тим што је први међу њима био арадски дијецезан. Не знајући ко је одређен за митрополитовог представника, владика Вићентије је молио да му се упути бачки владика Мојсије. Истовремено је тражио да му пошаље управо протосинђела, који би остао у Темишвару и био његов секретар. Коначно је и Администрација одредила представника и датум инсталације (5. април). О њеном извршењу митрополита је обавестио гроф Франческо де Паула Рејмонд Вилана-Перлас де Ријалпо, председник Банатске земаљске администрације.¹²⁷¹

Нов проблем са постављањем епископа појавио се када је владика Дионисије Новаковић добио на управу цркву у Ердељу и 1761. се упутио тамо. Поново се десило да један владика управља двома епископијама, што није било у складу са канонима цркве, нити је одговарало Павлу Ненадовићу. Истина, Будимска епископија, која није имала велик број верника, није остала без духовног старања, јер је Новаковић поставио егзархе да у његово име управљају црквом, али је митрополит желео да реши ово питање тако што би био изабран и постављен нови владика за Будимску дијецезу. Ненадовић је тражио да се имовина Дионисија Новаковића њему као епископском наследнику донесе у Карловце, конфирмациона диплома у Национални архив, а од Марије Терезије да дозволи избор новог епископа. Прави проблем је настао због тога што је владика морао бити изабран на Синоду, а не путем писмених гласова, као што је некада чињено, а за сазивање Синода је већ тада морала да постоји царска дозвола, коју Ненадовић није хтео да тражи јер се тиме прави преседан и озакоњује царски утицај и сужавање привилегијалних права. Поред тога,

---

¹²⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 417/1759.

¹²⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 430/1759.

¹²⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 432, 433. и 435. Protocollum..., 1757–1759. и 447/1759. и АСАНУК, МПА „Б“ 203-I/1759.

њега је нарочито плашила новина да избору владика присуствује царски комесар. Митрополит је указивао да то у прошлости никад није био случај, чак да је по канонима православне цркве присуство лаика исповедању вере приликом избора новог епископа строго забрањено. Епископски Синод је представљао апостолско заседање, јер су епископи наследници апостола и њему зато никако не може присуствовати световно лице, па макар то био и царски комесар. Доказао је и разним актима Илирске дворске депутације да Синод није никад заседао и бирао епископе заједно са лаицима.¹²⁷²

Како је Двор остао при своме, а митрополит под таквим условима није хтео да сазове Синод, до избора новог епископа није дошло. Овоме је допринело и то што је Дионисије Новаковић 1762. затражио да га врате у Будимску епископију подносећи неку врсту оставке на управљање црквом у Ердељу, али ово Двор није прихватио, него га је и даље оставио у Решинару, мада је стално постојала могућност да се врати у Сентандреју.¹²⁷³

Као што је већ речено, Будимским владичанством Новаковић је управљао преко егзарха, а са њима је комуницирао и сам митрополит.¹²⁷⁴ Тако је ушао у сукоб са Софронијем Кириловићем, против кога су се тужили парохијани. Митрополит је сматрао да сукобе и проблеме мора решити Новаковић, мада је неке настојао сам да реши. У таквим околностима, када је било неопходно присуство епископа, Дионисије Новаковић је у другој половини 1767. добио дозволу да се врати у Сентандреју. Он се крајем године овде и упутио, међутим, уместо вести да је преузео управу и почео да сређује стање, митрополиту је 12/23. децембра 1767. стигло писмо од епископског капелана Никите Стојшића у којем је стајало да је владика Дионисије после десетодневног боловања, око поноћи, на прелазу 19. на 20. децембар, умро. У писмима која је слао митрополиту до смрти нема података да се жали на своје здравље, нити старост. У октобру је још писао Ненадовићу из Решинара у Ердељу, на основу чега се може закључити да је најраније око 7. октобра могао кренути за Сентандреју. Пут је извесно у ово време морао бити напоран, што је могло да погорша његово здравствено стање и да га доведе до смрти. Капелан је молио митрополита за савет шта да раде, да ли да га сахране или да то не раде, него да сачекају њега. Митрополит је одмах послао у Сентандреју владика Вићентија Јовановића и

---

¹²⁷² АВ, ИДКД, 2208.

¹²⁷³ Тек 1763. је добио потврду на Ердељску епископију. АЕБ, Грабовац, МГ 15/1763.

¹²⁷⁴ АЕБ, Грабовац, МГ 15–17/1763.

протосинђела Петра Петровића, којима је стављена у задатак Новаковићева сахрана и да се побрину о економији и владичанском двору, а пре свега о имовини која је остала иза њега. Њих двојица су сахранила владику, а потом, почетком јануара 1768, извршила попис покретног и непокретног добра.¹²⁷⁵ Митрополит је тада наредио егзарху Софронију Кириловићу да са финансијским извештајима одмах дође у Карловце, али се он изговарао болешћу. У својству администратора Ненадовић је послао у Будимску епископију шишатовачког архимандрита и конзисторијалног саветника Вићентија Поповића. Кириловићу је истовремено одузето право егзарха.¹²⁷⁶

Павлу Ненадовићу је нарочито било стало до новца и имовине коју је оставио Дионисије Новаковић, иако му је Илирска дворска депутација саопштила да може добити само наследство Будимске епископије, али не и Ердељске. Он се са овим сложио и тражио да му владика Видак имовину одмах понесе у Карловце. Најважнији део наследства је било 15.000 форинти, колико су епископ и Петровић пронашли у Сентандреји, али је Двор тражио да ово буде под забраном пренето у Пештански магистрат.¹²⁷⁷ Занимљиво је да су митрополита православци из Ердеља молили да им постави новог епископа уз назнаку да немају ништа против тога да новац који је владика Дионисије стекао као ердељски епископ припадне њему.¹²⁷⁸ Прави проблем, међутим, нису била новчана средства, него став владарке који је поновила после Дионисијеве смрти – да се епископ може изабрати само на Синоду, којем ће присуствовати њен комесар.¹²⁷⁹

Док је имовина у Сентандреји јануара 1768. пописивана, дотле је тешко болесни арадски дијецезан састављао тестамент. Већ низ година жалио се на своје здравље и из два писма настала током 1766. јасно се види да он има озбиљних здравствених проблема.¹²⁸⁰ Стање се није поправило ни у наредном периоду. У другој половини 1767. је јавио митрополиту да је принуђен да буде у Араду, јер због немоћи не може никуда да иде. У тестаменту је нагласио да га саставља јер је јако болестан и предосећа смрт, а још при здравом разуму жели да остави тестамент о покретном и непокретном добру. Митрополиту

---

¹²⁷⁵ Том приликом је записано да епископија има четири винограда (од по 70, 12, 10 и 18 мотика), четири баште, три њиве са салашима укупне површине 50 јутара и два подрума са укупно око 130 акова вина. АСАНУК, МПА „А“ 4. и 9/1768.

¹²⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 608, 637, 639. и 646/1767; 25, 26, 30. и 31/1768.

¹²⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 7. и 13, 14/1768.

¹²⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 15, 22. и 42/1768.

¹²⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 19/1768.

¹²⁸⁰ Жалио се како су му се на обе ноге поново отвориле ране, због којих не само да је принуђен да прекине канонску визитацију него не може ни да се запути у Карловце. АСАНУК, МПА „А“ 609/1767.

је остављао већину ствари, јер је по праву он био епископски наследник.¹²⁸¹ У ово време је и сам митрополит био тешко болестан и свакако је и он предосећао свој крај, али му је морала тешко пасти вест да је изгубио једног од најближих сарадника, Дионисија Новаковића, као и то да ни њему најближа особа, Синесије Живановић, неће још дуго поживети.

Егзарх арадског дијецезана јавио је митрополиту да је 14/25. марта 1768. у 4:45 ујутру, после пет месеци боловања, умро владика Синесије. У писму је истакнуто да је владика био дуго болестан и да због тога не могу чекати наредбу митрополита, него да ће неколико доктора његово тело истог дана, у пет часова, балсамовати.¹²⁸² Већ 16/27. марта поставио је протосинђела Петра Петровића за администратора Арадске епископије, при чему му је у томе одредио за помоћника егзарха Пахомија Кнежевића. Двојица придворних монаха су се одмах упутила у Арад са дозволом да ако ту на време не стигну владике Мојсије и Вићентије, сами сахране покојника. Мојсије Путник је одмах одбио да иде у Арад изговарајући се пословима у својој дијецези, а, за разлику од њега, владика Вићентије је 15/26. марта (у суботу) стигао у Арад и у Цркви Светог Симеона сахранио владика Синесија. Погребу нису присуствовали ни Пахомије Кнежевић ни Петар Петровић, јер су обојица стигла дан касније. Они су примили заоставштину епископа и остали у Араду, док се Вићентије Јовановић вратио у Темишвар. Митрополит је ускоро писао Петру Петровићу да се што пре врати у Карловце, а да у Араду остане Пахомије Кнежевић, јер је стигла наредба да оно што су он и владика Видак приликом доласка у Карловце донели из Сентандреје мора бити однето у Пешту, те да изврши тај посао. За то време је Кнежевић послао у Карловце део имовине Синесија Живановића, настављајући да администрира овом епархијом.¹²⁸³ У априлу је све што је однето из Сентандреје у Карловце враћено у Пештански магистрат. Међутим, митрополит је тражио да већи део

---

¹²⁸¹ Поред тога, препоручивао му је да пажљиво изабере наследника за Арадску дијецезу, који ће се старати о Великоарадској и Халмађској области. Што се тиче новца, 350 кремничких дуката је оставио за своје сахрану и погреб, а 500 за своју сестру Грозду и децу друге сестре Јефроније, Ђиру и Софију, којима ово оставља док се не снађу да се могу издржавати, јер их је до тада он издржавао. Поред тога, изнео је податак да је за градњу цркве (саборне), затим на разне економске зграде и школу утрошио преко 30.000 форинти, а да је доста новца потрошио и на враћање дугова, које је направио док је водио судске процесе за Халмађ и Велики Варад. Суму од 4.800 форинти позајмио је са интересом од 4% брату (тако каже) Јовану Авакумовићу у Пешту. Дао је и попис имовине, епископске и личне, као и мале легате. АСАНУК, МПА „А“ 3/1768.

¹²⁸² АСАНУК, МПА „А“ 29/1768.

¹²⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 32, 34, 36, 37, 40, 41/1768.

новчаних средстава припадне њему као законитом наследнику свих епископа, јер је Новаковић био дуже будимски него ердељски епископ, а није оставио ни инвентар ни документ на основу којих би се могло одредити одакле потиче новац. Писмо са овом садржином није послао само Марији Терезији, него и готово свим министрима.¹²⁸⁴

Митрополит Ненадовић је после смрти Синесија Живановића разаслао писма епископима у вези са избором будућих владика. Ово је учинио на основу царског решења из фебруара 1768. у којем је стајало да неће више једна особа управљати Будимском и Ердељском епископијом, против чега првојерарх није имао ништа против. Међутим, њему је и даље сметало то да Синод не може да сазива сам, него тек пошто за то добије царску дозволу, и што избору владике мора присуствовати царски комесар. Владикама је писао да је до 1710. првојерарх имао сва права постављања дијецезана, али да је то од те године измењено потребом царске потврде, конфирмацијом, а сада се то право још више сужава. Најпре је због избора Дионисија Новаковића 1749. дошло до увођења новине по којој митрополит не може неког да посвети док га владар не потврди. Ова новина је прихваћена у цркви и до тада је све рађено по њој – осморица епископа су тако презентовани владарки и добили су њену потврду, а комесара нигде није било. У писму им је саопштио да не види потребу за комесаром ни зато што владарка има право да неког потврди или одбије, али да му ипак о целом проблему јаве своје мишљење како би заузео став, јер је било важно то учинити услед неопходности избора нових владика.¹²⁸⁵ Епископи су били одлучно против ове новине правдајући свој став, као и митрополит, Привилегијама и канонима. Тражили су да владарка одговори који је разлог за увођење овога.¹²⁸⁶

На основу епископских одговора митрополит се посебном представком, која се односила на питање избора епископа, обратио 19/30. априла 1768. Марији Терезији, а две недеље касније и цару Јозефу II. У њој је истакао да у дотадашњој пракси никада световњаци, као ни царски комесар, нису присуствовали избору епископа, што је било на снази последњих 78 година још од Инвитуторије и Привилегија. Ни Срби овом чину нису могли да присуствују. Представници војске, Провинцијала и сам комесар су могли да дођу с владикама на Сабор, али је и онда избор епископа одржаван ван њихових кругова, само међу владикама. Није пропустио ни то да укаже да је право митрополита да сазива Синоде,

¹²⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 52/1768.

¹²⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 33/1768.

¹²⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 49. Protocollum..., 1768–1770.

које је владарка ограничила 1760. тражећи да се они могу одржавати тек по њеном одобрењу, због чега у наредном периоду нису ни сазивани. Позвао се на ранију праксу, која је важила и у почетку његове управе митрополијом, као и на Привилегије, које је потврдила сама владарка. Поред тога, Марија Терезија је сама у почетку његове управе Карловачком архиепископијом одредила како се имају бирати епископи и предлагати Двору на потврду, што је више пута урађено до 1768. Поред Јована Георгијевића, чију је презентацију само поновио, он је на овај начин презентовао и добио потврду за осам владика, а сви су изабрани без комесара. Ради свега наведеног молио ју је да не уводи никакву новину и да не шаље комесара за избор епископа, него, као и до тада, само на општи Сабор.¹²⁸⁷

Проблем избора епископа није тада решен, али је било очигледно да владарка неће одступити од својих намера, него да ће се Синод убудуће сазивати тек пошто за њега првојерарх добије царску дозволу и у присуству комесара. Како је ускоро одобрен расправни Сабор, после њега је било логично да се састане и Синод, а управо би тада присуствовао исти комесар и на њему. Митрополит, као што је познато, није доживео овај Сабор, те је проблем избора епископа остао да га реше његови наследници.

5. 2. 2. Односи између митрополита и владика

Током управе Карловачком митрополијом Павле Ненадовић је имао различите односе са појединим епископима, од изузетно блиских до хладних или повремено непријатељских. Једно је евидентно – сви они епископи које је сам митрополит поставио били су му знатно приврженији и оданији него што су то били они које је доласком на чело цркве затекао. Ово су приметили и његови савременици, од барона Бартенштајна до цара Јозефа II. Такође, ти односи су се временом мењали, па су појединци, некада врло одани, почели временом да показују више самосталности. Томе су допринеле две чињенице. Једна је била та што Синоди после 1760. нису одржавани, чиме је нестало јединства и митрополитовог непосредног утицаја на владике. Повремени сусрети са појединим

---

¹²⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 57/1768.

дијецезанима, без обзира на релативно честу преписку, нису могли да надокнаде синодално одлучивање и блискост у ставовима која је тада могла да буде остварена. С друге стране, удаљавању је допринело и то што је Ненадовић, за разлику од свих његових претходника, дуго управљао црквом. Међу свим карловачким првојерарсима током више од два века њеног постојања, а било их је деветнаест, по дужини времена које је провео на челу Митрополије долази на друго место, иза митрополита Стефана Стратимировића. Још је барон Бартенштајн 1761. приметио да ако митрополит поживи још коју годину, то ће довести до незадовољства пре свега Дионисија Новаковића и Синесија Живановића, који су и сами имали жељу да дођу на чело Митрополије. Иако они нису показали толико нетрпељивости према Ненадовићу колико би се из Бартенштајновог писања очекивало, очигледно је било да после више од деценије његове управе Митрополијом многи епископи рачунају на то да ће га ускоро наследити. Ипак, рачунице већине нису биле добре, јер је Ненадовић надживео и Новаковића и Живановића, а ипак са њима никада није имао проблема које је имао са, нпр., Јованом Георгијевићем или Висарионом Павловићем.

Ниједан епископ којег је Ненадовић довео на чело неког владичанства није показао толику нетолерантност колико су то учинила двојица на чији избор или није утицао или је утицао само делимично. Били су то Висарион Павловић, који је 1749. био најстарији епископ и по посвећењу и по годинама, а уз њега је нетрпељивост према митрополиту показивао и Јован Георгијевић, вероватно само неколико година млађи од митрополита и дуго времена први човек патријарха Арсенија IV, са нескривеним жељама да за себе осигура што бољи положај. Није искључено да је вршачки дијецезан имао са Ненадовићем раније неке спорове, мада они нису могли бити нарочито опасни. Ипак, Ненадовић, као особа која се цео живот, а пре свега док је управљала црквом, чврсто држала свих закона и права, није могао да не предложи Георгијевића за дијецезана, пошто је то већ учинио митрополит Исаија. Када је цар 1768. пролазио Банатом, констатовао је да су сви епископи, сем Јована Георгијевића, били митрополитове креације, чиме није хтео да укаже на то да су они неспособни, него да их је све изабрао Ненадовић, сем Јована, вршачког. Из овога се јасно види да су му оданији били они које је довео од оних које је затекао, мада пакрчки епископ Софроније Јовановић у том смислу представља изузетак, док темишварски Георгије Поповић није показивао нетрпељивост као остали и био је знатно блажи према митрополиту.

Први сукоб по доласку на чело митрополије Ненадовић је имао са владиком Висарионом Павловићем, бачким дијецезаном. До њега је дошло убрзо после Сабора, када је митрополит тражио да му Павловић писменим путем положи рачуне трошкова док је био администратор Митрополије, чему се Висарион противио. Нетрпељивост је само продубљена почетком 1750. када је Ненадовић био у Бечу, а бачки епископ тражио да му Ненадовић исплати 1.500 форинти које је он наводно дао за делегацију у којој је био 1741. Тада је ишао на Двор са патријархом Арсенијем IV ради општенародних послова и потврда Привилегија, те је сматрао да је новац требало да му надокнаде из средстава Народног фонда, који је контролисао митрополит.¹²⁸⁸ Његов захтев је био од раније познат и митрополитима и Двору јер је Павловић у више наврата захтевао исплату дуга и од патријарха Арсенија IV и од митрополита Исаије Антоновића. Овог пута обратио се директно Двору како би присилио Ненадовића да му средства исплати. Илирска дворска депутација је тражила од митрополита да образложи зашто то није учињено до тада,¹²⁸⁹ али је он сматрао да није ништа дужан бачком владици јер овај поседује пустару Сириг, са правом точења вина.¹²⁹⁰ Ненадовић је ускоро затражио и одговор од Висариона Павловића са којим разлогом захтева исплату 1.500 форинти када ужива пустару.¹²⁹¹ Бачки владика је тражени одговор упутио митрополиту у Беч у првој половини марта 1750. побијајући митрополитове аргументе да је тај спор решен још на Сабору 1744.¹²⁹² Овим се њихов сукоб, док је митрополит боравио у Бечу, привремено смирио, али је решење још било далеко.¹²⁹³

На четвртој седници Синода (20. јуна / 1. јула) 1750. главна тема је био владика Висарион, коме је наређено да се закуне да је сполијум који је захтевао и од Ненадовића, као и од свих његових претходника, почев од митрополита Вићентија Јовановића, настао од сполијумских средстава, а не од трошка судског процеса, али он то није хтео да учини. Ово је било друго његово потраживање, које је требало да му исплати још Вићентије Јовановић, али како он то није урадио услед смрти, бачки владика је мислио да сваки митрополитов наследник то треба да учини. Сполијум му нису платили ни патријарх

---

¹²⁸⁸ Поред бачког владике у овој делегацији су били: свештеник Козма, новосадски сенатор Лазар Рубешић, секретар, један студент и лакеј.

¹²⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 430/1750.

¹²⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 435/1750.

¹²⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 443/1750.

¹²⁹² АСАНУК, МПА „А“ 450/1750.

¹²⁹³ АВ, ИДКД, 2304.

Арсеније IV ни митрополит Исаија и зато га је сада тражио од Ненадовића. Посебно је разматран захтев за враћањем 1.500 форинти на основу Депутације из 1741. и констатовано је да је тада патријарх Арсеније IV у Беч о сопственом трошку позвао све епископе и да стога Висарион Павловић нема права да ишта тражи. Препоручено му је да се оправда за средства која је потрошио током седисваканције, за која није имао дозволу. Са ставом Синода владика Висарион се није сложио и док се на свим осталим записницима и пре и после ове сесије налази његов потпис, нема га на овом који говори о њему.¹²⁹⁴

Наредне године, 1751, сукоб између митрополита и бачког епископа око сполијума је продубљен. Владика Висарион се пожалио Илирској дворској депутацији и Двору да Ненадовић неће да му да исплати средства, и Марија Терезија је тада од њега тражила објашњење целог проблема. Већ 10/21. септембра он га је послао тврдећи да је тај дуг потицао из времена митрополита Вићентија Јовановића и да он мора бити исплаћен из његове заоставштине, међутим, она није остављена опоручком бачком епископу, нити ју је преузео митрополит да би сада могао да га исплати. Једноставно, он као особа која није наследила Вићентијеву имовину није могао да наследи ни његове дугове.¹²⁹⁵ Митрополит је тражио да се проблем изнесе пред Синод, јер би га требало решити без уплитања Двора, док је агенту Шмиту саопштио да он не може заступати бачког владика јер не располаже правим информацијама, што на крају може довести до тога да митрополит тражи од њега сатисфакцију. У своју одбрану Ненадовић је истакао да владика Висарион још није поднео ни рачуне о утрошку новца у време када је администрирао Митрополијом, као и да је из заоставштине Вићентија Јовановића својевољно узео 2.000 форинти, а после смрти темишварског дијецезана Николаја Димитријевића 1744. још 1.000, због чега сполијум мора бити смањен. Такође, позвао се и на одлуке Сабора из 1744, 1748. и 1749. на којима је било речи против ових Павловићевих потраживања.¹²⁹⁶

Бачки епископ не само да није одустајао од потраживања сполијума него се обратио петроварадинској администрацији да му буду исплаћена средства која су остала после ваљевског епископа Доситеја Николића, чији је он, наводно, по тестаменту наследник. Реч је било о суми од чак 9.493 форинте и 30 крајцара. Ово потраживање је била кап која је прелила чашу митрополитовог стрпљења и он је у Карловце позвао пакрачког и арадског

¹²⁹⁴ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

¹²⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 136/1751.

¹²⁹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 136. и 138/1751.

владику, који су са њим и епископом посвећења Партенијем Павловићем донели 3/14. октобра 1751. одлуку по којој овај капитал не може наследити бачки епископ, о чему су обавестили све надлежне институције. Објашњење које је тада дато од изузетног је значаја за разумевање епископских права. Поменуте личности су истакле, у веома оштром тону, да је ваљевски епископ прекршио каноне Светих отаца јер је по њима било забрањено да епископи уопште састављају тестаменте. С друге стране, на основу Привилегија је доказивано да имовина после покојника који нема наследника ни тестамент припада не епископу него архиепископу и Митрополији, а то је значило да је наследник ваљевског владике, који није могао написати тестамент, била Карловачка митрополија. Бачком дијецезану је запређено строгом казном, која би тек требало да буде изречена због нових потраживања, а истовремено је тражено да преда оригинал тестаamenta митрополита Вићентија Јовановића, који држи код себе иако га је на то обавезао још Сабор из 1744.¹²⁹⁷

Митрополит је сумњао да се иза тестаamenta митрополита Вићентија Јовановића крије кривотворени документ, али за то до 30. октобра / 10. септембра 1751. није имао доказа. Тог дана му је пакрачки владика Софроније потврдио да је Висарион Павловић фалсификовао митрополитов тестамент 1737. у митрополијској резиденцији у Београду, где су били позвани сви дијецезани, а Јовановић је присуствовао састанку уместо старог пакрачког епископа Нићифора Стефановића као егзарх и пленипотенцијар.¹²⁹⁸ Међутим, немогуће је проверити ову Софронијеву тврдњу. За то време сукоб је само заоштраван и са њим се ушло и у следећу годину, када се јасно видело да бачки владика у вези са сполијумским потраживањем не ужива подршку официра из Потиског дистрикта, због чега је на њих и њихове потомке бацио анатему. Митрополит није био пуно блажи, него га је нападао у црквама, због чега се Висарион жалио генералу грофу Христијану фон Хелфрајху.¹²⁹⁹ Епископ Павловић се против Ненадовића обраћао и председнику Дворске коморе, грофу Антону Грашалковићу, који га је саветовао да издржи све притиске и

---

¹²⁹⁷ Митрополит је свој став и став Синода, очигледно крњег, јер му нису присуствовали сви епископи, правдао и документом који су потписали покојни митрополит Вићентије Јовановић и његов коадјутор, темишварски епископ Николај Димитријевић, 18. фебруара / 1. марта 1737. а којим се поменути износ даје ваљевском епископу као надокнада за сполијум, и то тако што би га он изузимао на име еквивалента десетка од Краљевине Србије. У овом акту је стајала и реченица да овај износ нико не сме инкасирати „разве Његовог Братства“, односно сем Доситеја Николића, дакле, ни Висарион Павловић. АСАНУК, МПА „А“ 149. и 150/1751.

¹²⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 175/1751.

¹²⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 195/1751.

нападе архиепископа док царица не донесе коначно решење.¹³⁰⁰ У вези са овим сукобом Славонска илирска комисија је 10. фебруара 1752. обавестила и митрополита и владикау да јој је јављено из Беча како је она првонадлежна судска инстанца, те их обојицу позива да дођу у Осек.¹³⁰¹ Митрополит је, међутим, тражио да се процес одгоди док не прође Ускрс, који је те године падао 29. марта / 9. априла.¹³⁰² У међувремену и један и други су износили нове оптужбе. Митрополит је тврдио да је Павловић током две седисваканције неправедно присвојио чак 11.293 форинте. Иако су им седишта била на само двадесетак километара удаљена, они су комуницирали писменим путем.¹³⁰³ Међутим, митрополит је од раније осећао нелагоду што су се у све умешале световне власти, сматрајући ово за велику срамоту цркве и српског народа. Мислио је да ће из целог процеса настати само проблеми и да је потребно да друге владике, а он је лично на то позивао темишварског Георгија Поповића, утичу на бачког, да се стиша и закуне поново, јер од свега имају само штете, те да треба да реше знатно важније проблеме, као што су отварање штампарије и заштита поседа сремских манастира.¹³⁰⁴

Владика Висарион је био једна од главних тема и на Синоду из 1752, који је радио у доста слабом саставу, јер су у заказано време (6/17. јула) у Карловце стигли само Софроније Јовановић и Синесије Живановић. Темишварски епископ је јавио да је болестан и да даје пуномоћје бачком владици, који се услед сукоба са Ненадовићем такође није појавио. Како је Поповић њему дао пуномоћје, сигурно га је и подржавао у захтевима. Када је Висарион опоменут да би морао да дође на Синод јер је заступао и темишварског владикау, он је само одговорио да је боље да је Поповић овластио владикау Јована, иако ни овај дијецезан није дошао на Синод. Дионисије Новаковић није стигао „ради болести к смрти суштија“, како је стајало у синодалном протоколу, док је двојицу епископа, Данила Јакшића и Арсенија Теофановића, Ненадовић ослободио доласка због епархијских послова, при чему су они дали свој глас митрополиту, тј. да их заступа на Синоду. Тако је изгледало да у Карловцима заседају четири епископа дијецезана, владика посвећења Партеније Павловић и митрополит, што је било довољно да Синод буде одржан. После

---

¹³⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 201/1751.

¹³⁰¹ АСАНУК, МПА „А“ 224/1752.

¹³⁰² АСАНУК, МПА „А“ 230/1752.

¹³⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 309/1752.

¹³⁰⁴ АСАНУК, МПА „Б“ 82/1752.

прве седнице је дато времена Висариону Павловићу да одговори на позив да дође у Карловце. Како се то није десило, са радом је настављено 9/20. јула.¹³⁰⁵

Између прве две седнице владика Висарион је одговорио да у Карловце неће доћи док му не буде исплаћен сполијум.¹³⁰⁶ Павловићев изостанак и ружне речи којима га је наводно називао, а чему је овај епископ био склон, навеле су митрополита да се уз подршку пакрачког и арадског епископа тужбом обрати Двору и затражи сатисфакцију. С друге стране, бачки владика је митрополита оптуживао да је у Карловцима и Раковцу јавно говорио пред владикама против њега (пакрачким Софронијем и арадским Синесијем).¹³⁰⁷ Услед мешања Двора у цео спор, Ненадовић је показао спремност да плати сполијум владици Висариону, ако он преда рачуне и новац који је узео током седисваканица 1748. и 1749. Када се сравне рачуни, онда би остатак сполијума био исплаћен од средстава која је митрополит добијао из Баната, тј. у пољопривредним производима. У циљу помирења митрополит је у Нови Сад послао свог архиђакона Мојсија Путника да јави Павловићу како ће митрополит доћи у Нови Сад да њих двојица 17. августа, на празник Преображење, заједно служе литургију. Одговор бачког епископа је био неочекиван – рекао је да митрополит не сме ући у владичански трон новосадских цркава, него да као и сви пре њега кроз овај град може само проћи, завршавајући да му је слободан пролазак, али да за Преображење он неће бити у Новом Саду, него у Сенти. Овакав одговор је представљао отказивање послушности првојерарху и водио је у раскол. Међутим, раскол је спречио Двор, када је најпре наредио да се обојица појаве 22. септембра у Осеку пред Славонском комисијом, а потом променио одлуку и наредио им да 12. септембра обојица дођу у Беч ради решавања спора. Митрополит је тада бачког дијецезана још једном позвао да дође у Карловце и да се пре пута измире и о свему договоре, и то дан пред полазак у Беч.¹³⁰⁸ Павловић је уместо доласка у Карловце послао митрополиту писмо с речима да је боље да му он одмах исплати сполијум па да не морају да иду у Беч, јер ће их пут коштати, а он је сам стар и болестан, и није му до пута. Било је јасно да од помирења нема ништа.¹³⁰⁹

---

¹³⁰⁵ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1752.

¹³⁰⁶ У писму које је бачки епископ упутио митрополиту 6/17. јула констатовао је да се обрадовао митрополитовом писму које му је стигло за време ручка, јер се надао да му он шаље новац, али када је писмо отворио, изгубио је апетит.

¹³⁰⁷ АСАНУК, МПА „Б“ 38. и 39/1752.

¹³⁰⁸ АСАНУК, МПА „Б“ 40/1752; АСАНУК, МПА „А“ 312–314, 320, 329, 240. и 241/1752.

¹³⁰⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 47/1752.

У Беч је стигао само митрополит, а владика је услед болести одуговлачио да крене на пут. Чекајући да он стигне, крајем октобра 1752. царици се обратио председник Илирске дворске депутације гроф Кенигсег-Ерпс дајући јој сведочанства против православне јерархије, а посебно злоупотреба Висариона Павловића. Тако је сукоб митрополита и Висариона Павловића довео до озбиљних замерки на рачун рада цркве, због чега је Ненадовић позван на одговорност. Бачки владика је оптужен да је повећао износ Свитка из 1744. оптерећујући и свештенике и лаике. Замерено му је да је приликом канонских визитација узимао велика средства од свештеника и верника. Свештенство је оптужено да узима више од прописаних такси приликом крштења, венчања и сахрана, епископи да врше више од једне визитације годишње, да узимају високе износе за освећење цркава, да сваки брачни пар мора годишње да плати по 25 ока кукуруза и 25 ока пшенице, да се узима димница, да свештеници настоје да приликом смрти граничара приграбе себи део њихове имовине, да се они који казну не могу да плате екскомуницирају, да су се сви епископи и митрополит обогатили, да су славља и даће сувише раскошни и да се на њих троши превише новца. Ненадовић је бранио цркву, па и владику Висариона, тврдећи само да не зна ништа за повећање Свитка јер није надлежан за Бачку дијецезу. Што се тиче визитације, указао је да њу врше често егзарси или протопопови, али да је по православном обичају нормално да сваки протопоп обиђе протопрезвитерат четири пута годишње без икаквих надокнада. Владика визитацију обавља једном годишње, док његови егзарси ради духовне поуке иду у епископију, али њима нико није дужан да било шта да, сем ако то сам жели. На оптужбу да се узима пуно за освећење цркве, у Земуну чак 100 дуката, одговорио је да се због трошкова приликом освећења узима 12 дуката, али да за Земун није тачно да је узето 100, него 36, јер је ово неопходно за организовање церемоније, плаћање послуге, свештенства итд. На оптужбу о узимању кукуруза и пшенице од 25 ока, иако је Свитком прописано по 15, рекао је да ће то тек морати да испита. Што се тиче димнице, она се код православаца убире на име плате свештенства, јер Срби немају као католици плату. За тврдњу да свештеници покушавају да дођу до непокретности умрлих и легата у Граници одговорио је да на то имају право, ако су им покојници нешто оставили, по Привилегијама. На оптужбу да су се он лично и све владике обогатили и да се у религијским стварима понашају деспотски, одговорио је да то није тачно, а да се у канонским питањима све решава на Синоду. Што се тиче приговора за

раскошна славља, митрополит је изјавио да је то тачно, али да он покушава да их ограничи на разумну меру. На крају је на основу одговора решено да се сви морају строго држати Свитка, са чиме се сагласила и владарка, и да се пази да клер не глоби народ приликом било којих других наплата и процеса.¹³¹⁰

Док се митрополит правдао пред Двором, крајем октобра 1752. коначно је у Беч стигао и Висарион Павловић, те је решен спор око сполијума. Било је очигледно да је до његовог доласка митрополит већ много тога решио, те је само у Илирској дворској депутацији заказано сучељавање ради њиховог помирења. Митрополит је пристао да на име свих ранијих дугова, укључујући ту и сполијум, који је износио 13.000 форинти, а неисплаћено остало још 3.147 форинти, плати Павловићу 500 дуката и тиме заврше цео спор. Бачки епископ је на то пристао и морао је да се обавезе да ће предати Ненадовићу тестамент митрополита Вићентија Јовановића и све што је изнео из резиденције током два администрирања Митрополијом, као и остатак ствари ваљевског епископа који је поседовао. Одмах му је доставио и списак ствари које је узео из резиденције и оно што је поседовао од Доситеја Николића, а за тестамент митрополита Вићентија му је јавио да га је поседовао само кратко време, а онда га предао вршачко-карансебешком владици Максиму Несторовићу, као старијем епископу. Поред реченог, Висарион се морао обавезати да ће убудуће долазити на Синод, осим ако не буде болестан, да у епископију без одобрења осталих владика и Синода неће уводити новине и да ће приходе узимати по Свитку, који ће објавити свештенству, јер ово наводно није учинио од његовог доношења 1744. Обавезао се на дужну покорност и поштовање митрополита и обавезу да му више не чини никакве сметње, дајући о томе и писмене гаранције.¹³¹¹ Овај спор је био од изузетног значаја за функционисање Карловачке митрополије јер је током њега јасно одређено да се без обзира на старост или године хиротоније сваки епископ мора покоравати одлукама Синода и митрополита.

У наредном периоду митрополит није имао проблема у односима са бачким епископом, али једном направљен раздор међу њима оставио је значајан траг. Висарион Павловић је на Синоду из 1753. присуствовао само првој седници, а потом се вратио у Нови Сад. За разлику од овога, на Синоду из 1754. присуствовао је већини седница, а

---

¹³¹⁰ АВ, ИДКД, 1859.

¹³¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 387, 389–391/1752.

одсуствовао је само са пете, одржане 7/18. јула, мада је за њега остављено место да се потпише. Такође, није са осталим епископима присуствовао завршној седници која је одржана у манастиру Гргетегу, али су до тада решени сви важнији спорови. Услед недостатка синодалног протокола за период 1755–1757. нема података о томе да ли је присуствовао Синоду наредне године.¹³¹²

Иако би се на основу тога што је владика Георгије Поповић припадао јерархији Пећке патријаршије, и то оног дела који је био под Османлијама, могло очекивати да је са митрополитом био у лошим односима, посебно што му ништа није дуговао за успон на место епископа, о томе нема трагова у изворима. Напротив, њихова преписка је била релативно честа и владика га је више пута обавештавао о проблемима које је имао са световним властима или кршењу Привилегија. Сенку на овај однос баца неколико података, пре свега да је Поповић своје пуномоћје на Синоду давао владици Висариону, али се и ово могло оправдати тиме да је обичај у Митрополији био да се пуномоћје увек давало особи старијој по хиротонији, а не млађој, што је сведочио сам бачки дијецезан, а он је био једини по хиротонији старији од Поповића. Осим 1752. присуствовао је редовно Синодима и једино сенку на њихов однос баца спор око тога ко ће имати јурисдикцију над Поморишцима који су се преселили на подручје Темишварске епископије после развојачења Поморишке војне границе – да ли њихов дотадашњи владика Синесије или нови Георгије. Управо на Синоду којем није присуствовао темишварски владика расправљано је о овоме и изашло се Синесију Живановићу у сусрет, јер је због тога што су у Банат прешла читава насеља са својим свештеницима и свим црквеним предметима он био оштећен, те је решено да ће му од њих приходи и даље припадати.¹³¹³

По одласку у Беч 1752. митрополит је настојао да реши ово питање и да свему да законску снагу. Ово је радио у разговору са представницима Илирске дворске депутације, пошто је та институција била веома заинтересована да становништво живи мирно.¹³¹⁴ Зато је од Ненадовића тражила одговор да ли некадашњи поморишки граничари могу остати под јурисдикцијом Синесија Живановића или морају доћи под духовну власт Георгија Поповића.¹³¹⁵ Поводом овог питања 2. децембра 1752. писала је интересујући се за исто и

¹³¹² АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753–1754.

¹³¹³ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1752.

¹³¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 413/1752.

¹³¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 416/1752.

Банатска земаљска администрација, само што је она одговор тражила од владике Георгија.¹³¹⁶ Поповићев став није био исти са оним који су изнели митрополит и Синод, јер је сматрао да њихова одлука није имала законску снагу пошто је Синод одржан у присуству митрополита и два епископа дијецезана. Да је његов став исправан, Георгије Поповић је приложио низ сведочанстава, од заклетве митрополита до канона православне цркве.¹³¹⁷ Ипак, спор није нарушио односе између Ненадовића и Поповића, јер је Илирска дворска депутација наредила митрополиту да провери и јави јој да ли би због губитка верника Синесију Живановићу темишварски владика могао да даје годишње 300 или 400 форинти, док Арадска дијецеза поново не ојача.¹³¹⁸ Ово је било средње решење и митрополит је у Карловцима током марта/априла 1753. одржао састанак са обојицом, када је Георгије Поповић прихватио да годишње плаћа Живановићу одређен износ, који тада није прецизиран, али се кретао између 300 и 400 форинти.¹³¹⁹ То није значило да он неће имати јурисдикцију над свештенством које се преселило, па је митрополит током боравка у Бечу у новембру 1753. тражио од Илирске дворске депутације дозволу да Синесије Живановић изврши канонску визитацију свог свештенства у Банату.¹³²⁰

Однос са Георгијем Поповићем на основу извора не може се довести у негативан контекст осим у једном случају, који се помиње у писму Илирске дворске депутације где се каже да је Поповић био ненаклоњен митрополиту и да на његове наредбе није пуно обраћао пажње. Међутим, он је ту стављен у контекст са Висарионом Павловићем и Јованом Георгијевићем, чак и са Дионисијем Новаковићем, који је наводно био ненаклоњен митрополиту, о чему у том периоду нема никаквог трага, те можемо закључити да ова вест није тачна. Истина, међу њима, колико се из званичних писама може закључити, односи су били хладнији више него, рецимо, они између Ненадовића и арадског владике, али то никако није говорило да нису били у добрим односима.¹³²¹

Истински лоши односи владали су најдуже између митрополита и владике Јована Георгијевића. Они су почели убрзо после Георгијевићевог постављања за вршачко-карансебешког епископа, јер није дуже време боравио у својој дијецези те је Ненадовић

---

¹³¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 422/1752.

¹³¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 434/1752.

¹³¹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 473/1753.

¹³¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 497/1753.

¹³²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 632/1753.

¹³²¹ АВ, ИДКД, 1607.

тражио од Двора да га присили на боравак у епископској резиденцији.¹³²² Очигледно је било да митрополит нема начина да га на то присили. О не баш присним односима говори речито и то што Георгијевић често није долазио на Синоде и што је са митрополитом преписку вршио доста уздржаним тоном. На Синоду је први пут узео учешће 1754, али ни касније није био редован и штавише свој недолазак најчешће није уопште правдао, као што су то радиле остале владике. Поуздано се зна да није присуствовао, иако је у то време долазак епископа на Синод био обавезан, ни на онима одржаним између 1758. и 1760, док је за остале то тешко одредити.¹³²³ Овакво непоштовање најзначајнијег црквеног тела, које је по писањима владике Дионисија Новаковића расправљало и одлучивало о најважнијим проблемима цркве и српског народа, било је не само непримерено него је говорило јасно да Георгијевић не брине о јединству своје цркве. Чак је и владика Висарион Павловић имао толико осећања одговорности да је и поред нетрпељивости са Ненадовићем долазио редовније на Синод од Георгијевића.¹³²⁴

Прави проблем између Ненадовића и Георгијевића је настао после смрти владике Георгија Поповића. Тада је владика Јован желео да дође до проширења његове епископије на рачун Темишварске, правдајући свој став тиме да је Темишварска била сувише велика, што није било без истине, као и да је некада вршачки владика управљао и трима областима јужно од Дунава, које је Аустрија изгубила Београдским миром. На крају је указао на то да у његовој конфирмационој дипломи стоји да као епископ има власт у дистриктима: Карансебеш, Ујпаланка, Лугош и Вршац, али да он стварно не управља оним делом који је у Лугошкој области него темишварски дијецезан. Поменуо је и да је Вршачка епископија мања од Темишварске, а како су то једине две епископије у Банату, било би добро да бар приближно буду једнаке. О свему овоме је усмено разговарао маја 1758. са Ненадовићем, тражећи да му се припоји шеснаест лугошких села која му по конфирмацији припадају.¹³²⁵ Чини се да Ненадовић није био ненаклоњен оваквом решењу. Он је цео проблем изнео најпре на Синод 9/20. јула 1758, те је као синодалну одлуку захтев за променом граница

---

¹³²² АСАНУК, МПА „А“ 97/1751.

¹³²³ На Синоду из 1754. је решено да се он мора одржавати сваке године на празник Светих апостола Петра и Павла, и да су архијереји дужни да му присуствују, јер не могу за себе одредити пленипотенцијара у лицу другог владике. Ако ипак не дођу, рачунало се на то да они прихватају одлуку Синода, као да су му присуствовали. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754.

¹³²⁴ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синодални протокол за периоде 1749–1755. и 1758–1760.

¹³²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 268/1758.

епископије проследио 18/29. децембра 1758. Илирској дворској депутацији и Марији Терезији.¹³²⁶

У јануару 1759. је Георгијевић на митрополитов позив стигао у Карловце како би био хиротонисан нови темишварски владика Вићентије Јовановић Видак. Био је то крајњи тренутак да се реши питање проширења Вршачке епископије, јер је митрополит требало да после хиротоније изда новом епископу синђелију у којој су наведене и области његове управе. Оваква измена територије није могла бити правоснажна док то не потврди Двор, а одговора по митрополитовом захтеву из претходне године није било. У Карловце је стигао и Мојсије Путник, а овде је већ био Партеније Павловић, те су сви они и Видак разматрали то питање, без конкретног решења. Незадовољан тиме владика Георгијевић је напустио Карловце. Синод из 1759. је поново разматрао овај проблем и сложио се са идејом да пошто су претходници Јована Георгијевића имали под својом јурисдикцијом нека села Лугошког дистрикта и он на њих има права, али да је део лугошких села био под влашћу темишварских епископа. Зато је решено да му се дају сва села овог дистрикта, али под условом да даље не покушава да се шири на рачун владике Видака. Такође, ова одлука је морала да важи само за Георгијевићевог живота.¹³²⁷

Проблем је настао када су пред сам Синод из 1759. стигла документа која се односе на Георгијевићева потраживања, али од Двора. Илирска дворска депутација је тражила да јој митрополит пошаље оригинално Георгијевићево писмо којим он захтева проширење епископије.¹³²⁸ Поново се показало непоштовање према митрополиту, јер све што је ишло на Двор у вези са питањем Срба и цркве било је строго централизовано и епископи му се нису обраћали сами без митрополитове дозволе, а најчешће је то радио Ненадовић у њихово име. На основу докумената која су стигла из Беча видело се да Георгијевић покушава да осигура проширење епископије у Лугошу како би успео да скупи средства за подизање своје резиденције. Спор је настао зато што владика Јован није изнео исти захтев 1758. и 1759. Наиме, он је тражио 1759. да му припадне цео Лугошки дистрикт у његовом политичко-административном смислу, који је обухватао и Фажетски (Фаџетски) дистрикт са 73 села. Међутим, у црквеној подели Карловачке митрополије ово није постојало, него су ова два дистрикта била одвојена и митрополит новој Георгијевићевој жељи није хтео да

¹³²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 370. Protocollum..., 1757–1759.

¹³²⁷ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

¹³²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 478. и 485/1759.

изађе у сусрет. Сазнавши да му митрополит ово неће дати, пред њим и осталим епископима се понео недолично, изјављујући да када му се не даје такво проширење, не жели ни додатних тринаест села „но пукнув прстом и непоздравил митрополита и епископе изшел из собе сабора“. Тако Георгијевић није присуствовао ни овом Синоду.¹³²⁹

Синоду је сметало на који је начин Георгијевић тражио проширење своје епископије, нарочито што је то од Двора тражио тврдећи како су и остала владичанства проширена, и навео као пример Костајничко и Горњокарловачко, Арадску епископију, па и саму Архидијецезу. Ово су били озбиљни преступи, нарочито оптужбе о ширењу епископија, од чега је једино тачно да су проширене Горњокарловачка и Костајничка, али тако што је укинута Северинско-марчанска. Одговор на Георгијевићеве захтеве је саставио темишварски владика Видак, који је тврдио да владика Јован нема право да се тужи позивајући се на губитак из 1739. јер он тада и није био владика, а Вршачка епископија није изгубила нешто што јој припада, јер је тзв. Негодинску област, тј. Крајину, Кључ и Кривину, 1733. митрополит Вићентије Јовановић дао на доживотно уживање вршачком епископу Максиму Несторовићу. Предвиђено је да по Максимовој смрти све буде враћено београдском митрополиту, међутим, рат је ово убрзао. Једино што је Вршачка дијецеза изгубила био је Оршавски дистрикт, али, Видак је сматрао, због тога није праведно смањивати Темишварску епархију. Митрополит и сам Видак су и даље били при томе да се препусти и тринаест лугошких села темишварског дијецезана вршачком, као привремени посед док не сазида резиденцију.¹³³⁰

Спор двојице владика дошао је и до Двора, те је Марија Терезија у јануару 1760. пресудила да се сукоб прекине, а да обојица задрже ону територију коју су имали и до тада, тј. да се ништа не одваја од Темишварске епархије и припаја Вршачко-карансебешкој епархији. Пре тога је владарка на основу митрополитових писама затражила од Банатске земаљске администрације да јој достави конфирмационе дипломе поменутих епископа. Ову вест је митрополит пренео обојици владика са наредбом да се држе царске наредбе и не праве више проблема.¹³³¹ Епископи су, међутим, још на Синоду 1759. констатовали да је цео процес нанео штету митрополиту те да он има право да за то тражи сатисфакцију од Георгијевића. Уз то је додато да је Фажетски дистрикт увек припадао темишварским

¹³²⁹ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

¹³³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 503/1759.

¹³³¹ АСАНУК, МПА „А“ 3. и 5/1760; АВ, ИДКД, 2456.

владикама и да ту Георгијевић нема шта да тражи. Марији Терезији је писано да и она нареди Георгијевићу да се повуче са својим потражњама, што је владарка и учинила.¹³³²

Од времена спора са Георгијевићем односи између њега и митрополита су били све хладнији. Иако није изостала преписка, она је вођена само у случају преке потребе, када је митрополит Георгијевићу морао да пошаље неку наредбу или да од њега по царском захтеву прими и проследи у Беч неки одговор. Чак и тада је Георгијевић пружао отпор да се повинује наредбама митрополита, без обзира на то што их је у крајње добронамерним тоновима добијао. Овим је само правио проблем Ненадовићу, јер првојерарх није могао да остави Двор без одговора, који је тражен од њега а не владике Георгијевића, а није имао чиме да се оправда. Тако када је митрополит по наредби Двора затражио 1764. да му све владике доставе детаљне пописе својих дијецеза, одговор владике Јована је био зачуђујућ. Наиме, он је тврдио да у тужбама Дијете, пошто су због њих тражени пописи, нема помена Баната и да сматра да због тога не треба сви да одговарају, тј. да шаљу пописе и они епископи који се не помињу, него свако за себе, ако га помињу у тужби. Истакао је да Темишварска администрација има пописе свих свештеника јер од њих не сакупља десетак, па од ове институције може да их добије Двор, остављајући Ненадовића без аргумената.¹³³³ Поред тога се изговарао да у Банату управо траје процес уређења Војне границе због којег долази до померања становништва, те у таквим околностима не би било могуће добити реалан и тачан попис.¹³³⁴

Од епископа на чији је избор директно утицао Ненадовић је највише проблема имао са пакрачким дијецезаном Арсенијем Радивојевићем, али они нису никада озбиљније нарушили њихову сарадњу. Проблем се и овде појавио у вези са територијалним проширењем епископије, када је Радивојевић тражио да му се препусти на управу Осечко поље, које је било под Архидијецезом. Додатно отежавајућа околност се појавила зато што

---

¹³³² АВ, ИДКД, 2464. Синод је, такође, узео и један доказ из прошлости како би показао да Георгијевић неаргументовано тражи проширење. Наиме, када се 1733. вршачки епископ Максим Несторовић дрзнуо да тражи цео Лугошки дистрикт, на то се жалио темишварски владика Николај Димитријевић, због чега је гроф Мерси, тадашњи управник Банатске администрације, наредио да се Несторовић одмах повуче. АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1759.

¹³³³ АСАНУК, МПА „А“ 159. и 161/1764.

¹³³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 220/1765. У овоме је било и истине, јер су појединци, па и читава насеља, наговарани да пређу под Провинцијал или у Војну границу. Јабука и Сефкерин су били готово у целости за пресељење и многи су настојали да се селе у Зрењанински дистрикт. Процес ових унутрашњобанатских миграција довео је до померања и свештенства, те је у неким селима њихов број могао бити већи од потребног. И владика Видак се због овог проблема обраћао Земаљској администрацији и митрополиту. АСАНУК, МПА „А“ 224/1765.

је и пакрачки епископ поравнање тражио од Двора, док нема података да ли је тражио нешто од митрополита. У децембру 1763. Илирска дворска депутација је Ненадовићу послала писмо у којем је тражила да је обавести о захтеву и тужби пакрачког епископа да је њему приликом инсталације одузет део епископије. Наиме, Радивојевић је навео да је његов претходник, Софроније Јовановић, имао јурисдикцију над Осечким пољем и селом Будимце, тако што ју је купио од митрополита Исаије Антоновића. Овај податак је био тачан, јер му је смртно болесни митрополит Исаија продао ово приликом боравка у Бечу 1748. пошто није имао новца да му врати дугове.¹³³⁵ Ова пракса била је позната и из ранијег времена, али уступање дела епископије није значило да се даје заувек у састав епархије, него појединим епископима за живота.¹³³⁶ Ненадовић је на захтев одговорио 17/28. јануара 1764. износећи више података којима је потврдио да је Осечко поље (које је имало 16 села) са Будимцима било у саставу Архидијецезе. У одговору је изложио и кратку историју ове црквене области. Она је најпре била под јурисдикцијом мохачко-сигетског епископа Никанора Мелентијевића од 1710. до 1721. и Максима Гавриловића до 1731. Када је 1732. дошло до спајања Будимско-столнобеоградске са Мохачко-сигетском епископијом, Осечко поље је дошло под јурисдикцију самог митрополита као део његове Архидијецезе, ради чега је имао кућу у Осеку и свог посебног егзарха, који је најчешће у име митрополита присуствовао Скупштини Сремске жупаније. Двојица тренутних епископа су овде били викари, коштајнички Јосиф и вршачки Јован. Митрополит је нагласио да до избора Исаије Антоновића ова област није била у саставу Пакрачке епископије, него да му је због митрополитових дугова према Софронију Јовановићу препуштена на доживотно уживање, после чега се имала вратити Архидијецези. На основу овога доказао је да на ту област Радивојевић не полаже никакво право.¹³³⁷

Финансијски моменат је и касније представљао проблем између њих двојице, а Радивојевић је увек наводио да је сиромашан управо зато што нема на Осечко поље и село Будимце, које је по њему било најбогатије у целој Славонији. Нови проблем се појавио када је требало враћати дугове Српског коњичког пука. Владика Радивојевић се жалио двору да га је митрополит оштетио приликом разреза пореза. Тврдио је да су његова села пострадала у последњем аустро-турском рату, истичући поново да је митрополит 1758.

---

¹³³⁵ Н. Нинковић, *Исаија Антоновић...*, 199.

¹³³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 487/1763.

¹³³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 7/1764.

одвојио Будимце и Осечко поље од Пакрачке дијецезе. Услед тога он није био у стању да да 611 форинти. Овде је већ учињен преступ, јер се на основу конскрипције види да је митрополит од пакрачког епископа и његових свештеника тражио мањи износ.¹³³⁸ Одмах по приспећу митрополит је написао одговор на жалбу и послао га Марији Терезији, истичући да га Радивојевић без разлога оптужује, нарочито да деспотски одређује која ће епископија колико плаћати. Митрополитова рачуница је била једноставна и он је и у одговору ставио. Наиме, у Пакрачкој дијецези је било 113 свештеника, сваки је морао да да две форинте годишње као и у осталим владичанствима, на основу чега се добија 226 форинти да даје свештенство, а исто толико и епископ, дакле укупно 452. Питање села Будимце и Осечког поља не би требало да буде предмет расправе, јер је то већ једном решено.¹³³⁹

Спорови између митрополита и пакрачког владике, на које је овде указано, довели су до извесног захлађења односа, мада они нису били никад тако лоши као између Ненадовића и Георгијевића. Ипак, митрополит је и са њим наставио преписку у доста хладном тону – чак постоје сведочанства владике Радивојевића да није хтео да уопште одговара на његове жалбе и молбе или да је на њих одговарао са доста закашњења, шаљући му само шта би требало да уради, без икаквих консултација. Такав случај је био у вези са српском црквом у Старој Градишки, која се налазила поред тврђаве, чије је проширење било разлог да се поруши овај храм саграђен од дрвета, а Србима наводно да право да подигну нов, али не на том месту, јер они и иначе не живе унутар тврђаве, него тамо где су њихове куће, дакле у подграђу. Митрополит на питање владике шта да ради дуго није одговарао, јер је о свему водио преписку са Двором, а владика Радивојевића о томе није обавештавао.¹³⁴⁰

Са свим осталим епископима митрополит Ненадовић је имао знатно бољи однос, или су евентуални неспоразуми прошли са мање трзавица, те на крају без озбиљнијих последица, како за њих саме тако и за српски народ. На овакве односе утицало је изгледа и то што са појединцима није остварио дужи контакт, као нпр. са Арсенијем Теофановићем. Са владикама који су дошли на чело епископија у првих неколико година његове управе црквом, Дионисијем Новаковићем, Синесијем Живановићем и Данилом Јакшићем, имао је

---

¹³³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 442/1766.

¹³³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 443/1766.

¹³⁴⁰ АСАНУК, МПА „А“ 513/1767.

најбољи однос.¹³⁴¹ У њих је имао довољно поверења да им је препуштао конверзацију са Двором, вођење важних верских послова, чак и мисије у Бечу. Уједно, сва тројица су се налазила на важним епископским столицама, при чему су Јакшић и Живановић имали пуно проблема са католичком црквом, световним, провинцијским и војним властима, као и унијатском пропагандом. Због овога су њихови односи били повремено врло интензивни и преписка честа. Пред Двором, када је то било потребно, митрополит је одлучно бранио њихове ставове и положаје, а пре свих Синесија Живановића, за кога се са сигурношћу може рећи да је био особа најближа митрополиту. На овај закључак не упућује само њихова сарадња у вези са спречавањем уније и очувањем Привилегија, јер то је радио и са Јакшићем и Новаковићем, него топлина која зрачи из преписке, колико год да је то могуће, пошто је реч о званичним актима. Арадском и будимском владици увек је првима упућивао посланице, а са њима се и највише саветовао готово око свих проблема.¹³⁴² Ипак, најтоплији тонови се срећу у писмима која је слао и добијао од владике Синесија, а нешто уздржанији од Дионисија Новаковића, мада је познат запис у постскриптуму који је оставио Дионисију после званичног текста, који говори да га је сматрао за себи врло блиску особу. Он гласи: „Радусја и веселисја мој красни перви рукосаде, таштис и имја твоје Дионисије да будет на моје утешеније“.¹³⁴³

Са владиком Новаковићем је једина трзавица било питање његовог постављања на чело цркве у Ердељу. Митрополитово настојање да ову област потчини својој јурисдикцији била је једна од главних тема у разговорима са Двором дуже од деценије, и у овом спору, као што је већ истакнуто, нико није однео победу. Ипак, чини се да митрополиту није одговарало што је овде упућен Новаковић јер је у том тренутку морао да устукне пред Двором, а нарочито што је без његовог знања тамо упућен. Новаковић је својевремено јавио митрополиту да због хитног позива на Двор не може присуствовати Синоду 1759, а првојерарх је очекивао, јер је будимски владика то обећао, да ће добити информације зашто је тамо отишао. Међутим, Двор је Новаковићу строго забранио да говори ишта о томе зашто је боравио у Бечу, те он није могао ништа да јави, због чега је следеће године Синод тражио да Новаковић објасни свој пут у престоницу. Међутим, митрополиту је са Двора наређено да не сме више то питање постављати будимском

¹³⁴¹ Синесије Живановић је чак уз његову подршку постао дворски саветник 1758. АВ, ИДКД, 2433.

¹³⁴² АЕБ, Грабовац, 9/1750.

¹³⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 453/1753“.

епископу јер је реч о тајним интересима самог Двора у које се он не сме мешати. Са Новаковићем је у ово време заиста и преписка била ређа него раније, али није било правог спора, па чак ни онда када је и званично Новаковић премештен у Ердељ. Конверзација између њих није ни тада прекинута, а често се сводила на решавање проблема у Будимској епископији, нарочито од времена када је и Ненадовићу постало јасно да Двор неће дозволити да изабере новог владикау за Будимску дијецезу.¹³⁴⁴

Са костајничким епископом Јосифом Стојановићем је извесно имао неких несугласица, пре свега у вези са вођењем епископије, али оне дуго времена нису избиле на светлост дана. Тек 1766. постало је јасно да митрополитове усмене поруке немају утицаја на овог дијецезана, због чега је морао да реагује. Он је као узрок свих проблема у епархији означио немарност владике Јосифа. До октобра 1766. Ненадовић је примио више тужби из

---

¹³⁴⁴ АВ, ИДКД, 1636, 1638, 1702. и 1706; АСАНУК, МПА „А“ 199. и 200/1761. Најчешће је било речи о решавању проблема које је правио егзарх Софроније Кириловић. Против овог егзарха је било пуно притужби, а за њих је митрополит највише сазнао приликом пута за Беч 1765. током којег се задржао у Будиму и Пешти. Парохијани су се тужили на Кириловића да их глоби, затвара и држи босе по зими, да ако не плате довољно, неће да крштава ни децу на смрти, венчава људе који су на то присилили девојке, екскомуницира целе породице. Није све изостало без физичких обрачуна које је сам узроковао. Митрополит је покушао да уведе ред, али се Кириловић на његове наредбе није обазирао, него га је оптуживао да је глобио приликом пута свештенство и народ. Ненадовић се тада обратио Новаковићу да реши спор са викаром и казни га. Међутим, егзарх је наставио са својом самовољом, затварајући цркве и школе у Сентандреји, после чега је интервенисао опет митрополит наређујући му да истог момента када прими његово писмо, отвори и школе и цркве. На Кириловићеве оптужбе морао је митрополит да се правда и самој Марији Терезији, пре свега на оне да је узео путни трошак од свештеника по две форинте, док је од свештеника у Будимској дијецези тражио тај износ за протеклих седам година. Кириловић се жалио да му је митрополит узео за пут 300 и бечку капелу 50 форинти, што је било тачно, али је овај новац предао у ствари по наредби Дионисија Новаковића. На крају је митрополит тражио да о свему у његову корист посведочи Дионисије, како је епископ и учинио.

Сукоби Ненадовића са егзархом Софронијем Кириловићем нису престајали ни поред судског процеса, али митрополит није ништа чинио да га удаљи из епископије, него је о новим тужбама обавештавао владикау Дионисија. Митрополиту су стизале нове тужбе за стара Софронијева злодела, које је он користио у судском процесу. У марту је по свим тачкама оптужбе писмено одговорио Марији Терезији. Побијао је податак да од свештеника узима по две форинте ради пута у Беч и да је уопште постојао неки порез који он није сакупио уназад седам година, па да је онда тражио седмогодишњи износ. Навео је како не би, да је такав порез могућ, пропустио да га убере сваке године. Новац за пут у износу од 300 форинти и 50 за Бечки капелу дао му је Дионисије Новаковић, о чему он има писмене доказе. Да је деградиран и арестован, не би још био егзарх за целу епископију, док је митрополит порицао сваку умешаност у догађаје који су се дешавали у Ланчугу и Кишфалуби. У своју одбрану изнео је многобројне тужбе против Софронија које су до њега стигле у одсуству Дионисија из епископије. Владика је, међутим, стао на страну митрополита и побијао истинитост Софронијевих навода. Он је истакао да ништа од 1755. није давао Ненадовићу за пут у Беч, а да је 1765. дао помоћ добровољно, као и 50 форинти, а да је наредио егзарху да овај новац од његових епархијских средстава исплати. Сукоб се није ни касније стишао, јер су они које је Софроније у прошлости оштетио сада подигли главу и тужили њега, свакако не без митрополитове подршке. Новаковић, међутим, Софронија није лишавао његовог положаја, иако има индиција да је и то митрополит захтевао, него је покушавао да се увери у истинитост навода против Софронија. Иначе, његово седиште у Ердељу је било у Решинару, близу Сибиња. Он је предвиђао да бројне тужбе на обе стране неће у будућности ништа добро донети Карловачкој митрополији, у чему није погрешно. АСАНУК, МПА „А“, 231, 244, 357, 360. и 370.

ове епископије које је сумирао у једној реченици – да је уместо свештених правила завладало „безчиније“, уместо црквених закона влада „своеволство“, а уместо „благолепија црквеног“ на снази је „безобразное, вида неимушћеја и с прочими епархијама несобразујушћес поведеније во всех почеже в свештеницех и самих ангелоском чину и житија подобјаштис монастирех“. Ненадовић се плашио да ће он бити позван на одговорност због свега, а да би то предупредио, упутио је у Костајничку епископију свог старог сарадника и блиску особу, шишатовачког архимандрита Вићентија Поповића. Његов боравак у Костајничком владичанству није био довољан, те је ускоро Ненадовић упутио тамо владику Данила Јакшића да у њој среди стање.¹³⁴⁵ Епископу Јосифу је наређено да прекине са обичајем постављања капелана уместо свештеника, пошто су капелани само привремени и незаконити „пастири стада“, који уз то, за разлику од свештеника, не уживају потпуни имунитет. С друге стране, било је неопходно поставити парохијске свештенике, али правично, тамо где су они потребни и без симоније, за коју је костајнички епископ оптужен са више страна.¹³⁴⁶ Од њега је још тражено да не поставља превише свештеника, јер се туже да ово ради само због новца. Приликом давања ђаконског звања мора вршити умерену наплату и то по тачном правилу, да осам форинти узима за себе, на име обеда, а по две за епископску школу и за ону цркву у којој је рукополагао ђаконе. Укупно 12 форинти.¹³⁴⁷

Задатак поверен владици Данилу Јакшићу био је и да се уведе ред у примања свештенства и владике од верника, и то строго по Свитку из 1744. јер су непримерени притисци на финансије породица били узрок незадовољства народа. Јакшић је умољен да заједно са владиком Јосифом уведе у Костајничкој епископији онакав ред и поштовање наредби какви су постојали у оном малом делу Баније, који је био под Горњокарловачком дијецезом. Уз то требало је да утичу на удове свештенике да се монаше и тиме оснаже манастире. У Лепавину и Комоговину, да би се зауставило њихово пропадање, морала су бити уведена монашка правила која су важила за сремске манастире. Ако је било потребно,

---

¹³⁴⁵ Из писма које је упутио владици Јосифу се видело да је он позван на покорност и долазак у Карловце, али и да је то Стојановић одбио, због чега је у Костајничко владичанство упућен Данило Јакшић. АСАНУК, МПА „А“ 463/1766.

¹³⁴⁶ Још на Синоду из 1757. је одлучено да се упражњене парохије не могу тако држати, него се попунити свештеницима у што краћем року. Такође да владике не могу за себе узимати приходе од празних парохија, што је и био разлог да се оне не попуњавају или да се на њих постављају капелани, па да део прихода припадне владици. АСАНУК, МПА „А“ 114/1757.

¹³⁴⁷ АСАНУК, МПА „А“ 463/1766.

Јакшићу је препоручено да доведе монахе из других манастира, чак и мирске ђаконе, ако је то неопходно. Поверен му је посао постављања игумана, намесника и четири заклета старца (духовника), који ће се старати о манастиру. Њихова је дужност да заведу протоколе о манастиру, ктиторима, економији, монаштву, итд. Лепавински архимандрит Нићифор морао је или да се врати у манастир из Писанице, или да у њој остане, али онда да намесништво манастира препусти неком другом. Владика Јосиф је позван на покорност и враћање реда, што је укључивало да не живи дотадашњим начином живота, при чему је имао куварицу на двору са којом је, бар се то види из митрополитовог писма, био у недозвољеним односима. На евентуални његов отпор или на негодовање Јакшић није требало да обраћа пажњу, него да свим силама ради као митрополитов изасланик на поправљању ситуације.¹³⁴⁸ Нема података о томе да је Ненадовић изгладио проблеме са Стојановићем до краја управе Митрополијом, али ни о томе да је сукоб продубљен. Утицајем Данила Јакшића је свакако дошло до поправљања стања у Костајничкој епископији, али то није довело до поправљања економски врло слабог српског сељаштва које је и даље у суровим условима једва преживљавало или мигрирало у оне пределе који им пружају лакши и сигурнији живот.

Борба митрополита Ненадовића за постављање нових владика била је увек у непосредној вези са питањем сужавања Привилегија, интереса Двора и тренутне политичке ситуације. Она није нимало била лака, јер се управо у Ненадовићево време почео примењивати акт из априла 1749. којим је дефинисан начин избора епископа који је од тада ишао тако да је увек изабрану особу првојерарх предлагао за потврду, по чијем добијању га је могао хиротонисати. Ово је од доношења Прве привилегије био други пут да је слободан избор владика сужен на штету митрополита, али овај пут знатно озбиљније. Овај процес је настављен у наредном периоду, најпре када је за избор Мојсија Путника тражен синодални записник, због чега су сви страховали да се иза тога крије неки још озбиљнији покушај сужавања права, до тога да је избору владика, који се врши на Синоду, морао да присуствује царски комесар, што је сматрано кршењем канона, тј. апостолског саветовања које је Синод представљао. Поред тога, Ненадовић је онемогућен да бира будимског владику после премештања Дионисија Новаковића у Ердељ, што је такође представљало нову фазу сужавања права избора владика. С друге стране, оштру борбу је

---

¹³⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 463/1766.

водио да одбрани право постављања владика у односу на оне епископе који нису припадали карловачкој јерархији или су покушавали да се положаја домогну мимо њега. Такође, пазио је да епископ не буде поданик друге државе, а нарочито да обавезно буде Србин. Онако како је то урађено у време митрополита Павла, поново је дефинисано после његове смрти доношењем Првог и Другог регуламента и на крају Деклараторије, мада је највећи део посла завршен до 1768.

Са дијецезанима је митрополит имао различите односе, од крајње срдчних и пријатељских, какви су били пре свега са Синесијем Живановићем, Дионисијем Новаковићем и Данилом Јакшићем, до врло непријатних са Висарионом Павловићем и Јованом Георгијевићем. Узроци за непријатељства су били такође различити, али су већ савременици приметили да су отпор митрополиту Павлу већином пружале оне владике на чији избор он није утицао, или је то радио само делимично. Под овим се пре свега подразумевају поменута двојица епископа, бачки и вршачко-карансебешки, док нема потврда о нетрпељивости са другом двојицом владика, које су већ биле на катедрама када је Ненадовић постао првојерарх, Георгијем Поповићем и Софронијем Јовановићем. Лоши односи са владиком Висарионом нису били новина, ни у погледу других првојерарха ни са самим Ненадовићем још из ранијег периода, мада су обојица показала завидну количину нетрпељивости и одбране својих ставова. Јован Георгијевић је у потпуности представљао други тип епископа и особе у односу на целу јерархију Карловачке митрополије. Он није имао довољно поштовања ни према овој црквеној организацији ни према самом митрополиту. Показивао је велик степен аутономности у односу на Карловце, што је све резултирало низом неспоразума и проблема који су трајали до краја Ненадовићеве управе црквом. Спорадични сукоби са другим епископима нису остављали озбиљније последице по цркву и народ, осим донекле у случају владике Јосифа Стојановића, али је цео развој сукоба немогуће испратити јер се први подаци о њему појављују тек у време када је проблем управом Костајничког владичанства ескалирао и када је ту морала бити заведена нека врста принудне управе. Митрополит се чешће окруживао оним епископима који су му и раније били блиске особе, на које се у борби против унијаћења и на заштити Привилегија могао више ослонити, као што су били поменути будимски, арадски и горњокарловачки владика, а у каснијем периоду нарочито Мојсије Путник и Вићентије Јовановић Видак. Многе њему блиске особе су временом заузеле значајне црквене положаје, последња

двојица су били и сами првојерарси од 1774. до 1790, док су његови придворни монаси и егзарси Пахомије Кнежевић и Петар Петровић били будући епископи. Окруживање људима који су му били блиски довело је до тога да је Двор сматрао да су у тренутку митрополитове смрти све владике биле његове креације, у том смислу да их је он створио и да деле иста размишљања са покојником, осим епископа Јована Георгијевића. У овој чињеници лежи одговор на питање зашто је Георгијевићу препуштено администрирање седисвакантном црквом, зашто је био дворски кандидат за првојерарха и зашто је на крају уз доста потреса 1769. то и постао.

5. 3. Реамбулација поседа сремских манастира

Проблеми са поседима манастира у Срему нису били новина, него нешто што је Ненадовић наследио од својих претходника. Активност коју је показао да би их заштитио била је знатна, а утолико је више радио јер су се они налазили у оној епархији којом је митрополит директно управљао. Спорови су вођени између манастира, коморских и племићких поседа, ради заштите манастирске територије, али су се спорадично јављали и случајеви узурпације јурисдикционих права првојерарха, кршења имунитета духовника или покушаји увођења пореза за прњаворско становништво. Први спорови у вези са кршењем имунитета јавили су се непосредно после Сабора 1749. када је администратор Илочког властелинства, барон Франц Брњаковић, ухапсио кувеждинског монаха Јована Гарића и затворио га у Илок, због чега је митрополит у октобру захтевао да га ослободи и да престане да се меша у митрополијску јурисдикцију.¹³⁴⁹ После два дана Ненадовић је послао нов захтев јер је Брњаковић узимао вино од Кувеждина, сматрајући да манастирски посед припада Илочком властелинству. Митрополит је захтевао да оно буде враћено манастиру и да Брњаковић убудуће никако не чини сличне злоупотребе.¹³⁵⁰ Како на захтеве Брњаковић није одговарао, митрополит се тужбом обратио Сремској жупанији 5/16. октобра 1749, односно њеном поджупану Стефану Јанчу, тражећи да се са оваквом праксом прекине јер Кувеждин, као ни остали сремски манастири, није „armata mana“, него се налазе под његовом јурисдикцијом.¹³⁵¹ Брњаковић је ускоро одговорио, али тврдњама које су се тичале Беочина и његовог права да узима вински десетак, те захтева да митрополит објасни зашто је екскомуницирао неке Крушедолце.¹³⁵² Са истим питањем, уз захтев да те изопштене особе буду враћене у окриље цркве, обратила се митрополиту у јуну 1750. и Сремска жупанија.¹³⁵³

---

¹³⁴⁹ АСАНУК, МПА „А“ 387/1749.

¹³⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 389/1749.

¹³⁵¹ АСАНУК, МПА „А” 392/1749.

¹³⁵² АСАНУК, МПА „А“ 395/1749.

¹³⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 508/1750.

Стишавање првобитних сукоба потрајало је до јесени 1750, јер је митрополит имао других проблема, а доста времена у првом делу 1750. је провео у Бечу. У октобру су се јавили спорови поново у вези са винским десетком манастира Бешенова који су давали Стејановчани, а који је узурпирао камерални провизор Франц Призер, против чега се митрополит тужио 20/31. октобра 1750. Илирској дворској депутацији.¹³⁵⁴ Са друге стране сукобио се и са администратором Румског властелинства бароном Марком Пејачевићем у вези са арендом за пустару Љуково. Митрополит је тражио да барон Пејачевић посредује код свог провизора Каспара Хајма, како би спречио његове злоупотребе.¹³⁵⁵

Трајно решење за прекидање злоупотреба од стране Одескалкијевих властелинских арендатора и провизора била је реамбулација, тј. поновно утврђивање границе манастирских поседа. Документација којом је Ненадовић бранио манастирску имовину садржавала је у себи само мали број аката насталих пре Великог бечког рата и после њега. Ипак, оваквих аката из периода османске власти је било и у Ненадовићево време по манастирима. Разлог зашто се користио само једним, новијим делом документације извесно лежи у томе што је снага аката којима су манастирске поседе потврдили цареви Леополд I, Јозеф I и Карло VI, односно деда, стриц и отац Марије Терезије, за њу сигурно имали већу тежину него документи често непријатељског суседног царства. Међутим, до извршења овога морало је да прође доста времена и митрополит се борио до 1754. да колико може заштити поседе. Крајем октобра 1751. је протествовао код камералног провизора Призера јер је посед манастира Беочина, Пиштинце и Реметско прогласио за камерално добро и заједно са пандурима насилно овде почео да убира десетак. Митрополит је био веома озлојеђен због оваквог поступка, нарочито што је Призер оваквим представио добра Камералној комисији, па су онда поседи издати барону Брњаковићу. Узнемиреност оваквим поступком могуће је сагледати у митрополитовој изјави да се неће тужити само царици већ и Богу за овакав поступак и да ће виновнике овога стићи казна, у виду његове анатеме.¹³⁵⁶ Два дана касније поновио је своју тужбу захтевајући од Призера да узети десетак у природи врати Беочину и Реметском, као и да му

---

¹³⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 586/1750. и 587/1750.

¹³⁵⁵ Реч је била о томе да је Каспар Хајм покушавао да висину аренде за Љуково са 300 форинти годишње подигне на 400. АСАНУК, МПА „А“ 49/1751.

¹³⁵⁶ АСАНУК, МПА „А“ 157/1751.

покаже документ на основу којег је убирао десетак.¹³⁵⁷ Истог дана Призер је одговорио митрополиту и послао му извод документа из 1750. по коме је могао да убира десетак на поменутој територији.¹³⁵⁸ Сукоб је проширен и на питање кадуцитета па је митрополит провизору крајем октобра 1751. јавио да су куће у Черевиху већ дуго у поседу цркве по праву кадуцитета и да он ту нема шта да тражи.¹³⁵⁹ Франц Призер је на ово одговорио да су поменути поседи одвојени од Одескалкијевог поседа, а да што се тиче куће у Черевиху, о томе постоји царичина резолуција по којој куће могу само купити, дакле не могу их стећи кадуцитетом.¹³⁶⁰

Тежак ударац при одбрани манастирских поседа дошао је од стране Беча, када је царица Марија Терезија потврдила 38. законски члан Дијете из 1751. по којој прњаворци манастира Крушедола, Велике Ремете, Гргетеге, Врдника, Бешенова, Шишатовца, Кувеждина, Дивше, Раковца и Привине главе за сада морају у жупанијску (доместикалну) касу уплаћивати контрибуцију.¹³⁶¹ Митрополит се против оваквог решења жалио већ 10. новембра 1751, али му је из Илирске дворске депутације одговорено да се овим не нарушавају манастирске привилегије, односно порески имунитет, јер ће га калуђери уживати и у будућности, с тим да се та мера не може односити на световњаке, па ни на манастирске прњаворце. Митрополиту је остављено да ово објави манастирима и стара се да све буде исплаћено на време и без икаквих проблема.¹³⁶²

Док је владарка прихватала да опорезује и прњаворце, Ненадовић је настављао сукобе са бароном Брњаковићем, обраћајући се ради заштите генералу Енгелсхофену. Митрополит није пропустио да му истакне како је управо он био на Саборима 1744. и 1748. комесар и како је спроводио инкорпорацију славонско-сремских жупанија, те да је добро разумевао новонастале проблеме.¹³⁶³ Истог дана (19/30. новембар) када се обратио

¹³⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 158/1751.

¹³⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 159/1751.

¹³⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 162/1751.

¹³⁶⁰ Поводом ових поседа тужили су се манастири и Илирској дворској депутацији, али их је она крајем 1751. обавестила да је прва инстанца којој се морају обратити Сремска жупанија, која је под управом Угарске дворске канцеларије. АСАНУК, МПА „А“ 166/1751. и 206/1751.

¹³⁶¹ „Ex benignissimo Suae majestatis sacratissimae consensu, et annuentia conclusum est: ut impopolata illa monasteriorum Graeci ritus non unitorum ioca, utpote: Kraszedol, Remete, Gergetek, Vernyak, Beszenano, Sisatovecz, Kövesdin, Gibsa, Ratovacz, et Pribina Glava comitatui Syrmienzi adjacentia, contributionem interim cassae domesticae adplicandam solvant“. *Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytár 1000–1895*, Budapest 1901, 94.

¹³⁶² АСАНУК, МПА „А“ 183/1751.

¹³⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 184/1751.

генералу Енгелсхофену, Ненадовић је послао молбу Марији Терезији да заштити сремске манастире од напада Илочког властелинства, позивајући се на закључке Реамбулације из 1743. Иако се позивао на реамбулације извршене у време цара Леполда I, Јозефа I и Карла VI, највише је инсистирао управо на оној спровођеној 1742. и 1743. када је Одескалкијев администратор био Михајло Черкић и када је решење потписала управо она. Уз молбу је послао и низ прилога који се односе на даровницу Одескалкијима и изводе из ранијих реамбулација и привилегија.¹³⁶⁴

Митрополит се није мирио са 38. законским чланом, због чега се 17/28. децембра 1751. обратио Илирској дворској депутацији са представком сремских манастира која је написана 4/15. децембра и њему упућена као њиховом заступнику. Архимандрити и игумани позивали су се на чињеницу да од када су у Хабзбуршкој држави, њихови прњаворци нису давали никакву контрибуцију и да би тако требало да остане. Позивали су се на претходне реамбулације, које су потврђивале ту чињеницу. Такође, ослањали су се и на обећање приликом успостављања Сремске жупаније да неће бити уведене никакве новине. Међутим, решењем Дијете од 18. априла управо су прекршена сва обећања, због чега је митрополит позван да тражи промену одлуке, коју су манастирски настојатељи већ објавили и чијем се спровођењу неће противити, али за које мисле да није праведна, јер би прњаворци контрибуцију морали да плаћају као и остали земљорадници који имају своју земљу, односно који су је добили на обрађивање. Међутим, прњаворци то нису добили од жупаније нити од властелинстава, већ од манастира, и они живе на манастирском поседу који обрађују и манастиру као свом феудалцу плаћају порез. Увођење контрибуције би могло да изазове бројне проблеме, нарочито расељавање прњавораца, док би монаси, који би у том случају морали да воде бригу о земљи, запустили духовни живот. Зато је тражено да митрополит још једном замоли царицу, износећи ове аргументе, да поништи одлуку која је донета на Дијети и ослободи прњаворце контрибуције, као што је била и дотадашња пракса.¹³⁶⁵ Ипак са овим проблемом није ишло лако. Наиме, Илирска дворска депутација је 3. јануара 1752. тражила да Ненадовић манастирима пошаље царску Резолуцију у складу са 38. законским чланом.¹³⁶⁶

¹³⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 185/1751.

¹³⁶⁵ АСАНУК, МПА „А“ 200/1751.

¹³⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 176, 177, 182, 183. и 208/1752.

Увођење пореских новина није спречавало нове нападе на манастирску територију, због чега су се манастирски настојатељи у Крушедолу 19/30. јануара 1752. договорили да опуномоће тројицу својих представника, шишатовачког архимандрита Вићентија, великореметског игумана Атанасија и кувеждинског Нила, који би се борили да заштите манастирске поседе од напада администратора Одескалкијевог властелинства.¹³⁶⁷ Митрополит је марта 1752. позван да пошаље неког у Илок, где ће му бити предато царичино решење по којем Одескалки у миру задржава сва своја села и територије.¹³⁶⁸ Истовремено је Брњаковић настављао са својом дотадашњом праксом, па је Ненадовић молио сремског поджупана барона Пејачевића да пошаље илочким администратору наредбу којом би га спречио у нападима.¹³⁶⁹ Док је Ненадовић покушавао да одгоди процес који се водио у Илоку између манастира и Одескалкијевог властелинства,¹³⁷⁰ дотле је њега жупанија оптуживала да подстиче исељавање прњавораца,¹³⁷¹ мада су га они правдали да у свему нема његове кривице, него да се селе услед пореског притиска жупаније.¹³⁷² Чини се да је митрополит отезао са доношењем решења док не буде сигуран да ће оно бити у његову и манастирску корист.¹³⁷³

У заштити манастира митрополит је у јуну из Даља сведочио сремском поджупану да су сељаци из села Визић на силу отели земљу манастира Дивша, тражећи казну за тај поступак.¹³⁷⁴ Коначно, у јулу 1752. дошло је до инквизиције, односно истраге у вези са манастирским поседом Кувеждина и Ђипше. Заказаног дана сведочили су о манастирском поседу људи из насеља која су се граничила с њим (Лаћарак, Ердвик, Мартинци и Кузмин).¹³⁷⁵ Ово је био почетак сређивања прилика, али је остало да се још пуно тога уради. Позитивно је било решење које је Марија Терезија донела 4. септембра 1752. у вези са манастирским прњаворима, јер је њиме поништена одлука донета 38. законским чланом и одређено да прњавори не могу имати више од 28 породица, али да се становници свих десет који постоје у Срему ослобађају контрибуције, коју ће уместо њих плаћати сама

---

¹³⁶⁷ АСАНУК, МПА „А“ 215/1752.

¹³⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 246/1752.

¹³⁶⁹ АСАНУК, МПА „А“ 252/1752.

¹³⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 262/1752.

¹³⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 263/1752.

¹³⁷² АСАНУК, МПА „А“ 264/1752.

¹³⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 271/1752. и 374/1752.

¹³⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 289/1752.

¹³⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 298/1752.

владарка.¹³⁷⁶ Била је ово значајна победа митрополита Павла, нарочито када је оваква одлука у фебруару 1753. потврђена са додатком да се дотадашња контрибуција надокнати из касе Банатске земаљске администрације.¹³⁷⁷ Ипак ово није окончало све манастирске проблеме. Манастире Кувеждин, Привина глава и Шишатовач жупанија је присиљавала да јој дају порез у виду сена, а ако то одбију, онда је њихове људе окивала и водила у илочки затвор. Проблема није правила само Сремска жупанија него и Бачка, управо са сеном, због чега се Ненадовић тужио и следеће године. Током њих је ухапшен кувеждински игуман, због чега је уложен оштар протест.¹³⁷⁸ Крајем 1752. петроварадински камерални провизор Призер је поново посегао за винским десетком Кувеждина и Беочина.¹³⁷⁹ У таквим околностима у спорове се умешала и Илирска дворска депутација. Гроф Кенигсег-Ерпс је тражио да му се цела документација о томе пошаље у Беч,¹³⁸⁰ што је митрополит брзо урадио молећи грофа да оконча тај процес.¹³⁸¹

Константни проблеми који су се јављали час са камералним поседима час са властелинским настављали су се и током 1753. Франц Брњаковић је похапсио прњаворце манастира Кувеждина, њих једанаест, и у марту их држао у затвору. Радило се о особама које су претходне године дошле у прњавор из Османског царства (петорица) или услед глади из Лике (шесторица), али су одавде због пореских притисака намеравали да се врате у своја села. Касније, када је за њих контрибуција укинута, надали су се да би их манастир могао задржати, а пошто су доспели у Брњаковићев затвор, молили су или да добију пасош да се врате у своја места или да им дозволе да постану граничари, јер у Сремској жупанији нису желели да живе. Митрополит је молио Марију Терезију да нареди Брњаковићу да их ослободи и дозволи им боравак у прњавору.¹³⁸² У истом писму послао је и опис манастирских прњавораца, односно њихов број са имовним стањем, који су у октобру 1752. саставили архимандрит раковачки Никанор Јовановић и реметски игуман Атанасије Исаијевић. Из њега се види да је број породица далеко мањи од оног који је дозволила царица и да је у прњаворима живело укупно 145 старешина фамилија, пет удовица и 31

---

¹³⁷⁶ АСАНУК, МПА „А“ 360/1752.

¹³⁷⁷ АСАНУК, МПА „А“ 472/1753.

¹³⁷⁸ АВ, ИДКД, 2356.

¹³⁷⁹ АСАНУК, МПА „А“ 279/1752.

¹³⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 429, 430, 431/1752. и 443/1753.

¹³⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 478/1753.

¹³⁸² АСАНУК, МПА „А“ 490/1753.

брат или син.¹³⁸³ Чак и када се сви саберу, број је далеко мањи од дозвољених 280 породица.¹³⁸⁴

У нападима провизора није страдала само манастирска имовина него и митрополијска. Тако је бечејски провизор спалио 27 стогова сена који су били власништво митрополита, због чега је он почетком јуна 1753. за то тражио сатисфакцију.¹³⁸⁵ За то време Призер је поново узимао вински десетак од Кувеждина и Беочина.¹³⁸⁶ Марија Терезија је на митрополитове притужбе одговорила наредбом да се цео случај испита, како у вези са узимањем десетка од Пиштинаца и Реметског (Беочин и Кувеждин) тако и у вези са прекодунавским поседима (спаљено сено).¹³⁸⁷ У септембру 1753. митрополит се налазио у Бечу. Између осталог, посветио се и решавању проблема сремских манастира. Са пуно стрпљења и педантности он је почео да припрема манастирску одбрану и крајем септембра већ је послао опширан опис проблема и података манастирима. Ни сада није пропустио прилику да укаже на то да су ови манастири привилеговани, што је сама царица потврдила 1742. и 1743. а што је објављено на народном Сабору 1744. Митрополит је Марији Терезији јавио и да је Бански сто у Загребу заказао за 7. јануар 1754. расправу о овом питању.¹³⁸⁸ Боравак митрополита у Бечу имао је по фрушкогорске манастире позитивне резултате. Царица је 30. новембра 1753. донела указ који се тицао манастира Кувеждина и Беочина, односно њихових поседа Реметског и Пиштинаца, којим је забрањено узимање десетка на име винограда који се овде налазе, чак је наредила да се десетак који је већ узет врати и да тако остане све док комисија не утврди коме десетак припада.¹³⁸⁹ Ускоро је донета и одлука да се изврши нова реамбулација манастирских поседа, за коју је одређен краљевски персонал Георг Фекете де Галанца. Већ 7. децембра 1753. царица је наредила да манастири не шаљу своје представнике на Бански сто у Загреб јер ће све проблеме

---

¹³⁸³ По броју газда издвајају се Грегетг (23) и Раковац (25, са 4 брата или сина и 4 удовице). За њима следе: Привина глава (16), Шишатовач (15), Дивша (14) и Ремета (12). Остали манастири су имали испод десет породица прњавораца: Бешеново осам, Врдник седам, по шест су имали Крушедол и Реметско, Кувеждин је имао пет, а по четири Крушедол и Јазак. АСАНУК, МПА „А“ 490/1753.

¹³⁸⁴ АСАНУК, МПА „А“ 490/1753. Како је ову конскрипцију спремио за слање у Беч, где је и сам позван, на захтев сремског поджупана да је пошаље њему, који је истина упућен неколико месеци касније, митрополит је одговорио да то не може да уради управо због пута у Беч и тражио је да се попис прњавораца и њихове имовине одгоди. АСАНУК, МПА „А“ 586/1753.

¹³⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 526/1753.

¹³⁸⁶ АСАНУК, МПА „А“ 534/1753.

¹³⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 550/1753; Славко Гавриловић, *Спорови око „Митрополијског рита“ у XVIII веку*, Зборник за историју, 3, Нови Сад 1971, 85–87.

¹³⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 597/1753.

¹³⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 644/1753.

решавати краљевски персонал.¹³⁹⁰ Такође, наредила је службеницима Илочког властелинства да не дирају и не нападају манастирске поседе.¹³⁹¹ Фекете је одређен, што је накнадно јављено митрополиту, и за особу која треба да прегледа и права на прекодунавске митрополијске поседе, те је Ненадовић морао да му и у вези с тим буде на услузи, али док се све не испита и не донесе царско решење, слободно је могао да се служи дунавским риболовом, те је наређено да му се врате све одузете мреже.¹³⁹²

Повратком у Карловце митрополит је у рукама коначно имао два акта на која је могао да се ослони. Да је ово урадио, види се већ по томе што је средином децембра 1753. затражио на основу царске резолуције да се врати вински десетак који је узет од манастира Кувеждина и Беочина.¹³⁹³ Међутим, Призер је одбијао да ово учини јер наредба није објављена преко Дворске коморе, па се овиме изговарао,¹³⁹⁴ а митрополит се тужио Илирској дворској депутацији на провизоров поступак, сматрајући да је овим само изазвана додатна и непотребна конфузија и тражећи да Дворска комора објави наредбу.¹³⁹⁵ У очекивању Фекетеа нове тужбе су продубљивале сукоб. Митрополит се поново тужио Илирској дворској депутацији да му није повраћен вински десетак Кувеждина и Беочина.¹³⁹⁶ На његову тужбу одговор је стигао поново од царице 5. фебруара 1754. и у њему је стајало да Призер мора одмах и без икаквог изговора вратити Кувеждину и Беочину вински десетак и до Фекетеине реамбулације не сме га убирати.¹³⁹⁷ Међутим, и после наредбе коморски директор Паул Пасарди је тражио да се о повратку винског десетка (у висини од 390 златника) направи реверс, али ни после тога није предат.¹³⁹⁸ Тако су настале нове тужбе и нове наредбе, али помака није било.¹³⁹⁹

Знајући да Фекете стиже, митрополит је почео све да припрема за његов долазак. У том циљу обратио се барону Фон Хелфрајху како би обезбедио заштиту за његову резиденцију.¹⁴⁰⁰ Рад на реамбулацији почео је крајем марта, када је у Пешту послат списак

---

¹³⁹⁰ АВ, ИДКД, 1864.

¹³⁹¹ АСАНУК, МПА „А“ 650/1753.

¹³⁹² АСАНУК, МПА „А“ 658/1753; АВ, ИДКД, 1865

¹³⁹³ АСАНУК, МПА „А“ 655/1753.

¹³⁹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 665/1753.

¹³⁹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 667/1753.

¹³⁹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 23/1754.

¹³⁹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 27/1754.

¹³⁹⁸ АСАНУК, МПА „А“ 45, 46 и 50/1754.

¹³⁹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 56, 83. и 114/1754.

¹⁴⁰⁰ АСАНУК, МПА „А“ 47/1754.

сведочанстава о манастирским поседима који је састављен најпре на српском, а потом преведен на латински. Сведочанства нису настала 1754. него су ранијег датума. Тако су, примера ради, за манастир Врдник записане изјаве игумана и братије 1752, затим сељана из исте године и сведочење из 1735, које је забележио тадашњи митрополијски викар Софроније Јовановић. Највише сведочанстава за манастирске поседе дали су његови арендатори 1752.¹⁴⁰¹ Реч је о подацима које је на лицу места, односно у селима арендатора, скупљао војни представник у случају Границе или цивилни у случају Провинцијала. Међу њима је било угледних људи попут капетана Игњата Исаковића, потпуковника Арсенија Сечујца и митровачког протопрезвитера Стефана Пешића.¹⁴⁰² Достављање података у Пешту је била само почетна фаза реамбулације, после које је следио излазак комисије на терен. Она је са заинтересованим странама утврђивала границе између манастирског поседа, с једне стране, а властелинских и коморских поседа, с друге стране. То је увек чињено на основу сведочанства старијих и угледних људи који су у претходном периоду имали неког додира са манастирском имовином, најчешће као њени арендатори или тако што би сведочили угледни људи којима су биле познате међе из ранијег периода. Почетком маја комисија је стигла у манастир Привина глава и прво је утврђен посед. Укупно је изнето шеснаест сведочанстава из околних насеља, а сведочење је записано у посебне протоколе.¹⁴⁰³ У процесу утврђивања граница манастирског и Одескалкијевог поседа током маја 1754. су донети и старији документи који су се тicali ових граница. Тако су поново узети у обзир документ из 1744. који се тicao управо граница Одескалкијевог властелинства и стари опис места, односно збирни инвентар из 1722.¹⁴⁰⁴ Митрополиту је било у то време стало да се процес што пре оконча и у том смислу је тражио подршку Илирске дворске депутације, али је процес текао споро.¹⁴⁰⁵ Истовремено, док је трајао овај процес, митрополитов мандатар шишатовачки архимандрит Вићентије Поповић обаљао је визитацију фрушкогорских манастира. Иако о томе нема трага, није наодмет претпоставити да је ово било у директној вези са реамбулацијом, посебно што се

---

¹⁴⁰¹ Манастир Раковац је своје сведочење засновао не само на подацима из 1752. већ и на знатно ранијим; тако су наведена сведочанства из 1705, 1724. и 1731. Велика Ремета се позивала на податке из 1740. и 1746. АСАНУК, МПА „А“ 67/1754.

¹⁴⁰² АСАНУК, МПА „А“ 67/1754.

¹⁴⁰³ АСАНУК, МПА „А“ 96/1754.

¹⁴⁰⁴ АСАНУК, МПА „А“ 100. и 102/1754.

¹⁴⁰⁵ АСАНУК, МПА „А“ 106/1754.

митрополит и пре и после често у важним пословима ослањао управо на шишатовачког архимандрита.¹⁴⁰⁶

Из Привине главе комисија је 25. маја стигла у Крушедол, где су, такође, узета сведочанства о манастирском поседу, али са мањем бројем сведока. Уопште, за Крушедол је и раније било мање сведочанстава, вероватно јер је било мање спорова у вези са његовом територијом.¹⁴⁰⁷ Једини који је познат у ово време познат је на основу тужбе митрополита Илирској дворској депутацији да није само илочки администратор барон Брњаковић угрожавао манастирске поседе, већ да то чини и барон Марко Александар Пејачевић. Реч је била о непоштовању три тачке манастирског атара – Белог камена и ката Николе Шашањина и Ђорђија Познановића, те је од Депутације тражио решење поводом овог питања.¹⁴⁰⁸ Спор је у ствари настао после одласка комисије која је била у манастиру, када је барон Пејачевић покушао да натера неколико житеља села Шелварице у близини Крушедола да промене своје исказе у корист манастира. На њих је вршио економски притисак, а у случају да сведоче у његову корист, обећавао им ослобођење од контрибуције. Како су они ову понуду одбили, покушавао је да их опсадним стањем и забраном сваког контакта са околним местима натера да промене одлуку, међутим, у томе није успео, а о свему је брзо обавештен митрополит Ненадовић.¹⁴⁰⁹ Бригу поводом овога митрополит је имао и даље, па се у покушајима да заштити манастирски посед који је угрожавао Пејачевић обраћао и Призеру.¹⁴¹⁰

Из Крушедола комисија је 11. јуна отишла у манастир Дившу, филијалу Кувеждина, где је сакупљено седамнаест сведочанстава.¹⁴¹¹ Није чудно што је за овај манастир, који је био толико пута предмет напада, узет оволики број сведочанстава. Да је притисак био велик и у ово време, сведочи писмо митрополита Павла од 29. јуна 1754. које је послао Илирској дворској депутацији и у којем се тужио на барона Брњаковића јер његови притисци на сремске манастире и сада када траје рад истражне комисије не престају. Овоме су нарочито били изожени поседи Крушедола и Кувеждина и митрополит је на то властима обраћао пажњу још у мају, међутим, и поред царичиног наређења да се са

---

¹⁴⁰⁶ АСАНУК, МПА „А“ 111/1754.

¹⁴⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 118/1754.

¹⁴⁰⁸ АСАНУК, МПА „А“ 129/1754.

¹⁴⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 136/1754.

¹⁴¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 162/1754.

¹⁴¹¹ АСАНУК, МПА „А“ 139/1754.

злоупотребама престане, до тога није долазило.¹⁴¹² Исте притужбе на делатност барона Брњаковића митрополит је поновио и председнику Илирске дворске депутације молећи да манастирски поседи остану у миру бар док не стигне Фекетеина комисија.¹⁴¹³ Зато је и пожуривао рад ове комисије.¹⁴¹⁴ У том циљу молио је митрополит сремског поджупана Стефана Јанчу да му пошаље сведочења која се односе на крушедолски посед.¹⁴¹⁵ Такође, тражио је податке и од Пасардија, кога је молио да му пошаље извештај за Марсиљијеву земљу, из архива, али му је Пасарди одговорио да се тражени документ не налази ту. Митрополит се надао да би помоћу њега могао да докаже границе поседа манастира Крушедола.¹⁴¹⁶ Ипак није одустао, већ је затражио од Пасардија да му пошаље опис налазишта метала који је 1726/27. урађен за сва места Одескалкијевог властелинства, па и за она која су била спорна при одређивању крушедолског грунта.¹⁴¹⁷ На овај захтев је одговорено позитивно и послат је препис докумената који се односе на Голубинце, Путинце, Петровце и пустару Љуково.¹⁴¹⁸

Митрополитова писма да се одреди датум када би Фекете стигао на Фрушку гору и почео обилазак манастира резултирала су 16. јула 1754. када је царица упутила писмо у којем му је јављала да је одређено да Фекете стигне у октобру у Срем.¹⁴¹⁹ Истог дана послала му је и писмо у којем је јављала да је наређено да Брњаковић и Пејачевић престану са притисцима на манастирске поседе.¹⁴²⁰ Током септембра и октобра 1754. сакупљена су сведочанства која су се тичала манастирског поседа Врдника, односно Раванице. Занимљиво је да за овај манастир сведочанства нису утврђена током једног дана, како је то била пракса са претходним, већ су узимана написмено током низа дана. Сва ова сведочења приложена су током инспекције у самом манастиру 30. октобра 1754.¹⁴²¹ Из Врдника је Георг Фекете стигао у Јазак, где је скупио девет сведочанстава и потом

¹⁴¹² АСАНУК, МПА „А“ 145/1754.

¹⁴¹³ АСАНУК, МПА „А“ 149/1754.

¹⁴¹⁴ АСАНУК, МПА „А“ 153/1754.

¹⁴¹⁵ АСАНУК, МПА „А“ 157/1754.

¹⁴¹⁶ АСАНУК, МПА „А“ 162. и 170/1754.

¹⁴¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 173/1754.

¹⁴¹⁸ На камерални архив и Пасардија Павле Ненадовић се ослањао и у наредном периоду, па је тако Пасардија замолио 10. децембра 1754. да му пошаље извештаје о налазима метала за Каменицу, Беочин и Лединце, затим све податке које може да нађе за манастир Беочин, нарочито оне који се односе на границе Одескалкијевог властелинства и манастира. Већ следећег дана Пасарди му је послао 8 докумената. АСАНУК, МПА „А“ 176, 286. и 299/1754.

¹⁴¹⁹ АСАНУК, МПА „А“ 178/1754.

¹⁴²⁰ АСАНУК, МПА „А“ 182/1754.

¹⁴²¹ АСАНУК, МПА „А“ 215, 216, 217, 229, 230, 232, 233, 235, 236, 244, 245, 253. и 258/1754.

наредног дана боравио у Хопову, где је такође узео сведочанства о манастирском поседу.¹⁴²² Истог дана, 4. новембра, боравио је најпре у Бешенову, а потом у Беочину и његовој филијали Реметском, где је узео укупно седамнаест сведочења.¹⁴²³ После три дана паузе упутио се у Привину главу (7. новембар), затим Кувеждин (8. новембар), где је поново боравио четири дана касније да добије сведочанства у вези са селом Бингула и спором са манастирским поседом. На крају се вратио у Привину главу (13. новембра). У свим манастирима узео је велик број сведочанстава,¹⁴²⁴ а потом стигао 16. новембра у Крушедол. Напустио га је са дванаест сведочанстава и тиме завршио обилазак манастира по Фрушкој гори.¹⁴²⁵

Пошто је краљевски персонал обавио инспекцију, митрополит се писмом обратио владарки и министарској конференцији коју су сачињавали грофови Улфелд, Кауниц, Колоредо, Харах, Баћањи и Кевенхилер, и у њему изложио хронолошким редом сва права и повластице сремских манастира. При томе је упутио молбу да се што пре ратификује оно што је Фекете забележио на терену. Износећи податке, митрополит је забележио историју реамбулација, повластица и заштитних диплома. Позивао се на реамбулацију и тачно утврђивање манастирских међа из 1742. која је учињена са Игњатом Михаелом Черкићем, тадашњим администратором Одескалкијевог поседа, као и на делатност Фекетеа. У збиру ових докумената први на који се позива је из 1454. и односи се на закључке Угарске дијете у вези са деспотом Србије, потом ту је документ о поседу манастира Крушедола, односно даровници деспота Јована Бранковића из 1496. за коју је касније утврђено да је фалсификат. Позивао се и на неки документ из 1675. који се односио на територију манастира Јазак. Затим ту су Привилегије цара Леополда I и све њихове касније потврде, одлука о додели манастира Гргетега, одлуке којима се принцу Одескалкију додељује властелинство у Срему, закључци о манастиру Беочину и његовој филијали Малој Ремети (Реметском) из 1714, поменути пописи и утврђивање међа са администратором Черкићем и на крају сва заштитна акта која је донела Марија Терезија.¹⁴²⁶ Ни у овом писму Павле

---

¹⁴²² АСАНУК, МПА „А“ 268, 269. и 270/1754.

¹⁴²³ АСАНУК, МПА „А“ 274. и 275/1754.

¹⁴²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 278–281/1754.

¹⁴²⁵ АСАНУК, МПА „А“ 283/1754.

¹⁴²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 298/1754. Митрополит Ненадовић је и у каснијем периоду покушавао својим интервенцијама да убрза доношење коначног решења на основу аката која је сам послао у Беч и онога што је на терену забележила Фекетеова комисија. Већ 8. фебруара 1755. упутио је такав захтев грофу Кенигсег-

Ненадовић није пропустио да истакне где су то у прошлости вођени најоштрији спорови и где се налазе најкритичније тачке. Истовремено је послао и једно писмо сличне садржине председнику Илирске дворске депутације.¹⁴²⁷

Током наредног периода митрополит није пропуштао шансе да понови колико је важно што пре донети коначно решење у погледу граница манастирских поседа, Одескалкијевог властелинства и коморских добара. У том циљу обратио се 1. априла 1755. грофовима Кенигсег-Ерпсу и Бартенштајну честитајући им њихове нове положаје. Како је Кенигсег-Ерпс постао председник Дворске коморе, митрополит се надао да би сада, када је ближи владарки, могао да утиче на њу да ово решење буде донето у што скорије време. Крајем априла 1755. обратио се цару Францу Стефану са молбом да принц Траутзон што пре напише коначан акт у вези са Фекетеином реамбулацијом.¹⁴²⁸

Оволико инсистирање на доношењу коначног решења било је последица продужених напада на манастирске поседе чим се комисија повукла из Срема. Поново је дошло до мешања у митрополитову јурисдикцију, али и до отвореног кршења Привилегија, а кривац је био добро познат из ранијег периода – барон Брњаковић. Он је присиљавао и свештенство да му даје порезе и поред његовог имунитета.¹⁴²⁹ Злоупотребе је поново почео да врши и Пејачевић.¹⁴³⁰ Међутим, све тужбе су остале без одјека, нарочито оне упућене на адресу Пејачевића, који је у селу Јеленац почео да протерује људе и отима им земљу.¹⁴³¹ Почетком 1756. румски провизор Паул Хајм тражио је од митрополита да плати заосталу аренду за пустару Љуково у износу од 150 форинти,¹⁴³² а Ненадовић је тражио од Фекетеа да се једном заврши цео процес.¹⁴³³ Како одговор није стизао, упутио је 26. септембра Фекетеу великореметског игумана Атанасија Исаијевић, који је имао задатак да га пита када ће бити донет рескрипт и када ће га послати митрополиту.¹⁴³⁴ Коначно, Марија Терезија је 16. октобра 1756. јавила митрополиту да није њена намера да отеже са питањем доношења коначног решења за реамбулацију, али

Ерпсу. АСАНУК, МПА „А“ 336/1755. Два дана касније замолио је принца Траутзона, затим из Дворског савета Нађија, Вагнера и Светића, за заштиту манастира. АСАНУК, МПА „А“ 338/1755.

¹⁴²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 298. и 307/1754.

¹⁴²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 366, 367. и 385/1755.

¹⁴²⁹ АСАНУК, МПА „А“ 401/1755.

¹⁴³⁰ АСАНУК, МПА „А“ 411/1755.

¹⁴³¹ АСАНУК, МПА „А“ 488/1755.

¹⁴³² АСАНУК, МПА „А“ 571/1756.

¹⁴³³ АСАНУК, МПА „А“ 688/1756.

¹⁴³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 703/1756.

да датум који је заказан за расправу, 2. новембар, мора бити одгођен јер регрутација у Пештанском и Арадском округу захтева присуство краљевског персонала, те он не може радити на решавању питања манастирских поседа.¹⁴³⁵

Комисија се састала у јануару 1757. али је коначно решење донето тек 18. јуна. Расправљано је о четири питања, односно о четири тужбе митрополита Ненадовића, две које су биле упућене против Коморе, једна против принца Одескалкија и једна против барона Марка Александра Пејачевића. Прва тужба која се односила на Комору тичала се права риболова на Дунаву и земљу која се налази преко пута Карловаца, на бачкој страни, уз Дунав. Приликом расправе утврђено је да Ненадовић нема право на ту земљу, као ни на риболов. Међутим, његови претходници су се користили и овом земљом и риболовом, како су тврдили из Дворског ратног савета. Иако на то нема право по Привилегијама или некој салва гвардији, решили су да њему и његовим наследницима оставе све ово на уживање. Међутим, како је то могло да у будућности лако доведе до спора између митрополита и коморског ковиљског становништва, одређено је да се повуку јасне међе, како би се видело шта коме припада. Други спор који је вођен са Комором тичао се винског десетка од Пиштинаца, Реметског и Тањира, који су се граничили са манастирима Привином главом, Беочином и Кувеждином. Одређено је да десетак не дају Комори.¹⁴³⁶

Спор који је митрополит покренуо против барона Марка Александра Пејачевића тичао се села Шелварце и узурпације десетка који је убиран са њега. Као кључни докази приликом расправа у вези са овим местом узети су подаци који су настали 1742. када је тадашњи румски провизор Черкић прегледао са представницима Крушедола манастирске међе, које су поново утврђене. На основу података који су тада добијени утврђено је да је Пејачевић вршио злоупотребе јер је десетак од села покушавао да узме за себе, односно властелинство, а он припада манастиру Крушедолу. Зато је одређено да десетак и убудуће узима манастир, а не Пејачевић или Румско властелинство. Одређено је још да се поново обележе манастирске међе, како не би долазило до сличних проблема. Спор који је постојао са принцом Одескалкијем састојао се у притиску да десетак узме властелинство и од својих људи који раде за манастир. Ово је забрањено јер сви који земљу за орање, виноград, ливаду, шуму итд. добију од манастира њему и плаћају порез, а не Одескалкију.

¹⁴³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 720/1756.

¹⁴³⁶ РОМС, МС, 10493; С. Гавриловић, *Спорови око „Митрополијског рита“*..., 87.

Ово је важило, важи и важиће, чак и за нове манастирске људе или људе који желе да раде манастирску земљу и од њега за то добију пристанак.¹⁴³⁷

Четири спора која је митрополит покренуо окончана су на горенаведени начин. Царица је одредила да се све што је закључено јави митрополиту, који би направио препис акта, а оригинал вратио њој. Још пре него што је све ово у један, коначни акт записано, Георг Фекете је лично поново дошао у Срем присуствовао објављивању решења и утврђивању међа. Ово се пре свега односи на прекодунавску земљу и право риболова. У Карловце је стигао 16. априла 1757. где је прво направљен распоред куда ћи и како ићи. Што се тиче права риболова и утврђивања међа између митрополијског и коморског бачког поседа, присуствовали су му сам Павле Ненадовић са доста свештенства, затим коморски администратор Јозеф Редл, коморски провизор Павле Томановић, биров села Ковиља са ешкутима, бачки солгабиров Емерих Четеј и асесор Јосиф Ковач. Владаркина одлука је прочитана, одређене су поново међе, које је требало означити у присуству асесора и солгабирова и о томе доставити извештај Фекетеу.

После овога уследило је утврђивање међа манастирских поседа, као решавање спора који је Митрополија имала са бароном Пејачевићем. И овом догађају присуствовали су угледни људи, попут Одескалкијевог опуномоћеника барона Брњаковића и његовог адвоката прокуратора Јозефа Демковића. Пејачевић је присуствовао лично једно време, док је у друго слао свог изасланика, од стране Коморе присуствовао је инспектор Фердинанд Бонгард. За свако место у којем су били и утврђивали међе присуствовали су и свештеници и представници села. Фекете је тражио да се у његовом присуству подигне бар по једна међа (утврди), док је остале остављао да накнадно поставе. Међе које нису биле добре су порушене, а властелински и његови људи су постављали нове, односно обнављали старе границе. Ово је довело до извесног проблема у манастиру Кувездину где је посед био окружен грунтом села Дивош, а било је потребно подићи манастирске воденице, па је митрополит Павле тражио дозволу за то, али је Брњаковић није могао дати без консултација са принцом Ливијем II Одескалкијем. Наредних дана представници свих страна обележавали су редом међе манастирских поседа, најпре Крушедола (20. априла), затим Велике Ремете (21. април), Хопова (22. април) и Шишатовца (24. април). Овим је завршена прва фаза утврђивања међа. Особа која је о томе саставила записник био је

---

¹⁴³⁷ РОМС, МС, 10493.

Михаил Пигети, нотар Краљевског судског стола. Међутим, није оставио запис о томе зашто су се после овога вратили у неке манастире, те је тако поново на реду био Крушедол, Велика Ремета, Хопово, а онда Беочин и Раковац, чиме је завршена друга фаза. Током треће фазе утврђене су границе поседа манастира Врдника, Јаска, Мале Ремете која је била беочинска филијала, затим Бешенова, па кувеждинске филијале Дивше, Кувеждина и Привине главе, чиме је завршено утврђивање међа.¹⁴³⁸

Пошто је завршен рад на терену, комисија се упутила у Шишатовач, где је 30. априла 1757. стигао и митрополит Павле са бачким епископом Мојсијем Путником. Овде их је већ чекао шишатовачки архимандрит Викентије Поповић, а стигли су и игумани: великореметски Атанасије Исаијевић, бешеновачки Мојсије Стојчиновић, кувеждински Нил Ивановић, затим барон Франц Брњаковић, коморски инспектор Фердинанд Бонгард, народни секретар Павле Ненадовић, коморски службеници и представници многих села, међу којима су били сеоски кнежеви.¹⁴³⁹ Долазак оволиког броја људи са угледним личностима није био само ради царског решења, већ што су тада утврђена права и обавезе особа које раде на манастирском имању. Најпре је потврђена дотадашња пракса да за сваки стог сена скупљен на манастирским ливадама сељаци манастиру плаћају 28 ½ новчића. Сеча дрва у манастирској шуми плаћала се тако што би свако село давало на сваку кућу по 50 новчића, али сами сељани нису исто плаћали, него су људи у селу разрезивали порез по кућама тако да се пази да богате породице плаћају више, а сиромашне мање, а да цео збир буде једнак оном који би се добио када би се број кућа помножио са 50 новчића. Уз ову одредбу додата је и санкција за све који буду секли дрва више него што им је потребно и посебно оне који продају таква дрва. Први пут када би били ухваћени у овој превари, платили би 12, следећи пут 24 форинте и за сваки наредни пут износ би се дуплирао. Најстроже је било забрањено да се секу млада стабла. Уопште, манастир је одређивао које је дрво за сечу и само се оно могло узимати без казне. Жировина у манастирским шумама износила је исто као у осталим шумама, властелинским или коморским. Сенокос из воћњака плаћао се када воћњак роди десетком, а када не роди, по цени од 28 ½ новчића. За сваки воденички камен плаћало се по две форинте, а за сваку кошницу 2 и по новчића. Испаше и баште нису подлегале опорезивању и њих су сви становници села слободно

---

¹⁴³⁸ РОМС, МС, 10493.

¹⁴³⁹ Стигли су представници Јаска, Крушедола, Ривице, Врдника, Бешенова, Павловаца, Радинача, Манђелоса, Лежимира, Дивоша, Визића, Ирига и Нештина. РОМС, МС, 10493.

уживали, али су и ту забрањене злоупотребе, нпр. пасиште није смело да се меша са ливадама. Села су била дужна да манастиру дају дрварину и тада је прописано које село којем манастиру и колико даје.¹⁴⁴⁰

Овим процесом окончана је реамбулација поседа сремских манастира и тако је коначно утврђено шта коме припада, што је била основа за избегавање даљих сукоба и осигуравање манастирске економске самосталности а на крају и несметаног развоја духовног живота у њима. Међутим, у почетном периоду после утврђивања граница још увек нису смањене злоупотребе. Већ у мају 1757. митрополит се тужио да жупанија не поштује одлуку владарке о прњаворима и да покушава да наплати порезе.¹⁴⁴¹ Током године више пута је са Редлом договорано када ће бити извршена реамбулација Бођана. За коначан термин је одабран септембар, после чега су утврђене границе поседа, а митрополиту послат записник.¹⁴⁴² После Бођана на ред је дошао манастир Ковиљ, у којем је реамбулациона комисија боравила 12. септембра и ту урадила поверени јој посао.¹⁴⁴³ После овога број злоупотреба се смањио, да би у наредном периоду манастирски поседи и митрополијска имовина били потпуно заштићени.

Реамбулација, тј. поновно утврђивање међа манастирских поседа у Срему био је један од успешно завршених задатака митрополита Павла. Манастирски поседи су у Хабзбуршкој монархији наслеђени из времена када су се они налазили под Османским царством. Бурна ратна времена краја XVII века која су протутњала Сремом, затим његова подела Карловачким миром и аустро-турски рат од 1716. до 1718. којим је коначно цео припао Монархији, оставили су последице у манастирским поседима, јер су многи изгубили донацијалне дипломе, или су имали њихове касније преписе. Зато је од почетка XVIII века држава покушавала да их заштити кроз реамбулације. Још је комисија грофа Карафе ово учинила за неке манастире 1702. али је у наредном периоду било нових. Ипак, и поред њих, манастирски поседи су често били угрожени, а од инкорпорације Славоније и Срема у Угарску проблем је бивао све актуелнији. Ситуација је постала још сложенија када је Дијета 1751. донела решење да и манастирски прњаворци плаћају порезе, што до

---

¹⁴⁴⁰ Привиној глави Бачинци, Кувеждину Бингула, Бешенову Бешеново, Радинци и половина Стејановаца, а друга половина Стејановаца Малој Ремети, Јаску, Крушедол, Павловци и Јазак, а Врднику Врдник, Марадик, Ривица и Шатринци. РОМС, МС, 10493.

¹⁴⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 64 и 65. Protocollum..., 1757–1759.

¹⁴⁴² АСАНУК, МПА „А“ 113/1757.

¹⁴⁴³ АСАНУК, МПА „А“ 120/1757.

тада нису чинили, као зависно манастирско становништво. Против ове мере се митрополит изборио релативно лако, али су проблем представљали напади на манастирске поседе од стране коморских и пре свих Одескалкијевих властелинстава, због чега се Ненадовић од доласка на чело цркве стално тужио, захтевајући да се манастирски поседе оставе на уживање као и до тада. Цео спор је најпре дошао до Банског стола, али је на крају владарка решила да пошаље свог угарског краљевског персонала Георга Фекетеа од Галанце да испита проблеме и донесе решење. Иако је све урадио на терену још крајем 1754, због других послова коначан записник је донет тек 1757. и њиме су сремски манастири заштитили своје поседе, добивши ону територију коју су од раније уживали. Истовремено су уређени урбаријални односи између прњаворског становништва и манастира. Тако је на овај начин митрополит Павле успео да за будућност осигура манастирске поседе и добар економски живот у њима, чиме је створена могућност за несметан духовни развој сремског монаштва из којег је најчешће потицала јерархија.

5. 4. Митрополитове финансије

Почетне одредбе у финансијама митрополита Павла Ненадовића донели су још Сабор и Синод 1749. Митрополијски тутори (Лазар Рубешић, Синесије Живановић и Секула Витковић) нису могли да слободно располажу имовином и новцем, него су се морали саветовати са Ненадовићем и од њега добити дозволу за сваки издатак, јер он је био „обштества нашего Поглавар“. У погледу финансија створена је тако двострука контрола – пленипотенцијари су бринули о свим митрополитовим приходима, сем штоларних (епископских), а он је контролисао све издатке и без његове дозволе они нису могли да буду исплаћени. С друге стране, пленипотенцијари су са Ненадовићем заједно морали да брину о општенародним стварима, пре свега о кореспонденцији са световном влашћу, и на сва акта која су од важности за Србе морали су бити потписани заједно са митрополитом. Тако је власт првојерарха за кога је наглашено да је *caput nationis* била ограничена пленипотенцијарима, представницима три сталежа који су чинили српски народ у Хабзбуршкој монархији. Тако се они (народ) обавезују да врате све дугове које су начинили претходници митрополита Павла и то из Народне касе, али је владарка требало да буде замољена да нареди кредиторима да их на годину дана ослободе камате.¹⁴⁴⁴

У време када је Павле Ненадовић дошао на чело Карловачке митрополије, она је била оптерећена знатним дуговима, које је наследио од своје тројице претходника. Међу њима је највећи био дуг из времена митрополита Вићентија Јовановића за издржавање Српског коњичког пука. Зато није чудно што је Ненадовић био принуђен да приликом избора прихвати као обавезу њихово враћање. У време 1749. није било јасно колико дугови износе, то је тек требало утврдити, али је било јасно да ће Двор захтевати чисту ситуацију и враћање свих средстава повериоцима. Свестан овога митрополит је одмах по избору почео да тражи да му се преда имовина тројице претходника чије дугове треба да враћа, јер би тако могао да подмири бар део кредитора.

Митрополитови приходи нису били довољни да се то одмах уради. Из захтева да му се преда имовина претходника, жалби и молби да му се дозволи скупљање прихода од верника у Архидијецези одмах по затварању Сабора 1749. било је јасно да његове

---

¹⁴⁴⁴ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1749.

финансије нису велике. Питање Ненадовићевих примања решено је коначно током посете Бечу 1749/1750, када му је одређена годишња плата од 9.000 форинти, при чему је 6.000 требало да добија у четири годишње рате у новцу из Славонске касе, на име десетка из Угарске, а 3.000 у натури, на име десетка у Банату.¹⁴⁴⁵ Тако су његови приходи били мањи него претходних првојерарха, јер је остао без кнежевских дуката у Банату. Како је део новца добијао у натури, то је могло да још више смањи приходе. Имовином његових претходника бавио се Синод из 1750. тражећи да му се она преда како би могао да врати дугове.¹⁴⁴⁶ Током овог Синода настојао је да уреди Народни фонд, основан да помаже свештенству, и начин прилива средстава у њега. Од епископа је тражено да у својим епархијама провере колико би се у њега могло давати, док би се владике са својим давањем морале уз митрополита писмено обавезати. Порез је скупљан од народа на име милостиње, којом је располагао сваки дијецезан. Зато је одређено да у црквама свих епископија буду постављене касе, које би надзирали свештеници и/или епитропи. Ништа од овог новца не би могло да се да на зајам без знања владике, коме се и предаје овај приход.¹⁴⁴⁷

Митрополит у вези са дуговима својих претходника није веровао у накнадне инвентаре и тражио је оригиналне пописе имовине, како би се уверио колико је дугова заиста остало после њих.¹⁴⁴⁸ Владарка није имала ништа против да му се препусти њихова имовина ако ће то убрзати враћање дугова, наглашавајући да се не могу на исти начин посматрати они које је направио митрополит Вићентије и они који су остали после патријарха Арсенија IV и митрополита Исаије.¹⁴⁴⁹ Коначно, царица је митрополиту 23. септембра 1750. послала реверс за преузету имовину, обавезујући га да за три године уз асистенцију Неоаквистичке комисије исплати дуговања својих претходника. Тако је настао план да се годишње исплати по 9.000 форинти повериоцима и да се са њима заврши до 1752.¹⁴⁵⁰ Међутим, у Неоаквистичкој комисији су му доста споро излазили у сусрет у вези

---

¹⁴⁴⁵ АСАНУК, МПА „А“ 512/1750.

¹⁴⁴⁶ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

¹⁴⁴⁷ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1750.

¹⁴⁴⁸ АСАНУК, МПА „А“ 514, 516. и 517/1750.

¹⁴⁴⁹ АСАНУК, МПА „А“ 522. и 535/1750.

¹⁴⁵⁰ АСАНУК, МПА „А“ 575/1750. Ово је био први рачун, јер је тек средином 1751. састављена спецификација дугова митрополита Вићентија Јовановића, која је по обрачуну кредитора, Неоаквистичке комисије, Славонске генералне комисије и аудитора износио чак 28.557 форинти и 130 дуката. АСАНУК, МПА „А“ 84/1751.

са предајом имовине тројице претходника, због чега се више пута жалио.¹⁴⁵¹ Додатни проблем је био у томе што сва имовина није ни била у Осеку, седишту комисије у Славонији, него је у фебруару 1751. фелдмаршал Палфи тражио од арадског команданта да је достави у Осек.¹⁴⁵² Поред тога, ово враћање дугова се није односило на оне који су настали услед издржавања Српског коњичког пука. Како му имовина његових претходника никако није предавана, уследиле су нове жалбе.¹⁴⁵³ Коначно, 5. децембра му је и она предата, али је недостајала она из Вршачко-карансебешке епархије којом је управљао митрополит Исаија и као владика и као митрополит (од 1741. до 1749), те је молио Банатску земаљску администрацију да му и она буде исплаћена, јер се налази код ње под забраном.¹⁴⁵⁴ Ради њеног преузимања послао је у Арад, војном команданту, свог протосинђела Јосифа Стојановића, док је обрствахтмајстер Кристијан Фрајтаг јавио темишварском архијереју да митрополитовом егзарху мора све бити предато што се налази у Арадском епископском двору, о чему би требало обавестити и бездинског архимандрита Теодосија Веселиновића који мора оно што је у његовом поседу одмах предати.¹⁴⁵⁵

Када је донето решење о томе како ће основни дугови бити враћени, митрополит је више почео да се бави својим приходима, јер се није лако мирио са смањењем прихода, пре свега са губитком кнежевских дуката и променом новчаног у натурални део примања из Баната. Због свега се више пута жалио Марији Терезији и тражио промену одлуке, али је царица остала при своме и јавила му Решењем од 12. августа 1750. да кнежевске дукате не може добити, док се сам мора постарати о убирању и преносу робе из Баната.¹⁴⁵⁶ Није му преостало ништа друго него да је сам скуп, а на томе је активније радио 1751. Обратио се темишварском команданту генерал-фелдвахтмајстеру Емануелу Лоренцу Фогтерну ради помоћи, али је све ишло споро. У фебруару 1751. је поменути командант тражио од митрополита да му прво пошаље царску одлуку да скупља десетак у природи. Ненадовић се надао да би му војска могла у овоме помоћи, да бар на једном месту или на неколико места све буде скупљено. У одговору Ненадовићу је стајало да би било добро да се роба допреми

---

¹⁴⁵¹ АСАНУК, МПА „А“ 582, 597, 791, 602. и 606/1750.

¹⁴⁵² АТ-ОеStA/КА НКР HR Bücher 858. 58. Februarius 1751.

¹⁴⁵³ АСАНУК, МПА „А“ 620. и 621/1750.

¹⁴⁵⁴ АСАНУК, МПА „А“ 628/1750.

¹⁴⁵⁵ АСАНУК, МПА „А“ 636. и 639/1750.

¹⁴⁵⁶ АСАНУК, МПА „А“ 546/1750.

бродовима што ближе његовој резиденцији, најбоље до Панчева или Ченте.¹⁴⁵⁷ Увиђајући да ће због компликација у вези са превозом сигурно бити на губитку, митрополит је 16/27. фебруара тражио од грофа Фон Коловрата да му се натурални десетак у Банату замени новчаним давањем од 3.000 форинти и да о овоме обавесте све надлежне институције.¹⁴⁵⁸ Међутим, до тога није дошло и средином године Банатска земаљска администрација је јавила да је стигла царичина наредба да се десетак убира у натури, питајући га где да је пренесу, у Панчево или Ченту. Митрополит је настојао да десетак бар добија у најпрофитабилнијој роби – кукурузу, али му је владарка одредила да га убира и у другим „добрим производима“, рачунајући њихову вредност по тренутној тржишној цени. Ово је значило да њихова вредност, после транспорта, који је био спор, не мора бити иста као у време скупљања, тј. могла је бити већа или мања. Јасно је зашто је митрополит желео да што више средстава сакупи у кукурузу или другим житарицама које је могао да складишти и касније прода по вишим ценама.¹⁴⁵⁹

Поред питања десетка током 1751. митрополит је тражио да му се почну давати и кнежевски дукати, али и еквивалент неисплаћен његовим претходницима.¹⁴⁶⁰ Тражио га је и од Славонске неоаквистичке комисије за патријарха и његовог претходника митрополита Исаију, али му је 15. априла 1751. јављено да га не може добити јер су средства коришћена за враћање дугова и давање плата, те је од износа који је тражио (5.350 форинти) могло да му се исплати свега 295 форинти.¹⁴⁶¹ Уз то је Августин Колхунт кривотворећи неки реверс покушао да дође до знатних средстава (2.725 форинти) на рачун позајмице коју је дао патријарху Арсенију IV 1746, али је Ненадовић тврдио да о томе ништа не зна, а пошто нема оригиналне облигације, да не намерава да исплаћује овај дуг. Указао је на то да захтев није поднет на регуларан начин и да је требало да га Колхунт поднесе после

---

¹⁴⁵⁷ АСАНУК, МПА „А“ 15/1751.

¹⁴⁵⁸ АСАНУК, МПА „А“ 22/1751.

¹⁴⁵⁹ АСАНУК, МПА „А“ 82/1751.

¹⁴⁶⁰ АСАНУК, МПА „А“ 16/1751.

¹⁴⁶¹ После обојице је остала последња рата десетка неисплаћена. Наиме, на име десетка су годишње добијали 9.000 форинти, који су исплаћивани квартално, по 2.250 форинти, али у случају обојице није исплаћен последњи квартал (1. октобар – 31. децембар 1747. и 15. октобар 1748 – 15. јануар 1749). Такође, за обојицу је остало да се исплати по још 17 дана (1–17. јануар 1748. за патријарха и 16. јануар – 2. фебруар за митрополита), што је по првојерарху износило још 425 форинти. Тако је сума коју је тражио Ненадовић била 5.350 форинти. Међутим, од те суме је доста тога морало да се одбије. Најпре је од дела патријарха Арсенија Јовановића исплаћен Августин Колхунт који му је раније дао позајмицу под облигацијом (1746), те је плаћен порез, а потом је од Исајиног еквивалента плаћен Оренги, јер није добио плату за 1748. годину, тако да је од целог износа остало само поменутих 295 форинти. АСАНУК, МПА „А“ 54/1751.

патријархове смрти, када су се јавили други кредитори, а не сада. Колхунт је одустао од овог захтева, али је због нових са митрополитом током наредне године ушао у судски процес, у којем је Ненадовића заступао адвокат Леополд Јакоб фон Прајзер.¹⁴⁶²

Кнежевске дукате и промену десетка из натуралног у новчани наставио је Ненадовић да тражи целе 1751. и од Марије Терезије и од Илирске дворске депутације. Током боравка у Пешти 9/20. јула се обратио царичином секретару, Фон Коху, са молбом да му буду одобрени поред дотадашњих прихода и кнежевски дукати у Банату, које би користио у хуманитарне сврхе. У захтевима које је у августу у Пешти предао Марији Терезији такође је тражио да му се десетак из Баната плаћа у новцу и да му се као и претходницима одобре кнежевски дукати, које би користио, како је то већ истакао, за корист свог народа.¹⁴⁶³ Исте захтеве наставио је да шаље и 1752. Грофу Кенигсег-Ерпсу их је правдао тиме да враћа дугове претходних митрополита у новцу, а не у природи, и због тога има проблема, јер губи на реалној вредности средства за исплату кредитора. У мају 1752. обавестио је владарку да је остало да исплати још 18.150 форинти дугова његових претходника, без дуга Српског коњичког пука, али да је за то потребно да му се дају кнежевски дукати и десетак из Баната у новцу.¹⁴⁶⁴ Исти захтев послао је два дана касније и барону Бартенштајну, у то време једној од најзначајнијих особа за спољну политику Хабзбуршке монархије.¹⁴⁶⁵ Њега је молио да му се дозволи да дугове својих претходника исплаћује у ратама, јер поред њих брине се о издржавању школа, семинарије и штампарије. Делатност у истом правцу молио је и од бана Баћањија као посредника код Марије Терезије.¹⁴⁶⁶

Митрополит се тужио да кнежевске дукате Администрација и даље убира и депонује у Камералну касу, али да их њему не исплаћује, те не види разлог зашто их скупља. Вредност ових дуката износила је на годишњем нивоу око 2.000 форинти. Полако је и у Бечу почела да сазрева мисао да му се ипак одобре захтеви за дукате и десетак у новцу, али ако дукате искористи за пензије свештеничких удовица, лечилишта, образовање

---

¹⁴⁶² АСАНУК, МПА „А“ 56, 59. и 202/1751. и 373/1752.

¹⁴⁶³ АСАНУК, МПА „А“ 93. 113. и 127/1751.

¹⁴⁶⁴ АСАНУК, МПА „А“ 210. и 244, 268. и 280/1752.

¹⁴⁶⁵ Alfred Ritter von Arneth, *Johann Christof Bartenstein und seine Zeit*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 46, Erste Hälfte, Wien 1871, 45–47.

¹⁴⁶⁶ АСАНУК, МПА „А“ 245. и 267/1752.

сиромашне деце, итд.¹⁴⁶⁷ Коначно су средином 1752. митрополитови захтеви решени позитивно, иако се томе противио гроф Кенигсег-Ерпс. Илирска дворска депутација је 21. јула 1752. издала два решења и упутила их митрополиту, којима је одређено да од тада убудуће еквивалент десетка у Банату, у износу од 3.000 форинти, прима квартално у новцу, као и да му се ради хуманитарних потреба додељују кнежевски дукати, који ће му се исплаћивати једном годишње почевши од 1. јула 1752. док остали део, који је скупљан, али до тада није исплаћиван, остаје држави.¹⁴⁶⁸ Истовремено му је јављено да су тиме испуњена сва његова финансијска потраживања и да у том погледу више не само да не сме нешто ново тражити, него се ни бунити, јер ће се то сматрати кршењем заклетве и издајом, што би са собом могло да донесе озбиљне последице.¹⁴⁶⁹ Током наредне године, 1753, митрополиту су исплаћиване све принадлежности.¹⁴⁷⁰

Од средине 1752. укупни годишњи приходи које му је исплаћивала држава износили су 11.000 форинти, међутим, ово нису били једини Ненадовићеви приходи. Он је као првојерарх био власник Даљског властелинства, потом манастира Гргетега са поседом Нерадин и пустаром Банковци. Уз то, припадали су му редовни приходи као владици Архидијецезе, која је 1758. проширена Осечким пољем. Посед Даљ је добио на уживање 1750, мада је до његових прихода покушавао да дође одмах по избору за митрополита.¹⁴⁷¹ Тада је одбијен јер још није добио конфирмациону диплому, нити донацијалну диплому за властелинство, а тек после њиховог издавања могао је бити уведен у посед,¹⁴⁷² након чега су му предата и интеркаларна средства (из времена седисваканције).¹⁴⁷³ Током 1752. радио је на уређењу овог властелинства у складу са одлуком Дијете из 1751. У том циљу је комуницирао са камералним администратором Пасардијем. Угледао се на уређење коморских поседа, које му је он предочио, као и Карлов урбар. Тако су становници Даљског властелинства морали бити оптерећени уобичајеним дажбинама, контрибуцијом,

---

¹⁴⁶⁷ АВ, ИДКД, 2348.

¹⁴⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 297, 301. и 307/1751; 334, 346. и 352/1752; АВ, ИДКД, 2164.

¹⁴⁶⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 45/1752.

¹⁴⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 643/1753.

¹⁴⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ 388/1749.

¹⁴⁷² АВ, ИДКД, 1828. Проблем са властелинством Даљ је настао из жеље да се оно откупи од митрополита, али је пре тога требало утврдити како је оно у његовом поседу. Гроф Коловрат је истакао да је конфирмациона диплома била спремна још од када је јављено да је Ненадовић изабран за митрополита, али да је потребно утврдити неке појединости за Даљ, мада нигде није рекао да му га не треба предати. Марија Терезија је тражила да се утврди у чему се састоји провента коју митрополит добија са свог поседа, свакако у намери да усклади његову плату са овим. АВ, ИДКД, 1826.

¹⁴⁷³ АСАНУК, МПА „А“ 466. и 484/1750.

работом и подвозом (форшпаном).¹⁴⁷⁴ Како би до краја уредио односе на поседу, митрополит је морао и да реши спорове који су настали око поседа између Новог Вуковара и Трпиње, с једне стране, и Борова и Белог Брда, с друге, што је успешно урадио.¹⁴⁷⁵

У првој половини 1755. боравио је на поседу услед буна у Славонији, како би се уверио да се са његовим подложницима ипак добро поступа, што су му они и потписима потврдили. После доношења Кеглевићевог (1755) а потом и Терезијанског урбара (1756), предочено му је да држећи се њих уреди и Даљско властелинство. Како је његов изасланик у Вировитици требало да поднесе доказе о односима на властелинству, митрополит му је дао упутства шта ће рећи. Из њих се види да са сељацима није било урбара или писмене погодбе, али да се зато терестрал (земљарина) никада не повећава, да сељаци држе без повећавања аренде у закупу крчме и меснице, од укидања мале десетине (1737) она није узимана, само властелинство плаћа пандуре, не узимају се таксе на казне. Никакве нове дажбине митрополит Ненадовић није уводио, а у случају да затреба, дешавало се да помаже сељаке. Као захвалност, а не обавезу, сељаци су зато вршили работу на спахилуку. Провизор, Трифун Јовановић Видак, подробно га је обавештавао о свим дешавањима, и на властелинству и у Вировитици, те је Ненадовић био задовољан.¹⁴⁷⁶

Главни приходи од властелинства остваривани су преко убирања десетка од жита, јечма и зоби. Од кукуруза, сирка и проса десетак је убиран тако што се на свако јутро засејано њима обрачунавало по 2 марјаша, тј. 34 крајцаре. Вински десетак се узимао у кљуку, а касније се прерачунавао у вину у односу 2:1. Од 1737. па и у време митрополита Павла обично је узиман у новцу у износу једна форинта за аков вина. У властелинским крчмама митрополит је точио своје вино и ракију, било са властелинства било из Карловаца. На име аренде за месницу узимано је 40 форинти годишње, а од воденица на Дунаву по 12. Такође, у закуп су даване и три риболовне баре (Савуља, Жива и Тоња), и риболов на Дунаву, а његов износ је варирао. Поред тога, властелинство је убирало 11 форинти терестрала на сесију, што је представљало три форинте земљарине и осам откупа од работе. Како је на Даљском властелинству било укупно 96 сесија, приход је износио

---

¹⁴⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 284. и 286/1752.

¹⁴⁷⁵ АСАНУК, МПА „А“ 285/1752.

¹⁴⁷⁶ Славко Гавриловић, *Даљско властелинство Карловачке митрополије у XVIII столећу*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 46, Нови Сад 1967, 31–32, 35.

1.056 форинти, што је било око половина свих прихода са имања у тренутку када је митрополит Ненадовић постао његов власник.¹⁴⁷⁷

После доношења Терезијанског урбара уследила је регулација Даљског властелинства (завршена септембра 1758). У три насеља (Даљ, Борово и Бело Брдо) било је укупно 133 4/28 сесија од 24 јутра и 530 домаћинстава. Приликом регулације свако је требало да добије по ¼ сесије (6 јутара), али није тако било, па су они са ¼ сматрани сесионалцима, а они испод инквилинима, при чему је ових других било више у Белом Брду (101 према 12 сесионалаца) и Борову (132 према 14 сесионалаца) него у Даљу (61 према 163). Разлика међу њима је била у томе што су сесионалци добили и ливаде, а инквилини не. Повећање пореза и сесија довело је до тога да је терестрал износио укупно 1.770 форинти од 1758. године. За свако јутро крчевине плаћано је као десетак још 17 форинти. Иако није дошло до претварања дела властелинства у алодијалну земљу, што је омогућавао Терезијански урбар, митрополит се користио радном рентом сељака и то тако што их је све више људи давало, а све се мање откупљивало од ње. Радна рента је коришћена за оправку зграда или њихово зидање, део на обраду једног алодијалног винограда, затим за млаћење и превоз десетинских житарица. У време митрополита Павла урађено је доста на томе да се повећа род житарица, па самим тим и приход са властелинства који је варирао од године до године.¹⁴⁷⁸ Укупно је митрополит од Даља за деветнаест година остварио приход од 76.503 форинте, од чека је чисто остало 40.977, док је 35.536 потрошено на економију и плате. Приходи су варирали од године до године. Највиши су били 1758 – чак 7.021 форинта, а најнижи 1759 – само 1.175 форинти. Просечно, годишње су износили око 4.000 форинти.¹⁴⁷⁹ Део овог новца уложен је у подизање зграда на самом властелинству. Познато је да је Ненадовић сазидао овде две куће (1754. и 1766).¹⁴⁸⁰

Док је приходе које је митрополит Ненадовић добијао од државе на име десетка, кнежевске дукате и средства од Даљског властелинства знатно лакше утврдити, дотле је оне до којих је долазио као дијецезан врло тешко, јер о многим давањима нема података,

---

¹⁴⁷⁷ С. Гавриловић, *Даљско властелинство...*, 36–42.

¹⁴⁷⁸ Исто, 44–48.

¹⁴⁷⁹ Димитрије Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти Митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*, Нови Сад 1927, 26, 30.

¹⁴⁸⁰ Димитрије Руварац, *Како је изгледао Даљ 1769*, ГИДНС, књига IV, свеска 2, Сремски Карловци 1931, 324.

или су они сачувани само за неке протопопијате. Ипак и на основу ових периодичних пописа могуће је нешто више рећи и о њима. По подацима за четири протопопијата (Карловачки, Земунски, Сурчински и Митровачки) из 1758. види се да је митрополитов егзарх Пахомије Кнежевић скупио до почетка фебруара 1759. укупно 2.601 форинту и 56 крајцара. Величина прихода зависила је од бројности породица у неком месту. Они су се састојали од неколико врста, најпре, био је ту новчани приход који су добијали од свештеника, тзв. сидоксија. Овај износ је обично био шест форинти, али је могао бити и већи, до девет форинти. Најуносније су биле парохије које су у тренутку скупљања пореза биле упражњене јер је Ненадовић од њих узимао већа средства, до дванаест форинти. Поред овог примања узимао је веће приходе од прота, али је забележено само сурчинског (42 форинте) и митровачког (44). Имао је и три врсте других прихода – димницу, која је зависила од броја домова, јер је на име једног добијао пет крајцара. Поред тога, добијао је средства на име конака и милостиње. Конак је у више од половине насеља износио две форинте, мада је могао бити и мањи и већи, а милостиња је варијала у зависности од тога колико су мештани били спремни да дају.¹⁴⁸¹

Поред новчане врсте милостиње постојала је и натурална. Она је узимана у виду жита, јечма, зоби, кукуруза, затим, лука, варива и масла, као и у животињама: свиње, ћурке, гуске, патке, кокошке. Такође, давали су је и у вино и хватовима дрва. Она је скупљана од села, али не свих, и од свештеника, али, такође, не свих. Више су је давала села у Осечком, Даљском, Вуковарском и донекле Шидском протопопијату, него у осталим. Није искључено да су ова, западнија насеља давала већину милостиње управо тако. Како је изгледала натурална милостиња за протопопијате Архидијецезе (Осечки, Даљски, Вуковарски, Шидски, Карловачки, Нештински, Земунски, Сурчински, Митровачки и Иришки, нема података за Купиновчки), за 1758. види се из следеће табеле:

<i>Роба и мерна јединица</i>	
Жито (меров)	151,2
Зоб, јечам, оvas (меров)	107
Кукуруз (меров)	145,2

¹⁴⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 407/1758.

Свиње (комад)	30
Дрва (хват)	6
Вариво (ока)	593
Масло (ока)	84
Ћурке (пар)	41
Гуске (пар)	56
Патке (пар)	18
Кокошке (пар)	147
Лук (ока)	75
Вино (аков)	2

На основу непотпуних података о Архидијецези, за 1759. види се да је митрополит знатно повисио износ сидоксије и да је те године од Нештинског и Иришког протопопијата добио 1.584 форинте и 25 крајцара, а од Шидског, Вуковарског, Даљског и Осечког 1.450 форинти и 88 крајцара. Међутим, недостају подаци за Карловачки, Земунски, Сурчински, Купиновачки и Митровачки протопрезвитерат.¹⁴⁸² За наредну годину познато је да је у Иришком и Нештинском скупљено 1.613 форинти и 47 крајцара, док је 1761. у Сурчинском, Купиновачком, Митровачком, Земунском и Карловачком заједно скупљено 2.267 форинти и 51 ½ крајцара.¹⁴⁸³ Како не располажемо подацима за сваки протопопијат у свакој години, могуће је тек оквирно видети колико је прихода добијао из Архидијецезе, тако што би били сабрани познати износи из периода 1759–1761. Протопопијати су пописивани и у њима узиман приход по групама – једну су чинили они на западу Архидијецезе (Осечки, Вуковарски, Даљски и Шидски протопопијат), где је у овом периоду то радио егзарх Герасим Радослављевић, потом они у центру (Нештински и Иришки протопопијат), за које је био задужен егзарх Мојсије, и на крају источни и

¹⁴⁸² АСАНУК, МПА „А“ 4. и 31/1760.

¹⁴⁸³ АСАНУК, МПА „А“ 205/1761. и 319/1762. За неки од ових протопопијата (Сурчински, Земунски, Митровачки и Шидски) постоје подаци из 1752. који се односе на приход из претходне године, скупљен од стране митрополитовог егзарха Арсенија Радивојевића, а који је укупно за четири протопопијата износио 1.973 форинте и 31 крајцару. АСАНУК, МПА „А“ 231/1752.

југоисточни (Карловачки, Земунски, Сурчински, Купиновачки и Митровачки протопопијат).¹⁴⁸⁴ На основу података из 1759. и 1761, произлази да је годишње од своје епархије митрополит убирао око 5.300 форинти.¹⁴⁸⁵

О томе колики је приход Ненадовић добијао од митрополијског манастира Гргетега, са Нерадином и пустаром Банковци, нема прецизних података. Ипак, чини се да они нису били велики, јер манастирско братство није најбоље управљало газдинством, бар током прве половине Ненадовићеве управе, о чему сведоче и подаци да нису знали да су неки сељаци засејали усев на Банковачкој пустари. Може се претпоставити да је већину тога што је добијао од овог манастира трошио на његову изградњу, јер је управо у Ненадовићево време овде урађено највише, па је осим конака започето и подизање нове манастирске цркве, коју је завршио митрополит Јован. Претпоставка је да приход ни овде није био мали, али не на основу докумената из времена митрополита Павла, него Вићентија Јовановића Видака, који је по Деклараторији на име Нерадина и Банковаца требало да из државне касе добија годишње 5.000 форинти, што говори да се рачунало да они толико доносе годишње. Међутим, могуће је да је приход био мањи у време Ненадовића.¹⁴⁸⁶

Митрополија је имала и доста земље у самим Карловцима и њиховој околини, од које је већина давана под аренду, укључујући и право риболова на Дунаву. Такође, поседовала је прекодунавске ливаде у Бачкој, у близини манастира Ковиља. Онда када лично није надгледао радове и скупљање аренде, Ненадовић је остављао упутства како ће то бити урађено. Спремајући се почетком 1765. на пут у Беч, написао је и објавио Наставленије, тј. Упутство како би требало одржавати Митрополијски двор, имање и школе у његовом одсуству.¹⁴⁸⁷ Упутство је на првом месту било обавезујуће за заменика

---

¹⁴⁸⁴ Овој подели у прилог иде и чињеница да је Ненадовић 22. октобра / 2. новембра 1763. поставио на место преминулог егзарха Мојсија јеромонаха Данила Богдановића као свог егзарха за Иришки и Нештински протопопијат. Он је добио задатак да овде по уобичајеном поступку прегледа школе и цркве и том приликом скупом законом одређене митрополијске приходе (конак, милостиња, димница, венчаница, сидоксија, подушја). Овог пута је изразио жељу да приходи које добровољно дају верници буду што је могуће већи јер је боравак у Бечу (1762–1763) доста коштао, а поред тога, велика средства су му потребна да и у Карловцима завршава народне послове, затим да издржава свој двор, даје учитељима плате, школује сиромашну децу и брине о њима. АСАНУК, МПА „А“ 466/1763.

¹⁴⁸⁵ АСАНУК, МПА „А“ 4. и 31/1760, 319/1762.

¹⁴⁸⁶ Душан Љ. Кашић, *Манастир Гргетег у XVIII веку*, у: *Манастир Гргетег*, Нови Сад 1990, 53–59, 61–62.

¹⁴⁸⁷ Цео комплекс двора се састојао од Старе резиденције при Светониколајевској саборној цркви, затим Нове резиденције, коју је сазидао патријарх Арсеније IV, амбара, штала итд. Затим, ту је дворска капела Светог Трифуна, Семинарија између Саборне и католичке цркве, Архиепископска и Митрополијска школа. У

који је морао у свему да се држи Привилегија и да се по њима равна, да их брани, а ако нема довољно снаге или искуства, у зависности од напада, нека одмах обавести митрополита, који ће знати шта и како да уради. Настојатељ Двора је морао да има информације о свим дворским служитељима. Строго је морао да води рачуна о подруму, да се вино не троши преко мере. У време кошења ливада манастира и пустара да од њих купује сено. О свим финансијским издацима или добицима да строго води белешке. Да о свему брине и поштом о свему обавештава митрополита, а до тада да све држи исправно и чисто као и да је Ненадовић у Карловцима.¹⁴⁸⁸ Како је током лета 1766. и 1767. митрополит често одсуствовао из Карловаца, његов синовац и карловачки прота Јефтимије Радосављевић су бринули о економији, арендама и профиту, обавештавајући га редовно о свему.¹⁴⁸⁹ У августу 1767. пошто се вратио у Карловце, сам Ненадовић је организовао превоз сена и у том циљу позивао људе на мобу и манастирима наређиво да му пруже помоћ.¹⁴⁹⁰

Митрополит Ненадовић је врло прецизно водио своје трошкове, без обзира о којој врсти је реч. Ипак, важно је напоменути да је после њега у Митрополији финансијско стање било знатно боље, да су створени неки фондови, или материјална основа за нове, као и да су остварени значајни градитељски подухвати, као што је то градња Саборне цркве или већег дела манастира Гргетег. Укупна средства којима је митрополит могао да располаже са Гргетегом, Банковцима и Нерадином, као и износом који је узимао од новопостављених свештеника износила би око 25.000 годишње, или мало више од тога, што је у односу на већину католичких бискупа, који су по рангу нижи од њега, био мали приход, али је за српске прилике представљао знатну суму. По сопственом признању, док је управљао Митрополијом, до 1. јануара 1768. стекао је укупно 406.558 форинти, које су

имовину је још улазио стари мајур код великог (чератског) гробља, где се налази и осам прњаворских кућа, које су слободне од свих пореза, мајур у самим Карловцима, воћњаци, баште, воденице, качаре, виноград на брду Белешеву, виноград на Боцкама, затим виногради који се зову Кузманове њиве, Боцков дол, затим на Черату, зван Бабе Станковице, на Качарском грунту Ђуре Бугарина, посед Козијак, који се састоји од ливада, земље за бостан, баре и рибњака, ливада на пустари Матеј(евац), воћњака са ливадам у Липовцу, на бачкој страни између Дунава и Дунавца на ади риболов, ливаде. У посед су улазили и митрополијски домови у Земуну, у Осеку са земљом и у Вуковару. АСАНУК, МПА „А“ 208/1765.

¹⁴⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 208/1765.

¹⁴⁸⁹ Године 1766. они су дали право риболова за тридесет форинти Димитрију и Јоаникију Ристићу. Овај износ је био плаћан у две рате, а били су дужни да када је то потреба најпре продају по редовној цени рибу Митрополијском двору, а тек онда осталима. Уговор је трајао годину дана, а арендатори су се морали јавити три месеца пре његовог истека да би или био обновљен или стављено до знања да се од даље сарадње одустаје, јер је онда ваљало наћи друге арендаторе. АСАНУК, МПА „Б“ 30/1766.

¹⁴⁹⁰ АСАНУК, МПА „Б“ 4, 5, 15–23, 36, 41, 71–74/1767.

остварене на основу десетка (еквивалента), Даљског властелинства, кадуцитета и наслеђа, саборских репарација и епископских синђелија. Овде није урачанат приход од свештеничких синђелија и уопште од Архидијецезе, као ни од Гргетега. Од поменутог износа митрополит је укупно за време управљања Митрополијом имао по одредби донетој 1749. године 221.000 форинти, док су остала средства улазила у Народну касу и служила су за народне потребе. Од њих су враћени дугови тројице његових претходника (26.778), општенародни дуг (5.552), саборски трошак (1.716), плате агентима (27.283), секретарске плате (20.700), репарације двора (53.953), мито (72.118), итд. Поред тога, знатна средства која су ушла у фонд узео је од епископа када им је издавао синђелије, а које су се пењале и до 6.000 форинти за Темишварску епископију. Поред тога, многе казне које је изрицала Конзисторија биле су новчане природе, а ова средства су често уплаћивана у школске касе.¹⁴⁹¹

Као што је у много чему другом Ненадовићева управа обележена сређивањем проблема у Митрополији, тако је она имала позитиван ефекат и у питању финансија. Ненадовић је готову половину свих својих прихода уплаћивао у Општенародну касу, тј. фонд за разне потребе, док је другу половину користио за издржавање Двора, пут у Беч итд. Иако је настојао да на све начине дође до што већих новчаних средстава, без обзира на то да ли је реч о новцу или материјалним добрима, да ли га даје држава или његов народ, сва средства је користио на позитивне ствари, као што је подизање школа, подмићивање утицајних људи како би Србима био поправљен положај, враћање дугова његових претходника, помоћ удовицама свештеника и школовање сиромашне деце. Дао је највећи део својих средстава за подизање Саборне цркве у Сремским Карловцима, а помагао је и многе манастире, пре свих Гргетег. Из његове заоставштине је на Сабору 1769. формиран Неприкосновени фонд, док је из старог Општенародног настао Клирикални. Ово су два најстарија фонда Карловачке митрополије и Срба у Хабзбуршкој монархији. Митрополиту Павлу приписана је и заслуга за њихово оснивање, јер је оставио овде знатна средства иако је формално све уређено, како је речено, на Сабору који је бирао његовог наследника.

---

¹⁴⁹¹ Д. Руварац, *Српски народни сабори...*, 23–30.

6. 1. Културна делатност

6. 1. Брига о просвети

Школство је код Срба до државних реформи спроведених од 1774. до 1777. било, као и код других народа Монархије, у рукама цркве. Схватање овог питања било је идентично и код православца и код католика – све што је подручје духовног развоја морало је да буде део црквене мисије.¹⁴⁹² Управо на основу овога текао је и развој српског школства, чији је сведок до 1749. био и митрополит Павле. Школство је до њега прошло кроз неколико фаза, које су својим утицајем од 1726. обележили руски учитељи. Њихов долазак значио је битне измене у српском образовном систему и српској култури. Отварање првих средњих школа, које су са малим проблемима у свом раду остале приступачне за децу од 1727. до 1737, дало је позитивне резултате. Било је то управо време Ненадовићевог успона у црквеној хијерархији, када је као генерални егзарх и сам утицао на развој школа тако што је вршио њихову визитацију, али и објашњавао у чему се састоји значај образовања. Још 1735. претио је Ирижанима да ће они родитељи који своју децу не буду слали у школу бити одлучени од цркве.¹⁴⁹³ Сам за оно време добро образован, лако је уочио колико школство и образовање могу користити појединцу и народу. Зато није чудно што је по постављењу за владика у Плашком, заједно са епископом Алексијем Андрејевићем, отворио школу у којој је образовао свештенике.

Са позитивним ставом о значају школовања дошао је Ненадовић на чело Карловачке митрополије и одмах намеравао да дâ све од себе како би га унапредио. Наиме, он је био сведок и како је школство после 1737. запало у велику кризу, пошто патријарх

---

¹⁴⁹² Током XVIII века, под утицајем рационалистичке филозофије, овај став се мењао, за шта су постојали прагматични разлози, јер се интереси државе и цркве у вези са резултатима образовања нису слагали, што је довело до секуларизације школства и његов прелазак под окриље државе. У Хабзбуршкој монархији ово је спровођено постепено, а окончано је 1774. доношењем *Опште школске уредбе за немачке нормалне главне и тривијалне школе у наследњим земљама*. По угледу на овај акт реформисани су до 1777. образовни системи свих народа Монархије, па и српског. Међутим, иако је у напреднијем школском систему секуларизација градива које је учено у српским школама била изражена, њена управа је остала у рукама Карловачке митрополије, што је помогло очувању народне особености (Joseph Alexander von Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Prag 1860, 446; Димитрије Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18 веку (1740–1780)*, Сремски Карловци 1929, 19; Страхиња Костић, *Реорганизација школа у духу просветитељских реформи*, у: *Историја школа и образовања код Срба*, Београд 1974, 162–190.

¹⁴⁹³ Славко Гавриловић, *Ириг трговините у Срему 1687–1849*, Нови Сад – Ириг 1994, 49.

Арсеније IV није о њему водио бригу. Затворена је прва српска гимназија, коју је основао митрополит Вићентије Јовановић. С друге стране, био је сведок и напора појединих владика, а пре свих Висариона Павловића, да ипак унапреде школство и рад Рождествено-богородичне школе у Новом Саду, једине српске осамнаестовековне школе, сем оних из времена митрополита Стефана Стратимировића, која је надживела свог оснивача. Дошавши на престо карловачких првојерарха, Ненадовић је школству придавао велик значај, а то је манифестовао на неколико начина, најпре теоријским образлагањем у чему је корисност образовања, затим практичним радњама, отварањем школа и стварањем материјалне основе за њихово издржавање после његове смрти.

Теоријску основу за развој српског школства Ненадовић је дао у својим посланицама, намењеним специјално за ово, мада се сличне теме повремено могу наћи и у другим. У њима је могуће уочити многе просветитељске идеје, што је био добар доказ да су прихваћене у не баш нарочито бројном, српском интелектуалном кругу Карловачке митрополије. Ако се изузме радња у вези са отварањем Покровобогородичних школа коју је митрополит почео одмах после свог избора, још пре него што га је потврдила царица Марија Терезија, на основу посланица се може уочити да је акцију у вези са реформом школства започео одмах по повратку из Беча 1750.¹⁴⁹⁴ У време заседања Архијерејског синода (26. јун – 15. јул 1750, по новом календару), између осталог, расправљано је о школству. На петој (од седам) седница, 8. јула, решено је да сви парохијски свештеници морају држати тзв. недељне школе. Реч је била о школама које су радиле празницима и недељом и пре свега су биле важне за духовно образовање верника, јер је требало да се у њима науче основне молитве, *Оче наш*, *Вјерују*, *Богородице Дјеве* и *Десет Божијих заповести*. Ова чињеница указује на заиста лош образовни ниво највећег дела српског становништва. Свештеницима је остављено да наредбу Архијерејског синода и митрополита у року од три године спроведу у дело. Одмах је и предвиђено да ако свештеници услед немарности не испуне наредбу у датом року, буду лишени свештеничког звања. Казна, међутим, није предвиђена само за немарне свештенике, већ и

---

¹⁴⁹⁴ Пошто је стигло писмо Марије Терезије којим потврђује његов избор, митрополит је отишао у Беч да се лично захвали на избору, али и да добије конфирмациону диплому, те обави низ других послова. У Бечу је боравио између 12/23. децембра 1749. и 12/23. маја 1750. Непосредно по повратку из Беча почео је са радом први Синод у време митрополита Ненадовића. Димитрије Руварац, *Својеручни записи владике горњо-карловачког, а потом митрополита Павла Ненадовића*, Српски Сион, Сремски Карловци 1904, 34, 37–38; Исти, *Радња Архијерејског синода 1750*, Српски Сион, Сремски Карловци 1904, 65–68, 82–85. и 102–105.

за вернике који не би хтели да долазе у недељне школе и науче прописане молитве. Они су били кажњавани на два начина, или тромесечним затвором у којем су их држали представници световне власти или тиме што би их свештеници узели код себе у неку врсту затвора. У оба случаја, предвиђено је да верници у току трајања казне морају научити прописане молитве. На истој седници Синода решено је да се у парохије упути наредба да сви родитељи који имају децу дораслу за школовање шаљу их у школе – мера се пре свега односила на свештеничке породице.¹⁴⁹⁵

Решењима Архијерејског синода постављена је основа за ширење мреже српских школа у Хабзбуршкој монархији, а реализација је зависила од локалних прилика и ревности појединих епископа. Митрополиту је, међутим, одлука Синода могла да буде само подстицај да се верницима, у циљу развоја образовања, обрати својим посланицама. То је учинио већ 15/26. јула 1750, што је била његова друга посланица као митрополита,¹⁴⁹⁶ а није престајао да то чини до смрти. У посланицама је истицао личне мотиве који су га водили у њиховом писању и слању. Оне су настале из митрополитовог сазнања о лошем образовању својих верника, о чему се уверавао лично или преко извештаја које је добијао од протопрезвитера.¹⁴⁹⁷ Реакција особе која је поучавање верника сматрала својом пастирском, архијерејском дужношћу појачана је захтевима који су стизали из Беча у вези са образовањем свештеника, те им наређује да се образују и сами, уз образовање својих парохијана.¹⁴⁹⁸

Недовољна образованост верника и свештеника навела је митрополита да у посланицама најчешће полази од конкретних примера на основу којих показује верницима неопходност школовања. Ипак, одабир тема на основу којих то ради и уводни текстови посланица крију у себи идеје које је цивилизацији донело просветитељство. Неопходност школовања митрополит је верницима и свештенству објашњавао наводећи разне примере, вођен двама идејама присутним међу српском јерархијом, теолошким учењем православне цркве и просветитељством, које се очитује већ у схватању да је образовање узрок среће и

---

¹⁴⁹⁵ Д. Руварац, *Радња Архијерејског синода 1750*, 85, 102.

¹⁴⁹⁶ Ова посланица се не односи искључиво на школство, већ је у њој саопштио и друге одлуке Архијерејског синода које су се односиле на морални живот свештеника, на црквени приход, односно установљење и правилно држање црквених каса и рачуна, забрану склапања бракова између православаца и католика, забрану држања кафана, весеља и сличних манифестација код цркве које би вређале њену намену. Преко ње је митрополит у ствари обавестио вернике о низу одлука које је донео Архијерејски синод. АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750; Д. Руварац, *Радња Архијерејског синода...*, 102.

¹⁴⁹⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750.

¹⁴⁹⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. октобра 1755.

напретка.¹⁴⁹⁹ Тврдње по којима образовање пружа наду у напредак јер цркве, градови и државе у којима живе образовани верници брже и боље напредују¹⁵⁰⁰ и да је образовање тековина која пружа могућност напретка свим људима, без обзира на њихов социјални статус или порекло, при чему је школа услов сваке среће, просветитељске су идеје које се као црвена нит провлаче митрополитовим школским посланицама.¹⁵⁰¹ Ове идеје навеле су митрополита да на основу чињенице о лошем образовању својих верника закључи да није могуће ни да српски народ напредује, јер може напредовати само онај народ који је „умно прогледао преко својих синова“.¹⁵⁰² Образовање као поље искључиво црквеног деловања ставило је важан задатак пред митрополита који је знао и тврдио да је само онај народ добар и богат у којем се води брига о школству, јер ако те бриге нема, постављају се темељи за назадовање, не за напредак.¹⁵⁰³ Зато је покушавао да утиче на родитеље, тврдећи да је наслеђе које остављају својој деци, а које се састоји од материјалних вредности, пролазно, и није вредно старања, већ да је права тековина, право наследство, оно које пружа образовање као једино неутуђиво власништво сваког појединца, закључујући свој став да „земљи није ништа теже на себи носити до необразованог човека“.¹⁵⁰⁴ Групи просветитељских идеја које су нашле места у школским посланицама митрополита Ненадовића припада и она по којој образовање има моћ да промени човека, да се њиме може искоренити зло и утврдити добро.¹⁵⁰⁵

Присутност просветитељских идеја приликом образлагања о корисности образовања могла је деловати подстицајно, међутим, интензивније од просветитељског учења на необразованог појединца могао је да делује митрополитов став по којем је образовање чин Божије милости.¹⁵⁰⁶ На необразоване људе снажно је морала деловати митрополитова тврдња да ће добити Божију милост ако своју децу буду упућивали на школовање. Правдање библијским цитатима потребе образовања постало је поред просветитељских мисли доминантно у Ненадовићевим посланицама.¹⁵⁰⁷ Митрополит је

---

¹⁴⁹⁹ Метју С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку 1713–1789*, Београд 2003, 448–450; Stevan Hadživuković, *Francusko prosvetiteljstvo odraz vere u ljudski napredak*, Novi Sad 2005, passim.

¹⁵⁰⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 19/30. октобра 1761.

¹⁵⁰¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750. и 25. септембра / 6. октобра 1759.

¹⁵⁰² АСАНУ, 12176а, Посланица од 25. септембра / 6. октобра 1759.

¹⁵⁰³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753.

¹⁵⁰⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753.

¹⁵⁰⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753.

¹⁵⁰⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750.

¹⁵⁰⁷ АСАНУ, 12176а, Посланице од 30. јануара / 11. фебруар 1753. и 25. септембра / 6. октобра 1759.

повезивао ове две наизглед неспојиве филозофије истичући да од образовања верници имају двоструку корист, с једне стране ту су материјална сигурност и напредак, идеје блиске просветитељству, а с друге стране добар верник и хришћанин, којим се постајало искључиво образовањем. Повезујући значај образовања које је имало снагу да истински промени човека са Исусом који је образујући своје ученике, односно вернике, променио сваког човека који је прихватио његово учење, митрополит је поново повезао просветитељски став са теолошким.¹⁵⁰⁸ Још једна својеврсна комбинација ова два става била је идеја да прародитељски грех, иначе једна од честих тема митрополитових посланица, који рођењем свако носи у себи, носи у ствари зло којем је једино образовање могло да се супротстави и уништи га.¹⁵⁰⁹ Теолошка страна оваког става лежи у тврдњи да само образовање може да утврди вернике у хришћанској вери, јер образована особа боље познаје хришћанско учење, а образовани људи својим саветима и личним примером могу да делују на своје укућане и децу.¹⁵¹⁰ Просветитељска је идеја изнети став да једино образовање има моћ да промени човека. Закључујући своје излагање у посланици из 1753, митрополит Ненадовић указује на то да је разлика између образованих и необразованих људи велика као разлика између живих и мртвих, а да су необразовани слични животињама, јер нису искористили образовање као Божији дар.¹⁵¹¹

Уз теоријску основу за развој школства, била она просветитељске оријентације или догматског карактера, поједине посланице доносе и податке о тадашњем српском школству, односно о његовој неразвијености и мерама за његово побољшање. Нарочито је лоше стање било у Војној граници те је митрополит инсистирао на томе да се овде људи школују указујући им на то да је необразованост разлог зашто не могу да стекну више војне чинове.¹⁵¹² Сматрао је да необразовани људи у Војној граници не могу на прави начин исповедати православну веру, на чега му је скренута пажња са Двора. Полазећи од ове чињенице, покушавао је да покаже граничарима колику корист могу имати од образовања.¹⁵¹³ Недељне школе тема су којима је митрополит посветио доста пажње у

---

¹⁵⁰⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753.

¹⁵⁰⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 19/30. октобра 1761.

¹⁵¹⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 25. септембра / 6. октобра 1759.

¹⁵¹¹ АСАНУ, 12176а, Посланице од 30. јануара / 11. фебруара 1753.

¹⁵¹² АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750,

¹⁵¹³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 13/24. маја 1754.

посланицама.¹⁵¹⁴ Наредбе које су се односиле на њих понављао је више пута, указујући на раније одлуке, као и на казне које су прописане још у школској посланици из 1750.¹⁵¹⁵ Пет година од издавања ове посланице и наредби које су у њој саопштене уследила је још једна оштра митрополитова реакција због сазнања да његове наредбе не само да нису поштоване него да ни свештеници нису најбоље знали оно чему би требало да подучавају вернике.¹⁵¹⁶ Митрополит је зато најавио визитацију коју је требало да спроведе његов егзарх, протопрезвитер Јефтимије Радосављевић, коме је стављено у задатак да утврди да ли су дотадашње одлуке поштоване, те да, ако нису, одузме свештеницима свештеничко звање. О свему овоме митрополит је благовремено обавестио свештенство.¹⁵¹⁷ Како би омогућио свештеницима и учитељима у школама да вернике науче основама православне вере, митрополит је штампао једну књижицу чију су садржину свештеници и учитељи морали напамет да знају.¹⁵¹⁸ Реч је о делу *Ортодокс осомологија сиреч православне исповеданије* које је митрополит саставио, а Захарија Орфелин, у бакрорезној техници, са својим панегиричким стиховима посвећеним митрополиту, израдио 1758.¹⁵¹⁹ Међутим, понашање свештенства, па и самих протопрезвитера, није му уливало наду, те је на примеру Ирига, где је видео нерад и небригу за образовање верника, 1759. решио да његов егзарх поново спроведе визитацију а протопрезвитере лично да испита у Карловцима. Казна за немарне свештенике је била већ добро позната – губитак свештеничког звања. После испитивања протопрезвитери су морали на исти начин да провере знање парохијског свештенства. За кога се испоставило да не зна напамет прописани текст, био је упућиван у Карловце на

---

¹⁵¹⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. јула 1750; Д. Руварац, *Радња Архијерејског синода...*, 85.

¹⁵¹⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 13/24. маја 1754.

¹⁵¹⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. октобра 1755.

¹⁵¹⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. октобра 1755.

¹⁵¹⁸ Митрополит је остављао могућност свештеницима и учитељима да набаве ову књижицу код његовог „канцеларисте Захарија (Захарија Орфелин – прим. аутора)“ по цени од „три грошића“. АСАНУа, 12176, Посланица од 1/12. септембра 1759. Из каснијих митрополитових посланица, које су настале као народна тужба на свештенике, види се да многи свештеници нису задату дужност обављали, па им је митрополит 1763. још једном запретио казном губитка парохије. А у том циљу је тражио да сваки протопрезвитер и свештеник, ако то већ нису урадили науче напамет садржај ове књижице или ће у супротном бити строго кажњени. АСАНУа, 12176, Посланица од 12/23. октобра 1763.

¹⁵¹⁹ Ову књигу митрополит Павле Ненадовић је израдио још 1754. и као такву послао је манастирима на преписивање. Како је назначено, штампана је четири године касније, а прештампана 1777. у Венецији. Дело је настало на основу Катихизиса кијевског митрополита Петра Могиле (1633–1646), као његов извод. Раније је приписивано Орфелину, иако се из самог текста могло видети да је особа која је избрала делове који ће се штампати био митрополит Ненадовић. Јован Рајић, *Историја Катихизма православних Србаља у цесарским државама*, Панчево б. г., 32–33; Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин живот и рад му*, Београд 1923, 82–84; Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1966, 225; Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд 1983, 238–239; *Захарија Орфелин*, приредио Боривој Чалић, Нови Сад 2011, 339.

тримесечно школовање. Протопрезвитерима је најстроже наређено да никако не смеју крити неуке свештенике јер ће они у супротном бити кажњени губитком парохије.¹⁵²⁰ Верницима који не знају прописане молитве свештеник је морао да ускрати свету тајну причешћа, осим у самртном часу.¹⁵²¹

Поред недељних митрополит Ненадовић је пажњу у посланицама поконио и Покровобогородичним школама у Карловцима, а нарочито образовању свештенства у Клирикалној школи. Неколико пута је опомињао вернике да шаљу своју децу у Покровобогородичне школе, при чему је инсистирао ма томе да прво савладају словенску граматику, односно заврше Словенску школу. Словенска грамика је за митрополита Ненадовића била основа сваке друге науке, нарочито за учење страних језика.¹⁵²² Овакав став је могао имати и политичку позадину, јер је учење словенске граматике, од које су у практичној настави нераздвојни били богослужбени текстови, у прозелитској католичкој средини било начин очувања верског и народног идентитета. Нарочито је на обавезу завршетка словенске граматике митрополит указивао будућим свештеницима. Образовање на овом пољу заинтересовани су могли да стекну у Словенској школи у Карловцима.¹⁵²³ Како се из садржаја његове посланице може сазнати, позиви и молбе у том смислу нису дали добар резултат па је 1763. почео чак претњама да инсистира код протопрезвитера да напишу и јаве ко је у њиховом протопопијату спреман за словенску граматику, а нарочито да обрате пажњу на ипођаконе и ђаконе који чекају на парохију, ожењени или нежењени, те да их упуте у Карловце у Клиричку школу.¹⁵²⁴ У време када је митрополит боравио у

---

¹⁵²⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. септембра 1759.

¹⁵²¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. септембра 1759.

¹⁵²² Када је говорио о граматици, цитирао је на једном месту „премудрог Аристотела“, што је још један пример српског неокласицизма као специфичности српског барока. АСАНУа, 12176, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753; АСАНУа, 12176, Посланица од 19/30. октобра 1761; М. Павић, *Рађање нове српске књижевности*, 308–310, 312–314.

¹⁵²³ Словенска грамика, односно Словенска школа, имала је шест класа (прва част, где су се училе основе граматике, част склоненистов, где се највећа пажња поклањала падежима, трећи и четврти степен су били псалтирски, где се учио псалтир, степен часословистов је био пети и на њему се радио часловац, док су се на шестом степену букваристов радиле вежбе из читања и писања) и после ње су ученици образовање могли да наставе у Латинско-немачкој школи, те су већ у њој учили и основе ових језика. У Клирикалној школи образовани су не само будући парохијски свештеници већ и монаси, што је била новина у српској цркви. Димитрије Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, Сремски Карловци 1926, 3–42.

¹⁵²⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 30. јануара / 11. фебруара 1753, од 19/30. октобра 1761, од 26. септембра / 7. октобра 1763.

Бечу, Конзисторија није пропуштала прилику да са истим циљем опомене протопрезвитере у Архидијецеци.¹⁵²⁵

При крају управе Митрополијом поново је у два наврата верницима представио у чему се састоји значај образовања и колико је оно корисно за појединца и народ. Овакав митрополитов потез вероватно је последица канонске визитације из 1766. током које се уверио да стање ни на овом подручју није најсјајније. Зато је поново објашњавао српском народу да ће напредовати само они који су школовани и да ако не могу и не желе да примере тога виде у свом народу, потраже те примере у другим народима, па ће и сами закључити колико је он у праву. Необразоване особе су осуђене на то да остану само слуге и потчињени, док образоване уживају разне благодети. Сматрао је за обавезу да народу обезбеди основне школе на сопственом језику, у којима би стекли прво образовање. Како су многе науке написане и на другим језицима, желео је да их и Срби, на славу свог рода, изучавају и у њима постану вешти. То је био разлог да отвори школе и да често позива родитеље да шаљу у њих своју децу, као и да дају прилоге, јер од тога могу имати само користи. Митрополиту је сметало што су Срби у почетку његове упрве у томе били ревносни, али су се временом, како каже, у томе охладили. Зато им је поново препоручивао да сву своју децу дају у школе, најпре у основне да се ту науче читању, писању и основама вере. Када у томе постану вешта, саветовао је родитеље да их на даље школовање пошаљу у Карловце, да се науче словенској граматизици и да потом пређу у немачку и латинску школу, јер ће оне деци бити најбоље наслеђе. Ако родитељи своју децу не буду давали у школе, живот и свет биће за њих вечна тама. Породице које су желеле да неког свог члана дају за свештеника саветовао је да га што пре пошаљу у граматикалну школу, после које ће прећи у клирикалну, а не да чекају да се прво ожени да би то урадили јер је практичније и боље да све ове школе заврши док је млад.¹⁵²⁶

Поред теоријског образлагања о значају школства митрополит је чинио доста да свој народ заштити од напада властелинских, коморских или жупанијских службеника. Сачињавао је и предлоге да се дозволи несметано отварање основних школа, као што је то учинио почетком 1753. када је поводом захтева да слободно подиже цркве у чисто српским селима тражио то право и за школе.¹⁵²⁷ Почетком 1754. је тражио да школе буду отворене

¹⁵²⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 24. септембра / 5. октобра 1764.

¹⁵²⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 13/24. децембра 1766.

¹⁵²⁷ АСАНУК, МПА „А“ 441/1752.

у Мохачу и Латиновцима, селу које је припадало Пакрачкој епархији, а у којем је основна школа затворена уз помоћ језуита.¹⁵²⁸ Митрополит се тужио још 1753. што је дошло до тога, али му је у одговору речено, а то је био став Пожешке жупаније, да властелин на то има право пошто је подигнута на његовој земљи, при чему је и грађа за њено зидање коришћена из властелинске шуме. Ненадовић је на основу сведочанстава становника овог села изнео податке да је грађа регуларно купљена и то од Срба из суседног села, и није самостално сечена или украдена. Када већ није било другог решења, предложио је да се оформи неутрална комисија која би испитала целу ствар и донела решење. У прилог потреби да школа овде буде отворена изнео је и податак да у околини нигде нема друге, док у самим Латиновцима и околним насељима има доста деце која би ишла у њу.¹⁵²⁹ Проблем је на крају стигао и до Илирске дворске депутације, која је дала препоруку Пожешкој жупанији да дозволи поновно отварање школе.¹⁵³⁰ Међутим, како ово није била никаква наредба него само препорука, а у Пожешкој жупанији су били генерално нерасположени према Србима, до њеног отварања није дошло.

Поред Латиноваца митрополит је имао пуно проблема и у својој епархији, у селу Чалма, близу Сремске Митровице, где је администратор Фердинанд Бонград затворио српску школу и претворио је у крчму. Поводом тога митрополит се тужио Илирској депутацији тражећи да се ова неправда исправи.¹⁵³¹ Међутим, Бонград је одговорио да је он све радио по захтеву власника поседа, јер зграда у којој је била школа није ни подигнута у ту намену већ за крчму. Зато је Илirsка депутација препоручила митрополиту да отвори нову школу, али да зграду за њу мора сам подићи и то даље од ове старе, најбоље уз саму цркву. Ненадовић се сложио са овим решењем, али је тражио да се обезбеде средства, и то са властелинства, што је Илirsка депутација подржала и у виду захтева упутила Угарској дворској канцеларији и Комори.¹⁵³² Случај овог села се нашао и у чувеним Промеморијама које је митрополит 1762. предао владарки, наводећи да се школе затварају и претварају у крчме.¹⁵³³ У одговору је речено да поштује судску процедуру и да се ако нешто има да пријави прво обрати Сремској жупанији, а затим, ако

---

¹⁵²⁸ АСАНУК, МПА „А“ 22. Protocollum..., 1754–1756.

¹⁵²⁹ АВ, ИДКД, 2369.

¹⁵³⁰ АВ, ИДКД, 1159.

¹⁵³¹ АСАНУК, МПА „А“ 135–138/1760.

¹⁵³² АВ, ИДКД, 2509. и 2530.

¹⁵³³ АСАНУК, МПА „А“ 362/1762. и АСАНУК, МПА „Б“ 202/1762.

пресудом не буде задовољан, Угарској дворској комори и, на крају, док има и право апелације, Двору.¹⁵³⁴ Овим је завршено све у вези са питањем школе у Чалми где је морала бити отворена друга. Проблема са отварањем школа било је и у Будимској епархији, због чега је митрополит 1753. слао посебан прилог Илирској дворској депутацији.¹⁵³⁵ Касније је било чак предлога да се Србима забрани отварање вероисповедних школа на простору Хрватске и Славоније, што је упућено на Дијету 1764/65, али на срећу није усвојено.¹⁵³⁶

Митрополит је користио упражњеност епископске столице у Новом Саду да и у Бачкој епархији спроведе исту просветну политику као у Архидијецези. У том циљу у обе епархије је 21. марта / 1. априла 1757. послао писмо у којем је народу препоручивао да поред цркава у сваком месту настоје да отворе и школу, где би свештеници били учитељи.¹⁵³⁷ У овом циљу је јавио сремским протама да им шаље визитацију која ће у његово име прегледати цркве и школе, а да свештеници обавезно упућују своју децу да се образују.¹⁵³⁸ Поред тога, постоје сведочанства и о томе како је митрополит помагао неке ученике да се школују у иностранству, тј. стипендирао их је. Из комуникације са ректором евангелистичке школе у Братислави Јаном Томком Саским, великим словачким географом, историчарем и педагогом, сазнаје се да му је упутио на школовање ђака Григорија Теофановића.¹⁵³⁹ Слање ученика на школовање је откривало митрополитово схватање да у Карловцима могу стећи само практично знање за свештеника или учитеља, док је за све остало потребно додатно образовање. То потврђује и његов став изречен после постављења Доситеја Обрадовића за ђакона, које је сам Обрадовић пренео у виду цитата: „Но ви сви упамтите моју реч: како је њему одвећ мило много читати, он задуго у Опову места неће згријати“.¹⁵⁴⁰

Митрополит је посебну пажњу поклањао карловачким школама и бринуо о њима чак и када је био у Бечу. Сматрао је школе за „благолепије црковне“. Одлазећи у престоницу 1765, издао је Јефтимију Радосављевићу, карловачком проти, Наставленије по којем је требало да управља имањем Митрополије у његовом одсуству. Овде се наша и

---

¹⁵³⁴ АСАНУК, МПА „А“ 394/1762.

¹⁵³⁵ АСАНУК, МПА „А“ 460/1753.

¹⁵³⁶ АСАНУК, МПА „А“ 60/1764.

¹⁵³⁷ АСАНУК, МПА „А“ 41. Protocollum..., 1757–1759.

¹⁵³⁸ АСАНУК, МПА „А“ 48. Protocollum..., 1757–1759.

¹⁵³⁹ АСАНУК, МПА „А“ 80/1754.

¹⁵⁴⁰ Доситеј Обрадовић, *Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича нареченог у калуђерству Доситеја*, Београд 1892, 96.

наредба у погледу школа. Требало је да има табелу професора, са износом њихових плата, које је имао да им исплаћује квартално. Клирикална школа је морала радити као и да је Ненадовић у Карловцима, и после распуста су морали да пазе да сва деца дођу у Карловце, а ако неко не би дошао, да обавесте њему надлежног проту, који је имао задатак да га доведе. Остале школе је требало да раде као и до тада, ученици да иду у цркву и да моралним животом дају пример другима. Зато су се морали држати даље од кафана и порочног живота, ноћног скитања и сличних ствари.¹⁵⁴¹

Велик напредак у српском школству је митрополит Павле учинио на пољу његовог финансирања. У том смислу је наставио ону политику коју је Сабор из 1748. одредио митрополиту Исаији. Приликом његовог избора су се чули захтеви будимских посланика да се ради на отварању и уређењу школа. Митрополит Антоновић је после Сабора упутио посланицу свештенству у којој га обавештава о својој намери да оснује Семинарију. Како је за установљење школа потребна материјална основа, најављивао је да ће по епархијама послати егзархе да сакупе новчану помоћ.¹⁵⁴² Иако је митрополит Исаија убрзо умро, а његова акција престала, бригу око издржавања школа је на себе преузео митрополит Ненадовић.¹⁵⁴³ Оснивање Клирикалног фонда,¹⁵⁴⁴ најстаријег фонда у Карловачкој митрополији, он је почео одмах по свом избору. Дајући лични пример прилогом од 50 дуката и обећањем да ће годишње давати по десет дуката до краја живота, подстакао је богате грађане да и сами прилажу. Међутим, знајући да су прилози ове врсте непоуздани, решио је да уреди начин на који би у фонд константно пристизао новац. Одредио је колико би која црквена општина, свештеник, епископ, манастир итд. требало да приложе сваке године. Прописао је колико ће од добијања свештеничког чина бити уплаћивано у овај фонд. Из цркава Архиепископства избацио је кутије за прилог страним манастирима, а увео

¹⁵⁴¹ АСАНУК, МПА „А“ 208/1765.

¹⁵⁴² Црквено-народни сабор се сложио са његовим предлогом око оснивања школског фонда. Видети: Славко Стеф. Видаковић, *Постанак и развитак срп. народно-црквених фондова и фондација у Сремским Карловцима (од 10. авг. 1749. до 31. дец. 1922.)*, Нови Сад 1922, 10.

¹⁵⁴³ Гаврило Витковић, *Споменици из будимских и пеиштанских архива*, II, Гласник Српског ученог друштва, IV, Београд 1873, 124–127, 337–339; Димитрије Руварац, *Позиви и одзиви или радња појединих српских архиепископа у митрополији Карловачкој, око подизања српских школа и стварања фондова за њихово издржавање*, Земун 1894, 4–18; Р. Чурић, *Српске школе у Хабзбуршкој монархији до половине XVIII века*, Историја школа и образовања код Срба, Београд 1974, 116.

¹⁵⁴⁴ Први назив овог фонда био је *Касе Покрово-Богородичних школа Архиепископије Митрополије*, из чега је могуће закључити да је прва намена фонда била да издржава Покровобогородичне школе у Карловцима. Основна намена је брзо измењена па је фонд служио у знатно шире сврхе. Димитрије Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима (1749.–1769.)*, Сремски Карловци 1926, 5.

школске, тражећи од свештенства да утиче на вернике како би овим путем прилагали у Клирикални фонд. Занимљиво је да су се све његове мере за оснивање фонда, ако се изузму прилози епископа и појединих грађана, односиле само на Срем. Логично оправдање за ово постоји – Срем је био Архидијецеза, односно епархија којом је директно управљао митрополит. Затим, у њему се налазио највећи број православних манастира, а на њихове прилоге митрополит је и те како рачунао. На крају, није наодмет поменути да је овде већ постојао извештан број школа, свакако већи него у осталим областима насељеним Србима, и да су у њима радили већином ученици који су образовање стекли у времену 1726–1737, односно код руских професора. Да је и епископат имао разумевања за митрополитов план, сведочи и то што су поједини епископи и сами дали добровољни прилог за фонд и обавезали се да ће одређени износ уплаћивати сваке године.¹⁵⁴⁵ Митрополит је прописао и систем надзора над прикупљеним средствима и одредио особе које ће бринути о фонду. Поставио је тудоре који су обилазили Архидијецезу и прикупљали новац,¹⁵⁴⁶ слали га у Карловце економу фонда, за кога је одредио да мора увек бити из овог места. Конкретно, за првог економа је поставио Јована Матића. Он је био обавезан да води протокол прихода и расхода. На крају, митрополит је одредио да фонд стоји под његовом управом док је жив, а после његове смрти управу ће одредити Сабор,¹⁵⁴⁷

---

¹⁵⁴⁵ Тако епископ темишварски Георгије Поповић обећава да ће сваке године прилагати по сто форинти у школски фонд, колико је наставио да прилаже и његов наследник у Темишварској епископији Вићентије Јовановић Видак. Обојица су обећавала да ће прилагати и више ако буду могла. По шест дуката обећали су епископи: будимски Дионисије Новаковић, коштајнички Арсеније Теофановић и Јосиф Стојановић, горњокарловачки Данило Јакшић, док су пакрачки епископ Арсеније Радивојевић и бачки Мојсије Путник обећали годишње по осамнаест дуката. Евидентно је да су поједини епископи само настављали традицију претходних (темишварски, коштајнички) али и да су се после установљења фонда додатно обавезивали да ће прилагати. На основу овога се види да нису били обавезни да дају прилоге, али и да су били довољно свесни користи једног оваквог фонда, односно важности бриге за просвету свог народа. За овде изнете податке погледати: Д. Руварац, *Позиви и одзиви...*, 16–18; Милош Рајић износи тврдњу да је фонд основан због карловачких школа, те да је то разлог зашто је митрополит рачунао само на прилоге из Архидијецезе: Милош Рајић, *Србски народни фондови*, Карловци 1864, 4–6.

¹⁵⁴⁶ За тудоре је одредио: реметског игумана Атанасија, митровачког протопрезвитера Стефана Пешића, јереја Јефтимија Радосављевића, обрста Атанасија пл. Рашковића и постфервалтера (управник поште) Андреја Андрејевића, богатог карловачког грађанина са којим је митрополит био у веома добрим односима и чак му помогао да добије племство (О Андреју Андрејевићу погледати: Коста Петровић, *Стари Карловчани: Андрејевићи*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књига XIII, свеске 3–4, Нови Сад 1940, 364–377). О овоме: Д. Руварац, *Позиви и одзиви...*, 13–14.

¹⁵⁴⁷ Митрополит Павле Ненадовић је умро 26. августа 1768. Пред крај живота добио је дозволу од Двора да може сазвати расправно-изборни црквено-народни сабор 1768, али је његова смрт одложила сабор за пролеће 1769. и дала му расправно-изборни карактер. Овај сабор је трајао од 4. маја до 7. октобра 1769. и на њему је између осталих питања решено и питање управе над Клирикалним фондом. Одређено је да после смрти епископа само трећина њихове новчане оставштине може остати за „душу“, док се од преостале две трећине половина има предати у Клирикални фонд. Надзор је одређен и потврђен царским решењем на следећи начин.

Синод, коадјутор или нови митрополит.¹⁵⁴⁸ До смрти митрополита Павла Ненадовића Клирикални фонд је имао капитал од преко 52.000 форинти, од чега је сам митрополит приложио преко 11.000. За период 1749–1768. на учитељске плате је потрошено мало више од 18.000 форинти, тако да је фонд у тренутку смрти митрополита Павла располагао са скоро 34.000 форинти.¹⁵⁴⁹

Просветна делатност митрополита Павла Ненадовића није завршена оснивањем Клирикалног фонда, напротив – њиме је тек почела. Његова акција на отварању школа била је следећа етапа развоја школства, а Покровобогородичне школе које је основао исте године када и фонд постале су најзначајнија школска установа српског народа. Митрополит Ненадовић је заслужан и за оживљавање недељних школа. Први пут је изричито тражио њихово оснивање 1754. То су биле школе које су радиле недељом и празницима, а служиле су за то да се парохијани науче основним црквеним учењима и молитвама. Предвиђене су пре свега за образовање старијих људи.¹⁵⁵⁰

Рад митрополита Павла на подизању српског школства трајао је током читаве његове управе Митрополијом, али је најзначајнији допринос дао отварањем и издржавањем Покровобогородичних школа. Њиме је, за српске прилике, створио прави образовни центар у Карловцима. Реч је о више школа, које су по свом типу одговарале средњим. Састојале су се од Словенске, Латинско-немачке и Клирикалне школе. Једно време поред њих је радила и Грчка школа, која је била у рангу са Клирикалном. За деветнаест година, колико је митрополит Павле био на челу српске цркве а ове школе радиле, значајно је измењен однос према просвети и кроз карловачке образовне институције прошао завидан број ђака, који су могли да својим сународницима, баш онако како се томе надао митрополит, пренесу свест о значају и корисности образовања. Митрополит је добро познавао школство у Хабзбуршкој монархији, како сопственог

Митрополит са тројицом татора, који су из свештеничког, војничког и грађанског сталежа, управља фондом, а годишње рачуне подноси Илирској дворској депутацији. Када се упразни место неког татора, митрополит и остали татори предлажу три кандидата Илирској дворској депутацији која онда међу њима бира једног. Документима која је касније донео Двор додатно је одређен начин управе и прилива средстава у овај фонд. О овоме више: С. Стеф. Видаковић, *Постанак и развитак...*, 14–15; Јохан Хајнрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд 1998, 181–232; Јован Радонић – Мита Костић, *Српске привилегије од 1690 до 1792*, Београд 1954, 125–150.

¹⁵⁴⁸ Д. Руварац, *Позиви и одзиви...*, 14.

¹⁵⁴⁹ С. Стеф. Видаковић, *Постанак и развитак...*, 10–13.

¹⁵⁵⁰ Дамаскин Грданички, *Посланице митрополита Павла Ненадовића (1699–1768), прилог за историју српског црквеног пастирства и проповедништва у XVIII веку*, Богословље, сvezак 1, Београд 1929, 31–32.

народа тако и других. Он се могао ослонити на образовну традицију својих претходника, а чини се да је на њу највише и полагао, јер се као и митрополити Мојсије Петровић и Вићентије Јовановић обратио Руском царству за помоћ у наставном кадру, али није било одјека на овај позив. Разлог за ово лежи у томе што Ненадовић није био најпожељнија особа у Русији, нарочито од када је 1751. спречавао Србе да се селе у њу.¹⁵⁵¹

Трећа страна митрополитовог рада на просвети било је отварање школа. Још за време трајања Сабора почео је да тражи наставни кадар. Већ 2/13. августа се обратио Дионисију Новаковићу тражећи од њега да састави, као у просветном смислу искусна особа, наставни план за гимназију у Карловцима.¹⁵⁵² По овом плану, на којем је Новаковићу помогао и Синесије Живановић, тада још раковачки архимандрит, уређена је прва школа, коју је митрополит отворио на празник Покрова Пресвете Богородице. Њени полазници су били монаси свештеници и одређен број световњака, који су већ стекли основно образовање. За почетак се показало све доста тешким јер није било ваљане школске зграде. Настава се одвијала и у самој резиденцији митрополита а ученици су живели по приватним кућама. Овај проблем је донекле превазиђен већ следеће године јер је митрополит дао да се недалеко од резиденције сазида школска зграда (на месту данашње гимназије), једноспратна дугачка грађевина која је имала седам просторија. Надао се да ће отварањем ове школе успети да образује свештенички и учитељски кадар помоћу којег ће касније подизати основне школе и образовни ниво свог народа.¹⁵⁵³

Као што је речено, Покровобогородичне школе су се састојале од неколико образовних институција. Клирикална школа је радила сваки дан пре подне, од 7 до 9 часова, и поподне, од 1 до 4, и служила је да се у њој образују свештеници, мада је било и монаха који су је похађали. Они који су у њу долазили морали су у својој средини добро да савладају читање, писање и појање да би могли да слушају наставу. Обавезно су присуствовали богослужењима, а сваког дана су после преподневне смене у пратњи свог учитеља ишли на литургију. Курсеви у овој школи су се одвијали у току годину два пута по три месеца, тј. три месеца би учили, а онда толико боравили у својим местима. До ове мере се дошло пре свега јер су у Клирикалну школу већином долазили ожењени млађи

---

¹⁵⁵¹ Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, 140–141.

¹⁵⁵² АСАНУК, МПА „А“ 366/1749. Protocollum..., 1748–1750.

¹⁵⁵³ Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18 веку (1740–1780)*, 2–7; Никола Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века*, Историја школа и образовања код Срба, Београд 1974, 126.

свештеници или ђакони који су морали повремено да се враћају у своја насеља. Школовање монаха у њој је била новина у српској просвети на којој је инсистирао сам Ненадовић. Значајно је да је митрополит захтевао од манастира да уз ученике пошаљу и по један дукат за њихово издржавање. Испит су полагали пред учитељем (магистером) и неким чланом Конзисторије или епископом. Све се полагало усмено и писмено, а резултати су саопштавани митрополиту Павлу. Првојерарх се трудио да у школи и међу ученицима влада строга дисциплина. Забрањивао им је да скитају, пију, недолично се облаче или понашају. Они који направе више престапа кажњавани су јавно ударцима испред школе, а ако се и после тога не поправе, слати су лично пред митрополита, који би изрицао казну. Од обавезних предмета слушали су Литургијар, Требник и Катихизис.¹⁵⁵⁴ Један од првих наставника им је био карловачки парох Теодор Марковић. Њега је на месту професора наследио 1753. раковачки јеромонах Висарион, а овога већ следеће године „магистер словенске граматике“, јеромонах Рафаило Стефановић. Ненадовић је посебно пазио да ученици изуче словенску граматiku, по истоименој књизи Мелетија Смотричког чије је прештампавање обавио 1755. у Римнику. Чак је да би ученике на ово присилио, претио да им ако то не заврше, неће дати свештеничко звање. Ово су могли да заврше у Илирској (Словенској) граматикалној школи. После овога свештеници су, ако желе, могли да наставе школовање у Латинској школи.

Пошто заврше Словенску граматичку школу, сви ученици који су то желели могли су да пређу у Латинску, која се делила на нижу граматикалну и вишу реторичку. Укупно, она се састојала од шест класа, свака по три. Како су оне изгледале види се из доње табеле:

Латинска школа	
<i>граматикалне (ниже) класе</i>	<i>реторичке (више) класе</i>
деклинисти (са минер парвистима)	синтакса
принциписти (са мајор парвистима)	поете
граматисти	реторика

¹⁵⁵⁴ Н. Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији...*, 127–128.

Наведене класе одговарале су оновременим гимназијама. Најзначајнија особа у овој, мада се може рећи и у целој школи, у почетку је био Петар Несторовић. Ученици у овој школи учили су на првом месту Латински језик, а поред њега још Немачки и Грчки. Од осталих предмета имали су: Катихизис, Појање, Библијску историју, Историју грчких, римских и византијских царева, Народну историју, Калиграфију, Географију и Аритметику. Сачувано је више текстова вежби полазника ове школе на латинском и немачком језику.¹⁵⁵⁵ Немачки језик је предаван у сваком разреду, а ученици су и целе делове катихизиса преводили на њега и учили га напамет. Такође, организовали су представе на латинском, по угледу на језуитске школе које су прихваћене и код Руса.¹⁵⁵⁶

Ученици су после завршене Словенске школе могли образовање да наставе у Латинско-немачкој. У ту сврху већ су у њој почињали да уче немачки. Поред наведених школа једно време у Карловцима је постојала и Грчка. Она је изгледа радила као допуна Словенској. Предавања из грчког језика почео је 1750. да држи Георгије Спида. Тако је митрополит Павле Ненадовић за време своје управе Карловачком митрополијом успео да пружи ученицима могућност да стекну добро образовање. Нажалост, после митрополитове смрти и ове школе су се угасиле и у Карловцима до отварања гимназије 1792. није постојала српска средња школа. Међутим, значај Покровобогородичних је остао велик и по њиховом гашењу, јер су учитељи и свештеници који су се у њима образовали могли да народу у наредном периоду предоче значај просвете. У Срему се ово најбоље осетило, јер су ту пред крај живота митрополита Ненадовића и у каснијем периоду школе брже почеле да се отварају, а за наставу су ангажовани управо бивши ђаци Покровобогородичних школа.¹⁵⁵⁷

По подацима кога је митрополит као предавача колико наградио сазнаје се ко су особе које су предавале у његовим школама. О томе говори следећа табела:¹⁵⁵⁸

<i>Година</i>	<i>Предавачи</i>
1758.	Петар Несторовић поп Самуило Којић Георгије Спида Јеремија Јовановић

¹⁵⁵⁵ АСАНУК, фонд „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790, кутија XXVIII, свеска 1, документа: 1/1753, 2/1753, 3/1753, 4/1753, 7/1753, 8/1753, 9/1753, 11/1753, 1/1755, 2/1755, 3/1755, 9/1755, 10/1755, 11/1755, 12/1755.

¹⁵⁵⁶ Н. Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији...*, 127–128.

¹⁵⁵⁷ Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 3–42.

¹⁵⁵⁸ Табела састављена на основу: Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 23–24.

			Георгије Теодоровић ђакон Роман Јовановић
1750.	јеромонах Рафаило Стефановић поп Јелисеј поп Петар Рајковић Петар Несторовић	1759.	јеромонах Исаија Георгије Теодоровић Георгије Спида поп Самуило Којић Јевстратије Даниловић Самуило Марковић Јеремија Јовановић
1751.	поп Теодор Марковић поп Јелисеј поп Петар Рајковић Петар Несторовић	1760.	Јован Рајић Георгије Теодоровић Георгије Спида Самуило Којић Јевстратије Даниловић
1752.	Петар Несторовић Манојло Софронијевић ђакон Роман Јовановић Стојан Поповић	1761.	Јован Рајић Георгије Теодоровић Георгије Спида Самуило Којић
1753.	Петар Несторовић Манојло Софронијевић ђакон Роман Јовановић Стојан Поповић поп Теодор Поповић	1762.	Јован Рајић Георгије Теодоровић Симеон Капетановић ђакон Василије ђакон Јован
1754.	јеромонах Висарион Марковић Петар Несторовић Пантелејмон Хранисављевић Михајло Дрекаловић Стојан Поповић	1763.	Самуило Којић ђакон Димитрије Георгијевић Георгије Теодоровић Симеон Капетановић ђакон Василије
1755.	јеромонах Рафаило Стефановић ¹⁵⁵⁹ Пантелејмон Хранисављевић Михајло Дрекаловић Стојан Поповић ђакон Роман Јовановић	1764.	Михаил Корони Самуило Којић поп Јевстратије Даниловић ђакон Димитрије Георгије Теодоровић Симеон Капетановић ђакон Василије
1756.	јеромонах Рафаило Стефановић Петар Несторовић Пантелејмон Хранисављевић Михајло Дрекаловић Стојан Поповић ђакон Роман Јовановић	1765.	Михаил Корони поп Јефтимије ђакон Димитрије ђакон Јован Казимировић ђакон Емануил
1757.	Петар Несторовић поп Самуило Којић Георгије Спида Марко Стефановић ђакон Роман Јовановић	1766.	Михаил Корони ђакон Димитрије ђакон Јован ђакон Емануил ђакон Павле

Нажалост, тек о неким од њих је сачувано више података. Мојсије Путник још као архимандрит Саборне цркве се врло похвално изражавао о Петру Несторовићу. Поред њега доста је хваљен за своју ревност Јован Рајић, који је предавао од 1759. до 1762. али се

¹⁵⁵⁹ Сачувани су подаци о његовом непримереном начину живота, пре свега о опијању, због чега је запуштао свој посао. Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 34.

његово одушевљење за рад брзо изгубило, због чега је ушао у свађу са митрополитом. Фридрих Корни се није дуго задржао у овој школи, био је од октобра 1766. до августа 1767, после чега је наставио универзитетско школовање. Ненадовић му је по одласку из Карловаца написао препоруку пуну похвала као вредној и часној особи која се залагала за што боље оснажење наставног процеса и ученичке резултате. О њему је врло повољно мишљење дао и митрополитов синовац, Павле Ненадовић Млађи. Фридрих је у Покровобогородичним школама наследио свог брата Михаила Коронија, који је више година, са платом од 250 форинти, предавао латински и немачки.¹⁵⁶⁰

Што се тиче пароха Теодора Марковића, зна се да је митрополит с њим 1. октобра 1750. склопио уговор да буде наставник свештеника и ђакон. Као основне уџбенике за обуку је користио *Литургијар (Служебник)*, *Требник* и *Катихизис* на основу којих је ученике обучавао у начину извођења обреда. Остао је као наставник у школи до октобра 1753, са платом од 50 форинти. Од 1753. заменио га је раковачки монах Висарион Марковић, који се посла прихватио под истим условима као и његов претходник, с том разликом што му је Ненадовић обезбедио смештај и храну у својој резиденцији. После само годину дана њега је заменио јеромонах Рафаило. Било је примера да неке предмете у Клирикалној школи предају даровитији ученици виших разреда Латинско-немачке. Тако је Самуило Марковић, ђакон који је слушао реторику, са платом од 20 форинти предавао словенску граматику. На овом месту остао је до 1765.¹⁵⁶¹ Поред оних о којима се нешто више зна и оних који се помињу у списку награђених предавача, позната су и три друга наставника. Као учитељ Латинске школе радио је Давид Георгијевић (1756), затим Григорије Теофановић као инструктор немачког језика (1754–1755) и Илија Максимовић као прецептор немачког језика (1755). Ђакони и свештеници су добијали мању плату, јер су део средстава остваривали и у цркви, док су световњаци имали знатно већу плату, као Петар Несторовић (између 245 и 300 форинти).

На основу појединих извештаја зна се нешто више о самом наставном процесу у Покровобогородичним школама. Ђакон Јован Казимировић, који је предавао у класи донатиста у Латинској школи, прво је радио са ученицима осам врста речи, посебно прилоге, затим једнину и множину, синтаксу. Два пута недељно, средом и суботом

---

¹⁵⁶⁰ АСАНУК, МПА „Б“ 31/1766.

¹⁵⁶¹ Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 9–13.

поподне, његови ученици су учили немачки и аритметику. Поред тога су учили деклинације и конјугације, орације, преводили су са латинског на словенски и обрнуто. У извештају Казимировић тврди да су се у свему томе на испиту показали изванредно.¹⁵⁶²

Ђакон Емануил Николајевић помиње се као наставник у „Покрово Богородичнија АрхиЕпископско Митрополискија Славено Псалтирскија Часловскија и Букварскија школи“. Поднео је извештај о томе коме је предавао од 1/12. октобра 1764. до 15/26. августа 1765. По класама, то су били канонисти, псалтирци, часловци и букварци. У класи канониста имао је само девет ученика, старосног доба од 14 до 20 година. У класи псалтираца имао је ученике од 10 до 25 година, часловаца од 8 до 19, а код буквараца од 6 до 15. У већини класа је било понеко дете из Османског царства, мада су махом долазили из Карловаца и Срема. Укупно је имао 140 ученика. Тада је у Латинској школи предавао Михајло Корони, који је наставу држао у три класе (другој, трећој и првој реторике). Првој класи ретора предавао је реторику, логику, географију, немачки, историју, аритметику и катихизис. Другој класи синтаксе је држао немачки, аритметику, и две врсте синтаксе, док је трећој класи граматике предавао граматику латинског (по Ренију), вежбе из латинског и немачки језик.¹⁵⁶³

Што се тиче књига које су коришћене поред богослужбених/теолошких дела и *Словенске граматике* Смотричког, употребљаван је уџбеник Емануела Алвариса (1526–1583) *Латинска принципија* и *Латински буквар*. Од 1767. латински језик је учен по књизи *Первије начатки латинскога језика* М. Јоана Ренија Доната. До 1767. се не зна на основу чега је предавана аритметика, а од те године је у употреби уџбеник Василија Дамјановића штампан у Венецији. Реторика је предавана по Саоријевом уџбенику, бечко издање из 1750. Од *Катихизиса* је коришћен онај Петра Могиле који је 1763. прештампан у Венецији, а за српске свеце је у употреби био *Србљак* Синесија Живановића. Клирици су још користили *Молитвослов*, *Псалтир* и *Мјесјацослов* који су између 1761. и 1765. прештампани у Венецији.¹⁵⁶⁴ На основу планова Петра Несторовића предвиђено је да

---

¹⁵⁶² АСАНУК, МПА, Кутија XVIII.

¹⁵⁶³ АСАНУК, МПА, Кутија XVIII.

¹⁵⁶⁴ Н. Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији...*, 128–129.

ученици класе поетике читају дело Тита Ливија *Ab urbe condita*,¹⁵⁶⁵ док су синтаксисти поред дела Тита Ливија имали да читају и Цицеронове *Епистоле*.¹⁵⁶⁶

Сачувано је више текстова ученичких вежби из немачког и латинског језика, које су се састојале у исписивању једне реченице најпре на немачком, потом на словенском и на крају на латинском језику.¹⁵⁶⁷ Такође, вежбали су писање састава, а том приликом је најчешће коришћен предложак на основу којег је прављен текст сличног садржаја. Примера ради, састав *Deskriptio templi cathedraly* који је 2. априла 1755. написао Пантелејмон Хранисављевић и састав који је настао на основу њега *Imitatio descriptioque templi* који је писао Давид Георгијевић, биле су две вежбе из писања састава на латинском језику. Бољи ученици су повремено држали „перорације“ (говоре) на латинском, а до сада је на основу извештаја из 1756. познато име двојице, Марка Стефановића и Јована Михајловића.¹⁵⁶⁸ Старије класе (*Classis Principistorum* и *Classis minor parvistarum*) имале су претежно вежбе превођења са латинског и на латински језик и свакодневне провере из латинског и немачког.¹⁵⁶⁹ Поред већ поменутих дела Тита Ливија и Цицерона, користили су дела Јулија Цезара, Корнелија Непота и Овидија.¹⁵⁷⁰

У Словенској школи је као и у Латинско-немачкој постојало шест класа:

1. прва част школи словенскија граматике (училе су се основе словенске граматике, правопис, глаголи и глаголска времена)
2. част склоненистов (такође се учила граматика, пре свега падежи и промена именица по њима)
3. степен псалтирскија (учио се Псалтир)
4. степен псалтиристов (Псалтир)

¹⁵⁶⁵ У извештају стоји записано да ће од 1. марта почети римску историју „од Ливија хисторика о Картагени“. АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁶⁶ За следећи месец предвиђао је да синтаксисти раде Цицеронова дела, док ученици класе поетике раде Овидијеве *Елегије*. АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790. Димитрије Кириловић, *Карловачке школе у доба митрополита Павла Ненадовића*, Споменик САН, Београд 1956, 98–116; Ненад Нинковић, *Прилог проучавању српског средњег школства у Хабзбуршкој монархији и наставе класичних језика 1726–1768*, Антика, савремени свет и рецепција античке културе, Београд 2012, 243–248.

¹⁵⁶⁷ Једна од таквих вежби, које је радио ученик Давид Георгијевић, гласи: *Ich here [höre] dass du ein gutter Soldat in die Gemeinwesen bist, welches mich seehr [seher] er freyt hatte*. Затим следи славеносрпски текст: *Слишају да ти во обшћестве добриј воин јеси, јеже мене зели поволствоваше. И на крају латински: Audio, te in republica bonnum militemere, quod admodum animo resreog*. АСАНУК, фонд „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁶⁹ О овоме је запис у извештају за 1756. оставио учитељ ове две класе Давид Георгијевић. АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁷⁰ Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 26–30.

5. степен часословистов (Часловац)
6. степен букваристов (читање и писање).

По завршетку образовања у овој школи ученици су могли да наставе школовање у Латинско-немачкој школи.

У једном документу учитељ Георгије Спида се потписао као „Георгиј Спида М[агистер]. Ψ[алтирическиј]. славено-греч:[ескија] школи“, на основу чега се може претпоставити да је реч о класи (трећој и четвртој на којима се учио Псалтир) Словенске школе која је слушала и грчки језик.¹⁵⁷¹ У прилог овој тврдњи иде чињеница да је Спида наследио учитеља Стојана Поповића, који је предавао у Словенској школи. Оно што се поуздано зна јесте да је држао наставу из грчког језика између 1755. и 1762. У његовом извештају из 1757. помиње се и 13 грчких ученика, а у њој су се образовали ученици из Албаније, Македоније и са простора Хабзбуршке монархије.¹⁵⁷² Било је оних ученика који су слушали само наставу из грчког, и оних којима је ово био један од предмета. На основу посредног податка из 1762, чини се да је грчки језик предаван и по Спидином одласку.¹⁵⁷³ Тешко је рећи нешто више о извођењу наставе овог језика, осим да су за њу коришћена дела верског карактера: *Октоих*, *Часловац*, *Псалтир*, *Акатисти* и *Буквар*. У једном податку из 1758. помиње се и нека грчка граматика.¹⁵⁷⁴

Иако се у отварање ових школа и њихов рад кренуло са великим еланом, до његовог смањивања је дошло доста брзо. То се види из строгих казни које су уведене за оне свештенике-ученике који би без дозволе напустили Карловце. Поред тога, било је и наставника који су доприносили томе. Познато је да су против школе 1755. говорили њени предавачи свештеник Јелисеј и Петар Рајковић. Митрополитов егзарх Арсеније Радивојевић је тврдио да су причали ученицима да од Покровобогородичних школа неће бити ништа, упућујући их да иду у Мађарску и тамо се уче.¹⁵⁷⁵ Године 1762. митрополит је

---

¹⁵⁷¹ АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁷² „Василиј Попов, Василиј Теодосијев, Илија Димин, Филип Кирилов, Димитриј Атана(сијев), Јоан Миоковић, Алексије Георгијев, Јован Стагин, Георгиј Коста, Христа Костин, Коста Теодоров, Николај Јованов, Наста Николас(о)в“. АСАНУК, МПА „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790.

¹⁵⁷³ На основу извештаја „магистера словенско-псалтирске школе“, ђакон Мануила Николајевића, уочљиво је да је литература која је коришћена за наставу идентична оној коју помиње Спида у свом извештају. На основу тога се може претпоставити да је настава из грчког језика и даље држана, мада за верификовање ове претпоставке недостаје података, јер из извештаја се не види на којем језику су дела написана. АСАНУК, фонд „А“ Покрово-богородичне школе 1755–1790; Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 40–41.

¹⁵⁷⁴ Д. Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима*, 39–40.

¹⁵⁷⁵ АСАНУК, МПА „Б“ 76/1755.

био незадовољан поступцима Јована Рајића, за којег је рекао да је узео кватире а децу није учио, него је у време одмора објавио да напушта службу, а није нашао неког ко би га заменио, него чак и растеривао личности погодне за то. Зато је Ненадовић одбио да му дозволи отпуст све док не нађе себи достојног заменика, а ако без отпуста оде, претио му је да ће га за овако учињену неправду гонити где год буде. Неколико недеља касније (20/31. августа), јавио је проти Јефtimiју Радосављевићу да Рајић мора у служби остати још годину дана, а потом може добити отпуст. Како се Рајић жалио да му је угрожено здравље, Ненадовић му је одговорио да неће умрети, а пошто је нашао помоћника, неће се пуно ни умарати радом у школи. Митрополит је на крају констатовао да Рајића не краси ни верност ни оданост ка њему, која се захтева од његових службеника. Ако и поред свега иступи из службе, наредио је Радосављевићу да позове из Руме свештеника Пантелејмона Хранисављевића, који је био и ученик и раније предавач у школи, и да му да смештај како би за годину дана преузео Латинску школу, при чему би му плата била одређена по Ненадовићевом повратку из Беча, а остављени и парохијски приходи. Рајић би га морао обавестити о томе где је и на чему стао са школовањем деце. За случај да Рајић остане још годину дана, није требало ни о чему обавештавати румског свештеника.¹⁵⁷⁶

Било је покушаја и са стране да Покровобогородична школа буде затворена. Против ње су се највише бунили језуити и сремски бискуп Никола Гибовић, који су тражили од Угарског намесничког већа да је затвори, јер је по њима она била илегална. Једном поднети захтев је покренуо више институција јер је Веће тражило мишљење Дворског ратног савета, а овај Славонске генералне команде у Осеку. Одговор надлежних власти је стигао тек 1759. у тзв. Кетен–Вулфеновом извештају, названом тако по обрствахтмајстеру барону Кетену и петроварадинском тврђавском генералу Вулфену, али је школа наставила са радом. Нападао је ову школу и Карловачки магистрат јер му је сметала пошто је за њу морао да даје средства. Ипак, она је поред свих напада остала да постоји до краја Ненадовићевог живота.¹⁵⁷⁷

Настојања митрополита Павла да отвори школе у Карловцима подржали су поједини епископи који су се трудили да у својој средини оснивају бар основне школе. То

---

¹⁵⁷⁶ Димитрије Руварац, *Кореспонденција митрополита Павла Ненадовића из Беча 1762, 1763 и 1764. са началним протом карловачким Јефtimiјем Радосављевићем*, Споменик СКА, 51, Земун 1925, 98, 100–101.

¹⁵⁷⁷ Nikola Gavrilović, *Ketten-Wulfenov izveštaj o karlovačkoj Pokrovo-bogorodičnoj školi*, Pedagoška stvarnost, 7, Novi Sad 1969, 455–462.

није био лак посао, услед сиромаштва сеоског становништва, али се и у њему током Ненадовићеве управе види извештај помак. Како немамо сачуване податке за све области насељене српским живљем, можемо са сигурношћу говорити само о неким, као што је Банат, где је на крају Ненадовићевог живота 1768. по подацима Земаљске администрације забележено 66 школа, са 1.129 ученика, 53 учитеља Србина и 24 Румуна. Овај податак открива доста мали број ученика по школи, само 17,1 док је по учитељу долазило само 14,67 ученика. Боља ситуација је била у Срему (Архидијезези) или Бачкој. По разним пописима се може видети да је у провинцијалном делу Срема било 29 а у граничарском 25 основних школа. У Хрватској и Славонији је ситуација била знатно тежа јер их је ту било врло мало (Пакрац, Дарувар, Слатина, Ораховица, Стеничњак), пошто су властелинства, жупаније и католичка црква настојали да спрече њихово оснивање. Иста ситуација је постојала и у Војној граници у Славонији и Хрватској. Укупно посматрајући, на целом простору под јурисдикцијом Карловачке митрополије у доба Ненадовића било је 211 основних школа, на 1.651 насеље, тј. имало их је 12,78% насеља, што је један од најбољих познавалаца српског школства, проф. др Никола Гавриловић, сматрао просеком блиским тадашњем државном просеку.¹⁵⁷⁸

Већина школа је радила једанаест месеци, док би најчешће септембара била пауза, тј. у септембру је трајао распуст, због обављања пољских радова. Било је и примера да је распуст усклађиван са оним пољским радовима типичним за неки крај. Ученици су се учили читању и писању, као и основама хришћанске вере. Учители су плаћале локалне општине, најчешће делом у новцу а делом у намирницама, што је све зависило од уговора до уговора. Износ новчаног дела плате најчешће није био мањи од 25 или већи од 40 форинти, док су део средстава могли да добију и од службе у цркви, јер су често помагали свештеницима, као црквењаци и појци.¹⁵⁷⁹

Значај митрополита Павла Ненадовића на пољу српског школства је вишеструк. Он је најпре успео да својим верницима приближи на теоријској основи колику корист могу имати од образовања. У пастирским посланицама је на врло занимљив и оригиналан начин спојио два учења, која су наизглед била неспојива – просветитељство и православну теологију. Док је с једне стране образовање представљао као услов напретка, дотле је, с

---

¹⁵⁷⁸ Н. Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији...*, 136–153.

¹⁵⁷⁹ Исто.

друге стране, у њему видео прави облик поста, родитељску обавезу и једино корисно наслеђе које остављају својој деци. Уз посланице у којима је ово образлагао често су ишли и захтеви како да се поправи образовни систем и што више деце буде упућено у школе. Овим је митрополит прелазео на практичне радње у вези са образовном политиком, у чијем контексту је радио на отварању средње школе за образовање учитеља и свештеника у Карловцима и обезбеђивање материјалне основе за њен рад и после његове смрти. Знајући добро колико је дуговечност неке образовне институције код Срба условљена материјалном основом и расположењем првојерарха, формирао је Касу Покровобогородичних школа, која је касније променила име у Клирикални фонд, као централну финансијску установу за издржавање његових средњих школа у Карловцима, одређујући начин на који ће се новац приливати. Сам је из сопствених средстава до 1768. дао преко 21% капитала овог фонда, те су га савременици и наследници сматрали његовим не само оснивачем него и једним од највећих приложника. Радећи истовремено на више поља, Ненадовић је одмах по избору 1749. отворио Покровобогородичне школе при својој резиденцији, да би следеће године подигао и нову зграду за њих. Реч је била о неколико образовних институција (Словенска или Илирска школа, Латинско-немачка, Грчка и Клирикална) у којима су се образовали будући свештеници, учитељи, чак и монаси. Поред отварања ове средње школе, на чије је уређење и сам утицао, радио је и на отварању основних школа, што је постао тренд и код осталих владика Карловачке митрополије. Тако је оставио неизбрисив траг у српском школству, па иако су се средње школе у Карловцима угасиле после његове смрти, значај образовања на којем је толико инсистирао, постајао је све присутнији у друштву, што је на крају резултирало ширим прихватањем ових идеја и културним препородом Срба у Хабзбуршкој монархији.

6. 2. Пастирско богословље

Није познато где је митрополит Павле Ненадовић стекао богословско образовање, али га свакако није стекао у некој установи. У Будиму се није спремао за свештеника, него је ишао у школе које су му могле омогућити напредак у занату и трговини (српску, латинску и немачку), а ту свакако теологија није била основа образовања.¹⁵⁸⁰ Од када је ступио у службу цркве, обављао је разне послове, али је непознато колико је тада пажње поклањао теолошком образовању, међутим, нешто на том пољу јесте чинио, јер, чак и особе које су биле у служби цркве, а нису стекле основно знање из теологије, то су морале да надокнаде. У том смислу ни Ненадовић није могао бити изузетак. Његово монашење могло је то образовање допунити. Иако је током управе Митрополијом имао на епископским столицама и међу придворним монаштвом особе које су стекле од њега боље и систематичније теолошко образовање, као што су били епископи Дионисије Новаковић, Синесије Живановић, Мојсије Путник, па и Партеније Павловић, у свом познавању теолошких проблема није био скроман, а то се види управо из његових пастирских посланица. У овом смислу на њега су својом делатношћу утицали будимски епископи Михајло Милошевић, чак и Василије Димитријевић, јер су неки делови посланица идентични или врло слични код њих и Ненадовића. То не значи да их је преписивао, него да су им узор били исти, док је као Будимац и сам могао да чује посланице епископа Михајла.¹⁵⁸¹

По обиму су најопширније посланице које је слао пред пост и то пред ускршњи, осим у једном случају када је то учинио пред Божићни пост. У све протоколе оне су преписане под насловом *Поученије во свјатују четиридесјатницу*.¹⁵⁸² На њиховом самом почетку забележено је коме су упућене, међутим, овај текст је уписан само на почетку протокола и касније није понављан јер се подразумевао.¹⁵⁸³ На основу тога може се

---

¹⁵⁸⁰ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књига II, Београд 2002, 40.

¹⁵⁸¹ АСАНУ, 13173, ССXXXVI.

¹⁵⁸² АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

¹⁵⁸³ Пре навођења коме је посланица упућена исписивана је титула митрополита, која је сачувана у првим посланицама и касније није понављана, већ је подразумевана, навођењем само две речи: *Павел и прочита*. Пуна титула из првих посланица гласи (на савременом језику): Павле, по Божијој милости православни

сагледати како је црква гледала на хијерархију српског друштва средином XVIII века. Врх те хијерархије био је духовни сталеж, и посланице су упућене најпре монашком реду (преподобним игуманима, манастирским настојатељима и манастирским братствима), а потом мирском свештенству, протопрезвитерима, свештеницима, ђаконима и свим црквеним чиновима). Затим је следио војнички сталеж (благодсловеним и племенитородним господам штаб. и обер официрима и свим војницима). На крају следи група осталих верника – грађанство (благопочтени кнезови, ешкути, трговци, занатлије и земљорадници).¹⁵⁸⁴

Слање оваквих посланица митрополит је сматрао својом пастирском дужношћу, што истиче готово у свакој, најчешће на почетку, одмах испод помена коме је посланица намењена.¹⁵⁸⁵ Као што само име ових посланица каже, у њима је вернике подучавао о значају поста и светих тајни исповести и причешћа, али у појединим, у складу са појачаном приватном побожношћу, бавио се и посебним темама, као нпр. *Причом о десет душевних болести*.¹⁵⁸⁶ На основу ових посланица могуће је сагледати теолошко образовање митрополита, али и начин на који је он замишљао развој духовног живота верника.¹⁵⁸⁷ У многима је указивао на основе хришћанске теологије не упуштајући се у дубље расправе, што је последица лошег образовања свештенства, које ни само често није знало оно чему је требало да подучава вернике. Незавидно стање српског школства у Хабзбуршкој монархији и лоше образовање чак и виђенијих људи, а не митрополитово

архиепископ карловачки, и свог српског и влашког народа који се налази (живи) у државама Њихових царско-краљевских Величанстава, Митрополит и друго. АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

¹⁵⁸⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

¹⁵⁸⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750, од 12/23. фебруара 1752, од 1/12. марта 1755, од 25. фебруара / 8. марта 1758.

¹⁵⁸⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. марта 1755.

¹⁵⁸⁷ Тихомир Остојић је сматрао да заслуге митрополита Ненадовића за српску цркву нису идејне природе јер он није унео у цркву нове идеје које су долазиле са Запада у виду просветитељства. Ово тврђење се, међутим, не може узети за потпуно исправно, јер посланице које се односе на школство управо говоре супротно, а треба и напоменути да просветитељство, у основи антиклерикално, у изворном облику није могао да примени на своју цркву не само митрополит Ненадовић него ни други црквени великодостојници Хабзбуршке монархије. Исти аутор истиче да религиозним програмом митрополита Ненадовића није био задовољан Јован Рајић, што је могао бити недостатак за образоване људе, какав је био Рајић, мада је разлог за ову тврдњу вероватно лежао у личном сукобу Рајића и митрополита. У средини у којој је образовни ниво свештенства био толико низак да велики број њих није знао да пише, а са читањем имао знатних проблема, немогуће је развити значајније религиозно образовање или теолошко учење од оног основног. Посланице митрополита Ненадовића јасно указују на то да њему није недостајало теолошког образовања, али да је културни ниво свештенства, а нарочито народа, био толико низак да се много шта требало радити из почетка. Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин живот и рад му*, Београд 1923, 51; Јован Рајић, *Историја катихизма православних Србаља у царским државама*, Панчево [б. г.], 32–33.

теолошко образовање, диктирали су теме посланица, јер су оне свештенству, а пре свега верницима, морале бити разумљиве. Међутим, број теолошких тема које се налазе у посланицама упућиваним пред пост већи је него у било којим другим.¹⁵⁸⁸ Приметно је да митрополит Ненадовић користи уобичајена теолошка дела средине XVIII века, пре свега беседе Григорија Богослова и нарочито Јована Златоустог. Цитати из Старог и Новог завета или апостолских посланица су такође чести. Користио је и дела руске провенијенције настала у Кијеву током XVII и XVIII века, Петра Могиле, Симеона Полоцког и Теофана Прокоповича.¹⁵⁸⁹

У готово свим посланицама пред пост митрополит је објашњавао шта је суштина поста и светих тајни, исповести и причешћа. Објашњавајући значај поста, најпре је указивао на његову генезу од обрасца који је Бог дао Адаму да се уздржава од јела са дрвета сазнања, као први облик поста, до конкретног примера Христовог, који је показао како га треба завршити, кроз исповест и причешће. Пост, сматрао је митрополит, има своју физичку и духовну димензију. Физичка се сводила на избегавање „чревоугодија“, односно преједања, на избегавање мрсне хране, па чак и рибе, или чина телесне љубави, „љубодејанија“.¹⁵⁹⁰ Потребно је да се људи уздржавају од сваке неумерености, било у храни или пићу, те да избегавају блуд, закључио је на другом месту. Неумереност је Адама навела на то да узме јабуку са забрањеног дрвета, због чега је постао не само смртан него је и човечанству пренео грех. Наводећи овај пример, митрополит опет закључује да је узрок пропасти неумереност, преједање, пијанство, а услов напретка и духовног мира умереност.¹⁵⁹¹ Објашњавајући потребу духовног поста, Ненадовић је образложио да се он састоји у покајању, а најбољи период за то су четири обавезна поста која прописује православна црква, јер су они и створени ради очишћења од греха који изазивају нерад и лењост.¹⁵⁹² Њих је сматрао узроком пропасти и сметњом сваком напретку. Сам врло

---

¹⁵⁸⁸ О теолошким темама које је митрополит најчешће користио у својим посланицама говорио је митрополит Дамаскин Грданички и на основу њих изнео став да је митрополит имао добро богословско образовање, да у његовим омилитичким посланицама има и руског утицаја, али у великој мери и оригиналности. Истакао је недостатак посланица Ненадовићевих претходника са којима би се његове могле упоредити, те, коначно, указати на извесну повезаност или континуитет идеја у њима. Д. Грданички, *нав. дело*, 20–24.

¹⁵⁸⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 23. априла / 4. маја 1753; Д. Грданички, *нав. дело*, 14–32; Владимир Вукашиновић, *Српска барокна теологија*, Требиње 2010, 209–213.

¹⁵⁹⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750, од 17/28. фебруара 1759.

¹⁵⁹¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 12/23. фебруара 1752.

¹⁵⁹² АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

вредан и марљив није трпео нерад, те није чудно што је у посланици говорио управо о овој врсти греха.¹⁵⁹³

У посланици из 1754. јасно је направио поделу на телесни и духовни пост, а под овим другим је подразумевао молитву, присуство литургијама и образовање, што је свакако била новина у схватању, настала под утицајем просветитељских идеја, које се јасније виде у посланицама које је слао у вези са школством. Сматрао је да родитељи могу да пренесу својој деци основно теолошко образовање, због чега треба да их шаљу у школе.¹⁵⁹⁴ Новина је била и то што је поред основног теолошког образовања као облик духовног поста сматрао и васпитање, делатност коју је требало да извршавају родитељи. Теолошка димензија васпитања сводила се на учење деце понашању у цркви, потреби да се моле ујутру и увече, да исповедају грехе и причешћују се. Међутим, прагматичност је била још нешто што је митрополита подстакло да изнесе овакав став, јер родитељи морају своју децу учити и свим другим пословима од којих ће она, касније, имати користи. Васпитање се тако наметало као духовна брига родитеља јер се човек састоји од тела и душе, тело је саздано по природним законима, а душа по Божијим, о којима се код деце родитељи морају старати, закључио је 1754. митрополит Ненадовић.¹⁵⁹⁵

Указујући на значај поста, није мислио да је то радња која би требало да се оконча по истеку времена које је црква сматрала обавезним, напротив, његове поуке су као идеја о животном обрасцу који је подразумевао умереност, уздржавање од сваког разврата, блуда или греха. Овакав образац митрополит је видео као пут поправљања живота, који се могао остварити молитвом, постом, исповешћу, покајањем и причешћем.¹⁵⁹⁶ Питањем исповести и покајања митрополит се нарочито бавио у овој категорији посланица. У првој, коју је послао пред ускршњи пост 1750, он готово узвикује „покајте се и кајте се непрестано... исповедајте се свом духовном оцу као да се самом Господу исповедате... и примите свето причешће“.¹⁵⁹⁷ Потребу исповедања и покајања греха митрополит је поткрепљивао учењем да се за грехе који су почињени на земљи, на земљи људи треба и да исповеде и покају, а

---

¹⁵⁹³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. фебруар 1754; Ђорђе Рајковић, *Митрополит Павао Ненадовић биографско-историјска слика*, Летопис Матице српске, 137, Нови Сад 1884, 67.

¹⁵⁹⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 12/23. фебруара 1752.

¹⁵⁹⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. фебруара 1754. Митрополит Ненадовић није прва особа која је указивала на значај родитељске бриге за васпитање и образовање њихове деце. У својим беседама Гаврил Стефановић Венцловић упућивао је родитеље да се брину о моралном животу своје деце и њиховом образовању. Милорад Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд 1972, 103–107.

¹⁵⁹⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

¹⁵⁹⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

не да их са собом понесу на небо, јер ће им за њих, тамо, судити сам Господ.¹⁵⁹⁸ Важност редовног исповедања и покајања митрополит је видео у томе што су људи смртни, а не знају када ће смрт наступити, те треба да увек за њу буду спремни, односно очишћени од грехова, а време поста је управо за то и створено, чиме им се пружа могућност да чисти уђу у царство небеско.¹⁵⁹⁹

Бригу о исповедању и покајању грехова својих парохијана митрополит је оставио свештенству и монаштву,¹⁶⁰⁰ говорећи за њих да су со, која треба да осоли земљу, односно да су људи који морају водити бригу о духовном животу и давати му правац.¹⁶⁰¹ У посланицама које је послао до 1754. налазе се само његове поуке у вези са потребом исповедања и пречишћивања, али од ове године он доноси конкретне захтеве које поставља пред своје свештенство и вернике. Исповедање и причешћивање схватао је као обавезно за све одрасле људе и сву децу без разлике у полу, од њихове седме године. Ако би неко одбио да се исповеди и причести, био би искључен из црквене заједнице док то не учини, а свештеници су митрополита о таквим случајевима морали да обавесте. Протама је препуштено да одреде посебног духовника који ће обављати причешћивање и исповедање у сваком протопрезвитерату.¹⁶⁰² Указујући на то да немају важнијег посла од спасења људских душа, митрополит је апеловао на свештенике да оставе све друге послове које обављају и посвете се овом, најважнијем од свих.¹⁶⁰³ Зато је повремено слао и посебног духовника у Архидијецезу.¹⁶⁰⁴

Једну од најважнијих посланица Ненадовић је објавио 14/25. марта 1755. наређујући да она буде читана током целе године, по уобичајеном поступку, сваке недеље или дана када је прослављан неки светац тако што се није радило. Њу је почео ставом да поступи отпадника, који јавно и тајно крше законе православне вере, доводе до великих недаћа.

---

¹⁵⁹⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 12/23. фебруара 1752.

¹⁵⁹⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750, од 12/23. фебруара 1752, од 10/21. фебруара 1754.

¹⁶⁰⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750, од 12/23. фебруара 1752.

¹⁶⁰¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 7/18. фебруара 1750.

¹⁶⁰² АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. фебруара 1754.

¹⁶⁰³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. фебруара 1754.

¹⁶⁰⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. марта 1755. О њему су верници и пароси морали да воде бригу, односно да га лепо прихвате, а пароси да му приводе на исповест и причешћивање вернике. Такође, бринули су о њиховом смештају, превозу и исхрани. Многи од ових духовника су током својих дужности на које их је митрополит послао скупљаји и милостињу. АСАНУ, 12176а, Посланица од 22. фебруара / 4. марта 1756. На значај исповести у време митрополита Ненадовића и посебних духовника које је у том циљу слао указивао је још Димитрије Руварац. Димитрије Руварац, *Две посланице Павла Ненадовића, владике карлштадског*, Српски Сион, број 10, Сремски Карловци 1905, 261.

Потом је цитирао Јеванђеље по Св. Луки (3. гл. 7. ст), па по Јовану (гл. 8), и Прву саборну посланицу Светог апостола Јована. Након дугог увода који је испуњен библијским цитатима, митрополит прелази на излагање о дану који је предвиђен за празновање, када се не треба ништа радити него славити и молити Богу. За овакав став позивао се на *Десет Божијих заповести*, којима је предвиђено да се један дан људи одмарају и посвете Богу, а како је то била од Мојсија субота, митрополит је објашњавао да се од апостолских времена уместо суботе уводи недеља као Божији дан, који сви морају да празнују. Недеља је била дан Господњи јер је у њу васкрсао Исус, јер се на њу односе речи „Сеј дењ сотворит Господ“ и зове се дан хлеба, јер је свет у тај дан спознао хлеб васкрсења, додао је Ненадовић. На крају, ово је био дан светла, по тврдњи пророка Исаије – људи су некада ходали по тами, док нису добили светлост Господњег дана.

Сви верници су били дужни да славе Господа и његове угоднике. Посебно је обратио пажњу кроз цитате на Премудрости Соломонове (гл. 9. ст. 15: „Трулежно тијело притиска душу и земно станиште обременује многобрижни ум“). Потом је као нов разлог слављења недеље навео 26. главу књиге Левита, тј. Трећу Мојсијеву („2. Држите суботе моје, и светињу моју поштујте; ја сам Господ. 3. Ако уживате по мојим уредбама и заповести моје уздржите и ушчините 4. Даћу вам дажд на вријеме, и земља ће рађати род свој, и дрвета ће у пољу рађати род свој“), затим, Књигу пророка Јеремије (гл. 31). Тражио је од верника да у такве дане не раде у пољу и не тргују, а све је поткрепио причом о Христовом уласку у Јерусалим и изгону трговаца из Храма (Матеј, 21. гл.). Посебно је указао на то да се у недељу не би требало опијати, јер је у таквом пијанству „безакони Ирод“ одсекао главу Светом Јовану Претечи. Није добро тај дан скакати и плесати, као што је радила Иродијадина кћи пред Иродом (Матеј, 14. гл. 6. ст.). Није препоручивао ни да се украшавају, него да раде на славу Господњу. Овај дан сви би требало да се уздижу духовним весељем, што је приближио верницима кроз цитате из Посланице Римљанима (12. гл.) и Јеврејима апостола Павла (13. гл.).

Митрополит је потом прешао на разматрање ситуације код Срба. Истакао је да већ годинама, још од 1737, шаљу духовне учитеље народу да га излече, али да они у томе нису успели, јер и даље се недељом иде по вашарима и тргује, народ се на позив на литургију не обазире. Ово је био узрок назадовања и сујеверја. Зато је строго наређивао да нико од православних у недељу не сме оставити цркву и отићи некуд да тргује или ради нешто

што није у складу са даном који је посвећен Господу. Изузетак је био само у случају да је неки рад захтевао царски закон, тј. наредба. Непоштовање недеље доводило је до тога да на такве људе и народе Господ шаље временске непогоде (жегу, кишу, земљотресе, ватру) и глад. Ненадовић се није задржао на саветима него је упозорио да ће они који се не повинују оваквој наредби морати да буду одвојени од цркве и да ће им бити одузета сва права сем крштења и причешћа на самрти. Поред тога, ако се неко уместо у цркви нађе у послу, било у селу или граду, где на запрежним колима нешто вуче, то је требало да му се одузме, а они који изостају са богослужења да буду финансијски кажњени у корист цркве. Препоручивао је сеоским кнезовима и официрима да у кажњавању преступника буду од помоћи протопоповима и паросима.¹⁶⁰⁵

Пошто је утврдио како се народ мора понашати недељом и које су његове обавезе тог дана, митрополит је 20. јуна / 1. јула 1755. издао у манастиру Гргетегу нову посланицу под називом *Поученије о стојанији и слушанији Божественија литургији и целованији Свјатих икон и прочаја*. За разлику од претходне посланице у којој је најпре дао опширан теолошки увод, у овој је одмах прешао на тему о којој је намеравао да пише, а то је поред стајања на литургији и целивања икона било приступање светим тајнама, примању нафоре (антидор – остатак просфоре из које је на проскомидији извађен агнец), миропомазању, причешћу. Митрополит је наређивао да се овим чиновима морало приступити богобојажљиво и са пажњом, озбиљношћу, а не уз смех и без молитве. Људе који су светим тајнама приступали на овај начин Ненадовић је сматрао једнаким са трговцима које је Исус истерао из Храма, а да би указао на то, цитирао је Јеванђеље по Матеју (21. гл. 13. ст.: „Дом мој дом молитве нека се зове; а ви начинисте од њега пећину разбојничку“) и по Јовану (2. гл. 15. ст.: „И начинивши бич од узица, изагна све из Храма, и овце и говеда...“). Митрополит је препознао овакве људе и у српским црквама, изједначујући их са старим Јеврејима и говорећи да се понашају као животиње док примају свете тајне или целивају иконе. Зато је наређивао да им се убудуће приступа смирено, покорно и без зависти.

У овој посланици је препоручивао верницима да у сваком месту у којем живе подигну храм у којем ће се молити, и поучавао их је да не буду лењи да се моле Богу, наводећи речи апостола Павла из Прве посланице Тимотеју (2. гл. 8. ст.: „Хоћу, дакле, да се мужеви моле на сваком мјесту, подужући свете руке без гњева и двоумљења“) и

---

¹⁶⁰⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 14/25. марта 1755.

поткрепљујући подацима да су се по пустињама, шумама и пећинама молили Свети пророк Илија, Свети Јован Претеча и Света Марија Египћанка. Да би појачао своје захтеве, цитирао је Јеванђеље по Матеју (18. гл. 19. и 20. ст.: „Опет вам заиста кажем: Ако се два од вас сложе на земљи у било којој ствари за коју се узмоле, даће им отац мој који је на небесима. Јер где су два или три сабрана у име моје, ондје сам и ја међу њима“). Они који су приступали светим тајнама без смирености били су, по Ненадовићевом тврђењу, осуђени да не буду виђени у Божијим очима, да им се молитве не прихватају, као неискренима. Они би, коначно, били лишени и благодети Царства Божијег. Пребацивао је зато народу да се моле са фарисејском гордошћу, а не митаревом смиреношћу. Посебно је обратио пажњу на неискрено давање милостиње. За ово је цитирао поново Јеванђеље по Матеју (6. гл. 2. ст.: „Када, дакле, дајеш милостињу, не труби пред собом, као што чине лицемјери по синагогама и по улицама да их људи хвале. Заиста вам кажем: Примили су плату своју“, а потом 10. гл. 12. и 13. ст.).¹⁶⁰⁶ У овој посланици се више пута позивао и на псалме, нарочито на 112. цитиран од 5. до 8. строфе.¹⁶⁰⁷

Кроз исту посланицу покушавао је да исправи и неке делове литургије који нису држани онако како је то било потребно. Пре свега, њему је сметало што се мали поклон чини приликом канона евхаристије када свештеник изговори „Узмите једите ово је тело моје“ итд. и „Пијте из ње сви, ово је крв Моја Новог Завета“. Велика метанија је морала да се учини тада и онда када свештеник звоњењем у олтару огласи силазак Светог духа. Такође, то се имало чинити на речи „Светиње Светима“ и „Са страхом Божијим и вером приступите“, као увек када се изговара „ниђе и присно и во вјеки вјеков“. На крају, говорио је о благодарењу Светом духу док живе у смртним греховима. Причу о овоме почео је Другом посланицом апостола Павла Коринћанима (15. ст.: „А какву сагласност Христос са Велијаром? Или какав дио има вјерни с невјерником“ и 16. ст.: „И какво је слагање храма Божијег са идолима“). Нарочито је тражио да се у цркви током литургије у мислима одвоји од тренутних пролазних проблема и посвети молитви и души, онако како је стајало у Херувимској песми („сваку сада животну одложимо бригу. Зато да Цара свих прихватимо, кога анђеоски невидљиво на копљима носе чиновни“). На овај начин је

---

¹⁶⁰⁶ „12. А улазећи у кућу, поздравите је говорећи: Мир дому овоме! 13. И ако буде кућа достојна, нека дође мир ваш на њу; а ако ли не буде достојна, нека се мир ваш вама врати.“

¹⁶⁰⁷ „5. Ко је као Господ Бог наш? који на висинама живи 6. и на смирене погледе, на небу и на земљи. 7. Који подиже са земље сиромаша, и са ђубришта уздиже убогога, 8. да би га посадио са кнезовима, са вођама народа свога;“

митрополит Гргетешком посланицом поучавао вернике како да очисте душе и са миром приступе литургији и у њој узму учешћа не само физички него мислима и душом.¹⁶⁰⁸

Ненадовић није заборављао да верницима упућује поуке кроз посланице и када није био у Карловцима. Тако им је 1755. једну упутио и из Беча. Она је имала практичан карактер, о чему говори и само њено име – *Поученије протопопам и свештеником народ учити цркве чисто држати, гробља оградити и прочитаја*. Иако се из наслова видело да је намењена свештенству, из текста је јасно да је упућује свима, не само мирским поповима, него и световним сталезима. На писање ове посланице био је подстакнут не само вестима које су му проте и поверљиви људи јављали него и царском опоменом да се Срби у вери слабо образују и цео народ „мењше цивилизујујет“. Митрополиту је пре свега сметало што народ не зна ни правилно да се крсти, као ни главне молитве (*Оче наш, Богородице Дјево, Символ вере и Десет Божијих заповести*), за шта су велику кривицу сносили управо свештеници, јер их нису добро учили. Поред тога, тражио је да цркве и гробља држе у реду, а критиковао их што нису довољно урадили на образовању и васпитању верника.

Ово је био разлог да митрополит 1756. пошаље у Карловачки, Иришки, Нештински, Вуковарски и Даљски протопопијат у визитацију Јефтимија Радосављевића, „начелнаго протопрезвитера и конзисторијалнаго советника“, како би их поучио потребном и испитао проблеме. Инквизиција је морала бити строго спроведена и протопрезвитер је имао да утврди не само да ли верници знају молитве и да се крсте него и да ли су гробља ограђена, цркве чисте и по потреби украшене, да ли постоје школе и учитељи, да ли се верници исповедају и причешћују, затим присуствују ли литургијама и да ли живе морално. Тамо где се уочи велик преступ, претио је протама и свештеницима да ће их рашчинити. Наређивао је да се гробља обавезно ограде, јер се иначе по њима крећу животиње, а радило се о освештаном земљишту, на којем су свештеници због сахрана и парастоса често боравили. Зато је одредио да их ограде прошћем или да прво око гробља ископају канал дубок и широк по један хват (1,89 метара), а онда грањем или тарабом све ограде, наређујући да о томе брину епитропи.¹⁶⁰⁹

¹⁶⁰⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 20. јуна / 1. јула 1755.

¹⁶⁰⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. октобра 1755. Постоје сачувани подаци за четири протопопијата из 1758. о томе колико је гробља грађено. Како је то изгледало види се из доње табеле:

Протопопијат	Ограђено	Неограђено	Нема података
Карловачки	8	5	3
Земунски	11	6	2

У ускршњој посланици 1756. је истицао да су услов Божијег царства пост, молитва, милостиња, причешће и исповест. Пошто нико, сем Господа, није безгрешан, верници би требало да се држе свега што је услов Царства Божијег, а тиме ће се очистити од греха. Ако се не буду држали поста, то ће довести до великих проблема јер је такво понашање узрок сваког зла. Указао је на став који су према томе имали Мојсије и Свети Илија, и, што је за вернике могло бити знајније – Исус. Пост је био један начин очишћења од греха и уласка у Царство Божије, али је подразумевао да поред њега верници дају милостињу. Поучавао је вернике и о значају цркве, цитирајући речи Јована Златостог: „О чада сија вас ради сотворена сут цркви Божија, а не ви сих ради“. Саветовао их је како да се причешћују и ослобађају грехова, а на првом месту је наређивао да сви чланови породица посећују цркве и литургије, да не мисле ништа грешно, нити да показују завист и злобу једни према другима. Моралним понашањем је сваки појединац могао да спасе своју душу, јер ако добије материјална блага, а не спасе душу, онда је све узалуд. Трбало је да се сви пазе и уздржавају од смртних грехова. Посебно је исповедање било важно јер су греси за живота преко анђела отпуштани и после смрти никоме нису уписивани. У том циљу је верницима препоручивао посебну молитву Јована Дамаскина. Због свега, реченог Ненадовић је у своју епархију послао духовника Георгија Шишатовачког са задатком да прође кроз сва насеља. Трбало је да му свештеници и епитропи ради исповести и причешћа доведу све мушкарце и жене старије од седам година. Они свештеници који се не буду старали да му приведу вернике морали су бити на три месеца стављени под епитимију и затворени у митрополијски затвор у Карловцима, док се и сами не покају и не поправе.¹⁶¹⁰

У првој посланици из 1757. поучавао је вернике о литургијском животу. Она није настала само као његова идеја него је била последица Синода из 1757. До ње је дошло јер раније Ненадовићеве наредбе о понашању током литургије нису поштоване. На епископском састанку је било доста речи о томе како су Срби живећи у турском ропству с њим примили и неке негативне радње, чак их увели и у литургијску праксу. Пре свега,

Сурчински	15	5	2
Митровачки	6	5	2

Ако се погледају подаци из ова четири протопопијата, само за насеља за која постоје, види се да је после митрополитове наредбе остало 34,43% неограђених гробаља, односно, ако се рачунају и она места за које нема података, произлази да сигурно није бар 30% ограђено. Најгоре стање је било у Митровачком протопопијату где је неограђено 38,46% гробаља, затим у Земунском (31,57%), за којим следи Карловачки (31,25%), а најбоље је у Сурчинском, где је неограђено 22,73% гробаља. АСАНУК, МПА „А“ 407/1759.

¹⁶¹⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 22. фебруара / 4. марта 1756.

владикама је сметала лоша пракса извођења метанија и поклона онда када то није време у литургији. Измене које је Синод у овом смислу учинио 1757. требало је да свештеници верницима, као и учитељи деци, што чешће понављају, како би их народ прихватио и понашао се у складу с њима. Тако је одређено да се метаније чине сваки пут када се из олтара зачује звонце којим свештеник оглашава освећење светих дарова и то тако што ће учинити три велика поклона. Такође, оне су чињене када свештеник огласи „Светиње Светима“, затим када ђакон или архијереј стане на царске двери и изговори „со страхом Божијим и вјерују приступите“ и на крају када свештеник са светим даровима оде ка жртвенику говорећи „всегда, ниње присно и во вјеки вјеков“. Све ово се односило на литургију Светог Василија и литургију Светог Јована Златоустог. Када је у питању Литургија пређе освећених дарова, која се врши у време Ускршњег поста, метаније се чине и приликом Великог входа, јер су свети дарови већ освећени, за разлику од овог входа у литургијама Јована Златоустог или Светог Василија, када нису. Упозорио је вернике на то да их зато „отступници поганиже Јевреји... [називају] артоно латрами или хлебо поклониками“. Поред тога, када је свештеник свете дарове носио да причести болеснике или оне који у цркву нису могли да дођу, народ је морао, приликом његовог проласка кроз насеље да учини метанију. На крају, њих су морали да учине и сваки пут када владика улази или излази из цркве.¹⁶¹¹

Осим посланице поводом увођења новина у литургијски живот, честитања Ускрса и Божића митрополит није друге слао током 1757. Прва наредна је упућена верницима за Ускршњи пост 1758. Међутим, она се највећим делом састојала од претходне посланице коју је послао за Ускршњи пост (1756) после које је свој текст допунио цитатима Светог Јована Златоустог или из Апостолских дела. Поново је утицао на вернике да се ослободе греха и указао им како то могу урадити. Објаснио им је да уздржавање од мрсне хране није довољно јер пост представља уздржавање од претеривања и да је могуће јести само хлеб и пити само воду, а опет претерати. Све док људи мисле о земаљским стварима, неће моћи ум свој од ђавола да одвоје, јер су блудне, јаросне и пакосне мисли доводиле до идолопоклонства, а идоли су се јављали у мислима особама које се нису понашале у складу са добром литургијском и молитвеном праксом, закључио је Ненадовић. Насупрот

---

¹⁶¹¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. септембра 1757 (послата из Беча).

томе, препоручивао је добар и моралан живот у складу са верским правилима као начин да се спасе душа и заслужи Небеско царство.¹⁶¹²

Митрополит је поново 1758. издао посланицу која се тичала поштовања недеље и светаца. Њу је почео укором, јер, како каже, са великим болом у срцу схвата да иако је на разне начине саветовао и поучавао вернике, они ипак нису слушали ни њега ни мајку цркву, иако се хвале својим православљем. Указао је на то да је Бог као четврти закон дао Мојсију заповест да славећи га не раде никада ниједну суботу, тј. по Новом завету недељу, а Срби то много не поштују, па раде у недељу или у дане када су црвена слова у календару исто као и када је радни дан, а у свему томе предњаче људи у градовима, који сасвим нормално тргују и обављају друге послове. То доводи до Божијег нерасположења које резултира сушама, поплавама, пропашћу, ратовима, болестима итд., само како би показао људима да док раде, а не славе њега, неће се ни њихов труд, колики год био, исплатити. Зато Србе други све чешће представљају као неверне Турке и Јевреје. Да би се ово спречило, било је потребно да прекину сви да раде недељом и празницима и да иду у цркве. Митрополит је наређивао да ако неко покуша да дође на варошки трг ради трговине недељом или у нерадан дан, у томе га сви спрече, уз претњу казном одузимања предмета трговине. О овоме су морали да воде рачуна свештеници и протe, који, ако их преступник не послуша, ради кажњавања могу да се обратe мирским властима. Они духовници који о томе сами не буду водили рачуна могли су бити кажњени губитком парохије. Ако представници световне власти не буду хтели да помогну свештенству да у овом послу обузда лоше вернике, били би екскомуницирани, без права на свете тајне, укључујући у њих и исповест са причешћем. Разуме се, ово се могло односити само на српске представнике власти.¹⁶¹³

Неколико дана после горње посланице упутио је нову у којој је верницима објашњавао колика је корист од посеђивања манастира у време храмовних слава. У такве дане овде је молитва за отпуштење грехова била нарочито значајна и верници су могли да тиме буду само на добитку, јер су се исповедали, причешћивали итд. Зато их је позивао да сви који могу дођу тих дана у манастире, чиме је у ствари подстицао изградњу култова и

---

¹⁶¹² АСАНУ, 12176а, Посланица од 25. фебруара / 8. марта 1758.

¹⁶¹³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 16/27. маја 1758.

ходочашће. Конкретно, звао их је у Беочин за празник Вазнесења Господњег, тј. Спасовдан, када ће у манастир и он доћи да началствује литургијом.¹⁶¹⁴

Почетком марта 1759. митрополит Павле је упутио посланицу поводом Ускршњег поста. Овога пута више је пажње посветио потреби молитве одређујући да се људи моле ујутру, увече, у подне и поподне. При томе не би требало да се моле само за себе, него и за своје сроднике, укућане и све блиске људе, живе и мртве. Пре тога је потребно да све што некеме имају да опросте то и ураде искрено да „не зајдет Солнце во гневѣ вашем“. Молитва је зато требало да се разуме душом, срцем и умом.¹⁶¹⁵

Велику посланицу издао је августа 1759. Њоме је поново поучавао вернике о поштовању празника, али говорио и против врачања. Првојерарха је узнемирило то што је са више страна чуо да међу Србима има оних који се тиме баве, и који када падну у руке световних господара буду кажњени смрћу, без причешћа и исповести, што их је водило у вечне муке. Подстакнут радом Двора решио је да о свему пошаље посланицу верницима. Цео текст испуњавајући разним библијским цитатима одређивао је да се посланица чита наредне три године сваке недеље и сваког празника. Тако је требало да после три године његова идеја дâ позитиван резултат и да више не певају безобразне песме нити врачају, препоручујући верницима да време које би посветили недозвољеним ритуалима посвете молитви Богу и да ће тако њихови проблеми бити решени.¹⁶¹⁶ Против врачања је писао и у посланици пред Ускршњи пост 1760.¹⁶¹⁷

У септембру и октобру 1759. издао је нове две посланице које су се односиле на образовање верника, с тим што се прва посланица више односила на питање верског образовања, док је друга подразумевала школовање деце. Поново је био незадовољан учинком, јер верници нису добро знали *Десет Божијих заповести*, *Символ вере*, *Богородице Дјево* и *Оче наш*. Проблем је био, како се митрополит лично уверио, у томе што ни саме проте ни свештеници ово нису знали, а када је томе посведочио у Иригу, наредио је свештенству да дође у Карловце (8/19. септембра) да би проверио њихово знање. У случају да не знају прописане молитве напамет, били би кажњени три месеца и морали би за то време да остану у Карловцима и све савладају. Свештеници без потребних

---

¹⁶¹⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 24. маја / 4. јуна 1758.

¹⁶¹⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. фебруара 1759.

¹⁶¹⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. августа 1759.

¹⁶¹⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. фебруара 1760.

књига, које је митрополит одредио, могли су да их купе код његовог канцеларисте Захарије Орфелина и из њих науче прописане молитве.¹⁶¹⁸

Како је током 1759. доста урадио на уређењу живота православаца, донео је у октобру и једну посланицу која се поново тицала црквених правила, тј. литургијског живота. Њоме је наредио свештенству да никако у олтар не пуштају, нити да пред олтаром стоје, мирске људе, него само свештенике. Ненадовић је био разочаран податком да се у Вуковарском протопопијату дешава да дијаци улазе у олтар, где се недолично понашају, смеју или спавају. Једини ко је од мирјана овде могао да уђе је био пономар, тј. црквењак, пошто је он за то имао благослов. Такође, забранио је дотадашњу праксу да се свештеници облаче у олтару.¹⁶¹⁹

По први пут је у посланици коју је послао за Ускршњи пост 1760. поучавао вернике о важности лепог односа према родитељима, које су морали сви да поштују. Исти однос је предвиђао да имају према цару и царици који су државни родитељи, очекујући оданост према њима. Тражио је да буду у служби до последње капи крви и да се моле за владаре и надређене. У овој посланици је говорио и о телесним греховима у време поста, а на прво место је истакао сексуалне односе, нарочито оне који су били прељубнички. Поручивао је верницима да не буду завидни и да не желе другима зло, него да, насупрот томе, помажу друге и међусобно се мире, а потом сви заједно раде на духовном напретку.¹⁶²⁰

Посланице које је слао за Ускршњи пост после 1760. биле су краће од претходних. У њима није никад пропуштао да истакне на који начин верници треба да се понашају да би пост имао своју праву духовну димензију (милостиња, молитва, исповест и причешће). Наглашавао је 1761. да пост има две димензије, али да је прави само онај који има духовну. Говорећи да је реч о лицемерству, митрополит се питао коју корист има онај који пости од хране и пића, али не и од злих мисли и дела. Зато је цитирајући Свето писмо, констатовао да пред Богом не треба растргнути своју одећу, него своје срце.¹⁶²¹

Поученије о поклонах частнаго и животворјашчаго Крста Христова била је тема којој је митрополит посветио опширну посланицу средином 1761. пошто је пре тога

---

¹⁶¹⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. септембра 1759.

¹⁶¹⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 26. септембра / 7. октобра 1759.

¹⁶²⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. фебруара 1760.

¹⁶²¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 21. фебруара / 4. марта 1761. Ова посланица је у неким својим деловима изузетно подсећала на једну стару коју је поводом Ускршњег поста издао 29. јануара / 9. фебруара 1719. владика будимски Михајло Милошевић, пре свега на оним местима где помиње храну и пиће, као и отварање срца, затим, где се помиње потреба покајања, избегавања зла, исповедање греха и причест. АСАНУ, 13173.

народу већ поручио да се моли за добра дела која је он имао да уреди са Двором. Посланицу је почео тиме да је врло разочаран што толико пута усмено и писмено поучени верници и даље не поклањају довољно пажње црквеном животу, као и што много тога у њему, као и у литургијској пракси, не спроводе добро. Сметало му је што се метаније и даље не чине када би то требало, препоручујући пажњи верника молитву Светог Јефрема, после које би требало да чине велик поклон. Он је чињен спуштањем на колена и клањањем, ако је могуће главом до земље. За разлику од ове велике метаније постојала је и мала који није подразумевала клечање него само поклањање. Дао им је и упутства како би требало да се крсте, а не да само машу рукама пред собом.¹⁶²²

Велики послови које је имао у Бечу 1762. и 1763. спречили су га да чешће шаље посланице, међутим, није пропустио прилику да једну упути поводом Ускршњег поста 1763. Она се по садржају није разликовала од оних које је са истим разлогом слао и раније. Ипак, у њој их је нешто више поучавао против застрањивања у грех.¹⁶²³ То је била главна тема и посланице из 1764. Пост је била обавеза свих без обзира на њихов друштвени положај јер су пред Богом били исти цареви, патријарси и сиромашни верници. Ради причешћа и исповести поново им је упутио посебног духовника, а свештеници је требало да се постарају да му сви верници приђу, под претњом губитка парохије.¹⁶²⁴

Ненадовићеве посланице су временом постајале све краће, а чешће их је упућивао у виду обичних наредби. Пред Ускршњи пост 1765. упутио је једну у којој је истакао како људи стално траже лекаре за своје телесне болести, да би продужили свој живот, а да су духовне болести знатно опасније, јер је тело смртно, а душа вечна. Духовни лек је зато био пост и све оно што је с њим ишло. Зато је свима препоручивао живот у складу са Божијим заповестима и црквеним канонима, јер се тиме обезбеђује здрава душа.¹⁶²⁵ Сврха поста и јесте да душа оздрави, да се људи исповеде, причесте и покају за своје грехе, јер постоје два пута, живот и смрт, и сваки човек бира којим ће поћи, при чему црква, пост и морални живот помажу да појединац заслужи вечни живот, а не вечну смрт и муке. Тражио је од

---

¹⁶²² АСАНУ, 12176а, Посланица од 12/23. јуна 1761.

¹⁶²³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. јануара 1763.

¹⁶²⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. фебруара 1764.

¹⁶²⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 10/21. фебруара 1765.

верника да се поковавају царској власти, да слушају црквене, тј. духовне пастире, почев од њега, затим старије од себе, своје старешине и нарочито родитеље.¹⁶²⁶

Митрополит је 1766. решио да и сам обиђе своју епархију и увери се какво је стање у њој, као и да свештенство и вернике поучи духовним врлинама. Међутим, он није видео оно чему се надао, нису га дочекали богат духовни живот и добро старање свештеника о пастви. Био је разочаран што је међу свештеницима видео много небриге. Они који су се називали чуварима закона, а мисли на духовнике, били су у исто време његови чести прекршиоци. Укоревајући их због тога, захтевао је од прота и свештеника да имају циркуларне протоколе у црквама, са преписаним његовим посланицама и наредбама које би читали редовно и на основу њих исправљали све грешке које су чинили у духовном животу.¹⁶²⁷ Пред Ускршњи пост 1767. поново је од верника тражио морални живот и очишћење кроз пост и тела и душе. Поучавао их је да ако виде извор греха („видите ви града Содомског и Гоморског“) беже што даље од њега, како би сачували своје душе.¹⁶²⁸

После Ускрса исте године послао је посланицу у којој је изнова поучавао вернике и свештенство да ограде своје цркве и гробља. Ова посланица је могла настати као последица визитације Архидијецезе 1766. јер почиње митрополитовом реченицом да је после толико година његових савета и поука, претњи и молби доживео да види људски нерад, неуређена гробља и цркве, што му је, како је истакао, ожалостило срце и душу. Сматрао је да је крајње време да послушају не њега него Бога, који се само може гневити због људске небриге. Ако је Господ рекао „Дом мој назива се дом молитве“, митрополит се пита зашто онда о том дому народ не води бригу. За разлику од тога, крчме и механе у сваком месту су сазидане од доброг материјала, док су гробља неограђена, изложена разним животињама, а и она су освећена и у њих се износи јеванђеље и свештеници чинодејствују, као у црквама. За својим покојницима толико тужимо, каже митрополит, и плачемо да и Бога тиме раздражујемо, а гробља у која им полагамо тела држимо неуређена. Због тога Ненадовић истиче како последњи пут моли народ да се тргне, устане од лењости, уреди гробља и постави крстове на гробна места. Овим ће учинити богоугодна дела и то не само за живе, него и за покојнике, којима дугују још толико љубави. Саветовао их је да ограде и порте онако како могу, било печеном циглом, било ћерпичем,

---

¹⁶²⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 28. фебруара / 11. марта 1766.

¹⁶²⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 26. новембра / 7. децембра 1766.

¹⁶²⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 8/19. фебруара 1767.

прошћем или само каналом. Тако је требало да спрече да улази „что неприлично... а најпаче скоти“ у гробља и црквена дворишта. Одредио је да се ова посланица објави у свим црквама и оставио четрдесет дана да се његова наредба изврши, а они који то не ураде биће кажњени тако што ће им затворити цркве и свештеницима забранити да чине опела и сахране било где док се не уради по његовој наредби.¹⁶²⁹

Митрополит Павле је поред свих других посланица редовно сваке године слао божићну и ускршњу честитку верницима. Иако најчешће нису дуже од две стране, и оне доносе податке или идеје значајне за проучавање стања српске осамнаестовековне теолошке мисли. Божићних посланица из непознатих разлога нема за године 1756, 1757. и 1758, док су из наредне две године једне од најкраћих и састоје се само из митрополитове честитке Божића и Нове године уз помен значаја Христовог рођења. Оваква је по саставу и посланица из 1764.¹⁶³⁰ Оригиналноста није оно што их краси, избор тема је хомоген, а многе реченице, па и пасуси, понављају се у више посланица.¹⁶³¹ Ускршње посланице су по форми сличне Божићним. Оне су, такође, кратке и основна им је намена да пренесу митрополитову честитку верницима. Најстарија потиче из марта 1752. и у њој митрополит на особан начин саопштава своју честитку, желећи верницима да спасу своје дуже и да безгрешно живе.¹⁶³² За две године, 1755. и 1756, нема ускршњих посланица, док посланице из 1757, 1758. и 1759. спадају у краће,¹⁶³³ које садржајем не доносе ништа ново у односу на раније.¹⁶³⁴

Као што је то радио раније у другим посланицама, митрополит и у божићним истиче своју константну бригу за вернике, односно њихове душе. Дан Христовог рођења за њега је представљао један од најбољих тренутака да молитвом за здравље и дуговечност покаже ову бригу. Прилику да верницима честита Божић користи и да им честита Нову годину, и опет им пожели добро здравље и „обиље свих плодова“.¹⁶³⁵ Његова молитва је

---

¹⁶²⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 31. марта / 11. априла 1767.

¹⁶³⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 15/26. децембра 1759, од 18/29. децембра 1760, од 17/28. децембра 1764.

¹⁶³¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. децембра 1761, од 18/29. децембра 1763.

¹⁶³² Ова посланица садржи и митрополитов додаток у којем је записао поруку за свештенике, како се сам уверио током визитације и на основу протопрезвитерских извештаја да се људи веома мало или уопште не приводе светој тајни причешћа, што је погубно за православне хришћане јер су тело и крв Христова услов и начин за постизање небесног вечног царства. Митрополит је на овај начин намеравао да подстакне свештенике да ревностије раде на причешћивању верника. АСАНУ, 12176, Посланица од 18/29. марта 1752.

¹⁶³³ Као и посланице из периода 1762–1765, с тим да нема посланице за 1764. АСАНУ, 12176, Посланица од 2/13. априла 1762, од 14/25. марта 1763. и од 22. марта / 2. априла 1765.

¹⁶³⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 14/25. марта 1757, од 19/30. априла 1758, од 6/17. априла 1759.

¹⁶³⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 22. децембра 1755 / 2. јануара 1756.

упућена и на то да се међусобно воле, и да увећају своју љубав према Богу.¹⁶³⁶ Новина у односу на остале је у томе што је у божићним посланицама често подучавао народ оданости и верности Аустријском двору, при чему у појединим експлицитно помиње верност цару Францу Стефану и Марији Терезији. Исту верност тражио је и за цркву,¹⁶³⁷ што је чинио и у ускршњим посланицама.¹⁶³⁸ Једна од омиљених митрополитових тема, симболика вере, наде и љубави нашла је своје место и овде. Молећи вернике да редовно иду у цркву и захваљују Богу за живот и здравље, објашњавао им је симболику ове три врлине, често приказиване у српској барокној уметности.¹⁶³⁹ По његовом објашњењу, верници је уместо материјалних вредности Богу требало да принесу на дар веру, наду и љубав, јер, закључио је, таква жртва је дража Богу, пошто је њен резултат снажење и учвршћивање вере у сваком појединцу.¹⁶⁴⁰ На сличан начин симболику врлина представљао је и у ускршњим посланицама.¹⁶⁴¹

Иако већину божићних и ускршњих посланица не краси велик број теолошких тема, и оне су присутне. Најчешће се тичу Христовог рођења и знакова који су га најавили¹⁶⁴² – распећа и васкрсења. Тек повремено митрополит промени тематику када помиње пророка Исаију или износи дубље теолошко размишљање о значају рођења Спаситеља, чиме је људски род избављен из царства таме и пренет у царство божанске љубави.¹⁶⁴³ Моралне поуке нису ни овде изостајале, а важност међусобног поштовања, нарочито старијих, родитеља и браће, најчешће је присутна идеја. Мужевима је скретао пажњу да воле своје супруге, и обрнуто.¹⁶⁴⁴ У ускршњим посланицама говорио је о потреби да се верници

---

¹⁶³⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 22. децембра 1750 / 2. јануара 1751. У овој посланици митрополит подсећа протопрезвитере на његову наредбу да због пута у Беч читају четрдесет дана посебне јектеније.

¹⁶³⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. децембра 1752, од 11/22. децембра 1753, од 13/24. децембра 1754, од 18/29. децембра 1761.

¹⁶³⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. марта 1752, од 17/28. марта 1760, од 10/21. априла 1761, од 22. марта / 2. априла 1765, од 12/23. априла 1766.

¹⁶³⁹ Током развоја барокне сликарске амблематике, на основу руских утицаја, пре свега морализаторско-дидактичког дела *Итика ијерополитика*, учестале су представе врлина, вере, наде и љубави, па није чудно што је митрополит Ненадовић често помињао ове врлине и у посланицама. Дејан Медаковић, *Представе врлина у српској уметности XVIII века*, Путеви српског барока, Београд 1971, 134–136; Мирослав Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996, 213, 217–218; Мирослав Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, Београд 2006, 27.

¹⁶⁴⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 11/22. децембра 1753.

¹⁶⁴¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. марта 1752.

¹⁶⁴² АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. децембра 1752, од 11/22. децембра 1753, од 13/24. децембра 1754, од 22. децембра 1755 / 2. јануара 1756, од 18/29. децембра 1761, од 13/24. децембра 1766.

¹⁶⁴³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 11/22. децембра 1753, од 17/28. децембра 1762.

¹⁶⁴⁴ АСАНУ, 12176а, Посланица од 11/22. децембра 1753, од 18/29. децембра 1761.

брину о сиромашним удовицама и да помажу их.¹⁶⁴⁵ Свој морални живот који је подразумевао безгрешност верници би требало да употпуне одласцима у цркву и на литургије.¹⁶⁴⁶ И у овим посланицама је указао на васпитни значај родитеља и уопште старијих људи, јер је предвиђао да они подучавају децу основама православне вере и понашања у цркви.¹⁶⁴⁷ Говорио је у ускршњим посланицама и о духовним родитељима, односно свештеницима, објашњавајући верницима, али пре свега свештенству, да треба да се угледају на Исуса јер је он био најбољи духовни отац, најбољи пастир свог стада. Угледајући се на њега, настављао је митрополит, свештеници вернике треба да хране духовном храном и пићем, које представљају исповест, причешће и учење о Богу.¹⁶⁴⁸ Сам је сматрао да се исто мора понашати, јер је њему поверено кормило Карловачке митрополије, њему „недостојном пастиру“, који поукама и проповедима покушава да утврди и сачува веру своје пастве.¹⁶⁴⁹ Како је посту посвећивао велике делове посебно намењених посланица, само у једној божићној је кратко говорио и о његовом значају.¹⁶⁵⁰ У овој групи посланица ретко се освртао на догађаје који су тренутно важни за Хабзбуршку монархију или српски народ. Изузетак представља божићна посланица из 1762. када је исказао жељу за победом аустријског оружја у Седмогодишњем рату и заштиту од куге која се у то време ширила на простору Јужне Угарске.¹⁶⁵¹

Често је уочљиво да су посланице којима верницима честита Ускрс целина са претходно издатом посланицом пред Ускршњи пост. Настављајући да излаже став о значају поста, митрополит га види као време очишћења од греха, као време покајања и припреме за празник Ускрс, што симболично повезује са Исусом који је рођен да спасе људске душе од греха. Тако, Христово васкрсење представља уништење таме, а пост је припрема за очишћење од греха и васкрсење сваке безгрешне хришћанске душе.¹⁶⁵² Помињући грех, митрополит Ненадовић није пропустио ни ову прилику да објасни

---

¹⁶⁴⁵ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. марта 1752.

¹⁶⁴⁶ АСАНУ, 12176а, Посланица од 22. децембра 1755 / 2. јануара 1756.

¹⁶⁴⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 13/24. децембра 1754.

¹⁶⁴⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 23. марта / 3. априла 1754.

¹⁶⁴⁹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 23. марта / 3. априла 1754.

¹⁶⁵⁰ АСАНУ, 12176а, Посланица од 9/20. децембра 1765.

¹⁶⁵¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. децембра 1762.

¹⁶⁵² АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. марта 1760.

верницима шта је то, односно да их поучи који су то грехови и шта насупрот њима треба да раде.¹⁶⁵³

Митрополит Павле Ненадовић је од доласка на чело цркве почео да пише посланице и упућује их верницима знатно чешће него сви његови претходници. По томе он је био најревностнији поглавар Карловачке митрополије у XVIII веку. Теолошке теме, које чине њихову садржину, представљају разрађен облик духовног живота, онако како га је митрополит Ненадовић замишљао, између образовања као услова просперитета и уласка у Небеско царство, које се постиже поштовањем закона цркве. Проблеми који су били брана оваквом животу морали су бити савладани, а садржај посланица управо је пружао решење за сваки од њих, било да је реч о лењости, неморалном животу или смртним гресима. Теоријска основа је претходила низу решења које је митрополит нудио у циљу сваког напретка, ослањајући се у извршењу својих наредби и на свештенство и на представнике световне власти. Често се у посланицама срећу као тема пост, причешће, исповест и морални живот јер је првојерарх сматрао да ће људи који се понашају у складу са овим заслужити вечни живот. Кроз овај вид комуникације Ненадовић је настојао да уреди литургије и нарочито начин и време извођење великих поклона – метанија. Поред тога, заједно са Синодом успоставио је правила црквеног живота, затим, обавезивао често оштрим претњама народ на неке цивилизацијске норме у погледу поштовања покојника или односа према цркви. На крају, његове посланице су остале прворазредни извор за сагледавање српске теолошке мисли у XVIII веку и проблема са којима се српски народ сусретао на духовном пољу, као и начин на који је њихово решење видео митрополит.

---

¹⁶⁵³ АСАНУ, 12176а, Посланица од 18/29. марта 1752, од 17/18. марта 1760.

6. 3. Реформа монаштва

Одмах по доласку на чело Карловачке митрополије Павле Ненадовић је настојао да у њој, у сваком сегменту, заведе ред. Како је дуго времена био генерални егзарх под митрополитом Вићентијем Јовановићем и патријархом Арсенијем IV, знао је врло добро колико има тога лошег у српским манастирима, нарочито онима у Архидијецези. Зато је већ 28. августа / 8. септембра 1749. потврдио правила митрополита Вићентија Јовановића из 1733. својим додацима, названим *Воља* и *Указ*. Није искључено да је старији акт митрополита Вићентија писао управо Петар Ненадовић, или да је учествовао бар у његовом састављању, јер је у то време био десна рука митрополиту у многим пословима, а сам је био задужен за објављивање реформског документа по Срему. Митрополит Вићентије је желео да у манастирима искорени идиоритмију и осопштину, а да уведе општежиће, које је било запуштено већ дуго времена, пошто је такво стање затечено 1731, а ни после објављивања акта из 1733. није исправљено.¹⁶⁵⁴ Зато је Ненадовић желео да исправи оно што покојни митрополит није успео. Поред Правила за монахе објављена су и она која су се тичала протопрезвитера и свештеника, а, која је такође 1734, прогласио митрополит Вићентије Јовановић, а Ненадовић као његов тадашњи генерални егзарх добио задатак да их спроведе у дело.¹⁶⁵⁵

Правилима митрополита Вићентија Јовановића одређено је да се монаси морају држати свог завета чија су главна три чиниоца сиромаштво, чистота (целибат) и послушање. Мирски свештеници су морали да се чувају од блуда, разних злоба, а нарочито пијанства. Захтеван је од њих у сваком смислу моралан живот. Свештенство је морало по реду и поретку да служи литургије, чему су се обучавали на основу руских књига, пре свих *Службеника јерејскога свештендејствија* и *Московског типикона*. Митрополит је духовнике упућивао и на посебне књиге које ће им олакшати да правилно обављају своју дужност (*Типик*, *Октоих*, *Триод*, *Пентикостер*, *Ирмологијон*, *Минеји*, *Псалтир*, *Часослов*). Обавезивао их је да врше сваког дана мало и велико вечерње, мало и велико повечерје, јутрење, часове, међучасове и литургију. Све књиге које им је препоручио морале су бити

¹⁶⁵⁴ Тихомир Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Нови Сад 1907, 19–22.

¹⁶⁵⁵ Димитрије Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере*, Српски Сион, број 9–11, Сремски Карловци 1903, 273–277, 299–301, 328–330.

московске, тј. руске. Одредио је да се сви у цркви повинују еклесијарху који одређује време богослужења за јереје, ђаконе и канонаре, јер је еклесијарх био одмах иза архимандрита. Литургије су морале бити служене сваког дана јер „Када кад год једете овај хљеб и чашу ову пијете, смрт Господњу објављујете, докле не дође“ (Посланица апостола Павла Коринћанима, гл. 11 ст. 26). Није дозвољено, сем у случају великог проблема, да се током литургије излази из цркве.¹⁶⁵⁶

Милостињу коју би неко донео у манастир требало је одмах уписивати у протокол, нарочито ону која је дата за подушја (сарандари). За то су се имена морала уписивати у протоколе, са подацима када би их требало помињати у молитвама. Оне који су дали парусије требало је помињати по јерусалимском обичају или обичају Свете Горе, док се литије за покојнике морају држати строго по *Типокону*. Требао је да сви монаси обедују заједно у манастирској трпезарији, у тишини, док се читају поуке и житија светаца. Сваки дан у трпезарију су морали „војносити панагију“. После вечерње службе је одредио да се формира литија за покојне, а монаси су тек после свега тога могли да вечерају и потом се врате у цркву ради повечерја. Најважнија одлука је била да у манастиру мора владати општежиће, по старим уставима цркве, и да нико не може поседовати приватну својину или и да нема осопштине. Осим болесних нико није смео да једе и пије у келијама и у њих уноси вино, јер се могло пити само у трпезаријама у присуству целе братије. Од овога се могло одступити само када у манастир долази неки угледни гост, који је могао по дозволи настојатеља да обедује у келији. Без дозволе намесника или настојатеља нико, а посебно не ђакони, није смео да излази из манастира, а и када то неком буде дозвољено, тај није смео да иде сам.

Ако није било неког општег манастирског посла, што митрополит зове пађеније, морали су сви у манастирима два сата пре литургије и сат и по после ње да у трпезарији читају и ту науче молитве *Оче наш*, *Богородице Дјево*, *Десет Божијих заповести* и *Символ вере*. Сви који живе у манастирима или изван њих, духовног или мирског чина, морали су редовно да се исповедају и причешћују и живе морално. Монаси и свештеници нигде нису могли ићи без ризе, и то црне боје и без икаквих шара. У манастирима је требало да постоји бар шест мантија у којима су служили игуман, еклесијарх, параеклесијарх, чредни свештеник, један ђакон и један канонарх (главни појац). Такође, сви су морали имати

---

¹⁶⁵⁶ АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

одежду за служење и камилавке без којих нису смели да улазе у цркву или трпезарију. Они који псују или се туку у манастиру или изван њега морали су бити строго кажњени. Очекивао је да се монаси покоравају свом игуману док је он о свима морао да се брине и да никог не форсира. Нико није смео бити лењ, а нарочито услед тога пропуштати богослужења, о чему је, такође, пазио игуман. Богослужења су се вршила редовно, а чредни свештеници (и монаси) нису могли имати други посао нити су их смели слати изван манастира да скупљају милостињу.

Правилима Вољом и Указом Ненадовић је уредио унутрашњи манастирски живот. Сваки монах је имао своје задужење. Када би ишли да скупљају милостињу за манастир нису се смели понашати недолжно. Све што скупе морали су да предају манастирском намеснику, пошто је извршено инвентарисање, уписивање у протокол и смештање у касу. Посебну пажњу је посветио општежићу, јер је тако све што неко када дође у манастир и замонаши се доносио, морало бити уписано у протокол. Митрополиту је сметало што је дошло до растурања општежића, те је наредио да се сви врате баш њему, јер је из осопштине настајала јерес. Ово је све водило томе да је у манастиру духовни живот маргинализован, монаси су се препуштали мирском животу. Сви виногради и воћњаци су морали бити заједнички и у заједничким напорима обрађени, продато вино или друго шта, а из касе је куповано све што је коме потребно. Коње и кочије су могли имати, али не пуно, и то исто у заједници. О манастирској имовини је бринуо економ, којег су морали слушати као и игумана. Он је за велике послове (паденија) одређивао све или део монаха, осим оних који су служили у цркви (еклесијарх, параеклесијарх, чредни свештеник, дохијар и портар). Чредни ђакон је на паденије ишао после литургије. У време највећих послова, могао је у манастиру да остане само портар (који је бринуо о томе ко улази у манастир од неманастирског живља) и параеклесијарх, али су се пред вечерње чредни свештеник и ђакон морали вратити у манастир. Сваког ко ово није слушао требало је прво опомињати, а ако се не повинује и не исправи, казнити га са 300 поклона (великих метанија) без одмора током којих је требало да понавља молитву *Сагреших Господи прости мја недостојнаго*. Ако и даље буде грешио, морао је опет бити кажњен и учинити 600 поклона, прво 300 па после једночасовне паузе других 300, уз изговарање наведене молитве. За наставак престапа кажњаван је са 1.000 поклона, распоређених у три сесије, 400 и два пута по 300, са једносатном паузом између и наведеном молитвом. Ако настави и

даље да греша, кажњаван је са 100 удараца пастирским жезлом и затвором. На дан је у затвору добијао оку воде и литру хлеба и морао је да прочита псалтир на свака 24 часа. Ако се ни после овога не поправи, преступник би био избациван из манастира и рашчињаван, али му је имовина коју је унео у манастир задржавана. Власт су представљали игуман и намесник – они су постављали и четири заклета старца. Ова шесторица су судили и бринули о казнама, као и о манастирским пословима.¹⁶⁵⁷

Митрополит Павле је наредио да ово правило сваки игуман прочита једном месечно братији скупљеној у трпезарији и то увек у прву суботу у месецу пре литургије.¹⁶⁵⁸ После потврде Правила митрополит је жалио што, због многих послова, сам не може да обиђе манастире, те док не изврши личну визитацију, објављује им своју Вољу и Указ. Како је чуо да немају више Правила митрополита Вићентија, наредио је свим игуманима да их пронађу и да их читају сваке суботе у трпезарији, на братским саборима. После сваког параграфа требало је да игуман пита братију да ли се живе у складу с тим правилима. Ако било ко призна да се није владао по прописима, игуман је морао да га поучи, а ако учини поновни преступ, да га казни. При томе, ако осуђени не прихвати казну, игуман је о томе требало да јави митрополиту, а када је у кривици игуман сам, то онда братство јавља митрополиту. Игуман је једном месечно био дужан да прегледа цркву, келије, економију, све што манастир поседује, и испита да ли се сви владају по типичу. Ненадовић је био разочаран што монаштво није довољно бринуло о ономе због чега се заветовало, јер литургије не само да нису служене сваки дан него нису служене ни на неке празнике. Игуман је морао да води рачуна да их држе сваки дан, при чему су се сви морали за месец дана изређати у том послу. Име онога ко би одбио ову службу требало је да јаве првојерарху, а за то га је извесно чекала казна. Није нико смео да узима новац који се скупи на тасу, него да буде уведен у касу манастира и из ње да се све купује што је потребно за богослужење. Ни игумани ни братство нису се смели судити пред световним судовима док о проблему не обавесте Ненадовића и док им то он, ако је потребно, не дозволи. Нико није смео да напушта манастир и иде било где без цедуље са дозволом коју је издао игуман, макар била у питању и најближа околина. На цедуљи је игуман морао да наведе степен и име монаха, зашто излази из манастира и када ће се вратити. Онога који

---

¹⁶⁵⁷ АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

¹⁶⁵⁸ Овај додаток је уписан 1753. али се налази пре додатка митрополита Павла из 1749. АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

излази из сопственог разлога морао је пратити један монах, који је при томе био записан на цедуљу. Ни братство ни игумани нису смели некога ради купљења милостиње да пошаљу ни у Срем ни у друге епархије – то је могао да уради и дозволи само митрополит. И тада је монах морао ићи са још једним, као што и игуман, када долази у Карловце, мора повести са собом једног монаха. Ако неко хоће да се замонаши, за то је морао имати Ненадовићеву дозволу. Игумани га нису смели примати у братију без те дозволе, осим ако није реч о удовим свештеницима из Архидијецезе.¹⁶⁵⁹

На крају је митрополит наредио свим манастирима да уведу протоколе. У њима су морали да воде записе о сопственим братским саборима, да записују казне, епитимије, митрополијске и манастирске уредбе, податке о слугама, циркуларе, итд. За писма која је требало да препишу у ове циркуларне протоколе одредио је редослед манастира (Раковац, Беочин, Привина глава, Дивша, Кувеждин, Шишатовач, Бешеново, Јазак, Врдник, Хопово, Гргетег, Велика Ремета, Крушедол и на крају Фенек). Сваки игуман или намесник је морао да се потпише на циркуларно писмо и стави датум када га је примио, његов садржај да препише (за дужа писма је остављено три сата а за краћа сат времена) и пошаље га у следећи манастир. Игуман је требало да писмо запечати у новој коверти, а ако то не уради, него писмо пошаље отворено, кажњаван је са 12 форинти у школску касу.¹⁶⁶⁰

Објављивање Правила мирополита Вићентија Јовановића и Воље и Указа били су почетак у Ненадовићевој реформи монаштва. Са овом реформом није журио јер је био закупљен другим проблемима и више је бринуо како да заштити манастирске поседе него што је бринуо о реду у манастирима, иако је сигурно добро знао какво стање у њима влада. Зато је било питање времена када ће почети да ради и на овом пољу и уводи ред. Праву реформу почео је 1753. а до тада је и сам обишао већину манастира, и вероватно се уверио у то колико лоше стоје бар неки од њих. Може се претпоставити да су се монаси пред њим понашали онако како су Правила, Воља и Указ препоручивали, али је извесно да нису успели све да прикрију. На крају је Ненадовић решио да о свему скупи податке те је за средину 1753. одредио да буде извршена визитација манастира од стране комисије коју су чинили епископ посвећења Партеније Павловић, сремски егзарх Арсеније Радивојевић, шишатовачки архимандрит Вићентије Поповић и великореметски игуман Атанасије

---

¹⁶⁵⁹ АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

¹⁶⁶⁰ АСАНУК, МПА „Б“ 46/1749.

Исаијевић. По упутствима која је митрополит издао 12/23. јуна у Фенеку, првог дана визитације, комисија је током два месеца извршила визитацију свих манастира. Ненадовић је одредио да визитатори јаве настојатељу манастира и братству да долазе у дати манастир како би се могло спремити све за њих. По њиховом доласку је звоном оглашавано скупљање братства у цркви, где је најпре призиван Свети дух, а после се кренуло са испитом, од настојатеља до најнижих монаха. Узимали су најпре биографске податке (име, презиме, место рођења, код кога су се школовали, да ли су били мирски свештеници, ожењени, када су се замонашили, да ли знају заповести Божије, знају ли читати, писати и појати). Потом је утврђивано да ли знају напамет молитве које је прописао митрополит Павле (*Богородице Дјево, Символ вере, Оче наш и Десет Божијих заповести*), да ли присуствују литургијама, да ли се исповедају и причешћују. Сви одговори су морали бити записани у протокол. Потом су им морала бити прочитана Правила, Воља и Указ и они испитани да ли их се држе, уз записивање имена евентуалних преступника и у чему се преступ састоји. Испитивање имовине, како манастирске тако и приватне, био је нарочито важан посао, после чега је описиван сам манастир, уз помињање разних историјских сведочанстава о његовом постојању и настанку. Ако је било неких проблема са комшијама, и то је требало увести у протокол комисије, као и рачуне који су се односили на приходе и расходе.¹⁶⁶¹

Митрополит је пратио комисију, али није био у њој, него је после свега, задњи дан долазио да одслужи литургију и поучи монахе. Изузетак представља манастир Фенек, где је стигао истовремено са комисијом 11/22. јуна. После два дана посао је завршен а митрополит је са владиком Партенијем одслужио литургију после које су се упутили у Врдник. Овде је митрополит уочи Видовдана држао целоноћно бденије, а потом на сам дан празника литургију којој су присуствовали многи представници манастира и Вук Исаковић. Одавде су се 17/28. јуна упутили сви пешке до врдничке куле, која је била на манастирском грунту, где су вечерали и држали вечерње, а митрополит је говорио о кнезу Лазару, у чије је име и име владара наздрављао. После три здравице Ненадовић је разбио чашу о кулу, што је наздрављајући њему учинио и Партеније Павловић. Потом је комисија отишла у Јазак. Ненадовић је остао у Врднику и када је завршена визитација Јаска, стигао

---

¹⁶⁶¹ *Опис српских фрушкогорских манастира 1753. год*, приопштио Димитрије Руварац, Сремски Карловци 1903, 3–9.

је пред вечерње 18/29. јуна у овај манастир, где је следећа два дана држао литургију. После завршене визитације отишао је у Стари Јазак, али нема помена литургије, него да је ту обедовао. Из Јаска су стигли у Бешеново (21. јуна / 2. јула), па у Шишатовцац. Поред литургије у овом манастиру је дао подушја за своје покојне сроднике (родитеље Ненада и Јелисавету, брата Јосифа и сестру Сару), поред чијих парастоса је одржао и помен митрополитима Мојсију Петровићу и Вићентију Јовановићу. Из Шишатовца су одлазили до Петковице и у њој били на вечерњем, а потом се вратили у Шишатовцац.¹⁶⁶²

Преокрет ове визитације настаје у манастиру Кувеждину 28. јуна / 9. јула када је митрополит видео велику запуштеност цркве и келија. Одмах је решио да наново све прекрије „немачком шиндром“ и то у име спомена својих родитеља Ненада и Јелисавете, брата Јосифа и сестре Саре. Ипак, мора да је и до Кувеждина видео доста лоше стање по манастирима, а пре свега осопштину. Овде је држао ноћно бденије уочи дана апостола Петра и Павла а потом и литургију на њихов дан. Из Кувеждина су отишли у манастирску филијалу Дившу. Ту је Ненадовић 30. јуна / 11. јула служио литургију, којој су присуствовали Вук Исаковић и владика Јован Георгијевић. Потом су визитатори стигли у Привину главу,¹⁶⁶³ па у Хопово, Крушедол, затим у сеоску крушедолску Цркву Сретења Господњег. Одавде су отишли у Велику Ремету, Гргетег и Раковац, и на крају цео посао окончали у Беочину, у који је Ненадовић позвао све манастирске настојнике.¹⁶⁶⁴

Оно што се најпре закључује из Протокола визитације јесте да су манастири доста запуштени, и то не само келије него и цркве. Још док је визитација трајала, послао је Ненадовић циркулар из Привине главе, 1/12. јула, у којем је наредио монасима да боље држе манастире, да ископају јаркове за одвод воде и претресају кровове како не би прокишњавали. Монаси су били необразовани, бахати и бавили су се свиме само не оним што им је позив. Митрополит је сматрао да их на то нагони највише осопштина, коју је зато забранио. Најмање имовине су имали поједини фенечки монаси. Како је који манастир био богатији, тако су и они имали све већу имовину. Посвећивали су се бризи о виноградима и шљивицима. Када продају ракију и вино, уживали су зараду и сами располагали новцем, док у манастир нису ништа давали или су давали врло мало. Било је

---

¹⁶⁶² *Опис српских...*, 70–72, 93–94, 104, 129–130, 160–161.

¹⁶⁶³ Овде је дао подушје за брата Јосифа, као и за живе сроднике Павла и Павла, Сузану и Стану.

¹⁶⁶⁴ *Опис српских...*, 184–185, 200–201, 218–220, 257–258, 304–305, 341–342, 377, 436–437. У свим манастирима митрополит је давао подушја (парусије од 75 форинти) за своје рођаке, покојне Ненада и Јелисавету (родитељи), затим Јосифа, Сару и Стану, као и за живе Јакова, Павла, Павла, Сосану и Стану.

оних који су поред тога имали и по 20 волова или друге имовине, али су виногради, шљивици и повремено кошнице пчела представљали главну имовину монаха. Такође, сви су имали пуно судова за вино, па и казана за ракију. Било је монаха који су имали и по 20 мотика винограда (1 мотика је 719,34245 m²), што је површина од скоро једног и по хектара, а то им није била једина имовина. Раковачки архимандрит Никанор Јовановић је имао чак 28 мотика винограда, 715 стабала воћа, 4 баште, 14 коса ливаде, 10 акова вина, 1 аков ракије, 3 акова сирћета, 3 коња, каруце, подрум, бурад и казан за ракију.¹⁶⁶⁵

Митрополит Павле је окупљеним старешинама и представницима свих манастира у Беочину после литургије издао наређење да се одмах прекине са осопштином и да се сви покоре наредби за општежићем. Говор који им је тада одржао био је пун срџбе, са прекорима, цитатима из Светог писма, објашњењима. Наредба је морала бити објављена свим монасима у сваком манастиру и уведена у протоколе. Месец дана пошто ју је издао, мотрополит је послао нову комисију по манастирима да све спроведу у дело и имовину монаха приме у општину. У овој комисији је поред шишатовачког архимандрита и реметског игумана био и раковачки архимандрит Никанор Јовановић, један од оних који су имали највећу приватну својину. Док је један од њих уписивао редом шта је који монах предавао у општину, дотле су други испитивали манастирске дугове, као и оне које су повериоци имали према њима. Тако је изгледало да је у јесен 1753. све завршено и да је у манастирима ситуација сређена у складу са старим наредбама. Али, ово је био само привид.¹⁶⁶⁶

Монаси на челу са манастирским настојницима прихватили су Правила, Вољу и Указ. Јавно нису могли ни да одбију Ненадовићеву наредбу о општежићу, али су је слабо спроводили у праксу. Берба винограда у јесен 1753. је бар делимично спроведена тако што су плод предали заједно, као имовину манастира. Овоме је опозиција постојала пре свега у Раковцу и Хопову. Било је оних монаха који су продали део имовине, нарочито стоке, док су већину изместили из Срема и наставили и даље да уживају приходе од ње. Винограде су почели да дају напола, а покретну имовину су склонили на сигурно (често код сродника). У Хопову су сви продавали своје вино, а заједнички обед у трпезарији је био само привид. Отпора је било и у самом манастиру Гргетегу, којим је управљао директно митрополит

---

¹⁶⁶⁵ Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, 26–32.

¹⁶⁶⁶ Димитрије Руварац, *Кад је и како је постало општежитије у фрушкогорским манастирима*, Српски Сион, број 24, Сремски Карловци 1904, 703–704; Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, 32–40.

Павле. На Божић 1753/1754. митрополит је упутио манастирима посланицу у којој их је подсећао на значај завета, немешања са женама, заједницу, неједење мяса итд. Покушавао је да их поукама упути у прави монашки живот.¹⁶⁶⁷

Први отпор који су настојници манастира показали митрополиту десио се током његовог пута у Будим, где је требало да се сретне са краљевским персоналом Фекетеом. У име манастира њега су до Сегедина пратили архимандрити Захарије, хоповски, Вићентије, шишатовачки, и Нићифор, крушедолски, као и кувештински игуман Нил (Клеутовић). У међувремену је митрополит поновио наредбу свим манастирима 8/19. фебруара 1754. да се морају чувати изласка из манастира.¹⁶⁶⁸ Претпостављамо да на путу архимандрит Вићентије није правио никакву опозицију, јер је он вршио визитацију и иначе у манастирским пословима био Ненадовићу десна рука. Остала тројица су митрополиту саопштили да не знају како ће се виногради копати (на пролеће) и да не могу да држе његову наредбу јер се плаше да ће се монаси разићи. Међутим, митрополит им је само одговорио да се врате у своје манастире, а да ће се он постарати о свему и упутити им наредбе на време. Вративши се на Фрушку гору, манастирски настојатељи су решили да организују отпор митрополитовим наредбама, а вође су била двојица архимандрита – крушедолски Нићифор и хоповски хаџи Захарије. Они су организовали збор манастирских настојатеља у хоповској кући у Иригу 10/21. марта 1754. Констатовали су да не могу живети без ошопштине и да о томе треба да обавесте митрополита. Ненадовићу је послато писмо, које је примио у Будиму и одмах им доста смирено одговорио да није он увео општежиће, него сам Господ, а да нигде не постоји ошопштина, него само на Фрушкој гори. На податак да ће монаси бежати у Илок и Варадин, само им је поручио да ни тамо нема ошопштине. Међутим, писмо је било тек маневар, јер када се митрополит вратио из Будима у Даљ, где су га дочекали тројица архимандрита (крушедолски, хоповски и раковачки), он је наредио да их ухапсе и спроведу у Карловце у затвор. Од архимандрита није ухапшен само Вићентије Поповић, који је у наредном периоду поново кренуо по манастирима да уређује стање и бори се против приватне својине. Био је то још један од доказа да није наклоњен митрополитовим противницима. У то време најгласнији је био врнички игуман Стефан Зорановић, који је био узнемирен јер је чуо да шишатовачки

---

¹⁶⁶⁷ Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, 41–46.

¹⁶⁶⁸ АСАНУК, МПА „А“ 30/1754.

архимандрит иде по манастирима и затвара цркве онима који не прихвате општежиће. Затворио је и сам Шишатовац због отпора сабраће, а око манастира су постављене страже. Игумане који су чинили отпор – Бешенова, Јаска и Врдника, Вићентије Поповић је збацио са управе и ставио их под епитимију (да немају право свештенодејства) шест година. На исти начин су кажњени и архимандрити у карловачком затвору.¹⁶⁶⁹

Митрополит Ненадовић је у извесној мери попустио у погледу монашке приватне својине и дозволио је да манастир сваком сабрату да по 12 форинти годишње за ситне трошкове. Поред тога, игуман је био дужан да свима купује одећу и обућу од продаје вина, ракије или друге заједничке имовине. Ако би монаси нешто добили изван манастира, под условом да то нису сарандари, парусије и проскомидије, све је остајало њима, само су то морали да пријаве, како би било уписано у протокол. Коначно решење овог проблема митрополит је препустио Синоду. Како је то постало већ пракса, он је почео да ради на Петровдан 1754. На четвртој седници донето је решење да се у манастирима безусловно мора поштовати општежиће, али је ослободио ухапшене архимандрите и осуђене игумане. Наглашено је још једном свима да се морају држати заједништва, под претњом строгим казнама.¹⁶⁷⁰ Свако ко се буде противио општежићу требало је да буде не само кажњен него и премештен у други манастир.¹⁶⁷¹ Све је ово митрополит, поучавајући монахе, још једном поновио у свом циркуларном писму.¹⁶⁷²

Тек у наредном периоду дошло је до сређивања стања у манастирима, али је за неке било неопходно да прође и више година. По подацима из 1758. види се да је строжа дисциплина тек те године уведена у Крушедолу. Братски сабор је тада уредио односе са архимандритом, као што је уредио и манастирску трпезу, коју је по митрополитовим упутствима новембра 1758. формирао архимандрит Вићентије Поповић. Наглашено је још једном шта су монашка дужност а шта обавезе појединих особа (еклесијарха, трапезара, кључара итд.). Монасима је и тада било тешко општежиће, те су се жалили да им у липсавају коњи, нарочито архимандритови, на основу чега се види да је још увек постојала извесна осопштина. У крушедолском братском сабору крајем 1758. поновљене су неке наредбе о заједници које је већ митрополит Ненадовић донео 1749, што говори да су се сви

---

¹⁶⁶⁹ Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, 46–55.

¹⁶⁷⁰ АСАНУК, МПА „А“ 174/1754;

¹⁶⁷¹ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1754.

¹⁶⁷² Д. Руварац, *Када је и како је постало...*, 717–718; Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић...*, 56.

споро навикавали на ова правила, као и да су их кршили и противили им се. Током 1759. у овај манастир је долазио архимандрит Вићентије да по налогу митрополита утврди његова Правила, Вољу и Указ, нарочито у погледу заједничког живота, спречавања скитања и беспотребног скупљања милостиње. Проблема ове врсте је повремено било и касније, чак 1767.¹⁶⁷³

Стање у српским манастирима, нарочито сремским, кроз које је прошао највећи део јерархије и на чије монахе се рачунало у епархијском подмлатку, било је дуго времена лоше. Како су монаси често били свештенички удовци, необразовани и недисциплиновани, нарушен је основни мотив због којег су основани манастири. Ситуацију је покушавао да поправи митрополит Вићентије Јовановић, а управо је Ненадовић у том циљу објавио његова Правила. Како то није пошло за руком поменутом митрополиту, а стање временом постало толико лоше да литургије нису служене ни када су били важни празници, монаси се одавали опијању и уживали приватну својину, решио је митрополит Павле да све ово измени и одмах по доласку на чело цркве поново је потврдио Правила митрополита Вићентија, којима је додао своје Вољу и Указ. Кроз њих је желео да поврати ред у манастирима, да искорени осопштину, тј. приватну својину, а уведе правило општежића и заједнице. Тако је требало да монаси сами предају све што су имали у заједницу, да ревносно служе литургије и брину о свом моралном животу, као пример другима. Када ни до тога није дошло, упутио је у сремске манастире посебну четворочлану комисију, после које је он долазио у сваки да поучи монахе и утврди у њима прописе које је донео против осопштине. Иако је овај посао, обављен 1753, пружао извесну слику сређивања стања, до тога није дошло и јак отпор се осетио марта 1754. када су манастирски настојатељи тражили од Ненадовића да им дозволи приватну својину и живот по којем су живели до тада. Митрополит је реаговао доста оштро, вође отпора је похапсио, док је у манастирима увео нове управе и присилио их да поштују Правила, Вољу и Указ. Иако је и у наредном периоду спорадично било отпора у вези са овим, Ненадовић је врло успешно поништио сваку опозицију од стране монаха и увео ред у њихов живот у складу са црквеним правилима. Било је то још једно поље на којем је Павле Ненадовић постигао успех, што је нарочито било важно за наредни период када су од сремског монаштва бирани нови епископи.

---

¹⁶⁷³ Сава Петковић, *Манастир Крушедол*, Српски Сион, број 6, Сремски Карловци 1906, 166–169.

6. 4. Ктиторска делатност

Време управе Павла Ненадовића Карловачком митрополијом у многим сегментима је обележено променама у њеном животу. То се најбоље може видети на подручју школства и пастирског рада, чему је митрополит дао свој лични печат. Управо у његово време завршава се једна фаза барокног сликарства а почиње друга, са њим се завршава и српска културна оријентација према Руском царству, на крају с њим се завршава време када је држава мање утицала на цркву и од њега почиње онај период који је карактерисало смањење привилегијалних права српског народа. Поред наведеног не може се занемарити ни Ненадовићево ктиторство, уочљиво већ у бризи о школама и средствима која је издвајао за њих, мада је тиме само почео ктиторску делатност.

На почетку своје управе покушавао је да отвори штампарију за Србе. Ова идеја није била нова и у Монархији ју је изнео још патријарх Арсеније III, а понављали су је готово сви првојерарси. Ни Ненадовић у овом послу није заостајао и већ је међу предлозима које је упутио 1750, током боравка у Бечу, био један који се тицао отварања штампарије у којој би књиге биле штампане за Србе и друге православце који су се налазили под његовом јурисдикцијом. По повратку из Беча наставио је да ради на овоме, предлажући да она буде отворена у манастиру Раковцу, месту његовог пострига, које није далеко од митрополијског средишта. Као главни аргумент за њено отварање је навео да се доста новчаних средстава одлива из Монархије, јер Срби неопходне богослужбене књиге купују претежно од Руса, а отварањем штампарије све би се завршавало у држави, која би од тога имала финансијске користи. Поред тога, како је напомињао агенту Оренгију, отварање једне штампарије би довело до ширења књига и тиме подизања новог образовања код Срба, од чега може бити само користи.¹⁶⁷⁴

Митрополитово објашњење у складу са меркантилистичком политиком, какву је Хабзбуршка монархија водила, наишло је у Бечу на одобравање. Када су се заинтересоване стране под председништвом грофа Коловрата састале у Илирској дворској депутацији, 10. новембра 1750. ово је и констатовано, али су у одговору који је требало да се упути Ненадовићу изнели да се штампарија никако не може отворити у неком од фрушкогорских манастира, јер у њима државни надзор, тј. цензура, не би имао довољно увида шта се ради.

¹⁶⁷⁴ АСАНУК, МПА „А“ 546, 549. и 615/1750.

Зато су као боље решење предложили Осек, где живи знатан број Срба. Надзор би био лакши, а ни митрополијска резиденција није пуно удаљена. Од тада се у наредном периоду водила борба између става Депутације и митрополита где би требало отворити штампарију.¹⁶⁷⁵ То није спречавало ни једне ни друге да раде на овоме. На седници Илирске депутације одржаној 10. децембра 1750. поново је наглашено претходно решење о месту штампарије, а донето је једно у погледу тога да све трошкове око отварања и издржавања мора да сноси сам клер.¹⁶⁷⁶ Гроф Коловрат је био при ставу да је боље да буде отворена у Осеку, него на неком другом месту, нарочито не у манастиру. Сматрао је да би у Осеку била и боље заштићена од евентуалних пљачкашких насртаја.¹⁶⁷⁷

Почетком 1751. стигао је митрополиту одговор у вези са штампаријом у којем је наглашено да би она могла бити основана у Осеку, где би била под надзором ондашњег војног команданта, док би све трошкове за њено оснивање требало да сноси митрополит. То је био начин да држава контролише шта ће се у њој штампати, као и да у том послу смањи митрополитов утицај.¹⁶⁷⁸ Све ово није Ненадовића поколебало да ради на отварању штампарије, напротив, учинио је нов предлог који је био још радикалнији, односно да штампарија буде отворена у самој његовој резиденцији, износећи схватање да би отварање у Осеку само довело до додатних трошкова, пре свега око транспорта књига и материјала, док би то изостало ако се отвори у Карловцима. Када је у августу 1751. током аудијенције код Марије Терезије предао српске захтеве, између осталог је у њима стајао и онај за отварање штампарије у његовој резиденцији.¹⁶⁷⁹ После овога јављено је 8. новембра 1751. митрополиту да му се дозвољава отварање штампарије у резиденцији, али да све што буде у њој штампано мора поднети цензору на увид, при чему је сам митрополит требало да буде први цензор, док би изнад њега био виши, запослен у Илирској дворској депутацији, као надлежној инстанци за апробацију, тј. дозволу да нешто буде штампано.¹⁶⁸⁰ Добивши овакво решење, митрополит је почео да се преко монаштва и свештенства на разним странама распитује шта је све потребно за њен рад и колико би средства требало да у њу уложи. У ту сврху је користио податке које су православни монаси добили још 1749. од

---

¹⁶⁷⁵ АВ, ИДКД, 1841.

¹⁶⁷⁶ АВ, ИДКД, 1842.

¹⁶⁷⁷ АВ, ИДКД, 2335.

¹⁶⁷⁸ АСАНУК, МПА „А“ 19/1751.

¹⁶⁷⁹ Ненад Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић и одбрана Привилегија 1751. године*, Susreti kultura, zbornik radova, knjiga II, Novi Sad 2013, 914–915.

¹⁶⁸⁰ АСАНУК, МПА „А“ 179. и 192/1751.

букурешког митрополита Неофита. Дописивао се 1751. и са брашовским протопрезвитером Јевстатијем, тражећи да се распита у Римничкој или некој другој штампарији шта је све за отварање нове потребно, колико новца за то треба и да ли би неко био вољан да ради у његовој. Посебно је тражио прецизне податке о словима, колико их потребно, каквих типова и облика, где и како да их наручи, затим шта је све неопходно од других предмета, где да их купи, поготово мастило и хартију. На основу добијених података митрополитове канцеларисте су израчунале да ће за штампарију бити потребно 5 радника са недељном платом од 3 форинте, што је за тројицу годишње износило 780 форинти, док би управникова плата била 260 форинти. За набавку машина, слова, хартије и других предмета требало је платити још 4.350 форинти и 30 крајцара.¹⁶⁸¹

Доста висока средства која је требало издвојити за отварање штампарије привремено су успорила рад на томе, али је митрополит тражећи повећање својих прихода, често истицао да ће управо на основу банатских кнежевских дуката моћи да је отвори.¹⁶⁸² Чак је и у време сукоба са бачким епископом Висарионом сматрао да обојица на то троше драгоцену средства од којих би било боље отворити и издржавати штампарију.¹⁶⁸³ Како није било довољно средстава у Народној каси, јер су враћани дугови тројице Ненадовићевих претходника, Синод из 1752. је овластио митрополита да ради штампарије подигне зајам, и у наредном периоду је отвори.¹⁶⁸⁴ Међутим, у све се ускоро умешала Угарска дворска канцеларија тражећи да се владарска дозвола модификује и да она не буде надлежна само за штампање српских теолошких дела него и унијатских. Синод из 1753. је ову могућност одбио инсистирајући на чињеници да је штампарија требало да ради на корист Срба и православца. Из страха да би се унија на овај начин увукла међу православне, митрополит је са епископима био спреман да, ако владарка изађе у сусрет жељама Угарске канцеларија, одустане од отварања штампарије. С друге стране, ако не прихвати жеље Угарске канцеларије, предвиђено је на истом Синоду да се за њено отварање распише порез у народу, како би била што боље опремљена.¹⁶⁸⁵ Противници отварања чисто српске штампарије били су и бискупи Пал Форгач, Франц Бакоци,

---

¹⁶⁸¹ АСАНУК, МПА „А“ 109/1751.

¹⁶⁸² АСАНУК, МПА „А“ 245/1752.

¹⁶⁸³ АСАНУК, МПА „Б“ 82/1752.

¹⁶⁸⁴ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1752.

¹⁶⁸⁵ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1753.

Ладислав Срењи (сремски) и Мануел Олшовски, мункачки викар.¹⁶⁸⁶ На томе се завршио рад на отварању српске штампарије. Митрополит није имао намеру да дозволи мешање унијата или католика у њен рад, а средства су недостајала, те је, нажалост, цео план овде стао. Питање више није ни покретано, једино је цару Јозефу II, када је пролазио Банатом и боравио у манастиру Бездину, речено да Срби немају штампарију, а да ону у Мункачу не могу да користе јер није „аутентична“, тј. православна. И овде се видео страх од утицаја других вера на православну.¹⁶⁸⁷

Поред неуспелог отварања штампарије није прошао позитивно ни Ненадовићев предлог да се оснује још једна митрополијска резиденција. Наиме, он је у првој половини 1755. покушавао да добије дозволу за градњу нове митрополијске резиденције и саборне цркве, али не у Карловцима, него у Петроварадину, указујући на то да је и некада било две резиденције, једна у Карловцима и друга у Београду, који је услед рата изгубљен, због чега је молио да се дозволи зидање нове.¹⁶⁸⁸ Међутим, 14. јуна му је командант Славонско-сремске војне границе, гроф Фон Мерси, одговорио да је за такав наум надлежна владарка и да мора добити њену резолуцију како би приступио градњи.¹⁶⁸⁹ Нема индиција да јој је он овакву молбу поднео на разматрање, као што нема ни владарског одговора, из чега се закључује да је митрополит одустао од овог захтева.

Иако су његове ктиторске замисли у погледу штампарије и нове резиденције наишле на неразумеваше, подизање нове саборне цркве је наишло на добар одјек, а највећи део средстава за њу је дао управо Ненадовић. Прве индиције да жели да подигне нову саборну цркву јавиле су се 1755. у склопу плана за отварање нове резиденције у Петроварадину. Претпостављамо да је га неуспех на овом плану окренуо намери да уместо дотадашње карловачке саборне цркве подигне нову. После Ускрса 1758 (који је падао 19/30. априла) митрополит је позвао вернике из Карловаца да присуствују полагању темељца и освећењу градње за нову саборну цркву што ће он одржати на дан Светог јеванђелисте Марка (25. априла / 6. маја). Послао је посланицу и целом српском народу у којој је објавио да подиже ову цркву, а да народ, колико ко може, приложи за њу. У том смислу објашњавао им је да је дужност сваког појединца да се стара о својој мајци, из чега

---

¹⁶⁸⁶ АВ, ИДКД, 706; N. Gavrilović, *Ketten-Wulfenov izveštaj...*, 460–461.

¹⁶⁸⁷ АСАНУК, МПА „А“ 56/1768.

¹⁶⁸⁸ АСАНУК, МПА „А“ 375/1755.

¹⁶⁸⁹ АСАНУК, МПА „А“ 414/1755.

је произлазило да је дужност народа да се стара о мајци цркви, а саборна је управо то требало да буде. Истакао је да је реч о објекту који мора бити највелелепнији у Митрополији, јер такво место саборној цркви и припада, као храму у којем се рукополажу епископи, уводе у трон митрополита и у којој се узносе молитве које су збир свих других молитви хабзбуршких православаца.¹⁶⁹⁰ Зато је и било достојно да за њу народ нешто и уради, те их је молио за помоћ у градњи, тако што би дали неки прилог који није морао бити новчани, него су и лично могли да помогну у довожењу материјала или давањем неког материјала. На крају је закључио да ће овом милостињом учинити добро дело, нарочито парусијама и сарандарима, а то им се све уписује за вечни живот. Ради овога је митрополит у сремске протопопијате послао своје егзархе.¹⁶⁹¹

Иако је, како је речено, за градњу саборне цркве тражио прилоге, на крају је он дао највећи део новца, тј. од 89.200 форинти колико је градња коштала, народ је дао 17.684, манастири 4.488 а Ненадовић 67.028 форинти, или више од 75% свих трошкова.¹⁶⁹² У укупан износ средстава ушле су и поједине казне које је изрицала Конзисторија свештеницима. Тако се зна да је у корист зидања цркве 1758. Синод изрекао казну од чак сто дуката протопопу Илији због неких напада на администратора Темишварске епископије Арсенија Радивојевића.¹⁶⁹³

План за ову цркву је израђен у Бечу, док се као старешине радова помињу неки Коста Цинцарин и Јоханес Немац. Стара црква, још из времена власти Османског царства, која се налазила на месту садашње Саборне, порушена је 1758. и почела је градња нове, која је завршена за четири године. Овај објекат је постао најрепрезентативнија грађевина не само у Карловцима него и у широј околини. Довољно је упоредити Саборну цркву са друга два карловачка храма да се ово лако уочи. Док су они у архитектонском смислу знатно скромнији, са јасним традиционалним примесама у архитектури, дотле је Катедрална црква оличење барокне архитектуре. У раду на њој укључена су и нека идејна решења српских мајстора, пре свих Захарије Орфелина, који је пројектовао украсне детаље торњева и малог кубета у барокно-рокајном стилу. Они су, међутим, 1909. замењени класицистичким, како би се слагали са Патријаршијским двором, те данашња црква у том

¹⁶⁹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 232. Protocollum..., 1757–1759.

¹⁶⁹¹ АСАНУ, 12176а, Посланица од 1/12. маја 1758.

¹⁶⁹² Димитрије Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти Митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*, Нови Сад 1927, 30.

¹⁶⁹³ АСАНУК, МПА, Синод 1728–1776, Синод 1758.

смислу нема оригиналан изглед. Западна фасада је претрпела највише измена, јер је данас раскошнија него што је била када је црква завршена 1762. Сви елементи који су 1909. уклоњени били су у стилу бечког рококоа у складу са истим који су се налазили на католичким црквама. Рококо елементи су замењени и у унутрашњости цркве, нарочито на хорском простору. Једино што је остало оригинално је мали барокни забат између торњева, који сведочи о Ненадовићевом разумевању раскошног барока.¹⁶⁹⁴

Саборна црква није била једино што је митрополит Павле подигао. Познато је да је на Даљском властелинству подигао економске зграде и две куће, претежно од средстава која је од овог поседа и добијао. Ипак, важно је напоменути да је од својих средстава подигао и једну капелу у Добрим водама посвећену Успењу Пресвете Богородице 1758. Она је имала облик једнобродне грађевине, са звоником на западу. Била је мањих димензија, у складу са својом наменом. Нажалост, срушена је током Другог светског рата. Приликом украшавања ове капеле, пре свега њеног иконостаса, митрополит се служио готовим решењима манастира Раковца, тј. његове гробљанске капеле. Ипак није био најзадовољнији сликарским радовима па је тражио да се изврше неке корекције.¹⁶⁹⁵

Поред Саборне цркве и капеле у Добрим водама, митрополиту Павлу се може приписати и подизање манастира Гргетег, иако његов завршетак није доживео, него је то учинио митрополит Јован Георгијевић. Овај манастир је доживео прави преображај у време митрополита Павла. Најпре је радио на измени његових конака. Већ у августу 1751. он је почео да зида један њихов део на северној и источној страни, а новембра 1752. послови су били готови. Следеће године почео је да зида конаке са западне манастирске стране, а подизао је изван манастира и економске зграде. Капија, тј. конаци, изнад улаза у манастирски комплекс је завршена 1760. После тога је Ненадовић кренуо у најважнији подухват, а то је зидање саме манастирске цркве. Стара, триконхосне основе је порушена, а нова је зидана у складу са барокним стремљењима у архитектури. Митрополит је у једном циркулару августа 1767. позвао манастире да пошаљу у Гргетег једна манастирска и једна прњаворска запрежна кола како би преносили камен и циглу за зидање цркве. Вероватно је са овим у вези био и његов боравак у Гргетегу током лета 1766. и 1767. Иако

---

¹⁶⁹⁴ Бојана Ибрајтер-Газибара, *Патронаитво митрополита Павла Ненадовића*, ЗМСЛУ, 37, Нови Сад 2009, 171–172.

¹⁶⁹⁵ Мирослава Костић, *Димитрије Бачевић*, Нови Сад 1996, 27–28, 31–37; Б. Ибрајтер-Газибара, *Патронаитво митрополита Павла Ненадовића*, 170.

је добар део радова завршен за његовог живота, финални на градњи и украшавању су завршени у време митрополита Јована 1771, по Ненадовићевом плану. Манастир је претрпео значајне измене крајем XIX века, а потом велика страдања у Другом светском рату. Савременици митрополита Павла су забележили да он не само да није узимао приходе од Гргетега него да је трошио и своје како би га сазидао, заједно са конацима, те се он може сматрати као једини ктитор конака и први нове цркве, док би други свакако био митрополит Јован.¹⁶⁹⁶ Поред Гргетега, давао је велике прилоге и за друге манастире, а готово у сваком је оставио парусије и сарандаре. У Ковиљу је за иконостас дао 100, а у Раковцу 300 дуката.¹⁶⁹⁷

Ненадовић је отпочео ктиторство и ступио у контакт са уметницима још као епископ, и пре него што је ушао у своју епархију. Наиме, за њега је Христофор Џефаровић док је боравио у Бечу као „стални изасланик на Двору Њеног Краљевског Величанства ради потврђивања општенородних Привилегија“¹⁶⁹⁸ (1743) израдио бакрорез *Свети Кузман и Дамјан са изгледом манастира Раковца*, који је епископ поклонио овом манастиру. У овој сложеној композицији централно место заузимају двојица поменутих светаца изнад којих су непосредно анђели и Богородица, која их благосиља. У горњем делу бакрореза је представа Свете Тројице, а у доњем сам манастир Раковац. Сматра се да је ово први српски бакрорез са композицијом историјске аутентичности. Са стране се налази дванаест медаљона са представама из живота светих Кузмана и Дамјана. Решења за композицију су преузета из *Илустроване Библије* Јохана Урлиха Крауса, штампане у Аугзбургу. Ово само говори да је Ненадовић прихватио барокни стил и настојао да га већ као епископ прошири. Исте године за Ненадовића Џефаровић је изрезао и синђелију, која је коришћена приликом давања парохија у Горњокарловачкој епархији.¹⁶⁹⁹

По повратку са првог пута у Беч, као митрополит, Ненадовић је – по тадашњем обичају да сваки првојерарх када преузме кормило цркве изда и своје култно-утилитарне предмете – наредио да за њега направе аер, прекривач за дискос, плаштаницу и антиминос, на којем је истакнуто његово име. Испод представе на плаштаници се налазио текст: „Во царстви твојем помјани Господи раба Твојего АрхиЕпископа и Митрополита нашего Павла

---

¹⁶⁹⁶ Душан Кашић, *Манастир Гргетег у XVIII веку*, у: *Манастир Гргетег*, Нови Сад 1990, 56–59; Војислав Матић, *Архитектура манастира Гргетега*, у: *Манастир Гргетег*, Нови Сад 1990, 70–77, 82–88.

¹⁶⁹⁷ Д. Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти...*, 30.

¹⁶⁹⁸ Динко Давидов, *Српска графика XVIII века*, Београд 2006, 110.

¹⁶⁹⁹ Б. Ибрајтер-Газибара, *Патронаитво митрополита Павла Ненадовића*, 130–134.

Ненадовића“. Прва три предмета је урадио Цефаровић, док је антиминос дело непознатог аутора. По композицијским решењима најсложенији је био антиминос са представом Оплакивања Христовог. Од фигура још се појављују Марта, Јосиф, Марија Магдалена, Богородица, Никодим, Јован, анђели, јеванђелисти, представа Голготе, Христовог гроба и панорама Јерусалима. Цело решење за антиминос је преузето са антиминоса Ђорђа Трапезунтског израђеног 1733. у Бечу за Јерусалимску патријаршију.¹⁷⁰⁰

После Цефаровићеве смрти митрополит је на бакрорезима сарађивао највише са Захаријем Орфелином, својим канцеларистом, коме је извесно био и нека врста мецене. Године 1758. Орфелин је за митрополита направио књигу у бакрорезу *Ортодокс омологија* (иако је текст митрополит написао још 1754), која представља извод из *Катихизиса* кијевског митрополита Петра Могиле. Овде се налази и Орфелинова песма-панегирик митрополиту Павлу. Исте године резао је за Ненадовића и представу Света тројица са архистратигом Михајлом. Поред код Орфелина, бакрорезе је наручивао и у Бечу, најпре за манастир Свету Ану код Јакоба Шмуцера – *Света Ана са Богородицом* (1758), а потом код истог уметника *Манастир Лепавину*, док је код Томе Месмера поручио *Манастир Свету Ану* и *Манастир Студеницу*. Следеће године је помогао Орфелину да изда своју *Калиграфију*, у којој је најзначајнији лист титуларни Павла Ненадовића.¹⁷⁰¹

Поред утицаја на српски бакрорез, Ненадовић је на исти начин утицао и на барокно сликарство. Свакако се без његове дозволе Јов Василијевич не би могао препустити сликарству у Крушедолу 1750. Иако митрополит овде није био ктитор, он је био творац сложеног сликарског програма који је красио припрату. Тако се ту среће идеја српских деспота Бранковића, потом Маријанске теме, са циљем да се истакне глорификација Карловачке митрополије над којом бди Богородичина заштита. Претпоставља се да је Ненадовић идејни творац и композиција које је у наосу манастира осликано Стефан Тенецки 1756. Најзначајнији сликар којем је Ненадовић поверавао послове, тј. који је био нека врста његовог придворног сликара, био је Димитрије Бачевић. Он је радио управо у Срему под митрополитовим надзором. Осликавао је капелу у Добрим водама, а потом иконостас Горње цркве у Карловцима, чији је идејни творац опет био митрополит Павле. Уопште, Ненадовић је оцењен као особа која диктира новине у сликарству, мада их изводе

---

¹⁷⁰⁰ Исто, 135–139.

¹⁷⁰¹ Исто, 140–145.

сликари, а Бачевић је био један од њих, пре свега као митрополитов придворни сликар који је имао повлашћен положај и добијао већину значајних сликарских поруџбина.¹⁷⁰²

Како је полагао доста на развој уметности и често осмишљавао сликарске композиције, Ненадовић је и наручивао своје портрете. Неколико њих је сачувано до данас, од којих је најпознатији портрет чије се ауторство приписује Теодору Крачуну. Међу његовим портретима сачуван је и један из времена када је био горњокарловачки епископ. Овај портрет је наручио од тада угледног сликара Руса Василија Романовича. На основу његовог бакрорезног портрета у медаљону настале су неке копије сликарског портрета. Нацрт за бакрорез је урадио Теодор Крачун, а сам портрет је настао после митрополитове смрти, јер се у запису налазе подаци о њој. Митрополит је представљен до појаса, како у једној руци држи жезло, а у другој придржава крст који му виси на посебној траци. Ово је био крст који је добио од владарке, чиме се истицала посебна наклоност. На глави је имао камилавку, огрнут је митрополијским плаштом, испод којег се види богато украшена мантија. Испод медаљона је барокни сокл, са грбом Митрополије и племићким Ненадовића. Бакрорезни портрет је данас у власништву Мађарског националног музеја у Будимпешти. У медаљону се налази не баш срећно израђен Ненадовићев портрет из 1757. који је у част доласка Мојсија Путника на место бачког епископа урадио Захарија Орфелин. У овој представи он се налази између Марије Терезије и цара Франца Стефана. Изнад сваког од њих је написана једна реч, која означава шта у постављању Мојсија Путника раде, па је тако изнад Марије Терезије стајало „допушћајет“, изнад митрополита „благословљајет“ а изнад цара „соизвољајет“. Ненадовићев портрети су се налазили у многим манастирима и епископским резиденцијама. Реч је свакако о копијама, којих је било и по приватним домовима, чак пола века након митрополитовој смрти.¹⁷⁰³

Претпоставља се да је већина Ненадовићевих портрета урађена на основу Крачуновог. На њему је митрополит представљен са свештеничком капом која је постављена (оперважена) светлијим материјалом. Постављен је у такав положај да из свих углова гледа у посматрача. На свим портретима, па и на овом, виде се његов прав дуг нос, смеђа брада уредно подшишана, као и смеђа коса. Такође се виде и седе власи. Обучен је у

---

¹⁷⁰² Исто, 148–166; М. Костић, *Димитрије Бачевић*, 16, 44.

¹⁷⁰³ Катарина Васић, *Портрети српских архијереја у Карловачкој митрополији (1690–1790)*, Нови Сад 2013, 22, 38, 47, 49, 53, 55, 89, 129, 132, 136, 141, 142; Динко Давидов, *Каталог графичких портрета, у: Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 1965, 147.

доста једноставну мантију, црвенкасте боје, какав је и платнени оковратник на који је закачен богато украшен крст. Једино багатије украшено на мантији су делови на којима су причвршћена дугмад. Сачувано је бар пет копија овог портрета. За разлику од њега постоји још један на којем је митрополит млађи. На њему је представљен у архијерејском плашту, док у руци држи пастирско жезло. На глави је имао камилавку, док су му брада и бркови тамни. У позадини се види богато украшена митра на којој преовлађују црвени тонови. Крст који му виси на златном ланцу такође је богато украшен, док су на плашту у угловима представе јеванђелиста, од којих се види само онај на левој страни посматрача. *Плави портрет* митрополита Ненадовића, који се чува у Сентандреји, дело је несумњиво мајстора слабијег изражајног стила. Открива особу полуседе браде. Одежда и свештеничка капа су плаве боје, а капа има један део пресвучен црним платном. Богато украшен крст је био на црвеној траци око митрополитовог врата. По плавој одећи постоје дискретне црвене шаре, као и црвени детаљи око дугмади направљени као на официрским богатим униформама. У Сентандреји се чува и копија оног портрета где је Ненадовић представљен као млађа особа.¹⁷⁰⁴

Митрополит Павле Ненадовић је још пре ступања на чело цркве наручивао графике код Христофора Цефаровића, водећег српског бакроресца. Ова сарадња је настављена и после 1749. а митрополит је покушавао да утиче на развој уметности код Срба јер је преко ње уносио новине западноевропског барока и уклапао се у културне и друштвене оквире Хабзбуршке монархије. Покушаји отварања штампарије за Србе и друге православне народе водили су ка верској сигурности, а страх од увлачења унијата у овај посао је на крају довео до тога да се одустало од целог посла. Када кроз штампарију није могао да брани православну теологију, митрополит је то све отвореније почео да ради кроз уметност која је настала под утицајем руских стваралаца, али је у себи носила пуно тога из западноевропског барока, као доминантног изражајног стила у највећој православној царевини. Иако је трансфер стваралаштва ка Србима носио и много тога из католичке цркве, то није сматрано опасним, јер је већ било на неки начин проверено у руској цркви. Зато је Ненадовић могао да у новом стилу наручује своје портрете, ктиторише зидање најзначајнијег српског барокног храма – Саборну цркву у Карловцима, затим да подигне барокну капелу у Добрим водама на Даљском властелинству или највећи део манастирског

---

¹⁷⁰⁴ Олга Микић, *Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 1965, 79–82.

комплекса укључујући и цркву у Гргетегу. Из његове употребе уметности види се да ју је схватио као позориште за вернике у којем је он често делио улоге или са епископима био главна личност. Такав став је могао да види у Бечу и пренесе га међу Србе, копирајући дворски церемонијал. Чак је и његова сахрана, о којој ће бити више речи напред, била својеврсни театар, по последњи пут с њим у главној улози.

7. Смрт и сахрана

Одговор на Хадиково писмо било је последње што је митрополит Павле упутио. Озбиљно болесног ускоро су га посетила двојица владика, бачки Мојсије и темишварски Вићентије. Већ седам месеци боловао је од водене болести, тј. воде у плућима, што је јасно упућивало на срчане проблеме.¹⁷⁰⁵ Двојица епископа су у Карловце стигла 25. августа и већ следећег дана послала су циркулар осталим епископима и администраторима седисвакантних владичанстава да је у два часа после поноћи, 15/26. августа 1768, после завршетка бденија поводом празника Успенија Богородице (Велика Госпојина), у сну „окончал благопомјанути Архиепископ и Митрополит наш Господин Павел Ненадовић временују, а преселилсја на вечнују жизан“.¹⁷⁰⁶ Уз обавештење о смрти митрополита ишла је и наредба да се она огласи по свим местима и црквама у којима се мора држати помен за покојника, а да се епископима оставља време до 31. августа / 11. септембра да дођу у Карловце, када ће првојерарх бити сахрањен.¹⁷⁰⁷ Истог дана послали су писмо настојатељима сремских манастира да троструким звоњењем током дана огласе митрополитову смрт. Од примања писма је наређено да почну да га помињу у молитвама, а да одмах игумани и архимандрити са најугледнијим монахом крену у Карловце, како би свом владици и архиепископу служили последњу службу. Писмо је прво стигло у Ремету, 15/26. августа у 20 часова, а сат и по касније у Крушедол, да би на крају, 24. августа / 4. септембра, било донето у Фенек.¹⁷⁰⁸ Поменути двојица епископа су одмах обавестила и Илирску дворску депутацију да је митрополит преминуо.¹⁷⁰⁹ Два дана касније (28. августа) у Карловце је стигао генерал аудитор Фон Јелучен и ставио судску забрану (шперту) на митрополитову заоставштину.¹⁷¹⁰ Већ 1. септембра секретар Илирске дворске депутације

---

¹⁷⁰⁵ Сава Петковић, *Збирка рукописа манастира Кувезждина, Дивше, Шишатовца и Гргетега*, Споменик САН, 3, Београд 1951, 75.

¹⁷⁰⁶ У Књизи записа манастира Шишатовца забележено је да је умро не у два него у пола два. С. Петковић, *Збирка рукописа...*, 75–76.

¹⁷⁰⁷ АСАНУК, МПА „А“ 136/1768.

¹⁷⁰⁸ Горан Васин, *Вест о упокојењу митрополита Павла Ненадовића настојатељима фрушкогорских манастира*, ЗМСИ, 82, Нови Сад 2010, 133–136.

¹⁷⁰⁹ АСАНУК, МПА „А“ 137/1768.

¹⁷¹⁰ АСАНУК, МПА „А“ 138/1768. Владике Путник и Видак су бринуле и о свим текућим пословима Карловачке митрополије, па су тако егзарху наредили да присуствује скупштини Сремске жупаније. АСАНУК, МПА „Б“ 8/1768.

Крепел обавестио је грофа Колера да му је јављено како је пре пет дана преминуо митрополит.¹⁷¹¹

Ненадовићеву сахрану су организовале владике Мојсије и Вићентије. Њих двојица су 29. августа затражила од Славонског команданта, генерала барона Франца фон Вулферсдорфа, да нареди један батаљон пешадије и ескадрон коњице који ће 11. септембра 1768, најкасније у 8 часова ујутру, бити у Карловцима и учествовати у церемонијалном делу митрополитове сахране.¹⁷¹² Иако се у изворима не говори о томе експлицитно, може се лако закључити да је Ненадовићево тело балсамовано и да је тако чекало дан одређен за сахрану, јер је било потребно доста времена да још неко од владика дође у Карловце и све се организује. Барон Фон Вулферсдорф је наредио пуковнику Александру Рашковићу да на сахрану доведе коњицу и пешадију. За то време су Путник и Видак послали позиве да у Карловце дођу официри: пуковници Рашковић и Белгради, потпуковник Станисављевић, обрствахтмајстер Николић, затим Новосадски магистрат, како би се састали 8. септембра и одлучили о депутацији која би ишла у Беч да обавести Двор да је митрополит умро, затим, која би изабрала администратора седисвакантне цркве и на крају како би и сами са својим подређеним официрима присуствовали митрополитовој сахрани.¹⁷¹³

Званичне царске новине *Бечки дневник* у осамдесетом броју из 1768, од 5. октобра, донеле су вест да је карловачки митрополит преминуо у 68-ој години, да је сахрањен 11. септембра, преносећи и опис погребња. На дан сахране већ у седам часова је батаљон Петроварадинског пука заузео позицију од митрополијског двора у два реда. У 9 часова је митрополитово тело изнето из Дворске капеле у коју је унето дан раније и формирана је колона која је чинила поворку. На првом месту су стајала деца која су ишла у Покровобогородичне школе, затим сви чланови цехова (карловачких и новосадских) са својим заставама на којима се налазио црни флор, иза њих су ишли грађани са упаљеним белим свећама, затим послужитељи са митрополијског двора обучени у црнину, као и официјанти (службеници на двору) који су били иза њих. Затим је следио сам ковчег са покојником, а иза њега низ од дванаест људи који су носили знакове митрополитове

---

¹⁷¹¹ АВ, ИДКД, 1163.

¹⁷¹² АСАНУК, МПА „А“ 139/1768.

¹⁷¹³ АСАНУК, МПА „А“ 140. и 141/1768.

власти, митру, жезло, крст, архијерејску одору и друге знакове његовог достојанства.¹⁷¹⁴ Затим је ишао Ненадовићев синовац, народни секретар Павле, у црнини, иза њега митрополитов исповедник и капелан, затим архимандрити бездински, шишатовачки и крушедолски, тројица асистената, затим владике бачки, темишварски и пакрачки. Иза њих је ишао славонски командант фелдмаршаллојтнант, барон Франц фон Вулфенсдорф, иза кога су ишли сви други официри са свећама на којима је био причвршћен грб Митрополије и Ненадовићев племићки грб. Потом, коморски и провинцијални представници са упаљеним свећама, градски магистрат, мирски свештеници у одежди за богослужење, и седамдесет монаха у црној монашкој мантији. После њих је ишло небројано много народа, који је закрчио све улице, посматрао цео приказ са прозора, чак и кровова кућа. Како је забележио Јован Рајић, народ је осећао да је изгубио великог заштитника због чега сви били тужни и хрлили су на његову сахрану. Поворка се кретала од резиденције на дунавску капију, потом ка Горњој цркви па преко брда до градске куће, поред чесме на велику капију. Затим је после обиласка око цркве ковчег унет у њу и положен на средину. Овде је владика Мојсије Путник са архимандритима и свештенством одржао службу и опело, а потом и беседу (*Сиромаси смо, немамо оца*), која је говорила колико је тога доброг донео покојник, и шта је за протеклих скоро двадесет година урадио за српски и румунски народ. После овога митрополит је сахрањен.¹⁷¹⁵

На оловној таблици која му је постављена у гробницу изнад главе записано је: „Овде почива преосвећени и превасходитељни Господин Павле Ненадовић, источне цркве грчког закона православни архиепископ карловачки, у Срему и читавог славеносрпског и влашког народа који се налази у царским и краљевским државама, и тајни саветник оба царска величанства, који је епископовао у Карлштату шест и по година, архиепископовао деветнаест и један месец, престаивао се 15. дана месеца августа у петак, а погребен је истог

---

¹⁷¹⁴ Ковчег је носило шеснаест јеромонаха, док су јеванђеље и псалтир читало њих 12. С. Петковић, *Збирка рукописа...*, 75–76.

¹⁷¹⁵ Wienerisches Diarium, oder Nachrichten von Staats, vermischten, und gelehrten Neuigkeiten, Num 80. Mittwoch den 5. Weinm. 1768; Ђорђе Рајковић, *Митрополит Павла Ненадовић. Биографско-историјска слика*, Летопис Матице српске, књига 137, Нови Сад 1884, 66–67; Јелена Тодоровић, *Ентитет у сенци*, Нови Сад 2010, 163–164.

месеца у недељу 31. дана у од њега сазиданом храму светог оца Николаја 1768. године. Поживе укупно 68 година.¹⁷¹⁶

После сахране у Карловцима су остала сва тројица епископа, а ускоро им се придружио и владика Јован Георгијевић, док су Данило Јакшић и Јосиф Стојановић опуномоћили Мојсија Путника да их заступа на састанку који је уследио после парастоса служеног покојном првојерарху, 10/21. септембра 1768.¹⁷¹⁷ Отворен је и митрополитов тестамент, који је он први пут написао 8/19. марта 1759, потом га оснажио 14. фебруара 1764. У њему је после краћег теолошког разматрања и фраза насталих у духу времена закључио да су Срби због својих грехова изгубили сопствену државу, због чега је саветовао браћу епископе и цео народ да се држе сложено, да чувају православну веру и буду одани аустријском царском двору. Одредио је да му тело сахране у манастиру Раковцу испред царских двери, јер „ту бо остригох и оставих власи моја, ту и кости моје да чајут обшчаго воскресенија“, или у Саборној цркви у Карловцима. Једино их је молио „да тјела моего по смрти не секут, ни парајут, ни утробу отдељујут, но цело земли предадут“. За његове парастосе одредио је да сваком свештенику дају по дукат, ђакону Вићентију 2 форинте, а осталим монасима по једну. За дугове које је он имао или које су имали према њему оставио је посебан протокол. Како су о свему састављени инвентари, по њима се може све проверити након његове смрти, док је препоручивао да се тада нико од његових послужитеља о томе не испитује, јер је све записано. По спецификацији ће оставити податке где се налазе оригинали Привилегија, а саветовао је да се на његово имање не ставља забрана. Препоручио је свом наследнику све своје служитеље, јер су њему били од користи па је сматрао да ће тако бити и будућем митрополиту. За стараоце тестаментa је одредио епископе арадског, бачког, темишварског и пакрачког, затим потпуковнике Александра Рашковића и Јована Белградија, постфелвалтера Андреја Андрејевића и синовца Павла. По потврди тестаментa од 14/25. фебруара 1764. одредио је за стараоце још пуковника Продановића, обрствахтмајстера Станисављевића, генерала барона Микашиновића и пуковника барона Љубибратића. Тражио је опрост од целог народа, ако се у нечему огрешио, док је он свима онима којима је то требало да уради, опростио

---

¹⁷¹⁶ Душан К. Петровић, *Митрополит Павле Ненадовић (1699–1768)*, Гласник, службени лист Српске православне цркве, Београд 1962, 190; Сава, епископ шумадијски, *Гробна места српских архијереја*, Крагујевац 1999, 143.

¹⁷¹⁷ АСАНУК, МПА „А“ 142/1768.

грехове. Наследнику је препоручивао свог синовца Павла у истом звању у којем је био код њега. Синовцу је у наследство оставио своју кућу у Будиму и кућу коју му је купио у Карловцима.¹⁷¹⁸

Током новембра 1768. Двор је озбиљно радио на томе да утврди ко је од владика каква особа да би знао и ко би био најпогоднији за Ненадовићевог наследника. У том смислу је за владика Јована Георгијевића наведено доста позитивних особина, да на њега није било притужби, да добро зна турски језик, док се немачким само служи. Уопште, о њему су дате само позитивне оцене. Речено је и то да се влада у складу са правом и да је доброг здравља. Познат је и као градитељ, не само двора у Вршцу него и у манастиру Златица, али и других објеката. За разлику од њега, владика Вићентије Јовановић Видак, који је добро говорио латински и немачки, није имао пуно позитивних особина, како је примећено, тј. против њега је било доста жалби локалног свештенства које су касније, доказано је, одбачене као неосноване. На крају, за владика Данила Јакшића је речено да је живео у потпуном складу са својим верницима и да се на њега нико није никад жалио. Доста је урадио на подизању православних богомоља. Претпоставка је да су наведена тројица у исто време били главни кандидати за будућег митрополита, при чему нема извештаја о Мојсију Путнику, Арсенију Радивојевићу и Јосифу Стојановићу. Вероватно су они као могући првојерарси одмах одбачени – Радивојевић јер је у протеклом периоду имао доста проблема са световним властима, Стојановић јер је направио пуно пропуста у вођењу дијецезе и од митрополита због тога био строго укореван, а Путнику је могла да смета његова младост и то што је смењен са администраторства Митрополије. За Двор је морало бити тешко прихватљиво да неког кога је управо сменио, без обзира што га није сматрао лошом особом и недостојном митрополијског звања, у чему се у будућности много пута доказао, буде нов митрополит. На крају, јасно је да Двору није одговарала личност чврстих ставова, при томе врло блиска покојном Ненадовићу. Ово је у самом почетку дискредитовало Путника, али и другу двојицу владика који су му били блиски – Видака и Јакшића. С разлогом је сматрано да ће једино бити погодан Јован Георгијевић,

---

¹⁷¹⁸ Димитрије Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти Митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*, Нови Сад 1927, 30–34.

због чега му је и препуштена администрација седисвакантном Митрополијом и црквом у Ердељу.¹⁷¹⁹

Митрополитова имовина, а пре свега пасива, прегледана је у наредном периоду уз помоћ секретара Павла Ненадовића. На основу тога саставио је Јозеф Паул Пасарди, камерални администратор, у Осеку 5. фебруара 1769. списак шта све од дугова Ненадовићеве тројице претходника није исплаћено. У питању су били мали износи, који су се односили на дугове митрополита Вићентија Јовановића и патријарха Арсенија IV, док су они Исаије Антоновића били регулисани. Укупно је остало неисплаћено 57 форинти и 65 крајцара за патријарха и 409 форинти и 3 крајцаре за митрополита. Ово је сада предвиђено да се исплати из Ненадовићеве пасиве.¹⁷²⁰

Сахрана митрополита Павла је представљала последњи велики догађај у чијем центру је он био. Спроведена је у складу са погребним свечаностима какве су у Хабзбуршкој монархији имали само највећи достојанственици Царства. О томе колико је сматран значајном личношћу сведочи и податак да је у *Бечком дневнику* детаљно описана његова сахрана, што није учињено ни за једног његовог претходника. Све су организовала двојица епископа, бачки Мојсије Путник и темишварски Вићентије Јовановић Видак. Иако је митрополит у тестаменту молио да му се тело не сече, извесно је да је балсамован, јер се само тако оно могло одржати две недеље, колико је било потребно времена да се све организује. Сама сахрана је била значајан догађај за Карловце и српски народ којем је присуствовао велик број људи свих сталежа и функција. Опелом је началствовао владика Мојсије. Митрополит је сахрањен у Саборној цркви у Сремским Карловцима, где и данас почива. Тако је са политичке и културне сцене српског народа у Хабзбуршкој монархији отишла једна од њених најзначајнијих особа.

---

¹⁷¹⁹ АВ, ИДКД, 2207; Ненад Нинковић, *Администрирање Карловачком митрополијом епископа Мојсија Путника*, Истраживања, 25, Нови Сад 2014, 187-194.

¹⁷²⁰ АВ, ИДКД, 2184.

8. Закључак

Архиепископ Павле Ненадовић је био на челу Карловачке митрополије од 25. јула 1749. до 26. августа 1768. и за то време је обележио готово свако подручје развоја српског народа у Хабзбуршкој монархији, али је по свом значају прелазио границе ове државе и, ако се посматра целокупан српски етнички простор, за њега можемо са сигурношћу рећи да је био у наведеном периоду најутицајнија особа. Ово нису порицали ни његови савременици ни каснији историографи, и готово да нема негативних оцена које су о њему написане. За време које је водио српски народ и православну цркву у Хабзбуршкој монархији показао се као неприкосновени поглавар народа, вођа који је једини био позван да о свему што се тичало његових сународника преговара са Двором, истински чувар Привилегија и реформатор духовног живота. У том смислу он у појединим сегментима представља особу са којом је много тога завршено, а у појединим особу са којом је много тога тек почињало за Србе.

Потекао је из угледне будимске породице која је током Велике сеобе прешла из Пећи у Табан, подграђе Будимске тврђаве насељено Србима. Његов отац – „господар Ненад“, био је врло активан у животу ове значајне општине. Бавио се абацијским (кројачким) занатом и трговином и већ око 1715. израстао у једног од најбогатијих Срба Будимаца. Економска снага омогућила му је да својим синовима обезбеди добро школовање, а касније да их уведе у послове општине. Ово је био утолико значајнији корак што су Будимци утицали на многе сегменте српске историје прве половине XVIII века, јер су захваљујући својој економској снази помагали митрополите у заштити народних интереса, док су њихови ставови постајали закључци црквено-народних Сабора. Колика је била ова снага може се видети по томе што је први митрополит који је после патријарха Арсенија III дуже време управљао црквом и народом, Вићентије Поповић Хаџилавић, на митрополијску катедру дошао са будимске, да су овдашњи епископи били често српски изасланици у Бечу. Митрополит Вићентије Јовановић је био пореклом из Сентандреје, мало удаљене од Будима. Занимљиво је да су митрополити Исаија Антоновић и Павле Ненадовић потицали из врло богатих будимских породица, док су им очеви били чланови истог еснафа и бавили се истим послом. Тек и контексту свих ових околности може се

размети успон Петра/Павла Ненадовића у служби. У томе му је од велике помоћи било искуство које је стекао између 1723. и 1725. у Бечу где је био један од представника будимских Срба са циљем лакшег стицања грађанског права. Петар Ненадовић је тада био доста млад, 1723. је имао само 22 године. Од њега је у Будиму било и старијих и угледнијих људи који би могли бити упућени овим послом. Одлука да се управо он пошаље говори да је морао показивати врло добре особине и одлично говорити немачки и латински, јер иначе не би био упућен. Таква особа није могла остати непримећена од стране цркве, што је довело до тога да је после смрти његовог оца, 1726. примљен у службу цркве, стичући свештеничко звање, за које није био систематски спреман. Ипак, и у овоме се добро снашао.

По уласку у службу новоизабраног београдско-карловачког митрополита Мојсија Петровића, пред Ненадовићем се отворио низ могућности, јер је црква била подручје у којем су даровити успевали брже да напредују, нарочито јер је она чувала верски и етнички идентитет народа. Две године касније Петар Ненадовић је постао егзарх поменутог митрополита, а после Петровићеве смрти је играо значајну улогу у избору администратора Митрополије. Том приликом је стекао доста непријатеља јер се сукобио са неколико епископа и двојицом архимандрита који су по избору новог првојерарха постали и сами владике. Иако је имао доста непријатеља, а било је очекивано да то буде и нови митрополит против чијег избора је радио, то се није десило, и Вићентије Јовановић не само да га је поставио на место свог генералног егзарха него му је поверавао врло значајне послове, изасланства, чак и администрацију удовом Мохачко-сигетском епископијом. Препуштао му је важне задатке увођења реда међу свештенством и монаштвом у којима је Ненадовић показао велику упорност и створио још више непријатеља. Све док је митрополит Вићентије био снажан, он није имао од кога да страхује, али са његовим слабљењем и наметањем коадјутора и Ненадовић је доспео у тежак положај – чак је крајем 1736. био ухапшен и држан у Петроварадинском затвору, где је против њега покренут судски поступак, који је ипак доказао његову невиност по свим тачкама оптужбе. То му је омогућило да настави у истом звању и службу код патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенте.

Измењене политичке околности у којима се нашао српски народ после 1739. нису мимоишле ни Цркву, а Ненадовић је у међувремену у њој постајао све значајнији. Његов

утицај је поново почео да расте због чега су се епископи 1739. договорили да га одаље од патријарха тако што би му дали удову Горњокарловачку епископију. Ипак, све до почетка 1742. није било помена да ће је добити и тамо бити послат. Од те године како је у априлу хиротонисан за владику, почиње Ненадовићева борба да добије царску потврду на тај положај и уђе у епархију. Како је у међувремену успео да на челу делегације коју је патријарх послао у Беч добије (1743) потврду Привилегија, своју конфирмацију је стекао тек средином 1744, после које се одмах упутио у Плашки. Овде је радио све како би добио пуну јурисдикцију, коју му је оспоравао загребачки бискуп, а потом како би заштитио Србе од католичког прозелитизма. Покушавао је да заведе ред у епархији и у том циљу је објавио Правила за свештенике митрополита Вићентија Јовановића, отворио школу, објашњавао верницима коју корист могу имати од образовања. После патријархове смрти 1748. се укључио у борбу за митрополијски престо, као главни противкандидат арадског епископа и свог некадашњег суграђанина Исаије Антоновића. Иако тада није дошао на чело цркве, видело се да ужива знатну народну подршку, а нова прилика му се указала већ следеће године. Без података да је на Сабору 1749. било икаквих трзавици Ненадовић је изабран за карловачког митрополита.

Од самог доласка на чело цркве митрополит Павле је заузео став да је он *caput nationis* и без обзира на то што је држава настојала да га спречи у томе, до смрти од тога није одустајао. Двор је у више наврата истицао да му припада само духовна власт, али се с друге стране у многим политичким питањима ослањао баш на њега и тако му и сам давао положај поглавара народа. За то су га сматрали и Срби, због чега су му се и обраћали тражећи решења разних проблема. Због кршења изворног облика Привилегија, а како би заштитио свој народ, митрополит је често одлазио у Беч, где је провео око петину свог времена које је био на челу цркве. Користећи значај Срба граничара, покушавао је да што више поправи положај својих верника, а у том смислу је нарочито био значајан његов боравак у Бечу на позив Марије Терезије током 1762/63. када је у престоници провео скоро годину дана. Током тог времена је покушавао да истакне како Привилегије морају бити тумачене у оном облику у којем их је дао царичин деда Леополд I и од таквих је полазио у свим својим захтевима. Нарочито се борио за верску слободу православаца, у чему је имао доста успеха али не и потпуни. Иако је заједно са другим владикама давао све од себе да сачува православце, то није успео у Жумберку где је бескомпромисна унијатска

пропаганда била подржана од стране власти у Војној граници, а српско свештенство бруталним мерама удаљавано из ове области. Ништа боље није прошао ни манастир Марча, где је ипак на бројне захтеве доведен монашки ред пијариста, а не унијати, што је спречило даљу прозелитистичку политику. Радећи на заштити верника и очувању православља, Ненадовић није правио разлику у њиховој етничкој припадности.

Није толерисао све поступке свог народа и противио се бунама у Војној граници и Провинцијалу, као и миграцијама у Руско царство. Буне, Кијугову и Северинску, сматрао је опасним по народни положај и зато је журио да спречи њихову даљу ескалацију преко изасланика и владика. Међутим, њихове узроке није сматрао безазленим, него је преузео на себе да заступа народ и добије побољшање положаја. У овом смислу се обраћао Двору који је и сам схватио да буне, које су морале бити по сваку цену елиминисане, имају оправдане узроке, ради којих су посебне комисије испитивале незадовољство, а митрополит био спреман да се и сам пред њима појави. Како су невоље у Провинцијалу биле друге врсте и нису довеле до крвавих буна, ту се мање ангажовао, мада је за једну од њих, буну у Бачкој, чак оптужен као њен иницијатор, због чега је позван у Беч где је лако скинуо одговорност са себе. У Провинцијалу је за разлику од Војне границе било и других проблема, пре свега урбаријалног типа, где је Ненадовић покушавао да заштити народ од прекомерних давања. Борио се да његови верници, Срби и Грци, удружени у трговачке компаније, добију у угарским градовима право организације еснафа, уласка у градске магистрате, могућност да стичу некретнине, да им се дозволи слободно подизање цркава. Поред тога, настојао је да своју јурисдикцију наметне свим православцима у градовима, без обзира што они нису били Срби, па чак ни поданици хабзбуршког Двора. Зато је ушао у озбиљне сукобе са бечким Грцима, док је у Трсту са њима прво био у добрим односима, чак успео да им организује цркву и потврди свештеника. А онда је почео да се са њима спори, јер, када је овде ојачала и српска општина, Грци нису дозвољавали уређење у којем би били једнаки са Србима. За разлику од њих, они у Мишколцу, Јегри или Кечкемету су без икаквих проблема прихватили Ненадовићеву јурисдикцију, чак сами тражили од митрополита да их заштити и заступа.

Решавајући бројне проблеме, успео је да током живота врати и већину дугова његове тројице претходника на челу цркве, при чему је остало да наследници на начин који је он прописао отплате дуговање повериоцима за Српски коњички пук.

Борба за заштиту православне вере од унијаћења и покатоличавања вођена је на више подручја Карловачке митрополије. Већ је истакнуто како је у Жумберку и у Марчи она завршена поразом. Било је области где је митрополит успео да је заустави, а једно од тих је Арадска епископија, насељена српским и румунским становништвом. Овде је заједно са владиком Синесијем Живановићем успео да се избори за комисијско утврђивање верске припадности верника током којег се испоставило да ту готово нема унијата. Што је врло важно, комисија је обавила посао и у Халмађској области у којој је забрањена Живановићева визитација, јер се радило о територији Ердеља. За духовну власт над ердељских готово пола милиона верника, Румуна пре свега, митрополит се ватрено борио између 1750. и 1761. покушавајући да проширење своје духовене власти представи као значајну корист државе. Сматрајући да Привилегије важе за све православце, није презао од тога да захтева према Румунима у Ердељу исти однос као према Србима у Угарској, иако је знао, а то су му потврдиле и његове владике, да Привилегије важе само за Србе. Ипак, пошто су оне у Банату примењиване и на румунско становништво, желео је да помоћу њих заштити и ердељско, чиме је излагао опасности српски народ да буду укинута или радикалније сужене, на шта га је упозорио српски епископат. Ово га није спречило да настави стару политику све док је Двор није прекинуо доводећи на чело ердељске цркве Дионисија Новаковића, са чиме се Ненадовић није слагао, али је на крају све прихватио као свршен чин и помирио се са судбином. Ипак су ердељски православци бар добили епископа, а време је показало да је Ненадовић био у праву, јер су две деценије касније и они потчињени духовној влади карловачког митрополита.

Како се борио да прошири своју јурисдикцију тако је радио све и да заштити имунитетска права духовног сталежа. Она су постојала у три облика, као судски, порески и имунитет службе. Проблем је постојао у вези с питањем на кога се он односио, само на духовника (свештеника) или на њега и на целу његову породицу, а Ненадовић је сматрао да поред тога што се мора односити и на све чланове који живе у заједници са свештеником, једино он може имати судску власт над њима, порез не могу плаћати, нити давати било какву службу, а пре свих војну. Упорни захтеви ове врсте који су у Хабзбуршкој монархији стварали од Срба посебну категорију становништва, изван законских оквира угарског Провинцијала и Војне границе, доводили су до озбиљних сукоба са Двором, који су имали последице по Србе и Митрополију. Захтев за судским

имунитетом, по којем православним духовницима има право да суде само митрополит и Конзисторија довели су до забране одржавања Синода (1760) без царске дозволе и касније присуства комесара. Порески имунитет је осигуран кроз више владарских аката, али је пред крај Ненадовићеве управе Митрополијом и овде дошло до одступања, када је у неким областима Војне границе, решено да не могу бити у потпуности ослобођени пореза ако имају вишак земље. Такође, порески имунитет се није могао односити на она свештеничка занимања која нису била у опису њиховог посла (занатство и трговина), иако је и ово Ненадовић покушавао да им обезбеди. На крају, имунитет службе је највише деградиран у Петроварадинском пуку, на подручју Архидијецезе, као последица недовољног броја војника и Ненадовићевог прекомерног постављања попова, услед чега се смањивао број потенцијалних граничара, што се показало опасним у време Седмогодишњег рата. С друге стране, овакво Ненадовићево држање је имало још једну негативну последицу оличену у захтеву за редукцијом свештенства. Иако она није извршена до 1768. а митрополит намерно у томе није сарађивао са властима, сувише велик број попова је представљао оптерећење за његов народ. Све је решавано после његове смрти, а његово нерационално држање у вези с овим питањем оставило је у каснијем периоду многе свештенике без посла, а њихове породице вратило у положај пореских обвезника, без заштите имунитета службе.

Упорна борба коју је Ненадовић водио на неколико фронтова помогла му је да изгради чврст став према свим покушајима узурпације његове духовне власти који су долазили било споља било изнутра, као и да одреди положај Митрополије према помесним православним црквама и Пећкој патријаршији, чији је саставни део била. Будно је пазио да нико не узурпира епископска или митрополијска права, а није презао од тога да строго кажњава све који су покушали да је угрозе. Своју власт је бранио по цену да се замери другим црквеним великодостојницима Пећке патријаршије, као што су биле цетињске владике Сава и Василије, или сами пећки патријарси. У периоду 1749–1768. Патријаршија је била у великој кризи, њени првојерарси су се брзо смењивали, а Србе су збацивали Грци. Ненадовић није признавао никакву духовну власт грчких пећких патријараха, док ону Срба није осетио, чак на њу није ни обраћао пажњу пошто су примали и унапређивали оне свештенике који су напуштали Карловачку митрополију услед бројних престапа, забрана и митрополитових казни. Тако њено укидање није у Карловачкој митрополији

изазвало никакве проблеме, а она је од аутономне прећутно постала аутокефална, иако је по канонима требало да буде део Цариградске патријаршије. Како је у ово време делокруг духовне власти и Цариградске патријаршије и Карловачке митрополије одређивала државна власт, јасно је било да не може бити речи о било каквом потчињавању Ненадовића или његових наследника цариградском патријарху. Кроз овај став Митрополија је добила аутокефалност као стечено право.

Један од главних задатака сваког митрополита, па и Ненадовића, био је избор нових владика. Он је у овом смислу све радио да се очувају његова права стечена кроз основни облик Привилегија. Борба је била тешка, јер је управо његовим доласком на чело цркве почело ограничавање тог права тако што је одређено да никог не може хиротонисати пре него што би добио потврду владарке, што до тада никада није била пракса. Ипак, против ове новине се није борио јер није имао реалне могућности да јој се, као тек изабрани првојерарх, успротиви. Борио се против једне новине донете касније, а која је подразумевала да се Двору шаљу синодски записници о нечијем избору. Нарочито му је сметала одлука да избору епископа присуствују царски комесари јер је цео посао око овога представљао у складу са црквеним канонима као апостолско дело у које световне власти немају право да се мешају. Губећи битку на овом пољу, митрополит није доживео да након последње одлуке бира неког епископа. Са владикама је имао различите односе – са онима за чији је избор сам био заслужан знатно боље од оних које је имао са онима које је затекао на епископским столицама, са изузетком пакрачког дијецезана Софронија Јовановића. Најлошије је односе имао са бачким епископом Висарионом Павловићем и вршачко-карансебешким Јованом Георгијевићем, а најбоље са Синесијем Живановићем, Данилом Јакшићем и Дионисијем Новаковићем, док од млађих владика кругу њему најоданијих људи су спадали бачки епископ Мојсије Путник и темишварски Вићентије Јовановић Видак. Савременици су сматрали да су сви епископи били митрополитови људи сем Јована Георгијевића, што му је и омогућило да се после Ненадовићеве смрти домогне црквеног кормила.

Митрополит Павле је оставио дубок траг и у сређивању стања у манастирима. Како је у њима духовни живот био врло запуштен, осопштина била главна карактеристика, а брига о моралу, вери и душама верника толико попустила да литургије нису служене ни на неке празнике, а камоли сваког дана, оснажена су монашка Правила митрополита

Вићентија Јовановића, уз додатак Воље и Указа митрополита Павла. Уз то, посебна комисија је испитала 1753. стање по манастирима, а када се после свега појавио отпор, митрополит га је уништио драконским мерама, које су подразумевале хапшење архимандрита и игумана, шестогодишњу епитимију, чак и затварање цркава. Тако је од 1754, иако се и касније повремено јављају проблеми, Ненадовић уредио унутрашњи манастирски живот. Поред тога успео је да им осигура целовитост поседа, које су покушавали да наруше коморски и властелински провизори и власници. Кроз Фекетеову реамбулацију потврдио је ону манастирску имовину и поседе које су они уживали још из периода када су се налазили под Османским царством.

Сређивање стања у манастирима и Митрополији пружило је могућност за културни напредак народа. Како је све што се овог тичало, као подручје духовне делатности, било под надзором цркве, није чудно што је митрополит Павле оставио траг и на овом пољу. Пре свега значајан је као велик поклоник образовања, који је утицао на Србе да се школују. У том циљу је слао верницима посланице у којима им је приближавао учење цркве приказујући га као корисно само у случају школовања. Такође, приближио им је и типично просветитељске идеје. Да би им показао и практични значај образовања, обавезао је све будуће свештенике да се школују, што је био услов да им да парохују. Сам је олакшао начин њиховог школовања јер је у Карловцима створио прави школски центар отварањем Покровобогородичних школа (Словенске, Грчке, Латинско-немачке и Клирикалне) чија је основна намена била школовање свештеника и учитеља, који би просвету приближили народу и радили на подизању основних школа. У овом смислу његове замисли су у великој мери остварене, чему је допринео и формирањем посебног фонда за издржавање карловачких средњих школа из којег је настао најстарији фонд Срба у Хабзбуршкој монархији – Клирикални фонд, док је из Ненадовићеве заоставштине формиран други – Неприкосновени фонд. Допринео је и развоју теолошких идеја, иако је у његово време на епископским столицама било бољих теолога од њега. Кроз бројне посланице које је слао верницима, приближио им је учење православне цркве, затим исправио неке практичне радње литургијског типа, указао им на то како да се односе према Двору и родитељима, како да брину о цркви, гробљима итд. Поред овога, Ненадовић је био и велик ктитор- Подигао је скоро искључиво својим средствима Саборну цркву у Сремским Карловцима, затим већи део манастирског комплекса и саму цркву Гргетега,

капелу у Доброј води на Даљском властелинству. Помагао је барокизацију манастира, чак утицао на сликарски репертоар у сакралним објектима.

Митрополит Павле је покрио сва подручја на којима је нешто могао да уради својом делатношћу. Радећи на више поља, у сваком је допринео његовом развоју, изграђујући што више свој положај као поглавара народа. Колико је у томе био успешан показала је последња велика представа у којој је њему припадала главна улога – његова сахрана. Изведена је у присуству великог броја људи, који су хрлили да одају пошту овом великану. Дуга поворка је у саставу имала све представнике световних и духовних сталежа. Сахрањивањем митрополита Павла заувек је завршен период историје цркве са слабијим мешањем државе у њено подручје деловања. С њим су сахрањена и изворна тумачења Привилегија које су свега две године касније почеле да важе у новом, протумаченом облику. Његовом смрћу завршен је један период борбе српског народа за правно-политички положај у којем је митрополит био несумњиви *caput nationis*, који о свему што се односи на Србе преговара са Двором. Наступило је време доминације Државе над Црквом.

9. Извори и литература

Необјављени извори

1. Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско патријаршијски архив, Фонд „А“ и Фонд „Б“
2. Архив Српске академије наука и уметности у Београду, 12173. Циркулари Карловачке архиепископије (1750-1918), 13173. Др. Радослав Грујић, Писма српских народних и црквених представника из прве половине XVIII века.
3. Архив Србије, Привилегована српска општина Будим.
4. Архив епархије будимске у Сентандреји, фонд „Грабовац“, „Јегра“, „Конзисторија“
5. Архив Војводине, фонд „Илирска дворска комисија и депутација“
6. Рукописно одељење Матице српске, 10493. Реамбулација манастирских поседа.
7. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien,

Објављени извори:

1. Јохан Христов барон Бартенштајн, *О расејаном Илирско-расцијанском народу*, Београд 1995.
2. *Бесед лист за свеиштенство и народ*, бр. 12-14, Нови Сад 1870.
3. Горан Васин, *Вест о упокојењу митрополита Павла Ненадовића настојатељима фрушкогорских манстира*, ЗМСИ, 82, Нови Сад 2010.
4. *Wienerisches Diarium, oder Nachrichten von Staats, vermischten, und gelehrten Neuigkeiten*, Num 80, 1768.
5. Гаврило Витковић, *Споменици из будимског и пеиштанског архива*, Збирка 1-4, Београд 1873-1875.
6. Душан Вуксан, *Историјска грађа Епоха митрополита Саве и Василија*, Записи, XIX, Цетиње 1938.
7. Владан Гавриловић, *Пастирско писмо митрополита Павла Ненадовића побуњеним банским крајишницима 1751. године*, Зборник о Србима у Хрватској, 5, Београд 2004.

8. Nikola Gavrilović, *Ketten-Wulfenov izveštaj o karlovačkoj Pokrovo-bogorodičnoj školi*, Pedagoška stvarnost, 7, Novi Sad 1969.
9. Slavko Gavrilović, *Građa vojvođanskih arhiva o Banskoj krajini prve polovine XVIII stoleća*, Starine JAZU, 54, Zagreb 1969.
10. Славко Гавриловић, *Једно сведочење о бунама у Хрватској Славонији 1751. и 1755. године*, ЗИМС, 31, Нови Сад 1985.
11. Славко Гавриловић-Иван Јакшић, *Грађа за привредну и друштвену историју Бачке у XVIII веку*, Београд 1986.
12. Славко Гавриловић, *Сведочанства о улози православног свештенства у народним бунама у Славонији средином XVIII века*, Историјски часопис, 34, Београд 1988.
13. Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку*, Књига I, Банска крајина 1690-1783, Београд 1989.
14. Славко Гавриловић, *Привилегија Потиског диштрикта из 1751. године*, ЗИМС, 7, Нови Сад 1973.
15. Славко Гавриловић, *Племићка диплома породице Лазаревић из Чуруга (1751)*, ЗМСИ, 41, Нови Сад 1990.
16. Исти, *Племићка повеља од 1751. породице Косић из Ковиља у Бачкој*, ЗМСИ, 47-48, Нови Сад 1993.
17. Славко Гавриловић, *Прилог историји Српске земаљске милиције у Банату средином XVIII века*, Темишварски зборник, 2, Нови Сад 2000, 175-180.
18. Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку*, књига VIII, Варајдински генералат, књ. IV, Београд 2011.
19. *Грађа за историју Београда од 1717 до 1739*, I, у редакцији Душана Поповића и Милице Богдановић, Београд 1958.
20. Радослав М. Грујић, *Борба Срба са унијаћењем Румуна у Вел. Варадској Епархији*, Српски Сион, број 18, Сремски Карловци 1906.
21. Радослав М. Грујић, *Прилози историји одношаја наших с Румунима у XVIII веку*, Сремски Карловци 1906.
22. Радослав М. Грујић, *Одношаји светогорских и других манастира са Митрополијом карловачком*, Споменик СКА, 43, Београд 1913.

23. Радослав М. Грујић, *Прилози за историју сеобе Срба у Русију*, Споменик СКА, 43, Београд 1913.
24. Радослав М. Грујић, *Прилози за историју одношаја карловачких митрополита и епископа са Истоком и Светом гором*, Споменик СКА, 43, Београд 1913.
25. Радослав М. Грујић, *Прилози за историју одношаја наших са Румунима у XVIII веку*, Споменик СКА, LI, Београд 1914.
26. Ђура Даничић, *Рукописъ Киприяновъ.*, Гласник Друштва српске словесности, IX, Београд 1857.
27. Ст. М. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, СКА, 45, Сарајево 1922.
28. Марко Драговић, *Материјал за историју Црне Горе*, Споменик Српске краљевске академије, Београд 1895.
29. *Izvešće Jurja Vuka Čolića 1748. godine*, Fontes: izvori za hrvatsku povjest, 7, Zagreb 2001.
30. Душан Љ. Кашић, *Посланици на народно-црквеном сабору 1749. у Карловцима*, Зборник за историју Матице српске, књига 2, Нови Сад 1970.
31. Димитрије Кириловић, *Карловачке школе у доба митрополита Павла Ненадовића*, Споменик САН, Београд 1956.
32. *Corpus Juris Hungarici Magyar törvénytar 1000-1895*, Budapest 1901.
33. Слободан Костић, *Погреб Георгија Поповића, епископа темишварског, 1757*, ГУДНС, књига V, свеска 3, Сремски Карловци 1932.
34. Мита Костић, *Редукација парохиских свеитеника у карловачкој митрополији 1770*, ГИДНС, књига V, свеска 1, Сремски Карловци 1932.
35. Radoslav Lopašić, *Spmenici Hrvatske krajine*, књига III, Zagreb 1889.
36. Дејан Микавица, Владан Гавриловић, Горан Васин, *Знаменита документа за историју српског народа 1538-1918*, Нови Сад 2007.
37. Ненад Нинковић, *Потврдне дипломе Јована Георгијевића за епископа вршачко-карансебешког и митрополита карловачког*, Споменица Историјског архива „Срем“ 10, Сремска Митровица 2011.
38. Доситеј Обрадовић, *Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича нареченог у калуђерству Доситеја*, Београд 1892.

39. *Захарија Орфелин*, приредио Боривој Чалић, Нови Сад 2011.
40. Сава Петковић, *Манастир Крушедол*, Српски Сион, број 6, Сремски Карловци 1906.
41. Сава Петковић, *Збирка рукописа манастира Кувездина, Дивше, Шишатовца и Гргетега*, Споменик САН, 3, Београд 1951.
42. Душан Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711-1739*, Споменик СКА, 61, Београд 1935.
43. Јован Радонић и Мита Костић, *Српске привилегије од 1690. до 1792. год*, Загреб 2011.
44. Јован Рајић, *Историја Католицизма православних Србаља у цесарским државама*, Панчево б.г.
45. Ђорђе Рајковић, *Стара писма*, Глас истине, Нови Сад 1884.
46. Димитрије Руварац, *Позиви и одзиви или радња појединих српских архиепископа у митрополији Карловачкој, око подизања српских школа и стварања фондова за њихово издржавање*, Земун 1894.
47. Димитрије Руварац, *Дневни ред за синодске седнице 1755*, Српски Сион, број 13, Сремски Карловци 1906.
48. *Опис фрушкогорских манастира 1753. год*, приредио Димитрије Руварац, Сремски Карловци 1903.
49. Димитрије Руварац, *Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере*, Српски Сион, број 9-11, Сремски Карловци 1903.
50. Димитрије Руварац, *Својеручни записи владике горњо-карловачког, а потом митрополита Павла Ненадовића*, Српски Сион, број 2, Сремски Карловци 1904.
51. Димитрије Руварац, *Кад је и како је постало општежитије у фрушкогорским манастирима*, Српски Сион, број 24, Сремски Карловци 1904.
52. Димитрије Руварац, *Радња Архиепископског синода 1750*, Српски Сион, Сремски Карловци 1904.
53. Димитрије Руварац, *Наставление митрополита Павла Ненадовића фрушкогорским настојатељима о владању при долазу цар Јосифа II. у манастир*, Српски Сион, број 23, Сремски Карловци 1905.
54. Димитрије Руварац, *Автобиографија Партенија Павловића епископа посвећења*, Српски Сион број 19, Сремски Карловци 1905.

55. Димитрије Руварац, *Тестаменти владичански*, Српски Сион, број 11, Сремски Карловци 1905.
56. Димитрије Руварац, *Две посланице Павла Ненадовића, владике карлитадског*, Српски Сион, број 10, Сремски Карловци 1905.
57. Димитрије Руварац, *Два српска калуђера у Русији 1757*, Српски Сион, број 11, Сремски Карловци 1905.
58. *Митрополија Београдска око 1735. године*, приредио Димитрије Руварац, Споменик СКА, 37, Београд 1905.
59. Димитрије Руварац, *Павла Ненадовића карлитадског владике „Правила за свештенике“*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906.
60. Димитрије Руварац, *Посвећење Јована Георгијевића за епископа осечког*, Српски Сион, број 23, Сремски Карловци 1906.
61. Димитрије Руварац, *Декрет царице Марије Терезије од 29. августа 1752*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906.
62. Димитрије Руварац, *За што се није у Угарској са Србима поступало онако насилно да приме унију, као што је чињено у Хрватској за време Марије Терезије*, Српски Сион, бр. 17, Сремски Карловци 1906.
63. Димитрије Руварац, *Закључак народног сабора 1748. о администрацији Висариона Павловића карловачке митрополије*, Српски сион, Сремски Карловци 1906.
64. Димитрије Руварац, *Дозвола за држање народног сабора 1749*, Српски Сион, број 16, Сремски Карловци 1906.
65. Димитрије Руварац, *Хрватско-северинско владичанство*
66. Димитрије Руварац, *О избору арадског владике Исаије Антоновића за Ариепископа-Митрополита*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1911.
67. Димитрије Руварац, *Архимандрита Јована Рајића „Историја Катихизма“*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912.
68. Димитрије Руварац, *Препорука владике бачког Висаријона Павловића дана архимандриту пећком Василију Петровићу*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912.
69. Димитрије Руварац, *Кореспонденција патријарха српског Арсенија IV. (Шакабенте) од 29. септембра 1742. до 20. октобра 1743*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912.

70. Исти, Српски Народни Сабор 1749., Споменик Српске краљевске академије, LXII, други разред, 51, Земун 1925.
71. Димитрије Руварац, *Кореспонденција митрополита Павла Ненадовића из Беча 1762, 1763 и 1764. са началним протом карловачким јегтимијем Радосављевићем*, Споменик СКА, 51, Земун 1925.
72. Димитрије Руварац, *Српски народни сабори 1774. и 1781. године и Тестаменти Митрополита Мојсија Петровића и Павла Ненадовића*, Нови Сад 1927.
73. Димитрије Руварац, *Како је изгледао Даљ 1769*, ГИДНС, књига IV, свеска 2, Сремски Карловци 1931.
74. Димитрије Руварац, *О дану смрти Висариона Павловића*, ГИДНС, књига IV, свеска 2, Сремски Карловци 1931.
75. Антоније Хацић, *Два прилога из г. 1727. за повесницу српског народа*, Летопис Матице српске, 123, Нови Сад 1880.
76. *Црна Гора и Русија*, Подгорица-Москава 2011.
77. Сергије Шакрак-Нинић, *Српске старине из архиве манастира Бездина*, Глас истине, Нови Сад 1890.

Монографије:

1. Метју С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку 1713-1789*, Београд 2003, 448-450.
2. Anonim, *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, Strasburg, 1785.
3. Herm. Ign. Bidermann, *Russische Umtriebe in Ungarn*, Innsbruck 1867.
4. Fr. Vaniček, *Specialgeschichte der Militäargrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, I. Band, Wien 1875.
5. Катарина Васић, *Портрети српских архијереја у Карловачкој митрополији (1690-1790)*, Нови Сад 2013.
6. Friedrich Weissensteiner, *Die Söhne Maria Theresias*, Wien 2004.
7. Владимир Вукашиновић, *Српска барокна теологија*, Требиње 2010.
8. Владан Гавриловић, *Дипломатички списи код Срба у Хабзбуршкој монархији и Карловачкој митрополији од краја XVII до средине XIX века*, Ветерник 2001.

9. Владан Гавриловић, *Темишварски сабор и Илirsка дворска канцеларија (1790-1792)*, Нови Сад 2005.
10. Владан Гавриловић, *Племство код Срба у Јужној Угарској у XVII и XVIII веку*, Нови Сад 2012.
11. Никола Гавриловић, *Срби и Румуни*, Београд 1997.
12. Славко Гавриловић, *Шид и Шидско властелинство (1699-1848)*, Нови Сад 1958.
13. Славко Гавриловић, *Рума трговиште у Срему 1718-1848/49*, Нови Сад 1969.
14. Славко Гавриловић, *Ириг трговиште у Срему 1687-1849*, Нови Сад-Ириг 1994.
15. Манојло Грбић, *Карловачко владичанство*, други део, Топуско 1990.
16. Радослав Грујић, *Пропаст манастира Марче*, Загреб 1908.
17. Радослав М. Грујић, *Пакрачка епархија историјско-статистички преглед*, Београд 1996.
18. Војин Дабић, *Банска крајина (1688-1751)*, Београд 1984.
19. Војин С. Дабић, *Војна крајина (Карловачки генералат 1530-1746)*, Београд 2000.
20. Динко Давидов, *Српска графика XVIII века*, Београд 2006.
21. А. Душин-Д. Ј. Поповић, *Племићке породице*, у Војводина II, фототипско издање, Нови Сад 2008.
22. Милутин Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти: лекције из историје Карловачке митрополије*, Карловци 1899.
23. Милутин Јакшић, *О Вићентију Јовановићу: прилози за историју митрополитства му 1731-1737*, Нови Сад 1900.
24. Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik, Rana krajiška društva (1545-1754)*, Том I, Zagreb 1997.
25. Душан Кашић, *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, Београд 1996.
26. Димитрије Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18 веку (1740-1780)*, Сремски Карловци 1929.
27. Мирослава Костић, *Димитрије Бачевић*, Нови Сад 1996.
28. Мита Костић, *Српска насеља у Русији*, Загреб 2011.
29. Béla Köpeczi, *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Budapest 1990.
30. Hans Magenschab, Josef II. Österreichs Weg in die Moderne, Wien 2007.

31. Дејан Медаковић, *Представе врлина у српској уметности XVIII века*, Путеви српског барока 1971.
32. Дејан Микавица, *Српско питање на Угарском сабору 1690-1918*, Нови Сад 2011.
33. Дејан Микавица, Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Срба у Црној Гори 1496-1918*, Нови Сад 2013.
34. Др. Никодим Милаш, *Православно црквено право*, Мостар 1902.
35. Sorin Mitu, *Die ethnische Identität der Siebenbürger Rumänen*, Köln 2003.
36. Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzekrendi táblákkal*, Pest 1861.
37. Тихомир Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Нови Сад 1907.
38. Тихомир Остојић, *Захарија Орфелин живот и рад му*, Београд 1923.
39. Милорад Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд 1972.
40. Милорад Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Београд 1983.
41. Душан Ј. Поповић, *Срби у Будиму од 1690. до 1740*, Београд 1952.
42. Душан Ј. Поповић, *Срби у Банату*, Београд 1955.
43. Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, 2-3, Нови Сад 1990.
44. Недељко Радослављевић, *Православна црква у Београдском пашлуку 1766-1831 (управа Васељенске патријаршије)*, Београд 2007.
45. Милошџ Райћ, *Србски народни фондови*, Карловци 1864.
46. Димитрије Руварац, *Српски народни и црквено-народни сабори у Угарској и ц. к. и к. повереници на њима од 1690 до данас*, Земун 1889.
47. Иларијон и Димитрије Руварац, *О епархији Печујско-мохачко-сечујско-сигетској од 1695.-1733*, Срем. Карловци 1922.
48. Димитрије Руварац, *Покрово-богородичне школе у Карловцима (1749.-1769.)*, Сремски Карловци 1926.
49. Сава, епископ шумадијски, *Гробна места српских архијереја*, Крагујевац 1999.
50. Јован Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд 1966.
51. Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига I-II, Београд 2002.
52. *Историја Црне Горе*, трећа књига (написао Глигор Станојевић), Титоград 1975.
53. Глигор Станојевић, *Митрополит Василије Петровић и његово доба (1740-1766)*, Београд 1979.

54. Славко Стеф. Видаковић, *Постанак и развитак срп. народно-црквених фондова и фундација у Сремским Карловцима*, Нови Сад 1922.
55. Мирослав Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996.
56. Мирослав Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, Београд 2006.
57. Радмила Тричковић, *Београдски пашалук 1687-1739*, Београд 2013.
58. Јелена Тодоровић, *Ентитет у сенци*, Нови Сад 2010.
59. Исидора Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718-1735)*, Београд 2008.
60. Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији*, Нови Сад 1997.
61. Александар Форишковић, *Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабзбуршкој монархији*, Историја српског народа, IV-1, Београд 1994.
62. Александар Форишковић, *Текелије*, Нови Сад 2011.
63. Stevan Hadživuković, *Francusko prosvetiteljstvo odraz vere u ljudski napredak*, Novi Sad 2005.
64. Alexander von Helfert, *Die Gründung der österreichischen Volksschule durch Maria Theresia*, Prag 1860.
65. Johann Heinrich Schwicker, *Geschichte der Österreichischen Militärgrenze*, Wien und Teschen 1883.
66. Јохан Хајнрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад-Београд 1998.

Радови и чланци:

1. Alfred Ritter von Arneth, *Johann Christof Bartenstein und seine Zeit*, Archiv für österreichische Geschichte, Band 46, Erste Hälfte, Wien 1871.
2. Octavian Barlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholismus*, Die rumänische unierte Kirche zwischen 1713-1727, Acta Historica, tomus VI, Monahii 1966.
3. Рајко Веселиновић, *Београд под влашћу Аустрије*, Историја Београда, Београд 1974.
4. Владан Гавриловић, *Потиски крунски диштрикт (1751-1848)*, Настава историје, број 13, Нови Сад 2001.
5. Никола Гавриловић, *Српско школство у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века*, Историја школа и образовања код Срба, Београд 1974.

6. Slavko Gavrilović, *Uvođenje urbara u Požeškoj županiji (1745-1762)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига III, Нови Сад 1958.
7. Slavko Gavrilović, *Vlastelinstvo Vojka u Sremu (1745-1766)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига IV, Нови Сад 1959.
8. Славко Гавриловић, *Урбаријално питање у Сремској жупанији средином XVIII столећа*, ЗДН, 27, Нови Сад 1960, 11-18.
9. Славко Гавриловић, *Даљско властелинство Карловачке митрополије у XVIII столећу*, Зборник Матице српске за друштвене науке, 46, Нови Сад 1967.
10. Славко Гавриловић, *Спорови око „Митрополијског рита“ у XVIII веку*, зборник за историју, 3, Нови Сад 1971.
11. Славко Гавриловић, *Прилог биографији костајничког епископа Јосифа Стојановића (XVIII век)*, Зборник о Србима у Хрватској, 6, Београд 2007.
12. Славко Гавриловић, *Срби у Хрватској у XVIII веку*, у: О Србима Хабзбуршке монархије, Београд 2010.
13. Дамаскин Грданички, *Посланице митрополита Павла Ненадовића (1699-1768)-прилог за историју српског црквеног пастирства и проповедништва у XVIII веку*, Богословље, свезак 1, Београд 1929.
14. Радослав М. Грујић, *Аутокефалност Карловачке митрополије*, ГИДНС, књига II, свеска 3, Сремски Карловци 1929.
15. Радослав Грујић, *Пећки патријарси и карловачки митрополити*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књига IV, свеска 1. и 2, Сремски Карловци 1931.
16. Динко Давидов, Каталог графичких портрета, *Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 1965.
17. Дамаскин Давидовић, *Карловачки митрополит Павле Ненадовић (1699-1768)*, Теолошки погледи, Београд 1987.
18. Виктор-Антон конте Дуишин, Српске племићке породице у Војводини од 1690. до 1790, ГИДНС, књига XIII, свеска 1, Нови Сад 1940.
19. Аврам Ђукић, *Нешто за историју и. кр. српске хусарске регименте*, Нови Сад 1894.
20. Бојана Ибрајтер-Газибара, *Патронаштво митрополита Павла Ненадовића*, ЗМСЛУ, 37, Нови Сад 2009.

21. Алекса Ивић, *Из живота Срба Жумберчана током седамнаестог века (1600-1690.)*, Споменик СКА, 49, Суботица 1923, 29.
22. Јелена Илић, *Насељавање потиских и поморишких граничара у Банат (1751-1753)*, ЗМСИ, 89, Нови Сад 2014.
23. Милутин Јакшић, *Два српска сабора (1748 и 1749)*, Богословски гласник, Књига I, Сремски Карловци 1902.
24. Душан Љ. Кашић, *Манастир Гргетег у XVIII веку*, у: Манастир Гргетег, Нови Сад 1990.
25. Олга Микић, *Портрети Срба XVIII века*, Нови Сад 1965.
26. Коста Петровић, *Стари Карловчани: Андрејевићи*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, књига XIII, свеске 3-4, Нови Сад 1940.
27. Страхиња Костић, *Реорганизација школа у духу просветитељских реформи*, Историја школа и образовања код Срба, Београд 1974.
28. Васа Лупуловић, *Живот и рад епископа Софронија Кириловића*, Темишварски зборник, 3, Нови Сад 2002.
29. Enver Ljubović, *Senjski uskoci i plemići Čolići i njihovi grbovi*, Senjski zbornik, 33, Senj 2006.
30. Војислав Матић, *Архитектура манастира Гргетега*, Манастир Гргетег, Нови сад 1990.
31. Vasilie V. Muntean, *Istoria Bisericii Romanesti* (vol. II: din 1716. pana azi), Timisoara 2010.
32. Ненад Нинковић, *Пастирске посланице митрополита Павла Ненадовића*, Војвођански простор у контексту европске историје, Нови Сад 2012.
33. Ненад Нинковић, *Прилог проучавању српског средњег школства у Хабзбуршкој монархији и наставе класичних језика 1726-1768.*, Антика, савремени свет и рецепција античке културе, Београд 2012.
34. Ненад Нинковић, *Црквено-народни сабор и Архијерејски синод из 1749. године*, Истраживања, 23, Нови Сад 2012.
35. Ненад Нинковић, *Исаија Антоновић, епископ арадски и митрополит карловачки (1731-1749)*, Истраживања, 24, Нови Сад 2013.

36. Ненад Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић и одбрана Привилегија 1751. године*, Susreti kultura, zbornik radova, knjiga II, Novi Sad 2013.
37. Ненад Нинковић, *Администрирање Карловачком митрополијом епископа Мојсија Путника*, Истраживања, 25, Нови Сад 2014.
38. И. Т. Осинин, Списокъ всѣхъ Іераршескихъ каедръ въ Святой Православной восточной церкви за 1767 годъ, Христианское чтение, 5, 1868.
39. Душан К. Петровић, *Митрополит Павле Ненадовић (1699-1768)*, Гласник службени лист Српске православне цркве, Београд 1962.
40. Боровој Поповић, *Значајнији историјски догађаји румунско-српских односа у Трансилванији у првој половини XVIII века (према румунској историографији)*, Темишварски зборник, 2, Нови Сад 2000.
41. Ђорђе Рајковић, *Митрополит Павао Ненадовић. Биографско-историјска слика*, Летопис Матице српске, књига 137, Нови Сад 1884.
42. Димитрије Руварац, *Василије Петровић*, Споменик Српске краљевске академије, XXXIII, Београд 1898, 26-39.
43. Димитрије Руварац, *Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713-1730*, Споменик СКА, 31, Београд 1898.
44. Димитрије Руварац, *Арест у Петрварадину 1736. Павла Ненадовића генералног егзарха, Вићентија Стефановића и народног секретара Јована Матолаја*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912.
45. Симеон Симеонович-Чокић, *Српске привилегије*, Војводина, књига II, Нови Сад 1939.
46. Ernst Chr. Suttner, *Visarion Sarai im Kontext der Teologieggeschichte*, Annales Universitatis Aulensis, Series Historica, 11/II, Alba Iulia 2007.
47. Александар Форишковић, *Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабсбуршкој монархији, Историја српског народа*, IV-1, Београд 1994.
48. Josip Frančišković, *Senjski biskupi iz XVIII. stoljeća*, Bogoslovska smotra, 22, Zagreb 1934.